

I Danmark Er Jeg Født ...
Etniske minoritetsunge i bevægelse

Flemming Mikkelsen,
Malene Fenger-Grøndahl
& Tallat Shakoor

I Danmark Er Jeg Født ...

Etniske minoritetsunge i bevægelse

Center for Ungdomsforskning,
TrygFonden
& Frydenlund
København 2010

I Danmark Er Jeg Født ...

Etniske minoritetsunge i bevægelse

© TrygFonden, forfatterne og Center for Ungdomsforskning, 2010

Grafisk tilrettelæggelse: Claus Nielsen og PHi Business Solutions

Grafisk produktion: Pozkal, Polen

Bogen er finansieret af TrygFonden smba (Tryghedsgruppen smba)

Fotos:

Side 19: Kurt Nielsen, Scanpix.

Side 29: Brian Berg/Monsun.

Side 47: Brian Berg/Monsun.

Side 81: Peter Kristensen/Monsun.

Side 101: Mark Knudsen/Monsun.

Side 149: Mark Knudsen/Monsun.

Side 179: Mark Knudsen/Monsun.

Side 225: Peter Kristensen/Monsun.

Side 273: Martin Lehmann, Polfoto.

Side 319: Peter Kristensen/Monsun.

Side 355: Peter Kristensen/Monsun.

Side 415: Mark Knudsen/Monsun.

Frydenlund

Hyskenstræde 10

DK-1207 København K

Tlf. 3393 2212 · Fax 3393 2412

post@frydenlund.dk

www.frydenlund.dk

Indhold

Forord	9
1 Dansk på nye måder	12
2 Indvandrere, flygtninge og efterkommere i Danmark.....	20
Unge indvandrere og efterkommere i Danmark	25
3 Unge indvandrere og efterkommere i Danmark – teoretiske, metodiske og kildekritiske overvejelser.....	30
Dansk forskning om unge indvandrere og efterkommere	32
Unge og integration – status og fremtidsperspektiver	33
Migration og social mobilitet	35
Kildemateriale og metodiske overvejelser	41
4 Veje til Danmark – forældregenerationen.....	48
Familiebaggrund og begrundelser for at rejse til Danmark	49
Fortællinger om veje og omveje til Danmark – arbejds migranterne	52
Fortællinger om veje og omveje til Danmark – flygtningene	57
At etablere sig i Danmark – arbejds migranterne.....	63
At etablere sig i Danmark – flygtningene	68
Indvandring og social mobilitet	73
5 At være barn og vokse op i Danmark	82
Fællesskaber, boligforhold og økonomi	83
Overgang til folkeskole	92
6 Unge indvandrere og efterkommere i det danske uddannelsessystem.....	102
De første skoleår	103
Trivsel og færdigheder i folkeskolen.....	107
Forældrenes håb og forventninger	113
Hjemmets kultur, forældreengagement og søskende.....	118
Gymnasiet og hf	124
Det videre uddannelsesforløb.....	133
Barrierer, mønsterbrud og social mobilitet	141
7 Arbejde og karriere	150
Uddannelse og arbejdsmarked	151
Veje til job – jobsøgningsnetværk.....	159
Veje til job – jobsøgningskanaler	167
Erhvervs karrierer	169

	Selvstændige med egen virksomhed – unge iværksættere	170
	Social ulighed og social mobilitet	174
8	Familieliv, parforhold og ægteskab	180
	Boligformer og familiemønstre	183
	Familiens betydning og forholdet mellem generationerne	190
	Dagligliv og fritidsaktiviteter.....	197
	Partnervalg og ægteskab	201
	Kærlighedsægteskaber – arrangerede ægteskaber – tvangsægteskaber	206
	‘Etnohomoer’ – at bryde normen.....	210
	Familiestørrelse, kønsroller og børneopdragelse.....	214
	Familien som kulturelt og religiøst anker	220
9	Kulturliv – marginalisering, modkultur og mainstream.....	226
	Fra kulturforbrugere til kulturproducenter.....	227
	Musik	228
	Teater, film og tv.....	236
	Journalistik og medier.....	243
	Skønlitteratur	251
	Billedkunst	255
	Marginaliseret eller mainstream?	257
	Sport – stjerner i rødt og hvidt?	262
10	Religiøse strømninger og holdninger.....	274
	Religion, integration og identitet	275
	Religion blandt unge – globale tendenser.....	277
	Islam og danskhed efter 11. september 2001.....	279
	Islam og kultur i generationskonflikter.....	283
	Tørklædet – tegn og tolkninger.....	288
	Tro og tørst efter viden.....	291
	Troens konsekvenser – holdninger og handlinger	296
	De usynlige unge	301
	Flere kristne – uden for folkekirken	302
	Kristendom, islam og integration i skolen.....	307
	Katolske vietnamesere.....	309
	Buddhistiske vietnamesere	311
	Tamilske hinduer	314
	Ud af muslimernes skygge.....	318
11	Ungdomsorganisationer	320
	Indvandrerorganisationer og foreningsdeltagelse	321
	Etniske ungdomsforeninger	327
	Idrætsforeninger	331

Muslimske ungdomsorganisationer og politisk-religiøse ungdomsbevægelser	333
Professionelle ungdomsorganisationer.....	348
Organisatorisk mangfoldighed og globalisering.....	350
Nye alliancer og politiske profiler.....	351
12 Unge indvandrere og efterkommere i det politiske liv	356
Kemal og de andre kandidater – en glemt integrations succes	357
Stemmemonster, politiske holdninger og anden politisk deltagelse.....	361
Indvandrerpolitik og integrationsråd.....	364
Muslimske politikere i mediemøllen	368
Fem unge politikere – fra Frederiksberg til Folketinget	373
Serdal Benli	373
Fasael Rehman	382
Rabih Azad-Ahmad	392
Fatma Öktem	399
Yildiz Akdogan	407
Fra landsbyen til landspolitik – en lige linje og en lang vej	414
13 Den danske drøm – brud eller bevægelse	418
Kilder og litteratur.....	421
Interview	421
Databaser.....	421
Andre kilder.....	421
Litteratur	423
Tabeller og figurer	432

Forord

Vi er i Center for Ungdomsforskning glade for at kunne præsentere en bog om unge nydanskere, som vi håber vil blive læst og benyttet af mange. Afslutningen på en tidligere rapport fra Center for Ungdomsforskning *Tryghed blandt unge nydanskere*, udarbejdet af Tallat Shakoor og Rie Wallendorf Riis i 2007 for TrygFonden, gav idéen til at se nærmere på de unge med anden etnisk baggrund end dansk, som klarer sig godt i uddannelsessystemet og i arbejdslivet.

Religionssociolog Tallat Shakoor gik i gang med at indsamle interview i 2008, siden blev samfundsforsker Flemming Mikkelsen og journalist Malene Fenger-Grøndahl inddraget i arbejdet, og bogens tre forfattere har derfor på hver deres måde sat deres præg på dens form og indhold. Hver har trukket på deres faglighed og netværk både blandt forskere og informanter, og der er derfor en lang række personer, som rettelig bør takkes i dette forord. Vi håber, at de vil tage til takke med en kollektiv tak for inspiration, kritiske spørgsmål og praktisk hjælp af forskellig art.

En særlig tak til TrygFonden for at have været med til at udvikle idéen til bogen, finansiere størstedelen af arbejdet med at indsamle og bearbejde materialet samt at dække udgifterne til layout og trykning. Desuden en tak til forlagsredaktør Henning Lund samt til fotograf Mark Knudsen, der med stor interesse har taget del i projektets afsluttende fase.

God fornøjelse!

Birgitte Simonsen, professor
Center for Ungdomsforskning (Cefu)
Danmarks Pædagogiske Universitetsskole
Århus Universitet
Århus og København, april 2010

Dansk på nye måder

»Min mor har op gennem min opvækst fortalt mig historier om de forestillinger, hun og min far havde om Danmark, inden de kom hertil. Mine forældre kom til Danmark fra Indien i 1970. Et land, der på alle måder var fuldstændig anderledes end alt, hvad de mødte i Danmark. Men også et magisk land. Min mor fortalte mig, at hun, før hun rejste, forestillede sig, at landet måtte ligge et sted imellem jorden og himlen«.

Parminder Singh, idemand og instruktør på teaterstykket Et andet sted
(Teater Mungo Park 2010).

Parminder Singhs forældre kom til Danmark som arbejdsmigranter fra Indien i 1970. Stort set uden kendskab til det land, der skulle blive deres nye hjem – og det sted, hvor deres børn skulle vokse op. 40 år senere er Parminder uddannet filminstruktør fra Den Danske Filmskole og høster stor ros for stykket *Et andet sted*, der handler om tre generationer af tyrkiske indvandrere i Danmark. Parminder har skrevet stykket for at forsøge at forstå den historie, han er en del af. En danmarkshistorie, der begynder med hans fars ankomst i 1970, og som indtil videre løber frem til 2010, hvor arbejdsmigranternes børn er blevet voksne, og mange af dem selv har fået børn. Hvor det magiske land, som forældrene drømte om, er blevet børnenes hjemland, som de ser langt mere nuanceret på, end deres forældre gjorde, da de ankom. I samme periode er der kommet en stor gruppe flygtninge, hvoraf mange også har fået børn, som først og fremmest føler sig danske.

Det er disse børn, efterkommerne – samt nogle af de indvandrere og flygtninge, der er kommet til landet og tilhører samme generation som Parminder – vi følger gennem denne bog. Det er en stor og broget skare, og vi har valgt at fokusere på en mindre gruppe af dem – nemlig gruppen af frontløbere, der ligesom Parminder har formået at slå igennem på forskellige områder. Den gruppe af unge, der viser vejen for den store gruppe af unge, hvoraf mange også klarer sig godt, selv om de ikke alle som Parminder får en fremtrædende rolle i det offentlige rum – eller er lige så bevidste i deres måde at forholde sig

til og bearbejde deres egen historie – og den periode af danmarkshistorien, de er en del af.

Vores mål er at tegne et nuanceret helhedsbillede af de unge med etnisk minoritetsbaggrund, der ofte benævnes mønsterbrydere, men som vi i løbet af denne bog vil argumentere for burde kaldes noget andet. Først og fremmest er vi stemt for at kalde dem ressourcestærke danske unge med etnisk minoritetsbaggrund. Kulturelle navigatører, der formår at finde deres egen vej i et Danmark under forandring i globaliseringens tidsalder. Et Danmark, som disse unge sætter deres præg på – måske i højere grad, end det er almindeligt erkendt. Denne bog fortæller derfor indirekte også noget om fremtiden for de unge med etnisk minoritetsbaggrund – og for Danmark. Den tegner et billede af en generation af unge på vej – og af den retning, de vil være med til at trække Danmark i ved at sætte deres præg på uddannelsessystemet, arbejdsmarkedet, erhvervslivet, kulturlivet, de religiøse institutioner og normer, værdidebatten, foreningslivet og ikke mindst det politiske liv.

Inden vi giver os i kast med beskrivelsen af disse unge, deres baggrund, deres opvækst, nutidige livssituation og fremtidsdrømme- og muligheder vil vi ganske kort skitsere bogens afgrænsning, datamateriale, opbygning og forskningsmæssige forudsætninger.

Som nævnt er det, du sidder med i hånden, en bog om unge med etnisk minoritetsbaggrund – og ikke blot det, men unge med rødder i ikke-vestlige lande, altså typisk Mellemøsten, Østeuropa, Afrika og Asien. Det er både unge, som er født i Danmark af flygtninge eller indvandrere, og unge, som selv er kommet hertil enten som indvandrere, flygtninge eller familiesammenførte. Det er unge, der for manges vedkommende har levet størstedelen af deres liv i Danmark, taler dansk og også i mange tilfælde har dansk statsborgerskab. Men samtidig har de en anden etnisk og national – og ofte også kulturel og religiøs – baggrund end majoriteten af danskere. Ofte benævnes de: indvandrerunge, andengenerationsindvandrere eller nydanskere – og denne sproglige mangfoldighed og forvirring siger i sig selv en del om de unges position: som Parminder Singh udtrykker det i programmet til sit teaterstykke *Et andet sted*:

»Jeg har mange gange følt, at min generation var en slags prøveballon. Vi har jo ikke engang haft et ord eller nogen anden fælles betegnelse for, hvad man skal kalde os (nydanskere, etniske, andengenerationsindvandrere etc.), og derfor har man altid skullet ud i lange forklaringer på det irriterende spørgsmål: Hvor kommer du fra? For hvad er egentlig det rigtige svar på det spørgsmål? Danmark? Indien? I virkeligheden tror jeg, at jeg hverken er inder eller dansker. Jeg er noget helt andet. Noget helt nyt, som jeg stadig prøver at finde et navn til«.

Man kan sige, at vi deler Parminders bestræbelser – ikke kun i afsøgningen af et navn, men også i forsøget på at tegne et nuanceret billede af ham og hans ligesindede. Her i bogen bruger vi primært betegnelsen etniske minoritetsunge eller bare de unge, og kun enkelte gange bruger vi betegnelsen indvandrere og efterkommere – det gælder typisk, når vi refererer til statistikker og undersøgelser, hvor disse termer bruges.

Vi har som nævnt valgt at fokusere på de unge, der ligesom Parminder ‘klarer sig godt’ – og her er vores afgrænsning primært objektivt målbare kriterier som uddannelsesniveau og status på arbejdsmarkedet, idet vi fokuserer på unge, som har gennemført en ungdomsuddannelse og er i gang med eller har gennemført en videregående uddannelse. Men også mere subjektive kriterier som f.eks. de unges egen oplevelse af at føle sig hjemme i Danmark og i deres tilværelse er inddraget. *Mestring* ville man inden for nogle fagområder kalde det.

Når vi har valgt at kigge nærmere på de unge, der mestrer livet i Danmark godt, skyldes det, at det er her, vi ser et behov for at udfylde et forskningsmæssigt og formidlingsmæssigt hul. Der er produceret meget materiale om negative tendenser og problematiske udviklinger blandt indvandrerunge og blandt etniske minoriteter i det hele taget, og hele området er præget af begreber, som ofte er med til at styre hele optikken i en problemorienteret retning. Der tales og skrives om integrationsproblemer, marginalisering, radikalisering, kultursammenstød, om de unges kulturelle splittelse, parallelsamfund m.m. Ofte politiseres forskningen på området – eller debatten om denne – også i en grad, så det er svært at få nuancerne og de positive tendenser med. Men vores påstand er, at begge dele er der.

Vi negligerer således ikke de reelle problemer og udfordringer, der rent faktisk findes. Men vi tillader os at rette vores fokus mod mulighederne og de positive udviklingstendenser – og mod de unge som bevidste aktører i deres eget liv – og i samfundets mange sfærer. Vi retter også fokus mod bevægelse, ikke stilstand. Ikke så meget mod bruddene, men mod den bevægelse, der nok på overfladen kan ligne brud, men ofte snarere er en bevidst kombination af fravalg og kontinuitet. Det er en af pointerne i denne bog – og derfor vores fravalg af begrebet mønsterbrydere som primær betegnelse for bogens hovedpersoner.

Vi ser i stedet de unge som aktører, der arbejder aktivt med at skabe kontinuitet i deres liv – både kontinuitet i forhold til deres familie og til det samfund, hvis historie de er (ved at blive) en del af. De unge, der kommer til orde og beskrives i denne bog, er nemlig for størstedelens vedkommende allerede en både synlig og aktiv del af det danske samfund. Nogle er (også) en del af subkulturelle miljøer eller i visse tilfælde det, man kunne kalde parallelsamfund. Men disse miljøer er også en del af den danske virkelighed, og som flere af de unges

historier vil vise, er der ikke vandtætte skotter mellem 'parallelsamfundene' og det øvrige samfund.

På samme måde er det efter vores mening heller ikke muligt at skelne skarpt mellem 'velintegrerede' og 'dårligt integrerede' unge. Unge, der i en periode fremstår som 'dårligt integrerede', kan ændre livsbane og flytte sig over i gruppen af 'velintegrerede'. Ofte vil det i bagklogskabens klare lys endda vise sig, at den periode, hvor den unge fremstod som dårligt integreret, var udtryk for en identitets- og holdningsafsøgende proces, som har ført til, at den unge blev afklaret om sine værdier og ambitioner og nu kan arbejde målrettet på at efterleve og indfri dem. Disse værdier og ambitioner afspejler ikke nødvendigvis noget 'typisk dansk'. Der kan være unge, der ønsker at skabe forandringer i samfundet, som umiddelbart kan virke 'udanske', fordi de på forskellig vis adskiller sig fra majoritetens. Det kan dreje sig om religiøst baserede holdninger og et ønske om at blande religion og politik – eller ambitioner i retning af at blive selvstændig erhvervsdrivende med hele verden som arbejdsplads, et fænomen, der er ret udbredt blandt mange af de unge her i bogen, og som sjældnere ses blandt etnisk danske unge.

Både de religiøst baserede holdninger og det positive syn på livet som selvstændig erhvervsdrivende er eksempler på fænomener, som ikke er forbeholdt etniske minoritetsunge, men som de i højere grad end mange etnisk danske unge tilslutter sig. Med andre ord: De unge udfordrer vores syn på det 'normaldanske'. Men samtidig vil det være vores påstand, at deres anderledes holdninger og perspektiver ofte udgør en enorm ressource og en positiv udfordring til det danske selvbillede og den danske samfundsindretning – ikke mindst i en tid, hvor globaliseringen er et faktum og alle danskere – indvandring eller ej – må forholde sig til verdens mangfoldighed af kulturer, traditioner og normer.

Det er også værd at bemærke, at de unge i nogle sammenhænge identificerer sig som en gruppe af 'fremmede', men i andre sammenhænge er meget bevidste om den mangfoldighed, der eksisterer blandt gruppen af unge med etnisk minoritetsbaggrund, og de grupperer sig på nye måder og efter nye skillelinjer – politisk, religiøst, kulturelt. *Outlandish* er ikke så meget et indvandrerband, som de er et udtryk for den pluralitet, der findes under begrebet danskhed. Tilsvarende er de politisk engagerede unge med indvandrerbaggrund ikke længere så meget tyrkiske, pakistanske og marokkanske indvandrerpolitikere, som de er repræsentanter for bestemte partier og værdier. Nogle er optaget af socialpolitik, andre af erhvervs politik, mens andre igen især beskæftiger sig med kønsmæssig ligestilling. Ofte har deres fleretniske baggrund indflydelse på deres politik, men den er langt fra determinerende for deres holdninger og partipolitiske tilknytning.

Som det formodentlig allerede er fremgået, er vores perspektiv på de unge både statistisk – med blik på generelle udviklingstendenser – men også præget af

en livshistorisk tilgang, hvor individuelle historier og fortællinger har meget at skulle have sagt. Denne bredde i tilgangen afspejler de tre forfatters forskellige baggrund. *Flemming Mikkelsen* er uddannet økonomisk historiker og politolog fra Københavns Universitet og videreuddannet i sociologi ved Department of Sociology, University of Michigan, Ann Arbor, USA, og har i mange år beskæftiget sig med etniske minoriteter. Han er ansat på Center for Ungdomsforskning ved Danmarks Pædagogiske Universitetsskole og er desuden tilknyttet analyseinstituttet Catinét, hvor han gennem en årrække har været ansvarlig for surveyundersøgelsen *IntegrationsStatus*. *Malene Fenger-Grøndahl* er uddannet journalist og har gennem en årrække specialiseret sig i etniske minoriteter, integration og religion og er (med)forfatter til en række bøger om disse emner. *Tallat Rønn Shakoor* er uddannet religionssociolog fra Københavns Universitet og var under første del af tilblivelsen af denne bog ansat på Center for Ungdomsforskning.

Forfatterens forskellige faglige tilgang betyder, at vi i bogen har kunnet inddrage forskellige metodiske tilgange. Det har resulteret i en bog, hvor vi både udpeger generelle tendenser og signifikante udviklingstræk blandt de unge, men samtidig udfolder de individuelle valg og livsverdener, der ligger under statistikernes strømpile. Det er målet at vise bredden i de unges livsverden, og udgangspunktet er således de unges verden snarere end en bestemt faglig tilgang. Vi har forsøgt at kombinere nyt og ældre materiale – både egne undersøgelser og andres – for at give et så helt billede som muligt af en gruppe af unge, som ofte beskrives som 'produkter' af deres forældre eller på tilsvarende forsimplet vis sammenlignes med jævnaldrende etniske danskere – hvor typisk danskhed i snæver forstand er benyttet som målestok for succes eller fiasko. I denne bog forsøger vi i stedet at tegne et billede af de unge og deres interaktion med det omgivende samfund med det udgangspunkt, at de unge er ligeværdige aktører – og med fokus på forandringsprocessernes kombination af brud og kontinuitet.

Resultatet er en bog, som forhåbentlig kan benyttes af både studerende og praktikere inden for så forskellige fagområder som sygepleje, pædagogik, undervisning, antropologi, statskundskab, socialt arbejde samt af almindeligt interesserede læsere uden det store forhåndskendskab til ungdomsforskning eller migrationsstudier. Vi har bestræbt os på at begrænse antallet af fagudtryk, som primært benyttes for at sikre præcision og klarhed. Desuden indeholder bogen en del grafer, tabeller og andet talmateriale, der tjener som illustration af tekstens pointer – og omvendt.

Bogen er bygget tematisk op, således at hvert kapitel omhandler et afgrænset tema. Kapitlerne har forskellig karakter og længde, afhængig af omfanget af tilgængeligt statistisk materiale og af, hvorvidt vi har vurderet, om de mest interessante tematikker bedst belyses via cases (typisk interview-uddrag), resumeer af tilgængelig kvalitativt eller kvantitativt forskningsmateriale. Fokus er på danske

forhold, men i enkelte kapitler, hvor der endnu kun foreligger meget lidt forskning i danske forhold, inddrages materiale fra andre lande. I det følgende gives en kort oversigt over temaerne i de enkelte kapitler:

Nærværende *kapitel 1* fungerer som en introduktion og læsevejledning til resten af bogen, hvor nogle af de gennemgående pointer antydes.

Kapitel 2 beskriver i grove træk den nyere indvandring til Danmark af både arbejdsmigranter, flygtninge og familiesammenførte og indkredser dermed både historisk og statistisk den gruppe unge, bogen beskæftiger sig med.

Kapitel 3 tegner et billede af det forskningsmæssige landskab, som bogen indskriver sig i og baserer sig på, nemlig en kombination af migrations- og ungdomsforskning – med bidrag fra demografi, interviewbaseret integrationsforskning og samfundsvidenskab samt genren af livsfortællinger og (journalistiske og antropologiske) interviews og interviewbaserede beskrivelser af livsforløb, migrationshistorier og identitetsproblematikker. I dette kapitel præsenteres også de væsentligste begreber fra samfunds- og migrationsforskningen, som vi benytter gennem bogen, ligesom bogens kildemateriale diskuteres.

Kapitel 4 giver en beskrivelse af de unges baggrund ved at tegne et billede af de forskellige veje, deres forældre og de selv er kommet til Danmark ad. Her gives konkrete eksempler på migrationserfaringer for både indvandrer- og flygtningefamilier – med fokus på deres ankomst til og første erfaringer med livet i Danmark. Desuden tages fat på betydningen af de drømme og ambitioner om social mobilitet, som præger forældregenerationen og også er af stor betydning for de unges egne ambitioner og prioriteringer.

Kapitel 5 zoomer ind på de unges erindringer om og erfaringer med at vokse op i Danmark i familier, hvor migrationshistorien ofte har spillet en afgørende rolle, men hvor der også er stærke erfaringer med naturlige fællesskaber med etnisk danske børn.

Kapitel 6 følger op med en række beskrivelser af de unges erfaringer med undervisningssystemet primært folkeskolen, gymnasiet, hf og de videregående uddannelser, ligesom der stilles skarpt på de barrierer, de unge støder på, og de ressourcer, der sætter dem i stand til at overvinde forhindringerne.

I *kapitel 7* tegnes et billede af de unges første erfaringer med og nuværende placering på arbejdsmarkedet, deres drømme og ambitioner og de tendenser til et brud med forældrenes ofte lave placering i det sociale og økonomiske hierarki. De unges holdning til en karriere som selvstændig erhvervsdrivende samt forældrenes og de unges syn på forskellige studieretninger og brancher inddrages.

Kapitel 8 behandler begreberne familieliv, parforhold og ægteskab – med fokus på blandt andet mønstre for indgåelse af (arrangerede) ægteskaber, ændringer i familiemønstre og forholdet mellem generationerne. Her bevæger vi os over i et felt med store forandringer og meget lidt brugbart materiale.

Det samme gælder emnet for *kapitel 9*, nemlig de unges deltagelse i kulturlivet som (for)brugere, men primært som aktører og kulturelle agenter i nye (subkulturelle) sammenhænge. Her er fokus på de unges (historiske) fravær i de traditionelle kulturinstitutioner både som brugere og producenter samt på de unge som udviklere af nye kunst- og kulturformer og nye kulturelle institutioner, som med tiden kan tænkes at komme til at præge det kulturelle landskab i Danmark på afgørende vis – og måske også med tiden smitte af på de kulturpolitiske prioriteringer. Kapitlet afsluttes med en gennemgang af de unges integration og engagement i idrætslivet.

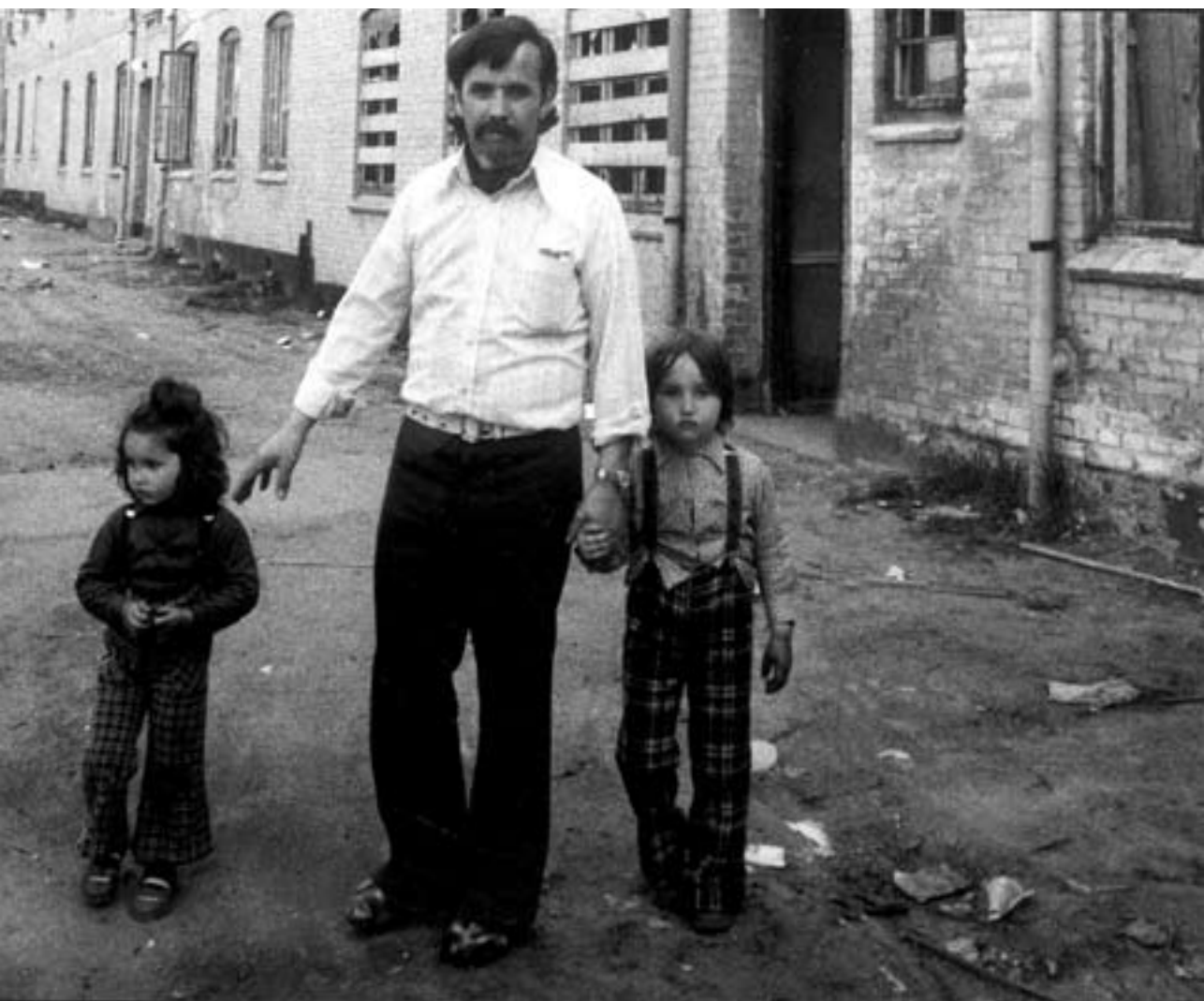
I *kapitel 10* kigger vi nærmere på religiøse strømninger og holdninger blandt de unge – med særligt fokus på de muslimske unge. Også holdninger blandt unge med kristen, hinduistisk og buddhistisk baggrund belyses dog, ligesom vi kort kommer ind på den organisering, der finder sted med udgangspunkt i religiøse fællesskaber.

Sidstnævnte fører naturligt videre til *kapitel 11*, der giver et historisk rids over indvandrernes engagement i foreningslivet, hvorefter følger en beskrivelse af de unges dannelse af egne foreninger. Der tegnes et billede af et skifte i organiseringsformer – fra forældregenerationens organiseringsmønster, som typisk fulgte etniske, kulturelle og sproglige opdelinger fra oprindelseslandet, til de unges mere tværetniske tilgang.

Kapitel 12 handler om de unges politiske engagement – fra foreningsliv over integrationsråd til kommunalbestyrelser, regionsråd og Folketing. På basis af bl.a. interviews med unge politikere med etnisk minoritetsbaggrund tegnes et billede af en politisk engageret gruppe af unge, der insisterer på at deltage i det danske demokrati – uden at kræve særbehandling, men med en forventning om anerkendelse og respekt – også for de særlige indsigter og kompetencer, deres flerkulturelle baggrund giver dem.

Endelig indeholder *kapitel 13* en kort opsamling af nogle af bogens vigtigste pointer og en kort samlet konklusion. Her oplister vi nogle af de positive tendenser og ressourcer, vi har identificeret blandt etniske minoritetsunge – og som vi kunne ønske os, at både de unge selv og de øvrige aktører i samfundet fremover i højere grad ville forstå at sætte pris på, dyrke og styrke. Bagerst i bogen findes en detaljeret *kilde- og litteraturliste*, der forhåbentlig kan inspirere til fordybelse i nogle af de temaer, bogen behandler.

Det er således vores håb, at bogen kan fungere dels som et opslags- og oversigtsværk, dels som et inspirerende og tankevækkende billede af de levende, engagerede og aktive unge, som gemmer sig bag termer som nydanskere, anden-generationsindvandrere og etniske minoritetsunge.

Indvandrere, flygtninge og efterkommere i Danmark

»Min far kom til Danmark i 1970. Han var via nogle annoncer fra den danske ambassade kommet i kontakt med en støberifabrik, Tasso, som gerne ville ansætte ham. Han skulle selv betale for flybillet, men da han kom hertil, var der en bolig til ham. Der var mange andre arbejdsimmigranter, der boede der. Da han kom til Danmark, kom han sammen med pakistanere, tyrkere og marokkanere. Alle var meget glade for, at et dansk firma ville ansætte dem«.

Muharrem Aydas; kom til Danmark som 9-årig i 1973 via familiesammenføring fra Tyrkiet; er uddannet cand.oecon. (Quraishy 2003).

»Jeg tror på, at hvis jeg gør mig umage med min uddannelse, kan jeg også overbevise en arbejdsgiver om, at jeg er lige så god som enhver etnisk dansker. Men nogle gange, når jeg hører, hvordan udlændinge bliver omtalt og behandlet, bliver jeg bekymret for, om jeg kan holde ud at bo i Danmark om fem eller ti år. Mit største håb er, at jeg kan blive her og give mine børn den tryghed, som mine forældre ikke kunne give mig i Iran«.

Soheil Mommahadi; kom til Danmark som flygtning fra Iran i 2000; fik asyl i 2003. (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Frem til midten af 1960'erne kom indvandrerne til Danmark overvejende fra Norge, Sverige, England, Tyskland og USA. Fra slutningen af 1960'erne ændrede indvandringen imidlertid karakter som følge af den økonomiske vækst og ændringer i erhvervsstrukturen. Industrien oplevede et stigende behov for arbejdskraft, og virksomhederne forsøgte i første omgang at dække deres behov ved at inddrage de store årgange af unge født i efterkrigstiden og ved at integrere et stigende antal kvinder på arbejdsmarkedet. Men disse grupper kunne ikke alene dække det øgede behov for arbejdskraft, og en del arbejdsgivere begyndte derfor at hente arbejdere fra udlandet, især fra Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan (Pedersen 1999; Østergaard 2007).

Udlændingeloven fra 1952 gjorde det forholdsvis let for udlændinge at rejse ind i landet, finde et job og få arbejdstilladelse. I 1969 og 1970 blev der imidlertid strammet op på adgangskravene, og i 1973 gennemførte Folketinget et totalt stop for indrejse af arbejdstagere fra tredjeverdenslande, også kendt som indvandrerstoppet. Et egentligt stop var der dog ikke tale om; nogle forskere har faktisk påpeget, at netop dette indvandrerstop er en af de afgørende faktorer i en proces, der gjorde gæstearbejderne til indvandrere og permanente medborgere i Danmark. Efter pres fra bl.a. Dansk Industri blev der nemlig samtidig med indvandrerstoppet indført regler om familiesammenføring, som betød, at indvandrere, der havde fået permanent opholdstilladelse, kunne få deres koner og børn under 18 år til landet. Der var med andre ord åbnet for, at gæstearbejderne, som stort set alle var mænd, og som ofte boede mange sammen på små værelser, hvor de næsten kun opholdt sig for at sove, nu kunne få et mere helt liv i Danmark. Den tilværelse i det fremmede, som for de fleste alene havde handlet om at tjene så mange penge som muligt og sende dem tilbage til familien i oprindelseslandet, blev nu til et hverdagsliv, som også rummede familie og sociale aktiviteter.

Reglerne om familiesammenføring er en af årsagerne til, at vi kan registrere en gradvis stigning i antallet af indvandrere i perioden 1973-85; en anden årsag er, at der i samme periode kommer en del flygtninge fra bl.a. Vietnam, Chile og Polen. Antallet af nytillkomne flygtninge er dog fortsat forholdsvis lavt frem til midten af 1980'erne, hvor bølger af flygtninge fra (borger)krigshærgede lande som Iran, Irak og Sri Lanka ankommer samme med et stort antal statsløse palæstinensere med oprindelse i Libanon. Fra begyndelsen af 1990'erne voksede også flygtningestrømmen fra Afrika, overvejende Somalia, og i løbet af 1995 og 1996 fik et stort antal flygtninge fra det tidligere Jugoslavien opholdstilladelse i Danmark efter at have ventet 3 år på at få deres asylsager behandlet. Håbet om, at flygtningene kunne vende tilbage til deres oprindelsesland efter ganske kort tid satte sit præg både på debatten og på lovgivningen. Med den såkaldte jugoslaververlov fra 1992, som udskød behandlingen af de mange bosniske flygtninges sager, blev et nyt princip om midlertidighed og fokus på repatriering (tilbagevenden til oprindelseslandet) introduceret i dansk asyl- og udlændingepolitik. Det blev siden fulgt op med endnu en særlov om flygtninge fra Kosovo, vedtaget i 1999, og netop blandt kosovarerne var der mange, der vendte hurtigt tilbage til oprindelseslandet. Andre grupper af flygtninge, f.eks. afghanere og irakere, blev tildelt midlertidige opholdstilladelser, som blev fulgt op af løfter om økonomisk støtte og 'bonus' til dem, der valgte at rejse tilbage og hjælpe med genopbygningen af deres krigshærgede lande. Ingen af disse ordninger blev dog en succes, og i 2010 er asylområdet fortsat præget af mange forskellige ordninger, som skal motivere både asylsøgere og anerkendte flygtninge til at forlade Danmark, mens der samtidig på integrationsområdet stilles stigende krav til deltagelse i

danskundervisning, uddannelse, praktik og arbejde til gengæld for modtagelse af integrationsydelse.

I det hele taget er asyl- og indvandringsområdet præget af øget regulering. Området er også blevet både stærkt professionaliseret og politiseret siden 1960'erne og 1970'erne, da de første store grupper af gæstearbejdere kom til landet og antallet af flygtninge fra forskellige lande og verdensdele begyndte at stige. Udlændingebatten handler i dag heller ikke kun om antallet af nytillkomne, men også i høj grad om de allerede ankomne – og disses børn og børnebørn. Mange af de problemer og positive tendenser, der kan spores i forhold til engagement og integration i samfundet, handler især om indvandreres og flygtninges børn og børnebørn – den generation af unge, som er født og opvokset i Danmark, men ikke desto mindre stadig i statistisk sammenhæng og i mediers og politikeres retorik ikke sjældent omtales som indvandrere eller fremmede.

Uanset benævnelsen i den offentlige debat er det et faktum, at der i dag er en større gruppe personer med anden etnisk baggrund end dansk, end de fleste nok havde forudset, da indvandringen så småt begyndte at vokse for snart 50 år siden. Årsagerne hertil er flere. Lavkonjunktur og øget arbejdsløshed efter 1973, men også en forbedring i de politiske forhold i visse lande, fik tidligere en del indvandrere og flygtninge til at vende tilbage til deres hjemlande. Men sammenlignet med indvandrere fra andre EU-lande og Nordamerika var indvandrerne fra tredjeverdenslande en del mere tilbøjelige til at blive i Danmark, formodentlig både af økonomiske og politiske årsager. Endelig skal det bemærkes, at statsborgere fra tredjeverdenslande generelt får flere børn end den øvrige befolkning, skønt denne tendens har været faldende de senere år (*Indvandrere i Danmark* 1998). Ind- og udvandringen til og fra Danmark og udviklingen i mortalitet (dødelighed) og fertilitet (frugtbarhed) har ført til en gradvis vækst i antallet af indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande: Fra at have ligget på 51.661 personer i 1980 var antallet i år 2005 nået op på 320.563 personer svarende til 5,9 % af den samlede danske befolkning. Udviklingen i det samlede antal indvandrere fra 1974 og frem til 2005 er vist i tabel 2.1.

Beskrivelsen af den nyere indvandring til Danmark antyder, at de tidligst ankomne overvejende var arbejdsmigranter, mens en større del af de senere tilflyttere må betragtes som flygtninge i henhold til definitionen i FN's konvention om flygtninges retsstilling. En opgørelse foretaget af analysefirmaet Catinét Research i 2006, omfattende indvandrere og flygtninge fra Tyrkiet, Pakistan, Eksjugoslavien, Iran, Irak, Somalia og personer af palæstinensisk oprindelse, viser da også, at 39 % af de adspurgte har status som indvandrer, 45,1 % som flygtning, mens 13,5 % er barn af indvandrer og 2,4 % barn af flygtning (*IntegrationsStatus* 1. halvår 2006). Med andre ord en næsten ligelig fordeling mellem arbejdsmigranter og flygtninge.

Tabel 2.1: Indvandrere og efterkommere i Danmark pr. 1. januar, 1974-2005.

	1974	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Indvandrere og efterkommere i alt		152.958	163.926	214.571	278.459	378.162	452.095
Indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande	39.186	51.661	65.601	114.108	169.028	255.371	320.563
Udvalgte indvandrerlande							
Tyrkiet	8.138	14.086	18.995	29.442	39.222	48.773	54.859
Jugoslavien (tidl.)	6.779	7.452	8.166	10.518	13.006	17.176	17.528
Bosnien-Hercegovina					119	19.727	20.875
Øvrige efterfølgerstater til det tidligere Jugoslavien ^a					409	2.545	6.440
Pakistan	3.733	7.845	9.485	12.014	14.692	17.509	19.301
Marokko		2.104	2.977	4.295	5.955	7.813	8.974
Chile		1.029	1.064	1.170	1.181	1.276	1.360
Irak		160	266	2.427	6.415	14.902	26.351
Iran		241	984	8.591	11.157	12.980	14.289
Libanon		222	280	7.945	15.110	19.011	22.232
Polen		6.467	6.762	9.767	11.263	12.290	13.509
Sri Lanka		259	319	5.020	7.162	9.515	10.291
Indien		1.730	1.949	2.194	2.634	3.157	4.085
Filippinerne		909	1.270	2.023	3.008	3.935	5.092
Vietnam		1.322	3.771	5.801	9.155	11.051	12.654
Etiopien		110	233	596	880	1.170	1.252
Afghanistan		35	100	342	1.183	3.275	10.876
Somalia		133	168	531	5.280	14.856	16.952

Kilder: 1974 er det første år, hvor der foreligger pålidelige oplysninger om antallet af udenlandske statsborgere i Danmark. Tallene for 1974 er fra Pedersen (1999: tabel 4.1) og henviser til antallet af udenlandske statsborgere i Danmark; tallene fra 1980 er fra Danmarks Statistik og omfatter personer med fødested i udlandet og deres efterkommere. Der forekommer således et mindre databrud 1974-1980.

Note: (a) De øvrige jugoslaviske efterfølgerstater omfatter Kroatien, Serbien-Montenegro, Slovenien og Makedonien.

Begrebet flygtning siger allerede noget om, hvordan disse indvandrere er kommet til Danmark. For de fleste gælder, at de ufrivilligt er blevet presset ud af deres hjemland uden større mulighed for at indpasse deres udvandring og etablering i et fremmed land i et personligt eller familiemæssigt karriereforløb og ofte også uden mulighed for at vælge deres nye hjemlande. Mange flygtninge kan således berette, at de er 'havnet' i Danmark ved enten en fejl eller en tilfældighed, og for nogle var det et chok eller en skuffelse at ende i et land, hvis sprog og kultur de typisk intet kendte til på forhånd. Mange bliver dog med tiden glade for at være bosat i netop Danmark, ligesom mange fra begyndelsen har følt stor taknemlighed over at få beskyttelse i et demokratisk land med lav grad af korruption og et forholdsvis højt niveau af social, økonomisk og fysisk sikkerhed.

Ganske anderledes forholder det sig typisk med *arbejdsmigranternes* motiver til migrationen og baggrunden for deres ankomst til Danmark. De har oftest haft længere tid til at planlægge deres udvandring og har på forhånd haft en klarere opfattelse af, hvor de ønskede at slå sig ned, samt hvilke muligheder for social opstigen de kan forvente. Den form for vandring, som ligger bag mange arbejdsmigranternes ankomst til Danmark, omtales også som kædevandring og dækker over de tætte sociale forbindelser, folk gør brug af for at reducere de sociale, kulturelle og økonomiske omkostninger ved at vandre fra et område eller et land til et andet. Derfor ser vi ofte, at folk fra samme landsby eller lokalitet er taget til de samme områder i indvandrerlandet. Senere *familiesammenføringer* har forstærket denne tendens og øget mulighederne for at skabe stærke sociale netværk i forhold til grupper i hjemlandet.

Nyere undersøgelser viser da også, at indvandrere, der er kommet til Danmark som arbejdsmigranter, langt hyppigere er på besøg og på ferie i hjemlandet sammenlignet med flygtninge. Formålet med disse rejser er selvfølgelig først og fremmest at besøge familie og slægtninge i hjemlandet, hvorfor man da også medbringer mange gaver; en del tager midlertidigt tilbage for at ordne forretninger eller for at deltage i politisk og humanitært arbejde (Mikkelsen 2003). Mange indvandrere har derfor i årenes løb sendt penge til familien i hjemlandet og har for nogles vedkommende investeret store beløb i fast ejendom og produktionsmidler. Der findes således hele landsbyer i det centrale Tyrkiet, hvorfra størstedelen af den mandlige befolkningsgruppe i den arbejdsdygtige alder udvandrede til Europa i 1970'erne. Siden fulgte koner og børn efter, og mange af disse landsbyer er i dag primært befolket af ældre mennesker eller de ganske få familier, der ikke har haft mulighed for at emigrere. I sommermånederne vokser landsbyernes indbyggertal imidlertid eksplosivt, når arbejdsmigranterne og deres børn vender tilbage til landsbyerne for at pleje forbindelsen til forældre-generationens barndomsland, besøge slægtninge og evt. deltage i forlovelses- og bryllupsfester. Typisk har migranterne opført moderne huse i landsbyen, som

de ældre generationer er flyttet ind i, og nogle af migranterne drømmer fortsat om at flytte tilbage til landsbyen i deres alderdom eller ønsker, at deres børn en dag skal vende tilbage. Andre har dog for længst indstillet sig på, at det hus, de opførte som helårsbolig, i fremtiden primært vil komme til at fungere som feriehus.

Unge indvandrere og efterkommere i Danmark

En måde indledningsvis at indkredse gruppen af unge indvandrere og deres demografiske indplacering i det danske samfund er ved at benytte Danmarks Statistiks definition på efterkommere og indvandrere, der er uafhængig af om de er ankommet til Danmark som arbejdsmigranter eller flygtninge. En indvandrer er en person, som er født i udlandet. Ingen af forældrene er både danske statsborgere og født i Danmark, mens *efterkommere*:

»er født i Danmark. Ingen af forældrene er både danske statsborgere og født i Danmark. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, og personen er udenlandsk statsborger, opfattes personen også som efterkommer. Når en eller begge forældre, der er født i Danmark, opnår dansk statsborgerskab, vil deres børn ikke blive klassificeret som efterkommere. Fastholder danskfødte forældre imidlertid begge et udenlandsk statsborgerskab, vil deres børn blive klassificeret som efterkommere«. (*Danmarks Statistik*).

En anden vigtig skelnen er, om indvandrerne kommer fra vestlige eller ikke-vestlige lande. *Vestlige lande* omfatter, ifølge Danmarks Statistik, alle EU-lande plus Andorra, Island, Liechtenstein, Monaco, Norge, San Marino, Schweiz, Vatikanstaten, Canada, USA, Australien og New Zealand. *Ikke-vestlige lande* er alle øvrige lande.

Med udgangspunkt i Danmarks Statistiks definitioner, som også benyttes af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (herefter omtalt som Integrationsministeriet), kan man danne sig et overblik over antallet af efterkommere og omfanget af forskellige ungdomssegmenter. Vi kan således se, at i forhold til danskerne er der, som billedet tegner sig i 2007, en forholdsmæssig stor gruppe af indvandrere fra ikke-vestlige lande mellem 16 og 39 år: Ud af de i alt 330.525 indvandrere og efterkommere udgjorde denne gruppe 142.155 personer eller en andel på 43 %, mens det tilsvarende tal for danskernes vedkommende er 29 %. Vi har med andre ord at gøre med en befolkningsgruppe i sin mest arbejdsduelige og fødedygtige alder. Antallet af *efterkommere* i aldersgrup-

pen 0 til 19 år er derfor højt. Af 99.926 efterkommere var 85.936 under 20 år svarende til 86 %.

I 1990 lå andelen af efterkommere fra ikke-vestlige lande på 0,5 % på landsbasis og i 2008 på 1,9 %, mens der for hovedstadsregionens vedkommende var tale om en stigning i samme periode fra 1,0 % til 3,3 % svarende til 54.309 personer. Tabel 2.2 viser antallet af indvandrere og efterkommere fordelt på regioner i år 2008. Der er ingen tvivl om, at hovedstadsregionen i årenes løb har modtaget flest indvandrere fra ikke-vestlige lande og derfor også står med et forholds-

Tabel 2.2: Indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande fordelt på regioner 2008.

	Indvandrere	Efterkommere	Indbyggere i alt
Region Hovedstaden	6,8	3,3	1.645.729
Region Sjælland	3,2	1,4	819.427
Region Syddanmark	3,5	1,4	1.194.659
Region Midtjylland	3,5	1,5	1.237.041
Region Nordjylland	2,4	0,7	578.839
<i>Hele landet</i>	4,3	1,9	5.475.791

Kilde: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, Kommunale nøgletal 2008.

mæssigt stort antal efterkommere og unge indvandrere. I de øvrige regioner er indvandrere og efterkommere fremdeles koncentreret i Odense og Århus. Derudover er der koncentrationer af bestemte flygtningegrupper i flere mindre byer. Herning, Ikast, Bjerringbro og Brande er således kendt som 'tamilerne danske hovedbyer', mens der er forholdsvis mange vietnamesiske flygtninge og efterkommere i det sydlige Jylland, blandt andet i og omkring Esbjerg og Haderslev.

Danmarks Statistik har forsøgt sig med en fremskrivning af antallet af udlændinge fra ikke-vestlige lande og kommer med forbehold frem til, at fra at have ligget på 227.296 i 2005 er det i 2020 nået op på 288.495, hvilket svarer til en stigning på 27 %. For efterkommernes vedkommende forventes en stigning i samme periode fra 93.267 til 153.042 personer svarende til 64 % (*Udviklingen i udlændinges integration 2006*). Især væksten i antallet af unge efterkommere i alderen 16 til 24 år vil være kraftig og forventes at blive mere end tredoblet fra 13.055 personer i 2005 til 42.212 i 2020. Det betyder, at der i de kommende år

vil være en stor gruppe unge efterkommere, der skal påbegynde en uddannelse og senere skal ud på arbejdsmarkedet samt integreres i det politiske system og det civile liv. Denne integrationsproces er dog allerede i gang og kan på sin vis siges at have taget sin begyndelse allerede med forældregenerationens ankomst til Danmark og deres og det danske samfunds gradvise erkendelse af, at både arbejdsmigranter og flygtninge ikke blot var gæster på en kort visit, men blev borgere og aktører i Danmark også på langt sigt.

Unge indvandrere og efterkommere i Danmark – teoretiske, metodiske og kildekritiske overvejelser

»Et menneskes identitet er ikke kun defineret ved et personnummer, som markerer den enkelte persons registrering i samfundet, dvs. navn, fødselsdato og bopæl. Disse oplysninger er nødvendige for at etablere en officiel identitet af praktiske årsager. Men disse data fortæller intet om den virkelige identitet, der gemmer sig bag dette nummer. Placering i samfundet er op til individet selv, men endnu vigtigere er menneskets bevidsthed om sin egen eksistens og særlige karakter. Graden af selvopfattelse og selvværd er i høj grad afhængig af respekt for og accept af det enkelte individ som den person, det er i kraft af sig selv, og af hvordan samfundet generelt behandler personen«.

Jacob Holdt, fotograf og foredragsholder, kendt for bl.a. *Amerikanske billeder*. (Quraishy 2003).

»Der er også opstået en mærkelig modsætning i diskussionen, som er den med 'danskere og muslimer'. Alle danskerne, og så muslimerne. Men man er jo ikke muslim i det her land. Jo, man er muslim, men man er jo først og fremmest borger. Man kan være lønmodtager, arbejdsgiver, forældre, så mange andre ting. Og jeg er vel også dansk? Jeg har ikke kendt til andet«. *Halima el Abassi; født 1978 i Danmark af marokkanske forældre, uddannet socialrådgiver* (Folke Kaarsholm (red.) 2006).

Der er en lang og stadig eksisterende tradition blandt lægfolk og samfundsforskere for at betragte udlændinge og især indvandrere fra fremmede kulturer som en trussel mod sammenhængskraften, de sociale værdier, den sociale orden og selve staten i det land og i det samfund, man selv er vokset op i. Denne opfattelse næres i betydelig grad af en manglende historisk viden om nationale og

internationale vandringsmønstre og hæfter sig op på konstruktionen af nationale fortællinger, hvor indvandringen ikke rigtig passer ind og alene ses som et forstyrrende og unaturligt element (Moch 2003; Lucassen 2005). Hvor det tidligere var indvandrerne selv, der blev udsat for chikane og stigmatisering, er vi i dag vidne til, at det er efterkommerne, andengenerationsindvandrerne, som gøres til genstand for mistæneliggørelse og udpeges som værende 'problemet'. Forskernes udgangspunkt er derfor heller ikke kun et problem for den producerede forsknings lødighed og relevans, men har også en indflydelse på det samfund, den forsøger at beskrive og analysere, idet forskningens resultater – ofte i banaliserede, fejlbehæftede eller stærkt selektive udgaver – formidles videre til borgerne via især medierne. Mediernes store og stigende interesse for integrationsrelateret forskning har derfor på den ene side været med til at synliggøre og præsentere forskningen for en bredere del af befolkningen, men har også samtidig medvirket til at viderebringe og forstærke fejlagtige eller 'skæve' vinkler på hele integrationsdebatten og på forskningen i samfund, kulturmøde, integration og migration.

Den stigende opmærksomhed – både i forskning, medier og øvrig offentlighed – over for unge med etnisk minoritetsbaggrund, som er vokset op eller i hvert fald har befundet sig det meste af deres liv i modtagerlandet, kan således på den ene side være bestemt af politiske magtforhold og ønsket om at kapre stemmer ved at spille 'indvandrerkortet', hvad der i de senere år mere og mere har taget form af en påstået trussel fra det muslimske mindretal og ikke mindst fra unge indvandrere af muslimsk oprindelse (Castles & Miller 2003). På den anden side har ideen om 'social ingeniørkunst', som igen er nært forbundet med velfærdsstaten, været med til at skabe opmærksomhed om unge indvandrere, der har vanskeligt ved at klare sig i uddannelsessystemet eller har problemer med at vinde indpas på arbejdsmarkedet. Begreber som parallelsamfund, sammenhængskraft, et nyt proletariat, indvandrerbander og social marginalisering har spillet sammen i det billede, der er blevet tegnet af en gruppe af unge (især mandlige) indvandrere og efterkommere som en trussel (og ikke blot en udfordring) mod det danske samfunds økonomiske, kulturelle og værdimæssige sammenhængskraft.

Sideløbende hermed har forskningen spillet tæt sammen med det politisk-administrative niveau på integrationsområdet – både i Danmark og i andre europæiske lande – og samspillet har netop bestået i en proces, der er gået begge veje. Forskningen i integration har inspireret til og begrundet nye politiske tiltag, men kombinationen af politiske magtforhold, politisk-administrative strukturer og opbygningen af en velfærdsstat har også skabt nogle integrationsregimer i de europæiske lande, som har virket tilbage på og er slået igennem i indvandrerforskningens fokusområder og fagterminologi, ikke mindst hvad angår unge indvandrere.

Dansk forskning om unge indvandrere og efterkommere

Den dominerende retning inden for den gren af ungdomsforskningen, som beskæftiger sig med etniske minoritetsunge i Danmark, søger først og fremmest at måle og veje unge indvandreres evner og kunnen i forhold til majoritetsbefolkningens ditto. Der er tale om studier, hvor sammenlignelighed og indkredsning af positive og negative faktorer i forhold til f.eks. uddannelsesniveau og tilknytning til arbejdsmarkedet er fremherskende. Dele af denne forskning inddrages i bl.a. kapitel 5, 6 og 7 i denne bog. Forskning af denne type udføres ofte af offentlige forskningsinstitutter eller med omfattende midler fra staten. Med afsæt i en lang række kvantitative og kvalitative interviews tages bestik af unge indvandrere og efterkommeres sociale og økonomiske marginalisering og manglende personlige ressourcer, i hvilken forbindelse der tales om eksklusion og utilpassede unge. Holdningen er, at unge indvandrere er godt i gang med at blive integreret i Danmark, og at de ligner danske unge ret meget både i tankegang og levevis, men også at der kan opstå problemer i mødet med den særlige danske 'system-kultur', ikke mindst i forhold til de sociale indsatser over for børn og unge fra ressourcefattige familier (Jeppesen 1989; *Integrationsforskningen i Danmark* 2002; Skytte 2007).

Den anden retning inden for ungdomsforskningen fokuserer på kultur, eller mere specifikt på kulturforskelle. Synsvinklen er groft sagt, at de unge er splittede og rodløse, fordi de lever mellem to kulturelle sfærer: på den ene side forældregenerationen og oprindelseslandets traditionelle, kollektivistiske og patriarkalske livsformer, og på den anden side modtagerlandets moderne, kulturelt frisatte og individualistiske livsformer:

»[D]e unge indvandrere lever en tilværelse, der er radikalt forskellig fra de danske unges. På den ene side relaterer de sig til de samme institutionelle og samfundsmæssige rammer som danske unge, på den anden side til et indvandrerfællesskab« (Pedersen & Selmer 1991: 203).

Påvirkningen fra forskellige primære og sekundære 'socialiseringsagenter' med rod i oprindelseslandet og i indvandrerlandet spiller en afgørende rolle for, hvorledes de unge tackler situationen med at vokse op i to kulturer. Metodisk står det handlende og reflektive subjekt i centrum for analysen, og det indgår også som et bærende element i den tredje retning inden for forskningen om minoritetsunge, som dog lægger større vægt på de unges aktive søgen og konstruktion af nye identiteter, og som blandt andet forsøger at indkredse disse identiteter og identitetsskabende processer via analyse af kvalitative interviews og livsfortællinger.

De involveredes egne fortællinger bliver her fastholdt som det primære grundlag for fremstillingen, der fremstår meget impressionistisk og for det meste er baseret på lange interviewpassager med de unge selv og de pædagoger, lærere, sagsbehandlere, lokalsamfundsaktivister og forskere, som omgiver dem. Men til forskel fra de to andre forskningsretninger, som ofte indplacerer de unge i en 'problem-offer-symmetri' – og i nogle tilfælde karakteriserer dem som 'moderniseringstabere' – er den tredje retning inden for kulturforskningen langt mere optaget af de brobygningsprocesser, der foregår mellem unge indvandre- og jævnaldrende danskere. Herhjemme har især Flemming Røgilds (1986; 1995; 2002) med inspiration fra den såkaldte Birmingham-skole peget på de blandingskulturer og former for 'etnisk bricolage', der opstår i mødet mellem unge indvandrere og danskere. Andre er fulgt i kølvandet på Røgilds og søger at indkredse de situationer, processer og konstellationer, der skaber nye former for kulturproduktion og identiteter. I konfrontationen med nyracismen, den politiske stigmatisering og under påvirkning af marginaliseringen i hverdagen intensiverer de etniske minoritetsunge ifølge Üzeyir Tireli (1999) en »transnational-orienteret identitetssøgeproces«, der erobrer nye territorier og skaber nye fællesskaber i gadebänder, multietniske foreninger, regnbuekoalitioner og islamiske organisationer. Eksempler på denne tendens beskrives og analyseres i bl.a. kapitel 9, 10 og 11 i nærværende bog, ligesom en kombination af kulturperspektivet og de nævnte brobygningsprocesser udgør en væsentlig del af grundlaget for især kapitel 8.

Unge og integration – status og fremtidsperspektiver

Hvordan er det så gået de unge indvandrere og efterkommere i det danske samfund – er de blevet bedre eller dårligere integreret de senere år? Dette konkrete spørgsmål er der overraskende få studier, som har udtalt sig om. Det nærmeste, vi kommer et overblik og nogenlunde nuanceret svar, er resultaterne fra et studie skrevet af Garbi Schmidt & Vibeke Jakobsen med titlen *20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer* (2000). Indvandrerne (eller nydanskerne, som er den betegnelse, forfatterne foretrækker at benytte) i denne undersøgelse stammer fra Tyrkiet, Pakistan og Eksjugoslavien. De kom til Danmark som børn, er på undersøgelsestidspunktet mellem 30 og 35 år og har levet her i landet i 20 år eller længere. Konklusionen er forholdsvis klar: »Disse nydanskere klarer sig gennemgående godt«:

»Langt de fleste mænd har arbejde, hvilket dog i mindre grad gælder kvinderne. Dette skyldes formodentlig, at de har mindreårige børn (en

del er f.eks. på forældreorlov eller er hjemmegående) og traditionelle familiemønstre. Desuden ønsker nydanskerne indblik og medansvar i de beslutninger, som angår deres eget og deres børns liv i det danske samfund. De søger derfor at påvirke de politiske beslutningsprocesser på lokalt og nationalt niveau ved at stemme til folketings- og kommunalvalge lige så ofte som den øvrige befolkning. Dog er kun få medlem af politiske partier eller opstillet til Folketinget, hvilket kan tyde på en vis usikkerhed eller uvanthed med det politiske system. Endelig kan der være tale om, at nydanskerne ikke føler deres deltagelse i det politiske liv fuldt ud accepteret, eller at de føler, at de ikke bliver taget seriøst.

Nydanskerne føler sig i det store og hele integrerede, men hvad de anser for problematisk er danskernes manglende accept af dette. De har erfaret stemplingen som værende anderledes både som børn og voksne, og disse situationer har fremkaldt overraskelse, forvirring eller vrede hos dem. Disse ubehagelige oplevelser har imidlertid fået dem til at reflektere over deres identitet, hvem de er, og hvor de hører til; men stort set alle ønsker fortsat at blive i Danmark, ligesom de ønsker, at deres børn bliver her. Dette tyder i høj grad på, at det er her, de føler, de hører til« (Schmidt & Jakobsen 2000: 26-27).

Konklusionen på Socialforskningsinstituttets undersøgelse er, at unge voksne indvandrere føler sig godt integreret i det danske samfund, og på langt de fleste livsområder ligner majoritetsbefolkningen, hvad enten det drejer sig om arbejde, uddannelse, sprog, familiestruktur eller fritidsvaner. De har valgt at holde fast i dele af forældrenes kultur, opretholder kontakt med familiemedlemmer i oprindelseslandet og søger at integrere religionen i deres dagligdag. I store træk en positiv udvikling. Knap så positivt er det, at mange unge indvandrere føler, at de ikke bliver accepteret, at de føler sig stemplet som anderledes og på den baggrund nødsages til at reflektere over deres identitet, hvem de er, og hvor de hører til – selv om de i udgangspunktet selv føler, at deres tilknytning til Danmark er et logisk faktum og en konsekvens af, at de har levet størstedelen af deres liv i Danmark.

Siden publiceringen af resultaterne af Socialforskningsinstituttets (herafter SFI's) undersøgelse er der gået 10 år. Danmark har oplevet en økonomisk opgangsperiode uden lige (efterfulgt af en nedgangsperiode, der ser ud til at fortsætte nogen tid endnu), samtidig med at regeringsmagten har ligget hos en borgerlig regering, hvis mandat hviler på et indvandringskritisk og anti-muslimsk parti. Vi har døjet med en særdeles sejlivet og vidtforgrenet karikatur-krise, USA – Danmarks hovedalliancepartner i en række udenrigspolitiske sammenhænge – er blevet udsat for et voldsomt terrorangreb, vi har deltaget i invasioner og krige

i Irak og Afghanistan – og er fortsat engageret i sidstnævnte, og vi har markeret os som en af Israels politiske allierede i dets konflikt med palæstinenserne. Disse forløb og begivenheder har påvirket indvandrere og flygtninge i Danmark – især de yngre årgange, og især unge med rødder i de nævnte konfliktområder og med muslimsk baggrund.

De følgende kapitler vil søge at vise, hvordan etniske minoritetsunges hverdag og sociale identitet ændrer sig i takt med, at de vokser op og søger efter et ståsted i samfundet, ikke som passive ofre for samfundsudviklingen, men derimod som rationelle aktører, der bevidst sætter deres ressourcer i spil for at præge både deres medmenneskers holdninger og handlinger og samfundsinstitutionernes virkemåde i bred forstand. Fremstillingen vil være beskrivende og går ofte tæt på det enkelte individ og grupper af individer; alligevel kommer vi ikke uden om et mindstemål af begreber og antagelser, der i en forenklet form redegør for relationen mellem individer og mellem individer og grupper på den ene side og det omgivende samfund på den anden. Hertil hører blandt andet begreber som migration, social mobilitet, etnisk og social kapital, som der gives en kort introduktion til i de følgende afsnit.

Migration og social mobilitet

Som vi senere vil se, giver det store flertal af ældre og yngre indvandrere udtryk for, at de har klaret sig godt i samfundet, idet de har gennemløbet og oplevet en opadgående social mobilitet, ikke mindst hvis de sammenligner med forholdene i oprindelseslandet og de fremtidsudsigter, de havde der, inden de rejste til Danmark. Der eksisterer kun få danske studier, der fokuserer på social mobilitet som en del af integrationsprocessen; derfor vil vi her inddrage erfaringer fra den internationale diskussion om social mobilitet med det formål begrebsligt at indramme de kommende kapitlers fortællinger om at vokse op og slå rod i Danmark.

Vandringer fra et område til et andet er ofte forbundet med opadgående eller nedadgående mobilitet. De fleste europæere, der udvandrede til USA i det 19. århundrede, forventede, at det ville gå dem bedre i det nye land, mens omvendt ufrivilligt geografisk mobile personer, som eksempelvis politiske flygtninge, i mange tilfælde kan se frem til at miste prestige og socioøkonomisk position i de nye omgivelser (Castles & Miller 2003). Som et eksempel kan nævnes, at en forholdsvis stor andel af de iranske flygtninge, der kom til Danmark i midten af 1980'erne, stammede fra middel- eller overklassmiljøer i Iran og for en dels vedkommende havde afsluttet en længere videregående uddannelse, inden de blev tvunget på flugt. I Danmark oplevede de imidlertid, at deres uddannelsesmæssige

kvalifikationer var svære at overføre til en dansk kontekst, og at de i en længere årrække måtte acceptere en lavere social og økonomisk status end i Iran. Denne negative sammenhæng mellem flugt og social mobilitet skal dog ikke betragtes som entydig, men vidner om, at migration er forbundet med store muligheder såvel som store risici. Migration og mobilitet er komplekse og multidimensionale processer, der påvirkes og afhænger af forholdene i oprindelseslandet og indvandrerlandet, og ikke mindst af de ressourcer, migranterne bærer med sig og udvikler som en konsekvens af de transnationale forbindelser. I nedenstående figur 3.1 og 3.2 har vi skitseret de væsentligste begreber, der afdækker både strukturelle forhold, relationelle egenskaber og individuelle ressourcer.

Forholdene i *oprindelseslandet* betyder meget for, hvilke ressourcer migranterne bringer med sig til indvandrerlandet. Fattige lande producerer også fattige mennesker og hierarkiske strukturer, der understøttes af værdier og normer. Adskillige fattige lande har etableret undtagelser (bureaukratiske enklaver) med en velfungerende administration og høje faglige krav inden for dele af statsapparatet, militæret, uddannelsessystemet og erhvervslivet. På trods af disse ofte vigtige undtagelser er reglen dog, at migranter fra fattige lande kun medbringer få ressourcer, der kan anvendes i rigere lande med en anden erhvervs- og vidensstruktur. Perioder med kraftig økonomisk vækst har imidlertid øget behovet for ufaglært arbejdskraft i de rigere lande, hvad der har ført til en indvandring fra fattigere lande, hvis arbejdskraft har 'fortrængt' den indfødte arbejdskraft, som er blevet skubbet op ad den socioøkonomiske rangstige. Sagt på en anden og mere jordnær måde har mange arbejdsmigranter oplevet, at de har udfyldt funktioner på arbejdsmarkedet, som den oprindelige befolkning nødigt ville tage sig af – typisk hårdt fysisk, ensidigt (og dermed nedslidende) ufaglært arbejde i f.eks. byggeindustri, ved fabrikernes samleband, i rengøringsbranchen, på skibsværfter og lignende. Af samme grund er arbejdsmigranterne og deres børn ofte meget bevidste om betydningen af uddannelse som en forudsætning for social opstigning – og som en vej til mere afvekslende, sjovere og mindre nedslidende jobfunktioner. Det vender vi tilbage til i kapitel 6.

De ressourcer, som migranterne bringer med sig fra oprindelseslandet, vil indledningsvis blive omtalt som fysisk kapital, human kapital og social kapital. Disse kapitalformer har afgørende betydning for, hvorledes migranten og senere hen hans/hendes børn klarer sig i modtagerlandet. *Fysisk kapital*, eller muskelkraft om man vil, var, hvad arbejdsmigranterne bragte med sig til et Europa, der fra 1950'erne og frem fik stort behov for arbejdskraft til deres voksende industrier og andre brancher med lavstatusjob. Men muskelkraften var ofte ikke nok til at fastholde migranterne på arbejdsmarkedet, da de økonomiske strukturer ændrede sig. Da arbejdsløsheden satte ind fra midten af 1970'erne, oplevede mange indvandrere således, at de blev skubbet ud af arbejdsmarkedet og marginaliseret

i det land, de var indvandret til – ofte på direkte opfordring fra arbejdsgivere i den dengang voksende industri. Arbejdsmigranterne havde også i mellemtiden tæret på deres fysiske kapital ved at arbejde hårdt under dårlige forhold, og mange måtte sande, at de efter deres halvtredsindstyvende år var slidt ned og i stigende grad måtte leve med arbejdsrelaterede sygdomme. Man kan sige, at arbejdsmigranterne oplevede konsekvensen af, at deres fysiske kapital ikke længere var i så høj kurs, og at de manglede *human kapital* at sætte i stedet i deres jagt på en ny plads på arbejdsmarkedet.

Begrebet *human kapital* dækker over de videns- og erfaringsbaserede ressourcer, den enkelte migrant er i besiddelse af, og omfatter sædvanligvis uddannelse, sproglige færdigheder og jobberfaring (Schultz-Nielsen 2000; Portes & Rumbaut 2001). Disse aktiver bestemmer den enkeltes produktivitet, men det skal også pointeres, at human kapital mister i værdi, når den overføres fra et land til et andet, hvorfor man også taler om *landespecifik human kapital*. Eksempelvis vil en ingeniøruddannelse taget i Pakistan eller en juraeksamen fra Somalia vanskeligt kunne benyttes i et andet land med andre undervisningstraditioner, et andet arbejdsprog og en anden produktionskultur, for ikke at tale om den konkurrence, der kan opstå mellem den importerede og den hjemlige arbejdskraft. Derudover kan det være et problem for migranterne at dokumentere deres humane kapital og dens relevans i et fremmed land. Det er f.eks. fortsat vanskeligt at få merit-overført uddannelseselementer, man har gennemført i et ikke-vestligt land, til det danske uddannelsessystem, ligesom der ofte også i migrantens nye hjemland vil være en vis grad af fordomme mod uddannelsessystemerne i andre lande – og dermed en mistro over for anvendeligheden af migrantens medbragte uddannelseskvalifikationer. Selv om vi i Danmark siden 1999 har haft et Center for Vurdering af Udenlandske Uddannelser (CVUU), oplever mange indvandrere, at de har vanskeligt ved at få en realistisk vurdering af deres medbragte kvalifikationer, som kan indplacere dem på deres ‘rette hylde’ på det danske arbejdsmarked – eller til at beslutte, hvor i uddannelsessystemet de eventuelt skal fortsætte.

Endnu en forhindring for migrantens adgang til især de attraktive dele af arbejdsmarkedet er migranternes mangel på *social kapital*. Human kapital kan nemlig ikke stå alene; man kan være nok så veluddannet og nok så opsat på at skaffe sig et arbejde, uden at det lykkes at opnå en permanent tilknytning til arbejdsmarkedet, for sociale kontakter og familierelationer – her omtalt som *social kapital* (Lin 2001; Harzig et al. 2009: 79-80) – skal tænkes med ind i forklaringsmodellen. Teorien om social kapital antager, at individers (økonomiske) handlinger er indlejret i den sociale struktur af netværksrelationer, som påvirker individers muligheder og mobilitet på arbejdsmarkedet, men også sætter dem i stand til at udnytte institutioner og danne kollektive organisationer med det formål at forbedre deres sociale position i samfundet.

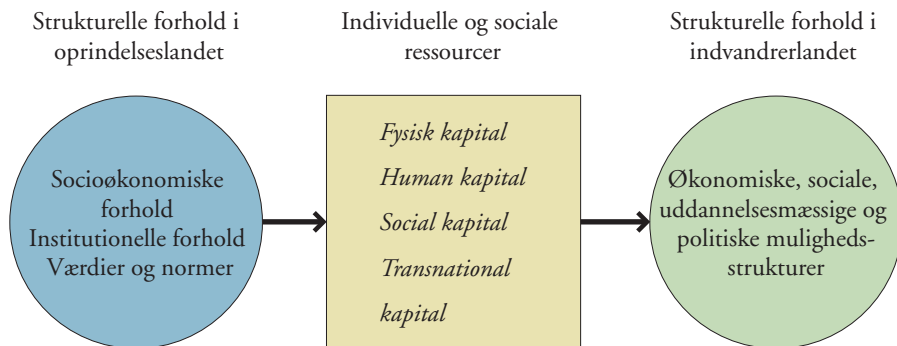
Grundlæggende skal man forstå human og social kapital som ressourcer, det enkelte individ bringer med sig fra oprindelseslandet og derefter søger at implementere i modtagerlandet med et vist (økonomisk) afkast for øje. Der er imidlertid også belæg for at tilskrive selve migrationsprocessen en særlig positiv rolle som følge af den viden og de nye sociale relationer, det giver at 'vandre' over store afstande. Skal vi blive i kapital-terminologien, kan vi kalde denne specielle ressource *transnational kapital*. Det er således slående, at nogle af de først ankomne migranter til Danmark i mange tilfælde har banet vejen for senere ankomne og derfor også er blevet anset for særlig værdifulde og betydningsfulde aktører. De først ankomne kom til at fungere som 'indslusere' til det danske samfund overvejende på grund af deres sociale forbindelser, deres viden om de danske institutioner og i nogle tilfælde også deres beherskelse af det danske sprog. Som regel er indslusernes aktivitets- og indflydelsesområde begrænset til en bestemt etno-national gruppe, men dækker i nogle tilfælde flere etniciteter, hvis indsluseren placeres i en institutionel position, som eksempelvis leder af en større multi-etnisk indvandrerorganisation eller formand for et kommunalt integrationsråd – eller hvis vedkommende får sæde i en statslig dansk hjælpeorganisation eller i en anden samfundsinstitution med særlig relevans for arbejdsmarkedet.

Det ses også i visse såkaldte ghettoer, at nytilkomne, som får lejlighed i nærheden af slægtninge, som har opholdt sig længe i landet, bruger disse slægtninge som en form for dør til det danske samfund i bred forstand. Ofte vil de slægtninge, der har boet i Danmark i en årrække, formidle kontakt til de relevante myndigheder, introducere de nytilkomne til et stort netværk af personer fra samme etniske gruppe og i visse tilfælde også stå for at introducere de nytilkomne til love, bestemmelser og uskrevne regler i det danske samfund. Der er naturligvis en risiko for, at disse 'kulturformidlere' videregiver bestemte (negative eller fejlagtige) opfattelser af det danske samfund og dets institutioner, men i de fleste tilfælde bliver der givetvis udført et temmelig stort ulønnet integrationsarbejde i disse ghetto-miljøer, hvor social kapital gives videre mellem generationer af migranter (se f.eks. Almajid & Grøndahl 2004).

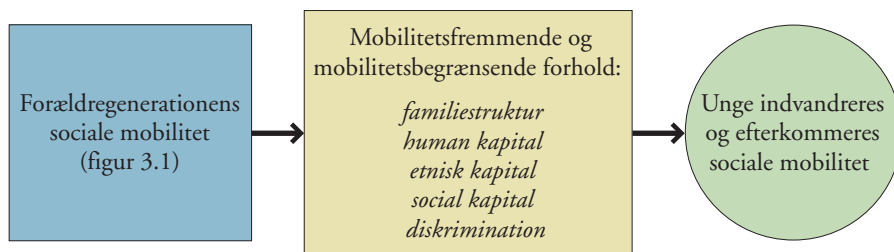
Modellen for migration og social mobilitet, som skitseres i figur 3.1, retter sig mod forældregenerationen, som tog det store spring fra hjemlandet til en ny tilværelse i modtagerlandet. De havde med sig og erhvervede undervejs nogle ressourcer, som de bragte videre til deres børn, der imidlertid stod konfronteret med andre muligheder og barrierer i deres bestræbelser på at skabe sig en løbebane i det danske samfund. Muligheder, som det kræver andre typer af ressourcer at udnytte, og barrierer, som det kræver nye former for human og social kapital at overvinde. Det er med andre ord en kompleks proces, der finder sted, og det er svært at sige noget entydigt om den sociale mobilitet blandt de unge indvandrere

og efterkommere. Vil de fortsætte den opadgående mobilitet, som har kendetegnet en stor del af forældregenerationen – alene i kraft af dennes migration til et land med højere levestandard? Vil de ressourcer, de har tilegnet sig fra forældrene og fra det danske samfund tilsammen muliggøre en fortsat social og økonomisk opstigning? Eller vil de unge støde på barrierer, som gør det vanskeligt at gentage forældregenerationens oplevelse af social og økonomisk fremgang? I figur 3.2 har vi nedfældet nogle af de vigtigste faktorer, som virker hhv. mobilitetsbegrænsende og mobilitetsfremmende for unge indvandrere og efterkommere.

Figur 3.1: Migration og social mobilitet – forældregenerationen

Figur 3.2: Migration og social mobilitet – unge indvandrere og efterkommere

Om forældrene i egne og andres øjne har klaret sig godt i det danske samfund, spiller uden tvivl en rolle for, hvordan deres egne børn klarer sig. Nogle af de vigtigste af disse aspekter er flyttet med over i figur 3.2 under mobilitetsbegrænsende og mobilitetsfremmende forhold.

Den første af disse drejer sig om *familiestruktur*. Børn, som vokser op med begge deres (biologiske) forældre, har både adgang til større økonomiske ressourcer og er genstand for større opmærksomhed og bedre vejledning, herunder mulighederne for at trække på et større netværk, end tilfældet er for unge, der

vokser op hos kun den ene forælder. Køn spiller også en rolle, eftersom drenge og piger tilegner sig forskellige roller og socialiseres forskelligt under opvæksten. Piger er sædvanligvis under større indflydelse og kontrol af deres forældre, og i traditionelt indstillede indvandrerfamilier forventes de også at tilbringe mere af deres fritid i hjemmet og påtage sig rollen som medhjælper. Drenge opmuntres derimod til at engagere sig mere i udadvendte aktiviteter og tidligt at påtage sig rollen som forsørger. Disse forskelle i drenge og pigers opdragelse kan forventes at influere på deres indsats og akademiske præstationer (Portes & Rumbaut 2001: 63-64).

Der ses da også i en dansk sammenhæng en tendens til, at piger fra indvandrerfamilier har lettere ved at leve op til uddannelsessystemets boglige krav og forventning til f.eks. lektielæsning, mens det omvendt kan give dem problemer, at de ikke altid får lov at deltage i de sociale aktiviteter, der også er en væsentlig del af et skoleforløb. Drengenes socialisering i traditionelle indvandrerfamilier ser derimod ud til i højere grad at udgøre en forhindring for deres tilpasning til det danske uddannelsessystem, om end det skal understreges, at der naturligvis er mange andre faktorer, der spiller ind. Det kan bl.a. dreje sig om et skolemiljø, hvor indvandrerdrengene lynhurtigt tildeles rollen som muslimske ballademagere i et samspil mellem børnenes og lærernes forventninger, samfundets generelle beskrivelser af indvandrerdrengene og skolens reproduktion af bestemte forestillinger om 'ordentlige mennesker', 'gode elever', 'danskhed' og 'fremmedhed' (se Staunæs 2003; Gilliams 2009).

Forældre med et højt niveau af *human kapital*, primært i form af betydelige uddannelsesmæssige ressourcer, vil også være bedre i stand til at støtte deres børns tilpasning til og integration i samfundet. For det første vil de være bedre i stand til at hjælpe deres børn i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet, og for det andet kan deres typisk højere indkomst give børnene adgang til strategiske goder, som virker fremmende på deres position i samfundet. Forældregenerationens humane kapital vil, som anført, også have en tendens til at blive overført til dens børn, som dermed bliver bedre rustet til at klare sig.

Ved siden af familiestruktur og human kapital påvirkes de unges skolepræstationer, uddannelse og arbejdsmarkedsdeltagelse også af personens *etniske kapital*, forstået som ens etniske gruppes socioøkonomiske position set i forhold til andre etniske grupper: Jo højere rangerende den er, desto bedre er chancerne for at klare sig godt i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet (Borjas 1992). Dertil skal bemærkes, at værdien af den etniske kapital stiger med omfanget og tætheden af de sociale relationer inden for den enkelte etniske gruppe. Dermed har vi også sagt, at der er en tæt forbindelse mellem etnisk kapital og *social kapital*. Sidstnævnte lægger overordentlig stor vægt på sociale netværks evne til at mobilisere

ressourcer fra nære slægtninge og venner, men formår også at nå ud til fjernreliggende personer og institutioner, man kun sjældent har kontakt med.

Faktorer, som også bør nævnes i sammenhæng med social mobilitet, er *diskrimination* og forskelsbehandling – fænomener, som langtfra er nye i en dansk sammenhæng. Det nye i en dansk sammenhæng er, at etnicitet, hudfarve og religion er blevet føjet til listen over samfundets eksklusionsmekanismer (Feagin & Eckberg 1980; Hansen 2007). Hvor udbredt denne form for diskrimination er, og hvem den mere specifikt rammer, er yderst vanskeligt at måle (Mikkelsen 2008: kap. 13). Derimod vil vi, så godt det lader sig gøre, løbende gennem bogen inddrage en diskussion af, hvorvidt diskriminationen virker hæmmende på den opadgående sociale mobilitet.

Kildemateriale og metodiske overvejelser

Kilderne, som denne bog baserer sig på, er mangfoldige og omfattende. Løbende gennem bogen nævnes en lang række undersøgelser af både kvantitativ og kvalitativ art, og hvor undersøgelserne har en særlig prægnant betydning for analysen, beskrives de nærmere. De øvrige kilder nævnes blot kort og kan findes på listen bagerst i bogen. Kernen i bogens kildemateriale skal imidlertid beskrives lidt grundigere her. Disse kilder kan deles op i kvalitative og kvantitative og kan desuden opdeles efter, hvorvidt de retter sig mod det enkelte individ eller mod kollektivet. Omsat til en krydstabel giver det 4 grundlæggende muligheder, som vist nedenfor.

	<i>Kvalitativ</i>	<i>Kvantitativ</i>
<i>Individniveau</i>	(1) Biografiske interview Emneinterview	(2) Survey
<i>Kollektivt niveau</i>	(3) Organisationer	(4) Organisationsdatabase

I celle 1, som kombinerer individniveau med en kvalitativ indsamlingsteknik, finder vi en række biografiske interview (også omtalt som livsfaseinterview) samt en række emneinterview. De fleste af disse interview er indsamlet i anden halvdel af 2008 og er suppleret med interview indhentet i forbindelse med udarbejdelse af rapporten *Tryghed blandt unge nydanskere* (Shakoor & Riis 2007). I alt blev der lavet 55 interview med migranter fra Tyrkiet (16 personer), Pakistan (10), Iran (5), Vietnam (3), Irak (2), Somalia (2), Marokko (2), Bosnien (2), Indien (1), Syrien (1), Albanien (1), hvortil kommer kurdisk-tyrkere (4), kurdere

(3) og palæstinensere (3). Af disse må 36 betragtes som arbejdsmigranter, mens 19 vurderes som værende politiske flygtninge, og fordelt på køn drejer det sig om 31 kvinder og 24 mænd. Alle disse personer har fået deres navn ændret i denne fremstilling.

Kriteriet for udvælgelse beroede først og fremmest på, at de var vokset op i Danmark, havde klaret sig godt i uddannelsessystemet og havde opnået en højere socioøkonomisk position end forældrene – de har med andre ord brudt med den sociale arv og er fortsat den sociale mobilitet, som mange af deres forældre har gennemlevet. I den pædagogiske og videnskabelige litteratur omtales disse personer ofte som mønsterbrydere (Elsborg et al. 1999; Jæger & Holm 2007), og underforstået er ofte, at mønsterbryderne har trodset eller brudt med nogle problematiske opvækstbetingelser. Denne tolkning vil blive anfægtet i denne bog: Unge såkaldte mønsterbrydere har nok opnået en højere uddannelse og højere socioøkonomisk status end deres forældre – men det skyldes for de unge indvandreres og efterkommeres vedkommende typisk ikke, at de har brudt med den sociale arv, men snarere at de har draget fordel af den sociale arv fra forældrene og et favorabelt opvækstmiljø.

For at nå frem til denne konklusion er der, som omtalt ovenfor, foretaget interview med 55 unge indvandrere, heraf langt de fleste efterkommere. Disse interview er desuden suppleret af en række ældre interview foretaget i forbindelse med research til andre bøger og projekter om unge indvandrere og flygtninge. De fleste af disse supplerende interview er foretaget inden for de seneste fem år, enkelte længere tilbage.

De fleste af de 55 interviewede, der blev udvalgt ud fra deres 'mønsterbryder'-karakteristika, var på interviewtidspunktet mellem 20 og 30 år gamle. Under interviewet blev de spurgt om deres bedsteforældres position i oprindelseslandet, deres forældres leveforhold og uddannelsesbaggrund, deres begrundelse for at rejse og bosætte sig i et andet land, og hvorledes de har klaret dagen og vejen i Danmark. Interviewene fokuserede derefter på informantens opvækst i Danmark, opdragelsen, barndommens oplevelser, ungdomsårenes uddannelsesforløb, overgang fra uddannelse til job, fritidsaktiviteter, venskabsrelationer, forbilleder, religiøse holdninger, organisatorisk deltagelse og politiske aktiviteter. Interviewene tog dog en del afstikkere fra dette forløb, når intervieweren stødte på interessante problemstillinger, som kaldte på at blive foldet ud. Vores biografiske interview åbner derfor op for en tæt beskrivelse af personlige erfaringer og sociale relationer med vægt på aktørens selvforståelse og egen fortolkning af episoder og overgange i sit liv. Der er med andre ord tale om en konstruktion og italesættelse af biografiske livsløb i tid og rum, der veksler mellem en ego-centreret og en socio-centreret genealogi (*Current Sociology* 1995; Bertaux & Thompson 1997).

De meget person orienterede interview har den ulempe, at de til tider – for at fastholde det fremadskridende perspektiv og den røde tråd i informantens selvforståelse – ikke når i dybden med ellers interessante hændelser og betydningsfulde begivenheder. For at råde bod på denne mangel er de biografiske interview blevet suppleret med emnespecifikke interview, der søger at kaste lys over de organisatoriske, økonomiske, religiøse og politiske miljøer, hvori de unge indvandrere færdes. Der er således på ingen måde tale om et tilfældigt udvalg af informanter, men en bevidst selektion af unge indvandrere med bestemte ressourcer (især uddannelsesmæssige) og centrale poster i det danske samfund. Dette udvalg er lavet for at fastholde bogens fokus på udviklingstendenser af positiv art og på de unge indvandreres rolle som ansvarlige og betydningsfulde aktører i det danske samfund.

Interviewmaterialet giver derfor ikke et generelt eller fuldt dækkende billede af unge indvandreres og efterkommeres forhold i Danmark, men kan til gengæld danne baggrund for en nærmere beskrivelse og analyse af den gruppe af unge, som repræsenterer en række af de udviklingstendenser, som ofte overses i mere problemorienterede studier. Vi har med andre ord allerede i interviewfasen haft et bestemt fokus, som fastholdes og uddybes i formidlingen af materialet. Interviewmaterialet står dog ikke alene, men sættes ind i en bredere ramme. 'Mønsterbrydernes' holdninger og erfaringer sættes i relief, idet vi inddrager en række surveys (celle 2), der breder perspektivet ud til flere indvandreresegmenter og dermed gør det muligt at pege på mere generelle tendenser blandt unge indvandrere. Især tre databaser har i så henseende været til stor hjælp: *Tryghed blandt unge nydanskere Tryghedsprojektet*; *IntegrationsStatus* og *Etniske gruppers værdier*.

Undersøgelsen *Tryghed blandt unge nydanskere Tryghedsprojektet*, der udkom i 2007 som et led i TrygFondens rapportserie af tryghedsmålinger havde til formål at skabe indblik i unge nydanskere oplevelse af tryghed i et ungdomsliv præget af forventninger, muligheder og barrierer. Fokus var ikke rettet mod alle unge nydanskere, men mod den gruppe af veltilpassede, ressourcestærke unge, der befinder sig på diverse uddannelsesinstitutioner, og som havde eksjugoslavisk, irakisk, pakistansk, palæstinensisk, somalisk eller tyrkisk oprindelse (for en nærmere redegørelse se Shakoor & Riis 2007). I alt 1224 unge mellem 15 og 29 år udfyldte et spørgeskema enten i papirform (79 %) eller på internettet (21 %). Der var en overvægt af kvinder på 60 % blandt respondenterne.

IntegrationsStatus produceres af det private analysefirma Catinét, som regelmæssigt siden 1999 har indsamlet interviewdata med tilfældigt udvalgte indvandrere og flygtninge fra Tyrkiet, Eksjugoslavien, Pakistan, Iran, Irak, Somalia samt indvandrere af palæstinensisk oprindelse. Personerne er fra 15 år og opefter. Siden 1999 er der foretaget 17 interviewrunder, og antallet af interview nærmer sig 20.000. Spørgeguiden er opdelt i en række faste spørgsmål, som går

igen fra gang til gang, og en række ekstra spørgsmål, som forskellige offentlige og private organisationer køber sig til, eller som Catinét selv finder interessant at stille. Alt i alt giver det mulighed for at følge nogle vigtige demografiske, sociale, økonomiske, kulturelle og politiske kategorier over tid og at få kendskab til indvandrernes holdning til og syn på aktuelle spørgsmål. Nogle af resultaterne udgives i den halvårslige rapport *IntegrationsStatus*. Catinét har derudover i 2009 samlet mange tusinde interview i én stor database, som er tilgængelig via internettet (jf. omtalen i *IntegrationsStatus 10 års fremgang 2009*).

Etniske grupperes værdier er en undersøgelse, der blev udført blandt tyrkiske indvandrere og efterkommere, pakistanske indvandrere og efterkommere, vietnamesere, iranere, irakere, folk fra det vestlige Balkan samt etniske danskere. Interviewene blev foretaget af Rambøll Management i 2006 på opdrag af *Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark*, der var nedsat af Integrationsministeriet. Undersøgelsen er siden indleveret til Dansk Data Arkiv. Sigtet med undersøgelsen var at belyse etniske grupperes normer og værdier, herunder deres holdninger til demokrati, deres forhold til retssystemet, deres syn på børn og unge og opdragelse samt til begreber som medbestemmelse, ligestilling mellem kønnene, diskrimination, religiøsitet, deres holdning til skattesystemet og overførselsindkomster. Desuden indgik oplysninger om brug af dansk og andre sprog i dagligdagen samt tilknytning til egen etniske gruppe samt til henholdsvis Danmark og oprindelsesland (se *Værdier og normer 2007; Etniske grupperes værdier 2007*).

Interview med enkeltpersoner og masseinterview kan således fortælle os en del om etniske grupperes normer, værdier og aktiviteter, men de kan med fordel suppleres med kvalitative og kvantitative oplysninger, der vedrører kollektive begivenheder, hvad enten det drejer sig om formelle eller uformelle organisationer (celle 3 og 4). Menneskelig adfærd foregår ikke i et tomrum, men er indlejret i forskellige former for uformelle og formelle sociale organisationer. Hvad indvandrerorganisationer angår, har Flemming Mikkelsen (2010) på baggrund af oplysninger fra Indenrigsministeriet, Mellemfolkeligt Samvirke og flere andre institutioner foruden aviser, blade, tidsskrifter, beretninger, m.v. indsamlet data om indvandrerforeninger i perioden 1965-2005 (herefter suppleret med mere sporadiske fortegnelser), hvorfra det lader sig gøre at udvælge egentlige ungdomsorganisationer. Desuden har Malene Fenger-Grøndahl samlet en del materiale om nogle af de nyere ungdomsorganisationer, ligesom hun har lavet en række interview med unge indvandrere og efterkommere, der er aktive i politik på forskellige niveauer. Hun har desuden indsamlet et mindre antal interview om familieliv, parforhold og kulturelle aktiviteter i løbet af efteråret 2009 og de første måneder af 2010.

Krydstabellens fire celler (s. 41) dækker langt fra alle de kilder og data, som anvendes i denne bog. Først og fremmest har vi benyttet allerede publicerede skrifter, både forskningsbaserede og mere journalistiske publikationer – herunder også avis- og magasinartikler – som dækker et bredt område af indvandrernes, herunder indvandrerungdommens, gøren og laden. Desuden har vi inddraget materiale fra biografiske og selvbiografiske værker skrevet af unge og midaldrende indvandrere, der har udgivet bøger, hvor de beretter om deres oplevelse af at vokse op i Danmark som børn af indvandrere. Herudover har offentlige institutioner og private analysefirmaer i årenes løb udgivet et hav af statistikker og undersøgelser, som indeholder værdifulde oplysninger, der også benyttes i denne bog. Kort sagt: kildematerialet er mangfoldigt og alsidigt, hvad det også bliver nødt til at være, når vi ønsker at skildre og analysere ungdomslivet blandt indvandrerne i Danmark med fokus på nye og primært positive udviklingstendenser i retning af stigende integration og samfundsengagement.

Veje til Danmark – forældregenerationen

»Jeg kan huske, at det var hårdt at sige farvel til mine bedsteforældre, da vi tog af sted til Tyrkiet. Især min bedstefar var meget ked af det. Men samtidig vidste jeg, at mine forældre havde taget beslutningen, fordi de ville give min bror og mig et bedre liv«.

Soheil Mohammadi, iransk flygtning

(Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

»De tog hjemmefra klokken fire om morgenen og havde fri igen klokken halv otte. Om aftenen skulle en af dem møde klokken 6, mens den anden blev hjemme hos os børn. De skiftedes til at passe aftenarbejdet«.

Özlem Cekic, tyrkisk-kurdisk baggrund (Cekic 2009).

Fokus i denne bog er de unge, ikke deres forældre. Men de unges liv – deres holdninger, værdier, ressourcer og livssyn – er naturligvis præget af deres forældre og ikke mindst forældrenes migrationshistorie. Forældrenes historie – og den betydning, forældregenerationens erfaringer har for de unge – er i fokus i dette kapitel, der skal ses som en form for introduktion til de unges livsverden selvforståelse som en del af en slægts- og generationsfortælling, som er præget af store dramaer, voldsomme satsninger, store omkostninger, succeser, smertefulde tab og store håb og ambitioner. Kapitlets fortællinger er primært fortalt med de unges stemme, ikke forældrenes, og de skal derfor ikke ses som præcise erindringer eller beskrivelser, men snarere som eksempler på, hvordan de unge fortolker, forstår og ønsker at fremstille deres forældres historie og den betydning, forældrenes valg har haft og fortsat har for deres liv.

Kapitlet baserer sig primært på udsagn fra 55 efterkommere, som vi har interviewet om deres egen livsbane, men hvor vi i sammenhæng hermed også har spurgt til deres forældres ungdom og migrationshistorie, især baggrunden for, at forældrene forlod deres hjemland, og hvilke overvejelser, drømme og tilfæl-

digheder der førte til, at de endte i Danmark. Derudover har vi gjort brug af allerede offentliggjorte selvbiografier skrevet af både førstegenerationsindvandrere og deres efterkommere samt af interview med både indvandrere, flygtninge og efterkommere indsamlet af os selv i andre sammenhænge.

Vi skelner i kapitlet generelt mellem indvandrere, som er kommet til Danmark som arbejdsmigranter, og indvandrere, der er kommet hertil som flygtninge, fordi baggrunden for forældrenes migration på afgørende vis præger ikke kun deres første år i Danmark, men også børnenes opvækst. Kapitlet afsluttes med nogle mere generelle overvejelser over første- og andengenerationsindvandrerens oplevelse af social opstigen og deres syn på det danske samfund – samt på sammenhængen mellem de omkostninger, migrationen har medført, og de ambitioner og drømme, forældre og børn er præget af i relation til børnenes fremtidige liv i Danmark.

Familiebaggrund og begrundelser for at rejse til Danmark

De fleste forældre af de interviewede 'mønsterbrydere' kom til Danmark i 1970'erne og 1980'erne, ofte ad omveje og præget af tilfældigheder. Vi har kun få studier, som dokumenterer dette forløb og slet ingen egentlige statistiske undersøgelser. Men mange individuelle beretninger, videregivet i avisinterview og bøger om enkelte flygtninge eller bestemte flygtningegrupperes ankomst til Danmark, samt lignende beretninger om arbejdsmigranter, bekræfter det indtryk, vores interview med 'mønsterbryderne' giver (se Fenger-Grøn & Grøndahl 2004; Rytter 2005). Disse enkeltstående eksempler kan suppleres af en undersøgelse foretaget af Catinét i 1999, hvor et repræsentativt udsnit af indvandrere og flygtninge fra syv forskellige lande svarede på et spørgsmål om deres begrundelse for at rejse til Danmark. Resultatet af besvarelsene er vist i tabel 4.1.

Som sagt er oplysningerne indsamlet i 1999 og omfatter både arbejdsmigranter og politiske flygtninge. Dette forhold bliver tydeligt, når vi skelner mellem aldersgrupper. De yngste og dermed senest ankomne var overvejende indvandrere med flygtningestatus, mens de ældste og tidligst ankomne var arbejdsmigranter – dengang omtalt som fremmedarbejdere og gæstearbejdere. Denne fordeling afspejler sig tydeligt i tabellen, hvor de ældre generationer peger på dårlige levevilkår (44 %) som begrundelse for at forlade oprindelseslandet, mens det kun drejer sig om 8 % og 23 % af de yngre årgange. Omvendt fylder krig og undertrykkelse meget i de yngres begrundelser for at have forladt deres hjemland. Samme tendens går igen, når talen falder på, hvilke forestillinger folk har gjort sig om at komme til Danmark, om end tendensen her er knap så tydelig.

Tabel 4.1: Begrundelser for at rejse til Danmark (%).

Grunde til at forlade oprindelsesland	Alder		
	14-29-årige	30-54-årige	55 år+
Krig/undertrykkelse	70	54	39
Dårlige levevilkår	8	23	44
Familiemæssige årsager	20	18	8
Begynde ny tilværelse	2	3	8
Andet	1	2	–
<i>I alt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Forestillinger om at komme til Danmark			
Forbedrede levevilkår	31	36	55
Forening med familien	15	13	5
Væk fra krig/undertrykkelse	18	23	24
Tilfældigheder	7	9	7
Ingen forventninger	22	17	8
Andet	7	2	1
<i>I alt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Hvorfor Danmark og ikke et andet land			
Økonomiske hensyn	5	10	7
Familie/sociale kontakter	43	38	47
Tilfældigheder	48	51	42
Andet	4	2	4
<i>I alt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>Antal respondenter</i>	<i>186</i>	<i>363</i>	<i>52</i>

Kilde: IntegrationsStatus 1999.

Base: 686 respondenter. Hvis ikke født i Danmark og ikke kommet til Danmark før 7-års-alder.

Noter: Stikprøven omfatter indvandrere og flygtninge fra Tyrkiet, Eksjugoslavien, Pakistan, Iran, Irak, Somalia og indvandrere af palæstinensisk oprindelse (de fleste ankommet fra Libanon).

Åbent spørgsmål, som derefter er blevet kodet (flere svarmuligheder).

En ting er at forlade et land for at tage ophold i et andet; noget andet er, hvorfor det blev et bestemt land, i dette tilfælde Danmark, man endte med at tage permanent ophold i. To aspekter træder i den forbindelse tydeligt frem: Mange havde på forhånd familie i Danmark eller havde kendskab til personer, som kunne hjælpe dem til rette i det nye samfund; og en næsten lige så stor gruppe tilkendegiver, at det var lidt af et tilfælde, at det blev Danmark, de valgte – eller endte i – frem for et andet land som f.eks. Tyskland, Sverige, England eller USA. Politiske flygtninge har typisk først og fremmest været styret af et ønske om at slippe bort fra vold og undertrykkelse og først derefter på, hvor man kunne søge om asyl; arbejdsmigranterne derimod var primært indstillet på at finde arbejde, hvor muligheden bød sig, og hvor man eventuelt på forhånd kendte nogen, som kunne introducere en til det lokale arbejdsmarked.

Catinets spørgeskemaundersøgelse kan også fortælle os noget om migranternes familiebaggrund (Mikkelsen 2001). Tyrkiske indvandrere kom overvejende fra familier, hvor faren arbejdede i landbruget – enten på sin egen jord eller som landarbejder. Andre arbejdede inden for transportområdet eller som daglejere i en større by. Samme mønster genfindes blandt migranter fra Pakistan og Jugoslavien, men dog med den variation, at der blandt pakistanerne var flere funktionærfamilier og blandt jugoslaverne flere faglærte arbejdere. Som Bent Østergaard (2007) har understreget, var der således ikke alene tale om ufaglærte arbejdere, der i deres hjemland var helt uden ressourcer og stod uden for arbejdsmarkedet, men snarere tale om personer, som generelt havde ressourcer, men samtidig ambitioner og drømme om i en periode at udnytte disse ressourcer i et samfund, hvor de kunne få en bedre løn for deres arbejde. De senere ankomne flygtninge kom ligeledes fra familier, hvor faren var enten ufaglært eller faglært arbejder, eventuelt mindre erhvervsdrivende, og med den vigtige tilføjelse, at der blandt flygtningene var en del, som kom fra middelklassehjem, hvor faren og moren havde status som højere funktionærer eller akademikere.

Forældrenes uddannelses- og erhvervsmæssige baggrund har selvfølgelig smittet af på børnenes uddannelse og senere erhverv. De fleste arbejdsmigranter, som bosatte sig i Danmark, havde trods alt kun kortere eller ingen uddannelse; et mindretal, især blandt pakistanerne, havde dog mere end 12 års skolegang bag sig, der for nogens vedkommende var afsluttet med en studentereksamen. Flygtningegruppen var mere sammensat med flere mellem- og højtuddannede, og især blandt iranerne befandt der sig en del med studentereksamen og adskillige, som på tidspunktet for flugten var i gang med en højere uddannelse. En del kom således til Danmark uden egentlig erhvervs erfaring eller med erhvervs erfaringer, der begrænsede sig til job som ufaglært og faglært arbejder – eller til nød som underordnet funktionær. Kvinderne var som regel endnu

kortere uddannet end mændene, og for mange gjaldt det, at de i nogle år havde hjulpet til i familien eller været hjemmearbejdende, før de forenedes med manden i Danmark. Mange af de kvinder, der blev familiesammenført med mandlige arbejdsmigranter, var således vant til at arbejde hårdt og stå alene med ansvaret for både børn og hjem, men havde ingen eller meget begrænset erfaring med at fungere på et formelt arbejdsmarked – og i et moderne, industrialiseret samfund som det danske. Blandt flygtningefamilierne var der imidlertid en del kvinder, der havde arbejdet som lønmodtagere eller selvstændige inden for det private og offentlige område – og også nogle, der havde været engageret i politisk arbejde.

Ovenstående er, hvad statistikken og en sammenskrivning af individuelle beretninger kan fortælle os; noget andet er de personlige oplevelser, som indvandrerne og deres børn bærer med sig. De næste afsnit søger at kaste lys over nogle af forældregenerationens erfaringer, primært sådan som de ses, forstås og genfortælles af deres børn.

Fortællinger om veje og omveje til Danmark – arbejdsmigranterne

En af Danmarks første kvindelige folketingspolitikere med indvandrerbaggrund, Özlem Cekic (valgt for SF i 2007), beskriver i sin selvbiografi *Fra Føtex til Folketinget* (2009), hvordan ekstrem fattigdom i farens familie førte til, at han blev en af de mange 'fremmedarbejdere' og 'gæstarbejdere', der kom til Europa i 1960'erne og 1970'erne. Özlems far havde aldrig set sin far og kan ikke huske sin mor. Faren døde, da moren var gravid, og hans mor døde, da han var to et halvt år. Özlems far og hans tre søskende klarede sig for en tid ved at bo hos noget familie. Søsteren i familien blev gift med en langt ældre mand, der havde en kone i forvejen. Giftermålet kom i stand, fordi søsteren blev opfattet som en økonomisk belastning for familien. Den ene bror døde af en kræftsygdom, og tilbage stod de to brødre i en meget presset økonomisk situation. En del af løsningen blev at gifte søsteren bort. De to brødre overvejede herefter, hvad de ellers kunne gøre for at sikre familiens overlevelse. De havde kun råd til, at en af dem kunne rejse bort og søge lykken i Europa, og de besluttede, at det skulle være Özlems far, som var blevet forlovet, men endnu ikke havde børn. Drømmen var, at de ved hjælp af de penge, Özlems far kunne tjene i udlandet, skulle spare op til et hus til de to brødre og deres familier – og de 40 får, som begge familier skulle leve af.

Faren rejste først til Tyskland for at tjene penge til sit bryllup; og efter 2 års hårdt arbejde vendte han tilbage for at blive gift. Kort tid efter tog han tilbage

til Tyskland, hvor han fortsatte med at arbejde i byggebranchen. Da nogle af hans landsmænd fortalte ham, at det var lettere at få opholdstilladelse i Finland, besluttede han at tage dertil sammen med nogle af sine kammerater. Der arbejdede han for en elendig løn, men efter tre et halvt år fik han job som altnuligmand på den tyrkiske ambassade i Helsingfors. Ambassaden havde også et job til moren, og da Özlem var tre år, forenedes familien efter lang tids adskillelse: »Det var fantastisk at være samlet som familie. Vi var stadig fattige, men de materielle afsavn fyldte ikke så meget i hverdagen«, beretter hun.

Men det var hårdt fysisk arbejde fra morgen til aften, og især moren savnede nogen at tale med og være sammen med. Hun vidste, at nogle familier fra landsbyen hjemme i Tyrkiet havde bosat sig i Danmark, hvor man som i Tyrkiet kunne købe friske grøntsager, og at der desuden var arbejde at få. Moren fik overtalt faren til at tage til Danmark, og de flyttede ind i en taglejlighed på Blågårds Plads på Nørrebro i København hos nogle af forældrenes venner fra landsbyen. Pladsen var imidlertid trang, og efter nogen tid flyttede Özlems familie, der bestod af 2 voksne og 2 børn, ind i en toværelses lejlighed på Nørrebrogade lige over for Assistens Kirkegård.

Özlems fortælling er ikke enestående. Grundstrukturerne i den genfindes i mange andre fortællinger, der dog samtidig har hver deres individuelle præg. Et eksempel er Mohammed, der er 25 år gammel og af tyrkisk oprindelse, men født i Danmark. Mohammed fortæller, at hans farfar, der var opvokset i en lille by øst for Ankara, rejste til Belgien sammen sin fætter og her arbejdede som minegraver i flere år, før han flyttede til Danmark i slutningen af 1960'erne. I de år var det meget frit i Europa »man kunne bare rejse rundt«, og der var ifølge Mohammed arbejde at få alle steder. Mohammeds farfar og hans fætter arbejdede nogle år i Danmark, men rejste så tilbage til Tyrkiet for at aftjene deres værnepligt og blive gift. Herefter rejste de igen til Danmark og blev siden forenet med familien via familiesammenføring. Målet var stadig at tjene tilstrækkeligt med penge for derefter at vende tilbage til Tyrkiet: »Men sådan blev det ikke. Så blev børnene født, og vi fik dansk pas, og de fandt ud af, at vi havde det sgu godt her i landet; så var der pludselig gået mange år, og så blev vi her«, som Mohammed udlægger sin families skæbne og valg.

For mange var Tyskland det oprindelige mål for deres migration. Altan beretter, hvordan hendes far og hans brødre ikke kunne se nogen fremtid i et liv som landmænd i Tyrkiet, og da de havde hørt om gode jobmuligheder i Tyskland, tog de i slutningen af 1970 til Berlin. Her var der imidlertid omfattende strejkeaktivitet og knapt med arbejde, hvorfor de efter fem måneder rejste videre til Fredericia, hvor de blev ansat på et savværk, og faren skiftede senere til et fjernvarmeværk. Han sendte løbende penge hjem til Altans mor, som stadig passede markerne derhjemme, samtidig med at hun fødte fem børn. Først

efter ni år kom hun til Danmark og blev genforenet med sin mand. Nogle af farens brødre fik ligeledes deres familie til Danmark. Den ældste bror fik aldrig sin kone til Danmark, men flyttede i stedet tilbage til Tyrkiet og bor nu i en provinsby, hvor også den yngste bror har bygget et hus.

De fleste tyrkiske indvandrere, som endte i Danmark, var vokset op på landet eller i en mindre provinsby; og deres økonomiske forhold før migrationen var dårlige, for nogle grænsede til egentlig fattigdom. De havde som regel kun få års skolegang bag sig, og nogle lærte først at læse og skrive, mens de aftjente deres værnepligt. Men som nævnt var der undtagelser fra reglen om, at det især var fattige mænd med ingen eller ringe uddannelse, der søgte til Danmark. Mahmut Erdem var en af disse undtagelser. Hans far havde arbejdet sig op fra ingenting til selvlært muremester, der tjente gode penge ved at bygge huse, passe dyr og dyrke jorden. En dag, da Mahmut kørte med sin far i hestevogn til Yeniceoba, den nærmeste større by, holdt faren pludselig inde med sin sang og sagde til sønnen: »Bare du går i skole, er det godt. Og engang skal du få en fin uddannelse, du skal blive gift og slå dig ned i udlandet« (Erdem & Hammer 2008). Da Mahmut var blevet student, søgte han ind på universitetet, men kom ikke ind. Han havde hørt om Danmark fra en nabo og besluttede, trods farens protester, at prøve lykken i Danmark. Så den 4. januar 1969 stod Mahmut foran Hovedbanegården i København, hvor han blev modtaget af 100 tyrkere og kurdere, der var blevet underrettet om hans ankomst og ville høre nyt hjemmefra.

En ung pakistaner beretter, at hans far havde et job som historielærer, men da der var mange munde, der skulle mættes i familien, og lærerlønnen ikke var ret høj, var han på udkig efter andet arbejde. Han læste i avisen, at der var mangel på arbejdskraft i Nordeuropa og besluttede ligesom mange andre unge pakistanere at tage til England. Han endte imidlertid, i lighed med en del andre pakistanere, der havde planlagt at rejse til England, i Danmark.

En anden informant beretter, at faren, der havde en bachelorgrad i finansiering, og moren, der havde en bachelorgrad i islamisk litteratur, brød op fra Pakistan med det mål for øje at give deres børn en bedre uddannelse og et bedre liv, end de kunne se frem til i Pakistan. De rejste først til Tyskland og siden til Danmark. En anden ung pakistaner, Malik, fortæller, at hans far rejste til England som 17-årig, mens farbroren bosatte sig i Danmark. Faren tilbragte sine ungdomsår i England og rejste så tilbage til Pakistan for at blive gift, hvorefter han rejste tilbage til England med sin kone. Der blev de nogen tid, hvorefter konen vendte tilbage til Pakistan, hvor hun fødte sine børn, heriblandt Malik. Moren modtog løbende penge fra faren, der fortsat opholdt sig i England. Først da farbroren på et tidspunkt ringede til sin bror i England og beredte, at der

var gode muligheder for at finde arbejde i Danmark, besluttede hele familien sig for at tage til Danmark sammen.

Mange af migranthistorierne følger, som det fremgår af de nævnte eksempler, et forholdsvis ens mønster: En ung mand beslutter at drage til Europa for at arbejde og spare penge op. Efter nogle år vender han tilbage til sit oprindelsesland og gifter sig, hvorefter han igen rejser til Europa og fortsætter med at spare penge op. Han tager om muligt på besøg i sit oprindelsesland af og til, men ellers er kontakten til ægtefællen og eventuelle børn, sporadisk. Dog er det typiske billede, at manden jævnligt sender penge hjem til familien. Først efter en årrække beslutter familien at bosætte sig samlet i Europa, og ofte bliver det fortsat italesat som en midlertidig foranstaltning, af og til motiveret af muligheden for at også konen kan få arbejde i Danmark; andre gange primært drevet af et ønske om at få en hverdag sammen og af et behov for, at børnene bevarer kontakten med deres far.

Andre historier former sig imidlertid anderledes, idet forældrene ikke har levet adskilt, men er rejst sammen til Danmark, typisk efter at faren allerede har opholdt sig her i nogle år og har skabt sig en tilværelse, som han kan tilbyde sin kommende ægtefælle at blive en del af. Imrana fortæller om sine forældres migration fra Pakistan, at hendes far havde været i Tyskland og Danmark for at arbejde »og drog tilbage med nogle penge og tænkte, nu vil jeg gerne giftes. Så havde han hørt om en kvinde, der var lærer i en landsby«. Mormoren accepterede efter nogen tøven den unge mand som en værdig ægtefælle til sin datter, og Imranas forældre blev gift. Allerede dagen efter brylluppet fløj de til Danmark. Den hastige afsked med familien i Pakistan skyldtes ikke mindst, at faren som den yngste søn hele tiden følte, at der lå et pres på ham for at vise, at han duede til noget og ikke mindst, at han gjorde en aktiv indsats for at bringe familien ud af fattigdommen.

Ikke alle unge mænd har dog været tynget af samme grad af ansvar for en hel families økonomiske situation. Der er også eksempler på, at unge pakistanske mænd sammen besluttede sig for at tage til Europa med det primære formål at se verden og opleve noget nyt. Et opslag på gymnasiet om »open visa for Danmark« var således, ifølge en af vores informanternes beretning, hvad der fik en gruppe unge pakistanere til at rejse af sted. De mulige konsekvenser for resten af deres liv havde de næppe gennemtænkt, men som så mange andre måtte de sande, at der kan ske meget, når først man rejser ud.

For de fleste var det dog ikke eventyrtrang, men snarere forskellige grader af nød og tvingende omstændigheder, der gjorde sig gældende. Ikram fortæller om sin libanesiske far, at han måtte forlade gymnasiet, fordi han af omstændighederne blev tvunget ud på arbejdsmarkedet. Han havde mistet sin far og

mor i en forholdsvis ung alder og skulle sammen med sin storebror forsørge og opdrage tre yngre søskende. Sammen med sin fætter søgte han mod England og Tyskland, men endte i Belgien. Der følte de sig imidlertid ikke godt tilpas, og da de havde hørt rygter om, at der var en »blindtarm, der hedder Danmark, og der kom nogle tilbage, som siger, at det er o.k. i Danmark«, så tog de chancen. Der er flere eksempler på, at unge mænd måtte afbryde deres uddannelse i hjemlandet for at finde arbejde og på den måde hjælpe familien økonomisk. Andre havde af andre grunde forladt skolen tidligt, men opnåede til gengæld under deres militærtjeneste en række færdigheder, som de senere kunne bruge, da de tog til Europa og søgte arbejde. I militæret lærte nogle som nævnt at læse og skrive, andre fik kørekort og lærte elementært metal- og maskinarbejde eller blev introduceret til andre fag, som de siden fik beskæftigelse indenfor i Europa. En marokkansk kvinde fortæller om sin far, at han begyndte at beskæftige sig med madlavning i militæret, og da han bosatte sig i Danmark udbyggede han denne kunnen ved at tage en egentlig kokkeuddannelse. Siden købte han sin egen restaurant og gjorde gastronomien til sin levevej.

De personlige skildringer har alle deres oplysende detaljer og nuancer, men de tegner i deres grundtræk en forholdsvis entydig historie om baggrunden for arbejdsmigranternes ankomst til Danmark: En fortælling, der som ét element har trange, for ikke at sige elendige, økonomiske kår og dermed stærkt begrænsede fremtidsudsigter. Hertil knytter sig ofte de unge mænds forsørgerpligt over for familien – og i visse tilfælde også en ungdommelig oplevelses- og eventyrtrang. Især de lempelige visumregler og gode arbejdsmuligheder i Europa i anden halvdel af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne spiller naturligvis også en afgørende rolle, ligesom de forbindelser, der efterhånden opstod mellem hele landsbyer, slægter og miljøer i tredjeverdenslande på den ene side og bestemte dele af de europæiske landes arbejdsmarkeder på den anden. Der var tale om et sammenfald i interesser, som førte først unge mænd og dernæst hele familier fra et liv i fattige og ofte ustabile ikke-vestlige lande til en ny tilværelse i Danmark.

Det er i første omgang de unge mænds historier, forstået på den måde, at det i interviewenes beretninger især er mændene, der træder i karakter som aktører i de indledende 'kapitler'. I forhold til beslutningen om at flytte til Danmark indtager kvinderne tilsyneladende en meget passiv rolle, underlagt familiens normer og ægteskabet som en social institution, hvor kvinden forventes at tilsidesætte egne drømme og ønsker for at bakke mandens op i hans forsøg på at forsørge familien. Men som det vil fremgå senere, træder kvinderne tydeligere frem, når familien først har etableret sig og skal til at opbygge en mere permanent tilværelse i det fremmede.

Fortællinger om veje og omveje til Danmark – flygtningene

Som nævnt kan de unge 'mønsterbrydere', der er interviewet i forbindelse med denne bog, opdeles i to hovedgrupper efter baggrunden for deres forældres migration til Danmark: arbejdsmigranternes børn og flygtningenes børn. Dertil kommer unge, der selv er kommet som familiesammenførte, flygtninge eller arbejdsmigranter, men de udgør en mindre gruppe. Mange børn af flygtninge deler kulturel og etnisk baggrund med en del af arbejdsmigranternes børn, idet der også er kommet en del flygtninge fra bl.a. Tyrkiet og en række arabiske lande samt Eksjugoslavien. Men blandt flygtningene er der også mange med baggrund i helt andre lande og verdensdele. Mangfoldigheden af flugthistorier og kulturelle, etniske, politiske og sociale karakteristika blandt flygtningene og deres børn er derfor stor, og det har netop været karakteristisk for modtagelsen af flygtninge i Danmark i perioden efter 2. verdenskrig, at der har været tale om grupper med meget forskellige baggrunde og meget forskellige ønsker til opholdet i Danmark. Forældrenes baggrund – hvorvidt de har været udsat for tortur, om de har været politisk aktive før flugten, om de har oplevet krig og levet i flygtningelejre, om de er flygtet fra undertrykkende politiske regimer af højre- eller venstreorienteret observans – har naturligvis en betydning både for forældrenes syn på det danske samfund og for børnenes opvækst.

Ikke mindst har det formodentlig stor betydning for børnene, om forældrene har været eller er præget af traumer efter tortur og krig, idet det er veldokumenteret, at børn ofte 'overtager' forældrenes traumer, især hvis disse ikke behandles optimalt. Da en større gruppe af chilenske flygtninge kom til Danmark i 1973 og årene derefter, var det eksempelvis første gang, det danske samfund for alvor stod konfronteret med flygtninge, der for manges vedkommende havde været udsat for voldsom tortur, og som samtidig var så optaget af den fortsatte politiske kamp i deres hjemland, at de i en del tilfælde kun ønskede at blive i Danmark, hvor der var sikkert, i en kortere periode. Herfra de kunne føre den politiske kamp videre, hjælpe deres kammerater ud af fængslerne og bidrage til kampen for at vælte Augusto Pinochet. For mange tog det en årrække at indse, at den plan næppe var realistisk, og en del børn oplevede derfor at vokse op i en uafklaret situation, hvor drømmen om tilbagevenden til Chile satte en ofte problematisk og konfliktfyldt dagsorden. Paula Larrain (f. 1970), tidligere nyhedsvært på Danmarks Radio og kendt som deltager i TV2-programmet *Vild med dans* og for sit folketingskandidatur for Det Konservative Folkeparti, er et af de chilenske flygtningebørn, der oplevede forældrenes drøm om tilbage-

venden til Chile som et stærkt usikkerhedsmoment i sin barndom, hvilket hun beskriver i sin selvbiografiske beretning med den sigende titel *I morgen skal vi hjem* (2003). Senere grupper af flygtninge har i højere grad fra begyndelsen været indstillet på at etablere sig permanent i Danmark, mens andre igen har svinget mellem håbet om tilbagevenden, ønsket om at etablere sig i en ny tilværelse i Danmark og tanker om at migrere endnu en gang for at flytte til et andet vestligt land. Sidstnævnte gælder f.eks. gruppen af somaliske flygtninge, hvilket bl.a. er dokumenteret i antropolog Christina Jagds ph.d.-afhandling (2007).

Karakteristisk for flygtningene er det desuden, at familien ofte har været splittet under flugten, og at familielivet har lidt under traumer, ophold i flygtningelejre og ventetid i asylcentrene. For nogle flygtningegruppers vedkommende gælder det, at de har rummet både ældre, yngre, mænd og kvinder – det gælder typisk ved borgerkrige og etniske udrensninger som dem, der fandt sted under krigen i Bosnien og Kosovo, men er også karakteristisk for den gruppe af polske jøder, der kom til Danmark i perioden 1969-1973.

På grund af en opblussen af antisemitisme i Polen flygtede omkring 3.000 polske jøder til Danmark, og selv om mange af dem ikke havde praktiseret jødiske traditioner og ritualer i Polen, blev flugten til Danmark for nogles vedkommende anledningen til, at religionen kom til at spille en væsentligere rolle i deres dagligdag og i opbygningen af en ny identitet. En del af de polske jøder fortsatte videre til andre lande, men ca. halvdelen blev boende her i Danmark. En del af disse polske flygtninge fandt et fællesskab med polakker, der allerede boede i Danmark, typisk efterkommere af de såkaldte roepolakker, der fortrinsvis var kvinder. Siden er indvandringen af polakker steget forårsaget af politiske omvæltninger og økonomiske kriser. Mange er også familiesammenførte, og den korte afstand mellem Polen og Danmark har gjort det overskueligt at få besøg og bevare kontakten med familie og venner i hjemlandet (Melchior 1990; Fenger-Grøn & Grøndahl 2004).

Andre flygtningegrupper har primært bestået af unge mænd, der har været aktive i politisk arbejde og/eller har deltaget (ofte tvunget) i (borger)krig, og en del af disse unge mænd har efter nogle år i Danmark indgået ægteskab med en kvinde fra oprindelseslandet eller er blevet familiesammenført med kone og børn, som de efterlod, da de blev tvunget på flugt. Andre har fundet deres ægtefælle i Danmark, i visse tilfælde i gruppen af etniske danskere. Enkelte af de interviewede er således børn af blandede ægteskaber mellem en flygtning fra et ikke-vestligt land og en 'gammeldansker'.

Især i midten af 1980'erne kom der mange unge mænd til Danmark som politiske flygtninge og krigsflygtninge. Den iranske revolution i 1979, men først og fremmest krigen mellem Iran og Irak, der begyndte i 1980, satte en flygtningestrøm i gang. Krigen fortsatte i årevis og kostede mange unge mænd livet,

og da modstand mod præstestyret forekom mange nytteløst, valgte en del unge mænd at flygte, eller de blev sendt ud af landet af deres forældre. De færreste kom til Danmark direkte på »en enkeltbillet Teheran-Berlin-København«, men benyttede den almindelige flugtrute til Tyrkiet – ofte på æselryg over bjergene – en flugtrute, der i øvrigt stadig benyttes af mange iranere i dag. Fra Tyrkiet søgte de til USA, hvor mange havde familie, mens andre søgte til Vesteuropa for siden at ende i Danmark – ikke altid villet, men ofte ved en fejl eller en tilfældighed og efter en lang og dramatisk flugt.

Tilsvarende er en del af vores informanternes forældre flygtet som konsekvens af politisk arbejde og krigens barske realiteter – og en del af informanterne er blevet sendt af sted på egen hånd, idet forældrene prioriterede i første omgang at få børnene reddet ud af Iran, mens de selv blev i landet og fortsatte den politiske kamp. Eller de måtte træffe andre svære valg, der splittede familien. Et eksempel er Soheil Mohammadi, hvis historie gengives i bogen *Det er fedt, når man får det hele til at køre ...* (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007). Soheils forældre planlagde flere gange at flygte ud af Iran med deres to sønner, og efter flere mislykkede forsøg var deres ældste søn blevet over 16 år og var tvunget til at aftjene sin værnepligt. De besluttede, at moren i første omgang skulle forlade landet med den yngste søn, Soheil, og Soheil og hans mor og siden også hans far fik asyl i Danmark efter en lang og opslidende proces. På trods af flere forsøg er det imidlertid fortsat ikke lykkedes familien at blive genforenet med Soheils storebror, ligesom de heller ikke har kunnet få besøgsvisum til ham i Danmark. I stedet har de et par gange mødtes med ham i Tyrkiet, hvor han har opholdt sig illegalt i perioder. For Soheil er adskillelsen fra storebroren en fortsat kilde til frustration:

»Dengang vidste vi ikke, at vores familie ville blive adskilt i årevis. Jeg var spændt på at komme af sted og tænkte ikke så meget over det. I dag kan jeg mærke, hvor meget min bror betyder for mig, og hvor meget jeg savner ham. Nogle gange tænker jeg på, om flugten var det hele værd« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Også andre af vores informanter har oplevet splittede og kaotiske familieforhold: Marcos far og mor havde været politisk aktive i modstanden mod det iranske præstestyre og valgte at sende deres søn ud af landet i en forholdsvis ung alder, mens de selv blev i Iran for at kæmpe videre. Da Marco var 3 år, blev han genforenet med sine forældre, først i Italien og senere i Irak, hvor dele af den iranske modstandsbevægelse havde slået sig ned. Her voksede Marco op, men da han var 9 år gammel, besluttede forældrene at sende ham til en iransk plejefamilie, som havde boet i Danmark i nogle år. Fire år senere, da Marco var 13

år, genforenedes han med sin far (moren var i mellemtiden død), der var taget til Sverige for derefter at blive familiesammenført med sønnen i Danmark.

En del kvinder valgte også at forlade Iran, især efter at præstestyret strammede garnet om befolkningen og begyndte at indskrænke kvindernes rettigheder. Under og lige efter revolutionen oplevede mange kvinder et sus af frihed. En ung iransk kvinde, Sara, som lige havde afsluttet sin studentereksamen og deltaget i demonstrationer mod shahens styre sammen med venner og bekendte, følte, at verden stod åben for hende og hendes medsøstre, og at de havde en mission i at være med til at skabe et åbent og demokratisk Iran. Hun blev imidlertid dybt skuffet, da præstestyret lagde kvinderne flere og flere hindringer i vejen, påbød tørklæde i det offentlige rum og søgte at regulere forholdet mellem kønnene. Sara besluttede derfor sammen med en veninde, men til stor sorg for familien, at tage toget til Europa. Efter mange timer i toget besluttede de sig for at stige af og strække benene – uden at vide, at det sted, de steg ud, var Danmark.

Udsigten til krig og arbejdsløshed, manglende uddannelsesmuligheder og politisk kaos, kort sagt ingen fremtidsudsigter, fik Darius' forældre til at sætte ham på et fly til Frankfurt, hvor han blev anbragt på et børnehjem, da der ikke var nogen til at tage imod ham (ifølge loven kunne man uden problemer rejse ud af Iran, før man fyldte 15 år, hvis man havde en person til at tage imod sig i det land, man rejste til). På børnehjemmet fortalte han om sin storesøster, som levede med sin iranske mand i Danmark, og personalet fik udvirket, at han kunne træffe svogeren i Hamburg. Derfra blev han smuglet til Danmark skjult i bagagerummet i en lille bil, som dog hurtigt blev spottet af grænsebetjentene. De satte Darius, som på dette tidspunkt kun var 13 år gammel, i detentionen for siden at overføre ham til Frøslevlejren, hvor han endelig blev hentet af sin storesøster.

Vietnamkrigens afslutning i 1975 og det efterfølgende kaos med mange interne stridigheder fik hundredtusindvis af mennesker til at flygte ud af Vietnam. De fleste undslap til Thailand, Malaysia, Filippinerne og andre områder i Sydøstasien, hvor der blev oprettet store flygtningelejre. En opgørelse af de vietnamesiske flygtninges baggrund viser da også, at over halvdelen af vietnameserne er kommet til Danmark fra en flygtningelejr, mens kun 13 % kom direkte fra Vietnam (Melchior 1990). Liens forældre søgte bort fra Vietnam i en åben båd – de var en del af den store gruppe af bådflygtninge – og var så heldige at blive samlet op i internationalt farvand af et udenlandsk skib og derefter sejlet til Hongkong, hvor de fik ophold i en flygtningelejr. De ønskede først og fremmest at komme til Australien, men da det ikke lod sig gøre, søgte de om ophold i Danmark, fordi »der var en eller anden, der sagde, at Danmark var et rigtig godt land«. En anden ung vietnameser, Phan, beretter om, at hans

forældre, der befandt sig i en flygtningelejr i Malaysia, sagde ja til Røde Kors' tilbud om at komme til Danmark, fordi nogle af morens søskende allerede havde slået sig ned i landet. Generelt for de vietnamesiske flygtninge var dog, at de typisk ikke havde megen idé om, hvad Danmark var for et land, og at mange af dem i første omgang var skuffede over ikke at kunne komme til USA, Australien eller Canada. De fleste blev dog – efter at det første kultur- og kuldechok havde lagt sig – glade for at bo i Danmark, om end det er karakteristisk for de vietnamesiske flygtninge, at de (som det fremgår af kapitel 10) har stærke bånd til andre vietnamesere, men kun sporadisk kontakt til etniske danskere og desuden sjældent engagerer sig i f.eks. det politiske liv i Danmark – et faktum, der blandt andet kan ses som en konsekvens af deres negative erfaringer med det politiske liv i Vietnam.

De vietnamesiske flygtninge og deres børn har generelt været modtaget med sympati, og deres ry i Danmark er generelt positivt; de opfattes som hårdtarbejdende, ydmyge og 'uproblematisk' – i lighed med f.eks. tamilske flygtninge fra Sri Lanka. Mediebillederne af de synkefærdige både med desperate flygtninge skabte en positiv ramme for modtagelsen af de vietnamesiske flygtninge, og der blev etableret en række venskabsforeninger og kontaktfamilieordninger, som skulle sikre, at de vietnamesiske flygtninge fik kontakt med danskere. Det lykkedes i en del tilfælde, hvilket givet har haft stor betydning for ikke mindst børnene, der på den måde fik 'adgang til' voksne danskere, som kunne hjælpe dem med af 'afkode' det danske samfunds normer og omgangsformer og hjælpe dem med de ting, deres forældre havde svært ved at bistå dem med, f.eks. i forhold til uddannelse.

Også den store gruppe af flygtninge fra borgerkrigen i det tidligere Jugoslavien blev generelt modtaget med sympati og forståelse, ikke mindst fordi det for mange danskere var et chok, at der kunne udbryde en så voldsom krig i Europa, og det vakte en følelse af medansvar og identifikation, at flygtningene kom fra et område, hvor mange danskere havde været på charterferie. Den generelle velvilje skal dog også forstås i den kontekst, at de ca. 20.000 flygtninge, der kom til Danmark fra det krigshærgede Balkan, i første omgang ikke fik mulighed for at søge asyl, men som tidligere nævnt blev placeret i særlige flygtningelejre, mens man afventede udviklingen i Bosnien. Først efter tre års ophold, da det var tydeligt, at forholdene i Bosnien ikke ville stabilisere sig inden for en overskuelig periode, fik flygtningene deres sager behandlet som asylansøgninger, hvilket resulterede i, at langt de fleste fik tildelt flygtningestatus, mens andre fik humanitær opholdstilladelse. Også blandt bosnierne var der mange, som ikke på forhånd havde noget kendskab til Danmark, og som endte her mere eller mindre tilfældigt. Bela fortæller, at hendes familie var i en særligt prekær situation, eftersom faren var serber og moren bosnier. Deres eksistensgrundlag

lå i ruiner, og de besluttede at rejse til Canada til morens familie. Men så fik de at vide, at farens kusine var flyttet til København som flygtning med sin mand og to børn. Kusinen berettede, at »det er rigtig dejligt her, der er muligheder, der er det ene og det andet og det tredje – prøv at komme herop«. De prøvede; men det tog tre måneder, hvor de kørte frem og tilbage mellem Tjekkiet, Østrig, Slovenien og Tyskland og tilbage igen til Bosnien på grund af manglende visa. Til sidst blev de hjulpet til Danmark af en fremmed mand, en serber – »givetvis en sympatisør og en menneskesmugler i samme person«. Netop begrebet menneskesmugling har fyldt meget i de senere årtiers debat om flygtninge og asyl, og det er et faktum, at flere og flere af de asylsøgere, der kommer til Danmark, er kommet hertil ved hjælp af såkaldte menneskesmuglere – og ofte efter at have betalt store summer uden nogen garanti for, at menneskesmugleren kvitterer for betalingen med at skaffe flygtningene i sikkerhed. Mange aner desuden ikke på forhånd, hvilket land menneskesmugleren planlægger at transportere dem til, og det er derfor ikke så få flygtninge, der har oplevet at kravle ud fra deres skjulested i en (last)bil og befinde sig i et land, Danmark, som de intet anede om på forhånd, og som de ikke havde ønsket at ende i. Her adskiller flygtningenes historier sig igen markant fra de fleste arbejdsmigranternes. Flugten har været præget af tilfældigheder og stor usikkerhed, og ofte har forældrene derfor heller ikke kunnet forberede børnene på, hvilket liv der ventede dem. Interview-materialet er fyldt af den slags eksempler på børn, der har oplevet dramatiske flugtforløb og samtidig har set deres forældre være både rådvilde, bange og ude af stand til at forklare dem, hvad der foregik.

Wahid, der stammer fra Irak, blev sammen med sin familie tvunget på flugt på grund af farens engagement i en kommunistisk bevægelse. Under krigen mellem Irak og Iran flygtede hele familien til nabolandet Iran, hvor de blev godt modtaget og fik et hus stillet til rådighed. Men da dele af familien nogle måneder forinden var taget til Danmark, besluttede Wahids familie at følge efter. Også Bezmas familie måtte flygte som følge af farens politiske aktiviteter. Familien boede i Tyrkiet, hvor den kurdiske oprørsbevægelse blev mødt med hård væbnet modstand, og da Bezmas far var aktiv i en kurdisk politisk bevægelse, blev familiens situation til sidst så alvorlig, at faren besluttede, at de måtte flygte. De planlagde at tage til Holland, men da de aldrig før havde været ude at flyve, steg de ved en fejltagelse af i København.

De mange individuelle fortællinger om veje og omveje til Danmark stemmer godt overens med oplysningerne i tabel 4.1 om, hvorfor migranterne kom til Danmark – og ikke til et andet land. Omkring halvdelen svarede således, at det var et spørgsmål om tilfældigheder. Meget få havde på forhånd udvalgt sig Danmark som destination.

Vender vi tilbage til de uddybende interview, er der meget, som peger i retning af, at det for de migranter, der havde mulighed for at planlægge deres rejse, først og fremmest var Tyskland og England, der trak – på grund af disse landes periodevis lempelige visumregler og deres efterspørgsel på arbejdskraft. Når der ikke længere var brug for fremmed arbejdskraft, søgte arbejdsmigranterne videre, nogle på må og få, andre fordi de gennem venner, bekendte eller familie havde hørt, at der nu var muligheder for at få arbejde i Danmark. Mange tog bort igen efter kortere eller længere tids ophold, andre valgte at blive og se tiden an.

De politiske flygtninge var endnu mindre herre over deres egen skæbne. Langt de fleste bosatte sig i nærområderne for hurtigt at kunne vende tilbage, når situationen ændrede sig til det bedre – eller fordi de ikke havde de økonomiske muligheder for at fortsætte flugten til et fjernt land som Danmark. Andre blev samlet op i flygtningelejre eller søgte på egen hånd til lande, hvor de havde nære eller fjerne familiære kontakter. Næsten ingen kendte på forhånd noget til Danmark, og de fleste ønskede at komme til et af de større lande, hvor fremtidsudsigterne forekom lysere, og hvor det var en fordel at kunne tale engelsk.

Den anden begrundelse, som mange i tabel 4.1 giver for, at Danmark blev deres nye hjemland, er familieforhold og sociale kontakter. Disse to kategorier dækker over de mange, som i tidens løb er kommet til landet på grund af familiesammenføring eller på anden vis har benyttet sig af sociale netværk. Nogle blev modtaget af venner og familiemedlemmer, men blandt de tidligst ankomne måtte de fleste skabe sig nogle forbindelser, som både kunne hjælpe dem med at finde arbejde og tjene som støtte i dagligdagen. Vi ved forholdsvis lidt om, hvordan de første indvandrere søgte at skabe sig en tilværelse i Danmark, men i kraft af deres børns beretninger, kan vi i det mindste danne os et vist indtryk.

At etablere sig i Danmark – arbejdsmigranterne

Lad os derfor for en kort stund vende tilbage til Özlem Cekic og hendes forældre, hvor vi forlod dem, nemlig i en toværelses lejlighed på Nørrebro:

»De tog hjemmefra klokken fire om morgenen og havde fri igen klokken halv otte. Om aftenen skulle en af dem møde klokken 6, mens den anden blev hjemme hos os børn. De skiftedes til at passe aftenarbejdet«.

Med tre børn, der ofte blev sat til at passe hinanden, var denne døgnrytme ikke holdbar i længden, og familien besluttede at sende de to ældste børn ned for at bo hos deres mormor i Tyrkiet.

Og hvad med Mahmut Erdem, som den 4. januar 1969 ankom til Københavns Hovedbanegård og blev mødt af en flok forventningsfulde tyrkere, der ville høre nyt hjemmefra? Inden der var gået 14 dage, fik han arbejde på Ribe Jernstøberi i Greve. Han begyndte med at skovle sne, senere blev han flyttet til maskinhallen, hvor der kun var ansat tyrkere og kurdere. Arbejdet var hårdt, og lønnen dårlig. Mohammeds far blev ligeledes ansat på et jernstøberi, men efter et par år tog han tilbage til Tyrkiet for at aftjene sin værnepligt og blive gift, hvorefter han atter vendte tilbage til Danmark og arbejdede som ufaglært på forskellige byggepladser. I 1974 blev Mohammeds mor familiesammenført med faren i Danmark, og siden har hun arbejdet på forskellige fabrikker kun afbrudt af børnefødsler – fem i alt. Efter familiesammenføringen flyttede familien til et sted syd for Køge i en lejlighed med fem, værelser. Der boede de med i første omgang to børn (Mohammed var ikke født på det tidspunkt) foruden 2 onkler med henholdsvis to og et barn – i alt 11 personer. Først efter fem år flyttede familierne til hver deres lejlighed.

I det hele taget boede migranterne i små lejligheder, eller man boede flere familier sammen i lidt større lejligheder. I begge tilfælde var pladsen trang og faciliteterne ofte dårlige. Men i de unges barndomserindringer fremstår de begrænsede pladsforhold ikke som noget problem, snarere som en naturlig ramme om et varmt og tæt socialt liv: »Jeg kan huske, vi var engang til Eid, og det var en lille bitte lejlighed, og der var bare mennesker over det hele, og de var ikke gæster, de boede der«, fortæller Mohammed. En anden efterkommer, Efendi, siger:

»Jeg tror aldrig, at jeg har tænkt over det, at vi bor klemt. Overhovedet. Sådan var det bare. Mange af de folk, vi besøgte, de boede også småt. De boede også på 60-70 kvadratmeter til leje. Der var næsten ikke nogen, der ejede noget. Det var meget sjældent, at vi så folk, der boede i store lejligheder, [og hvis de gjorde] så var de også mange«.

Især de tyrkiske indvandreres børn beretter, at de og deres forældre tilbragte meget tid sammen med andre tyrkiske familier »især i de gamle dage«. Efendi har følgende iagttagelse om forandringen af det sociale liv:

»Da besøgte familierne meget hinanden. Fordi de havde meget til fælles. De var meget afhængige af hinanden på det tidspunkt. Nyt land, ny kultur, nyt sprog, der var rigtig meget at kæmpe med. Men i dag, da har

familierne vokset så meget, at de har børn og børnebørn, og de har travlt. Der er ikke lige så meget tid, som man havde dengang. Indimellem besøger vi også familier, men det er primært ens egen familie, fordi man er blevet så stor efterhånden«.

Flere af de unge bemærker også, at det sociale liv og kontakten med familie og slægtninge var af særlig betydning for mødrene, som ofte var kommet senere til landet end fædrene og ofte var hjemmegående med en stor børneflokk at tage sig af. Efendi beretter om kønsrollerne i sin familie, at hans far, der havde gået i gymnasiet i Tyrkiet, men måtte forlade det i utide, fordi han skulle tjene penge til familien, ikke ønskede, at hans kone skulle arbejde. For ham var det en fremmed tankegang, at en kvinde med børn skulle overlade dem til andre for at tage lønnet arbejde uden for hjemmet. »Jeg kan huske«, siger Efendi,

»min mor fortæller om det, at det var noget af den kedeligste tid i hendes liv, fordi hun jo bare var derhjemme og ventede, og min mor fortæller om det her værelse, hvor hun var ved at blive sindssyg. Så hun sidder derhjemme og venter på, at min far skulle komme hjem, og så når min far kom hjem, så skulle de altid ud, altså gå udenfor, for min mor var jo ved at dø af at sidde derhjemme. Og dengang, der var dagene måske lange, for min far tog måske af sted kl. 6 om morgenen og kom måske hjem kl. 6 om aftenen. Når han kom hjem, var han dødtræt, og samtidig var min mor ved at eksplodere«.

Et par år senere flyttede familien til Ryparken i en lejlighed tæt på en anden familie fra landsbyen, »min mor gik fra Helvede til lige pludselig at være i Paradis«. Dels fik hun nærmere kontakt med en anden tyrkisk familie, dels havde Jacobs far ændret holdning og accepterede nu, at hans kone fik arbejde uden for hjemmet. I en periode arbejdede hun på fabrik, indtil hun igen blev hjemmegående for at tage sig af de yngste af i alt seks børn, og siden arbejdede begge forældre igen uden for hjemmet, denne gang med rengøring, »de arbejdede jo røven ud af bukserne«, siger Efendi. Faren omtales som en 'ressourceperson', som havde et stort netværk. Folk kom til ham for at spørge om råd, »og han vidste altid, hvordan han skulle hjælpe folk«. Blandt de øvrige tyrkiske familier betragtedes familien som velhavende, men som informanten udtrykker det, var det nok snarere et spørgsmål om, at de var bedre til at administrere deres midler end andre familier. Egentlig rigdom var der i hvert fald ikke tale om, men masser af hårdt arbejde og en vilje til at begrænse forbruget i en længere periode for at spare op til større investeringer.

Til at begynde med omgikkes de meget andre tyrkiske familier, men med tiden koncentrerede de sig mere om sig selv, dvs. deres egen nære familie. Faren var også opmærksom på, at »det bliver ikke godt, hvis vi alle sammen vokser op det samme sted«. Derfor flyttede familien på et tidspunkt til Lyngby i et »totalt white neighbourhood« og investerede samtidig i en ejerlejlighed, hvad de fleste andre tyrkere så på med stor skepsis. Denne skepsis over for at etablere sig på ejerboligmarkedet er også kendt fra andre grupper af migranter og flygtninge, af forskellige årsager. Mange af de chilenske flygtninge, der kom til Danmark efter kupet i Chile i 1973, fastholdt som tidligere nævnt drømmen om at vende tilbage til Chile, og som en konsekvens heraf – og af det politiske engagement i forskellige venstrefløjsgrupperinger – blev det at investere i møbler til sin lejlighed eller etablere sig mere permanent på boligmarkedet anset for både (små)borgerligt og en form for forræderi mod den politiske kamp.

For både flygtninge og gæstearbejdere fungerede gruppen af bekendte og fjerne slægtninge i en årrække som en udvidet familie, og mange af vores informanter husker de mange sammenkomster som et positivt og trygt element i deres barndom. Delal, hvis familie har tyrkisk-kurdisk baggrund, kan ligeledes berette om en far og mor med et stort netværk blandt kurdere:

»Min far har en stor familie, men dengang, da vi var små, var der egentlig ikke så mange kurdere, og de var også spredt rundt omkring, så vi var meget ude at besøge folk, vi var meget sammen i weekenden. Det er man ikke i dag. I dag har man også sin egen familie og sine egne børnebørn«.

Delals far havde været politisk aktiv i Tyrkiet og fortsatte med at hjælpe andre kurdere til at flygte. Desuden sørgede han for at finde en lejlighed til dem i Danmark, og »efterfølgende har han også tolket for rigtig mange af dem og oversat«, og »der var megen sådan aktivitet hjemme hos os, hvor han hele tiden hjalp folk«. Moren omtales også som lidt af et forbillede for andre kvinder:

»Godt nok var hun analfabet; hun havde ikke gået i skole, men hun havde klaret sig rigtig godt; hun var en kvinde, der arbejdede hele tiden, og så var hun en af de første kvinder, der stod i egen butik og styrede butikken, og hun havde mandlige kurdiske kunder, som hun en gang imellem skændtes med. Altså, hun var en meget selvstændig kvinde, der også styrede økonomien i hjemmet«.

De fleste tyrkiske indvandrere havde som nævnt ingen eller kun kortvarig uddannelse, og fandt typisk beskæftigelse som ufaglærte arbejdere. En del af de pakistanske indvandrere, der kom på nogenlunde samme tidspunkt, havde en

lidt længere uddannelse med sig, men måtte typisk alligevel tage til takke med ufaglært fabriksarbejde eller lignende. Aasmaas far, der kom til Danmark i 1969 og havde en gymnasial uddannelse med i bagagen, fik sit første job på en glasuldsfabrik og fik senere lignende typer af manuelt arbejde, inden han sluttede sit erhvervsaktive liv som aftenpedel på en skole. Herefter gik han, som mange andre arbejdsmigranter med årtiers hårdt fysisk arbejde bag sig, på efterløn. Aasmaas mor blev boende i Pakistan i de første år efter mandens migration til Danmark. Her opnåede hun en bachelorgrad i naturvidenskab og blev med tiden skoleinspektør på en skole i Pakistan. Efter ankomsten til Danmark tog hun sig af modersmålsundervisning og arbejdede ellers som støttepædagog. Hverken faren eller moren kan siges at have klaret sig vældig godt rent økonomisk – »de har klaret sig, men heller ikke mere«, som Aasmaa siger. På den anden side opbyggede de et stort socialt netværk, og faren blev meget aktiv i det pakistanske foreningsliv med omfattende kulturelle arrangementer. Han blev ligeledes en central person i den lokale moské.

For nogle mænd blev de sociale aktiviteter, foreningsliv og i visse tilfælde også politisk arbejde en form for kompensation for manglende succes på arbejdsmarkedet, mens en del af kvinderne omvendt oplevede, at livet i Danmark gav dem mulighed for at træde ud på arbejdsmarkedet og i det hele taget få et mere aktivt liv med større økonomisk frihed. Men der er også eksempler på, at kvinderne blev fanget i passivitet og ensomhed, og at migrationen til Danmark reelt resulterede i en social nedtur. Det gælder f.eks. i Farihas mors tilfælde: Farihas far kom fra Pakistan til Danmark i 1972, og ved venners hjælp fik han kort efter arbejde på Lindøværftet. Han kom ellers fra en i pakistansk forstand »upper middle class«, og hans primære formål med at rejse til Europa var egentlig at se sig om og opleve andre dele af verden. Efter et par år i Danmark blev han gift, og indstillingen var, at nu ville han snart rejse tilbage til Pakistan: »2 kufferter – den ene er lukket og den anden er åben«. »Men nu har han jo boet længere her end i Pakistan«, som datteren Fariha udtrykker det. Ved siden af arbejdet på Lindøværftet reparerede faren biler, og efter nogle år begyndte han selv at køre taxa for siden at nedsætte sig som selvstændig vognmand. Faren fik således rige muligheder for at føre sin virkestrang ud i livet, hvorimod moren, der, før hun kom til Danmark, førte et meget selvstændigt liv, nu var henvist til at indtage en mere passiv rolle: »Det var så synd for hende, jeg har faktisk rigtig ondt af hende«, fortæller Fariha.

En del af de unge kan berette om familier, hvor migrationen har haft meget forskellige konsekvenser for de forskellige familiemedlemmer, og hvor tilknytningen til henholdsvis Danmark og forældrenes oprindelsesland også varierer inden for familien. Kolinas historie eksemplificerer dette fænomen: Det var småt med indtægterne fra det lille landbrug, som Kolinas familie drev i Makedonien

(familien var albanere bosat i Makedonien). Derfor besluttede farfaren sammen med sine tre sønner at tage til Europa, og de endte i Danmark i slutningen af 1960'erne. Efter nogle år med forskelligt fabriksarbejde fik de alle beskæftigelse som buschauffører – en branche, hvor der i forvejen fandtes mange albanere. De havde dengang ingen problemer med at skifte job, fordi de kendte så mange. Albanerne havde oparbejdet et tæt netværk, som man flittigt gjorde brug af til at finde et nyt og bedre job, men som også kunne træde til, hvis man havde behov for økonomiske lån. Mændenes netværk var meget udadrettet, mens kvinderne ofte mødtes privat. Sønnen i familien blev med tiden gift og fik børn, som studerede, og nogle af dem er blevet gift. Da Makedonien blev erklæret for en selvstændig stat i 1992, besluttede dele af familien sig for at flytte tilbage selv dem, som var vokset op og havde fået deres uddannelse i Danmark. Kolina og hendes far har imidlertid besluttet sig for at blive i Danmark, mens moren rejser meget frem og tilbage.

At etablere sig i Danmark – flygtningene

Blandt flygtningene er der også eksempler på, at der inden for den enkelte familie er en ret forskellig grad af tilknytning til oprindelseslandet og til Danmark. Selv om det for mange flygtningefamilier ikke har været – og for mange fortsat ikke er – realistisk at vende tilbage til deres oprindelsesland, fordi det fortsat er præget af krig og undertrykkelse, har drømmen om tilbagevenden ikke desto mindre stået stærkt for mange. I de grupper af flygtninge, hvor flere generationer er flygtet sammen, ser man ofte, at især den ældre generation har svært ved at forlige sig med tanken om at blive i Danmark. For de unge går omstillingen ofte nemmere, og især børnene knytter hurtigt deres fremtidsdrømme til en dansk virkelighed, ikke mindst fordi de ofte etablerer venskaber med etnisk danske børn i uddannelsessystemet og hurtigere end forældre og bedsteforældre lærer at tale dansk. Blandt de bosniske flygtninge er der en del eksempler på familier, hvor forældre eller bedsteforældre i mange år bevarede drømmen om at vende tilbage – og denne drøm betød i visse tilfælde, at de ikke fuldt ud bakkede de yngre generationer op i at etablere sig i Danmark. For de ældste var drømmen om at gense Bosnien og blive begravet i bosnisk jord ofte fremherskende, mens de midaldrende i nogle tilfælde oplevede, at de mistede både social og økonomisk status i Danmark, hvilket fik dem til at drømme sig tilbage til Bosnien.

Belas familie er et eksempel på denne splittelse mellem generationer: Borgerkrigen i Jugoslavien førte i sidste instans Belas forældre til Danmark; først til et flygtningeskib ved navn Marona, derefter til Nivå Flygtningelejr og siden til Hald Ege Flygtningelejr ved Viborg. Begge forældrene havde gode uddannelser

og en selvstændig virksomhed i Bosnien, desuden var de begge musikere og havde rejst verden rundt. Under opholdet i asylcentret, der varede tre et halvt år, måtte de ikke tage arbejde, og da de endelig kom ud, kunne de ikke få deres uddannelse og andre akkrediteringer godkendt. De måtte tage til takke med bistandshjælp og fandt omsider noget ufaglært arbejde »noget, som tog ekstremt meget på dem ... lige pludselig så går man 100 år tilbage i udviklingen, og det gjorde mine forældre sådan set«, beretter Bela. Inaktivitet i flygtningelejren, manglende anerkendelse, fald i social status, hårdt og nedslidende arbejde knækkede forældrene og satte dem på førtidspension. Det eneste, som virkelig kunne opmuntre dem, var udsigten til »at komme hjem til Bosnien hver sommer. Det er det, de glæder sig til hver dag. Det er det, de lever for«.

Belas historie tydeliggør dels de svære vilkår, som de bosniske flygtninge var underlagt, fordi de først efter tre år fik adgang til en almindelig asylsagsbehandling; dels eksemplificerer den de generationskonflikter, der kunne opstå, når de ældre fastholdt drømmen om repatriering, mens de yngre i højere grad brugte energi på at skabe sig en ny tilværelse i Danmark. En del kommuner valgte selv at stå for integrationen af bosniske flygtninge – en forløber for det skift, der skete i 1999, da ansvaret for integration af flygtninge helt generelt blev overdraget fra Dansk Flygtningehjælp til kommunerne. En del kommuner var opmærksomme på de ældre bosnieres vanskelige situation og arrangerede en række såkaldte 'rekognosceringsrejser', hvor de ældre flygtninge fik mulighed for at rejse tilbage til Bosnien for at danne sig et overblik over situationen i deres tidligere hjembyer. Mange måtte konstatere, at deres hus var jævnet med jorden eller beboet af serbere, der var flygtet fra andre dele af det tidligere Jugoslavien, ligesom de måtte konstatere, at den ret til tilbagevenden, som var blevet stadfæstet i Dayton-aftalen ofte var meget lidt værd i praksis. For mange af de ældre blev rekognosceringsrejsen et følelsesladet gensyn med et land, som ikke længere var det samme – og med det barske faktum, at der ikke var ret meget at vende hjem til. Enkelte valgte på basis af rejsen at forsøge at vende tilbage, men for langt de fleste blev rejsen et sidste farvel til deres fødeland og et vigtigt skridt i retningen af at erkende og indstille sig på, at det blev i Danmark, de skulle blive gamle og dø. Samtidig åbnede det i nogle familier op for, at de ældre nu bedre kunne bakke deres børn op i at satse på en fremtid i Danmark – og de kunne i højere grad glæde sig over, at børnebørnene talte flydende dansk, og at børnene gennemførte danske uddannelser, som måske ikke ville være nemme at anvende i Bosnien, men som til gengæld kunne give gode muligheder på det danske arbejdsmarked.

Billedet er dog ikke entydigt. I enkelte tilfælde er det tværtimod den yngre generation, der oplever en længsel efter at knytte eller bevare tætte bånd til forældrenes oprindelsesland, og i nogle tilfælde er den unge generation

ligefrem vrede eller frustrerede over, at forældrene i deres optik har frarøvet dem en fortrolighed med deres bedste- og oldeforældres kultur, sprog og land. I *Flygtningenes danmarkshistorie 1954-2004* (Fenger-Grøn & Grøndahl 2004) fortælles historien om Maria Moraga, der kommer til Danmark som flygtning fra Chile sammen med sine to små børn, en søn og en datter. Siden genforenes de også med Marias mand og børnenes far, som Maria dog efter nogle år i Danmark bliver skilt fra. I mange år drømmer Maria om at vende tilbage til Chile, men hun indstiller sig efterhånden på, at hendes og børnenes fremtid er i Danmark. Efter vedtagelsen af en amnestilov i Chile i 1980 vender hendes (eks)mand tilbage til Chile, og i 1991 beslutter også Marias datter, Isabel, at rejse tilbage til det land, hun forlod som 4-årig. Datteren bosætter sig permanent i Chile og opgiver sit danske statsborgerskab. Hun ønsker at bo i et land, hvor hun ikke udsættes for mistænkeliggørelse og nysgerrige spørgsmål på grund af sin hudfarve, ligesom hun gerne vil bidrage til en demokratisering af Chile. For Maria, som selv måtte flygte på grund af sit politiske engagement på venstrefløj, er datterens beslutning kilde til både stolthed og undren – og også til en form for vrede over, at datteren vælger de privilegier og den sociale og økonomiske sikkerhed fra, som livet i Danmark er præget af.

Marias historie hører dog til undtagelserne. Generelt sætter de unge efterkommere, som vi skal se dokumenteret om lidt, ligesom deres forældre stor pris på samfundsforholdene i Danmark. Desuden kan mange børn af flygtninge ikke længere huske det land, deres forældre måtte flygte fra, og de forbinder det måske især med en traumatisk flugthistorie, mens Danmark står for dem som en sikker havn, hvor de for første gang oplevede ro, stabilitet og tryghed. Selv asylcentrene står for mange af flygtningebørnene som en tryk base.

Mange af de flygtninge, som kom til Danmark, blev indkvarteret i diverse flygtningelejre for længere eller kortere perioder. Ca. 80 % af iranerne blev anbragt i en Røde Kors-lejr ved ankomsten til Danmark, men opholdet blev – målt med nutidens alen for ophold i danske asylcentre – forholdsvis kortvarigt for de fleste. For 84 % af iranerne varede opholdet i en lejr således mindre end 6 måneder, før deres sag blev endelig afgjort af de danske myndigheder, og de fik tildelt en bolig (Melchior 1990: 44). Nogle af de unge husker opholdet i flygtningelejren som trygt og uproblematisk, ikke mindst sammenlignet med den forudgående flugt; andre er tydeligvis præget af de ret kaotiske forhold, der herskede på nogle af centrene i de perioder, hvor der ankom store grupper af flygtninge, og Røde Kors konstant måtte improvisere, finde nye indkvarteringsmuligheder, ansætte personale, som ofte ikke havde nogen erfaring med eller viden om at arbejde med flygtninge.

For nogle flygtninge blev tiden på asylcentret imidlertid en mulighed for at skabe sig et netværk blandt andre flygtninge fra samme oprindelsesland som

dem selv. Flygtningene havde sjældent samme store netværk i Danmark, som mange af arbejdsmigranterne havde, da de ankom hertil. Dels havde de som nævnt sjældent planlagt, at deres flugt skulle ende i Danmark, dels var slægtninge, venner og bekendte ofte også på flugt og var spredt over mange verdensdele. Endelig var der i nogle flygtningegrupper en udbredt mistænksomhed over for landsmænd, hvis politiske observans man ikke kendte med sikkerhed. Også kernefamilier oplevede at blive splittet under krig og flugt, og det lykkedes ikke altid at genforene hele familien i Danmark. Som i det tidligere nævnte eksempel med Soheil Mohammadi, hvis storebror fortsat er i Iran, har en del af de unge flygtninge oplevet, at de er blevet adskilt fra nær familie, og at de og deres forældre stod fuldstændig uden netværk ved ankomsten til Danmark.

Husseins forældre havde som kurdere været politisk aktive i Iran, og da de interne konflikter spidsede til efter krigen mellem Iran og Irak, besluttede Husseins mor at flygte ud af landet, mens faren blev tilbage. Planen var at tage til Sverige eller Norge, men da moren og den dengang 10-årige Hussein ankom til Københavns Hovedbanegård, besluttede moren sig for at prøve lykken i Danmark, og hun gik hen på den nærmeste politistation og bad om asyl. 4 timer senere kom en bil og kørte dem til Sandholmlejren og derfra videre til Holbæk Kasserne, der var indrettet som asylcenter. Her opholdt de sig i 3½ år, og i den periode knyttede moren tætte bånd til andre kurdere, mens sønnen tilbragte meget tid sammen med unge arabere og somaliere. Fra asylcentret flyttede familien til Slagelse, og moren begyndte på sprogskole. Siden gennemførte hun en laborantuddannelse, men havde vanskeligt ved at finde arbejde. I Slagelse knyttede familien kontakter til både danskere og til andre kurdere.

Liens forældre kom i 1986 via Hongkong til Danmark som vietnamesiske kvoteflygtninge, og ved hjælp af en moster, som allerede havde etableret sig i Danmark, fik de hurtigt en mindre lejlighed i Istedgade. De gik på sprogskole og arbejdede samtidig som tjener og kok på en asiatisk restaurant. Et år efter ankomsten blev forældrene skilt – hvad der sker for en del flygtningepar, efter at de er kommet til et nyt land – og efter ca. 5 år med diverse restaurationsjob købte Liens mor en grillbar sammen med sin nye mand. Senere købte parret også en kinesisk restaurant og indskrev sig dermed som mange andre vietnamesere i gruppen af selvstændige erhvervsdrivende i restaurationsbranchen. Hun flyttede også fra lejligheden i Istedgade til en ejerlejlighed i Rødovre, for siden at investere i eget hus. Sideløbende med den økonomiske fremgang øgede moren sit sociale netværk, især da flere vietnamesere kom til landet. Karakteristisk for Liens historie er dels forældrenes, især morens, stærke tilknytning til andre vietnamesere, hvilket er karakteristisk for gruppen af vietnamesere i Danmark, der – som det vil fremgå af kapitel 10 – ofte identificerer sig stærkt med den vietnamesiske diaspora, men til gengæld har et begrænset netværk

blandt etniske danskere. Undtagelsen er dog de vietnamesere, der via de mange venskabsforeninger og kontaktfamilieordninger, der blev etableret i bl.a. Dansk Flygtningehjælps regi, knyttede tætte bånd til danske familier – ofte til stor gavn for børnene, som på den måde fik nogle voksne danske rollemodeller, der kunne hjælpe dem i forhold til uddannelse og arbejde.

Det er værd at bemærke, at også Liens familie i første omgang benyttede sig af den kontakt, de havde i Danmark i forvejen, nemlig mosteren. Det samme gør sig gældende for andre flygtninge, der allerede havde slægtninge eller kendte i Danmark – og ofte understreger de unge betydningen af denne første, trygge og velkendte kontakt, der har fungeret som døråbner på flere planer. Det gælder f.eks. Shadi, hvis familie måtte flygte fra Bosnien på grund af borgerkrigen. Shadis mor kom til Danmark i 1994 under FN-konventionen for flygtninge og blev året efter sammenført med sin mand. De var begge midt i 40'erne, hun var kontoruddannet, mens han var ingeniør. De flyttede ligesom de fleste andre bosniere rundt mellem forskellige flygtningelejre, og da de endelig fik asyl og kunne begynde at etablere sig i Danmark, oplevede de, at de ikke kunne få deres uddannelser anerkendt i Danmark. De måtte med andre ord begynde forfra. Moren tog en uddannelse som pædagog, mens faren begyndte på teknisk skole. Shadi siger, at det, som virkelig hjalp familien i den svære proces, var, at de havde en farbror, som allerede boede i Danmark, »... det er en kæmpe hjælp, for så kender vi nogen ... vi ved jo ingenting ... men min onkel, han ved meget, for han har været her i et år på det tidspunkt«. Onklen hjalp dem med at finde en lejlighed i en mindre by tæt på sin egen bopæl, og her integreredes familien hurtigt i det lokale bosniske miljø.

Også for Wahids familie, der flygtede fra Irak i 1984, var det af stor betydning, at de havde en slægtning, i dette tilfælde en moster, i Danmark, og at der var et miljø af irakere, familien kunne knytte bånd til. Allerede efter en måneds ophold i et asylcenter fik familien lov til at flytte ind hos mosteren og kort efter fandt de deres egen bolig. Både moren og faren var højt uddannede og begyndte med det samme på sprogskole. Lige så snart de talte en smule dansk, begyndte de på handelsgymnasiet, hvor de klarede sig med en kombination af engelsk, som de talte flydende, og dansk, som de med tiden kom til at mestre ganske godt. Eftersom de til at begynde med ikke kunne få arbejde inden for deres fag som revisorer, fandt de i stedet ansættelse som tolke og tog forskellige kurser for at opkvalificere sig og øge deres muligheder på jobmarkedet. Moren tog efterfølgende en læreruddannelse helt fra bunden, mens faren gik i gang med at dygtiggøre sig inden for edb og supplerede med en række kurser for at få en dansk godkendelse som statsautoriseret revisor.

Familiens sociale liv var de første syv år i Danmark præget af megen omgang med andre irakiske flygtninge, der som faren havde været politisk aktive

på den kommunistiske fløj. Siden opstod der dog modsætninger og konflikter i gruppen af bekendte, og det udviklede sig sådan, at Wahids familie efterhånden kun omgikkes med bestemte 'fraktioner' blandt de politisk aktive irakere. Forældrene blev dog aldrig isolerede, men opnåede tværtimod en status som ressourcepersoner for andre irakere, ikke mindst grundet farens job som revisor og hans interesse for idræt. Han havde været topidrætsmand i Irak og fortsatte i Danmark med at spille fodbold. Endvidere fungerede han som bordtennis- og svømmetræner og som fodbolddommer. Det lykkedes med andre ord for Wahids forældre at bygge videre på deres første kontakter på en måde, som gav dem stor social og human kapital, og deres netværk inden for forskellige sfærer gjorde dem mindre sårbare over for konflikter og brud i omgangskredsen. For Wahid og andre af de unge, hvis forældre har opnået høj status enten i økonomisk eller anden henseende, er forældrenes succes kilde til stor stolthed, ligesom den tjener til inspiration og giver dem en tro på, at de også selv kan skabe sig en god tilværelse i Danmark. For andre af de unge tegner billedet sig anderledes, idet de har set forældrene kæmpe en hård kamp uden nødvendigvis at opnå den økonomiske gevinst eller sociale status, som børnene synes de fortjener. Det kan i visse tilfælde gøre de unge en smule modløse, men for 'mønsterbryderne' er det karakteristisk, at forældrenes ofre virker motiverende på dem – de ønsker at fuldføre en proces af social opstigen, som de ser forældrenes migration til Danmark som første etape af.

Indvandring og social mobilitet

Som det fremgår af ovenstående, har migrationen til Danmark for både arbejdsmigranter og flygtninge ofte været præget af usikkerhed, svære beslutninger og skæbnesvangre tilfældigheder. For både arbejdsmigranternes og de fleste flygtninges vedkommende var opholdet i Danmark tænkt som noget midlertidigt, og af samme grund brugte forældregenerationen især i de første år efter ankomsten til Danmark mange ressourcer på at holde forbindelsen til oprindelseslandet ved lige. Mange migranter var gentagne gange på besøg i hjemlandet, blandt andet for at indgå giftermål, mens flygtningene typisk måtte vente mange år på at kunne gense det land, de flygtede fra, og nogle har endnu ikke fået mulighed for at besøge det land, de forlod over hals og hoved. Enkelte vendte rent faktisk permanent tilbage til deres oprindelsesland, andre rejste videre til f.eks. England, Canada, Tyskland eller USA. Men hovedparten blev i Danmark og fik i større eller mindre omfang deres nærmeste familie hertil. Med etableringen som familie i Danmark fulgte for mange umærkeligt en stærkere og stærkere tilknytning til Danmark. Børnene fik danske legekammerater og lærte flydende

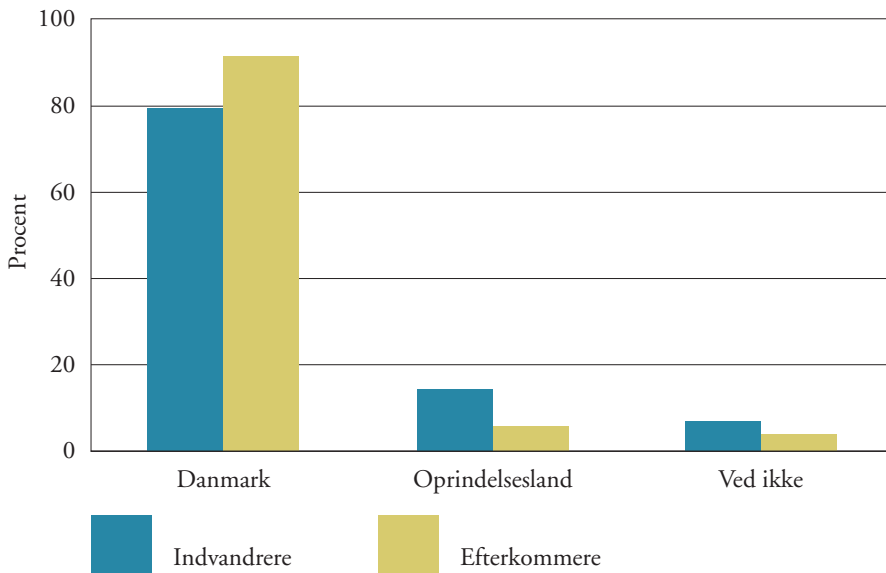
dansk, mens de i visse tilfælde ikke længere kunne udtrykke sig flydende og nuanceret på deres forældres sprog. For nogle var det en smertefuld erkendelse, at tilknytningen til Danmark var blevet så stærk, og det følte ikke altid som noget frit valg, når familien besluttede at blive boende i Danmark. Men den ofte smertefulde afsked med drømmen om at vende tilbage til oprindelseslandet er ikke hele historien om migranternes fortsatte tilstedeværelse i Danmark.

For Danmark bød for de fleste på økonomiske muligheder og en velfærdsstat, som langt overgik, hvad de kunne se frem til derhjemme, og mange følte stor taknemlighed og glæde over at kunne tilbyde deres børn et liv med stor social og økonomisk sikkerhed. Ved at blive boende i Danmark kunne forældrene også skabe en fortælling om deres liv, hvor de mange afsavn, som de havde lidt i forbindelse med migrationen, gav mening på en ny måde. Nok havde de arbejdet hårdt, de havde lidt under savnet af familien, og de havde oplevet vanskeligheder med at forstå og tilpasse sig det danske samfund. Men ved at stå alt dette igennem havde de skabt grundlaget for, at deres børn kunne vokse op under bedre økonomiske kår, end de selv havde oplevet, og få mulighed for at uddanne sig og avancere på det danske arbejdsmarked. Dette perspektiv har stor betydning for de unges holdninger til uddannelse, hvilket vi skal se nærmere på i kapitel 6.

De unge er i det hele taget meget bevidste om den pris, deres forældre har betalt for migrationen. Børnenes beretninger er fulde af beskrivelser af hårdtarbejdende forældre, der har slidt og slæbt for at skabe sig et ordentligt liv i Danmark, og som også i ret høj grad har haft held med deres forehavende. Man kunne tro, at dette billede kun gælder vores informanter, der som nævnt hører til blandt de unge indvandrere og efterkommere, som har klarer sig godt i uddannelsessystemet. Men to omfattende statistiske undersøgelser udført af henholdsvis den borgerlige tænketank CEPOS og analyseinstituttet Catinét i 2007 og 2008 kan bekræfte, at følelsen af fremgang og et bedre liv i Danmark er udbredt blandt de fleste indvandrere. CEPOS har således spurgt 1227 indvandrere og 470 efterkommere fra Tyrkiet, Eks-jugoslavien, Iran, Irak, Pakistan, Palæstina, Marokko og Somalia, om de mener, at livet er bedre i Danmark end i oprindelseslandet. Resultatet er vist i figur 4.1 og understreger, at de adspurgte indvandrere og efterkommere i overvældende grad giver udtryk for, at livet er bedre i Danmark end i oprindelseslandet. Spørges der nærmere til, hvad det er, der gør Danmark til et godt land at leve i, er det primært den økonomiske situation efterfulgt af de politiske forhold og respekten for ytringsfriheden, som de adspurgte lægger vægt på. Således mener 74,8 % af indvandrerne og 81,5 % af efterkommerne, at deres økonomiske situation ville have været ringere i oprindelseslandet end i Danmark.

Forskellen mellem indvandrere og efterkommere bunder givetvis i, at efterkommerne er vokset op i Danmark og har tilegnet sig danske omgangsformer, værdier og normer samt vænnet sig til en materiel standard og et velfærdssystem,

Figur 4.1: Er livet bedre for dig i Danmark end i dit oprindelsesland?

Kilde: CEPOS Notat 21.03.09.

Base: 1227 indvandrere og 470 efterkommere.

Note: Efterkommere og indvandrere er blevet stillet to forskellige spørgsmål. Indvandrerne er blevet spurgt: »Hvor mener du, at det er bedst at leve for dig? Er det bedst at leve, som du gør i Danmark, eller ville du efter din vurdering have haft et bedre liv i dit oprindelsesland?«. Efterkommerne er blevet spurgt: »Hvor mener du, at det er bedst at leve for dig? Er det bedst at leve, som du gør i Danmark, eller ville du efter din vurdering have haft et bedre liv i dine forældres oprindelsesland?«.

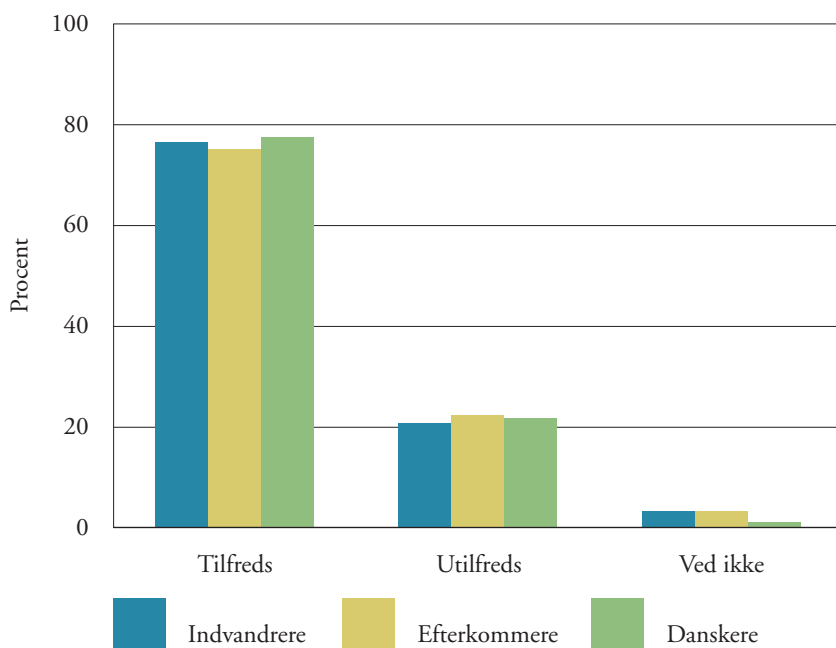
som er en del bedre end oprindelseslandets. Det er således symptomatisk, at efterkommerne ofte giver udtryk for, at det er dejligt at være på ferie »derhjemme«, men at de bestemt ikke kunne tænke sig at bosætte sig permanent i oprindelseslandet. Özlem Cekic (2009) fortæller således, at når hun og hendes søskende var på rejse til Tyrkiet med forældrene »havde vi ofte travlt med at brokke os over alt det, der ikke var, som vi var vant til fra Danmark«. En af vore informanter, en ung kvinde på 21 år med tyrkisk baggrund, svarer, da hun bliver spurgt om sine fremtidsudsigter, at hun gerne vil bruge sin uddannelse i Danmark og samtidig engagere sig i diverse samfundsforhold :

»fordi jeg føler, Danmark er det bedste land at leve i, det land, der giver en frihed, også fordi jeg har et andet land at sammenligne med, Tyrkiet, og der er der mange ting, man ikke kan, og det er også derfor, man værdsætter rigtig mange ting her i Danmark. Jeg tror, det er det, der giver mig sådan et skub, og det gør, altså, nu jeg ved, jeg har mulighed, så hvorfor ikke udnytte den«.

Typisk er forældre og børn altså enige om, at migrationen til Danmark har åbnet for nye muligheder, som forældrene kun til en vis grad har kunnet udnytte, idet deres manglende danskundskaber og ofte lave uddannelsesniveauer har udgjort en vis barriere for social opstigning. Det har for dem primært været rejsen til Danmark og viljen til at arbejde hårdt, der har resulteret i social opstigning. For de unge derimod er det især mulighederne i det danske uddannelsessystem, som både af dem selv og deres forældre bliver set som porten til yderligere social fremgang. Som vi skal se i kapitel 6, mener mange af de unge indvandrere og efterkommere, at danske unge ikke i samme grad som dem selv sætter pris på det danske samfunds goder.

Inddrager man danskerne i undersøgelsen og spørger til, om de er tilfredse eller utilfredse med samfundssituationen i Danmark, er der, som det fremgår af figur 4.2, ingen nævneværdig forskel mellem indvandrere, efterkommere og danskere. De er alle ganske godt tilfredse. Det er således en myte, som det siges i CEPOS-notatet, at »der skulle være en dyb og rodfæstet utilfredshed med det danske samfund blandt indvandrere fra muslimske lande«.

Figur 4.2: Samlet set, er du så tilfreds eller utilfreds med samfundssituationen i Danmark?

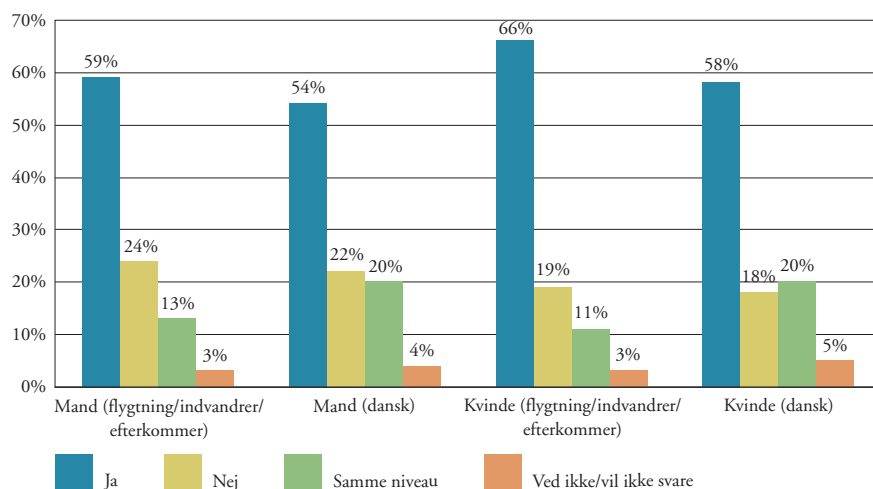

Kilde: CEPOS Notat 21.03.09.

Base: 1247 indvandrere, 457 efterkommere, 1062 danskere.

Det bør dog bemærkes, at de positive svar, der refereres her, ikke udelukker, at indvandrere og flygtninge også kan opleve diskrimination og marginalisering, og at der blandt nogle unge kan være en stærk bevidsthed om, at deres tilstedeværelse i det danske samfund er til konstant debat. Ved at henvise til en international undersøgelse gør CEPOS-notatet det imidlertid klart, at muslimske indvandrere i Danmark er mere tilfredse med samfundsforholdene end indvandrere i mange andre vestlige lande. Tilfredsheden med samfundssituationen blandt muslimer i USA ligger således på 38 %, Storbritannien 51 %, Frankrig 33 %, Tyskland 44 % og Spanien 76 %. Kun i Spanien kommer andelen af tilfredse indvandrere og efterkommere op i nærheden af forholdene i Danmark. Hvad disse forskelle bunder i, giver undersøgelsen dog intet svar på. Alligevel står man tilbage med et klart indtryk af, at indvandrere og efterkommere i Danmark er overordentlig tilfredse med samfundsforholdene, og at indvandringen og opvæksten i Danmark har forbedret deres levevilkår og dermed skabt en betydelig grad af opadgående mobilitet. Dette tema uddybes yderligere ved at inddrage Catinét's studie af uddannelse og social mobilitet (*IntegrationsStatus* 2009).

Figure 4.3: Indvandreres og danskeres uddannelsesmobilitet fordelt på køn

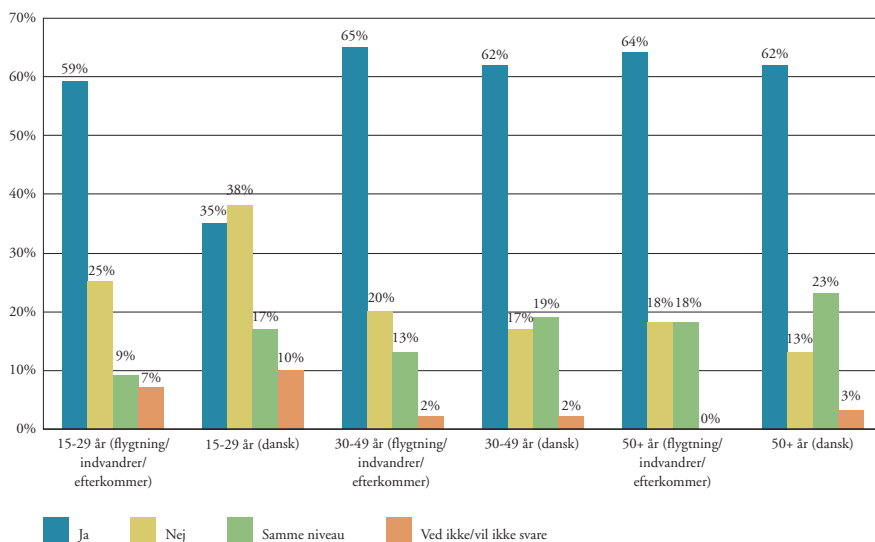

Kilde: IntegrationsStatus 2. Halvår 2008; Catinét bus.
 Base: 971 indvandrere, flygtninge og efterkommere; 1080 danskere.
 Spørgsmålet lød: »Har du en bedre uddannelse end dine forældre?«.

I figur 4.3 har Catinét spurgt indvandrere, inklusive efterkommere, og danskere på 15 år og derover, om de er bedre uddannede end deres forældre. Samtlige grupper giver tydeligt til kende, at de er bedre uddannede end deres foræl-

dre, men også at kvinderne – og her især indvandrerkvinderne – har opnået den største opadgående mobilitet. Der er imidlertid stor forskel mellem indvandreres og danskeres aldersstruktur, hvorfor man har foretaget den samme øvelse for aldersgrupperne 15-29-årige, 30-49-årige og gruppen på 50 år og derover. Resultatet fremgår af figur 4.4.

Figure 4.4: Indvandreres og danskeres uddannelsesmobilitet fordelt på aldersgrupper

Kilde, base og spørgsmål jf. figur 4.3.

For personer over 30 år er der ikke de store forskelle mellem danskere og indvandrere. Det er der derimod for de 15-29-årige. Blandt indvandrerne i denne aldersgruppe angiver et stort flertal på 59 %, at de har en bedre uddannelse end deres forældre, mens det kun gælder 35 % af danskerne. Forskellen skyldes givetvis, at de yngre danskeres forældre har en højere uddannelse end de yngre indvandreres forældre, så der så at sige skal mere til for at 'overgå' forældrenes uddannelsesniveau.

Både CEPOS' og Catinéts surveys efterlader et klart indtryk af en opadgående mobilitet, herunder opadgående uddannelsesmobilitet, blandt indvandrerne. De økonomiske, sociale og politiske mulighedstrukturer i Danmark er med til at forøge livschancerne for både indvandrere, flygtninge og efterkommere, hvis der sammenlignes med de forventede livsmuligheder i oprindelseslandet. De langt bedre mulighedstrukturer i indvandrerlandet (se figur 3.1) har gjort det muligt for indvandrere og flygtninge at udnytte deres medbragte *fysiske kapi-*

tal, som var den ressource, dansk industri efterspurgte, da mange af dem kom hertil. De tidlige arbejdsmigranter fandt hurtigt arbejde og erhvervede sig en viden og nogle erfaringer, som kunne nyttiggøres inden for industrien og serviceerhvervene. Da arbejdsløsheden greb om sig fra midten af 1970'erne, mistede en del indvandrere dog deres eksistensgrundlag og blev afhængige af offentlig forsørgelse, eller de nedsatte sig som selvstændige erhvervsdrivende, f.eks. som grønhandlere, restauratører, kioskejere og lign.

Der er også adskillige eksempler på, at højt- eller mellemuddannede arbejdsmigranter ikke har kunnet finde anvendelse for deres uddannelse (*human kapital*) i hjemlandet. Den medbragte uddannelse har heller ikke kunnet anvendes i Danmark dels pga. sproglige barrierer og dels pga. manglende anerkendelse af uddannelsen. Derfor ser vi også, at forholdsvis veluddannede pakistanske immigranter arbejdede side om side med ufaglærte tyrkiske indvandrere på danske fabrikker. Fænomenet er måske endnu mere udbredt blandt de politiske flygtninge, hvoraf mange har måttet indse, at deres uddannelse var uden værdi på det danske arbejdsmarked. De mistede økonomisk såvel som social status og har heller ikke haft de samme ressourcer i form af sociale kontakter (*social kapital*), som er så vigtige for at opnå fodfæste på arbejdsmarkedet.

Især blandt arbejdsmigranterne har vi kunnet observere, at nogle af de tidligst ankomne – og måske især dem med en lidt højere uddannelse end de øvrige – har fungeret som ressourcepersoner for de senere ankomne, også omtalt som *transnational kapital*. Viden om modtagerlandets institutioner, arbejdsmarked, sprog og etniske sammensætning har givet nogle indvandrere en funktion som 'ledvogtere' og 'døråbnere' til det nye samfund og dermed styrket deres prestige og i nogle tilfælde også deres økonomiske position.

Forældregenerationen kan se tilbage på et langt og slidsomt liv, hvor arbejdet har fyldt så meget, at der for manges vedkommende ikke var tid og overskud til at lære sprog og stifte nærmere bekendtskab med den danske kultur. Også forestillingen om, at opholdet blot var midlertidigt, har naturligvis spillet ind her. Konsekvenserne er imidlertid mærkbare, efterhånden som forældregenerationen bliver ældre og får behov for pasning og pleje. En vietnamesisk kvinde, der kom til Danmark som flygtningebarn og siden blev uddannet pædagog, arbejder frivilligt med forskellige projekter for ældre vietnamesere i Århus. Hun fortæller, at mange ældre vietnamesere i hendes omgangskreds, både flygtninge og familiesammenførte, taler så dårligt dansk, at de ikke kan udtale deres egen adresse og derfor ikke vil kunne tilkalde hjælp over telefonen, hvis de falder derhjemme og f.eks. har akut behov for lægehjælp. Desuden oplever mange af dem, at de tætte familiebånd, der karakteriserede livet i Vietnam, slækkes i Danmark. Generationerne bor ikke altid under samme tag, sådan som det var sædvane i Vietnam, og ofte er kvinderne kommet ud på arbejdsmarkedet. Det betyder

ifølge informanten, at mange af de ældre vietnamesere reelt er overladt til sig selv hele dagen og lever et meget isoleret liv. Den unge generation står her over for en udfordring, idet de på den ene side gerne vil leve op til forældrenes drømme om at klare sig godt på arbejdsmarkedet og på den anden side ønsker at tage sig godt af deres forældre og bedsteforældre – to hensyn, som er svært forenelige i en moderne dansk virkelighed. Forældregenerationens hårde slid har således konsekvenser og omkostninger både for dem selv og børnene. Mange af børnene fortæller om forældrenes dårlige helbred, hvad der også bekræftes fra anden side (Quraishy 1999; *IntegrationsStatus* 2. halvår 2006). For arbejdsmigranternes vedkommende er det især slid i bevægeapparatet forårsaget af hårdt fysisk arbejde, og for flygtningenes vedkommende er det ofte dårligt helbred og traumer som følge af krig, tortur og flugt, der besværliggør deres alderdom.

Forældregenerationens beslutning om at forlade deres hjemland har således både givet gevinst og har haft store omkostninger. Men omkostningerne til trods skinner det igennem, at mange i både forældregenerationen og blandt deres børn er dybt taknemlige over de muligheder, de har fået i Danmark. Özlem Cekic (2009: 25) refererer f.eks. sin far for at sige, at han:

»... takker sin Gud, og han takker Danmark for, at han har kunnet skaffe sin familie brød på bordet, og for, at hans børn har fået en uddannelse. Han er godt klar over, at de ting, han har opnået i Danmark, kunne han aldrig have drømt om at få som fattig hyrdedreng i Tyrkiet. Kløften mellem rig og fattig er trods alt ikke nær så uoverstigelig i Danmark, og den økonomiske lighed er langt større. Og ud fra sine egne erfaringer som indvandrer har han altid givet udtryk for den moral, at i det land, hvor man får sit levebrød, har man også pligt til at opføre sig ordentligt«.

At være barn og vokse op i Danmark

»Det er et kæmpestort ansvar for en ti-årig at overtage rollen som manden i huset. Men det har også styrket mig; jeg tror måske, at det ansvar, jeg fik, er den vigtigste grund til, at jeg ikke har rodet mig ud i nogen problemer. Jeg skulle være forbillede for mine søskende og sørge for, at der ikke skete dem noget, og jeg havde ikke så god tid til at rende rundt sammen med de andre børn«.

Wel, 20 år, palæstinensisk flygtning fra Libanon, om tiden efter sin fars død (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

»Noget af det første, jeg kan huske, er, at min mor fortæller mig, at jeg ikke skal sige til nogen, at jeg er roma. Hun forklarede mig, at hun var bange for, at de andre børn ville drille mig, og at lærerne ikke ville kunne lide mig. Jeg forstod det ikke rigtig, for jeg havde altid kunnet mærke, at min mor var stolt af, hvem vi var. Men jeg fulgte hendes råd, for jeg havde en fornemmelse af, at hun mente det alvorligt«.

Biljana Muncan, 33 år, barn af gæstearbejdere fra Jugoslavien, med roma-baggrund (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

»Min far er afghaner, og min mor er iraner. Min far flygtede fra krigen i Afghanistan, mens min mor flygtede fra Ayatollah Khomeinis islamiske regime i Iran. Jeg ved faktisk ikke, hvordan de mødte hinanden, eller hvor de præcis boede, da de flygtede. Jeg ved heller ikke, hvornår jeg er født, eller hvor gammel jeg var, da jeg kom til Danmark. Det eneste, jeg kan huske, er nogle svage billeder af en skov og et stort hus, nærmest et slot, hvor vi boede sammen med en masse andre familier. Jeg tror måske, at det er nogle erindringer fra et asylcenter. (...) Jeg har oplevet mange dårlige ting. Mine forældre blev skilt, og jeg boede hos min far, men han smed mig ud. Jeg har ikke lyst til at fortælle, hvad jeg har oplevet, men det er næsten alt, hvad du kan forestille dig. Vold og sådan noget«.

Kaywan Mohsen, iransk-afghansk flygtning, ca. 22 år. (Fenger-Grøndahl og Rose Andersen 2007).

Den forskningsmæssige litteratur om indvandrerbørns barndom i Danmark handler især om sprogstimulering, daginstitutioner, førskoletilbud og børneopdragelse, hvorimod der fortsat findes forholdsvis begrænset materiale om, hvordan børnene selv oplevede og husker deres barndom. Heller ikke i vores interview med 'mønsterbryderne' fylder disse elementer meget, da fokus især har været på nutiden samt på uddannelse og karrieremuligheder.

Der er dog næppe tvivl om, at barndommens erfaringer af og erindringer om f.eks. et tæt familieliv, adskillelse fra forældre i kortere eller længere perioder, kontakt med slægtninge, samhørighed med søskende osv. har stor betydning for de unges identitetsdannelse og for de værdier, de selv lægger vægt på, når de danner deres egne familier – et tema, vi skal se nærmere på i kapitel 8. Også forældrenes eventuelle psykiske problemer og traumer efter krig og tortur har uden tvivl sat deres præg på nogle flygtningebørns barndom, og der findes da også undersøgelser, der dokumenterer, at disse traumer ofte 'går i arv' til børnene, især hvis forældrene ikke tilbydes behandling, og familien ikke får betydelig støtte. I dette kapitel indtager vi – ud over litteratur om (før)skolegang og sprogstimulering – nogle af de beretninger, der trods alt findes om indvandrerbørnenes barndom, både fra selvbiografiske bøger og fra vores egne og andres interviews med flygtninge, indvandrere og efterkommere. Indledningsvis vender vi tilbage til folketingsmedlem Özlem Cekic's beretning om sin barndom i København i begyndelsen af 1980'erne.

Fællesskaber, boligforhold og økonomi

Özlems forældre arbejdede i hendes barndom de fleste af døgnets vågne timer og tænkte kun på at spare penge nok sammen til at vende tilbage. De havde derfor hverken forbindelse til myndigheder eller til danskere, og de havde intet kendskab til vuggestuer, børnehaver og fritidshjem. Özlems storbror var begyndt i skolen, og hun blev selv i dagtimerne sat til at passe sin lillebror, som på det tidspunkt var halvandet år:

»Min mor var ulykkelig, men hun kunne ikke se andre muligheder. Jeg kan tydeligt huske, når hun kom hjem fra arbejde. Hun svedte altid og havde skyndt sig, fordi hun var bange for, hvordan det var gået, mens vi havde været alene«.

Forældrene havde ikke tid og overskud til at passe 3 børn, samtidig med at de arbejdede på forskellige tidspunkter af døgnet. Derfor besluttede de at sende Özlem og hendes storbror ned for at bo hos Özlems mormor i Tyrkiet, og tanken

var, at forældrene skulle følge efter, når de havde tjent penge nok. Som 8-årig begyndte Özlem derfor i 3. klasse i Tyrkiet og vendte først tilbage til København to år senere.

Özlems historie er ikke enestående, men det var alligevel kun et fåtal, der i en længere periode blev sendt tilbage til forældrenes oprindelsesland for senere at vende tilbage til Danmark. Altans far kom til Danmark i 1970 og hendes mor i 1979, og året efter blev Altan født. Hun havde på det tidspunkt 5 ældre søskende og fik senere en lillebror og en lillesøster. Familie flyttede til Fredericia, hvor de boede i en toværelses lejlighed i et boligkompleks, der husede en del andre tyrkiske indvandrere »med minimum 5 børn«. Pladsen var trang og forholdene primitive. Skulle man i bad, måtte man ned i gården i en særlig bygning, hvor man selv skulle varme vandet op, og alt tøj måtte vaskes i hånden. Plads var der ikke meget af, men det, Altan husker bedst, er de mange andre tyrkiske børn og andre minoritetsbørn, som boede tæt på, og som hun altid legede med. Heller ikke Altans forældre havde tid til selv at tage sig af børnene, hvorfor den ældste søster (frivilligt) blev taget ud af skolen for at passe de yngre søskende. Efter nogle år flyttede familien til en lidt større lejlighed et par gader væk, fordi:

»mine forældre ville gerne være tæt på de andre tyrkere. De følte sig usikre over for danskerne ... fordi min mor har så mange gange fortalt, at hun følte, at danskerne var meget kolde ... hun syntes, at mig og min bror, vi var meget mørke, og da vi var sådan en 6-7 år, og vi gik i supermarkedet, så kom der altid nogle gamle damer, som vil give os slik og penge ... og min mor havde altid sagt: det må I altså ikke tage imod, man ved aldrig«.

Opdragelsen i familien var ikke streng, men forældrene søgte at efterleve det, de opfattede som almindelige tyrkiske og islamiske regler for god opdragelse. Så da børnene begyndte i børnehaven, mente forældrene, at det også var passende, at de gik til koranundervisning.

Flere af vore informanter kan på tilsvarende vis berette om en barndom, som er præget af tæt samvær med andre familier med samme etniske baggrund – og ofte også indvandrerfamilier fra andre lande. Forældrenes vægtning af at opdrage børnene i overensstemmelse med normerne i oprindelseslandet spiller ofte også en vis rolle. Den fremherskende forestilling i de fleste familier var jo fortsat, at opholdet i Danmark var af midlertidig karakter. Samværet med andre familie-medlemmer eller personer med samme etniske baggrund betød ikke kun meget for de voksne, men bestemt også for børnene. Efendi, der har tyrkisk baggrund, fortæller om sin barndom i begyndelsen af 1980'erne, at:

»dengang var det bare så hyggeligt. Både fordi vi boede i Danmark og de glade 80'ere, og det var det for os. Jeg kan huske, at vi omgikkes tyrkere. Jeg kan bare huske, at det var hyggeligt. Også med familie, for vi har også forandret os meget, altså tyrkere i Danmark. Vi har forandret os utroligt meget. Altså kolossalt; altså når vi har venner, mig og min kone, så sidder vi jo rundt om dette her bord og spiser med kniv og gaffel og fin mad og dansk mad. Dengang, der sad vi måske 30-40 mennesker på gulvet. Det var næsten en fest hver gang, og vi mødtes hver weekend, kan jeg huske. Det var bare hele tiden. Vi skulle over og besøge dem, og vi skal invitere dem, og de kommer herover. Jeg kan huske i vores 60 kvadratmeters lejlighed, der kom mange mennesker på besøg, hvor vi sad og spiste, og der var højt humør. I dag er det ikke sådan. Der er mange, der vil sige, at vi er blevet moderne. Vi kan ikke samle så mange; også fordi folk ikke bor sammen med svigerforældrene. Folk bor alene. Faktisk er det et problem at samle folk«.

Efendi fortæller videre om børnenes leg og fællesskaber:

»Jeg kan huske, at vi var kun 5 tyrkiske familier, men der var simpelthen 10 eller 15 makedonske og bosniske familier, som jo også bare var en del af os, for vi voksede op sammen, og vi var alle sammen sådan jævnaldrende. Jeg havde mine 2 storesøstre, og de havde en masse ... der var simpelthen fest og farver hver dag. Alle de her børn i de her lejligheder, og den legeplads, der var lige foran, og det var simpelthen det bedste sted på jorden. Du ville ikke drømme om at flytte andre steder hen som barn, fordi der var ... sommetider var der 40-50 børn, der bare råbte og skreg og legede på den legeplads. Vi spillede fodbold og diverse stenlege. Alle havde det sjovt, og alle boede i de der små lejligheder deroppe«.

Efendis far og mor har arbejdet med at gøre rent alle deres år i Danmark; de har levet meget spartansk, og de sparede op, så de på et senere tidspunkt kunne købe sig en lejlighed, hvad der senere blev til et hus. Det var de ikke ene om, for »så sker der faktisk noget revolutionerende lige i de år, og det er, at tyrkere begynder at købe. Det kan jeg huske, det er en rigtig, rigtig stor ting – altså at købe lejlighed«. Flere af de unge informanter beretter således om, at deres forældre op igennem 1980'erne flyttede til større og større boliger og endog investerede i lejligheder og huse, men nævner også, at det skabte intern splittelse blandt tyrkerne. Det overordnede billede er dog, at langt de fleste blev boende i lejelejligheder og i stedet investerede opsparingen i huse i oprindelseslandet.

Noget af det vigtigste for børnene var fællesskabet med andre børn, ligesom børnene satte stor pris på at være del af en stor søskendeflok. Damla siger om stemningen i sit barndomshjem:

»jeg har haft en meget god barndom. Altså, selvom der har været mange mennesker og sådan noget, så er det den måde, jeg er opvokset på, det er den måde, jeg synes der var rigtig dejlig. Og jeg har sådan en stor familie, og det har haft den effekt på mig, at jeg også gerne vil have mange børn, fordi nu har jeg selv set, hvor dejligt det er at vokse op i en familie, hvor man har rigtig mange søskende. Så jeg vil også gerne selv have rigtig mange børn, så det har været meget positivt for mig. Jeg er meget glad for det, og når jeg så tænker på, at mine børn forhåbentligt vil kunne komme til at hjælpe hinanden, også med det faglige og med det sociale, og at de har mange flere sådan, i dag, altså mine børn ville nok have mange flere arenaer at skulle bevæge sig i, ikke, fordi der er så mange forskellige mennesker i dag, end der måske var dengang. Så det har i hvert fald været meget positivt«.

Men ikke alt var fryd og gammen. Enkelte informanter, blandt andre Imrana, der har rødder i Pakistan, kan berette om, at hun og hendes søskende blev chikaneret af andre børn: »Vi var uvenner med nogle af de danske familier. Det var ikke noget specifikt, fordi vi var pakistanere, det var bare samme aldersgruppe, og så kom man op at slås«. Også Biljana Muncan, der i introduktionen til dette kapitel fortæller, at hendes mor advarede hende mod at fortælle om sin romabaggrund, har haft oplevelser af at blive drillet eller forskelsbehandlet på grund af sin baggrund, både af de etnisk danske børn og af andre indvandrere, både børn og voksne:

»Der boede mange jugoslaver i Frederiksværk, så mine 2 søstre og jeg havde både danske og jugoslaviske legekammerater, og vi legede selvfølgelig også med romabørn. Især blandt jugoslaverne kunne jeg mærke, at der var et meget negativt syn på os romaer. Som børn gik vi til jugoslavisk folkedans – det er kædedans, hvor man bliver placeret i en række – og man kunne meget tydeligt mærke, at læreren gjorde forskel, når hun bestemte, hvor i rækken vi skulle stå«.

Da Biljana var 8-9 år, begyndte drillerierne for alvor. En dreng fra hendes parallelklasse, som selv var roma, havde set sig sur på hende og fortalte alle i hendes klasse, at hun var sigøjner uden at nævne, at han selv havde samme etniske baggrund:

»Jeg blev drillet i forvejen, fordi jeg var indvandrer, men nu blev det værre, fordi jeg ikke bare var indvandrer, men også sigøjner. De kaldte mig sigøjnertøs. Råbte efter mig, at sigøjnere er fattige og sådan noget. Jeg benægtede aldrig, at jeg var roma, jeg sagde bare: *I må tro, hvad I vil*. Jeg gad ikke snakke med dem om det. På det tidspunkt gik det for alvor op for mig, hvad min mor havde ment« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Egentlige racistiske overgreb er der meget få, der husker fra deres barndom; men de forekom. Imrana beretter i den forbindelse om en dansk familie med stærke sympatier for Grønjakkerne, der ofte pudsede hundene på dem, når de legede i gården, eller når de var på vej til moskeen. Men ellers ser børnene ud til at have været gode til at ryste den slags af sig. Hvad der gik dem mere på var, når de hørte, at deres forældre var blevet chikaneret. Det skete imidlertid sjældent, fordi forældrene i almindelighed søgte at skjule den slags ting for børnene.

Der er eksempler på, at forældrene i visse tilfælde besluttede at fraflytte et boligkvarter, fordi de mente, at området var blevet for belastende; ikke kun pga. trakasserier med andre beboere, men især fordi kvarteret tiltrak narkomaner, subsistensløse og alkoholikere. Andre forældre blev boende i de socialt belastede boligområder, men forsøgte på forskellig vis at beskytte børnene mod negative påvirkninger. Nagieb Khaja, der er født i Danmark af afghanske forældre og er en af Danmarks første prisbelønnede tv-journalister med indvandrerbaggrund, fortæller i forfatter og samfundsforsker Johanne Myginds (2009) interviewbog *Opdrift – II mønsterbrydere fortæller*:

»... min far var streng i forhold til de andre børns fædre. Når jeg tænker tilbage, kan jeg godt se, at det var, fordi de andre forældre i kvarteret overhovedet ikke havde styr på deres børn. Jeg er vokset op i Avedøre Stationsby i et socialt boligbyggeri med en masse unger med anden etnisk baggrund og så en masse danske børn med sociale problemer. Det sjove ved sådan et sted er, at indvandrerne ender med at have fordomme om danskerne, fordi det kun er de svage danskere, som bor der. Alkoholikere og misbrugere«.

Disse forhold ser dog ikke ud til at have bekymret børnene i nævneværdig grad, omend enkelte selv oplevede det at flytte til et 'hvidt kvarter' eller et mindre belastet kvarter som en befrielse. En af dem er førnævnte Biljana Muncan, der netop på grund af drillerierne i klassen og romaernes generelt dårlige rygte i

Frederiksværk, hvor hun boede den første del af sin barndom, oplevede det som en lettelse at flytte til en mindre by i nærheden af Vordingborg:

»Der var en helt anderledes stemning end i Frederiksværk. I Frederiksværk var der en ret negativ stemning mod indvandrere, og det var værst, når man var roma. På Sydsjælland var folk bare nysgerrige. Vi var stort set de eneste indvandrere i byen, så alle lagde mærke til os, men ikke på nogen dårlig måde. Generelt var folk imødekommende. Det var som at kunne ånde frit igen« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Uzma Ahmed Andresen, der er barn af pakistanske indvandrere og voksede op i nærheden af Odense, kan – modsat Nagieb Khaja – især huske, at hendes forældre i en periode forsøgte at skærme hende og hendes lillebror mod negative påvirkninger fra andre pakistanske immigranter:

»Når jeg tænker på mine forældres danske vennekreds, har de været meget åbne. Men de har skærmet os mod nogle af de andre pakistanere, og det gjorde de blandt andet ved bevidst at bosætte sig uden for selve Odense, først omkring 7 kilometer fra centrum, siden i en landsby endnu længere væk. Jeg tror, at de var bekymrede for, om vi ville 'kopiere' de pakistanere, som på en eller anden måde skejede ud, når de kom til Danmark og ikke længere var omgivet af familien. Hvad danskerne gjorde, var de ikke så optagede af. Det er jo en del af dansk omgangsform, at man drikker alkohol og så videre. Men de kunne se, at nogle af de unge pakistanere, der kom til Danmark, kastede sig ud i sådan nogle ting med at drikke alkohol på en måde, de ikke rigtig kunne styre. For mine forældre repræsenterede det et brud med pakistansk kultur, så de trak sig fra det miljø. Mine forældre drak aldrig selv, men når de havde danske venner på besøg, kunne de godt servere alkohol for dem ... lige indtil engang, de havde haft nogle venner på besøg, og mens de så var ude for at sige farvel til dem, havde jeg gået og drukket af flaskerne. Jeg var ikke ret gammel. Da de kom ind og så, at jeg stod der og drak sjatter, besluttede de, at de ikke ville have alkohol derhjemme. Det måtte folk så undvære, når de var på besøg hos os. Men altså, det, de skærmede os fra, var de andre pakistanere, som for dem at se kastede vrag på de gode ting i pakistansk kultur« (*Interview med informanten* 2008).

Mange af flygtningebørnene kom til landet i en lidt senere alder end arbejdsmigranternes børn, og deres barndom kunne være temmelig omtumlet. Nogle fortæller om rejsen til Danmark som en oplevelse og ikke som en flugt, hvad

det bestemt var i forældrenes øjne, og de ser – nu med voksne øjne – med en vis beundring tilbage på den måde, forældrene formåede at beskytte dem mod de barske realiteter. Somaliske Farhiya Khalid kom til Danmark i 1993 sammen med sin mor og sine 4 søskende. Hendes far var død inden flugten, og Farhiya tænker i dag, at det må have krævet store anstrengelser af hendes mor at give indtryk af, at flugten var en velplanlagt og tryk rejse. Da familien forlod Somalia, var Farhiya 9 år, hun husker først og fremmest spændingen ved det ukendte: »Jeg troede, vi skulle på ferie«, som hun siger (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Andre kan berette om, at forældrenes aversion imod at indvie dem i de barske realiteter gjorde flugten eller mødet med Danmark til noget af et realitetschok. Iranske Keyvan, der som 11-årig blev sendt alene til Danmark, husker, hvordan hans barnlige forventninger blev gjort til skamme:

»Jeg kan huske, at jeg var spændt på at komme til Europa. Jeg glædede mig til at se højhuse og masser af Lamborghinier og Ferrarier – jeg havde mine bilkort med og troede, at jeg ville kunne genkende alle de dyre biler fra kortene, når jeg kom til Danmark. Men der var altså ikke nogen Lamborghinier og Ferrarier på gaden i lille Åbenrå. Husene var små, og byen var lukket og slukket efter klokken seks. Det var et lille chok for mig, at alting var anderledes, end jeg havde forventet, og samtidig savnede jeg selvfølgelig mine forældre« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Tiden i diverse asylcentre var, som nævnt i foregående kapitel, ofte præget af omskiftelighed og en vis grad af kaos. Men det, flygtningebørnene hæfter sig mest ved, når de tænker tilbage på deres første tid i Danmark, er typisk deres legekammerater og familiens voksende sociale netværk. Farhiya fra Somalia husker tiden i et asylcenter i Brøns i nærheden af Tønder som en positiv oplevelse:

»Jeg husker vores lærer, Anne, med det lyse, krøllede hår. Hun lærte os de første danske ord. Det hele var meget anderledes, men det var også sjovt. Det er en udfordring for et barn at lære et nyt sprog. Der var andre børn i lejren, der havde boet der i flere år og kunne sproget godt, og dem ville jeg jo gerne være på niveau med. Jeg kan huske, at der var en dreng, vi så rigtig meget op til, han kunne sige: *Hvornår kommer bussen?*« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Næsten alle børn – om de var flygtningebørn eller børn af arbejdsmigranter – kan erindre, at familien ikke havde så mange penge og levede i meget små boliger, især når de sammenligner med deres danske kammerater. Alligevel er der

kun få, som giver udtryk for, at de har manglet noget i barndommen – tværtom. I det hele taget er børnenes beskrivelser af deres barndom – og forældrenes indsats for at give dem en god og tryk opvækst – generelt præget af både tilfredshed og stor loyalitet over for forældrenes beslutninger, prioriteringer og indsats. Der ser ud til at være en tendens til, at unge i meget høj grad anerkender forældrenes gode vilje og store indsats og i mindre grad klandrer dem for de fejlvurderinger, de har foretaget, eller for det, forældrene ikke har overkommet eller ikke har kunnet støtte dem i. Dette perspektiv vender vi tilbage til i de følgende kapitler om uddannelse og karriere.

To studier fra SFI, som har fulgt 500 etniske minoritetsbørn (og parallelt hermed 5400 danske børn), der er født her i landet i 1995, kaster yderligere lys over minoritetsfamiliernes trivsel (Jeppesen & Nielsen 1998; 2001). De børn, der er fulgt i disse studier, tilhører ganske vist en noget yngre aldersgruppe end vores informanter, men det er vores vurdering, at der alligevel kan drages paralleller til indvandrerbørns forhold 10-15 år tidligere – ikke mindst hvad angår børnefamiliernes økonomiske situation og konsekvenserne heraf. Rapporterne bekræfter i det store og hele, hvad vores informanter har givet udtryk for, nemlig at minoritetsfamilier sjældent bor i ejerlejligheder og gennemgående har meget mindre boliger end danske børnefamilier. Især understreges det, at minoritetsfamiliernes indkomst er betydeligt lavere end danske børnefamiliers, ligesom familiens økonomi er dårlig. Endvidere har etniske minoritetsfamilier meget hyppigere end danske familier undladt at købe fodtøj, klæder og dagligvarer eller at gå til tandlæge, invitere gæster m.v., fordi de har oplevet, at de ikke havde råd til det.

På den anden side peger de to rapporter på, at de etniske minoritetsbørn på en række områder kan siges at være bedre stillet end deres danske jævnaldrende: Færre etniske minoritetsbørn bliver således passet i institution eller af dagplejemor i løbet af deres første leveår, fordi flere etniske minoritetsmødre end danske mødre selv passer barnet hjemme. De har med andre ord tættere kontakt med moren i den første del af barndommen og oplever sjældnere stressede familier med to udearbejdende forældre. Der er dog – som vi har set med Özlem Cekics beretning om sin barndom – også undtagelser fra denne regel, hvor arbejdsmigranternes svage økonomiske position netop betyder, at forældrene må overlade selv små børn til større søskende eller andre familiemedlemmer. Alt i alt er de etniske minoritetsfamilier dog ifølge rapporterne mere harmoniske end danske familier, idet der meget sjældnere er skænderier om huslige pligter, ligesom forældrene typisk er enige om børneopdragelsen (Jeppesen 1989).

Til gengæld må etniske minoritetsbørn meget hyppigere end danske børn undvære den kontakt, støtte og omsorg, som bedsteforældre kan give, fordi disse ikke bor her i landet. Enkelte af vores informanter har dog oplevet at

have bedsteforældrene i nærheden i (dele af) deres barndom, og for flere af dem har bedsteforældrene tydeligvis spillet en helt afgørende rolle både som omsorgspersoner og som rollemodeller. Palæstinensiske Wel, der er flygtningebarn fra Libanon, tegner dette billede af sin mormor, som fortsat bor i Libanon, men er på jævnlige, langvarige besøg hos Wel og hans familie i Gellerup ved Århus:

»Hun er mor med ekstra, ekstra meget sukker. Om morgenen, ja, jeg ved ikke, hvorfor hun står så tidligt op, men det gør hun. Og så laver hun måske noget ekstra lækkert morgenmad til en. Og det er jo ikke noget, hun skal, men hun gør det bare. Mens man er i bad, så har hun redt sengen, selv om jeg siger, at det skal hun ikke. Men det er jo totalt dejligt. Eller hvis jeg er lidt uenig med min mor, så siger hun: Lad ham nu være, lad ham være. Yes!!! Hun kan bare godt lide at gøre ting for andre. Lige som min mor« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

De unge lægger ofte stor vægt på de kvindelige familiemedlemmers rolle som samlingspunkter i familien, men enkelte peger – som nævnt i kapitel 4 – også på, at mødrene har haft det svært i Danmark og i visse tilfælde har levet et isoleret liv uden ret meget kontakt til og viden om det danske samfund. Andre fortæller om arbejdsløse fædre, som har haft svært ved at tackle den lave sociale og økonomiske status, som arbejdsløsheden medførte. I den første af de to førnævnte undersøgelser, da de undersøgte indvandrerbørn var under ét år, peges da også på, at den:

»høje arbejdsløshed blandt etniske minoritetsforældre samt mangelfulde danske sprogkunderskaber hos mange etniske minoritetsmødre medfører risiko for, at deres børn isoleres fra det danske samfund og dermed ikke får lært de danske 'spilleregler' og det danske sprog tilstrækkelig godt til at kunne udfolde sig på lige fod med danske børn i skolen og i andre sammenhænge. Desuden kan børn – især sønnerne – af langvarigt arbejdsløse fædre mangle en model for en far som forsørger, ligesom den lange arbejdsløshed må forringe farens selvtillid og livskvalitet« (Jeppesen & Nielsen 1998: 8).

Tre år senere konstaterer de to forfattere, at der er sket en mindre forbedring af den daglige økonomi i de undersøgte familier, fordi flere er kommet i arbejde, men det siges også, at den sproglige udvikling blandt tosprogede børn er lidt langsommere end blandt etnisk danske børn.

Overgang til folkeskole

For nogle af de først ankomne arbejdsmigranter og deres børn var børnenes introduktion til det danske skolesystem en barsk oplevelse. Ofte havde de skoler, hvor børnene blev indskrevet, ingen erfaring med undervisning af børn, der havde et andet modersmål end dansk, og lærernes baggrundsviden om migranternes kulturelle og religiøse baggrund kunne ofte ligge på et meget lille sted – og den manglende viden var til tider kombineret med et væld af negative fordomme. Muharrem Aydas kom fra Tyrkiet til Danmark som 9-årig i 1973, og skiftet fra en tyrkisk landsbyskole til en dansk folkeskoles 3. klasse var på flere måder et chok for ham. Mens han ikke husker selve ankomsten til Danmark som dårlig, var mødet med skolen en ubehagelig omvæltning. Om sit første indtryk af Danmark fortæller han i BASHY QURAI SHYS (2003) interviewbog *Dansk identitet set med brune øjne*:

»Mit første indtryk var den store kontrast, der viste sig i skolen. Det ikke at kunne forstå sproget, ikke forstå, hvad der skete rundt omkring en, var en stor omvæltning. Jeg havde det godt, fordi jeg var sammen med min far, mor og min søster. I den alder tænkte jeg ikke så meget på de store perspektiver. Men da jeg kom i skole, var der stor kontrast. Når man hver dag spiste tyrkisk mad, så lugtede jeg jo ikke af leverpostej og spegepølse, når jeg kom i skole, men af et andet krydderi. Alle sagde: 'Puh ha, hvor du lugter'. I virkeligheden lugtede de selv meget forfærdeligt. Men de var flest. Jeg blev mobbet meget. Dengang var der ikke en modtagelsesklasse. Dvs. jeg blev anbragt i en 3. klasse, da jeg startede i skolen. Jeg kunne ikke noget, og derfor skulle jeg så følge med. Lærerne vidste ikke rigtig, hvad de skulle stille op med mig. Hver gang det blev min tur, sprang de mig over, så jeg var overladt til mig selv. (...) Jeg havde en lærer, Fru Lindegård. Hun havde anbragt mig i en kategori, der hed tyrker – muslim. Hun kunne f.eks. fortælle forfærdelige ting om Tyrkiet. En dag, hvor jeg legede med en pige, som fortalte at de skulle holde jul, sagde jeg: 'Du glæder dig til jul, fordi du får gaver'. Fru Lindegård, der både var kristendomslærer og dansklærer, blev meget sur. Undervisningen handlede om, hvorfor man holder jul. Hun sagde, at man skal huske på, at muslimerne ikke holder jul, og at de er barbarer. Hun fortalte nogle frygtelige historier om, hvordan Konstantinopel blev erobret – og om, hvordan sultanen havde spiddet alle kristne levende på spyd. Sådan var muslimerne, hvorefter hun kiggede på mig og sagde: 'Er det ikke rigtigt, Muharrem, at I gjorde sådan?'«.

Andre fortæller om positiv nysgerrighed fra både børn og voksne og husker ikke overgangen til skolen som nogen dårlig oplevelse. Uzma Ahmed Andresen, der er vokset op i Danmark som barn af arbejdsmigranter fra Pakistan, fortæller om sin skolestart i en lille by på Fyn:

»Da min lillebror og jeg begyndte på skolen, var vi de eneste 'sorte børn'. Alt ved indvandrere var nyt og eksotisk for danskerne dengang. Min mor havde en kollega, som hun blev veninde med. Hun udnævnte sig selv som en slags tante for os, og hun var som en ekstra mor, der passede mig om natten, hvis min mor havde brug for at sove. Når vi var på besøg hos hende, eller hun havde os med på tur, blev folk selvfølgelig nysgerrige. 'Neej, hvor har du de børn fra?' Jeg husker det som en positiv nysgerrighed over for os. Der var ikke andre muslimer i vores lokalområde på det tidspunkt, det var først langt senere, at der flyttede andre pakistanere dertil. Så vi var de anderledes og eksotiske. Men jeg husker det ikke som noget, der fik mig til at føle mig ensom eller anderledes på en dårlig måde« (*Interview med informanten 2008*).

Gennemgående er, at vores informanter kan fortælle, at de var stolte af deres baggrund, også selv om de oplevede, at den ikke altid blev forstået eller anerkendt af danskerne. Især arbejdsmigranternes børn fortæller, hvordan deres familier søgte at bevare skikkene fra hjemlandet, og hvordan forældrene indpodede dem en stolthed over oprindelseslandet og dets kultur: »Man skulle være stolt over, hvorfra man kom, og ellers ikke bekymre sig om, at man var lidt anderledes«, som en af de tyrkiske informanter udtrykker det.

De fleste migranter talte da også oprindelseslandets sprog med deres børn derhjemme, og enkelte forældre insisterede på, at der kun blev talt ét sprog i hjemmet. Det gjaldt f.eks. i Nagieb Khajas barndomshjem:

»I min familie talte vi kun afghansk derhjemme. Det var en beslutning, min far havde taget. Han var overbevist om, at vi nok skulle lære at tale dansk, så hver gang vi søskende talte dansk indbyrdes, bad han os om at slå over i afghansk. Jeg tror faktisk, at det var en god regel, for jeg kender mange familier, hvor børnene ikke har talt forældrenes modersmål, og de er ikke blevet bedre til dansk af den grund. Tværtimod er de måske blevet sprogligt handicappede, fordi forældrene ikke kunne kommunikere ordentligt med dem. Vi kommunikerede med vores forældre på et sprog, hvor de følte sig trygge og kunne give os sproget ind med blodet« (*Mygind 2009*).

Mange af vores informanter beretter, at de og deres søskende (efterhånden) primært talte dansk indbyrdes, og at forældrene generelt bakkede dem op i at lære dansk. Eller som en ung marokkaner formulerer det: »Familien lagde vægt på, at børnene kendte deres etniske, sproglige og religiøse baggrund, de gik meget op i, at vi snakkede arabisk derhjemme og dansk udenfor«. Informanterne henviser ofte til, at det var moren eller andre kvinder, som stod for at videreføre traditionerne i familien, herunder at oplære børnene i modersmålet og for nogens vedkommende introducere dem til religionen og til Koranen. Uzma Ahmed Andresen, der har pakistansk baggrund, fortæller således:

»Min mor arrangerede af og til sådan nogle koran-recitations-aftener sammen med nogle andre pakistanske kvinder. De mødtes, lavede mad sammen, bad og reciterede Koranen. Jeg husker den der helt særlige stemning. Vi børn skulle helst være stille, men det var ikke på nogen dårlig måde. Vi kunne godt lide den der lidt højtidelige stemning, og samtidig var der en varme og et nærvær. Jeg husker ikke, at min mor forklarede mig ret meget om teologi eller ritualernes betydning. Men det åbnede mig på en eller anden måde for Koranen og for det religiøse univers. Senere gik min bror og jeg til noget undervisning i en moské inde i Odense, og det var meget sådan noget med kæft, trit og retning, hvor vi læste Koranen på arabisk uden at få forklaret noget af det. Jeg blev bedre til at læse og udtale arabisk end urdu, faktisk. Reglerne sidder fast. Men stemningen var ikke så rar. Der var sådan en imam, der havde en lineal, som han lige vappede en over fingrene med, hvis man ikke opførte sig ordentligt. Senere arrangerede mine forældre, at min bror og jeg kom hen til nogle af de pakistanere, der boede tæt på os, og fik undervisning der. Det var en hjemmegående husmor med 3 børn, og min bror og jeg blev undervist hjemme i hendes køkken sammen med hendes 2 ældste børn. Der var en helt anden stemning end i moskeen. Hun kunne godt skælde ud, men det var ikke nødvendigt for hende at slå os eller noget i den retning. Det var mere noget med, at nu læste vi lektier, og så bagefter kunne vi lege. Det var ikke noget, jeg forbandt med noget spirituelt, men vi lærte at læse Koranen, og det er jeg taknemlig for i dag« (*Interview med informanten* 2008).

For mange af de unge gælder det, at de er meget loyale over for det, de opfatter som centrale normer og værdier i deres forældres kultur. Mian Ashraf fra Pakistan, som har boet 30 år i Danmark, siger i et interview til Berlingske Tidende 10/12 1991 (cf. Quraisy 1999: 45), at:

»Vi pakistanere har nogle faste moralske grænser og traditioner, som vi lever efter, og som vi ikke må overskride. Vi skal sørge for, at vores børn lærer den pakistanske kultur at kende. Den danske kultur kommer af sig selv, men uden deres egen kultur har børnene ikke mulighed for at vælge, hvordan de vil leve deres liv. En pakistansk børneopdragelse i Danmark kan kun lykkes, hvis forældrene sørger for at have styr på deres børn. Hvis vi ikke passer på vores børn, mister vi indflydelsen på dem, når de vokser op i Danmark. Derfor skal vi have kontrol over dem, til de er 15 år. Derefter kan de selv bestemme. Det er vores pligt at sørge for, at vores børn klarer sig. Gør de ikke det, er vores liv spildt«.

Andre indtager en mere selektiv og kritisk tilgang end Mian Ashraf til de normer og traditioner, forældrene har introduceret dem til – og skelner skarpere mellem religion og kultur end deres forældre har gjort, hvilket vi bl.a. skal se eksempler på i kapitel 8 og 9. Gennemgående er dog, at de unge opfatter denne selektion og selvstændige stillingtagen som en naturlig proces, der ikke nødvendigvis behøver at føre til splittelse i familien eller en usikker identitet.

Børn af indvandrerforældre har altså på den ene side skullet balancere mellem to kulturer og for manges vedkommende også to sprog – og mange af de først ankomne migranternes børn har i lighed med mange flygtningebørn tilmed skullet tackle forældrenes usikkerhed over varigheden af opholdet i Danmark – en usikkerhed, der naturligvis har spillet ind på holdningen til børnenes tilegnelse af det danske sprog og eventuelle indoptagelse af danske normer og værdier. Alligevel viser en undersøgelse af børn, som går i børnehaveklasse eller 1. klasse, at »de undersøgte børn med anden etnisk baggrund end dansk hverken har flere eller færre problemer end danske børn« (Christensen 2004: 7). At der ikke er nogen synderlig forskel mellem indvandrerbørn og danske børn, kan eventuelt skyldes, at langt hovedparten af de tosprogede børn i dag passes i en daginstitution sammen med et flertal af etnisk danske børn, og at de fleste mødre med minoritetsbaggrund er tilfredse med dette faktum. Desuden mener 62 % af de tosprogede børns mødre, at børn på 3-5 år helst skal passes ude hele dagen muligvis »for hurtigere at lære dansk«, mens hovedparten af de danske mødre kun ønsker, at deres barn passes ude halvdelen af dagen (Jeppesen & Nielsen 2001: 11). Der er altså generelt opbakning blandt de etniske minoritetsbørns mødre til, at børnene introduceres for dansk sprog og socialiseres sammen med overvejende etnisk danske børn – muligvis et faktum, der kan tilskrives, at mødre i stigende grad opfatter deres eget ophold i Danmark som permanent og derfor ønsker at ruste deres børn bedst muligt til en fremtid i Danmark. Flere af vores informanter påpeger da også, at deres mødre har været meget opmærksomme

på at placere dem i miljøer med danske børn for at stimulere deres indlæring af det danske sprog.

Bevæger vi os frem i tiden for at få nogle ideer om, hvorledes 7-årige indvandrers- og flygtningebørn møder det danske samfund ved skolestart, fremgår det igen, at det, som adskiller dem fra danske børn, ikke så meget er kulturelt bestemte normer, værdier eller prioriteringer, men derimod det, forskerne bag SFI-rapporten *Børn med anden etnisk baggrund ved skolestart* benævner indvandrerfamiliernes »svage sociale ressourcer« (Christensen & Sloth 2005). Samtidigt viser denne og andre af de ovenfor refererede undersøgelser, at familiernes begrænsede sociale ressourcer ikke har haft nævneværdig indflydelse på børnenes trivsel og udvikling: »Karakteristikken af børnenes trivsel og udvikling svarer til, hvad vi har fundet for jævnaldrende danske børn« (2005: 10). Om de 7-årige siges det videre, at 71 % går i klasser, hvor mere end 60 % af børnene er danske, mens 65 % går i fritidshjem eller skolefritidsordning, hvilket svarer til landsgennemsnittet.

Kun når det drejer sig om fritidsaktiviteter, er børn fra indvandrerhjem mindre aktive, hvad der givetvis beror på familiernes manglende økonomiske formåen – og muligvis også på en tendens til at vægte uformelle aktiviteter inden for storfamiliens rammer højere end organiserede aktiviteter i for eksempel idrætsforeninger. Her kan traditioner fra familiernes oprindelseslande spille ind, da der – som ofte nævnt i debatten om indvandreres lavere engagement i det danske foreningsliv – i disse lande sjældent er samme tradition for, at f.eks. idrætsaktiviteter finder sted i regi af egentlige foreninger, ligesom almindeligt socialt samvær i familierne ofte vægtes højere end i danske familier og derfor naturligt giver mindre tid til deltagelse i foreningsliv.

Kun 2 % af de etniske minoritetsbørn i den nævnte undersøgelse af 7-årige går i skoler med andet undervisningssprog end dansk, hvilket betyder, at de fleste må forventes primært at tale dansk i skolen. Langt de fleste af minoritetsbørn har da også en god beherskelse af det danske sprog, viser undersøgelsen. Forskerne har kortlagt, hvorvidt barnet har problemer med at finde ordene, problemer med udtalen, problemer med at blive forstået eller problemer med at udtrykke sine tanker på dansk og klare sig på dansk i skolen, og i rapporten konkluderes det, at 71 % af børnene ikke har nogen af de beskrevne vanskeligheder, mens 29 % har én eller flere af de beskrevne vanskeligheder. Rapporten konkluderer endvidere, at sandsynligheden for, at barnet behersker det danske sprog godt, øges, hvis:

- moren har fået dansk statsborgerskab
- børnene deltager i religiøse aktiviteter
- moren og barnet taler lige meget modersmål og dansk sammen

- børnene kan tale modersmål med andre børn i skolen
- børnene bor i storbyområder.

Samlet set tolker rapportens forfattere resultaterne derhen, at børn, der

»lever i familier, hvor forældrene er i gang med at tilpasse sig et liv i Danmark (dansk statsborgerskab og brug af dansk, når moder og barn taler sammen), og som samtidig bevarer tilknytningen til den oprindelige kultur (barnet deltager i religiøse aktiviteter, og barnet kan tale modersmål med andre børn i skolen), har større sandsynlighed for gode forudsætninger ved mødet med det danske samfund med hensyn til beherskelse af dansk« (2005: 84).

Det er altså ifølge undersøgelsen en gevinst for børnene, hvis forældrene både er åbne over for og engagerede i det danske samfund og samtidig aktivt fastholder børnenes fortrolighed med oprindelseslandets sproglige og kulturelle normer. Tilsvarende har andre studier af modersmålets betydning og undervisning i dansk som andetsprog peget på, at undervisning i modersmål og samtidig fokus på indlæring af dansk giver de bedste forudsætninger for udvikling af gode sprogkundskaber, ikke mindst fordi børnene har brug for at kunne skabe en forbindelse mellem ord og begreber på de to sprog, de benytter i dagligdagen. At kommunerne ikke længere er forpligtede til at tilbyde modersmålsundervisning er derfor af nogle forskere blevet kritiseret som en integrationshæmmende faktor, og i samklang hermed understreger flere af vores informanter, at de har været glade for både modersmålsundervisning og for forældrenes insistens på, at de skulle deltage i sprog- eller religionsundervisning i deres fritid.

Både hvad angår sprogstimulering og andre tiltag af betydning for integrationen har vores informanter dog langt fra altid oplevet optimale forhold. Dels kom mange af dem til Danmark, før man for alvor havde udviklet tilbud til tosprogede børn, dels var manges opvækst præget af, at forældrene først og fremmest måtte bruge energi på at klare sig økonomisk – og at forældrene først efter en årrække besluttede sig for eller indså, at opholdet i Danmark ville blive permanent, og at de derfor primært skulle ruste børnene til en fremtid i Danmark.

Det overraskende – både i de nævnte undersøgelser – og i vores informanternes beretninger – kan derfor især siges at være, at de har klaret sig så godt og er så tilfredse med både deres opvækst og deres tilværelse i dag. Som eksempler herpå kan nævnes i hvert fald tre af de fire citerede unge fra indledningen til dette kapitel – palæstinensiske Wel, Biljana, der har romabaggrund og rødder i Serbien samt tyrkisk-kurdiske Özlem. Alle tre understreger, hvordan deres forældre

og familie i det hele taget har støttet, inspireret og motiveret dem, og hvordan forældrene trods begrænsede ressourcer har formået at give dem mange positive input under opvæksten i Danmark. Deres uddannelses- og karrieremæssige status kunne tyde på, at forældrenes input faktisk har været både velvalgte og effektfulde: Wel studerer datalogi på Aarhus Universitet, Biljana er uddannet historiker fra Københavns Universitet og arbejder som gymnasielærer, mens Özlem, der er uddannet sygeplejerske, i 2007 blev valgt ind i Folketinget for SF, hvor hun fungerer som partiets psykiatri- og socialordfører.

Iransk-afghanske Kaywan har – trods de barske opvækstvilkår og de svigt og overgreb, hans forældre har udsat ham for – uden nogen formel uddannelse skabt sig en karriere som filmskaber og foredragsholder. Han distancerer sig – naturligt nok – i højere grad end de tre øvrige fra sine forældre. Men han ser alligevel sin barndom som en form for ressource – en samling dyrekøbte erfaringer, han har formået at bruge konstruktivt til at danne sig selv:

»Jeg tror, at Gud vidste, hvad han gjorde, da han skabte mig, og jeg tror, at der var en grund til, at jeg blev smidt ud af min far. Det giver mening nu. Men der gik noget tid, før jeg kunne se det; jeg skulle først forstå, at jeg ikke skal se mig selv som et offer, men som et individ, der har sin egen historie og sine egne muligheder« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Det er i forhold til en historie som Kaywans, at mønsterbryder-begrebet måske for alvor har sin relevans. Men også i forhold til de andre er det interessant at overveje, hvordan de unge har formået at kompensere for forældrenes manglende ressourcer. Har de især hentet noget ind ved at 'suge' alt det til sig fra omgivelserne, som de ikke kunne få fra forældrene, eller handler det snarere om, at mange af de forældre, der på nogle områder ikke har kunnet støtte børnene optimalt, trods alt – via deres eget livsforløb – har illustreret for deres børn, at det kan betale sig at kæmpe for at ændre sin livssituation?

Iranske Keyvan, der blev sendt alene til Danmark som 11-årigt flygtningebarn fra Iran, og som i dag er uddannet læge, siger opsummerende om sin livsindstilling og de værdier, han har fået med af sine forældre:

»Jeg tror, jeg er opdraget med den holdning, at tingene nok skal gå. Ikke forstået på den måde, at man bare skal acceptere tingenes tilstand og være passiv. Man skal også have ambitioner og arbejde for at ændre tingene til det bedre. Men samtidig skal man huske, at alle hårde oplevelser kan man tage med sig, til man møder modgang igen. Erfaringerne giver én kræfter til at klare problemerne. (...) Nu kan det jo næsten lyde, som om jeg

mener, at man skal opsøge nederlag. Det gør jeg selvfølgelig ikke. Men problemerne og nederlagene skal bare ikke standse én. (...) Man lærer af sine fejl og nederlag, og man bliver også stærkere af dem. Man kommer over problemerne og lærer af, hvordan man har tacklet dem. På den måde bliver modgangen ikke kun noget negativt, for det er en rar fornemmelse at vide, at man er kommet over et nederlag. Man føler sig mere kompetent til næste skridt i livet, og man er klar til at komme videre, fordi man har klaret det« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Det er således karakteristisk for flere af de unge med flygtningebaggrund, at de aktivt har valgt at se flugtopplevelserne som en livserfaring, der også kan give dem fordele i deres videre livsforløb. Vietnamesiske Thu, der kom til Danmark i 1993 som 17-årig sammen med sin mor og sine 6 søskende, siger f.eks. om sin barndoms erfaringer af ekstrem fattigdom, at det er en kilde til taknemlighed for hende, fordi hun ved, at ikke alle har fået samme muligheder som hun: »Jeg tror, at det er godt at have prøvet at være fattig, for så ved man, hvordan andre, der er fattige, har det«, siger hun (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Netop forældrenes værdier og forventninger som en faktor i børnenes uddannelsesvalg er et væsentligt element i næste kapitel, hvor vi følger børnene i de første skoleår og siden hen i gymnasiet og hf for at slutte med nogle betragtninger om de unges studievalg, og hvilke overvejelser de gør sig, når de går i gang med en længerevarende uddannelse.

Unge indvandrere og efterkommere i det danske uddannelsessystem

»Jeg kan huske, at min far terpede tysk med mig i 2. og 3. klasse, og så hjalp han mig med engelsk og historie og politik. Det var han god til, selv om han ikke talte særlig godt dansk. (...) Han bad mig altid om at oversætte, når vi sad og så CNN. Det irriterede mig dengang, men han prøvede at lære mig verdenspolitik og engelsk på samme tid ved at lade, som om han ikke forstod, hvad de sagde«.

Nagieb Khaja, født i Danmark af afghanske forældre, journalist. (Mygind 2009).

»Det var jo for eksempel mine forældre, der opmuntrede mig til at uddanne mig. De har begge to haft hårdt fysisk arbejde hele deres liv, og i dag er de på førtidspension, fordi de er nedslidte. Derfor ville de gerne have, at jeg fik flere muligheder end dem, og de har støttet mig hele vejen i min uddannelse. De kunne godt nok ikke hjælpe mig ret meget med lektierne, for de har ikke gået ret meget i skole selv. Men de bakkede mig op og var stolte af mig, når jeg klarede en eksamen. Så det er i høj grad deres fortjeneste, at jeg kan kalde mig cand.mag. i dag«.

Biljana Muncan, romabaggrund, født i Danmark af forældre fra Serbien, cand. mag. historie, gymnasielærer. (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Det følgende kapitel er bygget sådan op, at vi indledningsvis undersøger de unges oplevelse af de første skoleår, de øvrige år i folkeskolen samt skiftet til forskellige ungdomsuddannelser. Herefter beskrives ganske indgående samspillet mellem de forventninger og håb, som forældrene har på de unges vegne, og de unges egne værdier, prioriteringer, ambitioner og ønsker. Forældrenes engagement i børnenes uddannelse og uddannelseskulturen i hjemmet har ifølge de unge selv haft stor betydning for deres uddannelsesforløb, men også faktorer uden for hjemmet – såsom kulturen og stemningen på konkrete skoler og i

samfundet i det hele taget – ser ud til at have påvirket de unges tro på egne evner og muligheder i relation til skolegang og uddannelse. Også det sociale samspil med andre børn har stor betydning for de unges følelse af trykthed – eller mangel på samme – og mange af vores informanter kan berette om et uddannelsesforløb med både op- og nedture og mange svære situationer undervejs. Langt de fleste har oplevet stor opbakning – til tider tangerende destruktivt forventningspres fra forældrene – men det er ikke altid modsvaret af tilsvarende opbakning eller positive forventninger fra andre aktører, ligesom det heller ikke altid har været muligt for de unges forældre at supplere deres moralske opbakning med praktisk hjælp i forhold til lektier, studievalg osv. Afslutningsvis samler vi de mange tråde og betragtninger om, hvad der begrænser, men især fremmer de unges vej gennem uddannelsessystemet og dermed deres sociale opstigen i det danske samfund.

De første skoleår

De unge, der allerede havde boet i Danmark i nogle år, da de skulle begynde i skole, husker typisk de første skoleår som en god, sjov og tryk oplevelse. Efendi, med tyrkisk baggrund, gik i børnehaveklasse, 1. og 2. klasse med sine albanske, makedonske, bosniske og tyrkiske legekammerater:

»Vi havde det skide sjovt, og vi gik også på samme folkeskole, som bare var lige rundt om hjørnet. Vi gik der 20 børn, og det var bare lige at krydse gaden, så var det bare ned og lige hen, og så kom skolen. Det var simpelthen den bedste tid, og jeg elskede at gå i skole hver morgen, når vi mødtes med vennerne ... og så havde jeg to storesøstre, som kom, og de havde jo deres klassekammerater med ... vi kendte hinanden i klassen, men også i gården; jeg tror, det betyder meget«.

Efendi er bestemt ikke den eneste, som nævner vigtigheden af at have gode legekammerater og gode skolekammerater – og helst de samme.

Da Efendi skulle begynde i 3. klasse, flyttede familien, og faren gjorde en stor indsats for at finde en god skole til sine børn. Han tog dem med rundt på besøg på tre forskellige skoler i området, så de selv kunne være med til at vælge, hvilken skole de ville gå på: »Det, synes jeg, var en stor ting ... Tænk, at min far har taget os med ud og kikke for ligesom at finde en velegnet skole. Det var sgu ikke noget, man så så tit«. På den første skole, de besøgte, syntes faren, at der var for mange tyrkiske og kurdiske elever, så det var ikke der, de skulle gå, besluttede han. På den næste skolen var der kun:

»én kineser, men ingen bosniere, makedonere, tyrkere, pakistanere, ingenting overhovedet. Så siger min far: 'det er perfekt'. Og vi andre vi deltager ikke i den diskussion, og vi siger ikke, der er ingen med etnisk baggrund på den skole. Det er ligesom det, far har valgt«.

Alligevel faldt Efendi hurtigt til på den nye skole:

»Jeg kan huske den første dag, jeg startede i skolen; jeg får en klasselærer, som er helt begejstret, altså, det er, som om personen har vundet i lotto, nu kommer der en med etnisk baggrund. Og jeg tænker bare, hvad sker der? ... Det var en god klasse, jeg kom ind i. Min lærer var jo helt vild med mig, utrolig sød omkring mig, og jeg skulle ikke have nogen problemer. Racistiske ting og sådan noget, det kunne bare ikke lade sig gøre. Det har han forhindret fuldstændigt«.

Mange af vores informanter giver udtryk for, at de godt kunne lide at gå i skole:

»Jeg elskede det simpelthen. Jeg gik på XX skole, som ikke var særlig god dengang i øvrigt. Men jeg kunne godt lide at gå i skole. Jeg tror også, det var meget det der med, at min mor var meget god til at motivere«.

Men ikke alle børn havde det på den måde. Aasia begyndte i en dansk børnehaveklasse, men blev efter ét år taget ud af skolen, da forældrene rejste tilbage til Pakistan. Fire år senere, da forældrene på ny flyttede til Danmark, blev hun indskrevet på en dansk privatskole, men »det var et helvede i starten, for jeg kunne jo ikke dansk«. Hun måtte gå 5. klasse om, og:

»i hvert fald de første 2 år, der sagde jeg ikke et ord. Altså, jeg var stagneret på alle punkter: fagligt, socialt, ja primært socialt. Men så fik jeg et brev fra skolen, hvor de sagde, at hvis jeg ikke blev mere aktiv, så ville de smide mig ud. Og så tog jeg mig sammen«.

Siden gik det godt for Aasia, men hendes historie vidner om, hvordan et skifte mellem to forskellige samfund og to forskellige skolesystemer kunne være meget vanskeligt for børnene at tackle, ligesom hele migrationsprocessen formodentlig også har krævet mange ressourcer for et barn i Aasias alder.

Mange af de unge peger desuden (indirekte) via deres fortællinger på en snæver sammenhæng mellem det faglige og sociale. I perioder, hvor de unge husker at have følt sig usikre eller udenfor socialt, har de ofte også mistet den faglige selvtillid. Özlem Cekic (2009), som vi forlod i kapitel 5, da hun som

8-årig blev taget ud af skolen for at begynde i en tyrkisk 3-klasse, vendte efter to år tilbage til Danmark og startede i Matthæusgades Skoles modtageklasse, og her måtte hun begynde forfra med at lære det danske sprog:

»Vi var en flok elever, der alle havde forældre med indvandrerbaggrund, og vi var alle dårlige til at tale dansk. I skolegården snakkede vi kun med dem fra klassen. I frikvartererne delte vi os hurtigt i små grupper, så f.eks. tyrkere og pakistanere legede hver for sig. Frikvartererne blev et sted, vi kunne holde fri fra det svære danske sprog på«.

Efter tre måneder overførtes Özlem til en helt almindelig 4. klasse på Ny Carlsberg Vejen Skole, men opdagede hurtigt, at hun ikke var så god til dansk, som hun bildte sig selv og andre ind: »Jeg kunne hverken give igen, når min sidekammerat drillede mig, eller forstå den almindelige undervisning ... Jeg tabte alle kampene og blev mere og mere stille i timerne«.

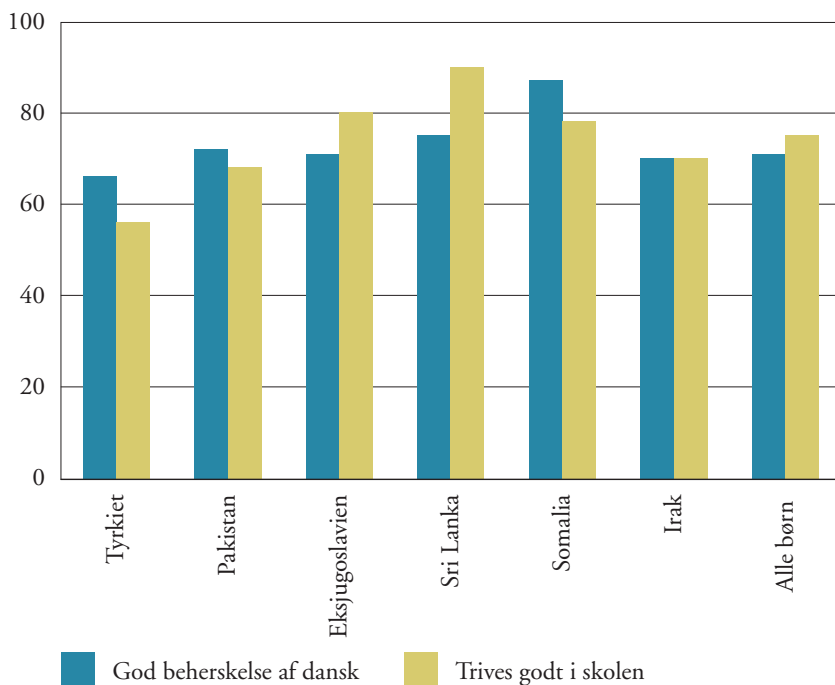
At begynde i en dansk skoleklasse uden at beherske sproget var hårdt også for de børn, der først kom til Danmark efter 6-7-års-alderen og allerede havde gjort sig erfaringer med et andet lands uddannelsessystem, men sjældent havde nogen som helst danskundskaber, når de begyndte i folkeskolen. Det gælder både indvandrerbørn som tyrkiske Muharrem Aydas, hvis historie vi stiftede bekendtskab med i kapitel 5, og flygtningebørn som f.eks. bosniske Bela. Da hun kom til Danmark, blev hun uden videre smidt ud i den kæmpe opgave, det var at begå sig i en skole i et ukendt land, og for hende kom skolen til at stå som symbol på alt det fremmede, hun ikke selv havde valgt at skulle forholde sig til. Hun savnede Bosnien, og den svære omstillingsproces fik hende i begyndelsen til at blokere over for det danske sprog: »Jeg kan huske, at jeg blev rigtig drillet for det, fordi at jeg ikke kunne snakke dansk og kunne ikke forstå det«. For hendes lillesøster var det meget anderledes, »Jeg tror, hun lærte det på 2-3 sekunder ... hvor jeg var meget stædig og meget negativ over for det danske samfund og danskere. Det var min søster ikke. Hun var meget modtagelig og åben«.

Sproget er, som det fremgår af citaterne, ikke kun et redskab til at klare sig godt rent fagligt, men fungerer i nok så høj grad som et middel i konkurrencen børnene imellem og i sidste instans som en nøgle til børnenes fællesskab. Sproget var med andre ord vigtigt for børnenes sociale liv og identitet, og sprogindlæringen var en del af børnenes kamp for at sikre sig i både det sociale og faglige hierarki og skabe sig en identitet ikke bare som indvandrerbørn, men som medlemmer af et socialt fællesskab på lige fod med danske børn. At mange indvandrerbørn gik til modersmålsundervisning og også i koranskole i deres fritid lagde et yderligere pres på dem, men viste sig også for nogen at være en fordel på længere sigt, og flere informanter udtrykker taknemlighed over, at

deres forældre 'tvang' dem til at deltage i de ekstra aktiviteter. De unges eget indtryk af disse aktiviteters positive effekt bakkes som nævnt i kapitel 5 op af en undersøgelse fra SFI, der viser, at børns deltagelse i religiøse aktiviteter og deres brug af modersmålet i hverdagen (i deres kommunikation med moren, med søskende og med andre børn fra samme etniske gruppe) øger børnenes dansk-kundskaber (Christensen & Sloth 2005: 84).

Det er imidlertid ikke muligt ud fra vores informanternes forholdsvis sporadiske erindringer fra deres første skoleår at tegne noget præcist billede af deres trivsel i skolen og deres danskundskaber. Der eksisterer ingen undersøgelse for den periode, vores informanter henviser til, og som ligger 20-25 år tilbage i tiden. Derimod blev der i 2003 foretaget en undersøgelse, der søgte at kortlægge 7-årige indvandrerbørns danskundskaber og trivsel i skolen. Man skal dog være opmærksom på, at der kun indgår 348 børn og deres familier fordelt på 6 nationaliteter i undersøgelsen, og at undersøgelsens konklusioner primært bygger på forældrenes vurdering af børnenes trivsel og sprogkundskaber. Svarene er gengivet i figur 6.1.

Figur 6.1: Danskundskaber og trivsel ved skolestart efter national oprindelse (%)

Kilde: Christensen & Sloth (2005: tabel 4.5 og 4.6).

Base: Det samlede antal respondenter lå på spørgsmålet om danskundskaber på 320 og hvad trivsel angår på 323.

Indvandrerbørn med tyrkisk baggrund har svagere dansk kundskaber og trives dårligere i skolen end de øvrige børn. De andre etniske børn ser derimod ikke ud til at afvige meget fra gennemsnittet. En nyere undersøgelse fra SFI (Det Nationale Forskningscenter for Velfærd), der blev offentliggjort i 2009, tegner et på mange måder tilsvarende billede. Undersøgelsen (Deding & Olsson 2009) kortlægger trivselen i hverdagslivet for 11-årige børn med både dansk og udenlandsk baggrund, og konklusionen er, at børn med udenlandsk baggrund er glade for at gå i skole end deres jævnaldrende danske kammerater. Især piger med anden etnisk baggrund end dansk synes godt om at gå i skole. Mens kun 2 ud af 3 drenge med dansk baggrund synes, at det er godt eller virkelig godt at gå i skole, svarede næsten 9 ud af 10 piger med anden etnisk baggrund, at de er meget glade for at gå i skole. Undersøgelsen siger dog ikke noget om, hvorvidt det er lærerne, det faglige eller kammeraterne, der gør det så dejligt at gå i skole, og tilsvarende har førnævnte rapport fra 2003 heller ingen egentlig forklaring på, hvorfor nogle børn trives, mens andre ikke gør. Dog peger den på mulighederne for en sammenhæng mellem forældrenes glæde ved at gå i skole og børnenes trivsel. En anden publikation *Æblet falder langt fra stammen* af Morten Ejrnæs & Üzeyir Tireli (1992) er inde på lidt af det samme, når det her slås fast, at:

»næsten 2/3 af tyrkiske andengenerationsindvandrere, der klarer sig godt i det danske uddannelsessystem, har gået i børnehave, og de har dermed lært dansk sprog og tænkemåde fra en tidlig alder. Karakteristisk for disse unge var også, at de havde fået moralsk støtte fra forældrene, og at det ellers var deres selvtilid, der var det vigtigste kendetegn« (cf. *Integrationsforskning i Danmark 2002*: 137).

Forældrenes, men også de øvrige familiemedlemmers, centrale betydning for børnenes skolegang uddybes, efter at vi først har set lidt nærmere på vores informanternes trivsel og færdigheder i grundskolen.

Trivsel og færdigheder i folkeskolen

Imran var lidt af en ballademager. Han blev smidt ud af flere skoler og opbyggede frem til 5-6-klasse en identitet som »troublemaker«:

»Jeg tænkte, at det kunne være sjovt at komme over på en anden skole; og så startede jeg på den anden skole. Der var læreren fuldstændig vanvittig, han var nærmest voldelig over for ungerne, og man var enten hans yndling, eller også var man virkelig på røven«.

Imran røg også ud af denne skole efter at have smidt et kanonslag i hovedet på læreren, hvorefter han endte på en skole med næsten kun »hvide klassekammerater«.

»Problemet var bare, at meget af det, de gik og lavede i byen, og fester og halballer og alt det der, der kunne jeg ikke være med. Så jeg var ikke med i selskabet, og det gjorde sgu lidt ondt, ligesom at være en outsider«.

Humøret og selvilliden var ikke i top, og da hans far spurgte, om det ikke var noget med at dyrke noget sport, så han kunne få afløb for sin energi, slog han til:

»Sporten gjorde, at jeg for det første fik nogle andre kammerater. For det andet fik jeg nogle succesoplevelser og fik noget respekt, et behov, som alle mennesker har ... og det har forandret mig fuldstændig«.

Forandringen slog også igennem i skolen; han tog sig sammen, begyndte at læse lektier, og da folkeskolen sluttede, var han en af de bedste i klassen.

Mohammed kan fortælle en næsten lignende historie. Han gik i en folkeskole, hvor der var omkring 70 % tosprogede elever, »og det gjorde, at vi talte vores eget modersmål i timerne, og vi var ligeglade med undervisningen ... og når man er i det miljø, er det svært at blive integreret i det danske samfund«. Karaktererne var også derefter, men da han godt kunne tænke sig at søge ind til politiet, besluttede han sig for at tage sig sammen. Karaktererne blev bedre, og han brød med nogle af sine tidligere venner:

»Jeg følte, at man skal ligesom bryde ud, eller komme ud af de miljøer, som man færdes i, hvis man vil gøre noget ved sig selv, og hvis man tænker lidt på fremtiden og vil gerne udvikle sig, så bliver man nødt til at ofre en masse ting og komme ud af miljøet«.

Ikram med libanesisk baggrund begyndte i en arabisk skole, men flyttede efter eget ønske til Blågårdsskolen. Han kunne godt lide at gå i skole, men hadede at lave lektier. Efter endnu et par skoleskift gik det ned ad bakke med karaktererne, og han begyndte at tænke, »at det er sjovere at lave fis og ballade, end det er at gå i skole«. Niveauet på hans 10. klasses afgangseksamen var da heller ikke overvældende, og på opfordring fra studievejlederen begyndte han på en lærlingeuddannelse. Efter et par år mødte han en af sine gamle venner, som ligeledes var lærling, og sammen blev de enige om at skifte kurs og få sig en akademisk uddannelse. Først tog de begge en hf, og herfra fortsatte de på ingeniørstudiet, som de også gennemførte.

Også Nagieb Khaja, som vi blev introduceret til i kapitel 5, og som i dag arbejder som journalist, havde en noget omtumlet skolegang, som til tider var præget af modstand mod en dominerende dansk kultur, hvor han ikke kunne passe ind. I bogen *Opdrift* (Mygind 2009) beretter han om sin skoletid:

»Meget tidligt i min opvækst begyndte den der polarisering mellem danskere og indvandrerbørn, selv om indvandrerne klarede sig ret godt i skolen. Det var en masse småting, men de begynder at berøre én på et tidspunkt. Jeg havde en god ven, som hed Ronnie. Hans danske venner inviterede mig ikke med til deres fødselsdag, ligesom de andre indvandrere heller ikke blev inviteret. Jeg kan huske, at jeg var irriteret over, at Ronnie gik til fester, som jeg ikke måtte komme med til. Det blev gradvis en større og større del af min identitet, at jeg var anderledes end danskerne. I min fritidsklub var der en gruppe af nogle ældre danske drenge, som kaldte mig perker. Det betød, at jeg begyndte at søge over mod de der hårde indvandrer drenge, som blev en slags storebrødre for mig, og så var de danske bøller lige pludselig underdanige. De forandrede sig fra den ene dag til den anden, og jeg tænkte: 'Nåh, det er det eneste, de forstår'. Den der råhed. I folkeskolen begyndte jeg at tale bevidst dårligere dansk. Det er jo også noget, som er blevet videnskabeligt bekræftet, at der er sorte unge, som bevidst klarer sig dårligt i skolen for at få street credit. (...) Det gik virkelig galt på Avedøre Gymnasium. Jeg klagede over min karakter til min tysklærer, og han var bare så nedladende, så klagede jeg til rektoren, og han talte også ned til mig. Så jeg flippede ud og kaldte rektoren 'ussel og elendig', og jeg kan ikke huske, hvad jeg fik sagt. Til sidst blev jeg smidt ud. Det var sådan en kædereaktion«.

Nagieb fik dog i sidste ende sin studentereksamen, »fordi jeg følte, at jeg skyldte min far det«. Denne følelse af forpligtelse over for forældrene, som i børnenes øjne har ofret en masse for netop at give dem mulighed for at uddanne sig, spiller en rolle for mange af de unge. Det vender vi tilbage til. I forbindelse med Nagiebs historie er det også værd at bemærke, at netop tendensen til at markere sig som 'ballademager' for at få status blandt andre indvandrer drenge, er en af de mekanismer, antropolog Laura Gilliam (2009) på basis af feltarbejde på københavnske folkeskoler dokumenterer med sin ph.d.-afhandling og sin bog om *De umulige børn og det ordentlige menneske*.

Set i lyset af de unge mænds erindringer om deres skoletid kunne man fristes til at konkludere, at det er problematisk for indvandrerbørn at gå i en skole eller klasse med mange andre minoritetslever. Men lige så mange beretninger fra vores informanter tyder på det modsatte. Altan gik i en skole helt domineret

af indvandrerbørn, fik ekstraundervisning i dansk, gik til modersmålsundervisning og i koranskole, hvad der indebar 4 timers ekstra skolearbejde om ugen. Hun havde problemer med sit danske, men var god til matematik og klarede sig siden strålende i gymnasiet. Hussein kom til Danmark som 10-årig og efter et par år i et asylcenter, fik hans familie opholdstilladelse, og han begyndte i en privatskole, hvor han var den eneste udlænding. Her blev han mobbet af en gruppe »forkælede unge« og oplevede for første gang, hvad det vil sige at føle sig som en fremmed. Først da han senere flyttede til en skole med 80 % tosprogede, gik det bedre: »Jeg følte mig hjemme der«. Esmer havde ligeledes et omtumlet skoleforløb og klarede sig til at begynde med dårligt. Det skyldtes, mener hun selv, dels forældrenes skilsmisse, dels at hun gik i en skole med luter danske børn:

»Jeg havde bare ikke noget til fælles med dem ... folk begynder at snakke om deres drukture i weekenderne, og jeg drikker ikke, og jeg tager ikke i byen, og jeg har ikke kærester. De kunne sidde og snakke om, hvad de nu havde gjort der, og jeg kunne bare sidde og kigge«.

Da hun flyttede over på en ny skole med mange etniske minoritetsbørn, heriblandt mange muslimer, »fik jeg bare fjernet så mange tunge sten«. Nu behøvede hun ikke længere at forklare sine kammerater, hvorfor hun altid tog hjem senest kl. 20 fra festerne, og hvorfor hun ikke deltog i visse fester, hvorfor hun ikke drak alkohol osv. Hun var nu i et fællesskab med andre unge med »samme tanker og samme drømme«.

Beretninger fra andre unge (se f.eks. Bektovic 2004; Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007) bekræfter, at et fællesskab mellem unge med samme kulturelle eller religiøse baggrund kan være af afgørende positiv betydning for indvandrerbørnenes trivsel i skolen. For nogle er det tilstrækkeligt, at der på deres skole eller i deres klasse er enkelte andre børn, som de deler etnisk, kulturel eller religiøs baggrund med, mens andre har oplevet, at de først, da de blev placeret på en skole, hvor flertallet af børnene delte baggrund med dem, følte sig trygge og kunne blomstre både fagligt og socialt.

Deres beskrivelser bakkes op af antropolog Annette Haaber Ihle, der i 2007 færdiggjorde sin ph.d.-afhandling *Magt, Medborgerskab og Muslimske Friskoler i Danmark. Traditioner, idealer og politiske rammer*, som baserer sig på ét års feltarbejde på 3 muslimske friskoler. Haaber Ihle lægger vægt på, at ikke kun børnene, men også deres forældre typisk føler sig bedre behandlet og mødt med større respekt på de muslimske friskoler end i folkeskolen, og at det er af afgørende betydning for elevernes trivsel. Ihle konkluderer, at:

»Magtforholdet på en muslimsk friskole er anderledes end i folkeskolen. På friskolerne står forældrene stærkere, for her er lærerne nødt til at gå i en intensiv dialog med forældrene. Ellers er det læreren, der ryger ud. Der er simpelthen meget større respekt og lydhørhed over for familierne. Mellem en tredjedel og halvdelen af børnene på de muslimske friskoler kommer der, fordi de ikke trivedes i folkeskolen. Folkeskolelærerne er pressede og har en tendens til at opfatte de tosprogede børn som problembørn« (*Berlingske Tidende* 26/11 2007).

Lederen af kontoret for integration og mangfoldighed i Børne- og Ungdomsforvaltningen i Københavns Kommune, Søren Hegnby, reagerede på antropologens konklusioner med denne udtalelse:

»Det virker, som om de muslimske friskoler har en evne til at få børn og forældre til at føle sig rummet som de mennesker, de nu engang er, og ikke som mennesker, der burde være mere danske. Når børnene føler sig rummet på skolen, bliver de stærkere og og får mere selvtillid, og så tør og kan de mere. Nogle af vores folkeskoler er ikke gode nok til at håndtere de tilbagevendende diskussioner om deltagelse i badning, lejrskoler og den slags, og det er med til at skabe usikkerhed og mistrivsel i folkeskolen«.

Den danskfødte imam Abdul Wahid Pedersen, der er skoleleder på en somalisk friskole i København, har tidligere givet udtryk for, at han anser de muslimske friskoler for at være en form for 'heller', hvor især børn, der kun har levet en del af deres liv i Danmark, kan få en god og tryk skolestart og få styrket deres identitet, inden de eventuelt bliver indskrevet på almindelige folkeskoler, hvor det danske og ikke-muslimske er normgivende.

Flere af vore informanter understreger, at det for dem at se i højere grad er følelsen af at være accepteret og 'rigtig', der har været afgørende for dem, end det er skolens formelle grundlag, og denne følelse kan ofte skabes – eller ødelægges – af ganske få børn eller lærere. Maliha, eksempelvis, havde det til at begynde med svært i skolen; en privatskole på Nørrebro, hvor hun blev mobbet, fordi hun ikke var »fin nok«, og fordi hun var »mørk i huden«. Det gik ud over karaktererne, og hun »begyndte at blive voldelig«. Fra 5. klasse gik det bedre, hvilket efter hendes vurdering især skyldtes vejlederen på skolen:

»Han stolede altid på mig. Motiverede mig altid og sagde, at det nok skulle gå; han havde virkelig store planer for mig. Han blev ved med at

sige, at jeg skulle være advokat eller jurist. For jeg var rigtig god til at snakke og udtrykke mig«.

Lærerens positive indflydelse er også noget vi støder på hos Haweeya. Hun kom til Danmark som 11-årig fra Somalia, og de første skoleår med modtageklasse og klasser med mange tosprogede elever var ingen dans på roser. Først efter 2-3 år på forskellige skoler mødte hun en lærer, der forstod hende:

»Når hun talte sammen med mig, så prøvede hun at forstå mig, for hun kunne godt se, at der var et eller andet. Hun ville gerne hjælpe mig ... hun prøvede at involvere mig, så til sidst var jeg den i klassen, der snakkede mest og sagde min mening«.

Før læreren trådte ind i Haweeyas liv »sagde jeg ikke noget. Skolen var slet ikke mig. Jeg tænkte bare, jeg skal bare ud af Danmark, de er racister alle sammen, de hader islam«.

Haweeyas erfaringer med en forstående lærer er ikke enestående; generelt giver flere tosprogede elever end elever med dansk baggrund udtryk for, at deres lærere lytter til, hvad de siger, og at deres dansklærer er god til at opmuntre, når noget er svært i undervisningen. Elever med indvandrerbaggrund føler sig generelt trygge i skolen og har tillid til, at lærerne vil dem det bedste. At have gode kammerater skal bestemt heller ikke undervurderes. Wahid var en af dem, som var »superglad« for at gå i skole og klarede sig »super godt«:

»Jeg startede i skolen – jeg var lige fyldt 5. Men det mente de, jeg godt kunne klare, og det har jeg gjort (latter), og så til 10. klasse ... det var vennerne, det var virkelig vennerne, man fik lyst til at gå i skole. Det var ikke så meget undervisningen, selvom vi endte med gode karakterer og det hele, men dette her sammenhold. Jeg ved ikke, om det er, fordi man endelig fandt nogen med anden etnisk baggrund«.

Der er således mange veje til den gode skolegang; det er imidlertid vigtigt at slå fast, som Bolette Moldenhawer (2002: 16) er inde på i sin forskning, at minoritets elever er lige så forskellige indbyrdes som majoritets elever og har forskellige skolestrategier:

»Minoritets eleverne har en yderst pragmatisk indstilling til skolen, til det faglige indhold, de pædagogiske fremgangsmåder og lærerne. De har via forældrene inkorporeret migrantens drøm om en bedre fremtid, hvor

især skolesucces opfattes som en afgørende mobilitetsfremmende faktor. Med deres succes i skolen håber de på at kunne realisere forældrenes drømme om en social løbebane, som de på grund af migrationen har måttet opgive. Dette er bl.a. forklaringen på, at de unge får en kolossal og betydningsfuld opbakning fra familien og det udvidede migrantnetværk til at yde deres bedste, tillid til deres succes og en praktisk forståelse for bl.a. lektier«.

Moldenhawer har ret i at fremhæve skolesucces som en meget vigtig del af indvandrerfamiliernes mobilitetsstrategier, herunder den opbakning, som minoritetsunge modtager fra deres familie. I det følgende vil vi derfor kigge på, hvordan de unge italesætter forældrenes håb og forventninger til deres uddannelsesforløb.

Forældrenes håb og forventninger

Imran kom fra en pakistansk familie, hvor faren havde været historielærer og moren sygeplejerske. Begge forældre lagde stor vægt på, at børnene fik sig en god uddannelse, men havde også den ...

»klassiske pakistanske indstilling, at man overlader ansvaret til folk, der har noget viden. Så når man afleverer sine børn i institution, så er det lærerens ansvar at gøre noget, så de får en uddannelse«.

Problemet med en sådan indstilling er bare, siger Imran, »at sådan er det ikke i Danmark, det er forældrenes ansvar; forældrene skal meget med ind over og sørge for, at ungerne laver lektier og følger med i skolen«.

Mohammed og hans 4 søskende har alle fået en god uddannelse, hvad der ikke mindst skyldes støtte fra forældrene:

»Min far har støttet os, både økonomisk og socialt. Han kunne også have gjort det, at han havde købt et pizzeria, og vi er 4 drenge, så kunne vi måske drive en sådan forretning. Men det har han sagt nej til, det handler ikke kun om penge. Så han vil gerne have, at vi læser videre, og nu kan han se resultater ... ja, han er stolt af det«.

Nogle forældre har med de unges ord været »helt besatte« af, at deres børn fik en god uddannelse. Farah følte således, at der blev lagt et betydeligt pres ikke kun på hende selv, men også på hendes søskende:

»Jamen, de har været, helt fra jeg var lille af, altså, jeg synes selv nogle gange, det er lidt halv-sygt. Men min mor var nogle gange, ikke sådan noget med godnathistorier, inden man skulle sove, nej, nej, man skulle ligge og øve tabeller. Så hun kunne sidde og sige: 'Hvad er 8 gange 7, og hvad er 5 gange 9' (griner). Hun var meget fokuseret på, at vi fik lavet lektier. Også i gymnasiet, der sagde hun hele tiden, at 'jeg er ligeglad med, hvad du vælger at læse, bare du læser på universitet. Så bare find ud af, hvad du vil, men du skal læse på universitetet«.

Farahs forældre havde en bachelorgrad i henholdsvis kemi og litteratur fra et universitet i Pakistan, men måtte begge tage til takke med hårdt fabriksarbejde i Danmark, hvor faren efter en del år fik sig et kontorjob. Med 4 børn har man »ikke råd til at tage nogen chancer«. »Mine forældre«, siger Farah, »havde det sådan lidt med, 'nå, vi har ikke kunnet nå mere end dette her, men vi ville gerne have, at de når mere i deres liv'. Så de har altid været meget på den måde med, at vi skulle længere frem«.

De fleste forældre har ifølge de unge haft høje ambitioner og store drømme på deres børns vegne og har tilsyneladende søgt at hjælpe til, så godt de kunne. Men der er også dem, der snarere end at støtte og bakke op har været så forhippede på, at deres børn skulle have succes, at de har pacet deres børn og lagt et hårdt pres på dem, sådan som Farah beskriver det. Også Efendi husker sine forældres ambitioner som tyngende. Han havde det højeste gennemsnit i sin 9. klasse, men husker sin tid i 10. klasse som én lang klagesang fra sin far, der bl.a. sagde: »Hvis du slutter 10. klasse med et dårligere snit end 9. klasse, så vanker der«. Andre kan berette, at det at tage 10. klasse kunne der ikke blive tale om, »for så spilder man et helt år ... De havde jo så travlt med at få mig på medicinstudiet«.

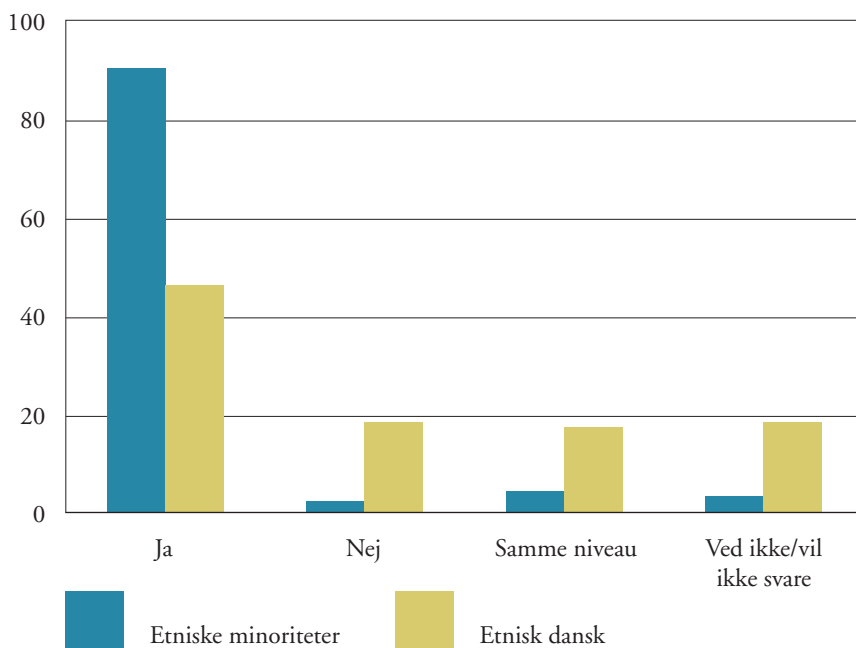
Også Nagieb Khaja er vokset op med en helt klar bevidsthed om sine forældres, især sin fars, høje ambitioner på sine børns vegne. Faren var kommet til Danmark som gæstearbejder fra Afghanistan i slutningen af 1960'erne og blev senere familiesammenført med Nagiebs mor. Ingen af dem havde nogen formel uddannelse med sig, men drømte om, at deres børn kunne realisere det, de ikke selv havde haft mulighed for, og drømmen er gået i opfyldelse: Nagiebs storebror er ingeniør, storesøsteren tandlæge, lillebroren studerer på handelshøjskolen og lillesøsteren går i gymnasiet. For alle 5 børn har det været en selvfølge, at de skulle tage en videregående uddannelse, og de vidste også, at ikke alle uddannelser var lige meget værd i forældrenes øjne, forklarer Nagieb:

»Vi blev jo pisket til det. Det var simpelthen ikke en mulighed, at vi ikke skulle have en uddannelse. Min far ville gerne have, at jeg skulle være advokat, læge eller ingeniør. I Afghanistan siger man Ingeniør Sahib eller Doktor Sahib, og min fars drøm var, at mine brødre og jeg ville få titler,

som folk ville bruge som vores navn. Når mine søskende og jeg kom hjem fra skole, lavede vi vores lektier som det første. Det skulle vi, så kunne vi slappe af senere. På den måde var det et bemærkelsesværdigt stykke arbejde, mine forældre udførte» (Mygind 2009).

Nogle forældre 'truede' ifølge vores informanter ligefrem deres børn med, at hvis de ikke klarede sig godt i skolen og ikke fik en uddannelse, »så må du bare få dig et fuldtidsjob, så kan du bare arbejde«, som de selv havde måttet gøre. At forældrene har kunnet bruge deres eget hårde arbejdsliv som et afskrækkende eksempel til at motivere børnene til at tage en uddannelse, er der næppe tvivl om. Det udelukker dog ikke, at de unge har oplevet stor opbakning fra deres forældre. At det ikke kun gælder for vores informanter, men er meget udbredt blandt indvandrerfamilier, får man et klart indtryk af ved at se på figur 6.2, hvor indvandrerforældre og danske forældre med børn under 18 år er blevet spurgt, om de forventer, at deres børn får en bedre uddannelse end dem selv.

Figur 6.2: Indvandrerforældres og danske forældres forventninger til børnenes uddannelsesniveau (%)

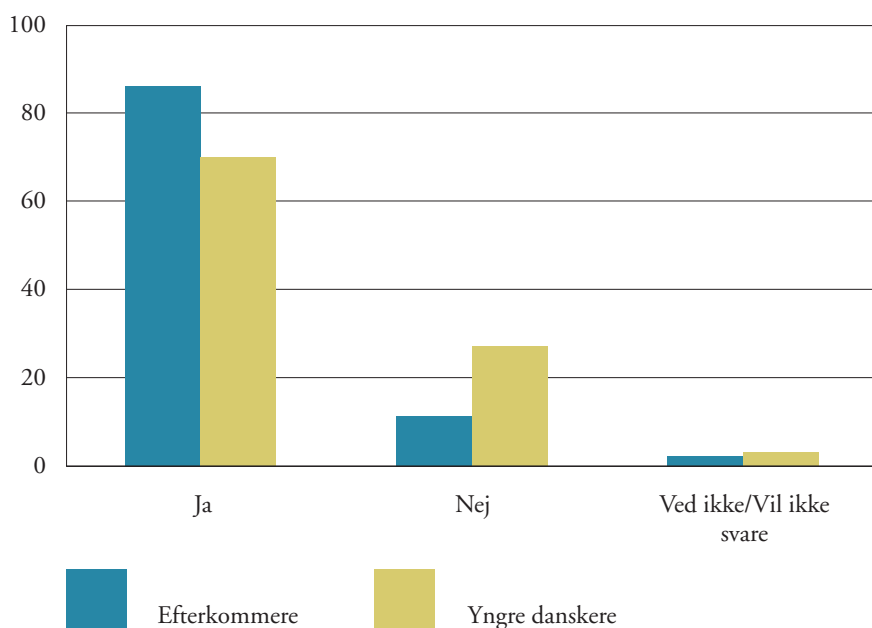
Kilde: IntegrationsStatus, 2. halvår 2008; Catinét bus.

Base: Indvandrere og danskere med børn under 18 år (433 etniske minoriteter og 378 danskere).

Spørgsmålet lød: »Forventer du, at dine børn får en bedre uddannelse end dig selv?«.

Forskellen mellem indvandrerforældre og danske forældre er betydelig. Hele 90 % af forældre med indvandrerbaggrund forventer, at deres børn får en bedre uddannelse end dem selv sammenlignet med 45 % blandt danskerne. En del af forskellen beror givetvis på, at danske forældre har en højere uddannelse, og for en større andel af dem vil det derfor ikke give mening at tale om, at deres børn kan opnå et højere uddannelsesniveau end dem selv. Der er da også hele 17 %, som svarer, at de forventer deres børn vil få en uddannelse på samme niveau som dem selv, mod kun 4 % blandt indvandrerne. Skifter vi fokus fra forældrene til børnene og spørger andengenerationsindvandrerne og gruppen af yngre danskere mellem 15 og 29 år, om deres forældre har opfordret dem til at tage en uddannelse, svarer henholdsvis 86 % og 70 % bekræftende, mens 11 % og 27 % svarer nej, hvilket fremgår af figur 6.3.

Figur 6.3: Har forældrene opfordret dig til at tage en uddannelse? (efterkommere og yngre danskere i %)

Kilde: IntegrationsStatus 2. halvår 2008.

Base: Efterkommere 162 respondenter, danskere 232 respondenter.

Ikke blot lægger indvandrerforældrene overordentlig megen vægt på, at deres børn får sig en uddannelse; de overgår også klart danske forældre i deres optagethed af uddannelse som en farbar vej til opadgående mobilitet. Det skal tilføjes, at indvandrerforældre, hvad det angår, ikke gør nogen forskel på sønner og døtre.

Den megen opmærksomhed på uddannelse kan, som vi har berørt ovenfor, også have negative sider. Flere af vores informanter har som nævnt givet udtryk for, at de til tider følte sig presset af deres forældre til hele tiden at yde deres bedste – eller yde over evne – og forældrenes forventninger har tydeligvis stresset nogle af dem. Eksempelvis Fariha, der led under, at moren hele tiden sammenlignede hendes skolepræstationer med storesøsterens og altid påtalte hendes manglende skoleindsats i andre familiers påhør, på trods af at hun var en af de bedste i sin klasse. Presset på børnene kunne også føre til, at de helt gav op, fordi de følte, at de alligevel aldrig ville kunne indfri forældrenes ambitioner. Dette fænomen nævner også Garbi Schmidt & Vibeke Jakobsen (2000: 79) i deres bog om de 30-35-årige nydanskere. Her citerer de en kvinde med oprindelse i Tyrkiet for at sige, at:

»ens forældre vil jo helst, at man bliver læge eller advokat eller ingeniør. Det er det eneste, der du'r (...). Derfor 'punker' de børnene til noget, som børnene måske ikke har kapacitet til. Så går det galt. Børnene føler sig presset, de kan ikke opnå det, som forældrene vil ha', at de skal opnå, og så dropper de fuldstændig ud«.

En af vores informanter bemærker tilsvarende, at familien, og det vil i denne sammenhæng sige faren, havde klare forventninger til, at han efter gymnasiet gik i gang med en handelsuddannelse, hvad han også gjorde. Efter et stykke tid fandt han ud af, at det alligevel ikke var ham, og han sprang fra og begyndte på opfordring fra en af sine venner på en lærlingeuddannelse inden for vvs-branchen. Han turde imidlertid ikke sige det til sin far, da han frygtede farens reaktion, og valgte i stedet i første omgang at fortælle det til sin mor:

»Hun sagde bare, 'nå jamen, det er der ikke noget at gøre ved, altså, men din far vil nok ikke blive så glad'. Og det var derfor, også jeg tænkte, okay, jeg siger det sgu ikke lige nu. Og så da jeg først var kommet i gang med vvs'en, og det begyndte at gå godt, så hev jeg lige fat i far (...) Han sagde ikke noget, jeg kunne se på ham, at han ikke var glad«.

Da faren efter nogen tid kunne se, at det egentlig gik godt med uddannelsen, og at den havde en fremtid for sig, ændrede han dog holdning, og »nu er han helt med«.

Andre unge fortæller, at de som nr. 2 eller 3 i en søskendeflok har større frihedsgrader i forhold til valg af uddannelse end de ældre søskende, især hvis de ældste har indfriet forældrenes ambitioner. Er en storesøster eller storebror blevet advokat eller læge, er det tilsyneladende nemmere for i hvert fald nogle

forældre at acceptere, at de yngre børn vælger mindre prestigegivende uddannelser som f.eks. lærer, pædagog eller socialrådgiver. En del unge understreger også, at når forældrene så klart giver udtryk for, at de ønsker at se deres børn som læger, advokater, ingeniører eller lignende, skyldes det dels, at det er uddannelser, de kender som statusgivende fra deres oprindelsesland, dels at de ofte ikke kender til de mange nye og anderledes uddannelsesmuligheder, der findes i dag sammenlignet med, da de selv var unge. Derfor har de ofte svært ved at rådgive de unge i deres valg af uddannelse, og de unge bliver derfor mere afhængige af kvalificeret studievejledning end deres jævnaldrende danske kammerater.

Opsummerende kan man sige, at mange indvandrerforældre har betragtet børnenes uddannelse som led i en samlet opadgående mobilitet for hele familien. Det har givet sig udslag i, at de har forsøgt at støtte og motivere deres børn, men også i, at de til tider har skruet forventningerne til deres børn op til urealistiske højder og været meget lidt lydøre over for børnenes egne ønsker og drømme. At de på flere måder ikke har haft samme muligheder som danske forældre for i praksis at hjælpe deres børn i retning af en videregående uddannelse, er et problem, som vi tager op til diskussion i næste afsnit.

Hjemmets kultur, forældreengagement og søskende

Tyrkiske Sema fortæller:

»Mine forældre gik meget op i, at vi fik lavet vores lektier. Vi talte også meget om, hvad vi gerne ville senere hen; det lå fra mine forældres side helt klart fast, at vi skulle have en uddannelse, en videregående uddannelse – vi skulle blive til et eller andet. Og det kom nærmest til kun at handle om at være et eller andet. Vi havde skriveborde, og du ved, vi havde faste lektietider. Det gik mine forældre meget op i; for de følte nok, at det var det eneste, de sådan kunne have kontrol over, det var vores skolegang, for de kunne ikke rigtig hjælpe med lektierne, og de forstod ikke rigtig noget af det, så det var bare mere, at nu skal I altså lave jeres lektier«.

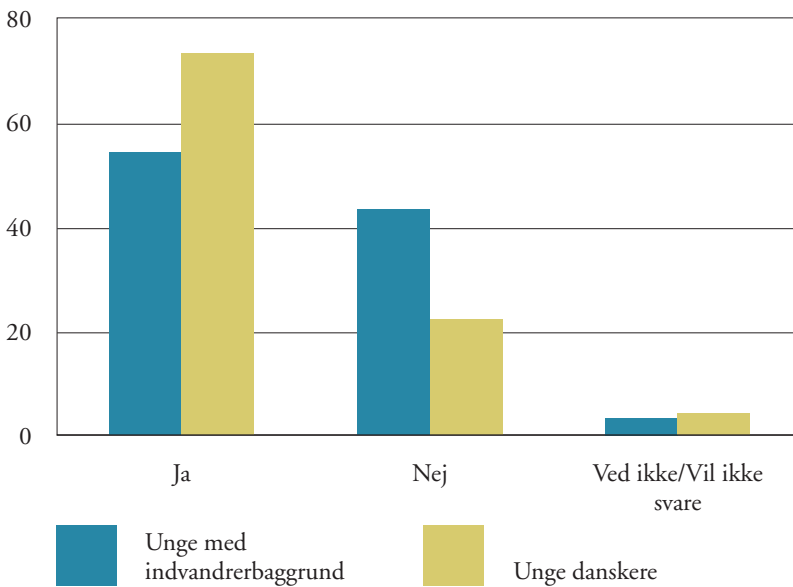
I det hele taget er det symptomatisk, at forældrene på bedste vis søger at skabe gode betingelser for børnenes lektielæsning på trods af anstrengt økonomi og trange pladsforhold. Ofte foregik lektielæsningen »i køkkenet, ude på gangen eller i vaskeriet«, og for en del kneb det med at få tilstrækkelig ro. De fleste unge måtte dele værelse med en eller flere søskende, og kun hvis de var heldige, blev

der plads til et eget skrivebord. Et sådant havde kurdiske Bektas, og skønt han ikke kunne hente egentlig faglig støtte i hjemmet, sørgede moren for, at:

»jeg bare blev inde på mit værelse, og sørgede for mad, og sørgede for alt det, jeg havde brug for ... man kan godt se, de virkelig har prøvet at støtte mig med de begrænsede midler, de havde, og deres manglende kendskab til det danske uddannelsessystem«.

Informanterne nævner flere gange deres danske skolekammeraters bedre økonomiske vilkår, og at de næsten alle sammen havde deres eget værelse med computer. Der er også dem, som lidt i spøg siger, at deres danske kammerater fik al den hjælp til lektier, de som indvandrere havde behov for, men selv måtte klare sig på egen hånd. At det ikke er helt ved siden af, får man et indtryk af ved at se på fordelingen af svar i figur 6.4.

Figur 6.4: Har dine forældre kunnet hjælpe dig med lektierne? (yngre indvandrere og danskere i %)

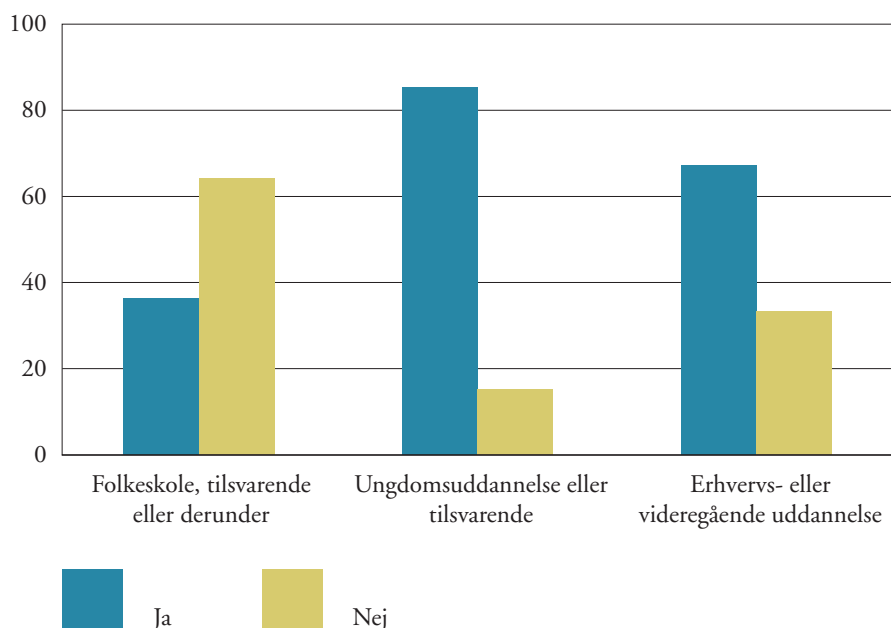
Kilde: IntegrationsStatus 2. halvår 2009.

Base: 162 med indvandrerbaggrund og 232 danskere mellem 15-29 år.

Opgørelsen viser, at danske forældre har været bedre til at hjælpe deres børn med lektierne end forældre med indvandrerbaggrund. At det har knebet med hjælp til lektielæsningen i en del indvandrerfamilier, skyldes ikke kun en anstrengt

økonomi og manglende plads og det faktum, at forældrene (især faren) sjældent var hjemme, fordi de skulle arbejde; men skyldes nok så meget forældrenes ofte lave uddannelsesniveau og manglende beherskelse af det danske sprog. Det fremgår tydeligt af figur 6.5, hvor spørgsmålet om lektiehjælp er blevet sammenholdt med farens uddannelsesbaggrund, målt som den højeste afsluttede uddannelse vedkommende har taget i oprindelseslandet og i Danmark (oplysningerne om farens uddannelse er indsamlet ved at spørge andengenerationsindvandrere mellem 15 og 29 år om deres fars uddannelse).

Figur 6.5: Hjælp til lektier og faderens uddannelse (unge med indvandrerbaggrund mellem 15 og 29 år i %)

Kilde: IntegrationsStatus 2. halvår 2008.

Base: 132 respondenter.

Spørgsmålet lød: »Har dine forældre kunnet hjælpe dig med lektier?«.

Har faren en længere uddannelse, stiger sandsynligheden også for, at børnene har modtaget hjælp til lektierne. Det skal dog bemærkes, at forskellen især er stor mellem de fædre, som ingen uddannelse har eller kun har, hvad der svarer til en folkeskoleuddannelse, og på den anden side de fædre, som har en ungdomsuddannelse. Fra vores interviewmateriale er der da også adskillige eksempler på, at forældre med gode uddannelser og en intellektuel baggrund har gjort en meget målrettet indsats for at hjælpe deres børn med skolegang og uddannelse.

Wahids forældre var begge økonomer af uddannelse og var flygtet fra Saddams Husseins styre i Irak. De var meget ambitiøse med deres søns uddannelse. Wahid begyndte således allerede i skole, da han lige var fyldt 5 år, for det mente forældrene nok, at han kunne klare. De 'dobbelttjekkede', om Wahid og hans søskende havde lavet deres lektier, og:

»jeg kan huske, at min far ville have os til at lave mere, end vi havde for, og han havde en konflikt engang med min matematiklærer, fordi jeg havde udfyldt hele matematikbogen i starten af året faktisk, og han gik meget op i, han mente faktisk ikke, at det var godt nok, det i skolen, og han mente, at det var meget sværere, det nede i Irak, hvor de havde en masse prøver. Men han ville hele tiden have, at der skulle mere på bordet end det, vi fik«.

Wahid fik hjælp til matematik, engelsk og endda dansk af sine forældre, der begge hurtigt fik arbejde som tolke i Danmark. De lagde også vægt på, at de fysiske rammer om lektielæsningen skulle være i orden, så der var ikke noget med at sidde på gulvet og lave sine lektier med en knækket blyant; børnene fik de nyeste skriveredskaber, egne skriveborde og de bedste kontorstole. Bøger var der ligeledes mange af i hjemmet: bøger på arabisk, engelsk og dansk, om politik, lægevidenskab, økonomi, H.C. Andersens eventyr osv.

Pakistanske Imrana kom ligeledes fra et hjem med mange bøger. Her var det moren, som stod for at læse lektier med børnene, mens faren på andre måder forsøgte at tilføre børnene et vist niveau af dannelse. Da børneværelset skulle have nyt tapet, blev der sat atlas-tapet op, for »min far syntes, nu var det på tide, vi fik lært hovedstæderne«, og da Imrana på et tidspunkt var helt opslugt af de såkaldte Bollywood-film, »så cuttede min far og brændte dem alle sammen og sagde, nu er det nok, du, nu drejer det sig om at få læst nogle bøger«.

Mange af vores informanter kan dog berette om hjem uden ret mange bøger, og især i gymnasiet og på videregående uddannelser har de følt, at de har manglet en kulturel ballast, som deres danske medstuderende har haft i kraft af deres opvækst i middelklassehjem, hvor børnene blev introduceret til både film, litteratur, historie m.m. ud fra en dansk vinkel og selvforståelse. Andre kan fortælle, at deres erfaringer fra en anden kultur også kunne være en fordel, især hvis de havde en lærer, som forstod at inddrage deres særlige viden i undervisningen. 20-årige Wel, der har palæstinensisk baggrund, fortæller:

»På gymnasiet var det altid mig, der blev rykket i, når emnet var noget med relation til Mellemosten. Så blev jeg altid bedt om at komme med min mening. Min historielærer bad for eksempel tit om min mening, og

det var bare fint. Jeg syntes, at han var den allerbedste lærer, og historie var et pragtfag» (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Også Keyvan, der er uddannet læge, ser sin opvækst i både Iran og Danmark som en fordel, om end han erkender, at han stadig konfronteres med, at han ikke har samme selvfølgeligelige forhold til den danske kulturarv som sine danske jævnaldrende:

»Selvfølgelig er der mange danske børnesange og den slags, jeg ikke kender. Jeg kender kun Kaj og Andrea, for de var engang i iransk fjernsyn. Jeg kunne ikke finde på at referere til Matador, selv om det jo er lige før, man ikke kan blive dansk statsborger, hvis man ikke har set Matador og Olsenbanden. Men det siger mig altså ikke så meget, for jeg er ikke vokset op med det. Min baggrund har givet mig andre ting at støtte mig til, og jeg føler ikke, at jeg mangler noget«.

Keyvan siger samtidig, at han dog samtidig gerne ville nå at læse lidt flere danske romaner i sin fritid: »Jeg var glad for at læse Henrik Pontoppidan i gymnasiet, og jeg kan godt lide Johannes Møllehave«.

At mange indvandrere går til dansk litteratur med stor entusiasme, vidner bogen *Med andre øjne* om (Kjølbye 2003). Bogen indeholder fem andengenerationsindvandreres fortolkninger af dansk litteratur suppleret med interview om skribenternes skole- og gymnasietid, tro og baggrund. Her kan man blandt andet læse en afghansk-dansk mands analyse af Ludvig Holbergs *Jean de France* og *Erasmus Montanus*, en pakistansk kvindes refleksioner over Leif Panduros *Rend mig i traditionerne* – samt palæstinensisk-syriske Naser Khaders udlægning af Morten Korchs *Fruen på Hamre*. Da bogen udkom, udtalte flere gymnasielærere, at de oplevede, at elever med etnisk minoritetsbaggrund ofte satte større pris på de danske klassikere end etnisk danske unge og var mere indstillede på at arbejde selvstændigt med stoffet for at forstå det. Netop viljen til at arbejde for resultaterne går igen blandt mange af vores informanter og har måske at gøre med, at de har set deres forældre arbejde hårdt og målrettet, og at de samtidig gennem deres skolegang ofte er blevet konfronteret med, at de ikke har haft de samme forudsætninger med hjemmefra som deres danske kammerater, men selv har måttet tilegne sig det meste.

En nylig undersøgelse fra Rockwool Fondens Forskningsenhed (*Nyt fra ...* 2008) bekræfter, at der generelt er færre bøger hos indvandrerne end hos danskerne, og at skoleelever med etnisk oprindelse ikke modtager hjælp til lektierne fra deres forældre så hyppigt som danske elever. Til gengæld får indvandrere i højere grad hjælp fra søskende og andre slægtninge – et forhold, der bekræf-

tes af flere af vores informanter: Saramas forældre søgte at skabe de bedste betingelser for deres børns skolegang, men kunne ikke hjælpe med lektierne. I stedet fik Sarama en håndsækning fra storesøsteren: »Hun har altid været rigtig, rigtig dygtig i skolen, så hende kom jeg altid til, når jeg havde brug for hjælp«. Palæstinensiske Wel har haft samme oplevelse. Hans mor har altid bakket ham op i hans skolegang, men kunne ikke hjælpe med lektierne, hvilket godt kunne give ham en følelse af mindreværd i forhold til de danske kammerater, »når jeg kunne høre, hvordan de andre kunne få hjælp af deres forældre«. I stedet tyede han til sin ældre søster:

»Hvis jeg har haft problemer med matematik eller med en stil, har jeg mest fået hjælp af min storesøster, der er et år ældre end mig. Hun blev student et år før mig og uddanner sig nu til bioanalytiker. Så selv om jeg har haft svært ved nogle ting i skolen, er det gået godt, fordi jeg har haft hende, og fordi jeg er lærenem og husker godt« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

I tilfælde som Wels, hvor der ikke er den store aldersforskel mellem søskende, ser vi ofte, at forældrene har arrangeret lektietimer, eller at børnene på eget initiativ har sat sig sammen om spisebordet for at hjælpe hinanden med lektierne. Både børn og forældre har udvist stor grad af kreativitet for at kompensere for de manglende ressourcer.

Men én ting er at kunne få hjælp fra sine søskende, noget andet er at have unge og voksne at spejle sig i, når man skal foretage valg af uddannelse. På det område er vores interview temmelig enslydende: Næsten alle beretter om søskende – både ældre, men også yngre – der har fået en god uddannelse og har gjort karriere. Informantens placering i søskendeflokken ser ikke ud til at have nogen afgørende betydning. Men meget tyder på, at børnene har været påvirket af deres søskende og af, at forældrene har haft som mål, at alle deres børn skulle have en god uddannelse og senere et godt job. Det fremgår også, at der ikke er blevet gjort forskel på drenge og piger i forhold til forældrenes ambitioner og opbakning omkring uddannelse. Ikke sjældent beretter pigerne om, at deres forældre igen og igen pointerede, at de skulle få sig en uddannelse, før de giftede sig. Dog er der en enkelt undtagelse, der så at sige bekræfter denne regel, og som vi fortæller om her.

Altan beretter om sine 4 ældre søskende, at de knap nok fik en 9. klasse. Brødrene skulle ud for at arbejde og tjene penge, »fordi, at selvom vi var kommet herop, så var formålet stadigvæk at komme hjem«. Altans ældre søstre fik heller ikke nogen uddannelse; de blev sat til at passe de yngre søskende, fordi begge forældre arbejdede ude hele dagen, og efterfølgende fik de job på en fa-

brik, »der skulle jo tjenes penge«. Men efter at have arbejdet ca. 10 år på fabrik, være blevet gift og have født to børn tog Altans ene søster en 9. klasse og derefter en uddannelse som teknisk assistent. Den anden storesøster, som kun havde en 10. klasse med i bagagen, gjorde også karriere og opnåede en position som kundemedarbejder i et større pengeinstitut. Den ene bror arbejdede sig op i en større virksomhed og er i dag underdirektør, mens den anden har gjort karriere inden for den offentlige sektor. En yngre bror tager en egentlig universitetseksamen og får job som it-analytiker i et internationalt firma. Altan selv, der en overgang havde sociale problemer med skolen og for en tid droppede ud, siger, at hendes søskendes gåpåmod har været en konstant kilde til inspiration, og hun er et eksempel på, at der i visse familier tilsyneladende finder en udvikling sted over tid, som går i modsat retning af de tidligere nævnte familier, hvor de yngste søskende kan slække lidt på ambitionerne, hvis de ældste har gennemført en lang og statusgivende uddannelse. Altans søskende begyndte først sent at uddanne sig og gøre karriere, men kom til gengæld til at tjene som inspirationskilde for deres yngste søster. Efter gymnasiet studerede Altan således på Handelshøjskolen, fik en cand.merc. og var på interview-tidspunktet netop blevet udnævnt til manager i en større virksomhed.

Langt hovedparten af vores respondenter, omkring 85 % af de såkaldte mønsterbrydere, fortsatte fra folkeskolen til gymnasiet, hf eller højere handelseksamen, mens de resterende gik i gang med en erhvervs- eller lærlingeuddannelse. Hvordan de oplevede overgangen til ungdomsuddannelserne, vil vi i det følgende belyse via en række eksempler fra interview-materialet.

Gymnasiet og hf

Aasmaa gik den lige vej fra folkeskole til gymnasium og universitet uden de store problemer og fulgte dermed i sine ældre søskendes fodspor. Hun var glad for at gå i skole og var også en af de bedste i sin folkeskoleklasse. I gymnasiet valgte hun den matematiske linje, men blev »overrasket« over, hvor hårdt det var, især fordi klassen fik »skolens hårdeste matematiklærer«. Når det kneb, kunne hun dog altid få hjælp af sine ældre brødre.

Flere andre beskriver som Aasmaa, at overgangen til gymnasiet var lidt af et chok. Ganske mange klarede dog gymnasiet uden de store problemer, og forekom der vanskeligheder, drejede det sig ofte om sociale forhold såsom vennekredsen, en »dum« lærer, skoletræthed, alt sammen problemer, som også etnisk danske unge ofte vil huske fra deres gymnasietid. Nogle oplevede dog også vanskeligheder med at formulere sig på dansk på et højt fagligt niveau. Men flere nævner, at de havde størst problemer med det danske sprog

i folkeskolen, mens det gik bedre i gymnasiet. I det hele taget er der flere, som husker at have haft større problemer i folkeskolen end i gymnasiet, idet de i gymnasiet typisk synes at opnå større klarhed og stabilitet på en række personlige og faglige områder. Tag eksempelvis Marco, der klarede sig rigtigt dårligt i 1. g.:

»Jeg røg rigtigt meget hash og tog stoffer, og der havde jeg stadigvæk mine danske venner. Men så fandt min far ud af det, og så fik jeg en kæmpe stuearrest, og så stoppede jeg med at se mange af mine folkeskolevenner. Samtlige folkeskolevenner, jeg havde dengang, som jeg gik ud med i folkeskolen, dem stoppede jeg med at se. Nu har jeg fået nye venner, nogle er halvt afrikanere, men de fleste er iranere som mig selv«.

Marcos karakterer blev også bedre, og i 3. g begyndte han at spille fodbold i en klub med mange udlændinge, ligesom han blev mere og mere optaget af religion. Mange beskriver på tilsvarende vis, at de i gymnasietiden fandt et fællesskab med andre minoritetsunge, og at de – i hvert fald for en tid – havde behov for at finde støtte i en gruppe, hvor de på tværs af etnicitet havde det til fælles, at de alle var indvandrere, flygtninge eller efterkommere heraf.

Andre oplevede, at de blev udfordret både fagligt og identitetsmæssigt i forbindelse med overgangen til gymnasiet. Mohammed fortæller, at han efter 9. klasse havde en fornemmelse af, at han var kommet igennem folkeskolen uden for alvor at have lært noget, så da han kom i 10. klasse, forsøgte han at gøre noget ved de faglige huller, han havde:

»da følte jeg, at hvis jeg skulle tage hf, så skulle jeg gøre noget ved mine skriftlige færdigheder. Da arbejdede jeg målrettet og fik faktisk gode karakterer til eksamen. Og så blev jeg egnet til at starte på hf. Først derefter følte jeg, at jeg var kommet ud i det danske samfund, fordi så var jeg lige pludselig den eneste dansker med anden etnisk herkomst i klassen. Det var et stort spring fra folkeskolen og derop til, og det var også hårdt. Det var en hård periode for mig, for jeg skulle virkelig kæmpe med det hele, men det gik godt. Jeg kæmpede og fik gode resultater ud af det, jeg fik min hf-eksamen med tilfredsstillende karakterer«.

En af de ting, som ansporede Mohammed til at yde sit bedste, var, at han havde en storebror og en storesøster, som gik i gymnasiet et par klasser over ham:

»Jeg følte også lidt, at hvis jeg tog en anden uddannelse, en lav uddannelse, så var jeg bare familiens sorte får ... Det er, når ens søskende

tager en videregående uddannelse, så bliver man selv nødt til at følge efter«.

Hussein, som var kommet til Danmark i en alder af 10 år, var også lidt af en ballademager i 1. g. Han var med egne ord:

»en rigtig perker (...) en *fucked-up* person, som er ligeglad med alt. Jeg var den eneste indvandrер i klassen, alle de andre var danskere, så allerede fra starten, så var det ligesom dem og så mig. Jeg lavede lektier, når jeg havde lyst, og så lavede jeg også en del ballade, men aldrig, at det kom til plet i min straffeattest. Der var jeg heldig (...) Ja, min mor havde det heller ikke så godt med det, hun græd og spurgte 'hvad laver du?'«.

Morens bekymring fik Hussein til at »tage sig sammen«, som han udtrykker det, og skifte sine venner ud – eller rettere sortere dem fra, som ikke var »rigtige venner«:

»Ja, for at være ærlig, så tror jeg bare ... når jeg kiggede omkring mig, jeg kunne ikke lide det. Der var selvfølgelig nogle, som var ret succesfulde, som murere og tømrere og lign., men jeg havde ikke lyst til det der liv der, og mine venner, de var narko- og hashmisbrugere, og de sloges hele tiden og købte pizzeriaer hele tiden. Jeg arbejdede også på det tidspunkt, nogle gange hist og pist med rengøring, i kiosker, og hvad jeg nu kunne få, og jeg var blevet træt af det. Og i slutningen af 1. g, så jeg også på de andre klassekammerater, at de fik gode karakterer og var glade og, jamen, de havde noget, de havde noget i livet, og på en eller anden måde, det havde jeg ikke. Jeg begyndte for det første at misunde dem, for det andet, så var jeg træt af det liv, som jeg havde, så jeg skulle enten droppe ud eller gøre noget for det. Og så sagde jeg, at det måtte jeg så gøre og bruge nogle ekstra timer på mine lektier og fulgte med i timerne og var mere til timerne. Jeg var ikke så tit ude eller noget. Jeg drak ikke, jeg røg ikke, og hash og sådan noget, det blev også droppet. Så jeg begyndte at tage mig sammen, og jeg begyndte at bruge min tid på sport og venner, som jeg kunne være glad for at have i nærheden. Jeg begyndte også at være mere aktiv og være ... at tage kontakt til dem fra min klasse, og jamen, jeg blev gode venner med dem. Først med pigerne, de var meget mere åbne end drengene, og så senere, så var jeg sammen med dem alle sammen. Lige-gyldigt hvilke klikker der var i klassen, så var jeg med i dem alle. Jeg blev accepteret af dem alle«.

Husseins indsats gav bonus, ikke kun socialt, men også fagligt. I løbet af 2. og 3. g begyndte hans karakterer at blive mærkbart bedre, og »jeg blev glad, for jeg kunne se, at jeg godt kunne det her«. Han havde fortsat problemer med fransk og dansk, men han var klassens bedste i matematik og fysik.

Også palæstinensiske Wel måtte igennem en mental omstillingsproces, før det sociale liv i gymnasiet kom til at fungere for ham: I begyndelsen havde han svært ved at fald til i klassen, hvor det sociale liv handlede meget om fester, som Wel ikke havde lyst til at deltage i, blandt andet fordi der blev drukket meget alkohol. Så når der gik sedler rundt i klassen, hvor man kunne skrive sig på, hvis man ville deltage i festerne, lod han bare sedlen passere forbi. Studievejlederen, der også var klassens dansklærer, lagde mærke til, at Wel var meget passiv i forhold til det sociale liv, og da Wel var til en samtale hos hende, spurgte hun, hvorfor han stort set ikke deltog i det sociale liv i klassen:

»Hun blev ved med at spørge, hvordan jeg havde det med de andre i klassen, og så fortalte hun, at hendes allerbedste venner stammede fra gymnasietiden. Det fik mig til at tænke over, om jeg skulle være lidt mere med i det sociale liv i klassen« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Efterhånden som Wel åbnede sig for sine klassekammerater, blev flere af dem også aktive i at inddrage ham i klassen, og:

»To af dem blev mine bedste venner; de er som brødre for mig. Så nu har jeg det ligesom min studievejleder, at mine bedste venner er fra gymnasiet. Det var i løbet af 3. g, at vores venskab udviklede sig, og hele den sidste tid af gymnasiet var bare fed. (...) Og selv om vi ikke går i skole sammen mere, er vores venskab ikke blevet mindre nært«.

Følelsen af ikke at 'passe ind' socialt er gennemgående for en del af de unges oplevelse af at begynde på en ungdomsuddannelse. For mange kom det som en overraskelse, at fester, kærestes og sex fyldte så meget i det sociale liv:

Maliha omtaler sig selv som lidt af en enspænder. Hun blev erklæret ikke-egnet til gymnasiet efter 9. klasse og tog derefter 10. klasse, men blev heller ikke denne gang indstillet til gymnasiet. Hun meldte sig derefter på eget initiativ til optagelsesprøve og kom ind. Det blev imidlertid lidt af et kulturchok for hende at begynde på gymnasiet. Fra at have gået i etnisk blandede klasser gik hun nu i en ren dansk gymnasieklasse med en masse piger, der »kun tænkte på at feste, drikke og snakke kærestes. Det var bare slet ikke der, hvor mine behov lå«. Maliha droppede ud og søgte i stedet ind på hf, hvor hun fandt sammen med nogle ældre og mere modne personer med forskellig etnisk baggrund. Det var

også her, hun mødte sin nuværende mand, hvilket til at begynde med skabte en del røre i familien, som insisterede på, at hun gjorde sin uddannelse færdig, før hun blev forlovet eller gift: »Jeg skulle kæmpe nogle kampe, det vil jeg sige, for at overbevise dem. Det tog noget tid«.

En anden tyrkisk pige, Damla, havde gode karakterer fra 9. klasse og fortsatte på gymnasiet, hvor hun imidlertid slet ikke følte sig hjemme:

»Jeg følte bare ikke, at jeg faldt til, og ... det kan godt lyde lidt forkert, men der var ikke nogen i min klasse, jeg kunne snakke med. Det var, fordi den første måned, der var det intro-ture og intro-fest. Jeg deltog ikke i intro-festen, og på intro-turen der deltog jeg ikke i de ting, de lavede, fordi jeg ikke havde lyst. Så jeg følte ikke, jeg faldt til. Så var jeg ved at skifte klasse, men det kunne ikke rigtig lade sig gøre inden for de første 5-6 måneder. Så droppede jeg simpelthen ud. Øhmm ... og så holdt jeg pause indtil januar måned. Så startede jeg på VUC, hvor jeg tog et 3-måneders kursus, bare for at være i gang med noget«.

Sommeren efter begyndte Damla på hf, hvilket hun betegner som »rigtig godt«,

»jeg gik i klasse med nogle rigtig søde piger. Også med samme baggrund som mig, så ... jeg ved godt, det lyder meget forkert, men, men altså det sociale skal også fungere for mig, før jeg gider det faglige. Sådan havde jeg det i hvert fald rigtig meget. Det gjorde det helt klart, der i min klasse. Vi var 6-7 piger, som startede med anden baggrund end dansk. Så det var jeg rigtig glad for, det var to rigtig, rigtig gode år. Så blev jeg så student her i sommers«.

Amal Najjar, der har palæstinensisk baggrund, men har boet det meste af sit liv i Danmark, var allerede, da hun skulle vælge sin videre uddannelse efter folkeskolen, bevidst om, at det sociale liv på gymnasiet var præget af værdier og praksisser, som hun ikke kunne identificere sig med, og hun valgte derfor helt bevidst gymnasiet fra til fordel for hf:

»Gymnasiet er for unge, der går til fester og har kærester. Jeg følte ikke, jeg ville passe ind i den kultur, for jeg havde nogle andre interesser og en helt anden livsstil. Så jeg ville ikke sætte mig selv i en situation, hvor jeg kom til at føle mig mere udenfor, end jeg behøvede. Jeg kunne se hf som et alternativ, hvor der både var unge og ældre elever. Så jeg valgte hf sammen med min veninde Delaram. Det var et godt valg. På hf var der også andre, der ikke gik til fester hele tiden, og som ikke drak alkohol og havde

kærester. Så jeg behøvede ikke at lukke mig inde, men kunne være mere sammen med de andre, der havde det ligesom mig. Der var plads til, at jeg kunne være mig selv. (...) Min veninde Nadia gik i gymnasiet, så jeg kunne sammenligne. Hun fortalte, at hun følte, at hun ikke kunne sige, hvad hun mente. Hun følte, at hun blev nødt til at være en slags medløber. Den følelse havde jeg aldrig« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Amal skiller sig ud ved at være mere sikker på sin egen identitet og være mindre usikker over for sit uddannelsesvalg end andre unge i vores materiale. Forholdsvist mange af de unge beskriver et forløb omkring valg af uddannelse, hvor de har følt stor usikkerhed, og for nogle har usikkerheden betydet, at de er droppet ud af en uddannelse eller har været tæt på at springe fra. Ofte har vendepunktet været, at de enten har oplevet en åbning i forhold til det sociale liv, eller at de har opdaget evner og talenter hos sig selv, de ikke var opmærksomme på.

Kolina, der kom til Danmark som 10-årig, var god til matematik, men det kneb med dansk, og hun var præget af lav selvtillid, da hun begyndte på hf. Hun droppede ud igen pga. familiære problemer. Derefter gik hun 2 år på Den Fri Ungdomsuddannelse, hvilket gav hende mere selvtillid, og pludselig gik det fremad. Hun genoptog sin hf, og efter endt studentereksamen begyndte hun på universitetet. Imrana havde ligeledes »et meget dårligt selvværd«, fik ekstraundervisning og pjækkede meget fra skolen. Først i 10. klasse begyndte hun at føle sig bedre tilpas og kom derefter i gymnasiet. Her klarede hun sig ganske godt og opdagede, at hun havde et særligt talent for musiske fag og var virkelig god til at kommunikere med andre mennesker, hvilket gav hende mod på at læse videre.

De biografiske oplysninger og citaterne ovenfor viser med al tydelighed, at det betyder meget for de unge, at de kan skabe et fællesskab og dele nogle erfaringer med andre, og at de føler sig anerkendt og accepteret med deres kulturelle og etniske minoritetsbaggrund. Aasia, der kom til Danmark fra Pakistan som 11-årig, beskriver sig selv som »supergod« og lidt af en »nørd i skolen uden at være en rigtig nørd«. Fra 9. klasse gik hun direkte i gymnasiet og begyndte samtidig – til sin mors store fortrydelse – at gå med tørklæde. Moren var bekymret for, hvilke negative konsekvenser tørklædet kunne få for Aasia, og hun havde også selv sine bange anelser:

»Men den første dag i 1. g, der kan jeg huske, det var min første dag med tørklæde, og det ... altså, ikke at det gjorde nogen forskel for mine klassekammerater, for de havde jo aldrig set mig uden, men (...) og jeg kan huske, man laver den der blå bog, hvor jeg så skrev: 'I skal ikke være bange for mig, bare kom hen og snak med mig'«.

Aasia blev godt modtaget af de etnisk danske klassekammerater. Men det, hun fremhæver som det vigtigste, var, at hun »kom i klasse med 2 indvandrere, en iraner og en tamiler, som jeg stadig hænger ud med, og dem opsøgte jeg med det samme, for igen, jeg var ikke helt så tryk ved det danske endnu«.

Som det fremgår af ovenstående, understreger både drenge og piger, at det har været vigtigt for dem at have andre indvandrerunge at spejle sig i og være sammen med, og for nogle er gymnasietiden en periode, hvor de kommer til at opleve forskellen på at være 'udlænding' og 'dansker' som mere afgørende end tidligere. Det er især spørgsmål omkring alkohol og kærester, der ser ud til at være afgørende mere end faglige forskellige.

Der er dog også i vores materiale eksempler på unge – som Wel – der fremhæver gymnasietiden som en periode, hvor de fik flere etnisk danske venner. Nogle var selv i begyndelsen overraskede over, hvor meget det sociale fyldte i gymnasiet, og hvor stor indflydelse deres position i det sociale liv havde på deres faglige selvtillid og dermed også på deres karakterer. Andre var fra begyndelsen af deres gymnasietid meget bevidste om, at det sociale liv var en afgørende del af den 'disciplin', det er at gennemføre en ungdomsuddannelse i Danmark, og at det kan være diskvalificerende for en, hvis man ikke kan deltage i fester, studieture eller gruppearbejde i aftentimerne. Nogle piger har oplevet, at de måtte kæmpe med deres forældre for at få dem til at forstå, at det sociale liv på skolen var vigtigt for dem – også i en faglig sammenhæng. Forældrene var i nogle tilfælde bekymrede for at lade pigerne gå ud sent om aftenen og mistænkte dem for at lyve om f.eks. gruppearbejde og studieture for at snige sig til at deltage i udsejler med alkohol og sex. Både en del af vores informanter og en række forfattere, som har beskæftiget sig med unge indvandrere, er enige om, at især de unge piger ofte søges holdt i kort snor af forældrene – og at det i nogle tilfælde kan fungere som en barriere i forhold til et uddannelsesforløb. Her spiller forældrenes traditionelle syn på kønsroller og deres frygt for sladder i indvandremiljøet formodentlig ind i kombination med forældrenes manglende kendskab til og forståelse for kulturen på danske ungdomsuddannelser. Da Özlem Cekics (2009: 93) kom i gymnasiet, samlede hendes far:

»hele sin opmærksomhed om det rent uddannelsesmæssige og havde meget svært ved at anerkende, at det også kunne være en del af skolegangen, at man tog på rejser eller deltog i fester og diverse sammenkomster for at være en del af fællesskabet«.

Der er ingen tvivl om, at de fleste af vores informanter hører til blandt de indvandrere, som har klaret sig bedst i uddannelsessystemet, og deres succes må tilskrives en lang række samvirkende faktorer. Men det statistiske materiale om unge indvandreres uddannelse, som vi har haft adgang til, peger i retning af, at tendensen til at se uddannelse som et middel til social opstigning er ganske udbredt blandt både de unge efterkommere og deres forældre. Udtalelser fra en folkeskoleleder og en studievejleder på et gymnasium bekræfter denne tendens. Folkeskolelederen udtaler:

»Det er som om der ikke er nogen mellemvej. Enten går det rigtigt godt, man er ambitiøs og vil på gymnasiet, eller også er det bare direkte hjem til kødgryderne efter 9. klasse. Problemet med pigerne der kommer på gymnasiet kan så være, at de gennemfører gymnasiet, men så bliver de gift og kommer ikke videre i uddannelsessystemet eller ud på arbejdsmarkedet. Men proppen for pigerne er flyttet. Før stoppede de meget tidligere, nu kommer en del videre til gymnasiet. Der er også nogen, som bliver gift tidligt og får to børn og som så går videre med uddannelsen bag efter« (cf. *At være muslimsk kvinde i Danmark* 2009: 28).

Studievejlederen har blik for nogle af de samme tendenser:

»Egentlig har antallet af tosprogede på dette gymnasium ligget ret stabilt i rigtig mange år. Men i de sidste par år er det steget. Det, som er helt, helt markant, det er at der er sket en fantastisk udvikling i forhold til kønnet. Der er mange flere piger som søger ind. Og der er også mange flere piger procentuelt i forhold til drenge. Hvis vi går 8 år tilbage eller sådan noget, så var der næsten lige mange piger og drenge med anden etnisk baggrund, som søgte ind og kom ind. Nu er der over dobbelt så mange piger som drenge. Så det er meget markant. Faktisk har de overhalet de etniske danskere. Hvorvidt man skal se det som et udtryk for integration, det ved jeg ikke, men jeg tror i hvert fald godt, at man kan se det som udtryk for, at der er flere og flere piger, der får nogle muligheder, som de ikke havde tidligere. Det synes jeg da under alle omstændigheder er positivt« (cf. *At være muslimsk kvinde i Danmark* 2009: 28).

De to citater stammer fra projektet *At være muslimsk kvinde i Danmark*, der er udarbejdet af Maia Consult for Velfærdsministeriet. 34 unge kvindelige muslimer blev interviewet; af disse gik halvdelen i 2. og 3. g på forskellige gymnasier. Derudover interviewedes en række skoleledere. Kvinderne blev spurgt om

deres fremtidige studieønsker, og skønt der ikke er tale om et tilfældigt udvalg af unge kvinder med minoritetsbaggrund, kan svarene formodentlig alligevel give et fingerpeg om retningen på de unge minoritetskvinders uddannelses- og karrieremæssige drømme og ambitioner. I nedenstående tabel listes de uddannelsesønsker og -planer, kvinderne gav udtryk for:

Medicin	5
Psykologi	4
Jura	3
Folkeskolelærer	2
Farmaceut	2
Bioanalytiker	2
Øvrige	12

‘Øvrige’ dækker over matematiklærer, business, mekaniker, frisør, kultur- og sprogmodestudier, tandlæge, arkitekt, jordemoder, pædagog og soldat. På den baggrund slutter rapporten, at næsten ingen af de unge kvinder ser ud til at ville vælge humanistiske studieretninger, men at de unge muslimske piger vælger uddannelser forbundet med en vis prestige i forældrenes oprindelseslande og/eller med mulighed for en god indtjening.

Endvidere henvises til, at »forældre og families ambitioner på den unges vegne kommer til at fylde meget« og kan være med til at presse kvinderne til en uddannelse, de ikke magter. Rapporten efterlyser derfor øget information til forældrene om det danske uddannelsessystem, »så forældrene bedre forstår spillereglerne i uddannelsessystemet«. Nogle af vores informanter har været opmærksomme på det samme problem, og forældresamarbejdet langt ned i de yngre klasser er et af de områder, der givetvis kunne forbedres (Agacanoglu 2006).

Rapporten *At være muslimsk kvinde i Danmark* (2009) kommer desuden ind på kvindernes manglende deltagelse i diverse sociale arrangementer, som vi også har hørt om ovenfor, og rapporten konkluderer, at det især er folkeskolens lejrskoler og gymnasiernes fester samt den danske drukkultur, der hæmmer samværet med ikke-muslimer. Enkelte af vores informanter giver udtryk for, at de gerne ville have deltaget i denne type aktiviteter, men mere almindeligt er det, at de unge bevidst har taget afstand fra det og altså ikke har ønsket at tage del i aktiviteterne, men har beklaget konsekvenserne af ikke at være en del af dette fællesskab. De interviewede skoleledere foreslår som en mulig udvej på problemet, at der skabes fælles oplevelser gennem eksempelvis alkoholfrie fester, lektiecaféer og fælles jule- og ramadan-arrangementer på uddannelsessteder med mange muslimske elever.

Rapporten peger dog samtidig på risikoen for, at det religiøse fællesskab blandt visse muslimske elever kan være med til at skubbe muslimske elever, der ikke på samme måde identificerer sig med deres religiøse baggrund, ud af fællesskabet. Nogle af de unge muslimske kvinder beretter i rapporten om eksempler på »religiøs mobning«, når »stærke tørklædepiger presser eller truer andre piger til at bære tørklæde eller indordne sig, hvad de mener er religiøse påbud« (2009: 202-04). Ingen af pigerne eller for den sags skyld drengene blandt vores informanter omtaler religiøs mobning som et problem, hvorimod flere nævner andre former for mobning – af pigerne omtalt som »tøsemobning« – som noget, der desværre hører ungdomslivet til. I enkelte tilfælde, hvor mobningen har været mere systematisk, nærmer den sig i respondenternes udlægning egentlig racisme.

Respondenterne i ovennævnte rapport, vores egne informanter og den tilgængelige statistik på området viser tilsammen, at de uddannelsesmæssige ambitioner blandt unge med indvandrerbaggrund er meget høje, og at mange af de unge er parate til at kæmpe hårdt for at gennemføre en ungdomsuddannelse, der kan give dem adgang til en prestigefuld videregående uddannelse. Hvordan det er gået nogle af dem, ser vi nærmere på i næste afsnit.

Det videre uddannelsesforløb

En del af vores mønsterbryder-informanter var på interviewtidspunktet stadigvæk under uddannelse. Af disse var 16 personer i gang med en længerevarende uddannelse, mens 7 var indskrevet på en mellemlang uddannelse. Dertil kommer 4 hf-studerende, 2 lærlinge og 4, der havde taget det, de betegnede som et sabbatår. De øvrige havde beskæftigelse inden for den private eller offentlige sektor. Men hvilke retninger har de unge så valgt i deres videre uddannelsesforløb? I nedenstående tabel har vi placeret vores informanter inden for forskellige studieretninger:

Samfundsvidenskab	9
Cand.merc.	9
Ingeniør	5
Politibetjent	4
Medicin	4
Folkeskolelærer	3
Sygeplejerske	2
Pædagog	2
Jura	2
Øvrige	5

I kategorien 'øvrige' finder vi en ejendomsmægler, en tandplejer, en radiograf og en designer. Tabellen tegner et klart billede af, at de unge uddanner sig inden for fagområder, hvor der er forholdsvis stor efterspørgsel på arbejdskraft i Danmark, og igen må vi konstatere, at stort set ingen af de unge vælger humanistiske akademiske uddannelser. Omkring 60 % har afsluttet eller er i gang med en højere uddannelse, hvilket ikke kan undre, eftersom vi har eftersøgt informanter, som har klaret sig godt i uddannelsessystemet og/eller på arbejdsmarkedet. Denne bevidst skæve udvælgelse synliggør en stærk tendens blandt unge indvandrere og efterkommere til at satse på uddannelse som nøglen til opadgående social mobilitet.

Tal fra Danmarks Statistik (*Tal og fakta 2009*) viser da også, at der i tidsrummet 1995-2007 er sket en betragtelig stigning i antallet af indvandrere og efterkommere, som er i gang med en videregående uddannelse (dækker over korte, mellemlange og lange videregående uddannelser): Hvor det i 1995 drejede sig om 728 personer med indvandrerbaggrund i aldersgruppen 20-24 år, er vi i 2007 oppe på 4216 personer, mens de tilsvarende tal for gruppen af efterkommere og danskere er henholdsvis 380 og 1532 samt 68.897 og 71.788. Væksten i uddannelse har altså været meget kraftigere for indvandrere/efterkommere end for etniske danskere, og andelen af unge 20-24-årige indvandrere – og især efterkommere – som er i gang med en videregående uddannelse er ved at nærme sig majoritetsbefolkningens andel. Det giver sig også udslag i nedenstående tabel 6.1, som viser, hvordan unge indvandrere fra ikke-vestlige lande, efterkommere og danskere fordeler sig pr. 1. januar 2007 efter højeste fuldførte danske uddannelse.

Fremgangen i uddannelsesniveau har især været markant blandt de unge kvinder, eller som det formuleres i den seneste opgørelse fra Danmarks Statistik:

»I løbet af de sidste 10 år er der sket en kraftig stigning i andelen af 20-årige ikke-vestlige indvandrere, som er under uddannelse. Blandt mændene er 37 pct. således under uddannelse i dag mod 30 pct. i 1999. Stigningen har dog været klart stærkest blandt de kvindelige ikke-vestlige indvandrere, idet 41 pct. er under uddannelse i 2008 mod 23 pct. i 1999« (*Indvandrere i Danmark 2009*).

Vores kvindelige informanter giver da også som nævnt udtryk for, at deres forældre har opmuntret dem til at uddanne sig på lige fod med deres brødre. Men både drenge og piger oplever som nævnt af og til, at det kan være svært for forældrene at forstå, hvis de ikke vælger en uddannelse, som har en klart defineret jobbeskrivelse for øje, eller som ikke med stor sikkerhed giver adgang til et vellønnet job.

Tabel 6.1: Højeste fuldførte danske uddannelse for indvandrere fra ikke-vestlige lande samt danskere i aldersgruppen 25-29 år, pr. 1. januar 2007 (%).

Uddannelse	Indvandrere	Efterkommere	Danskere
Uoplyst/Ingen dansk uddannelse ^a	60	4	1
Grundskole	18	38	18
Gymnasial uddannelse	6	17	16
Erhvervsfaglig uddannelse	8	22	34
Kort videregående uddannelse	2	4	6
Mellemlang videregående uddannelse	2	6	12
Bacheloruddannelse	2	5	8
Lang videregående uddannelse	2	4	6
<i>I alt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>Antal i alt</i>	<i>25.371</i>	<i>5.047</i>	<i>278.177</i>

Kilde: Tal og fakta – udlændinges tilknytning til arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet (2009: tabel 2.10).

Note: (a) Personer i denne kategori kan have en udenlandsk uddannelse.

Da Belar begyndte på universitetet, drømte hun om at studere noget med turisme for derigennem at pleje og udvide forbindelserne til forældrenes hjemland, Tyrkiet. Basisåret på studiet vakte også andre interesser til live, ikke mindst drømmen om at deltage i internationalt nødhjælpsarbejde, og slutteligt faldt valget på sociologi. Derefter skulle forældrene informeres eller med Belars ord:

»Jamen, først og fremmest så skulle jeg jo præsentere for mine forældre, hvad det var, jeg ville til at søge ind til. De kunne godt følge med i, hvad turisme var, men hvorfor jeg så skulle studere sociologi først ... Og der fortalte jeg så, at der ikke var en bachelor i turisme, og at jeg skulle vælge noget, der kunne gøre sådan, at jeg kunne komme ind i turismekandidaten. Nå, det kunne de godt finde ud af, det var fint nok, og det var ikke læge eller advokat, men det var heller ikke det vigtige i deres øjne, men det var bare det, de kender, og de ved, man kan få succes, og ... og også det, der giver anerkendelse i hjemlandet«.

Forældrenes skepsis gjorde også Belar usikker, men det hjalp hende, da basisåret afsluttedes med et større projekt, som gik »super godt«. »Der fik jeg virkelig selvtilid og følte, at det kan jeg virkelig godt, det her«.

Flere af de unge har trods forældrenes ofte lidt snævre ideer om, hvilke uddannelser det er værd at satse på, nøje overvejet forskellige studieretninger, og flere af dem har tilsyneladende valgt at satse på noget, forældrene kunne forholde sig til, men som også kunne indfri deres egne drømme ikke mindst muligheden for at arbejde i udlandet, eventuelt i forældrenes oprindelsesland. En tyrkisk kvinde, Altan, var efter gymnasiet meget usikker på, hvad hun skulle. Hun overvejede at læse jura, men mente, at det var for snævert knyttet til danske samfundsforhold og besluttede sig i stedet for økonomi:

» ... og så startede jeg på handelshøjskolen (...) og læser en international HD, fordi jeg godt kan se, jeg gider ikke kun Danmark, altså, det må godt være internationalt, så tager jeg en international HA, og så læser jeg så en cand.merc. efterfølgende«.

Keyvan, der kom til Danmark som 11-årigt flygtningebarn fra Iran, besluttede at blive læge, fordi det er en uddannelse, der kan bruges internationalt, indebærer direkte kontakt med andre og giver mulighed for at yde hjælp til mennesker i nød:

»Da jeg gik i gymnasiet, tænkte jeg mest på at blive molekylærbiolog eller arkitekt. Men da jeg var ude at rejse i Australien og Asien i mit sabbatår efter gymnasiet, fandt jeg ud af, at det var skønt ikke bare at tænke på formler, men også at havde kontakt med mennesker. Jeg oplevede, hvordan man kan hjælpe mennesker, man lige har mødt, og komme hinanden ved. Så det fik mig til at beslutte at tage en uddannelse, hvor jeg kunne kombinere videnskab med at have direkte kontakt med mennesker, og så blev det altså lægestudiet«.

Han overvejer muligheden af at rejse til Iran for Læger uden Grænser for på den måde at kombinere sin drøm om at gense Iran i kraft af sin uddannelse:

»Jeg kunne ikke forestille mig at bo der permanent, men jeg kunne godt forestille mig at bo der i en periode for at arbejde som læge eller på anden måde hjælpe nogle mennesker« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Også Nagieb Khaja gjorde sig i en årrække overvejelser om, hvordan han via sit uddannelsesvalg kunne skabe sig mulighed for at arbejde og gøre nytte i sine forældres fødeland, Afghanistan:

»Min far ville også gerne tilbage til Afghanistan. Han sagde altid: 'Få dig en uddannelse, så du kan gøre et eller andet for Afghanistan.' Og sådan havde jeg det også selv. Jeg skulle blive til et eller andet, så jeg kunne komme ned og hjælpe mit hærgede hjemland. Jeg har virkelig identificeret mig som afghaner på trods af, at jeg ikke var særlig afghansk. Da jeg var teenager, tænkte jeg tit: 'Lortesamfund. Det er godt, at jeg ikke skal bo i Danmark, når jeg bliver voksen'« (Mygind 2009).

Nagiebs karaktergennemsnit i gymnasiet blev dog ikke højt nok til, at han kunne komme ind på de mest oplagte og prestigegivende uddannelser, som han havde forestillet sig at bruge i Afghanistan, f.eks. medicinstudiet. Så han valgte i stedet at følge sin interesse for politik, samfundsforhold og medier og uddannede sig til journalist på Syddansk Universitet. Han indså i løbet af denne periode, at det ikke var realistisk at bosætte sig i det fortsat krigshærgede Afghanistan, og han bor i dag i København med sin kone, der har marokkansk baggrund, og deres i alt 4 børn. Han har dog i flere omgange været i Afghanistan som journalist og har blandt andet lavet dokumentarudsendelser derfra til TV2.

Journalistik er ikke det eneste fag med få minoritetsunge. Også på det humanistiske område på universitetet er der fortsat kun få med indvandrerbaggrund, hvilket både kan skyldes, at det er en stor fordel at have kendskab til en dansk kulturel 'kanon', og at både de unge og deres forældre enten ikke kender til de jobmuligheder, en sådan uddannelse kan give, eller er opmærksomme på, at arbejdsløsheden er forholdsvis høj blandt kandidater fra de humanistiske fakulteter.

Der er dog også på dette felt mønsterbrydere, blandt andre somaliske Farhiya, hvis positive erindringer om skolegangen på et asylcenter i Brøns, vi præsenterede i kapitel 5. Farhiya fortæller, at hun har søgt optagelse på antropologistudiet, fordi hun håber, at en antropologisk uddannelse vil give hende mulighed for at rejse ud og opleve andre kulturer og bidrage positivt til samfundet:

»Min drøm om fremtiden er at blive antropolog og arbejde i Afrika for en eller anden NGO. Jeg kunne også forestille mig at være lærer, enten her eller i Afrika, allerhelst i Somalia. Jeg har selv fået hjælp, da jeg kom som flygtning, og derfor vil jeg gerne give noget tilbage« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Farhiya udtrykker her en balance, som mange af de unge ser ud til at realisere – mellem deres forældres ønsker og ambitioner på den ene side, deres eget ønske om at betale noget tilbage både til forældrene og til det samfund, de er vokset op i og har rødder i, samt deres ønske om at få en uddannelse, som giver både

økonomisk status og en vis frihed til at bevæge sig over geografiske, nationale og kulturelle grænser. En del af de unge oplever, at argumentet om, at en uddannelse kan bruges internationalt, er et godt trumfkort over for forældrene.

Efendis forældre ønskede brændende, at han skulle studere medicin, mens han selv var noget mere tøvende. Han gik til ekstraundervisning i nogle af de centrale fag, men kom trods den ekstra indsats alligevel ikke ind på medicinstudiet – til sin egen store lettelse. I stedet søgte han om optagelse på Copenhagen Business School, hvor han kom ind. Her klarede Efendi sig virkelig godt, men havde vanskeligt ved at overbevise sine forældre om, at det var »en respektabel branche«. Hvad der især bekymrede forældrene var tanken om, at med en lederuddannelse i Danmark »så er det kun i Danmark, du kan få arbejde«, hvorimod »en læge er en læge«, og kan man ikke få arbejde ét sted, så kan man altid få arbejde et andet sted. Det spillede også stærkt ind i forældrenes tankegang, at, med Efendis ord, »hvordan i helvede kunne man blive leder med etnisk baggrund i Danmark ... De tror simpelthen, at vi er indvandrere, og vi kan simpelthen ikke komme derop«. Efendi kom imidlertid 'derop' og har i dag en god stilling, men har skullet kæmpe med at forklare og overbevise forældrene om det betimelige i sit valg.

Med forældrenes egne erfaringer af, hvad migration kan føre til, og hvor uforudsigelig fremtiden kan være, er det ikke svært at sætte sig ind i, at de ofte er bekymrede for, om deres børn vælger en uddannelse, der risikerer at låse dem fast på den ene eller anden måde. For arbejdsmigranternes vedkommende har mange oplevet, at deres planer om at arbejde ganske få år i Europa endte med en tilværelse i et land, hvis sprog og uddannelsessystem, de først sent begyndte at forholde sig til, og hvor ændrede strukturer på arbejdsmarkedet for nogle førte til langvarig arbejdsløshed eller mange tvungne jobskift. Flygtningene derimod har for manges vedkommende haft en videregående uddannelse med sig fra deres oprindelsesland, som det har vist sig vanskeligt eller umuligt at bruge i en dansk sammenhæng. Både arbejdsmigranter og flygtninge har altså gjort sig barske erfaringer med, hvordan fremtiden kan byde på forandringer og udfordringer af ukendt karakter, og hvor en uheldigt valgt uddannelse kan have fatale konsekvenser for ens muligheder.

En del af de unge er da også meget bevidste om, at de gerne vil undgå at gentage forældrenes dyrekøbte erfaringer, hvad ovennævnte angår. Blandt andet derfor er de så optaget af at uddanne sig for at undgå at ende i hårdt fysisk arbejde, og blandt andet derfor vælger mange af dem – helt i overensstemmelse med forældrenes ønsker – studieretninger, som sikrer dem mulighed for at få arbejde i udlandet. Det gælder f.eks. for Asia, en af mange unge med pakistansk baggrund, der har valgt medicinstudiet. På spørgsmålet om, hvorfor hun har valgt dette studium, svarer hun:

» ... det er jo det, man skal være, når man er pakistaner... (latter). Jeg får den i hovedet hele tiden: 'Skal du være læge? Nej, hvor typisk' og sådan noget, men grunden til, jeg vil være læge, er, fordi det er internationalt. Det passer meget godt til, hvad jeg ... altså, hvor jeg ser mig henne i fremtiden ... så jeg vil ikke have en uddannelse, hvor jeg kun var bundet til Danmark«.

En del unge vælger dog også studier, som de karakteriserer som meget danske, enten fordi studiet interesserer dem, eller fordi de mener, at det giver gode muligheder for at få et job med høj status. Det gælder eksempelvis jurastudiet, der af indvandrere generelt betragtes som et meget »dansk« studie. Sema, der søgte ind på jura umiddelbart efter gymnasiet, følte sig da også meget alene på studiet,

»fordi jura, det er jo meget karakteriseret ved, at det er primært folk, der har jurister i deres familie, og jeg ved ikke hvad. Og vi udlændinge har ikke så mange uddannede folk, især ikke akademikere, i vores familie«.

Men efter et stykke tid fandt hun sammen med andre som hende, nemlig tyrkere, pakistanere og afghanere, som hun følte, at hun havde lidt mere til fælles med:

»Jeg ved ikke, om det er sådan noget, man kan, der er særligt inden for jura, at folk er sådan lidt enspænderagtige, og de ikke rigtig bekymrer sig om andre mennesker, og hvordan de andre klarer sig. Men vi kom til at danne sådan en gruppe, hvor vi hjalp hinanden med studiet, ikke. Med opgaver f.eks. – jeg var lidt foran de andre, nåede lidt mere end de andre, jeg kunne give de gamle opgaver til dem, og der var ligesom lidt mere sammenhold på den måde også«.

Sammenholdet er på mange måder vigtigt for vores informanter, måske også vigtigere end for etnisk danske studerende. Ofte har de etniske minoritetsunge ingen forbilleder eller rollemodeller inden for deres familie, der kan fungere som 'beviser' på, at det er muligt og kan betale sig at tage en videregående uddannelse i Danmark. Flere og flere har naturligvis ældre søskende, som er i gang med eller har fuldført en uddannelse, og andre har fætre eller kusiner, der kan tjene som forbilleder. Men mange er blandt de første i deres omgangskreds, der prøver kræfter med en universitetsuddannelse, og andre er de første i familien, der vælger et meget 'dansk' studie som jura eller en uddannelse, der har lav status i forældrenes oprindelsesland. Af samme grund kan det være ekstra vigtigt for de unge at blive bakket op af deres kammerater,

hvilket ikke alle oplever – især ikke, hvis de kommer fra et miljø præget af sociale problemer. For Safar Azizi (*Information* 2/9 2009) var det at begynde på statskundskabsstudiet lidt af et chok, der krævede, at man »laver om på mange normer og værdier for at være med«. Han brugte ekstra megen tid på studiet, fordi han havde problemer med dansk og engelsk, hvad der gik ud over det sociale samvær og indirekte hans motivation. Samtidig oplevede han det som demotiverende, at mange af hans venner talte om, at det ikke kunne betale sig at tage en uddannelse:

»Der var mange af mine venner fra udlandet, der havde denne her idé om, at ligegyldigt hvor meget du læste, så ville du aldrig få en plads eller et ordentligt job i det danske samfund. Det er på sin vis bare et rygte, som jeg ikke mener passer, derfor havde det ikke så stor virkning på mig, men det har det helt sikkert på mange unge indvandreres valg af, om de vil bruge fem år på en uddannelse eller arbejde på et pizzeria. (...) Det er jo en form for gruppepres, der kan gøre det svært at holde fast på beslutningen om at læse videre«.

Flere af vores informanter har skiftet studie eller været i tvivl om, hvilken uddannelse de skulle gå i gang med. Eksempelvis Hussein, der var meget forvirret og måske allerhelst ville være officer i hæren, »men så kom hele familien [i Danmark og i Iran] og sagde nej og nej. Den drøm, den blev knust på den måde. Der var ikke mere i det«. Det skal bemærkes, at faren havde været politisk aktiv i hjemlandet og var blevet forfulgt af myndighederne, og det er derfor ikke overraskende, hvis det har haft indflydelse på hans syn på sønnens uddannelsesønsker. I det hele taget er der fortsat meget få unge – også blandt vores informanter – der seriøst overvejer en uddannelse inden for forsvaret, politiet eller redningstjenesten, og målrettede kampagner for at rekruttere unge med minoritetsbaggrund til disse brancher har indtil videre givet meget begrænsede resultater. I 2007 var det fortsat kun omkring 50 ud af 8000 ansatte hos Falck, der havde anden etnisk baggrund end dansk, og ud af politiets ansatte gjaldt det under 100.

For Hussein blev konsekvensen af familiens modstand mod hans militære drømme, at han uden større entusiasme besluttede at læse til ingeniør, fordi det i det mindste »giver gode penge«. Blandt vores informanter er der dog en enkelt, Wahid, som – ad en del omveje – er søgt ind til politiet og er blevet optaget på uddannelsen. Efter at have afsluttet sin hf-eksamen tog han først på guide-skole i Spanien og fik derefter ansættelse som lærervikar, som socialhjælper i kommunen og som tankpasser, inden han i en periode arbejdede som taxachauffør. Da

han havde fået skrabet nok penge sammen, gik han til optagelsesprøve i politiet og kom ind.

De fleste unge vælger fortsat uddannelser, som deres forældre foreslår dem. Flere undersøgelser viser desuden, at indvandrere også er mere tilbøjelige end etnisk danske unge til at blive selvstændige erhvervsdrivende, formodentlig blandt andet fordi de her kan trække på forældrenes netværk og erfaringer. Det kommer vi tilbage til i næste kapitel. Blandt vores informanter er der dog kun ganske få, der ytrer ønske om at blive selvstændige, ligesom det kun er ganske få, der satser på en karriere som håndværkere. Blandt sidstnævnte er Asam. Han gik på Handelsskolen, men kunne ikke enes med lærerne, og besluttede så selv at holde op. Da han havde gået hjemme i nogle uger, mødte han en af sine venner, der lige var startet på uddannelsen til vvs-tekniker, og det fortalte han begejstret om husker Asam: »... jamen, du går ud og knokler og skruer lidt rør, og det er sådan meget sjovt, og ... jamen så gik jeg så ind i det, og nu er jeg så heldig, at det lige var mig«. Faren så til at begynde med skævt til sønnens nye uddannelsesvalg, men »nu er han helt med, så der er ikke noget der«. Adspurgt om, hvordan han ser på fremtiden, svarer Asam, at når han har afsluttet sin lærlinguddannelse, så skal han i militæret, for det vil han gerne have overstået, før han begynder at læse videre til vand- og varmemester eller kloakmester.

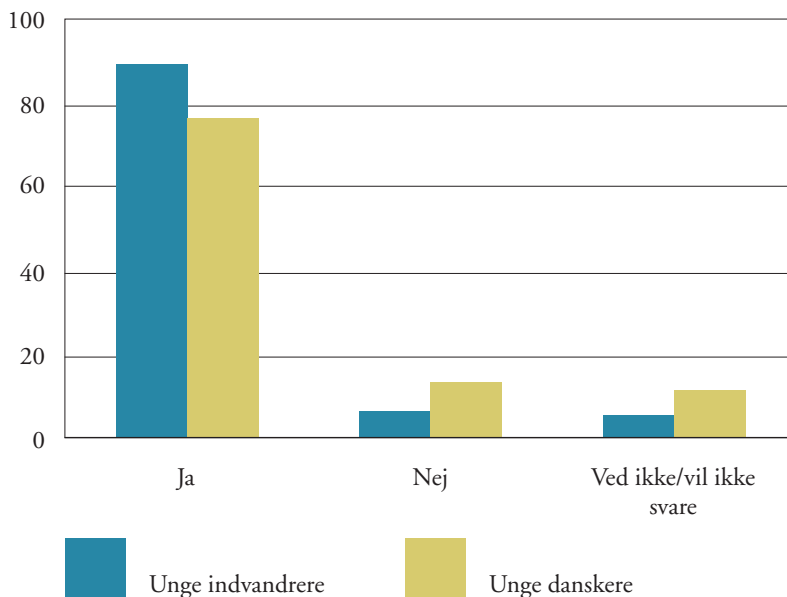
Asam har, som mange andre unge med indvandrerbaggrund, til tider haft vanskeligt ved at beslutte sig for, hvilken uddannelse han skulle vælge. Alligevel er de færreste, som vi har understreget flere gange, i tvivl om, at uddannelse er vejen til en god position på arbejdsmarkedet. Det gælder ikke kun blandt vores informanter, men er en tendens, der også kan aflæses i figur 6.6, hvor både unge indvandrere og unge danskere er blevet spurgt, om de forventer at bruge deres uddannelse i et fremtidigt job.

Både unge med indvandrerbaggrund og danske unge forventer at bruge deres uddannelse i deres fremtidige job, men det er ligeledes slående, at denne tendens er mere udtalt blandt unge indvandrere end blandt unge danskere. Endnu et tegn på, at der i indvandrer miljøerne er en udbredt vilje til og et udbredt håb om, at uddannelse er lig med opadgående social mobilitet.

Barrierer, mønsterbrud og social mobilitet

Talrige undersøgelser har beskæftiget sig med de barrierer, som unge med indvandrerbaggrund kan støde på i det danske uddannelsessystem (Dahl & Jakobsen 2005). Sædvanligvis kan disse forhindringer klassificeres under 5 punkter:

Figur 6.6: Forventer du at bruge din uddannelse i dit fremtidige job?
(unge indvandrere og unge danskere i %)

Kilde: IntegrationsStatus 2. halvår 2008.

Base: Indvandrere 162 respondenter og danskere 232 respondenter.

1. Manglende sproglige kvalifikationer og faglige færdigheder efter grundskolen
2. Negativ social arv og manglende viden om det danske uddannelsessystem
3. Fordomme og diskrimination
4. Mangel på netværk, der rækker ud over den etniske gruppe
5. Kønsrollemønstret som en mulighed og barriere.

Vi benægter ikke, at disse overskrifter stadig er relevante og opfanger nogle af de forhindringer, som unge med indvandrerbaggrund møder på deres vej gennem uddannelsessystemet. Derfor vil vi også kort omtale hvert af punkterne nedenfor. Men vi ønsker samtidig at pointere, at i stedet for kun at have fokus på forhindringerne, er det efter vores mening relevant at spørge til, hvorfor mange etniske unge på trods af de nævnte barrierer klarer sig så godt i uddannelsessystemet.

Manglende sproglige kvalifikationer og faglige færdigheder, når unge indvandrere og efterkommere forlader grundskolen, hænger sædvanligvis sammen med kort tids ophold i Danmark, høj alder ved ankomsten og forældrenes manglende dansk kundskaber. Forældrenes uddannelsesbaggrund, erhvervsdeltagelse, øko-

nomiske situation og boligforhold har ligeledes indflydelse på mulighederne for at gennemføre en uddannelse. Især har det betydning for gennemførelse af uddannelse, at indvanderforældre sædvanligvis har vanskeligt ved at hjælpe deres børn med lektierne. Dertil kommer, at forældrenes manglende viden om det danske uddannelsessystem og jobmarked gør dem dårligt egnede til at vejlede deres børn og i værste fald kan det medføre, at de decideret kommer til at lægge hindringer i vejen for dem.

Social arv og manglende kundskaber og viden blandt forældrene er dog ikke hele forklaringen. Fordomme og diskrimination i form af negative forventninger fra skolen og den enkelte lærer kan også få unge indvandrere til at miste modet i skolen. Dertil kommer, at mange unge har vanskeligt ved at finde en praktikplads, der er nødvendig for at gennemføre en erhvervsfaglig uddannelse. Nogle arbejdsgivere og ansatte antager, at unge indvandrere og efterkommere over en bred kam ikke har tilstrækkeligt med faglige, sproglige og kulturelle kompetencer til at indgå som en del af arbejdsstyrken, mens specielt kvinderne oplever, at det muslimske hovedtørklæde kan virke provokerende på nogle arbejdsgivere, eller at visse arbejdsgivere frygter, at kunder og samarbejdspartnere vil reagere negativt på en ansat med tørklæde.

For både mænd og kvinder gælder desuden, at de ofte mangler et netværk, der kan skaffe dem ind på arbejdsmarkedet eller inspirere dem til at dygtiggøre sig.

Kønsrollemønstret i indvandrerfamilierne – og forestillingerne herom blandt lærere og studievejledere – påvirker også de unges vej gennem uddannelsessystemet. Generelt kan man slå fast, at kvinderne klarer sig bedre end mændene. Drengenes mere udadvendte liv væk fra familien og deres mulighed for bekræftelse i kammeratskabsgrupper – street credit, som Nagieb Khaja benævnte det tidlige i dette kapitel – kan svække deres incitament til at skabe sig en karriere via uddannelsessystemet. Desuden tillægges det i en del indvandrerfamilier fortsat stor betydning, at mændene tidligt kan forsørge en familie, hvad der kan få dem til at afbryde den uddannelse, de er i gang med for i stedet at træde ud på arbejdsmarkedet, eller det kan få dem til at vælge en ganske kort uddannelse. Kvinderne derimod er ofte underlagt en strengere social kontrol, der begrænser deres færden uden for hjemmet, hvilket især i folkeskolen kan give dem mere tid til at koncentrere sig om lektielæsningen, mens det – som nævnt ovenfor – kan virke negativt ind på deres deltagelse i det sociale liv på ungdomsuddannelserne og svække dem rent fagligt. Tidlige ægteskaber kan også for nogle reducere mulighederne for at gå i gang med eller gennemføre en kompetencegivende uddannelse.

Frafald fra uddannelser er et ofte diskuteret fænomen, når talen falder på indvandreres integration, og det er bestemt et relevant tema, som dog i sig selv omfatter meget komplekse problemstillinger, og vi vil her kun dvæle kortvarigt

ved det. Retter vi blikket mod de længere videregående uddannelser – i en dansk sammenhæng universitetsuddannelser – viser officielle tal, at frafaldet blandt studerende med etnisk minoritetsbaggrund er 26 % mod 13 % blandt etniske danskere (*Udlændinges vej gennem uddannelsessystemet* 2004).

En ny bog om universitetsuddannelserne stiller dog dels spørgsmål ved frafaldets størrelse og kommer dels med en mere detaljeret redegørelse for, hvad der får unge indvandrere til at opgive studiet. Jens Hoff & Memed Demirtas' (2009) analyse viser, at forældres uddannelse, boform, alder, støtte fra familie og indre motivation har stor indflydelse på risikoen for frafald. Forældres uddannelse og opbakning fra familie er kendte størrelser, der ikke behøver nogen yderligere forklaring. Det gør derimod de øvrige faktorer. Hvis den studerende bor hjemme, eller hvis den studerende er under 21 år eller over 30 år, stiger risikoen for frafald. I den forbindelse er det nærliggende at pege på, at hvis den studerende bor hjemme, kan det ofte være vanskeligt at få ro til studierne, ligesom det må forventes, at mange yngre studerende endnu er usikre med hensyn til det rette valg af studie, hvorimod ældre studerende har flere forpligtelser i forhold til familie og evt. har skaffet sig et arbejde, der giver en betydeligt højere indkomst. Indre motivation dækker over den studerendes tilfredshed med egen forberedelse til og deltagelse i undervisningen samt tilfredshed med egne eksamensresultater, hvorfor det ikke kan undre, at disse forhold påvirker studieforløbet. Hvad der er mere interessant i denne forbindelse er, at betydningen af det faglige og sociale studiemiljø er indirekte, og at effekten på frafald formidles via indre motivation. Med andre ord: Fagligt indhold, undervisningsform, pædagogik, studievejledning og de fysiske rammer for undervisningen har sammen med den sociale kontakt med andre studerende og undervisere også betydning for frafaldet.

Når flere af vores informanter peger på en forbedring af studiemiljøet som et vigtigt indsatsområde, hvis flere indvandrere skal klare skærene, er det altså i overensstemmelse med forskernes resultater. På samme vis har flere af vores informanter givet udtryk for, at en svigtende motivation – ofte i form af manglende selvtillid og manglende tiltro til egne evner – har været ved at slå dem ud, mens det omvendt har været af afgørende betydning, hvis enkelte lærere har givet dem positive input og peget på evner, de ikke selv havde blik for, eller hvis medstuderende har inddraget dem aktivt i det sociale liv.

Vores interviewmateriale tegner omvendt ikke noget billede af, at de unge, som har været på nippet til eller rent faktisk er droppet ud af en uddannelse, helt har mistet motivationen for at uddanne sig eller troen på, at uddannelse er en effektiv vej til social opstigning. Interessant er det derfor, at Hoff & Demirtas i deres undersøgelse skriver om de studerende, der falder fra studiet:

»de udmeldte [synes ikke] at være i overhængende fare for marginalisering i det danske samfund. Det store flertal af udmeldte er således ret aktive enten på arbejdsmarkedet eller indenfor andre grene af uddannelsessystemet, og synes her at klare sig lige så godt som øvrige frafaldende studerende« (Hoff & Demirtas 2009: 15-16).

Statistikken viser, at det ikke står så dårligt til med unge indvandreres gang gennem de danske uddannelsesinstitutioner, heller ikke på de højere læreanstalter – snarere tværtimod. I de senere år er stadig flere unge indvandrere gået i gang med og har afsluttet en ungdomsuddannelse og/eller en videregående uddannelse og nærmer sig stærkt majoritetens uddannelsesmønster. Der er sågar enkelte etniske grupper, hvor de unge allerede har overhalet danskernes uddannelsesniveau – det gælder blandt andre pakistanske unge.

Set i en større sammenhæng er problemet faktisk ikke så meget unge indvandreres 'uddannelseskariere', men derimod det store antal etnisk danskere, som slet ikke kommer i gang med sådan en 'kariere' over grundskoleniveau. I aldersgruppen 25-64 år befandt sig pr. 1. januar 2007 hele 653.027 etniske danskere, der ikke har fuldført en uddannelse over grundskoleniveau, mens det for efterkommere kun drejer sig om 3.085. Kigger vi alene på gruppen af 25-29-årige, er de tilsvarende tal henholdsvis 50.072 og 1.918 personer, en forskel, der er til at tage og føle på (*Tal og fakta* 2009: 21, 23).

Så i stedet for udelukkende at tale om frafald og dårlige skoleresultater blandt unge indvandrere, burde man måske snarere forsøge at afdække, hvorfor så mange indvandrere trods hårde odds klarer sig så godt i uddannelsessystemet. Det spørgsmål lader sig naturligvis ikke besvare på nogen enkel måde, men vi tillader os her at nævne nogle faktorer, som optræder i vores interviewmateriale, og som kan tænkes at udgøre en del af svaret:

- Migranternes/forældrenes socioøkonomiske aspirationer
- Mere stabile familier
- Opbakning fra familien
- Påvirkning fra moren
- Søskendeeffekt
- Modersmålsundervisning
- Etnisk og transetnisk kapital.

Som det fremgik af kapitel 4 og 5 om forældrenes veje til Danmark og deres efterfølgende etablering her i landet, hersker der næppe tvivl om, at det for de fleste arbejdsmigranternes vedkommende har været drømmen om et bedre liv – læs *social mobilitet* – som har udgjort den primære drivkraft bag beslutningen om

at emigrere. De fleste arbejdsmigranter, men også adskillige flygtninge, havde i tråd hermed planer eller forventninger om at vende tilbage til deres oprindelsesland efter ganske få år i Danmark. Men de fleste blev – og de fleste giver klart udtryk for, at forholdene – især de økonomiske – i Danmark er langt bedre, end hvad de kunne forvente ved at blive og arbejde i hjemlandet – og gælder, hvad enten man kom fra landarbejderklassen eller middelklassen. Større interviewundersøgelser og biografiske interview har samstemmende vist, at denne tro på fremgang har forplantet sig til indvandrernes sønner og døtre, der også giver udtryk for en forventet og faktisk opadgående social mobilitet, hvor uddannelse udgør en central ressource. Mange af de unge er meget opmærksomme på, at de ved at befinde sig i Danmark i netop denne tidsalder både geografisk og historisk tilhører en privilegeret del af verdens befolkning:

»Tænk, at alle unge i Danmark kan få en uddannelse, hvis de vil. Det er da fantastisk. Vi får ligefrem penge for at studere. Jeg tror ikke, at der findes andre lande, som har så gode ordninger som den danske SU-ordning«,

som 19-årige Varan, søn af tamilske flygtninge fra Sri Lanka og netop optaget på datalogi-studiet på Aalborg Universitet, udtrykker det. Han suppleres af Soheil, der kom til Danmark som flygtning fra Iran og nu studerer biomedicin på Syddansk Universitet:

»Jeg er meget glad for Danmark. Jeg kan godt lide, at alle kan få en uddannelse uden at betale for det, og at det er karaktererne, der afgør, om man kan komme på universitetet, ikke penge eller forbindelser« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Følelsen af at have fået en unik mulighed, som man er forpligtet til at udnytte, går igen og er formodentlig en af de faktorer, der virker positivt ind på de unges uddannelsesmæssige præstationer. En anden, som kan tænkes at bidrage hertil, er den *stabilitet, som præger indvandrerfamilierne*. Meget få forældrepar er blevet skilt, og indvandrerfamilierne præges i almindelighed af stærkt sammenhold og af en vilje til at indrette dagligdagen, så den støtter de unge i deres lektielæsning og uddannelsesmæssige ambitioner. Opbakningen til de unge i familien er dog så massiv, at den til tider opleves som et decideret psykisk pres.

Inden for familiens rammer kan vi endvidere pege på *morens* særlige rolle og en såkaldt søskendeeffekt. Det er velkendt, at mange unge indvandrere udviser stor solidaritet med forældrene og den øvrige familie, men at de også udtrykker ønske om ikke selv at skulle igennem samme hårde fysiske slid og leve med

samme splittelse mellem to eller flere lande, som de har set forældrene gøre. De unge ønsker et bedre liv end forældrene, og de ser uddannelse som et middel hertil. Påvirkningen går imidlertid også den modsatte vej. I flere tilfælde beretter de unge (som regel datteren) om, at især moren har advaret dem om, at hvis de ikke tager en uddannelse, så får de et liv, der kommer til at ligne hendes eget, dvs. et liv med hårdt arbejde, arbejdsrelateret sygdom og uden mulighed for at fordybe sig i kulturelle eller religiøse oplevelser. En advarsel, der tydeligvis tjener til at fremme motivationen til uddannelse blande de unge, hvilket vi har set flere eksempler på i dette kapitel.

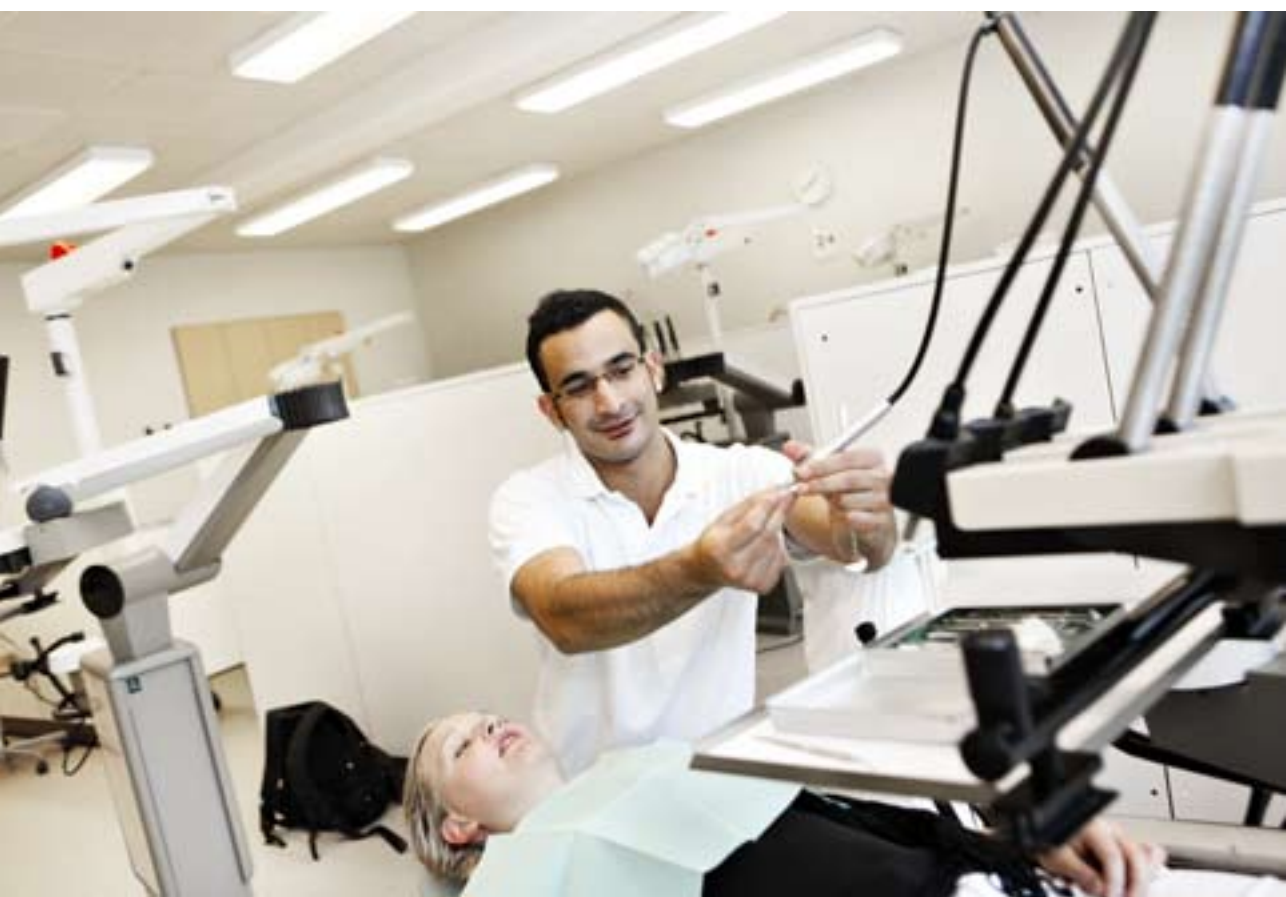
Gennemgående er førstegenerations flygtninge- og indvandrerfamilier større end danske familier; og skønt man kan argumentere med, at store familier hæmmer indlæringen, peger vort materiale også på, at de store familier kan have nogle positive effekter på de unges uddannelsespræstationer, her kaldet *søskendeeffekten*: De unge i vores materiale kommer ofte ind på den hjælp til skolearbejde, de har modtaget fra ældre søskende, og endvidere henviser en del informanter til det motiverende og inspirerende i at se deres ældre søskende gennemføre lange uddannelser og efterfølgende opnå gode, vellønnede job. Som tidligere omtalt er der kun få eksempler på familier, hvor nogle søskende gennemfører lange uddannelser, mens de øvrige slet ingen uddannelse får. Det kunne tyde på, at søskende påvirker hinanden positivt både som rollemodeller og ved konkret at støtte og hjælpe hinanden.

Modersmålet og *modersmålsundervisning* kan også ses som en mobilitetsfremmende faktor. Undersøgelser peger i retning af, at flere års modersmålsundervisning har positiv indflydelse på skolepræstationerne, mens deltagelse i kortere forløb ingen effekt udviser (Nielsen 2002). Ser vi på modersmålsundervisning i en bredere sammenhæng, bliver det desuden tydeligt, at beherskelsen af modersmålet har en vigtig funktion i familien. Et fælles sprog i familien, der knytter an til traditioner og fælles erfaringer, er med til at styrke de vidensmæssige, kulturelle, religiøse og (nogle gange) politiske ressourcer i familien – og dermed også de unges intellektuelle kapacitet i bred forstand. Nagieb Khajas samtaler med sin far med udgangspunkt i CNN's engelsksprogede udsendelser, men altid på afghansk, er et konkret eksempel herpå.

Et sidste aspekt, vi ønsker at fremhæve, er betydningen af *etnisk og transetnisk kapital*. I de senere år er der sket en ændring i indvandrerfamiliernes holdning til uddannelse som vejen til social mobilitet: Uddannelse anses i dag over en bred kam som vejen til et bedre liv og fortsat social mobilitet. At denne holdningsændring har bredt sig til store grupper af indvandrere skyldes ikke kun, at det enkelte individ har tilpasset sig de politisk-administrative krav om mere uddannelse. Var det tilfældet, skulle også etniske danskere have udvist en tilsvarende holdningsændring, hvad de tilsyneladende ikke har. Snarere drejer

det sig om, at accepten af uddannelse som en mobilitetsfremmende foranstaltning har slået rod og har spredt sig med stor hastighed og tyngde via tætte sociale og kulturelle relationer inden for den enkelte etniske gruppe. Vi kan imidlertid også iagttage, at denne holdningsændring ikke afgrænser sig til specifikke etniske grupper, men har forplantet sig til mange etniske mindretal. Derfor begrebet transetnisk kapital, som indikerer, at ideer, holdninger, væremåder og adfærdsmønstre ikke kun følger afstukne etniske skillelinjer, men tilsyneladende krydser etniske grænser – hvilket i øvrigt er i fin overensstemmelse med de tendenser til tværetniske fællesskaber blandt unge med minoritetsbaggrund, som flere af vores informanter har oplevet i uddannelsessystemet, og som vi også vil se eksempler på i kapitlerne om kulturliv (kapitel 9), religion (kapitel 10) og foreningsliv (kapitel 11).

Tænkningen, forskningen og debatten om forholdet mellem etniske mindretal, læring, uddannelse og mønsterbrud har indtil nu i altovervejende grad været præget af *brud*. Et fremherskende perspektiv på unge indvandreres uddannelsespræstationer har været, at de for at præstere bedst muligt har skullet bryde med forældrenes arkaiske kulturelle værdier og livsform. Med udgangspunkt i de eksempler og tal, vi har fremlagt i dette kapitel, vil vi i stedet plædere for, at man i langt højere grad anskuer *kontinuiteten* mellem forældrenes transnationale kultur og børnenes situation og stræben i det danske samfund som en ressource, der tilmed har stor forklaringskraft, når vi skal forsøge at forstå de unge 'mønsterbryderes' succes. Det samme gælder i høj grad de unges position på arbejdsmarkedet, som vi skal se nærmere på i kapitel 7.

Arbejde og karriere

»En araber er lige kommet til Danmark for første gang og går ind i en butik. Manden bag disken er ikklædt jakkesæt og slips, og araberen tænker, at han må være iraner, for iranere plejer at være så velklædte, tænker han. Derfor tiltaler han butiksindehaveren på farsi. Indehaveren bliver vred og hiver araberen med ud i baglokalet. Her forklarer han den nyankomne, at han er tyrker. Her i Danmark er det typisk sådan, at tyrkere dropper ud af 8. klasse, arbejder på pizzeria, får sin første forretning som 20-årig og ejer flere forretninger som 25-årig. Iraneren derimod går på universitetet og er endda måske så dum at tage en ph.d. ... Derefter åbner han så et pizzeria« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Denne vittighed er kendt blandt mange flygtninge, indvandrere og efterkommere – i lidt forskellige varianter, hvor aktørernes etniske baggrund kan variere, afhængig af hvem der fortæller vittigheden. Men pointen er den samme: Mange flygtninge, indvandrere og efterkommere har oplevet, at de ikke kan få arbejde, selv om de har en lang uddannelse, eller de kender nogen, der ikke har fået arbejde inden for deres fag, som de har brugt mange år på at dygtiggøre sig inden for via universitetsstudier eller anden form for formel uddannelse.

Det er ligeledes veldokumenteret, at mange flygtninge og indvandrere har meget vanskeligt ved at få deres medbragte uddannelser og kvalifikationer anerkendt i Danmark – både formelt og i praksis. Der er således en lang række eksempler på både arbejdsmigranter, men især flygtninge, der har haft halve eller hele universitetsuddannelser og ofte også erhvervs erfaring i højt specialiserede job med sig i bagagen, da de ankom til Danmark, men aldrig har fået mulighed for at bruge deres uddannelse i en dansk sammenhæng. Nogle har valgt at tage en tilsvarende uddannelse i Danmark, mens andre har skiftet fag eller har taget til takke med ufaglært arbejde. Færre har fået meritoverført dele af deres udenlandske uddannelse og har suppleret med de uddannelseselementer, de

har manglet for at få en fuldt anerkendt dansk uddannelse. Det gælder en del læger, sygeplejersker og ingeniører. Først i 1999 fik Danmark Center for Vurdering af Udenlandske Uddannelser, som fik til opgave at kortlægge, hvordan og i hvilket omfang uddannelser fra andre lande kan overføres til det danske uddannelsessystem og desuden vurdere konkrete forespørgsler fra indvandrere og flygtninge samt rådgive dem om, hvordan de kan fortsætte eller supplere deres medbragte kvalifikationer i det danske uddannelsessystem. Opgaven er imidlertid enorm, og effekten af centrets arbejde ser ikke ud til for alvor at være slået igennem.

For efterkommerne, hvortil de fleste af vores informanter kan regnes, er problemet med at få overført udenlandske uddannelser sjældent relevant. For efterkommerne er det brændende spørgsmål først og fremmest, om man som ung med anden etnisk baggrund end dansk kan regne med at få samme muligheder på det danske arbejdsmarked som unge med etnisk dansk baggrund? Som vittigheden ovenfor antyder, er det ikke nødvendigvis tilfældet. Men som vi vil se i det følgende, er mulighederne måske bedre, end mange efterkommere forestiller sig – og det er muligvis et større problem, at de unge mangler den selvtillid og tiltro til samfundet, der skal til for at stille lige så højt, som ens uddannelse umiddelbart berettiger til. Stærke idealer om at undgå arbejdsløshed og en stolthed over at klare sig uden offentlige ydelser kan også spille ind på den måde, at de unge hellere tager til takke med et job, der ikke svarer til deres kvalifikationer, end de går arbejdsløse i lang tid.

Uddannelse og arbejdsmarked

En undersøgelse om danskere og indvandreres holdninger til arbejde og uddannelse, foretaget af Rockwool Fondens Forskningsenhed i 2008, viser, at danskere og indvandrere generelt har meget ens holdninger på området (Jensen 2009). F.eks. svarer 88 %-95 % blandt 7 af de 8 etniske minoriteter, der er blevet interviewet til undersøgelsen, at man har pligt over for samfundet til at arbejde, hvis man kan, sammenlignet med 92 % af danskerne. Et af de steder, hvor indvandrernes og danskernes værdier adskiller sig mest, er i forhold til at modtage offentlige ydelser uden at arbejde. Andelen af danskere, der finder det ydmygende at modtage penge fra det offentlige, er kun 5 % større end den andel, der mener det modsatte. Blandt indvandrere er det langt flere. Overvægten, der finder det ydmygende, er således 47 % blandt tyrkerne, 62 % blandt iranerne og 53 % blandt somalierne. Flere indvandrere end danskere er desuden indstillet på at arbejde ekstra, selv om det går ud over familielivet.

Når arbejdsløsheden fortsat er højere blandt indvandrere end blandt etniske danskere, er der altså ikke meget, som tyder på, at det skyldes manglende motivation, og man kan også forestille sig, at mange indvandreres opfattelse af, at det er ydmygende at modtage offentlige ydelser, er medvirkende til, at de tager til takke med job, de strengt taget er overkvalificerede til. Her er det velkendte billede af den universitetsuddannede taxachauffør næppe helt ved siden af.

Zoomer vi ind på vores informanter, som jo tilhører den bedre uddannede og generelt ressourcestærke del af gruppen af unge indvandrere og efterkommere, viser det sig, at de kun sjældent omtaler problemer med arbejdsløshed efter endt uddannelse. Men man kan dog fornemme i flere af beretningerne, at der har været perioder, hvor vedkommende gik ledig. De unge har i interview-situationen naturligt nok haft mere fokus på deres nuværende og fremtidige karriereforløb; desuden er de af informanterne, som allerede har afsluttet deres uddannelse, typisk vokset op og er indtrådt på arbejdsmarkedet, mens konjunkturerne endnu var opadgående og arbejdsløsheden faldende.

De opadgående konjunkturer er formodentlig en del af forklaringen på, at forskellen i arbejdsløshed mellem efterkommere og danskere de senere år er blevet mindre. Efterkommerne er så at sige halet ind på danskerne, når det gælder om at komme i beskæftigelse, og ser man på de seneste tal for uddannelse og beskæftigelse blandt de 20-24-årige, viser der sig ikke de store forskelle mellem efterkommere og danskere (tabel 7.1). I begge grupper er lidt over 40 % i beskæftigelse, mens ca. en fjerdedel læser på en videregående uddannelse. Det fremgår også af tabellen, at mange blandt de 20-24-årige indvandrere er i arbejde, men også, at en stor andel på 27 % står uden for arbejdsstyrken.

Der er altså umiddelbart grund til optimisme, hvis man som ung efterkommer står foran at skulle ud på arbejdsmarkedet. Men som tidligere nævnt er det ikke alle de unge, der er præget af sådan en tankegang. I forrige kapitel omtalte vi en undersøgelse af frafaldet på universitetsuddannelserne, som bl.a. konkluderede, at der ikke var overhængende fare for, at de unge indvandrere og efterkommere, der faldt fra en videregående uddannelse, blev marginaliseret. Mindre positivt er det, at der ifølge samme undersøgelse blandt de frafaldne er »en ret udbredt skepsis mht. værdien af at tage en videregående uddannelse i Danmark; en skepsis der desværre også er udbredt blandt de, der fortsat er studerende« (Hoff & Demirtas 2009: 16).

Skal man vække de unges optimisme, kan man henvise til en analyse foretaget af Rockwool Fondens Forskningsenhed (2008) på baggrund af lønoplysninger om hele Danmarks befolkning. Den viser, at det økonomiske afkast af at tage en uddannelse i Danmark er stort set det samme, uanset om man er af dansk eller

Tabel 7.1: Uddannelse og arbejdsmarked (%).

Uddannelse og beskæftigelse	Indvandrere	Efterkommere	Danskere
Grundskole	0	0	0
Gymnasial uddannelse	3	4	2
Erhvervsfaglig uddannelse	10	13	15
Videregående uddannelse	19	25	28
Beskæftigede, som ikke er i uddannelse	36	42	44
Arbejdsløse, som ikke er i uddannelse	4	3	2
Uden for arbejdsstyrken og ikke i uddannelse	27	14	8
<i>I alt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>Antal</i>	<i>21.766</i>	<i>6.164</i>	<i>253.987</i>

Kilde: Tal og fakta (2009: tabel 3.1).

Note: Tallene dækker over andelen af 20-24-årige indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande samt danskere, der er i gang med en uddannelse og/eller er i beskæftigelse, pr. 1. januar 2007.

fremmed herkomst. Endvidere viser tal fra Danmarks Statistik, at der er pæn overensstemmelse mellem uddannelsesniveau opnået i Danmark og jobniveau. Indvandrere fra ikke-vestlige lande med en dansk videregående uddannelse kan således udnytte deres uddannelsesmæssige kvalifikationer på arbejdsmarkedet i samme omfang som danskere (*Udviklingen i udlændinges integration i det danske samfund* 2006).

Hvad statistikken ikke siger noget om er, hvorvidt det kræver større anstrengelser og en mere målrettet indsats for indvandrere og efterkommere at opnå en status på arbejdsmarkedet, der svarer til deres kvalifikationer. Vi har allerede set, at en del af vores informanter har klaret sig overraskende godt i uddannelsessystemet – overraskende forstået på den måde, at de har opnået gode eksamensresultater og har formået at gennemføre både folkeskolen og en gymnasial og videregående uddannelse på trods af, at deres forældre ikke har kunnet yde samme hjælp, som mange danske elever har fået hjemmefra, og på trods af, at de har haft svære sproglige, økonomiske og sociale vilkår. De unge har så at sige ‘overpræsteret’ på deres vej gennem uddannelsessystemet, og det kan bestemt ikke udelukkes, at det samme gør sig gældende for de indvandrere og efterkommere, der rent faktisk opnår en høj status på arbejdsmarkedet. Det kan tænkes, at de på mange planer har arbejdet hårdere og betalt en højere pris end deres danske kolleger for at opnå samme

status. Som nævnt ovenfor er der i hvert fald noget, der tyder på, at indvandrere og efterkommere er parate til at arbejde ekstra og til at ofre familielivet for at undgå at ende på offentlig forsørgelse. På samme måde giver flere af vores informanter udtryk for, at de allerede i folkeskolen og gymnasiet brugte flere timer på lektielæsning end deres danske kammerater, og at de også i forbindelse med fritidsjob yder lidt ekstra for at bevise over for arbejdsgiveren, at de er 'gode nok'.

Et eksempel er 19-årige Varan, der er født i Danmark af tamilske forældre fra Sri Lanka. På interviewtidspunktet har han besluttet sig for at søge ind på informatikstudiet på Aalborg Universitet, blandt andet fordi det efter hans mening giver gode jobmuligheder. Han har netop afsluttet sin htx-eksamen med gode karakterer, og han har i det små etableret egen virksomhed, hvor han laver hjemmesider og grafisk design. Det har han blandt andet fået tid til, fordi han ikke har brugt tid på at gå til fester og ligge underdrejet med tømmermænd, men i stedet har koncentreret sig om sine lektier og sit fritidsjob. Han blev på et tidspunkt ansat som telefonsælger i et firma, der havde en meget primitiv hjemmeside, og Varan lavede uopfordret et forslag til, hvordan hjemmesiden kunne forbedres. Arbejdsgiveren blev så begejstret for forslaget, at han betalte Varan løn for arbejdet. Siden er flere opgaver kommet til, og Varan har som sagt nu startet et enmandsfirma.

»Jeg skal selvfølgelig ikke bruge så meget tid på det, at det går ud over studierne, men når jeg ikke drikker til festerne, får jeg nok lidt mere ud af mine weekender end mange af de andre, og så kan jeg få tid til den slags« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Når Varan og andre unge er meget bevidste om at skulle præstere noget ekstra for at bevise, at de er gode nok, er det heller ikke helt uden bund i tal og fakta. Opgørelser fra Integrationsministeriet viser, at arbejdsløsheden fortsat er højere blandt indvandrere og efterkommere sammenlignet med danskere, og at forskellen ikke udelukkende kan forklares med manglende (landespecifik) human kapital. Yderligere pointerer en undersøgelse fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, at »otte ud af ti konsulenter (...) støder ind i, at virksomheder lægger vægt på elevernes etniske baggrund, når de bliver kontaktet om praktikpladser«. Hvor mange virksomheder det drejer sig om, vides ikke, »(m)en det står klart, at der er virksomheder, som beder om at få sorteret bunken af ansøgere efter etnicitet på forhånd. Til trods for at det ikke er lovligt« (*Nyt fra ...* 2008: 11). Disse resultater ligger i forlængelse af en tidligere undersøgelse fra 1996, der ligeledes kunne dokumentere, at arbejdsgivere foretrak danske ansøgere frem for unge med indvandrerbaggrund, selv om sidstnævnte

havde nøjagtig de samme faglige og sproglige kvalifikationer (Hjarnø & Jensen 1997). Diskrimination og forskelsbehandling er med andre ord formodentlig fortsat en faktor, hvilket flere af vores informanter også forholder sig ganske nøgternt til.

Farhiya Khalid, der kom til Danmark som 9-årigt flygtningebarn fra Somalia, er trods mange positive erfaringer med skolegang og foreningsarbejde i Danmark indstillet på, at hun næppe vil blive behandlet på helt lige fod med etniske danskere, når hun engang skal ud og finde arbejde. Ifølge Farhiya kan man som etnisk minoritet lige så godt være realistisk og:

»acceptere, at der af og til vil være et job, man ikke får, fordi man er den, man er. Jeg kan sige til mig selv, at Danmark også er mit land, og at jeg formelt set har samme rettigheder som alle andre, men en eller anden dag skal jeg nok blive mindet om, at det ikke er sådan i praksis. Jeg bor i det her land, jeg kan godt lide det her land, jeg taler sproget, og jeg tilbyder landet noget, samtidig med at jeg også får noget. Jeg får en uddannelse, og jeg tilbyder min arbejdskraft. Men vi er ikke lige i det her land. Jeg tror, at man kan nå langt med den erkendelse« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Blandt andet på baggrund af ovenstående går Farhiyas drømme for fremtiden, som beskrevet i kapitel 6, da også i retning af at arbejde i udlandet, gerne i Somalia. Og flere andre af vores informanter giver på tilsvarende vis udtryk for, at de forsøger at 'helgardere' sig ved at tage en uddannelse, de kan bruge i udlandet, hvis forholdene i Danmark forværres eller viser sig at være præget af mere diskrimination, end de håber (og trods alt ofte også tror).

Der er i vores materiale eksempler på forskellige måder, de unge forsøger at beskytte sig selv mod oplevelser af diskrimination. En forholdsvis udbredt strategi er at være ambitiøs, men ikke at stile for højt. Et eksempel på denne strategi finder vi hos 29-årige Amal Najjar, der har palæstinensisk baggrund, men har boet det meste af sit liv i Danmark. Hun er uddannet folkeskolelærer med dansk, samfundsfag, dansk som andet sprog og håndarbejde som linjefag og arbejder på en skole med mange børn med etnisk minoritetsbaggrund, hvor hun er klasselærer for en 8. klasse. Her føler hun, at hun kan give nogle af sine egne erfaringer med skolegang og uddannelse – og den svære balance mellem hjemmets kultur og majoritetssamfundets kultur – videre til især pigerne. Hun ville egentlig helst arbejde på en skole med flere danske elever, men det er endnu ikke lykkedes, og hun har mere eller mindre opgivet håbet om, at det kan lykkes:

»Ideelt set ville jeg gerne arbejde et sted, hvor der var cirka 50 % tosprogede. Men måske er det logisk nok, at det er nemmere for mig at blive

ansat på en skole med mange tosprogede. Det er ikke retfærdigt, men logisk. Jeg underviser jo især i fag, der handler om sprog, værdier og diskussioner, og de fleste skoler med overvægt af etniske danske børn vil nok tøve med at ansætte sådan en som mig. Det vil helt sikkert give masser af konfrontationer med forældre, for mange forældre ville sikkert synes, at jeg ikke tacklede tingene på den rigtige måde. Der ville nok være nogle, der syntes, at jeg ikke var god nok til at undervise i dansk, og måske ville de også reagere negativt på mine holdninger og værdier« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Ud fra samme rationale opgav hun, allerede mens hun gik på seminariet, en anden af sine drømme – at undervise i kristendomskundskab. Hun troede ikke på, at hun ville få mulighed for at undervise i netop det fag på en skole med overvejende etnisk danske elever:

»Mange danske forældre ville nok ikke acceptere, at jeg som araber og muslim skulle undervise deres børn i kristendomskundskab. Jeg tror ikke, at det ville være let for mig at få dem til at respektere mig« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Andre af vores informanter har rent faktisk oplevet episoder med diskrimination, og flere af dem fortæller om det med tydeligt ubehag og giver udtryk for, at det er oplevelser, de har svært ved at glemme, og som har tæret meget på deres selvtillid og deres tiltro til det danske samfund som rummeligt og retfærdigt. Vietnamesiske Thu kom til Danmark som barn og tog som ung en uddannelse som social- og sundhedsassistent. Siden har hun blandt andet arbejdet på plejehjem og i hjemmeplejen. Generelt har hun været glad for sit arbejde, men da hun efter en barselsorlov fik nyt job som hjemmehjælper, blev hun konfronteret med en form for forskelsbehandling, hun stadig har svært ved at glemme:

»Det var i et område, hvor der ikke boede ret mange udlændinge. Der oplevede jeg nogle ældre damer, der ikke ville have udlændinge som hjemmehjælpere. Det var svært for mig, for jeg havde ikke så meget livs- eller arbejdserfaring, og jeg blev så ked af det. Jeg følte, at jeg ikke duede til noget. De fleste blev dog glade for mig, når de havde lært mig at kende. Men en enkelt ville simpelthen ikke acceptere mig. Hun var mistænksom og ville næsten ikke lukke mig ind. Hun åbnede kun døren på klem. Mine kollegaer sagde, at hun havde været sød over for dem, men hun blev ved med at være afvisende og mistroisk over for mig. Hun sagde, jeg var for lang tid om at købe ind, og når jeg gjorde rent i hendes hjem, gik hun

rundt i hælene på mig og kritiserede det, jeg lavede. Hende fik jeg aldrig et godt forhold til. (...) I det hele taget var det en dårlig tid. Jeg havde arbejdet fem år på et plejehjem, men gik så på barselsorlov med min søn, og da jeg kom tilbage, var der en anden, der har fået min gamle stilling. Så blev jeg kastet rundt i forskellige job og blev vikar med en masse aften- og nattevagter. Det kunne jeg ikke klare med to små børn, så det var jeg meget ked af. Jeg havde ellers glædet mig meget til at komme tilbage til arbejdet. Lige dengang hadede jeg samfundet, for jeg følte, at jeg blev dårligt behandlet« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Oplevelser af diskrimination og følelsen af ikke at få lov at bruge sine kvalifikationer og yde sit bedste på arbejdsmarkedet er en kilde til stor frustration – og eksemplerne i vores materiale kunne tyde på, at der her ligger en risiko for, at de unge, som har en høj arbejdsmoral og stor lyst til at yde en indsats på arbejdsmarkedet, med tiden kan tænkes at ændre holdning, hvis de ikke oplever, at de bliver behandlet ligeværdigt. Det kan tilmed tænkes, at efterkommerne, som i modsætning til deres forældre typisk har uddannet sig i Danmark, taler flydende dansk og på mange måder føler sig som danskere, har højere forventninger til at blive behandlet ligeværdigt – og til at få lov at bruge deres uddannelse på det danske arbejdsmarked. Samfundsforsker Lise Togeby, der i en årrække har foretaget målinger af oplevet diskrimination blandt indvandrere og efterkommere, har da også påvist en tendens til, at etniske minoriteter, som er godt integreret – taler godt dansk, er i beskæftigelse og har boet længe i Danmark – oftere end dårligere integrerede angiver at være blevet udsat for diskrimination. Togeby har tolket tendensen derhen, at de velintegrerede etniske minoriteter har en (forståelig) højere forventning end andre indvandrere om at blive behandlet som ligeværdige medborgere.

Üzeyir Tirelis (1999) interview med en ung mand, Davoud, fra København, eksemplificerer de her nævnte problemstillinger. Davoud, der er midt i tyverne, har marokkanske rødder og rejser ofte til Marokko i sin sommerferie. Han har en stor familie, hvis medlemmer er bosat både i Marokko og i Danmark, men selv kan han ikke forestille sig at bosætte sig permanent i Marokko: »Jeg hører nok mere til på Vesterbro end i Casablanca«. Davoud er uddannet maskintekniker, men opdagede allerede, da han søgte praktikplads, at det var svært for ham at finde arbejde inden for sit fag. Han var den absolut sidste, der fik en praktikplads på sin årgang:

»Jeg husker ikke, hvor mange ansøgninger jeg har sendt ud. Jeg kan tydeligt huske min studievejleder, der hjalp mig meget: Lige så snart han fik en henvendelse om en praktikplads, så trak han mig til side og spurgte:

‘Vil du ikke søge den, før jeg hænger den op på opslagstavlen?’ (...) Studievejlederen ringede også selv nogle gange til arbejdsgivere og spurgte forgæves, om de kunne bruge mig. Han havde så svært ved at fortælle, at arbejdsgiveren ikke ville ansætte en udlænding som mig, men han sagde altid: ‘De har lige fået ansat én. Satans også. Jeg burde ha’ ringet lidt før’ (Tireli 1999: 29).

Davoud har siden haft mange småjob bl.a. som medhjælper i et stort konsulentfirma og som pakkemedarbejder i et varehus, han har gjort rent i S-togene og ekspederet kunder i et supermarked; men det har knebet med fastansættelse inden for hans fagområde. På Tirelis spørgsmål, om det er i orden, »at det offentlige forsørger dig, fordi du synes, at det er svært at få arbejde i Danmark«, svarer Davoud, idet han lægger armene over kors i en symbolsk lukkethed, »ja, jeg er også ligeglad med, hvis penge jeg lever af. Jeg kan vel ikke gøre andet end at tilbyde min arbejdskraft for arbejdsmarkedet, og dér gider man ikke bruge den«.

Davoud deler erfaringer med mange andre etniske unge, der hurtigt kan miste modet, når de forgæves søger praktikplads, eller når de oplever at få afslag på afslag, når de søger ind på arbejdsmarkedet. Her spiller det formodentlig også ind, at en del af de unge ikke har ret mange bekendte, for hvem det er lykkedes at bryde de nævnte barrierer. Men netop hvad dette angår, er der håb forude, idet antallet af efterkommere, der rent faktisk får mulighed for at bruge deres uddannelse, som nævnt er stigende. Det betyder alt andet lige, at der dukker flere potentielle rollemodeller op i de unges omgangskreds. For eksempel vil flere og flere møde pædagoger og lærere (som tidligere citerede Amal Najjar) med samme etniske eller religiøse baggrund som dem selv. En kvindelig folkeskolelærer med muslimsk baggrund, som er interviewet i rapporten *At være muslimsk kvinde i Danmark*, er meget bevidst om sin rolle som forbillede for de etniske minoritetslever. I rapporten siger hun:

»jeg håber på, at eleverne kan se, at det er muligt at komme længere op i systemet end bare at være på bistand eller have ufaglært arbejde, at det er værd at forsøge at gøre sig umage, at have mål i sit liv, ikke opgive så nemt og bare sige de ‘vil ikke have os alligevel, hvorfor skal jeg så bruge tid på at læse, jeg får alligevel ikke en praktikplads. Så bare det at jeg er lærer, deler stilling med mine danske kolleger, at der er plads til mig, det håber jeg eleverne tænker over. At de tænker: ‘Hvis hun kan undervise i Folkeskolen, selv om hun ikke er født i Danmark, så kan jeg også’. Det er også vigtigt, at der er nogen med anden etnisk baggrund som journalist og tv-vært. Det at man kan se,

at der er nogen som har nået det øverste lag i samfundet, det er meget motiverende, jo flere jo bedre. Så er det dem, der ligesom sætter dagsorden, åbner døre for de kommende generationer, fortæller at det ikke er farligt at være muslim i Danmark alligevel« (*At være muslimsk kvinde i Danmark* 2009: 82).

Som vi vil se i kapitel 9, er der efterhånden en del af den slags synlige rollemødder både i medierne og kulturlivet, og det kan formodentlig motivere flere til at søge samme vej. De unge skal dog fortsat ikke regne med, at vejen til den slags positioner er bred eller let at gå. Det understreges tydeligt i tv-journalisten Nagieb Khajas beretning i interviewbogen *Opdrift*, hvor 11 mønsterbryderes livshistorie lægges frem:

»Jeg havde meget svært ved at finde et job, lige da jeg var færdig som journalist. Jeg troede, at man blev vurderet udelukkende på sin ansøgning, men der var nogle af de andre, som havde et netværk i forvejen, som de brugte til at finde et arbejde. Mange journalister kommer fra journalistfamilier, og hvis de ikke har forældre, der er journalister, så har de en onkel, som er det. Det er et af de største problemer for os indvandrere. Vi kender en masse grønthandlere og taxachauffører, men vi kender ingen advokater eller læger eller journalister. Vi skal starte helt nede fra bunden« (Mygind 2009).

»At komme længere op i systemet«, »at gøre sig umage« og udtalelsen om »ikke at opgive så nemt« er altså lettere sagt end gjort, når arbejdsløsheden er høj, når man ikke har de rette faglige kvalifikationer – eller når man i visse situationer udsættes for diskrimination på arbejdsmarkedet. Til disse aspekter skal føjes endnu en vigtig dimension, når det drejer sig om at finde fodfæste på arbejdsmarkedet og gøre karriere, nemlig tilstedeværelsen af sociale netværk, i det følgende også omtalt som jobsøgningsnetværk. Eller sagt med lidt andre ord: Det er ikke tilstrækkeligt at have en god uddannelse eller den rette uddannelse, det er ligeledes nødvendigt at have de rette forbindelser.

Veje til job – jobsøgningsnetværk

Hvordan får man et godt job som it-tekniker eller jurist, hvis ens forældre og alle deres bekendte arbejder som grønthandlere, rengøringsassistenter og taxachauffører? Overgangen fra skolen og studiet til en plads på arbejdsmarkedet er ofte

forbundet med store omvæltninger for de unge veluddannede indvandrere – og for nogle også med store vanskeligheder. Nogle unge (og deres forældre) har forberedt sig godt på de udfordringer, de unge møder, når de skal ind på arbejdsmarkedet, mens andre bliver overraskede over, hvor svært det kan være at finde et job, selv om man har et flot eksamensbevis med sig fra studiet. Mange af de unge mangler både kendskab til de sociale koder på arbejdsmarkedet, savner et netværk inden for relevante brancher og mangler i nogle tilfælde også den selvtillid, der skal til for at komme ud af en jobsøgningsproces med en ansættelseskontrakt i hånden. Desuden har mange af dem som nævnt ikke de rollemodeller, som de fleste etniske danskere har i form af forældre, kammerater eller søskende, som allerede er godt i gang med en erhvervskarriere. Mange af de unge er på godt og ondt ude i ukendt land, og det kan være både skræmmende og uoverskueligt.

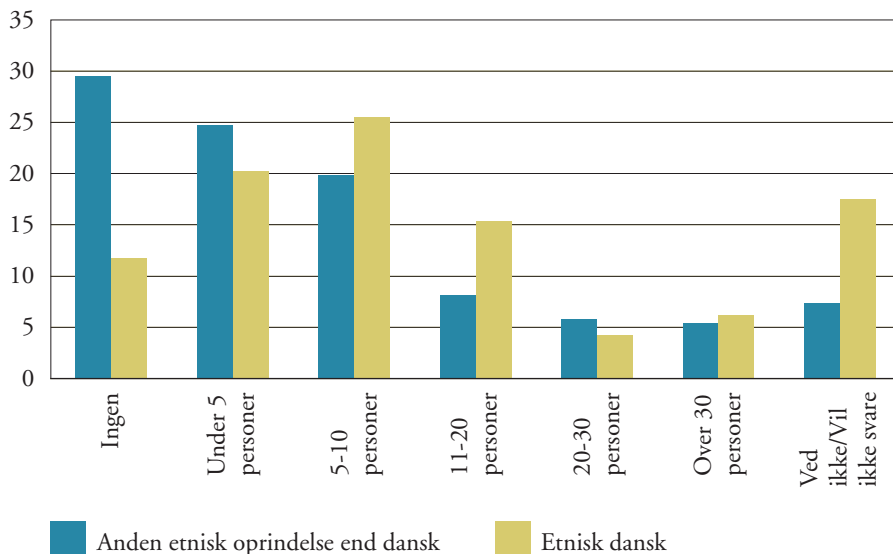
At netværk, både i form af social og etnisk kapital, spiller en stor rolle, når man søger job, er ikke nyt. Men det bliver særlig tydeligt, når vi har at gøre med 'mønsterbrydere' med anden etnisk baggrund end dansk. Vi ved fra internationale og danske undersøgelser, at de fleste job besættes i kraft af personlige kontakter, og at sociale relationer betragtes som en vigtig ressource på lige fod med uddannelse og tidligere jobberfaring (Lin 2001; Mikkelsen 2001; Ejrnæs 2008). En studievejleder på et af landets gymnasier har således fat i noget rigtigt, når vedkommende siger, at:

»(n)år man ser på mønsterbrydere, så skal man se 30 år frem i tiden, om det holdt. Fordi man kan godt tage uddannelsen, men hvad så? Deres netværk er stadig skrøbeligt, og man har stadig ikke forældrenes venner til at sørge for, man får det første job. Der kan være mange glaslofter stadigvæk, for at mønsterbryderen er lykkedes med sit projekt. De tosprogede unge kvinder, dygtige og dejlige som de er, de får altså en ensomhed med sig resten af livet, sådan er det bare. Så når man møder en dygtig ung læge med anden etnisk baggrund – dem er der jo mange af på lægestudiet, dem vil vi møde, når vi bliver gamle – så er det, vi bare skal være glade for, hvor dygtig hun er og så rose det« (*At være muslimsk kvinde i Danmark* 2009: 81).

Men hvor godt eller dårligt står det rent faktisk til med indvandrere og efterkommeres *jobsøgningsnetværk*? Der er flere måder, hvorpå man kan måle omfanget af sådanne, og Catinét har gjort et forsøg i en survey blandt indvandrere og danskere ved at stille følgende spørgsmål: *Hvor mange mennesker (inklusive familie, venner og bekendte) kender du, der vil kunne hjælpe dig med at finde et nyt arbejde?* Svarene er gengivet i figur 7.1.

Figuren viser tydeligt, at danskerne generelt har et mere omfattende jobsøgningsnetværk end indvandrerne, men hvad der er virkelig bekymrende er, at tæt

Figur 7.1: Omfanget af indvandreres og danskeres jobsøgningsnetværk (%)

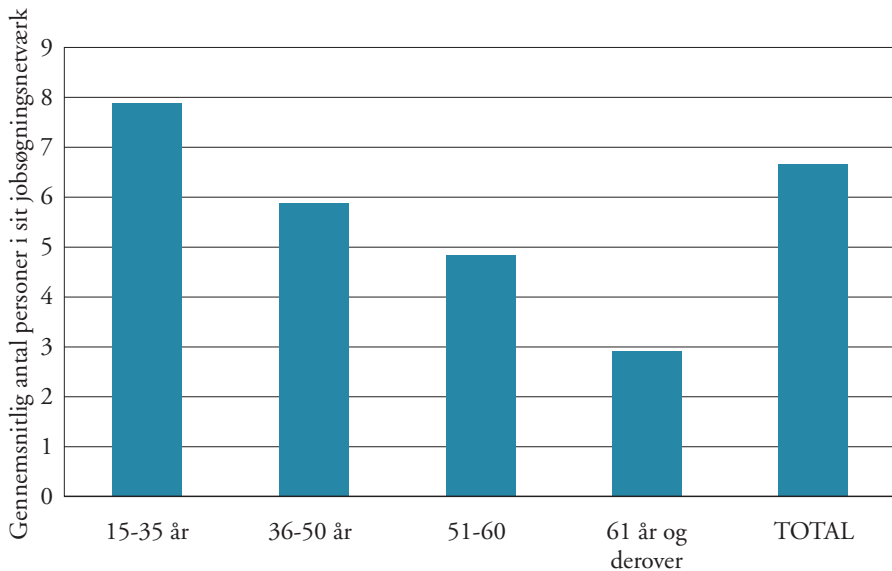

Kilde: IntegrationsStatus 2. halvår 2006; Catinét Bus 8.-15. januar 2007.
 Base: Indvandrere 1084 respondenter; danskere 1011 respondenter.

på 30 % af indvandrerne overhovedet ingen relevante kontakter har, mens dette kun er tilfældet for 12 % af danskerne. Der er ikke markante forskelle på mænd og kvinders jobsøgningsnetværk, men fælles for danskere og indvandrere er, at i gruppen, der har flere end 20 personer i sit netværk, er det mændene, som dominerer (*IntegrationsStatus* 2. halvår 2006). Beregninger foretaget på baggrund af Catinéts survey viser endvidere, at er man barn af en indvandrer eller flygtning, kender man i gennemsnit henholdsvis 9,9 personer og 9,5 personer, modsat 6,6 og 5,8, hvis man selv er henholdsvis indvandrer eller flygtning. Er man født i eller har boet 20 år eller længere i Danmark, har man i gennemsnit henholdsvis 8,8 og 7,7 personer i sit netværk sammenlignet med et gennemsnit for hele gruppen af indvandrere på 6,6 personer. Med disse beregninger in mente kan det derfor ikke undre, at det, som virkelig sætter sig igennem, er respondenternes alder, som det ses i figur 7.2. De yngre årgange, hvoraf mange er født i Danmark eller har levet størstedelen af deres liv her, har et stort netværk, mens de ældre, som ofte har levet en mindre del af deres liv i Danmark, har et tyndere netværk.

At ældre personer har et mindre netværk, forekommer altså umiddelbart plausibelt og kan også hænge sammen med, at de ikke i så høj grad søger at udvide deres netværk eller holde det i live. Nogle af dem sidder i faste stillinger, går ledige eller er trådt helt ud af arbejdsmarkedet. De har ikke længere i samme grad som tidligere behov for kontakter, der kan være dem behjælpelige med at

Figur 7.2: Alder og jobsøgningsnetværk

Kilde: IntegrationsStatus 2. halvår 2006.
Base: 1084 respondenter.

finde et nyt arbejde. Mange af dem har desuden et dårligt helbred, hvad der yderligere begrænser deres mobilitet på jobmarkedet. De yngre årgange, som enten er på vej ind på arbejdsmarkedet eller er i begyndelsen af et karriereforløb og er på udkig efter et bedre job, har formodentlig etableret en stor del af deres sociale relationer i forbindelse med skolepraktik, lærepladser og studiejob eller som et resultat af deres forældres kontakter. En iransk mand fortæller, hvordan det på hans uddannelse var sådan, at mange af danskerne kendte hinanden fra folkeskolen eller ungdomsuddannelsen og derfor havde et stærkt netværk – ofte også i form af relevante kontakter blandt kammeraternes forældre:

»Mange af dem havde lovning på et job, før de var færdiguddannede, fordi de brugte deres netværk: Ved at kende nogen – eller at forældrene gjorde det – der eksempelvis havde en virksomhed eller lignende. Denne mulighed har man som indvandrere ikke« (cf. Petersen 2006: 96).

Fordeler vi herefter indvandreres og flygtninges jobsøgningsnetværk på national oprindelse, er det muligt at opstille følgende graduering gående fra høj til lav:

Tyrkiet	7,9
Eksjugoslavien	7,3

Pakistan	7,1
Libanon	6,3
Iran	5,3
Irak	5,0
Somalia	2,9

Den tyrkiske befolkningsgruppe topper listen med det i gennemsnit største job-søgningsnetværk efterfulgt af indvandrere fra Eksjugoslavien og Pakistan, dvs. de lande hvorfra der kom mange arbejdsmigranter i 1960'erne og 1970'erne. I den modsatte ende af skalaen finder vi flygtninge fra Iran, Irak og Somalia, som har et noget mindre netværk. Især somalierne kender meget få personer, som ville kunne hjælpe dem med at finde et job, hvilket formodentlig også kan tilskrives den selvforstærkende effekt, der ligger i, at somalierne har en meget lav erhvervsfrekvens og er kommet forholdsvis sent til Danmark. Kender man som somalier primært andre somaliere, er sandsynligheden for, at der i ens netværk er nogen, som kan hjælpe en i arbejde, altså ringe, og det er vanskeligt umiddelbart at udvide sit netværk med kontakter, som kan siges at udgøre en del af et egentligt job-søgningsnetværk. Problemet forstærkes på grund af den sammenhæng, der også ses mellem job-søgningsnetværk (blandt arbejdstagere og arbejds-søgende) på den ene side og såkaldte *jobrekrutteringsnetværk* (som arbejdsgiverne gør brug af) på den anden side.

Arbejdstagerne søger at påvirke deres situation i kraft af job-søgningsnetværk, mens arbejdskøberne gør brug af *jobrekrutteringsnetværk* for at skaffe tilstrækkeligt med kvalificeret arbejdskraft. Et eksempel på dette er den kædemigration, der blev sat i gang fra blandt andet Danmark til Tyrkiet, da danske arbejdsgivere i 1960'erne efterlyste ufaglært arbejdskraft og begyndte at rekruttere arbejdere fra tyrkiske landsbyer. De første tyrkiske arbejdere blev af arbejdsgiverne opfordret til at invitere venner og slægtninge til Danmark, og på den måde fik arbejdsgiverne hurtigt adgang til en stor pool af arbejdskraft, som de kunne 'suge' til sig efter behov. Gevinsten for arbejdsgiverne var både, at rekrutteringsarbejdet for en stor del blev 'uddelegeret' til arbejderne, og at disse arbejdere typisk ville forsøge at sikre sig, at de folk, de rekrutterede, var gode og stabile arbejdere, så de ikke selv blev kompromitteret ved at have skaffet dårlig arbejdskraft til virksomheden.

Tilsvarende metoder benyttes også i dag af danske virksomheder, der har behov for at udvide antallet af ansatte og ikke ønsker at bruge alt for mange ressourcer på at udvælge stabil arbejdskraft. I Anders Ejrnæs' (2008) studie af ISS-koncernens rekrutteringsstrategi nævner han, at 48 % af medarbejderrekrutteringen i 2001 foregik igennem uformelle rekrutteringskanaler i form af venner (31 %), familie (7 %) eller tidligere ISS-ansatte (10 %). Ifølge administrerende direktør Arne Pedersen opnår man en anden gevinst,

»når man først åbner dørene for integration af nydanskere, så viser det sig, at det er en selvforstærkende og frugtbar kilde til konstant rekruttering. Vi har undersøgt rekrutteringskanalerne til ISS. Det viser sig, at mund-til-øre-metoden er den hyppigste kanal ind i ISS for nydanskere, fordi vores nydanske medarbejdere anbefaler os til deres venner og bekendte. Og det på trods af, at vi hovedsageligt kan tilbyde servicejobs – om end med gode karrieremuligheder, når evnerne er til stede. ... På nogle arbejdspladser har det betydet, at der har været tale om 'familier' – især tyrkerne oplever vi som medarbejdergrupper, der bruger deres netværk fremragende. På disse arbejdspladser er der aldrig problemer med bemanning og rekruttering« (cf. Ejrnæs 2008: 175).

Vi vender tilbage til tyrkernes omfangsrige og intensive jobsøgningsnetværk efter først at have kigget på de informationer, antropolog Christina Jagd (2007) har indsamlet via interviews med somaliske flygtninge. Hun beretter om Amin, der kom til Danmark som 20-årig med 12 års skolegang bag sig fra Somalia. Efter 10 års ophold i Danmark stod Amin i 1997 med en dansk ingeniøruddannelse og skulle i gang med at søge job: »Jeg anede ikke, hvordan jeg skulle søge arbejde. Jeg troede, jeg ville få job efter første ansøgning«. Så let gik det ikke for Amin. Han måtte søge omkring 100 stillinger, før det med hjælp fra en mentor lykkedes Amin at komme i arbejde. Af Jagds øvrige informanter opnåede 13 ud af 20 deres første job ved direkte mellemkomst af en ven eller bekendt, som i forvejen havde tilknytning til arbejdsmarkedet, hvilket peger i retning af, at »sociale relationer til andre, der er i job, udgør en kerneressource i forhold til at komme ind på arbejdsmarkedet« (Jagd 2007: 337) – jævnfør de tidligere bemærkninger om netop somaliernes svære position i forhold til at udvide deres jobsøgningsnetværk, fordi erhvervsfrekvensen blandt somaliere i Danmark er så lav.

I det somaliske miljø spiller klientilhørsforhold til gengæld en afgørende rolle, og det kan tænkes at være en fordel i forhold til at udvide sit jobsøgningsnetværk. Hvis et vist antal medlemmer af en bestemt klan først er kommet i arbejde, kan de tætte relationer tænkes at føre til en effekt, der kan sammenlignes med den, vi tidligere har set blandt de tyrkiske arbejdsmigranter. Et eksempel på klientilhørsforholdets betydning finder vi hos en anden af Jagds informanter, Hassan. Han havde fået et job på et fjerkræslagteri igennem en bekendt, der tilhører samme klan som ham selv. En anden somalier, Fatun, fortæller om klans betydning i Danmark:

»Det betyder rigtig, rigtig, rigtig meget. Dem, der er min tætte klan, det er dem, jeg spørger om råd, hvis jeg har brug for råd. Hvis jeg eller nogen i min familie er syge eller har problemer, taler jeg med dem i min tætte

klan om det (...). Det er klart, at hvis jeg har et job, så spørger jeg nogen i min tætte klan. Det er ligesom tæt familie. Men der er ikke mange somaliere i Danmark, der har arbejde, så jeg tror ikke, man skaffer så meget arbejde gennem klanen« (cf. Jagd 2007: 340).

Somalierne er dog som nævnt fortsat en af de etniske grupper, der i en dansk sammenhæng har den laveste beskæftigelsesgrad, og blandt andet derfor overvejer mange somaliere at emigrere til et andet vestligt land på jagt efter arbejde. En del gør også alvor af overvejelserne, og her kan det igen tænkes, at klientil-hørsforhold spiller ind. Mange somaliske flygtninge har slægtninge i Storbritannien, Canada og Australien, og det er ikke utænkeligt, at netop de mest ressourcestærke, som har forbindelser til andre ressourcestærke medlemmer af en bestemt klan i disse lande, vil være mest tilbøjelige til at emigrere. På den måde kan man forestille sig, at de somaliere, der bliver boende i Danmark, får et tyndere og tyndere netværk på dansk grund, mens deres jobsøgningsnetværk i udlandet vokser.

Betydningen af at have et stort jobsøgningsnetværk og kontakter til personer, som er i arbejde, understreges af Ditte Petersen (2006), der har sammenlignet tyrkere og iranere på det danske arbejdsmarked. De to indvandrergrupper har nogenlunde sammen arbejdsløshedsprocent, men holder man sig til gængs økonomisk teori, burde tyrkernes arbejdsløshed være en del højere end iranernes pga. deres lavere uddannelsesniveau. Grunden til den lave arbejdsløshed blandt tyrkerne tilskriver Petersen tyrkernes store sociale netværk. Mange af tyrkerne omtaler deres sociale netværk som en »viden-hvem-de-andre-er«, eller som en tyrkisk kvinde udtrykker det: »Tyrkerne har det der med at alle kender alle«, og ved, at man i dette netværk føler et sammenhold og en ansvarsfølelse over for hinanden. Petersen fortæller om en af sine informanter fra Tyrkiet, at:

»... i hans kommune er størstedelen af tyrkerne og kurderne fra samme område i Tyrkiet, og han beskriver et meget tæt forhold mellem dem. Han kommer eksempelvis jævnligt i en klub, hvor mange af de kurdiske mænd kommer og spiller kort og drikker te. Klubben har en social funktion, og bruges af mange ledige for at få tiden til at gå. Dog kommer der også mange beskæftigede efter arbejdstid, og er således et sted, hvor man mødes, og hvor det etniske fællesskab kan udfolde sig – i hvert fald for mændene. Han fortæller, hvorledes deres fælles baggrund, religion og kultur, og ikke mindst den fattigdom som i hvert fald førstegenerationsindvandrere kender til fra Tyrkiet, er med til at danne fællesskab og tætte bånd tyrkerne imellem, hvor man vil gøre meget

for at hjælpe hinanden. Eksempelvis er der mange kurdere i kommunen, der ejer pizzeriaer, og han beskriver, hvordan ejerne ofte hjælper unge tyrkiske drenge der er i problemer, ved at give dem arbejde« (Petersen 2006: 70).

Heroverfor støder vi på en iransk mand, der siger, at »i starten da jeg kom til Danmark var jeg meget iransk, var meget sammen med iranere, men efterhånden er jeg blevet mere dansk kulturelt set«, og han fortsætter, »man skal tilpasse sig og ikke isolere sig«. Om man isolerer sig ved ikke at kappe sine etniske bånd, kan diskuteres, men der er talrige eksempler på, at det er forbundet med store omkostninger at stå uden sociale netværk. En yngre iransk kvinde, der efter en længere ledighedsperiode er kommet i arbejde, fortæller, »at hun manglede og savnede opbakning fra andre iranere, men at der her ikke eksisterer et særligt stærkt sammenhold og følelse af forpligtigelse over for hinanden«. En anden iransk kvinde, der går ledig, giver udtryk for, at hun føler sig meget alene og isoleret, og hendes netværk består da også af meget få personer eller med Petersens ord:

»Hun har haft jobs, som hun har fået gennem aktivering, men har ikke haft almindeligt og permanent job. Hun giver udtryk for, at hun meget gerne vil have arbejde, og hvor hun tidligere var meget opsat på at få arbejde inden for bestemte områder, er hun i dag helt ligeglad. Hun er meget frustreret over, at have søgt rigtig mange jobs uden nogen sinde at få dem, og tilskriver en stor del af sin ledighed sit manglende netværk. Hun siger: 'Jeg har en kuffert fuld af afslag. ... Jeg har intet netværk, jeg kender ingen. Jeg er nærmest isoleret« (Petersen 2006: 93).

Sammenlign herefter den iranske kvindes situation med en ung tyrkisk kvinde, der er nyuddannet cand.merc.:

»Hun har siden hun afsluttede sin uddannelse gået ledig, og har søgt et væld af stillinger inden for hendes fagområde, og hun giver udtryk for, at hun meget gerne vil i arbejde. Hendes far har en restauration, ligesom hun kender flere andre tyrkere der er selvstændige, og her ville hun godt kunne få arbejde, stort set med det samme, siger hun. Hun vil dog helst have et arbejde, hvor hun kan bruge sin uddannelse, så hun fortsætter med at søge« (Petersen 2006: 98).

Som det fremgår af det seneste eksempel, er det ikke alle jobsøgningsnetværk, som er lige relevante, når man er på udkig efter et arbejde, der modsvarer ens

uddannelsesmæssige kvalifikationer. Lad os derfor i næste afsnit se lidt nærmere på de jobsøgningskanaler og typer af jobsøgningsnetværk, som Ditte Petersens (2006) informanter har gjort brug af i jagten på arbejde.

Veje til job – jobsøgningskanaler

I alt indgik 168 ledige og beskæftigede tyrkere og iranere med bopæl i Aalborg og Århus i Petersens undersøgelse. Af disse blev 72 spurgt: *Hvordan fik du først kendskab til dit nuværende job?* Svarene er gengivet i tabel 7.2.

Tabel 7.2: Anvendte jobsøgningskanaler blandt beskæftigede tyrkere og iranere (%).

Formelle kanaler	Antal i %
Gennem opslag i aviser, fagtidsskrifter o.l.	19,4
Gennem jobbaser på internettet	6,9
Gennem kommunen eller AF (herunder aktivering)	8,3
Har været i uddannelsespraktik på arbejdsstedet	6,9
<i>I alt</i>	<i>41,7</i>
Uformelle kanaler	
Spurgte en jeg kendte, der fortalte mig om jobbet	9,7
Spurgte en jeg kendte, der kunne ansætte mig	6,9
En jeg kendte kontaktede mig og fortalte mig om jobbet	22,2
En jeg kendte kontaktede mig og tilbød mig jobbet	8,3
Arbejdsstedet havde fået mig anbefalet af en jeg kendte og kontaktede mig	4,2
<i>I alt</i>	<i>51,4</i>
Direkte ansøgning	
Henvendte mig til arbejdsstedet/sendte en uopfordret ansøgning	2,8
Andet	4,2
<i>I alt</i>	<i>6,9</i>
<i>Total i %</i>	<i>100</i>
<i>Totale antal respondenter</i>	<i>72</i>

Kilde: Petersen (2006: tabel 5.1).

Interessant er det, at de uformelle kanaler ifølge Petersens undersøgelse betyder så meget for indvandrernes jobmuligheder. Hele 51,4 % svarede således bekræftende på, at de enten havde kontaktet en bekendt for at komme i betragtning til et job eller selv var blevet kontaktet af en bekendt, der havde kendskab til et ledigt job (jf. endvidere Møller & Rosdahi 2006: 109-10 og Larsen & Pedersen 2009). Tabellen siger ikke noget om, hvilken type af bekendte respondenten har haft kontakt med, men Petersen (2006: 77) kan oplyse, at 35 % af dem tilhører gruppen af nære familiemedlemmer, slægtninge eller venner af familien, mens 65 % er personer, som respondenterne kendte fra uddannelse, foreningsdeltagelse, etniske fællesskaber, kurser, nabolaget og lign.

I den teoretiske litteratur svarer det til at skelne mellem henholdsvis stærke og svage bånd, inspireret af den amerikanske sociolog Mark Granovetters (1974) distinktion mellem »strong and weak ties«. Stærke bånd omfatter tætte og hyppige kontakter til nærmeste familie, slægtninge og venner, mens de svage bånd dækker over mindre hyppige og ofte tilfældige forbindelser til en bredere kreds af personer. Set i en jobsøgningsituation er fordelene ved de svage bånd (»the strength of weak ties«), at de bringer oplysninger om jobønsker og jobmuligheder ud til flere personer – eller sagt på en lidt mere abstrakt måde: Styrken ved de svage netværk er, at de skaber forbindelseslinjer mellem forskellige sociale strukturer eller klier af aktører, hvad der er med til at øge informationsmængden. De stærke bånd derimod har tendens til at lukke sig om sig selv og afskærer individer fra at få del i informationer af betydning for jobsøgningen. Fra anden side hævdes det imidlertid (Lichter & Waldinger 2003), at ressourcetsvage grupper, som indvandrere i denne forbindelse ofte kan henregnes til, er henvist til at benytte stærke netværk i deres søgning efter arbejde, og at de stærke netværk åbner op for en mere direkte kommunikation mellem arbejdsgiver og arbejdstager, hvad der kan øge lavt kvalificerede indvandreres beskæftigelsesmuligheder. De meget få danske undersøgelser på området peger i retning af, at både stærke og svage jobsøgningsnetværk har relevans for indvandrerne, men de indikerer samtidig, at både indvandrere og danskere er yderst bevidste om, at det er en fordel at have mange og specialiserede netværk.

Vi står herefter med to grundlæggende forklaringer på, hvad der kan øge chancerne for at være eller komme i beskæftigelse: Den første omtales som *human kapital* og set i et migrationsperspektiv *landespecifik human kapital*, som understreger betydningen af uddannelse, erhvervserfaring, dansk kundskaber og varighed af ophold i Danmark. Den anden forklaring betoner *social kapital* i form af jobsøgningsnetværk og specialiserede jobsøgningsnetværk, herunder forskellen mellem stærke og svage netværk, som vejen til job. Petersen (2006: 106) søger at operationalisere disse variable for siden at teste dem i en logistisk

regressionsanalyse og kommer frem til, at både human kapital og social kapital påvirker chancen for at være i beskæftigelse. En anden måde at udtrykke det på, er at sige, at både individuelle ressourcer, men i høj grad også sociale relationer bør indgå i vores overvejelser, når det drejer sig om job, arbejde og karriere. Betydningen af at tænke sociale relationer med ind i økonomiske transaktioner understreges yderligere i de to følgende afsnit om henholdsvis unges erhvervs-karrierer og unge selvstændige med egen virksomhed.

Erhvervskarrierer

Mange af vores informanter er som nævnt stadig under uddannelse eller befinder sig i overgangen mellem endt uddannelse og en begyndende karriere inden for den offentlige eller private sektor. Eksemplerne på en påbegyndt karriere viser imidlertid tydeligt fordelene ved at have ældre søskende, der kan stå bi med råd og vejledning. På spørgsmålet om, hvad det betyder at have ældre søskende, der allerede er i arbejde, svarer Farah, at de ikke kun har hjulpet hende med lektierne, men:

»mine ældre søskende, de har også været meget karriereorienteret, og så har de ligesom været gode til at sige, hvordan man kommer frem, rent karrieremæssigt. Det har jeg helt sikkert haft rigtig meget gavn af«.

28-årige Altan, der har tyrkisk baggrund, omtaler sig selv som en kvinde med »bjergbestigermentalitet«. På spørgsmålet om, hvorvidt hun deltager i nogen form for karriereorienteret netværk, svarer hun: »vi er 13, overvejende tyrkere og pakistanere, der mødes sådan uforpligtende og taler, altså, man kan tale om alt, om erhvervsrelaterede problemstillinger«; derudover er hun medlem af Netværk Danmark og aktiv i en gruppe, der kaldes Unge Chefer og i netværket Kvinder i Første Række.

Flere af de unge, som har gjort karriere i det private erhvervsliv, henviser til foreningen O.N.E. (tidligere Søjlen), der dels fungerer som et netværk, hvor unge erhvervsaktive med indvandrerbaggrund kan udveksle erfaringer, dels udgør et 'korps' af rollemodeller, der kan fungere som inspiratorer for andre unge indvandrere og efterkommere, der er på vej i uddannelsessystemet (jf. endvidere afsnittet »professionelle ungdomsorganisationer« i kapitel 11). I det hele taget er det symptomatisk, at vores informanter allerede, når de søger deltids- og fritidsjob i studietiden, gør flittigt brug af deres etniske netværk, og igen, når de skal ud i deres første job efter endt uddannelse, er det som regel også blandt personer med samme etniske baggrund som dem selv, de søger bistand. I deres

videre karriereforløb benytter de sig derimod både af etniske netværk og (arbejdspladsrelaterede) danske netværk. Det ser således ud til, at de unge er meget bevidste om at udvide deres netværk undervejs, og at de også er i stand til at skabe nye relationer og kontakter, som de kan benytte sig af i et videre karriereforløb. Denne evne er særlig vigtig for de unge, der begiver sig ind i brancher, hvor der endnu kun er få indvandrere og efterkommere, og hvor deres etniske netværk derfor hurtigt vil komme til kort, når det gælder om at øge muligheden for forfremmelser og et opadgående karriereforløb.

Selvstændige med egen virksomhed – unge iværksættere

I rapporten *Tryghed blandt unge nydanskere* (Shakoor & Riis 2007: 102) blev unge med etnisk minoritetsbaggrund spurgt, om de i fremtiden helst ville arbejde som lønmodtager eller som selvstændig. Hertil svarede lidt over halvdelen, at de helst ville arbejde som selvstændig. Der var dog forskel på kønnenes indstilling, idet 51 % af kvinderne svarede, at de foretrak at være lønmodtagere, mens 59 % af mændene hældte mere mod en karriere som selvstændig erhvervsdrivende. Den samlede andel på omkring 50 % er ganske mange og afspejler måske, at indvandrere og efterkommere generelt er mere tilbøjelige til at nedsætte sig som selvstændige sammenlignet med etniske danskere. Den store arbejdsløshed i 1980'erne fik mange indvandrere til at forsøge sig som selvstændige, og indvandrerne selv begrunder ofte deres beslutning med, at de måtte opgive at finde arbejde som lønmodtagere, at de økonomiske vilkår var bedre som selvstændig, eller at de sætter pris på den større frihed, livet som selvstændig giver. Med til billedet hører også, at flere kan henvise til forældre og bedsteforældre, som selv har været eller er selvstændige.

Andelen af selvstændige er særligt høj blandt iranere, pakistanere, vietnamesere og tyrkere, mens omvendt kun få fra Irak, Marokko og Somalia har nedsat sig som selvstændige. Langt de fleste såkaldte indvandreraktiviteter (virksomheder etableret af indvandrere og ofte med indvandrere som eneste ansatte) findes inden for handels- og servicebranchen samt hotel- og restaurationsvirksomhed. De fleste bedrifter er små og koncentreret i lavindkomstområder uden store krav til uddannelse og formelle kvalifikationer. Typisk for disse virksomheder er desuden, at de i vidt omfang rekrutterer deres medarbejdere inden for den nærmeste familie og slægt (Bager & Rezaei 2001; Rezaei 2002). Ser vi nærmere på aldersfordelingen blandt indvandreraktiviteternes stiftere og ansatte, viser det sig interessant nok, at efterkommere har næsten 3 gange større tilbøjelighed til at blive selvstændige end jævnaldrende med etnisk dansk baggrund, og det er især mændene, der vælger at starte egen virksomhed. Tre fjerdedele af de

efterkommere, der bliver iværksættere, er således mænd. Flere end 2,5 % af de mandlige efterkommere med ikke-vestlig baggrund bliver iværksættere allerede inden det fyldte 30. år, mens under 1 % af etnisk danske mænd etablerer deres egen virksomhed i så ung en alder. Mange efterkommere etablerer endda virksomhed betydeligt før de fylder 30. år, sådan som vi så med 19-årige tamilske Varan tidligere i dette kapitel, hvilket kun ganske få etniske danske mænd gør (*Iværksættere med udenlandsk baggrund* 2009).

Som andre eksempler på unge iværksættere med etnisk minoritetsbaggrund kan vi trække to af de informanter frem, som indgår i Ditte Petersens materiale.

»En ung tyrkisk mand, der om natten arbejder som rengøringsassistent og om eftermiddagen og aftenen arbejder i eget pizzeria, som han har sammen med sin far. Efter folkeskolen, gik han et halvt års tid på handelsskole, men valgte at droppe ud for at arbejde i stedet. Han fortæller, at han og faren har haft ca. 6-7 forskellige restaurationer i kommunen« (Petersen 2006: 87).

»En tyrkisk kvinde i starten af 30'erne, der for nylig har opstartet egen virksomhed. Hun fortæller, at det at være selvstændig er noget, hun nærmest har fået ind med modermælken, da begge hendes forældre har været selvstændige inden for et væld af forskellige områder, eksempelvis restauration, kiosk, frugt og grønt og blomster, og her har hun ofte hjulpet til. Foruden inspirationskilde og eksponenter for fordelene ved at 'have sit eget' i stedet for at være almindelig lønmodtager, har forældrene også hjulpet hende i den henseende, at de lånte hende startkapital som banken ikke ville, ligesom de har lagt mange timers arbejde i at istandsætte lokalerne, fortæller hun« (Petersen 2006: 84).

Begge respondenter har valgt at følge i forældrenes fodspor og har tydeligvis trukket på de erfaringer, forældrene har gjort sig med at drive selvstændig virksomhed. Endvidere emmer interviewene af lysten og trangen til at være sin egen herre. At de unge selvstændiges netværk ikke kun begrænser sig til den nære familie, fremgår af et interview med en anden tyrkisk mand.

»Han har omkring 50 slægtninge i Danmark og beskriver, hvorledes man disse slægtninge imellem, i høj grad har opmuntret og støttet hinanden i at blive selvstændige, ligesom de har hjulpet hinanden i gang. Han fortæller, at var der eksempelvis en blandt dem, der havde klaret sig rigtig godt, kunne vedkommende give et økonomisk lån til en anden, der også gerne vil starte op, og generelt hjalp man vedkommende med at

lægge budget, finde ud af regler omkring skat og moms og så videre« (Petersen 2006: 84).

De fleste indvandrerejede virksomheder er små enkeltmandsforetagender, der grundlæggende bygger på familiecentrerede og monoetniske netværk i alle faser af udviklingen. Indvandrerne gør med andre ord optimalt brug af social og etnisk kapital ved opstart og drift af deres forretning. Denne strategi rummer både fordele og ulemper (Goli et al. 2010). Fordelene er, at uudnyttede ressourcer kommer i spil og kanaliseres ind i produktive aktiviteter; ulemperne er, at det hårde slid belaster familielivet, og at mange indvandrerfamilier kommer til at stå med en stor gældsbyrde, hvis virksomheden lukker. Endelig kan det indvendes, at de monoetniske netværk kan være med til at bremse virksomhedernes omsætning, ekspansion og overskud, blandt andet fordi de kan have svært ved at nå ud til bredere kundegrupper.

Som allerede nævnt er de fleste indvandrerejede virksomheder små, familiecentrerede foretagender, og for mange indvandrere repræsenterer de således en mulighed for at skabe sig en levevej uden nødvendigvis at have taget en lang uddannelse. Der er også en tendens til, at indvandrernes virksomheder grupperer sig inden for traditionelle indvandrerbrancher (etniske erhvervsenklaver) med ringe ekspansionsmuligheder. Denne tendens er dog muligvis ved at ændre sig. For selv om mange unge indvandrere giver udtryk for, at de stræber efter en karriere som selvstændige, er det ikke nødvendigvis ensbetydende med, at de drømmer om at etablere sig inden for de traditionelle indvandrerbrancher. Blandt de unge, som anser livet som selvstændig for attraktivt, er der også mange med et forholdsvis højt uddannelsesniveau, og det kan i sig selv betyde, at fremtidens 'indvandreraktiviteter' vil sprede sig over langt flere brancher, herunder brancher, hvor det typisk kræver længerevarende uddannelse at begå sig. Nedenfor følger et eksempel på tre unge indvandrere, der har betrukket nye veje.

»Moayad Fahmi var 11 år, da han sammen med sine to ældre brødre, Mohannad og Maytham, og sine forældre flygtede fra Irak og i 1989 slog sig ned i Danmark. Han interesserede sig mere for tegnefilm, animation og computerspil end skolebøgerne. Da folkeskolen var overstået endte han med at tage Den Fri Ungdomsuddannelse. 'Jeg blev god til at tegne, men ønskede at specialisere mig i 3D-grafik og lære af de bedste. Sådan en skole fandtes desværre ikke. Så jeg kom på den idé, at jeg kunne åbne min egen, og min studievejleder bakkede mig op', siger den nu 31-årige Moayad Fahmi. På det tidspunkt havde hans to brødre en computerbutik, hvor de solgte hardware. Begge har en matematisk uddannelse fra Irak, som Mohannad har suppleret med en

uddannelse som teknisk designer-assistent, mens Maytham er uddannet elektromekaniker. Der var dog ingen job at få, og derfor besluttede de at starte selv. Men konkurrencen var hård, så da deres lillebror kom med idéen til at åbne en skole i butikken, så de straks mulighederne i at få deres egen niche i IT-branchen« (*Iværksættere med udenlandsk baggrund* 2009).

At lysten til at blive iværksætter trives i gruppen af efterkommere, der er i gang med en videregående uddannelse, bekræftes af en undersøgelse fra 2007 gennemført af Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling blandt ca. 3200 tilfældigt udvalgte universitetsstuderende. Undersøgelsen viste, at 22 % af de studerende med udenlandsk baggrund er aktive som iværksættere eller overvejer at blive det, mens det til sammenligning kun gjaldt for 12 % af de etnisk danske studerende (*Iværksættere med udenlandsk baggrund* 2009). Samlet set må man sige, at livsformen som selvstændig og som 'vækstiværksætter' ser ud til at slå igennem blandt unge indvandrere, mens unge etniske danskere stadigvæk er mere tøvende over for at vælge denne karrierevej.

Igen ses her både kontinuitet og brud i forhold til forældregenerationen. Kontinuiteten består i, at de unge – ofte med inspiration fra deres forældre – ser livet som selvstændige erhvervsdrivende som en oplagt mulighed for at skabe sin egen karriere og muligvis også for at gøre sig mindre sårbar over for økonomisk lavkonjunktur med massefyringer til følge eller som et værn mod diskrimination og forskelsbehandling. Bruddet består i, at mange af de unge bevidst fravælger de brancher, deres forældre har etableret sig i – i hvert fald i det omfang, det er muligt for dem at søge over i andre, mere videnstunge, brancher. Heri ligger altså umiddelbart et brud, som hænger godt sammen med de forrige kapitlers beretninger om unge, der har set de barske konsekvenser af forældrenes hårde fysiske arbejde. Det kan dog også anskues som en form for kontinuitet, forstået på den måde, at mange af forældrene netop har slidt så hårdt i det for at give deres børn mulighed for at uddanne sig og få beskæftigelse inden for brancher, hvor risikoen for nedslidning ikke er så stor. Som tidligere nævnt har nogle forældre ligefrem 'truet' deres børn med, at de ville ende i samme typer af nedslidende job som forældrene, hvis de ikke passede deres skole. De unges ambitioner om at etablere sig som selvstændige inden for andre brancher end forældrene kan således ses som et udtryk for, at de både trækker på og lærer af forældrenes erfaringer og viderefører forældrenes værdier og normer for et arbejdsomt liv.

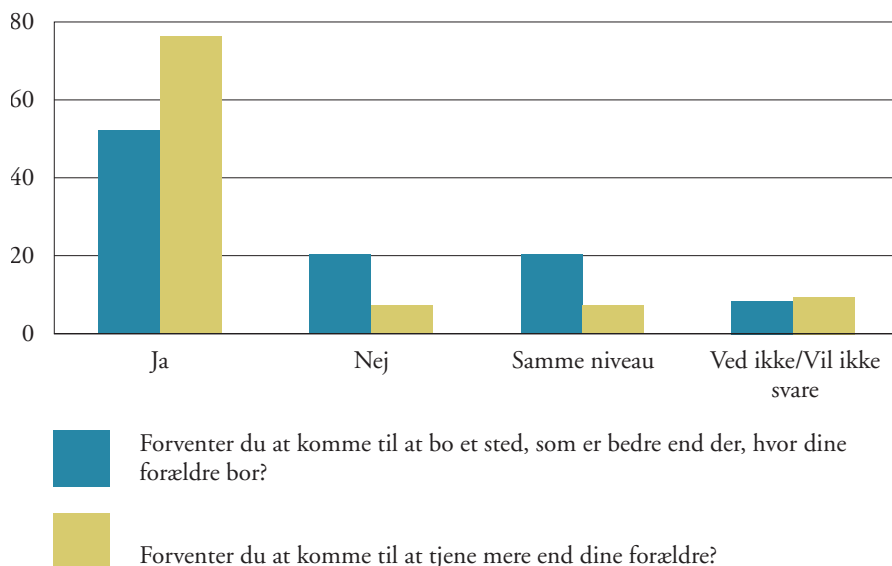
Opsummerende kan det siges, at større fortrolighed med det danske samfund, bedre uddannelse og fremgang på arbejdsmarkedet med deraf gode karrieremuligheder uden tvivl har forbedret de socioøkonomiske forhold for mange unge indvandrere og efterkommere sammenlignet med deres forældre. I

det sidste afsnit diskuteres, hvor bredt disse aspekter kan siges at være slået igennem, og hvorvidt den økonomiske fremgang har været lige stor for alle.

Social ulighed og social mobilitet

To vigtige forhold, som indgår i de flestes opfattelse af 'et godt liv', er indkomst og bolig. Derfor har Catinét spurgt gruppen af efterkommere, om de forventer at tjene mere end deres forældre, og om de regner med at opnå bedre boligforhold end forældrene. Fordelingen af svar ses i figur 7.3.

Figur 7.3: Forventninger til indkomst og bolig (efterkommere i %)

Kilde: IntegrationsStatus 2. halvår 2008.

Base: 162 respondenter.

Langt de fleste svarer 'ja' til begge spørgsmål og bekræfter dermed antagelsen om, at unge med indvandrerbaggrund forventer et bedre liv end deres forældre – de forventer med andre ord at opleve en social opstigning. Men survey, holdninger og forventninger er én ting; noget andet er virkeligheden. En anden måde at vurdere frugterne af indvandrernes og efterkommernes uddannelse, arbejde og karriere er ved at beregne den gennemsnitlige personindkomst, dvs. erhvervsindkomst, overførselsindkomst og anden personlig indkomst. Opgørelser heraf ligger til grund for tabel 7.3, der baserer sig på tal fra Danmarks Statistik.

Tabel 7.3: Gennemsnitlig personindkomst for 16-64-årige indvandrere, efterkommere og danskere i 2003.

	Indvandrere		Efterkommere		Danskere	
	Antal personer	Gnsntl. indkomst	Antal personer	Gnsntl. indkomst	Antal personer	Gnsntl. indkomst
Vestlige lande	91.152	210.839	8.415	234.764	–	–
Ikke-vestlige lande	189.796	157.955	17.363	115.359	–	–
Vestlige og ikke-vestlige lande i alt	280.948	175.113	25.778	154.338	–	–
Danskere	–	–	–	–	3.206.463	252.044
Alderskorrigeret – vestlige lande	91.152	209.730	8.415	244.422	–	–
Alderskorrigeret – ikke-vestlige lande	189.796	158.507	17.363	224.475	–	–

Kilde: Årbog for udlændinge i Danmark (2005: 182).

Tabellen viser, at indvandrere fra ikke-vestlige lande i 2003 havde en gennemsnitlig indkomst på 157.955 kr., mens den lå på 210.839 kr. for indvandrere fra vestlige lande og på 252.044 kr. for danskernes vedkommende. Da vi allerede har konstateret, at aldersfordelingen blandt indvandrere og efterkommere er meget forskellig fra aldersfordelingen blandt danskere, er der også blevet korrigeret for denne forskel. Det ændrer ikke billedet for ikke-vestlige indvandreres vedkommende, men det ændrer temmelig markant på gennemsnitsindkomsten for efterkommere, der nu når op på 224.475 kr. – og dermed nærmer sig danskernes. Den store forskel i gennemsnitsindkomst mellem indvandrere og efterkommere, efter der er blevet korrigeret for alder, kan ses som et udtryk for en vis opadgående socioøkonomisk mobilitet – og som tegn på et begyndende brud med den fastlåste økonomiske position, som størsteparten af indvandrerne befinder sig i, når vi sammenligner med majoritetsbefolkningen. Igen kan man dog også anskue det som en form for kontinuitet – forstået på den måde, at det formodentlig er et resultat af forældregenerationens massive opbakning til deres børns uddannelse og deres ambitioner om social opstigning på børnenes vegne.

Billedet er dog ikke entydigt positivt, idet fremgangen viser sig langt fra at omfatte alle. En nylig undersøgelse fra Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2009) kommer frem til, at hver 7. indvanderer fra ikke-vestlige lande lever i relativ fat-

tigdom, mens det 'kun' gælder hver 40. etniske dansker. Mellem 2001 og 2006 er andelen af fattige i procent for etniske danskere steget fra 2,0 % til 2,4 %, mens tallet for indvandrere fra ikke-vestlige lande og for efterkommere er steget fra henholdsvis 10,2 % til 14,0 % og fra 8,0 til 12,4 %. Årsagen til den øgede fattigdom skal ifølge Arbejderbevægelsens Erhvervsråd findes i politiske tiltag som starthjælp, introduktionsydelse, 300-timers-reglen og kontanthjælpsloftet, der især rammer indvandrere og efterkommere.

På den ene side kan vi altså konstatere, at flygtninge og indvandrere og i endnu højere grad efterkommere generelt har fået det bedre rent økonomisk. På den anden side er denne positive udvikling også forbundet med større ulighed, der bl.a. kommer til udtryk i egentlig fattigdom. Yildiz Akdogan, der har tyrkisk baggrund og er folketingsmedlem for Socialdemokratiet (Socialdemokraterne), siger herom:

»De mennesker, der i dag lever marginaliseret uden en reel tilknytning til samfundet, er ikke kun tynget af økonomiske problemer, men også af en svag social arv med forældre, der muligvis ikke kan bidrage til deres barns uddannelse, og en kulturel baggrund, der måske betyder, at man ikke er vokset op i et dansktalende hjem. Denne udvikling har været længe undervejs, for en så markant fattigdom, der knytter sig til specielle etniske dele af samfundet, bliver ikke skabt på en dag. Derfor ærgrer det mig, at vi har en regering, der med sin politik ikke har afhjulpet denne sociale skævvridning af samfundet, men som direkte har skabt mere fattigdom«
(*Kristeligt Dagblad* 15/4 2009).

Udtalelsen vidner om, at en ung kvinde med indvandrerbaggrund, som har gjort karriere i det politiske system, ikke har glemt, hvorfra hun kommer. Hendes egne erfaringer som barn af tyrkiske indvandrere udgør tværtimod en del af grundlaget for hendes politiske engagement, hvilket vi skal se nærmere på i kapitel 12, der omhandler unge indvandreres og efterkommeres politiske engagement. Flere af de interviewede, heriblandt Yildiz Akdogan, er optaget af både social- og integrationspolitik, ligesom det ligger dem meget på sinde at rykke ved det ofte meget negative og stereotype billede af kønsroller, herunder især kvinders forhold, blandt indvandrere og efterkommere. Netop unge indvandreteres og efterkommeres familieliv, parforhold og ægteskabsmønster er temaer, som har været genstand for megen offentlig omtale og en række politiske indgreb, og ligesom de unges uddannelses- og erhvervs-mønster er præget af både brud og kontinuitet i forhold til forældrenes erfaringer, værdier og praksisser. Det vil vi se nærmere på i kapitel 8, hvor vi blandt andet skal stifte bekendtskab med en række tendenser i retning af, at indvandrerens familiemønster i stigende grad

kommer til at ligne etniske danskeres, om end det også fortsat på afgørende områder adskiller sig herfra.

I sammenhæng hermed er det værd at nævne, at mens der i forældregenerationen var en markant forskel på de to køns tilknytning til arbejdsmarkedet – idet langt færre kvinder end mænd har haft erhvervsarbejde – ser det ud til, at de unge kvinder blandt efterkommerne ikke kun klarer sig godt i uddannelsessystemet, men også bruger deres uddannelse ved at være aktive på arbejdsmarkedet. Her taler statistikken sit eget tydelige sprog: Blandt de 30-35-årige indvandrere er det kun 49,9 % af kvinderne, der er på arbejdsmarkedet, mens det gælder 68,9 % af mændene. Men blandt de 30-35-årige efterkommere er det hele 76,1 % af kvinderne og 80 % af mændene, der er i arbejde. Selv om deres mødre ofte har været hjemmegående og uden uddannelse, vælger de unge kvinder altså typisk selv at få en uddannelse – og formår også at bruge denne uddannelse som et springbræt til at komme ind på arbejdsmarkedet. Hvordan dette faktum vil sætte sig spor i de unges familieliv, er endnu svært at sige, men vi vil i det følgende kapitel pege på forskellige tendenser i retning af ændrede kønsroller, men samtidig fortsat fokusere på familien som en afgørende enhed.

Familieliv, parforhold og ægteskab

»Jeg vil gerne have, at hun kender til romaernes historie og kultur, men samtidig opdrager jeg hende selvfølgelig til at indgå i det danske samfund, som det ser ud i dag. Jeg blev opdraget med traditionelle kønsroller, hvor mine søstre og jeg blev oplært i at klare en husholdning. Det er da på en måde kommet mig til gode, for jeg har ikke svært ved at lave mad og gøre rent og den slags. Men det er ikke noget, jeg vil lægge vægt på over for Rosa. Til gengæld vil jeg gerne give nogle af de andre ting, jeg fik med mig hjemmefra, videre til hende. Det var jo for eksempel mine forældre, der opmuntrede mig til at uddanne mig«.

Biljana Muncan, 33 år, romabaggrund, født i Danmark af arbejdsmigranter fra Serbien, uddannet cand.mag. i historie og religion, arbejder som gymnasie-lærer (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

»Jeg tænkte da af og til, at når jeg nu havde mand, hjem og barn, hvad skulle jeg så på seminariet? Og der var mange i familien og blandt mine venner, der mente, at når jeg havde en mand, behøvede jeg jo ikke en uddannelse, og så skulle jeg da bare droppe ud. Men jeg holdt fast«.

Amal Najjar, 29 år, palæstinensisk baggrund, folkeskolelærer, gravid med sit tredje barn (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Amal Najjar, der citeres ovenfor, blev gift under sin uddannelse og oplevede det som en barsk overgang fra et liv, hvor hendes forældre tog ansvar for mange ting, til et liv, hvor hun nu selv skulle stå for det praktiske – ganske vist i et tæt samarbejde med sin mand – og samtidig klare studierne og siden også pasning af 2 børn. Men hun gennemførte sin uddannelse til lærer og arbejder i dag på en folkeskole i Århus-området. Amal havde, lige fra hun mødte sin mand, gjort det klart for ham, at hun ville have en uddannelse, og inden de giftede sig, havde hun sikret sig, at han ville støtte hende i den beslutning.

Også Amals forældre støttede hende, selv om hun på mange måder lever et anderledes liv end sin mor:

»Mit eget liv er meget forskelligt fra min mors, og vi tænker forskelligt om mange ting. Det ligger vel i generationsforskellen. Men hendes livs-syn er meget fremtidsorienteret og lyst. Hun er meget aktiv, går i klubber og har mange sociale relationer, og både hun og min far bakkede mig fra begyndelsen op i, at jeg skulle tage en uddannelse«.

Amals svigermor derimod var mere skeptisk over for Amals beslutning og forstod ikke, hvorfor svigerdatteren ikke kunne nøjes med at gå hjemme og tage sig af sin mand. Efterhånden har hun dog ændret holdning, ikke mindst fordi hun har set, at hendes egne døtre ligesom Amal ønsker at leve et mere udadventt liv end hun selv. »Nu er hun faktisk meget stolt af, at jeg har fået en uddannelse. Jeg tror, hun synes det er flot, at jeg har klaret det, og hun kan se, at det også er godt for hendes søn at have en uddannet kone«.

Da Amal begyndte at studere, var der kun få kvinder i hendes omgangskreds, hun kunne spejle sig i og identificere sig med: »Der var en periode, hvor jeg følte mig meget alene, fordi jeg stort set var den eneste i min omgangskreds, der tog en uddannelse. De andre gik mest hjemme og passede deres børn«. Men også hvad det angår, har Amal noteret sig, at der er sket en forandring:

»Nu er det nemmere, fordi de fleste enten er begyndt at gå i skole, er i aktivitet eller har fået et arbejde. De kommer mere ud og oplever nye ting, og det gør dem mere åbne over for, at man kan leve på forskellige måder«.

Amal er glad for den øgede åbenhed over for det danske samfund, hun oplever i sin familie og blandt de øvrige indvandrerfamilier, hun omgås. Men samtidig er hun meget bevidst om, at der er værdier og normer i majoritetssamfundet, som hun i lighed med sine forældre ikke ønsker at tage til sig – og som hun heller ikke ønsker, at hendes børn skal indoptage. Amal synes, at hendes forældre i deres opdragelse af hende var gode til at finde en balance mellem deres egne traditioner og normer og Amals behov for at deltage i det sociale liv i en skole præget af danske normer:

»Min far var god til at skabe en balance, som jeg kunne acceptere. Jeg kunne for eksempel godt få lov at tage ud i byen, hvis han vidste, hvor jeg var, og hvornår jeg kom hjem. Det var fint for mig; de rammer kunne jeg leve med«.

Amals datter er kun et par år gammel, men Amal har allerede gjort sig en del overvejelser om, hvordan hun vil reagere, når hendes egen datter kommer i puberteten og måske gerne vil prøve nogle af de ting af, som Amal selv valgte fra.

»Jeg vil gerne være åben over for hendes ønsker, og jeg vil helst diskutere mig frem til løsninger. Men der er bare ting, der ikke kan diskuteres. Jeg vil ikke være så åben, at jeg lader hende gå i byen og have kærester, som hun vil. Jeg er nødt til at stå ved mine holdninger og mine værdier og forsøge at give dem videre til hende. Min mand og jeg taler ofte om, hvordan det bliver, hvis vores børn til den tid er så stædige, at de bare holder fast i deres. Det bliver en stor udfordring«.

Hun understreger også, at den slags konflikter ikke kun findes i etniske minoritetsfamilier:

»Danske forældre oplever også generationsforskelle og konflikter med deres børn, fordi der er så mange muligheder og fristelser nu. Da jeg var teenager, var der selvfølgelig også fristelser, men det er anderledes nu. Jeg har læst og hørt om de dér chatrum og hjemmesider, hvor der sker alt muligt. Forældrene aner ikke, hvordan de skal få det stoppet« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Amals historie sætter fingeren på flere af de forandringstendenser i de unges familieliv, parforhold og ægteskabsmønstre, vi skal se nærmere på i dette kapitel. Dels repræsenterer Amal en voksende gruppe etniske minoritetskvinder, der tager en længevarende uddannelse. For nogle betyder deres ønske om at uddanne sig, at de udskyder forlovelse og ægteskab og i lighed med mange etnisk danske kvinder først bliver mødre i en forholdsvis sen alder og får langt færre børn end deres forældre. Mange unge med etnisk minoritetsbaggrund bliver stadig boende hjemme, indtil de bliver gift, men et stigende antal – især mænd – lever som singler i kortere eller længere tid, mens de studerer, ligesom også flere oplever at blive skilt.

Antallet af ægteskaber indgået mellem en etnisk dansker og en ung med minoritetsbaggrund bliver også mere almindelige, hvilket førnævnte Biljana Muncan også er et eksempel på. Hun er gift med en etnisk dansk mand, der ligesom hun selv er universitetsuddannet. Også en anden type blandede ægteskaber, som der har været mindre fokus på, er i stigning, nemlig ægteskaber mellem unge fra forskellige minoritetsgrupper.

I det hele taget er familiemønstret i opbrud, og på flere områder begynder de etniske minoriteter at ligne majoritetsbefolkningen. De bor færre sammen, de bliver gift senere, skilsmisseraten stiger, og uddannelsesniveaueet blandt kvinderne er i kraftig stigning. På nogle afgørende punkter adskiller mange etniske minoritetsunge sig dog fortsat fra flertallet af etnisk danske unge. Det gælder blandt andet i deres syn på familiens betydning, ikke mindst forholdet mellem generationerne. Her gælder det, at de etniske minoritetsunge ofte føler en stor loyalitet og respekt for deres forældre, og de positionerer sig holdningsmæssigt op imod en forestilling om, at etniske danskere ikke tillægger familien nogen særlig betydning. At der i praksis er langt flere nuancer, vil dette kapitel belyse. Vi begynder med at beskrive de unges boligformer.

Boligformer og familiemønstre

Da vi spurgte en af vores kvindelige tyrkiske informanter, hvad hendes familie betyder for hende, svarede hun lidt tøvende:

»... så betyder de selvfølgelig meget mere, men det er jo, men det er heller ikke sådan, at jeg er afhængig af dem i min dagligdag, på den måde, fordi, jamen det skyldes også, at jeg bor adskilt, at jeg er udeboende, men selvfølgelig altså betyder de meget, altså når jeg tager beslutninger, så har jeg da altid dem med mig, man ser dem altid som en del af sig selv«.

Om det at flytte hjemmefra siger hun:

»Jeg er nok den, som er banebrydende på den måde, at jeg er flyttet hjemmefra. Men mine forældre, de havde i starten fordomme, og de ville ikke have det; måske er det ikke fordomme, det er også mere det der med, at de bare ikke ville have, at man skal komme for langt væk, men i bund og grund ved de måske godt, at det er det, der er mest rigtigt for mig, og derfor gav de så lov«.

Flere af vore øvrige informanter er ligeledes flyttet hjemmefra. Nogle, da de blev gift under eller efter studiet, andre, da de flyttede på kollegium eller fandt sig en ungdomsbolig sammen med nogle af vennerne. Mange bor dog stadig derhjemme og har det godt med det, og flere giver udtryk for, at det at flytte hjemmefra har været eller vil være en nødvendig foranstaltning i forbindelse

med, at de skal studere i en anden by, men ikke noget, der er motiveret af et ønske om at komme væk fra forældrenes kontrol eller indflydelse. Et eksempel er 19-årige Varan, hvis forældre kom til Danmark fra Sri Lanka som flygtninge. På interviewtidspunktet har han søgt optagelse på informatik-studiet i Aalborg og regner med at flytte dertil kort efter:

»Det bliver en udfordring at bo alene. Jeg tror, at den selvstændighed, jeg vel allerede har, vil komme til udtryk, når jeg pludselig skal klare alting i hverdagen selv. Men når jeg flytter, er det ikke, fordi jeg har lyst til at komme væk fra mine forældre. Jeg er stadig glad for at bo hjemme, og hvis jeg kunne læse informatik i Århus, ville jeg blive boende her. Jeg sætter stor pris på mine forældre; de har mere erfaring end jeg og kan give mig god råd (...) Jeg respekterer mine forældre, og jeg tager dem altid med på råd – både når jeg skal tage store og små beslutninger. Hvis jeg siger til dem, at jeg gerne vil til fest eller i byen med mine venner, siger de som regel, at det er fint. Nogle gange spørger de mig, om det ikke er en bedre ide, at jeg bliver hjemme og læser lektier, og ofte har de jo ret. Men nogle gange overbeviser jeg dem om, at jeg godt kan passe skolen, selv om jeg går med til fest. Og hvis de i sidste ende siger nej, accepterer jeg det. Jeg smækker aldrig med døren og går min vej« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Andre af vores kvindelige informanter har haft konflikter med deres forældre, og det er tydeligt, at det for mange forældre er svært at forlige sig med tanken om, at en datter flytter hjemmefra, før hun skal giftes. Her spiller forældrenes frygt for ondsindet sladder og rygter i de etniske minoritetsmiljøer en rolle. Men flere af pigerne giver også udtryk for, at forældrene har rykket sig og ændret deres holdninger i takt med, at de ældste søskende har bevist, at de kan administrere de frihedsgrader, de får tildelt, ligesom de enkelte søskende i flokken kan inspirere og motivere hinanden til at forsøge at bearbejde forældrene. Tyrkiske Hasana siger:

»Det der med at flytte hjemmefra, der var ingen andre, der turde gøre det eller har haft mod på at gøre det før, men jeg var så den første, og det er jo ikke noget, min far har brudt sig om overhovedet før. Min ældste søster, hun har haft mange begrænsninger i sin tid, men jeg synes, jeg har sådan ved at snakke og diskutere med ham, så har jeg flyttet mange grænser for ham, det har jeg virkelig. Også sådan noget med, min tvillingesøster og jeg, vi har gået til sport, karate, og det har også, i starten var det meget sådan, det var ikke noget, han var vild med, fordi vi var jo piger, og vi

skulle tage bus ind til byen og sådan noget, men ved at stå fast ved det, så viste vi også de andre søskende, at man kunne rykke ved ham, altså ved hans grænser, så jeg føler da, han har fået nogle andre tanker og sådan, øh sætter ikke så mange begrænsninger længere«.

Hasanas udtalelser illustrerer, hvordan dialogen og forhandlingerne mellem de unge og deres forældre kan føre til større frihedsgrader og i sidste ende også lette overgangen til en egen tilværelse, men:

»det har jo ikke været så nemt at flytte, når man har den baggrund, som jeg har, men det var meget vigtigt for mig at få den her uddannelse, og det eneste sted, man kan studere, det er her i København, og så har jeg hende min veninde, som jeg gik i klasse med i gymnasiet, som jeg ikke kendte før, hun er også tyrker, hende flyttede jeg så sammen med her til København, og det er også sådan meget med at have den der ... vise, at man virkelig mente det, man sagde, og altså vi fik ikke nogen hjælp fra dem, vi skulle selv finde ud af vores bolig, og det var meget svært i starten, men altså, da vi så fandt vores egen bolig og sagde, vi skulle flytte, så var der ikke noget at gøre, det var sådan lidt, så vi flyttede, vi boede i en midlertidig, sådan en fremleje inde på Nørrebro i 3 måneder, så fandt vi så vores ungdomsbolig ude på Amager, ja sådan en lille lejlighed«.

De af vores informanter, som flytter bort fra hjemmet, gør det typisk, fordi de skal begynde på en uddannelse, som eksempelvis Hasana, eller begynde på et nyt job. De fleste etablerer dog fortsat først deres egen husstand, når de bliver gift, og det er gennemgående, at de unge foretrækker at finde en bolig i nærheden af deres forældre. En af vores mandlige palæstinensiske informanter, som er gift og lige har fået sit første barn, forklarer, hvorfor han prioriterer den geografiske nærhed til forældrene:

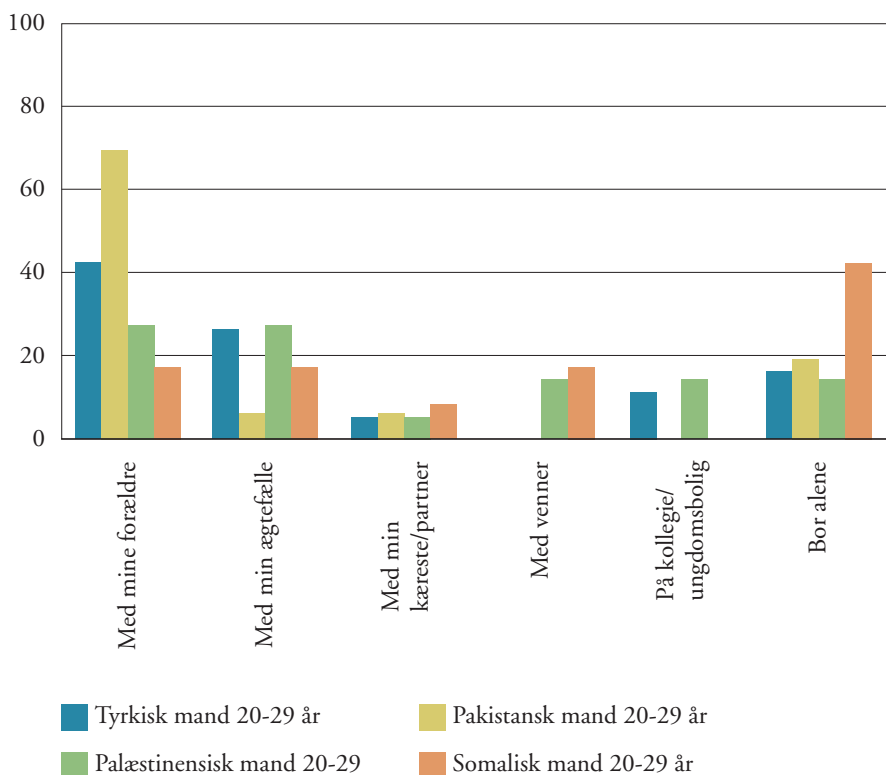
»For altid, når forældrene har brug for noget, eller f.eks. hvis jeg skulle arbejde i København eller et eller andet, så skulle jeg af sted 3-4 dage, så lader jeg altid min kone være hjemme ved dem, fordi hun må ikke være alene. Jeg synes ikke, det er en god ide, fordi hvis hun nu har brug for et eller andet, så er min far der, så er min mor der eller mine søskende og hjælper hende; og det er det samme med dem, hvis min far tager af sted og min mor har brug for hjælp, så tager jeg hjem og sover hos dem i 3-4 dage, og så tager jeg på arbejde derfra, så vi sådan bakker hinanden op ... ja, vi holder sammen rigtigt meget endda; vi har altid sådan mine

bedsteforældre, de bor kun to blokke derfra, men vi er oppe og besøge dem hver eneste dag«.

Disse citater stemmer godt overens med det mere overordnede indtryk af indvandreres bolig- og familieforhold, som vi finder i TrygFondens survey om unge nydanskere (Shakoor & Riis 2007). Her blev de unge spurgt, hvem de bor sammen med. Respondenterne blev delt op i to aldersgrupper, de 15-19-årige og de 20-29-årige. Men eftersom næsten alle de 15-19-årige tilkendegiver, at de bor sammen med deres forældre (og søskende), bringer vi kun resultaterne for den ældste aldersgruppe i figur 8.1.

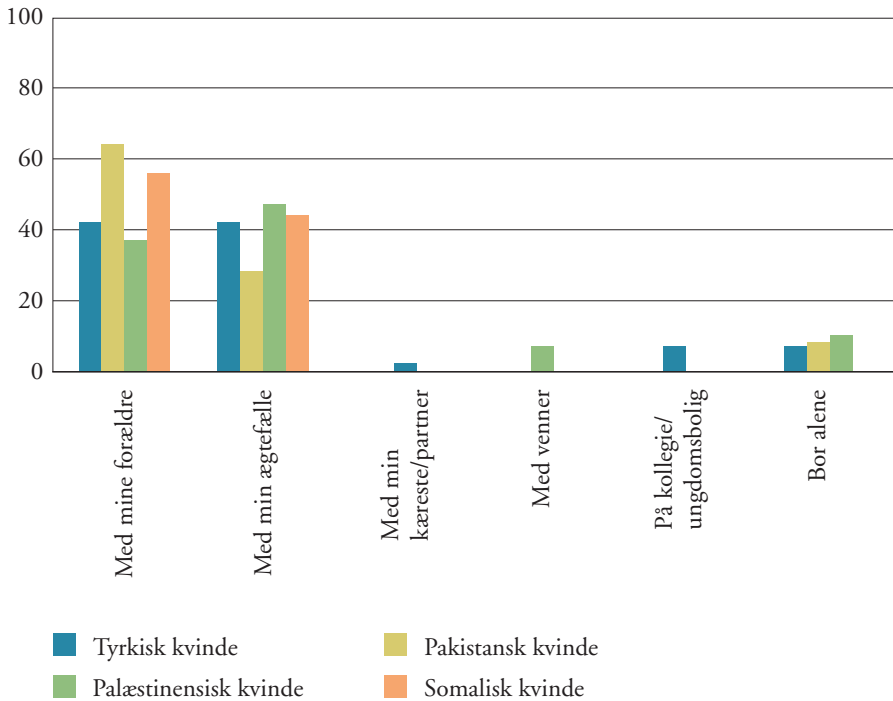
Som tidligere omtalt er der i denne survey ikke tale om et tilfældigt udvalg af etniske minoritetsunge, men derimod om en gruppe af unge, der er i gang med eller har afsluttet en ungdomsuddannelse og/eller videregående ud-

Figur 8.1A: Hvem bor du sammen med? (mænd 20-29 år i %)

Kilde: Tryghedsdata 2006-07_database.
Base: 69 respondenter.

Figur 8.1B: Hvem bor du sammen med? (kvinder 20-29 år i %)

Kilde: Tryghedsdata 2006-07_database.
Base: 121 respondenter.

dannelse. Alligevel giver svarene os nogle spændende fingerpeg. For det første fremgår det, at lidt flere kvinder end mænd i 20-års-alderen stadig bor hjemme. En del af de unge mænd deler bolig med nogle venner, bor på kollegium, alene eller bor sammen med en ægtefælle eller kæreste. Mest interessant er det umiddelbart, at så mange mænd med pakistansk baggrund stadig bor hjemme, mens lidt over 40 % af de somaliske mænd bor for sig selv. Hvad det sidste angår, kan vi kun gætte på, at deres flygtningestatus har en indflydelse, idet en del af dem kan tænkes at være kommet til landet alene som flygtningebørn eller unge flygtninge, eller det kan tænkes, at det forholdsvis høje antal skilsmisser blandt somaliere spiller ind her. Hvad pakistanerne angår, peger blandt andre Schmidt & Jakobsen (2000: 158) på »en bevidsthed om og pligt troskab mod kulturelle traditioner«, og at pakistanske familier typisk indretter sig i større boliger og eget hus for at holde familien samlet, hvis de har økonomisk mulighed for det.

Kvindernes boligform er ikke så sammensat som mændenes; her ser vi et mønster, der gælder for samtlige etniske grupper, nemlig at de fleste kvinder bor sammen med forældrene eller sammen med en ægtefælle og eventuelle børn.

Det billede kan Uzma Ahmed Andresen godt genkende. Hun er født i Danmark af pakistanske arbejdsmigranter og har familie både i Danmark, Pakistan, Tyskland og en række andre lande. Hun er gift med en etnisk dansker og har 2 døtre. Hun arbejder som konsulent og foredragsholder med etniske minoriteter og kvinders forhold som sit speciale, og hun har i mange år været engageret i både pakistanske og tværetniske foreninger for unge og kvinder. Hun har bl.a. i en periode været engageret i Organisationen af Pakistanske Studerende og Akademikere (OPSA), ligesom hun har været forkvinde for Foreningen for Etnisk Ligestilling. Om bolig mønstre og familiestruktur blandt unge veluddannede pakistanere siger hun:

»Der er stor forskel på de forventninger, der er til mænd og kvinder, og så spiller det også ind, om vedkommende bliver gift med én, der bliver familiesammenført fra Pakistan, eller med en anden ung pakistaner fra Danmark. Unge mænd bliver ofte boende hjemme, indtil de skal giftes, eller indtil uddannelse og arbejde tvinger dem til at flytte. De har ofte et tæt forhold til deres mor, og de oplever desuden en masse praktiske fordele ved at blive boende. Deres mor laver mad til dem og vasker deres tøj, og de behøver ikke at bruge deres SU på husleje, mad og den slags. De bliver på mange måder serviceret, især hvis de er under uddannelse. Det er den måde, forældrene kan støtte dem på, og klarer de studierne godt, rækker opbakningen virkelig langt. Det er også ret almindeligt, at de unge mænd har deres egen indgang og kan leve et ret frit liv, samtidig med at de formelt set bor hjemme. De kan gå i byen og komme sent hjem, uden at forældrene behøver at tage en konflikt med dem om det. Det er nemmere at forbigå i tavshed, når forældrene kan lade, som om de ikke ved det. Samtidig opfylder den unge mand rollen som den gode søn, der tager medansvar for familien. Han hjælper forældrene med forskellige praktiske ting eller bidrager eventuelt med en del af sin løn, hvis han er i arbejde. Der er status i at have en hjemmeboende søn, der tager sig af én, og mange af de unge mænd er stolte over at være med til at bevare det traditionelle familieliv. En del af dem bliver derfor også boende hos forældrene, når de bliver gift. Men det kan bedst lade sig gøre, hvis forældrene har været med til at vælge konen, og hvis de har valgt en kvinde fra Pakistan, som har omtrent samme baggrund som dem selv. Hun vil typisk være indstillet på at tilpasse sig svigerfamilien og indgå i en fælles husholdning med svigermoren. En kvinde, der er vokset op i Danmark,

vil oftere have et ønske om at skabe sin egen husholdning og gøre tingene på sin egen måde, og så kan det være nødvendigt, at de unge flytter for sig selv. Men der er jo også fordele ved at bo hos svigerforældrene. For kvinder, der gerne vil gøre karriere, kan det være en fordel at have et sæt bedsteforældre i samme hus, som kan hjælpe med at passe børnene«.

»For kvinderne er det anderledes. De kan ikke bare flytte hjemmefra. Det forventes, at de bliver boende, til de bliver gift, hvorefter de så flytter ind hos svigerfamilien eller flytter i egen bolig med deres mand. Men i nogle tilfælde kan pigerne få lov at flytte hjemmefra, hvis de skal studere. Så ordner familien det typisk sådan, at de kan flytte ind på et værelse hos nogle slægtninge, eller man lejer et værelse eller finder en lejlighed til dem, som de eventuelt deler med en anden pakistansk pige. At flytte på kollegium er stort set utænkeligt for pigernes vedkommende. Forældrene er simpelthen meget mere utrygge ved, at en pige bor alene og i det hele taget er ugift i for lang tid. Det, forældrene frygter, er nok især, at hun har kærester eller dyrker sex før ægteskabet. For drengenes vedkommende er det snarere, at de drikker eller ikke passer studierne. De bekymringer spiller også ind i forhold til synet på at lade de unge flytte hjemmefra«
(*Interview med kilden* januar 2010).

Der er i de nævnte tal og vurderinger ikke noget, der tyder på, at f.eks. pakistanske unge kvinder i stort tal fremover vil flytte for sig selv, inden de bliver gift og får børn. Som vi skal se senere i kapitlet, er der dog tendenser i retning af stigende alder for indgåelse af ægteskab og stigende uddannelsesniveau, og begge dele kan tænkes at trække i retning af, at de unge kvinder på et tidspunkt vil begynde at flytte for sig selv. Der er dog ifølge Uzma Ahmed Andresen også den mulighed, at forældrene flytter med deres søn eller datter for at bakke op om barnets uddannelse eller karriere:

»Jeg kender eksempler på, at hele familier er flyttet fra Jylland eller Fyn til Sjælland for at følge en søn, som har fået job derovre. Hele familien bryder op og flytter med for at bakke ham op, og så begynder man at udvide sit netværk blandt pakistanere i hovedstadsområdet for at finde en ægtefælle til ham«.

Helt generelt er single-tilværelsen blevet mere almindelig blandt etniske minoriteter i Danmark. En rapport fra København (*Singler i København* 2006), viste således, at antallet af singler med ikke-vestlig baggrund på 18 år og derover steg fra 4441 i 1995 til 8612 i 2005. Antallet af singler med ikke-vestlig baggrund, der

har børn, steg i samme periode fra ca. 1000 til 2500. Ifølge Danmarks Statistik er antallet af skilsmisser blandt flygtninge og indvandrere steget med 16 % fra 1999 til 2005, og selv om der er eksempler på, at nogle – især kvinder – flytter tilbage til forældrene efter en skilsmisse, vil også det stigende antal skilsmisser formodentlig resultere i, at flere og flere unge med etnisk minoritetsbaggrund kommer til at bo alene i kortere eller længere perioder.

Dog er der i vores materiale stadig meget, der peger i retning af, at de unge – i det omfang, det er muligt – ønsker at blive boende enten hjemme hos eller i nærheden af forældrene, også fordi det giver mulighed for at bevare en tæt daglig kontakt med andre hjemmeboende søskende og med den øvrige familie.

Palæstinensiske Wel, der er vokset op i Gellerup ved Århus i et nærmiljø med mange af sine slægtninge, siger om familiens betydning:

»Familien for os er både far, mor, børn, tanter, onkler og bedsteforældre. I min mors familie er der syv piger og tre drenge – det er pissefedt, at selv om der er stor aldersforskel, så har de rigtig meget sammen. Jeg elsker, når hele familien er samlet, og vi sidder 30 mennesker omkring et stort bord med en ordentlig omgang mad. Alle føler sig trygge, for det er familien. Her hører man altid til« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Også i Bektovic' undersøgelse af holdningerne til religions- og kulturmødet blandt unge med forskellig etnisk baggrund er der flere eksempler på minoritetsunge, der lægger meget vægt på den tætte kontakt med familien i hverdagen, bl.a. 22-årige Randi, der har kristen baggrund og kom til Danmark fra Irak som teenager:

»Jeg har mine forældre, min storesøster og min storebror her. Vi er sådan en typisk arabisk familie. Min søster er 27 år gammel, og hun er ikke flyttet hjemmefra endnu, fordi vi ikke kan finde ud af at være adskilt. Det er først, når hun er blevet gift, at hun skal flytte. Og det bliver svært for os andre, fordi vi holder meget sammen, og vi har et rigtig tæt forhold til hinanden« (Bektovic 2004).

Familiens betydning og forholdet mellem generationerne

Irakiske Randi anser i det hele taget synet på familien som en afgørende forskel på indvandrere og flygtninge på den ene side og etniske danskere på den anden side. Om familiens betydning siger hun:

»Vi nyder familiens fællesskab hver dag, ikke kun en gang imellem til højtidere eller fester. (...) Selvom vi ikke er så stor en familie, som vi var i Irak, så spiller familien fortsat den samme rolle. Selvfølgelig har vi også venner og bekendte. Det er vigtigt, men familien er afgørende. Det er en stor forskel i forhold til danske familier. Det med plejehjem kunne jeg f.eks. aldrig finde på. Hvis det skulle blive nødvendigt, så ville jeg simpelthen droppe ud af min skole eller lade være med at blive gift for at passe mine forældre. Men jeg vil aldrig overlade dem til et plejehjem. De har gjort meget for mig, og så skal jeg gøre noget til gengæld. Nej, selvom det er rigtigt, at de virkelig har gjort noget stort for mig, så er det ikke sådan, at jeg ligesom skylder dem noget. Nej, jeg gør det simpelthen, fordi de er mine forældre, og jeg kunne aldrig finde på at have en anden til at passe på dem. Det er meget arabisk, ikke kun irakisk, men arabisk generelt« (Bektovic 2004).

Forholdet mellem generationerne og ikke mindst de voksne børns ansvar for forældregenerationen fylder meget i vore informanternes selvforståelse og deres italesættelse af forskelle på dem selv og etnisk danske unge. Også informanter, som i andre sammenhænge betoner de store forskelle mellem forskellige muslimske grupper eller mellem indvandrere med forskellig etnisk baggrund, taler ofte om en større respekt og omsorg for de ældre blandt 'indvandrere' og 'muslimer' generelt. Det gælder også flere af Bektovic' interviewpersoner, blandt andre 19-årige Amal, der er født i Danmark af algiersk-muslimske forældre. Om de kulturelle forskelle på danskere og muslimske minoritetsunge siger hun:

»Der er jo forskelle. Jeg kunne f.eks. aldrig nogensinde i mit liv sende min mor eller far på et plejehjem. Hvorimod danskerne mener, at det er deres tur til at leve livet, så må forældrene på plejehjem. For mig er det familien, der kommer i første række. Hvis jeg f.eks. ikke ser min lillesøster i to dage, så savner jeg hende rigtig meget. Her bor man hver for sig – det ville jeg aldrig. Jeg ringer til Algeriet tre gange om ugen bare for at høre, hvordan familien har det« (Bektovic 2004).

17-årige Selma er født i Iran og har muslimsk baggrund, men er ikke religiøs praktiserende. Generelt er hun meget kritisk over for islamisk tradition og muslimers religiøse og kulturelle praksis, men i forhold til familieværdier angiver hun at have et vist kulturelt fællesskab med andre muslimer, som adskiller hende fra dansk unge:

»Jo, der er en forskel i forhold til, hvordan man opfatter familien. F.eks. sætter de deres gamle på plejehjem. Det er, som de bare lægger dem til side. Men fremmede, de har jo det der med, at f.eks. bedstemoren bor hjemme hos et af børnene. Hun bor ikke alene et eller andet sted, de prøver at hjælpe hende« (Bektovic 2004).

Ansvarsfølelsen over for familien ser ud til at være stærk blandt de unge, og det hænger formodentlig sammen med en stærk italesættelse af familiens betydning i de unges omgangskreds. Men det kan også være en konsekvens af konkrete erfaringer, de unge har gjort sig af, at de selv eller andre har været dybt afhængige af familien for at overleve, finde arbejde eller på anden måde klare sig. Dels har en del af de unge oplevet krig og flugt, hvor konkret overlevelse har været betinget af, at man kunne stole på familien. Dels har mange unge oplevet, hvordan deres forældre har slidt sig selv ned fysisk for at spare penge op til familie i oprindelseslandet eller til at give dem og deres søskende mulighed for at uddanne sig og indgå i det sociale liv på lige fod med danske kammerater. Andre har erfaret, at forældrene i en række situationer har været afhængige af deres hjælp til for eksempel at tolke ved lægebesøg eller kontakt med offentlige myndigheder, og andre igen har stået med et stort medansvar for familien, fordi den ene eller begge forældre har været syge eller er døde.

20-årige Wel, der har palæstinensisk baggrund, mistede sin far som 10-årig og fik derefter rollen som 'manden i huset', der skulle sørge for, at de yngre søskende passede deres skole og ikke kom ud i problemer. Han udviklede derfor tidligt en stærk ansvarsfølelse over for sin familie, en følelse, der stadig præger ham og blandt andet betyder, at han ikke anser det for muligt at flytte hjemmefra endnu. To af hans venner fra gymnasiet har spurgt ham, om han har lyst til at flytte med, når de om kort tid flytter sammen i en lejlighed, men Wel har afslået deres tilbud:

»Det ville jeg meget gerne, men det kan jeg bare ikke. Der hvor jeg kommer fra, flytter man ikke bare hjemmefra. Det er almindeligt at blive boende hjemme, til man bliver gift. Helt så længe tror jeg nu ikke, at jeg bliver boende, for det varer nok et stykke tid, før jeg bliver gift. Men jeg vil gerne vente nogle år med at flytte. Nogle af de danskere, jeg kender, flyttede hjemmefra, da de var 17 år. Det er altså tidligt« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Wels bekendte, der flyttede hjemmefra som 17-årige, repræsenterer ikke flertallet af danske unge. Men hans iagttagelse, at danske unge flytter tidligere hjemmefra end etniske minoritetsunge, er helt korrekt, og det ser tilmed ud til, at unge i Danmark flytter tidligere og tidligere hjemmefra. En opgørelse fra Danmarks

Statistik viser, at mens 35 % af de 21-årige stadig boede hjemme hos deres forældre i 2001, gjaldt det 5 år senere kun 30 % af de 21-årige, og af de 24-årige gjaldt det kun 10 %. De danske unge flyver da også tidligere fra reden end unge i mange andre europæiske lande. I Frankrig bor halvdelen af de 21-årige således stadig hjemme, mens hele 58 % af de 25-35-årige i Italien bor sammen med forældrene. I Spanien gælder det 63 % af de 25-29-årige og ca. 30 % af de 30-35-årige. Forskellen på Danmark og andre europæiske lande kan blandt andet forklares med, at mange unge danskere får økonomisk hjælp af deres forældre til at flytte hjemmefra, ligesom det formodentlig også spiller ind, at studerende i Danmark kan få SU, Statens Uddannelsesstøtte.

Interessant i denne sammenhæng er, hvad de danske unge opgiver som årsager til, at de flytter hjemmefra. Ifølge førnævnte undersøgelser vælger de fleste at flytte, fordi de har fundet en kæreste, de gerne vil bo sammen med, eller fordi de begynder på en videregående uddannelse eller får et arbejde langt væk fra forældrenes bopæl. Her adskiller de sig altså ikke i nævneværdig grad fra efterkommerne, som også typisk vil flytte hjemmefra i forbindelse med en af disse begivenheder. Dog gælder det for de etniske minoritetsunge, at det typisk ikke er et ikke-formaliseret kæresteforhold, der er anledning til at flytte hjemmefra, men derimod et egentligt ægteskab – dog ikke altid formaliseret efter dansk lovgivning, men for en del muslimers tilfælde alene i form af en imams religiøse blåstempling af forholdet.

Som tidligere nævnt er det at begynde på en uddannelse for mange indvandrere ikke i sig selv en begrundelse for at flytte hjemmefra. Det er ofte kun, hvis de ser sig nødsaget til at studere i en by langt fra forældrenes bopæl, at de flytter hjemmefra, og en del efterkommere fortæller også, at deres studievalg til en vis grad har været styret af, at de gerne ville blive boende hjemme – eller at forældrene forventede eller krævede, at de blev boende hjemme under studiet. Sidstnævnte gælder især for pigernes vedkommende. Desuden kan det spille ind, at både piger og drenge føler stort ansvar for forældrene – og at der er en vis stolthed forbundet med det at tage sig af forældrene.

Det er tydeligt, at sammenholdet i familien, både den nære og den udvidede, har stor betydning for mange af vores informanter. Ofte opfatter de familien som det primære netværk, hvor de kan hente både psykologisk, praktisk, økonomisk og social støtte. Tilsyneladende spiller erfaringer af at have overlevet kriselignende situationer under flugt og migration ind her, ligesom oplevelsen af at tilhøre en minoritet og være i en udsat position i det danske samfund også kan have betydning. Men det skal tilføjes, at andre af vores informanter tegner et noget anderledes og mere broget billede af familiens betydning. Nogle antyder, at familiesammenholdet også har en bagside i form af stærk social kontrol og et vist forventningspres, som kan lægge begrænsninger på den enkeltes

udfoldelsesmuligheder. Mange af de unge finder det naturligt og rimeligt, at der tages kollektive hensyn, som kan begrænse individernes udfoldelse, men samtidig sammenligner flere af dem deres eget liv med etnisk danske unges og finder både fordele og ulemper ved at være så tæt spundet ind i en familie og slægt på både det praktiske og mentale plan. Enkelte mener desuden, at de på overfladen nære relationer i de etniske minoritetsfamilier ofte dækker over mangel på reel fortrolighed. Samme vurdering finder vi hos flere af Bektovic' informanter, bl.a. førnævnte Selma, der har iransk baggrund. Om forskellen på det forhold minoritetsunge og danske unge har til deres forældre siger hun:

»(...) jeg synes alligevel, at danskerne har et tættere forhold til deres forældre, end fremmede har (...). På den måde, at de kan snakke om alt. De fleste har det meget godt med deres forældre, de fortæller alt til dem, der er ikke noget, de holder skjult. Der er mange ting, som de ikke fortæller til andre, de kan jo ikke fortælle om deres problemer med f.eks. en kæreste. (...) Fremmede piger skulle være lidt mere som danske piger og kunne tale ud og være åbne, men nu ... F.eks. det med at du må ikke tage til fødselsdagsfest, og det er en af dine bedste veninder, og faren så siger: 'Det må du ikke, du kommer hjem kl. 22'. Jeg tror, at de fleste gerne ville sige: 'Hvorfor ikke – hun er min veninde?'. Men når faren siger nej, så er det nej« (Bektovic 2004).

Hvad Selma her giver udtryk for, er dog nok snarere et noget fortegnet billede af de forhold, hun forestiller sig, at der hersker i andre minoritetsfamilier. Hun fortæller senere i interviewet, at hun i forhold til sine egne forældre har haft held med at 'forhandle' sig frem, og det samme beretter mange andre minoritetsunge. En del fortæller også, at de i lang tid ikke troede på muligheden af at ændre forældrenes holdninger og derfor slet ikke forsøgte. Men da de første gang havde vovet at sige forældrene imod og haft succes med det, blev der åbnet for en ny måde at kommunikere på derhjemme, hvor også forældrene oplevede, at de pludselig forstod de unges ønsker. Ofte bliver forældrene ligefrem beroligede af at høre de unge fortælle mere ærligt, hvad de drømmer om – og på den måde få aflivet deres frygt for, at børnene i hemmelighed er blevet fuldstændig danske. I bogen *De små oprør*, der handler om arbejdet med etniske minoritetspiger, er antropolog Marianne Nøhr Larsen (2004) inde på samme problematik: at en del af de unge piger lader sig styre af deres forestillinger om forældrenes 'forstokkede holdninger', indtil de rent faktisk forsøger at indgå i dialog og forhandling med dem.

Dette til trods findes der naturligvis eksempler på konfliktfyldte forhold i indvandrerfamilier (ligesom i etnisk danske familier). Ifølge to undersøgelser fra henholdsvis 1989 og 2000 var antallet af konflikter mellem unge og deres forældre

i indvandrerfamilier forholdsvis lavt, men er siden steget noget (Jeppesen 1989; Schmidt & Jakobsen 2000). Som nævnt ovenfor kan en del af disse konflikter imidlertid have en konstruktiv karakter og forme sig som en form for forhandlinger og forventningsafklaringer, en slags grænseafsøgning, der i en del tilfælde resulterer i, at (magt)forholdene i familien stabiliserer sig i et lettere forandret mønster. De største kontroverser mellem forældre og unge falder ifølge de to førnævnte undersøgelser inden for området fritid (bl.a. accepten af venner, kærester, fester), at flytte hjemmefra, valg af ægtefælle og valg af uddannelse i nævnte rækkefølge, og det stemmer fint overens med det billede, vores informanter giver. Konflikter i familien fylder dog ikke meget i deres fortællinger – og typisk kun som en slags undtagelser, der bekræfter reglen om overvejende harmoniske relationer.

I vores interview-materiale er der dog visse antydninger af, at de unges idealforestillinger om det nære familieliv og omsorgen for især de ældre familiedlemmer i en del tilfælde falmer i lyset af de realiteter, som et moderne liv i Danmark indebærer. En ung vietnamesisk kvinde kan således berette, at der blandt de vietnamesiske ældre, hun kender, er mange, der lever i stor ensomhed. De er typisk kommet til Danmark som familiesammenførte til et eller flere børn, der tog flugten i 1970'erne eller 1980'erne, og både børn og forældre har forestillet sig, at de i Danmark skulle bo sammen i storfamilien, sådan som det har været normen i Vietnam. Strukturerne på boligmarkedet og det faktum, at mange af de yngre kvinder er under uddannelse eller i arbejde har imidlertid betydet, at det i realiteten er svært for familien at bo i samme bolig, og selv i de tilfælde, hvor det lykkes, tilbringer de ældre ofte det meste af dagen alene. Socialrådgivere, der har arbejdet med langtidsledige etniske minoritetskvinder, kan også berette, at en del af disse kvinder er i et svært dilemma mellem det danske samfunds krav om beskæftigelse og familiens forventninger om, at de påtager sig rollen som sygeplejere for de ældre familiedlemmer. Nogle af kvinderne ønsker ifølge sagsbehandlerne at blive i hjemmet og tage sig af de ældre, mens andre giver udtryk for, at de helst ville slippe for forpligtelserne over for forældre og svigerforældre og bruge deres energi på arbejdslivet og eventuelt på deres egne børn. Også blandt tyrkiske og pakistanske unge er der enkelte, som åbent erkender, at deres idealer om selv at tage sig af deres forældre og passe dem hjemme, hvis de bliver syge, måske ikke er realistiske. Men mange giver samtidig udtryk for, at det ikke er en problemstilling, de har lyst til at forholde sig til, før det bliver absolut nødvendigt. At 'placere' sine forældre på et plejehjem – og dermed gøre det, mange opfatter som danske unges værste brøde mod familien – er fortsat en tabubelagt tanke, som de færreste tør tænke igennem – eller formulere for familien.

Omvendt er det værd at bemærke, at de etniske minoritetsunges billede af de danske unge også synes noget fortegnet. De beskriver ofte de danske unge som individualister og egoister, der realiserer egne ønsker og behov og ikke er

afhængige af familien hverken socialt eller økonomisk. I modsætning hertil giver en del af de danske unge i Bektovic' materiale faktisk udtryk for, at de sætter stor pris på at tilbringe tid med familien. Deres udsagn stemmer godt overens med en undersøgelse foretaget af Gallup for *Urban* i begyndelsen af 2010. Gallup stillede 1186 repræsentativt udvalgte danskere landet over spørgsmålet: *Vil du gerne have et tættere forhold til din familie?*, hvortil hele 67 % svarede ja. Blandt unge mellem 18 og 35 år var andelen af ja-sigere oppe på 70 %. To ungdomsforskere vurderede, at undersøgelsen bekræfter en generel tendens til, at unge tillægger familien større betydning end tidligere som en tryk og stabiliserende faktor i en ellers på mange måder omskiftelig tilværelse. Leder af Center for Barndoms-, Ungdoms- og Familielivsforskning ved Roskilde Universitet, Allan Westerling, udtalte:

»Vi hører hele tiden, at familien er i opløsning. Men blodets bånd er stærkt og værdsættes langt mere, end vi umiddelbart tror og giver udtryk for. Venskaber forsvinder med ny bopæl og musiksmag. Men familien vil altid være der. Og i et moderne liv, hvor vi sakser af sted mellem fritid, uddannelse og arbejde, udgør forældre, kusiner og søskende derfor et løfte om ubetinget solidaritet, som især unge idealiserer og søger«.

Ungdomsforsker ved Københavns Universitet Sven Mørch er enig og supplerer med en forklaring om, at de unge i stigende grad ønsker at bruge deres forældre som sparringspartnere og fortrolige:

»Familien er ikke længere autoritær. Den er demokratisk og en stabil faktor i livet. Og for unge, som står over for utroligt mange valg i hverdagen, er det vigtigt at mærke en nærhed og støtte, som altid vil bestå. Ligesom det er blevet vigtigt at kunne betro sig til far og mor. Ikke fordi de har opdraget en, men fordi de er blevet ens venner« (*Urban* 16/2 2010).

Om de danske unge sætter handling bag ordene og praktiserer en tættere kontakt med familien i dagligdagen er fortsat uklart. Men undersøgelsens resultater tjener til at understrege den pointe, som også allerede Bektovic gjorde et nummer ud af i sin bog *Kulturmøder og religion. Identitetsdannelse blandt kristne og muslimske unge*. I sit konkluderende afsnit til slut skriver Bektovic:

»Muslimske familier i Danmark fungerer altså ikke som de traditionelle muslimske samfund, hvor forældrene bestemmer alt. Den danske moderne familie er på den anden side heller ikke totalt opløst, så forældrene ingen indflydelse har på børnene. Mine informanter med dansk etnisk

baggrund giver faktisk udtryk for, at familien har stor betydning. Det er kendetegnende, at de unge danskere understreger, at de også har respekt over for forældrene og holder af at være sammen med f.eks. bedsteforældrene. De forskelle, der er mellem en typisk dansk og en typisk indvandrer-muslimsk familie, udgør ikke et modsætningsforhold. Forholdet forældre-børn er ikke entydigt hverken for muslimernes eller danskernes vedkommende« (Bektovic 2004).

Som vi vil vende tilbage til i slutningen af dette kapitel, sætter denne tvetydighed sig også igennem i de etniske minoritetsunges praksis og idealer, når det gælder opdragelse af og samvær med deres egne børn. Her trækker de både på positive erfaringer fra deres egen opvækst og lader sig inspirere af, hvad de ser og hører i etnisk danske familier.

Dagligliv og fritidsaktiviteter

Som vist ovenfor har mange af de etniske minoritetsunge høje idealer om, hvordan man bør agere over for sin familie, og hvordan man bør indrette sig efter kollektivets behov. En del af de unge kan i samklang hermed berette om en dagligdag, hvor hensyn til familien spiller en stor rolle. Andre beskriver imidlertid snarere et ungdomsliv, som ikke afviger meget fra andre unges. Om sin dagligdag beretter en 20-årig pakistansk mand:

»Jeg står op kl. halv syv. Så er jeg i skole til kl. halv fire. Så er jeg hjemme ved firetiden. Så går jeg hjem, spiser lidt, så kommer jeg hened. Så står jeg i Centeret eller vi går ned i vores klub dernede. Sidder der, ellers går jeg hjem til min kæreste ... Det er bare det ... weekenden, det er lidt forskelligt. Vi kan tage i byen, eller vi kan sidde hjemme hos min kæreste og sidde og drikke. Eller vi kan være herude og hygge. Det er meget forskelligt« (cf. Schmidt 2002: 95).

De forholdsvis trange pladsvilkår i mange indvandrerfamiliers boliger præger dog også dagligdagen for de unge, især de unge mænd, og begrænser dem i deres sociale liv. En ung pakistansk mand fortæller:

»Der er ikke nogen, som har en lejlighed, hvor vi kan være. Alle folk bor hos forældrene. Forældrene, de gider ikke have sådan ti mennesker hjemme hos sig. Når de er på arbejde, så en gang i mellem kan vi gå op i en lejlighed. Ellers står vi bare her nede i centeret« (cf. Schmidt 2002: 95).

At de unge mænd nogle gange kommer i dårligt selskab og bliver meget tydelige i lokalsamfundet, hvor de 'hænger ud', er et kendt fænomen. Men som flere af de unge har beskrevet i deres beretninger om deres skoletid, lykkes det også for en del af disse drenge selv at vælge 'gadelivet' fra og i stedet søge andre fællesskaber, hvor idræts- og sportsaktiviteter fylder en del og er med til at skabe selvtillid og i nogle tilfælde en ny identitet. Fodbold, løb, aerobic, fitness og diverse former for kampsport hører til nogle af de hyppigste aktiviteter for både drenge og piger, og de unge giver ofte udtryk for, at de foretrækker etnisk blandede foreninger, hvor det er muligt at møde »nogen som en selv« (jf. tillige Seeberg 2002). I løbet af 1990'erne er der opstået en række sportsaktiviteter specielt til etniske minoritetspiger. Der etableredes en lang række pigeklubber og pigeprojekter rundt om i landet, hvor målet var at skabe nogle fritum for de minoritetspiger, som var for generte til at indgå i andre fællesskaber, eller hvis forældre lagde strenge begrænsninger på deres udfoldelsesmuligheder i fritiden. Ved at skabe de særlige 'rum' for piger lykkedes det – som beskrevet i bogen *De små oprør* (Nøhr Larsen 2004) – i mange tilfælde at give pigerne større selvtillid og skabe en fortrolighed blandt dem, hvor de kunne dele deres erfaringer og tale åbent om problemer med f.eks. tvangsægteskaber. Pigeklubberne havde dog sjældent idrætsaktiviteter på programmet, men det ser ud til, at der nu er ved at blive rådet bod på denne mangel.

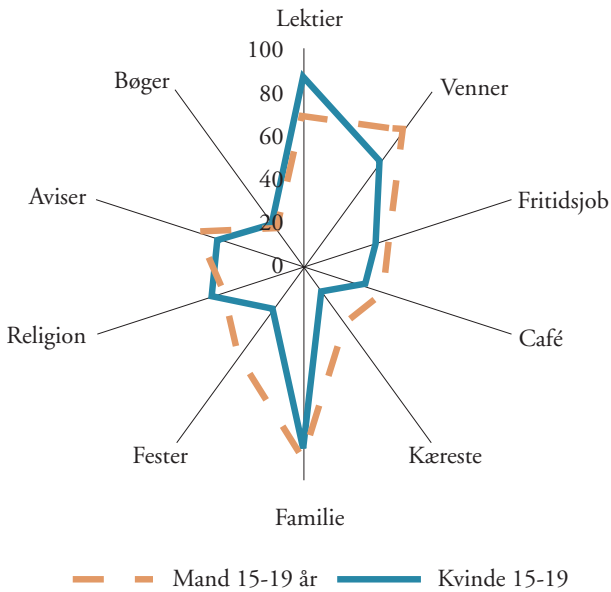
Vi har desværre ingen tal for de unges deltagelse i sportsaktiviteter, men en oversigt over de unges engagement i andre hverdagsaktiviteter kan ses i figur 8.2.

Kvindernes hverdagsaktiviteter i aldersgruppen 15-19 år er mere rettet mod lektielæsning og religion og mindre mod gøremål, som ligger uden for familiens rammer, end det gælder for de unge mænd. Denne forskel udlignes noget i takt med, at kvinderne bliver ældre. Kvinderne investerer stadig flere ressourcer i intellektuelle sysler såsom lektier og bøger, mens kærester og fester også får større opmærksomhed.

Nogle af de nævnte aktivitetsområder vil blive diskuteret senere i dette og andre kapitler, her uddyber vi med nogle betragtninger om fritids- og deltidsjob. Flere unge nævner, at de går med reklamer og aviser, arbejder på fritidshjem, som pædagogmedhjælper, ekspedient eller som lærervikar eller har andre typer af småjob. En del har også hjulpet til i familiens butik, restaurant eller i en onkels pizzeria. Tag f.eks. Gesin, der er lærerstuderende:

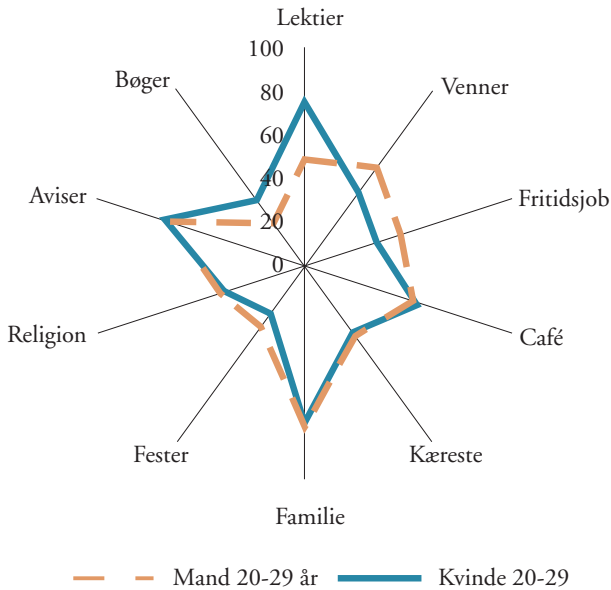
»Altså, jeg arbejder ved siden af studiet, 3 gange fast om ugen, hvor jeg underviser folkeskolens elever, og så har jeg et andet job ved siden af, hvor jeg står i butik og ekspederer kunder, det gør jeg en gang om ugen«.

Figur 8.2A: Mænds og kvinders hverdagsaktiviteter i aldersgruppen 15-19 år (%)

Kilde: Tryghedsdata 2006-07_database.

Figur 8.2B: Mænds og kvinders hverdagsaktiviteter i aldersgruppen 20-29 år (%)

Kilde: Tryghedsdata 2006-07_database.

I nogle familier indgår disse fritidsjob som en planlagt del af familiens økonomi og varetages på skift af faren, sønnerne og døtrene, ligesom det er kutyme, at nogle af pengene indgår i en fælleskasse:

»Jeg kan ikke huske, hvor meget det er, men jeg giver 1/3, det har jeg egentlig også gjort tidligere og har aldrig haft et problem med at give pengene hjemme, har følt, at det er den måde, vi får det til at fungere på«.

Andre beholder hele beløbet selv, hvilket giver dem en vis form for selvstændighed: »Personligt har jeg aldrig manglet penge. Siden jeg var 16 og begyndte at arbejde, har jeg haft min egen økonomi«, siger en ingeniørstuderende.

De fleste unge giver udtryk for, at de finder det helt naturligt at tænke både økonomi, store beslutninger og dagligdags problemstillinger med udgangspunktet i fællesskabet. Mange af de unge har i løbet af deres opvækst slet ikke sat spørgsmålstejn ved den kollektive tilgang til tingene og har ikke været bevidste om hverken gevinster eller ulemper ved det tætte familiesammenhold. For nogle er det først, når de flytter hjemmefra, at familiens betydning for alvor bliver tydelig. Det gælder bl.a. tyrkiske Hasana:

»... altså det har jeg jo også opdaget nu, hvor jeg er væk fra dem, hvor meget man egentlig elsker dem og savner dem, det er ikke sådan noget, man lægger mærke til, når man er sammen med dem, man kan også, man kan se på min far, vi er jo kun piger, og han ønskede selvfølgelig at have en søn i familien, men han elsker os utroligt, og det er ham, der hele tiden har givet den her støtte med, at vi skulle studere og få en uddannelse, altså han har vægtet det virkelig højt, jeg tror, han har den der forestilling om, ja en far, der har så mange piger og at, det er sådan en virkelig god familie, hvor vi holder os sammen, og alle pigerne får en uddannelse, det er sådan den drøm, han har haft hele tiden, så det har betydet rigtig meget«.

Af citatet fremgår det også, hvordan familiens oplevelse af succes eller fiasko afhænger af alle medlemmerne og deres præstationer i forhold til uddannelse og arbejdsmarked. Familiens selvopfattelse knytter sig ofte til den afgørende beslutning, forældrene tog, da de valgte at migrere – eller i flygtningenes tilfælde – den skæbne, der overgik familien, da de blev tvunget til at flygte. Det betyder ofte, at den status, de enkelte familiemedlemmer opnår i samfundet og i andre familiers øjne, har indflydelse på, om familiens migrationshistorie opfattes som en succes eller en fiasko. Ofte har både forældre og børn – som gennemgået i tidligere kapitler – betalt en høj pris for migrationen, både i form af fysisk nedslidning, afsavn i forhold til familie og slægtninge og en oplevelse af fremmed-

hed og rodløshed de første år i Danmark. Børnene er ofte meget bevidste om forældrenes 'offer', ligesom forældrene også kan finde på at bringe det på bane, hvis børnene ikke lever op til deres forventninger. Vores informanter er typisk bevidste om disse mekanismer og accepterer dem – eller forstår dem. De udtrykker typisk et stærkt ønske om at 'få tingene til at gå op i en højere enhed', så de ikke skuffer deres forældres forventninger, men heller ikke føler sig tvunget til at afskrive egne drømme og ambitioner. Mange af de unge oplever dog i et vist omfang, at der er et misforhold mellem forældrenes og deres egne prioriteringer, blandt andet i forhold til partnervalg og ægteskab.

Partnervalg og ægteskab

Unge konflikter med deres forældre, især hvad angår valg af partner og ægtefælle, har fyldt meget i offentligheden og vurderes i forskningen som en væsentlig indikator for kulturelle forandringer. En af de første undersøgelser af unge indvandreres valg af ægtefælle, foretaget af Kirsten Just Jeppesen i 1989, viste, at langt de fleste ægteskaber blev indgået med en person fra oprindelseslandet og med de unges fulde accept, eller blev indgået af de unge selv med forældrenes accept.

I 2000 udgav SFI rapporten *20 år i Danmark* forfattet af Garbi Schmidt & Vibeke Jakobsen. De to forfattere tager fat i nogle af de samme spørgsmål, som optog Jeppesen, og kommer frem til, at det stadigvæk er få indvandrere, der gifter sig med en dansker. Langt de fleste gifter sig med en anden indvander, typisk med samme etniske og/eller religiøse baggrund. Grundlæggende forklarer de dette ægteskabsmønster med henvisning til forsøg på at værne om og videreføre en egen kulturbaggrund, herunder bevarelse af familietraditioner. Begge faktorer, som forstærkes under indtryk af ophold i et fremmed land med andre kulturtraditioner, en anden religion og andre relationer mellem kønnene. Især kvinden anses ifølge denne forklaring som 'traditionsbærer', som den, der fører familiens og gruppens normer videre:

»Kvindens krop tilhører og kropsliggør så at sige traditionelle kulturelle værdier og må derfor 'beskyttes' og 'fastholdes'. Går kroppen, eller kvindens seksualitet, 'tabt' – f.eks. igennem et parforhold til en person fra en anden etnisk gruppe – går en del af den kultur og tradition, som hun kommer fra, det også« (Schmidt & Jakobsen 2000: 144-45).

I en opsummering af en række kvantitative og kvalitative studier om grunden til, at de fleste etniske minoriteter holder fast i traditionen med at gifte sig med

en person fra samme etniske gruppe og samme religiøse baggrund, siges det, at man ikke slet og ret kan tale om:

»visse traditioners sejlivethed, men mere om bevidste forsøg på at beskytte en bestemt kulturel identitet (ofte omfattende en bestemt slags religiøs praksis) og på at undgå kulturelt betingede konflikter inden for en nyetableret familie og mellem familietraditioner« (*Integrationsforskningen i Danmark* 2002: 116).

En lidt anden version af traditions- og kulturargumentet giver antropolog Mikkel Rytter i en undersøgelse af ægteskaber blandt pakistanere i Danmark. Han tillægger *zaat*-systemet stor betydning ved valg af ægtefælle og ægteskab. Zaat-systemet identificeres med bestemte klaner og med slægtens erhverv. Zaat får derfor funktion som etnisk identitet:

»Det bliver netop ens *zaat*, der gør én til den man er og dermed forskellig fra andre ... for at bevare den direkte afstamning foretrækker mange endvidere at gifte sig/gifte deres børn inden for deres egen *zaat*« (Rytter 2003: 4-5).

At *zaat*-systemet fortsat spiller en rolle bekræftes af Uzma Ahmed Andresen:

»Hvis forældrene er i en position, hvor de kan tillade sig at være 'kræsne', så er *zaat* en af de parametre, de naturligt vil kigge på. Det har noget med status og klasses tilhørsforhold at gøre. Økonomisk rigdom spiller ind, men også efternavn, blodlinje, slægtens historik. Det er forbundet med kastesystemet, men er et bredere begreb end det« (*Interview med kilden* 2010).

Tendensen til at gifte sig med en fra oprindelseslandet er dog i stærk tilbagegang blandt etniske minoritetsunge i Danmark: Fra at have ligget på ca. 67 % i 2000 er andelen, der gifter sig med en fra sit eget eller forældrenes oprindelsesland, i 2007 nede på 35 %. De unges ønske om at gifte sig med en person med samme etno-nationale og religiøse baggrund som dem selv, men som er bosiddende i Danmark, ser ud til at være slået igennem, godt hjulpet på vej af den nuværende danske lovgivning om familiesammenføring (den såkaldte 24-års-regel). Dertil kommer, at mange unge tilkendegiver, at de ikke vil tage hensyn til deres forældres accept, når de gifter sig. Hensynet til kærlighed og fælles livssyn er generelt af større betydning end hensynet til forældrene (Schmidt & Jakobsen 2004).

At det ene ikke udelukker det andet, er dog væsentligt at have for øje. Mange unge søger og finder en måde at vælge partner på, som betyder, at deres forældre i sidste ende accepterer den partner, de selv foretrækker. Her kan der være tale om forskellige strategier. De unge kan vælge aktivt at søge en partner inden for miljøer, hvor de anser det for sandsynligt, at de vil finde en partner, deres forældre kan acceptere. Eller de kan sørge for, at processen foregår på en måde, som gør det muligt, at forældrene udadtil kan bevare det indtryk, at de har haft stor indflydelse på den unges partnervalg. Det kan foregå usagt eller kan forme sig som en aftale mellem forældrene og den unge om, hvordan man kan sikre, at familie, slægtninge og andre får det indtryk, at det er forældrene, der har styret processen.

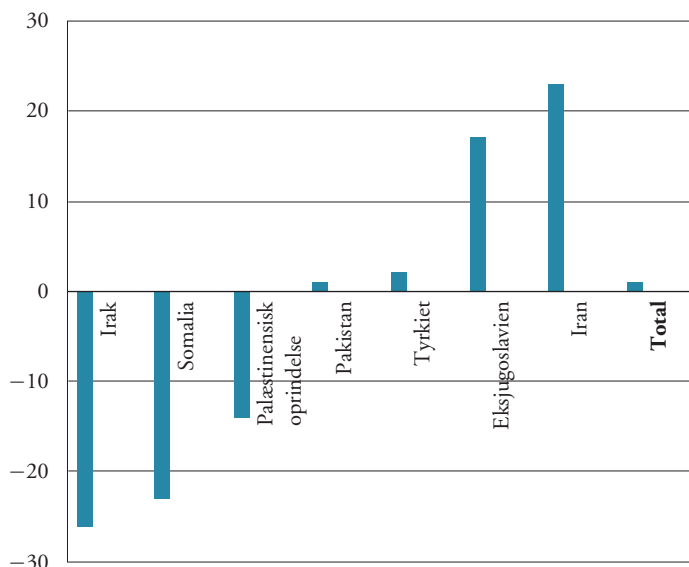
At unge indvandrere og deres forældre ikke er så langt fra hinanden, som man kunne få en opfattelse af, fremgår af en undersøgelse fra Catinét (*Integrations-Status 4. kvartal 2003*), hvor man har spurgt de unge, om de »har haft en dansk kæreste«, og ligeledes har spurgt forældrene, om de »ville tillade, at deres børn fandt sig en dansk kæreste«. Trækker man det antal unge (i %), som svarer bekræftende på, at de har haft en dansk kæreste, fra forældrenes accept af, at deres barn fandt sig en dansk kæreste, er der på det totale plan fin overensstemmelse mellem forældrenes holdning og børnenes faktiske adfærd (figur 8.3). Ligeledes er der stor overensstemmelse mellem forældre og børn blandt pakistanere og tyrkere. Børn af eksjugoslaviske og iranske forældre har nogle frihedsgrader, som ikke er til stede blandt de øvrige etniciteter, og særligt i palæstinensiske, somaliske og irakiske familier er der mulighed for konflikter mellem børn og forældre.

Tendensen bekræftes også af udsagn fra flere af antropolog Marianne Nøhr Larsens informanter i bogen *De små oprør*, bl.a. 27-årige Aysia, der har pakistansk baggrund. Om sin afvejning af egne ønsker over for forældrenes siger hun:

»Jeg har tænkt meget over, hvad der betyder mest. At de har respekt for mig, eller at jeg træffer mine egne valg? Og så har jeg fundet frem til, at der er nogle ting, som jeg egentlig ikke har behov for at kunne vælge. Men det er måske også, fordi mine forældre altid har vist mig tillid – så er det nemmere at komme dem i møde« (Nøhr Larsen 2004).

Blandt de ting, Aysia har valgt delvist at overlade til sine forældre, er valg af ægtefælle. Hun har gjort op med sig selv, at hun ikke vil insistere på at gifte sig med en person, hendes forældre ikke kan acceptere, og hun giver desuden udtryk for, at hun også ser mange fordele i, at hendes kommende ægtefælle deler sprog og værdier med hendes familie.

Figur 8.3: Grad af overensstemmelse mellem forældrenes holdning og unges adfærd angående et dansk kæresteforhold

Kilde: IntegrationsStatus 4. kvartal 2003.

Også blandt vores tamilske informanter er der en del, som udtrykker, at de i lighed med forældrene finder det fornuftigt at finde en ægtefælle med samme etniske og kulturelle baggrund som dem selv, ligesom de ofte påpeger, at 'den danske model' for valg af partner resulterer i mange skilsmisser og altså ikke udgør nogen sikker vej til lykken. Den tidligere omtalte 19-årige tamilsk-srilankanske fyr, Varan, har bemærket, at hans danske skolekammerater typisk har haft en del forskellige kærester i en ung alder, og til det siger han:

»De er jo opdraget til, at det er vigtigt at gøre sig erfaringer og prøve sig selv af. Ud fra den logik er der ikke noget forkert i at have mange kærester, før man finder én, man vil giftes med. Det er nærmest nødvendigt. Når jeg sætter mig ind i den måde, de er opdraget på, synes jeg ikke, det er så underligt. Men for mig ville det virke forkert. Det er nok et af de punkter, hvor jeg er meget tamilsk, og derfor vil jeg også giftes med en tamilsk pige. Men det skal ikke være en pige fra Sri Lanka. Det skal være en tamiler fra Danmark eller fra et andet europæisk land. En, der har to kulturer ligesom jeg, så vi kan forstå hinanden. Hvis jeg blev familiesammenført med en pige fra Sri Lanka, ville det helt sikkert være svært for hende at vænne sig til livet i Danmark, og jeg ville sikkert også opdage, at jeg er mindst lige så dansk som tamilsk« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Mange af de unge understreger, at de har stor tillid til, at deres forældre vil dem det bedste, og at de med deres livserfaring kan se ting, de ikke selv har blik for. Samtidig erkender flere af dem, at deres forældres erfaringer med partnervalg er gjort i en anden kulturel, historisk og geografisk kontekst, og at det derfor kan være svært for forældrene at overføre deres personlige erfaringer til brugbare råd og valg i forhold til de unges ægteskabsindgåelse. Det kan for eksempel gælde de unges alder ved indgåelse af ægteskab. Ofte er de unges forældre blevet gift i en tidlig alder og er opdraget med den tankegang, at især pigerne bør giftes forholdsvis tidligt, så risikoen for, at de lader sig friste og kommer i uføre, mindskes. Samtidig bakker forældrene typisk op om, at pigerne tager en længerevarende uddannelse, og de er derfor i et dilemma, når de på den ene side anser tidlige ægteskaber for fornuftige og på den anden side ser en risiko for, at pigerne ikke kan gennemføre deres uddannelse, hvis de bliver gift – og ofte ganske hurtigt derefter får børn. Som eksemplet med Amal i begyndelsen af dette kapitel viste, kan det være vanskeligt for en ung minoritetskvinde at leve op til de forventninger, hun møder fra forskellige sider, hvis hun samtidig skal udfylde rollen som studerende, mor, hustru og svigerdatter.

De unges giftealder er da også et af de emner, der tilsyneladende kan skabe spændinger i visse indvandrerfamilier. Beregninger fra regeringens tænketank (*Etniske gruppers værdier* 2007: 173) peger i retning af, at unge med indvandrerbaggrund gifter sig tidligere end unge danskere. Eksempelvis er andelen af gifte samt personer i parforhold i aldersgruppen 20-24 år blandt etniske danskere under 10 %, mens den for unge tyrkere ligger på 50 %. Nedenfor reflekterer en ung muslimsk kvinde på 19 år over de unges giftealder:

»En indvandrers ungdom er meget kort, for vi bliver gift meget tidligt. Danskere bliver jo generelt gift som 30-årige eller deromkring, hvor vi skal nå at blive færdige med uddannelsen og så derefter blive gift. Så har du ikke tid til at rejse til USA og sådan noget. Det er ikke, fordi jeg ikke må, jeg må gerne, men jeg skal måske forloves til sommer eller måske først til næste år, så jeg har det sådan lidt, at jeg springer over USA-turen efter gymnasiet, hvilket jeg havde overvejet, men det bliver ikke til noget alligevel. Det er, fordi jeg har én, jeg rigtig godt kan lide, og jeg vil gerne forloves med ham. Når du er forlovet, så må du ikke bare ... Vi må heller ikke rejse sammen, for vi må ikke være alene sammen, før vi bliver gift. Vi skal også giftes, men han er ung, og vi har ikke penge til det endnu«
(*At være muslimsk kvinde i Danmark* 2009: 94).

Eftersom det at have en kæreste i dansk forstand er utænkeligt for mange af de unge – og noget, som både de og deres forældre lægger afstand til – har

de unges overvejelser om forlovelse og ægteskab en anden og mere presserende karakter end for de fleste danske unge. Unge med etnisk minoritetsbaggrund er, som citatet ovenfor viser, under et vist tidspres. At sex før ægteskabet er bandlyst er også medvirkende til, at unge, der har forelsket sig, fremskynder bryllupsplanerne.

Der er dog – især for kvinderne – en tendens i retning af at gifte sig senere. En opgørelse fra Danmarks Statistik, refereret i *Politiken* 7/12 2009, viser således, at andelen af gifte blandt indvandrerkvinder fra ikke-vestlige lande er gået mærkbart ned, hvilket gælder for alle aldersgrupper, men især de unge. I gruppen af indvandrerkvinder under 30 år fra ikke-vestlige lande er andelen af gifte faldet fra 69 % i 1993 til 32 % i 2008. Ifølge Uzma Ahmed Andresen hænger det især sammen med det stigende uddannelsesniveau blandt kvinderne:

»Min fornemmelse er, at de fleste kvinder, der tager en uddannelse, vælger at gøre uddannelsen færdig, før de gifter sig. Måske med den tanke, at de gennem studiet kan finde en partner, men også fordi uddannelse kan give en tid til at finde sig selv og blive afklaret med, hvad man vil med sit liv. De unge kvinder ved godt, at når først de bliver gift, er der en forventning om, at de får børn. Det vil være svært for et par at sige, at 'vi gifter os nu, så bruger vi 3 år på at uddanne os, og derefter får vi børn'. Man er under et vist pres, når man bliver gift, især som kvinde, fordi man ved, at det kan være svært at gennemføre en uddannelse og gøre karriere, når man først har fået børn. For mændene er det lidt nemmere ... De har jo ofte en mor i nærheden, som kan tage sig af børnene og af konen. Så de kan bedre kombinere karriere med ægteskab og børn« (*Interview med kilden* januar 2010).

Kærlighedsægteskaber – arrangerede ægteskaber – tvangsægteskaber

Ovenstående gennemgang viser, at de unge til en vis grad deler værdier og normer med deres forældre, når det gælder betingelserne for indgåelse af ægteskab og valg af partner. Samtidig besidder de unge også en betydelig autonomi i forhold til deres forældre; et indtryk, der forstærkes af en nylig undersøgelse foretaget af Schmidt & Jakobsen (2004) *Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark*, hvor der er blevet spurgt til forholdet mellem forældre og minoritetsunge i forbindelse med forlovelse og ægteskab. På spørgsmålet til de unge, »om deres forældre eller familie var involveret i at finde deres forlovede eller ægtefælle«, svarede hele 81 %, at »jeg fandt selv min ægtefælle«. Kun 11 % angiver,

at forældrene var involveret, mens 8 % svarer, at såvel forældre som familie var involveret (se tabel 8.1). Alene unge med oprindelse i Pakistan skiller sig ud fra de øvrige med et større antal såkaldte arrangerede ægteskaber, defineret som en forhandlingsproces, hvor både de individer, som ønsker at gifte sig, og forældre, familie eller andre tager del i processen. Flertallet af unge indgår derfor, hvad vi må formode er kærlighedsægteskaber.

Tabel 8.1: Valg af ægtefælle (17-27-årige etniske minoritetsunge, procentvist fordelt efter, om deres forældre eller familie var involveret i at finde deres forlovede eller ægtefælle. Særskilt efter forældrenes oprindelsesland).

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan	Libanon	Somalia	Alle
Mine forældre var involveret	5	5	33	10	0	11
Familien var involveret	0	2	3	4	0	2
Såvel forældre som familie var involveret	0	7	14	4	0	6
Jeg fandt selv min ægtefælle	95	86	51	82	100	81
<i>I alt pct.</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>101</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>I alt personer</i>	<i>37</i>	<i>57</i>	<i>37</i>	<i>49</i>	<i>12</i>	<i>192</i>

Kilde: Schmidt & Jakobsen (2004: 118).

Spørges der herefter ind til, i hvor høj grad de unge var involveret i at finde deres ægtefælle, er der kun 4 %, som svarer, at de »slet ikke var involveret«, hvilket antyder, at en meget lille del af pardannelserne beror på tvang. Tvangsægteskabet skiller sig ud fra det arrangerede ægteskab ved, at der ikke finder forhandlinger sted med de unge. Der er således ikke tale om en gensidig proces, hvor begge parter lytter til hinanden, men snarere om diktat fra den stærkere parts, altså forældrenes/familiens, side.

Set ud fra denne definition er antallet af tvangsægteskaber lille, hvilket imidlertid ikke udelukker *endogam pardannelse*, det vil sige ægteskab, der finder sted inden for snævre sociale fællesskaber såsom familie, kaste, landsby og religiøs sekt. Ca. 15 % af respondenterne svarede således bekræftende på, at de var blevet forlovet/gift med en fætter respektive kusine, mens 6 % svarede »anden familie«. Det efterlader 79 %, som må siges at falde uden for gruppen endogam pardannelse (Schmidt & Jakobsen 2004: 126). Endogame præferencer er mest udbredt

blandt tyrkere (ca. 24 %) og pakistanere (47 %). Sidstnævntes mange fætterkusine-ægteskaber forklares ofte med henvisning til det pakistanske *zaat-system*, der som tidligere nævnt lægger vægt på, at man gifter sig med en person inden for samme klan eller kaste, eller hvis det ikke kan lade sig gøre, så gifter sig ind i en højere rangerende *zaat*, hvilket selvfølgelig i praksis kan være vanskeligt.

Endogame præferencer, skal det understreges, er ikke det samme som arrangerede ægteskaber eller tvangsægteskaber. Tvangsægteskaber opstår, ifølge Schmidt & Jakobsen (2004: 141), som følge af »social marginalisering, risikoen for udstødelse af betydningsfulde netværk samt tab af autoritet og dårlig kommunikation mellem forældre og børn«. Men, skal det endnu en gang understreges, størsteparten af de unge gifter sig af kærlighed, og de handler og vælger i stor udstrækning selv.

Mange unge føler sig mest trygge ved at gifte sig med en fra samme etniske gruppe, og de søger bevidst efter ægtefæller her. Mange er også vokset op i miljøer, hvor de primært omgås personer af samme etniske gruppe, så det er oplagt, at det også er i denne gruppe, at de finder potentielle ægtefæller. Der er sågar eksempler på unge, som har forelsket sig i en fætter eller kusine, og som på trods af forældrenes skepsis over for en konstellation af denne art har formået at gennemtrumfe forlovelse og ægteskab. Det er – ligesom med tørklæder – ikke altid forældrene, der insisterer på praksisser, der kan opfattes som gammeldags eller traditionelle. Det kan også være de unge selv, der søger tilbage mod forældrenes etniske og kulturelle baggrund, mens forældrene i højere grad lægger vægt på tilpasning til majoritetssamfundets forventninger og normer.

I andre tilfælde lægger de unge vægt på at finde en partner, som har samme religiøse baggrund og indstilling som dem selv, mens forældrene lægger større vægt på, at deres kommende svigersøn eller -datter taler samme sprog og har samme etniske oprindelse som dem selv eller tilhører samme klan. Det gælder f.eks. et stigende antal unge med muslimsk baggrund, for hvem den religiøse identitet er stærkere end den etnisk-kulturelle. Dette fænomen omtales nærmere i kapitel 10.

Der er blandt både de unge og deres forældre udbredt enighed om, at et ægteskab har størst chance for at 'overleve', hvis de to ægtefæller deler et vist mål af værdier og normer – og eventuelt også religiøs og etnisk baggrund. Hvorvidt forelskelse også er en væsentlig faktor, er de unge og deres forældre oftere uenige om. Desuden er der som nævnt forskel på, hvilke af de nævnte baggrundsfaktorer, de unge og deres forældre lægger størst vægt på. Mens de unge måske lægger vægt på at finde en partner, som også er vokset op i Danmark, kan forældrenes prioriteringer være styret af ønsket om at bevare de familiære (og økonomiske) bånd til oprindelseslandet – og det kan blandt andet gøres via ægteskab.

Det kan for nogle etniske danskere umiddelbart virke fremmed med de mange rationelle overvejelser over ægtefællernes sociale, etniske, religiøse og

værdimæssige baggrund. Men det er dog langt fra fremmed for mange danskere at gøre sig lignende overvejelser. Det viser flere nylige undersøgelser, som sammenlignende peger på en forstærket tendens til, at danskere gifter sig med personer, der ligner dem selv i forhold til social baggrund, uddannelsesniveau og erhvervsmæssig status. Af en undersøgelse fra 2008 af danskernes partnervalg, foretaget af Capacent Epinion blandt 1504 danskere, fremgik det, at især akademikere foretrækker en partner, der har samme uddannelsesniveau som dem selv. 45 % af de adspurgte akademikere svarede, at de foretrak en kæreste eller ægtefælle med samme uddannelsesniveau som dem selv, og for 42 % af de akademikere, der var i et forhold, gjaldt det, at de dannede par med en akademiker. 2 ud af 3 med en videregående uddannelse, f.eks. sygeplejerske, læge eller ingeniør, dannede par med en person, der også havde en videregående uddannelse, og kun hver syvende af de højtuddannede havde en kæreste, der ikke havde en kompetencegivende uddannelse. Også flertallet af ufaglærte finder ifølge undersøgelsen sammen med en anden ufaglært (*Ugebrevet A4*, nr. 13 2008). Forskere, der har analyseret denne og tilsvarende undersøgelser, vurderer, at det, de kalder homogami, er blevet mere udbredt og vil blive mere og mere almindeligt, blandt andet fordi pardannelser især finder sted på særlige 'markeder', typisk uddannelsesinstitutioner og arbejdspladser.

Man kunne måske lidt provokerende hævde, at etniske danskere i lige så høj grad som etniske minoritetsunge vælger deres partner efter meget snævre parametre, og at pardannelsen reelt finder sted inden for meget snævre rammer – om end måske på andre måder end blandt etniske minoritetsunge. Når et stigende antal etniske danskere finder deres partner via dating-bureauer, som også bruger diverse baggrundsvARIABLE til at matche folk, er der måske ikke så langt fra de arrangerede ægteskaber blandt etniske minoriteter til den almindelige måde, som såkaldte kærlighedsægteskaber sættes i stand på i en majoritetsdansk sammenhæng. Snarere kan man sige, at praksis i de to grupper nærmer sig hinanden, idet de mange unge indvandrere fortsat tager deres forældre med på råd og beder dem hjælpe med at finde et vist antal 'kandidater', lidt efter samme model som mange etniske danskere benytter sig af dating-bureauer eller af såkaldte blind dates arrangeret af venner og bekendte, som man har tillid til. Om de kriterier, unge pakistanere vælger partnere ud fra, siger Uzma Ahmed Andresen:

»Hvis de unge beder deres forældre om 'assistance', vil forældrene typisk finde et udvalg til dem i familiens netværk i Pakistan, og her vil zaat spille en rolle for, hvilke 'kandidater' de udvælger. De unge vil måske ikke lægge så meget vægt på zaat, men vil inden for forældrenes kandidater vælge mere efter økonomisk status, uddannelsesniveau eller fælles værdier. På den måde kan både forældres og børns præferencer tilgodeses. Hvis to

unge selv finder hinanden her i Danmark, og det ikke er arrangeret, kan problemet være, at familien ikke aner, om de deler værdier med svigerdatteren. Så vil det være sværere at få et fælles liv til at fungere. Men det kan også gå galt for forældrene, hvis de vælger efter zaat og klassetilhørsforhold, for middelklassekultur i Pakistan er noget andet end middelklassekultur blandt pakistanere i Danmark. Måske finder de en veluddannet kvinde i Pakistan, som imod forventning viser sig at have ambitioner om at gøre karriere, eller som måske ikke er indstillet på at hjælpe til i køkkenet, fordi hun er vant til at have tjenestefolk til sin rådighed« (*Interview med kilden januar 2010*).

At indvandrerforældre ikke altid har held med deres forsøg på at finde egnede ægtefæller, er en kendt sag. Om de har en højere eller lavere succesrate end de professionelle datingbureauer, findes der vist ingen seriøse vurderinger af. Men det er i hvert fald også en kendt sag blandt unge med etnisk minoritetsbaggrund, at forældrene også kan lære af deres fejl. Nogle unge kan således berette om ældre søskende, hvis arrangerede ægteskaber er endt ulykkeligt, og hvor forældrene i forbindelse med de yngre børns forlovelser har overladt meget mere til de unge selv. For eksempel er nogle forældre gået fra at kigge efter ægtefællekandidater i oprindelseslandet til i højere grad at orientere sig mod muligheder blandt andre efterkommere i Danmark eller andre EU-lande. Her spiller 24-års-reglen også ind, om end det er svært at sige, hvor stor en rolle den mere præcist har spillet.

‘Etnohomoer’ – at bryde normen

At de etniske minoritetsforældre kan rykke sig holdningsmæssigt, og at værdier og normer i minoritetsmiljøerne generelt er i skred, har denne bog præsenteret flere eksempler på. Et område, hvor det store skred endnu ikke har vist sig, men kunne se ud til at være på vej, er synet på homoseksualitet. I bogen *Den forbandede kærlighed – 14 fortællinger om homoseksuelle og kulturel mangfoldighed* (Fenger-Grøndahl & Larsen 2007) tegnes portrætter af en gruppe unge, der tilhører en dobbeltminoritet, idet de både har en anden etnisk baggrund end dansk og er homoseksuelle. Mange af dem tilhører derudover en religiøs minoritet og er således minoriteter i tredobbelt forstand. De unge, hvoraf en del bruger betegnelsen *etnohomoer* om sig selv, repræsenterer en lille gruppe blandt de etniske minoritetsunge i Danmark. Men deres fortællinger er på mange måder et billede på de forandringer, der finder sted i indvandrer miljøerne, ligesom de unges historier tydeliggør den form for balancegang, som mange af de unge må praktisere for at finde deres egen holdbare vej gennem værdi- og identitetsmæs-

sige dilemmaer. For etnohomoerne handler det i presserende grad om at finde en farbar måde at tackle de umiddelbare modsætninger i normer og traditioner fra flere kulturer – i forhold til tabubelagte og essentielle temaer som seksualitet, kærlighed, forelskelse, familieloyalitet og individuelle behov. Også blandt etnohomoerne identificerer de to forfattere et stærkt ønske om at 'få tingene til at gå op'. Enkelte har taget voldsomme og åbne opgør med deres forældre, men langt de fleste søger at undgå et sådant opgør – enten ved at skjule deres seksualitet eller ved at indgå en stiltiende 'kontrakt' med forældrene om ikke at berøre det følsomme emne. De fleste af bogens interviewpersoner er endnu så unge, at spørgsmålet om ægteskab kan udskydes nogle år endnu, men flere af dem giver udtryk for, at de ved, at tiden er knap, og de frygter, at der må komme en konfrontation. Andre er overbevist om, at den fælles interesse for forældre og unge i at lade, som om alt er normalt, er så stærk, at de sammen vil finde en måde at undgå åbne konfrontationer. Enkelte overvejer indgåelse af proforma-ægteskab med en homoseksuel af det modsatte køn. Men de fleste håber, at tiden vil give svar på, hvordan de kan løse deres dilemma. De har tiltro til, at forældrene vil rykke sig holdningsmæssigt, men er ofte mere i tvivl om, hvorvidt forældrenes omgangskreds kan rykke sig tilsvarende hurtigt. De fleste har stor forståelse for forældrenes holdninger og ønsker og vil ikke provokere eller såre dem unødigt.

Et eksempel, der illustrerer ovenstående, er fortællingen om 17-årige Eren, der præsenteres under overskriften »Selvfølgelig kan man være muslim og homo«. Eren har kurdisk-tyrkisk baggrund og er født i en landsby i det centrale Tyrkiet. Han kom til Danmark som 2-årig, da hans mor blev familiesammenført med faren, som allerede i nogle år havde opholdt sig i København som gæstearbejder. Som 14-årig havde Eren sex med en mand første gang. Bagefter var han bange og skamfuld:

»Min første tanke var, at den lyst, jeg havde til at have sex med drenge, var en prøve, Gud satte mig på. Jeg kunne huske, at min mor havde fortalt mig, at mennesket er skabt med lyster, og de lyster skal man styre, så man ikke gør noget, der er syndigt. Har man lyst til at gøre noget, som er forbudt, er det, fordi Gud afprøver én. Hvis man klarer de prøver, Gud sætter én på igennem livet, kommer man i Paradis, når man dør. Ellers kommer man i Helvede. (...) Jeg kan huske, at da jeg var 9-10 år, fortalte min mor mig om en profet, der bliver nævnt i Koranen. Der var en historie om nogle af profetens folk, som var homoseksuelle, og som ikke klarede Guds prøve. De havde sex med hinanden, og Gud straffede dem ved at udrydde dem. Jeg var bange for, at det skulle gå mig ligesådan. Så jeg følte, at jeg for enhver pris måtte sætte en stopper for det, jeg havde begivet mig ud i« (Fenger-Grøndahl & Larsen 2007).

Eren søgte hjælp hos en religiøs vejleder, der gav ham en række konkrete råd til, hvordan han kunne bekæmpe og styre sine lyster. Men lige meget hjalp det, og efter et års tid opgav Eren tanken om at 'blive helbredt'. Vendepunktet kom, da han mødte en arabisk fyr, der viste sig at være homoseksuel og muslim – og som introducerede Eren for et netværk af unge homoseksuelle med forskellig etnisk og kulturel baggrund. I dette 'etnohomo'-miljø mødte Eren en række rollemodeller, der for første gang fik ham til at tro på, at det kunne lade sig gøre at leve som homoseksuel med muslimsk baggrund. 3 år efter sin første seksuelle oplevelse med en mand er Eren afklaret med sin seksualitet og er også sprunget ud over for en af sine søstre. Hans forældre har han imidlertid indtil videre valgt ikke at fortælle om sin seksuelle orientering, blandt andet for ikke at give sin mor unødige bekymringer og for ikke at stille forældrene i et dilemma i forhold til deres tyrkisk-kurdiske omgangskreds:

»Min mor vil bare blive ked af det og tænke, at hun har opdraget mig forkert, og i det tyrkiske miljø vil alle begynde at tænke, at hun er en dårlig mor. Det ønsker jeg ikke, at hun skal opleve. Det betyder også enormt meget for min far, hvad andre tyrkere og kurdere tænker om os, og han har allerede haft problemer nok, fordi en af mine søstre giftede sig med en fyr, som familien ikke kunne lide, og fordi min bror har været ude i noget kriminelt. Når min anden søster skal giftes, vil det skabe problemer, hvis alle ved, at jeg er homoseksuel. Så vil hendes svigerfamilie måske håne hende med, at hun kommer fra en dårlig familie og har en bror, der er bøsse og en, der er kriminel«.

Eren indrømmer, at han på en måde drømmer om, at hans forældre vil opdage hans hemmelighed – og han har tiltro til, at de vil acceptere det, så længe det ikke bliver kendt i deres omgangskreds. Den søster, som han er sprunget ud over for, har efter det første chok fuldt ud accepteret hans seksualitet, og det giver Eren en idé om, at der er en holdningsændring på vej i det tyrkiske miljø, når det gælder synet på homoseksualitet:

»Mine forældre kommer fra et bondesamfund og har slet ikke kendt til homoseksualitet. Så for dem er det svært at acceptere. Men for os, der er vokset op i Danmark, er det anderledes. Hvis jeg en dag får børn og et af dem kommer og siger til mig, at han eller hun er homo, vil det ikke være svært for mig at acceptere. Jeg har også en tyrkisk veninde, der er heteroseksuel, og jeg har spurgt hende, hvordan hun ville reagere, hvis hendes børn fortæller hende, at de er homoseksuelle. Det vil ikke være noget problem, har hun sagt«.

Eren understreger, at der allerede er sket holdningsændringer i det tyrkiske miljø. Da han var yngre, var det en skandale, hvis en dreng drak alkohol eller havde en kæreste. I dag er det mere almindeligt og stort set accepteret. Måske vil det samme en dag gælde for homoseksualitet, forudser Eren:

»Det handler om, at ingen har lyst til at være de første, hvis børn bryder normerne. Hvis naboens dreng har drukket alkohol eller har fået et barn med en dansker, kan man bedre leve med, hvis ens eget barn gør det samme«.

Men Eren understreger samtidig, at han ikke vil føle sig presset til at forcere en udvikling frem:

»Jeg har mødt danske homoer, der synes, at jeg for enhver pris skal springe ud over for familien. Men jeg gider ikke diskutere det med dem, for jeg kender min familie og ved, hvordan jeg ønsker at leve mit liv. De skal ikke fortælle mig, at jeg skal være i krig med min familie og min kultur. Jeg holder meget af min familie og er glad for det sammenhold, vi har«.

Erens historie indikerer dels, at der er holdningsændringer på vej i indvandrer-miljøerne, når det gælder traditionelle tabuer som f.eks. homoseksualitet. Men den viser også, at fænomener som sladder og socialt pres stadig betyder meget, og at de unge er meget bevidste om, at både de selv, deres søskende og forældre er afhængige af deres etniske netværk. Netop bevidstheden om forældrenes sårbare position og deres afhængighed af et familiært etnisk netværk går igen i flere af fortællingerne *Den forbandede kærlighed*, blandt andet historien om Dawoud, der er født i det sydlige Irak i en meget religiøs og traditionelt indstillet shiitisk familie og som teenager kom til Danmark som flygtning. Dawoud har ligesom Eren besluttet, at han indtil videre ikke vil fortælle sine forældre, at han er homoseksuel. Flere af hans danske kærester har haft meget svært ved at forstå den beslutning:

»De synes, at det vigtigste er at springe ud og være åben over for alle. For mig er konsekvenserne i forhold til mine forældre vigtigere. Jeg elsker dem og sætter pris på alt det, de har gjort for mig. Jeg ønsker ikke at gøre dem ondt (...) Min mor vil frygte, at jeg kommer i Helvede, og hun vil føle sig forpligtet til at forsøge at redde mig. Det ville ødelægges vores forhold, hvis hun hele tiden skulle forsøge at missionere og få mig til at ændre min måde at leve på«.

Desuden er forældrene ifølge Dawoud meget afhængige af deres irakiske slægtninge og bekendte, og de ville formodentlig slå hånden af forældrene, hvis det blev kendt blandt dem, at Dawoud er homoseksuel.

»Mine forældre kan ikke ret godt dansk, så de har brug for hjælp til en masse ting i dagligdagen. De kan for eksempel ikke gå til lægen uden at have en person med, der kan tolke for dem. De er helt afhængige af deres netværk og har brug for den respekt, de nyder der. Uden deres netværk vil de være helt fortabt, og det vil jeg ikke være skyld i.«

Trods det udbredte ønske om at tage hensyn til forældrene har unge etnohomoer imidlertid i løbet af de seneste 5-10 år i stigende grad manifesteret sig i det offentlige rum, blandt andet via dannelsen af foreningen *Sabaah*, der udover at fungere som mødested og socialt netværk for unge homo- og biseksuelle med etnisk minoritetsbaggrund også arrangerer debatmøder og fester. Sabaahs talspersoner har dog samtidig, når de har optrådt i medierne, understreget, at de ikke er ude i et opgør med deres etniske og kulturelle bagland, og at de har forståelse for, at en holdningsændring i de etniske minoritetsmiljøer nødvendigvis tager tid.

Mange af de unge er overbeviste om, at forandringerne nok skal komme – delvist hjulpet på vej af dem selv, delvist foranlediget af andre faktorer som økonomiske og uddannelsesmæssige strukturer i det danske samfund. Det gælder også i forhold til kønsroller, familiestrukturer og børneopdragelse.

Familiestørrelse, kønsroller og børneopdragelse

Billedet af indvandrerfamilien med mange børn, som udelukkende taler deres oprindelseslands sprog, vælger at passe deres børn hjemme og karakteriseres af patriarkalske værdier er under hastig forandring. Unge indvandrerfamilier får færre børn, sender rask væk deres børn i vuggestue og børnehave og taler overvejende dansk med hinanden.

De fleste flygtninge og indvandrere kommer fra samfund, hvor det er normen at have mange børn, og hvor familierne ofte bor sammen i flere generationer. Disse normer og traditioner ændrer sig imidlertid under påvirkning af det samfund, indvandrerne har bosat sig i – i dette tilfælde Danmark. Statistikken viser, at indvandrerkvinder fra ikke-vestlige lande i dag stort set ikke får flere børn end danske kvinder. I 1993 fik indvandrere fra ikke-vestlige lande over dobbelt så mange børn som kvinder med dansk baggrund, men 15 år senere har de to grupper nærmet sig hinanden. De oprindeligt danske kvinder føder lidt flere

børn end for 15 år siden, mens kvinder fra ikke-vestlige lande får langt færre børn end tidligere. Gennemsnitstillene for 2004-2008 viser, at indvandrerkvinder fra ikke-vestlige lande havde en fertilitet på 2,11, mens fertiliteten blandt danske kvinder var 1,82. Fordelt på enkeltlande lå kvinder fra Somalia højest med en fertilitet på 4,24, mens Bosnien-Hercegovina lå lavest med 1,57. Herimellem lå bl.a. kvinder med oprindelse i Tyrkiet på 2,09, mens kvinder fra Afghanistan, Irak, Libanon og Pakistan lå mellem 2,79 og 2,90.

En del af forklaringen på den faldende fertilitet blandt indvandrere og efterkommere skal formodentlig findes i det faktum, at langt flere unge minoritetskvinder i dag er under uddannelse. I 1999 var 23 % af de 20-årige indvandrerkvinder under uddannelse, mens det i 2008 var 41 %, hvilket faktisk er 1 % mere end blandt etnisk danske kvinder på 20 år. I samme periode har andelen af etniske minoritetskvinder, der er aktive på arbejdsmarkedet, også været markant stigende, ligesom flere undersøgelser viser, at der både blandt mænd og kvinder i indvandrer miljøerne generelt er opbakning til, at både mænd og kvinder er udearbejdende.

En undersøgelse foretaget af Rockwool Fondens Forskningsenhed i 2008 viste således, at et flertal blandt indvandrere og efterkommere synes, at kvinderne skal være på arbejdsmarkedet. Blandt danskerne er der en overvægt på 76 %, der er uenig i undersøgelsens udsagn om, at »Kvinder med børn ikke burde arbejde, men blive hjemme og passe børn«. Også blandt eks-jugoslaverne er der en overvægt på 76 %, der er imod det udsagn. Det samme gælder for 71 % af tyrkerne og 70 % af iranerne. Den etniske minoritet, der er mindst imod udsagnet, er pakistanerne, hvor overvægten er på 44 %. Samfundsforsker og professor ved Aalborg Universitet Jørgen Goul Andersen konkluderede på denne baggrund, at:

»de etniske grupper i Danmark bestemt ikke er præget af husmortalitet, når det handler om kvinder og arbejdsmarkedet. Generelt viser undersøgelsen, at synet på kvinder og arbejde blandt de etniske grupper i høj grad ligner det, som var blandt unge danske kvinder i 1970'erne. F.eks. vil flere etniske kvinder end danske gerne have deltidsjob« (Jensen 2009).

Ønsket om deltidsarbejde kunne tænkes at hænge sammen med, at de unge indvandrerkvinder, hvis mødre har været hjemmegående i kortere eller længere tid, har oplevet det som en stor gevinst for familien. Det kan også tænkes, at de er præget af forventninger fra forældre og ægtefæller om, at de påtager sig en større del af husarbejdet og børnepasningen, end det er normen – eller snarere selvforståelsen – i etnisk danske familier (her er det nok på sin plads at bemærke, at undersøgelser viser, at det fortsat er kvinderne, der udfører den største del af

de huslige opgaver i danske familier, om end idealet om ligestilling er meget udbredt).

Blandt vores informanter er der en del, som understreger, at de ikke lever efter 'traditionelle' kønsroller. På spørgsmålet om opgavefordelingen i hjemmet svarer den mandlige part i et tyrkisk ægteskab:

»altså, vi har ikke lavet en arbejdsdeling, som kulturen kommer med, jeg prøver at hjælpe, så meget jeg kan, og tage mig af det huslige arbejde, fordi det vil jeg godt gøre. Jeg gider ikke have den der traditionelle maske for, at når det er indvandrere, vi snakker om, så er det konen, der laver alt arbejdet, hvad der drejer sig om hjemmet, og manden sidder, det gider jeg simpelthen ikke; også fordi vi lever i et samfund her, hvor vi også ser tingene på en lidt anden måde end, hvad vores fædre og mødre gjorde med hensyn til børneopdragelse osv. Og ingen tvivl om, når jeg en dag får børn, så skal de sgu også stå deroppe sammen med mor og skrælle kartofler og hjælpe til med opvasken en gang om ugen eller sådan noget. Det er ting, vi har snakket om, og det er også det, jeg godt vil have, skal være på den måde, så sådan helt decideret arbejdsdeling har vi ikke, vi hjælpes meget godt ad. Og sådan er det bare«.

De unge kan dog ifølge Uzma Ahmed Andresen have svært ved at finde en balance mellem de kønsroller, de har set i forældregenerationen og de forventninger, de har til deres eget ægteskab:

»De unges forventninger til et ægteskab er anderledes end forældrenes. De unge stiller nok ofte større krav til, at det skal være både ligeværdigt og meget romantisk, men de mangler modeller for, hvordan det kan lade sig gøre i praksis – og nok også nogle realistiske billeder af, hvad det vil sige at få et ægteskab til at fungere i dagligdagen. På den ene side har de nogle billeder med sig hjemmefra fra miljøer, som kan være meget traditionelt pakistanske, og en del af de praksisser, de kender hjemmefra, har de ikke lyst til at videreføre. Samtidig er mange også opdraget med Bollywood-film, som på den ene side giver et billede af kærlighed og ægteskab som meget dramatisk med store følelser og på den anden side fastholder nogle ret traditionelle kønsroller, hvor pigerne er dydige og ærbare og milde, ser godt ud og er dygtige til at lave mad. De her film bliver jo også brugt som en form for opdragelsesinstrument over for pigerne. Så de har nogle modsatrettede og ret urealistiske billeder, som kan være svære at overføre til hverdagen. I det pakistanske miljø bruger man også meget energi på at bevare en

flot facade, så selv om de har mange slægtninge, kender de sjældent til, hvordan hverdagen ser ud inde bag facaden. Ofte kender de heller ikke rigtig til de danske modeller for et ægteskab. Så på en måde er de frit stillet til selv at opfinde det hele, og samtidig er de meget usikre på, hvordan de skal gribe det hele an«.

Uzma Ahmed Andresen tilføjer, at selv om idealet om ligestilling bliver mere og mere udbredt, er der stadig en forventning om, at det er kvinden, der tager størstedelen af barselsorloven, og at det er hende, der drosler ned for karriereambitionerne, når parret får børn. Men også her er der forandringer på vej:

»Kvindernes stigende uddannelsesniveau forrykker tingene, for i de tilfælde, hvor kvinden tjener flere penge end manden, kan det betyde, at manden accepterer, at hun forsætter med at arbejde. Desuden er det jo et generelt problem, at kvinderne har højere uddannelse end mændene, og det kan være svært for mændene at leve op til de giftefærdige kvinders krav – på flere måder. Kvinderne taler ofte beundrende om de mænd, der hjælper til derhjemme, og mændene kan blive nødt til at stramme sig an for at stå sig godt på ‘ægteskabsmarkedet’«.

Generelt forholder de unge i vores materiale sig reflekteret til emner som kønsroller og børneopdragelse og er bevidste om, at de ønsker at videreføre visse af de praksisser, de har kendt til i deres egen barndom, men også vil gøre nogle ting anderledes. De færreste giver dog udtryk for, at de vil gøre tingene radikalt anderledes end deres forældre. Igen kan man tale om, at der er tegn på både brud og kontinuitet – eller på en glidende udvikling, som de unge ikke føler noget behov for at itale- eller iscenesætte som noget opgør med det, de har fået med hjemmefra. Et eksempel herpå er det ene af de to citater i indledningen til dette kapitel, hvor Biljana Muncan reflekterer over, hvilke værdier hun ønsker at give sin datter med i bagagen.

Undersøgelser fra de senere år viser da også, at tyrkiske, pakistanske og iranske mænd stort set bruger lige så megen tid på husarbejdet som danske mænd, og at de er refleksive og forandringsparate i forhold til familielivet (Deding & Jakobsen 2006). De mænd, som Tina Jensen & Anika Liversage (2007) har interviewet, giver således udtryk for, at de har ændret praksis »imod en højere grad af nærhed og fællesskab frem for distanceret autoritet«.

Denne udvikling kan i høj grad siges at spejle en udvikling, der har fundet sted i danske familier, hvor yngre generationer også har en mere ‘demokratisk’ opdragelsesform end tidligere generationer. En undersøgelse fra 2001 af værdier i opdragelsen viste, at der er flere ligheder end forskelle blandt mødre med dansk

baggrund og baggrund i Tyrkiet, Pakistan, Somalia, Eksjugoslavien, Sri Lanka og Irak. Det konkluderes, at:

»den egenskab mødrene til de tosprogede børn mest lægger vægt på i opdragelsen af deres børn er selvstændighed, og det gælder i alle 6 etniske minoritetsgrupper. Også danske mødre lægger mest vægt på selvstændighed – og i endnu højere grad end tosprogede mødre« (Just Jeppesen & Nielsen 2001).

61 % af de tosprogede mødre og 81 % af de danske vil først og fremmest opdrage deres børn til at blive selvstændige. De etniske danske mødre ønsker især at opdrage deres børn med tre værdier: selvstændighed, tagen hensyn til andre og ansvarlighed, mens de etniske minoritetsmødre lægger vægt på flere forskellige værdier, herunder også tolerance, fantasi og sparsommelighed. Det er værd at lægge mærke til, at undersøgelsen er foretaget både blandt indvandrere, flygtninge og efterkommere, og det virker sandsynligt, at vi blandt efterkommerne vil finde endnu flere, der deler opdragelsesværdier med etniske danskere. Det vurderer også Uzma Ahmed Andresen, der om opdragelsesmønstre i hendes egen generation af pakistanske efterkommere siger:

»Jeg oplever, at vi er mere diskuterende og spørgende i forhold til vores børn, end vores forældre har været. Vi vil gerne opdrage dem til at blive selvstændige og være i stand til selv at træffe beslutninger. Vi bruger ikke straf, trusler og meget faste regler på samme måde, som nogle i forældregenerationen har gjort. Der er nok snarere en tendens til, at vi opdrager vores børn lidt *laissez faire*-agtigt, fordi vi tager meget klart afstand fra den autoritære opdragelsesform. Det kan i øvrigt også spille ind på, hvorvidt man vælger at bo sammen med sine forældre eller svigerforældre. Ønsker man større frihed til at opdrage sine børn på en anden måde end forældregenerationen, kan det være en grund til, at man flytter for sig selv« (Interview med informanten januar 2010).

Skønt man skal være forsigtig med at betegne førstegenerationsfamiliers autoritetsstruktur som gennemgående patriarkalsk (strengt taget er vor faktiske viden herom ofte forudindtaget og yderst sporadisk), er der meget, som tyder på, at unge familier med indvandrerbaggrund kommer til at ligne den dominerende danske familiestruktur mere og mere på trods af, at man holder visse kulturelle og religiøse traditioner i hævd. Det, som har ændret sig, og som kommer til at præge fremtidens familiestruktur, er som nævnt frem for alt kvindernes

længerevarende uddannelse, deres satsning på en aktiv tilknytning til arbejdsmarkedet, en til sammenligning med manden relativt højere indkomst og færre børn. Disse forhold er kun indledningsvis slået igennem, men bliver tydeligere og tydeligere.

På nogle områder er der imidlertid stadigvæk markante forskelle mellem unge med indvandrerbaggrund og unge danskere, især når det drejer sig om holdninger til problemer i ægteskabet. I tabel 8.2 har vi således spurgt til de unges holdning til utroskab, skilsmisse og abort.

Tabel 8.2: Unge indvandreres og danskeres holdning til familierelaterede problemer (%).

	Unge med indvandrerbaggrund 18-24 år			Unge med dansk baggrund 18-24 år		
	Utroskab	Skilsmisse	Abort	Utroskab	Skilsmisse	Abort
Slet ikke i orden	85,0	20,0	33,8	78,8	7,6	6,1
2-9	10,5	48,3	41,8	19,7	42,4	43,9
Helt i orden	2,7	29,0	20,0	1,5	50,0	50,0
Ved ikke	1,8	2,7	4,4	0,0	0,0	0,0
<i>Total</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>Respondenter</i>	<i>928</i>	<i>928</i>	<i>928</i>	<i>66</i>	<i>66</i>	<i>66</i>

Kilde: Etniske gruppers værdier 2006_database.

Note: Det har været muligt at svare på en tipunkts-skala gående fra »slet ikke i orden« (= 1) til »helt i orden« (= 10); de mellemliggende kategorier spænder derfor over værdier fra 2 til 9.

Når det drejer sig om utroskab, er der ikke den helt store forskel at spore mellem de to grupper af unge: Lidt flere af de unge med indvandrerbaggrund svarer, at det slet ikke er i orden med utroskab. Derimod er langt flere unge med indvandrerbaggrund end danske unge modstandere af skilsmisse og abort. I den forbindelse skal det også bemærkes, at der ikke er den store forskel i svarfrekvenser mellem de yngre, dvs. dem mellem 18 og 24 år og de ældre årgange, og at det gælder for både unge med indvandrerbaggrund og af dansk oprindelse. Hvad de nævnte forskelle afspejler er svært at sige, men en del af forklaringen kan muligvis findes i det faktum, at religionen for flere minoritetsunge end danske unge spiller en afgørende rolle for identitetsdannelsen – og at den religiøse tradition, de unge er vokset op med, ofte indebærer et kritisk syn på både abort og skilsmisse. Mere herom i kapitel 10.

Familien som kulturelt og religiøst anker

Som dette kapitel har vist, har familien stor betydning for de unges selvforståelse og identitet, ligesom den ofte spiller en vigtig rolle for dem i forhold til økonomi, boligforhold, overvejelser om ægteskab samt organisering af hverdagsliv og fritidsaktiviteter. Familien anses af mange for at være det primære sociale netværk, og loyaliteten over for især forældrene rækker ofte langt, hvilket også betyder, at de unge i nogle tilfælde vil strække sig for at indgå kompromiser, der kan stille forældrene tilfreds og forebygge åbne konflikter. Der foregår dog samtidig forhandlinger mellem generationerne, som medfører holdningsændringer. Samtidig betyder de samfundsmæssige strukturer i forhold til boligformer, erhvervsstrukturer, uddannelsesniveau samt kulturel påvirkning fra majoritets-samfundet, at der finder betydelige forandringer sted i indvandrerfamiliernes liv. Idealet er dog ofte fortsat et tæt sammenhold og en balance, hvor individuelle behov underordnes eller i det mindste forsøges koordineret med kollektive målsætninger for familien og slægten.

Palæstinensiske Wel, for hvem familien er det helt afgørende anker i tilværelsen, siger om sine fremtidsdrømme, at de ud over en spændende karriere inkluderer at stifte familie og få børn, og at han håber, at han kan give sine børn nogle af de samme værdier, han selv er vokset op med:

»De fleste danskere vil nok beskrive deres familie som far, mor og børn. Det kommer mine børn nok også til, men jeg håber, at de får samme tætte forhold til resten af familien, som jeg har. Jeg har for eksempel en fætter, der også bor i Århus. Han er 6 måneder ældre end mig, og han har på en måde været min storebror. Da jeg mistede min far, var vi meget sammen. Der var en hel sommerferie, hvor vi var sammen hver dag. Jeg kunne lægge det store ansvar lidt fra mig, når jeg var sammen med min fætter. Han kendte også mange mennesker, som han introducerede mig for, og på den måde hjalp han mig med at skabe et netværk. Nu ser vi ikke hinanden så tit, men jeg ved, at jeg altid kan regne med ham. Han er min fætter, og vi har et særligt fællesskab. Jeg er tryk sammen med ham og kan være mig selv. Sådan synes jeg ikke, mine danske venner har det med deres fætre og kusiner; det er bare nogen, de ser sammen med forældrene. Men i mit tilfælde er min fætter min ven. Han ville naturligt være den, jeg ringede til, hvis der skete et eller andet alvorligt. Han betyder så meget for mig, at jeg næsten ville give min højre arm for ham« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

I praksis kan det være svært for de unge at bevare den tætte kontakt med forældrene, fordi karriere, boligforhold m.m. betyder, at de ikke længere bor så tæt på

forældrene som tidligere. Men mange af de unge forsøger bevidst at kompensere for den geografiske afstand ved at kommunikere intensivt med deres forældre via telefon og e-mail – og ved at prioritere at samles i anledning af kulturelle og religiøse mærkedage. Uzma Ahmed Andresen, der er citeret flere gange i dette kapitel, siger om familierelationerne i det pakistanske miljø i Danmark:

»Familien er stadig i centrum. Det er stadig utænkeligt, at man ikke ser sin familie med meget jævne mellemrum. Det der med, at man er flyttet til en anden by, og så ses man kun et par gange om året, den findes ikke. Man ser hinanden – på godt og ondt. Det kan godt blive for meget, men man gør det alligevel. Det, jeg kender til hos etniske danskere med, at man bryder helt med familien, er stort set ukendt blandt pakistanere. Det ville være et voldsomt brud med normerne, men det handler også om, at når man er i et fremmed land, så støtter man hinanden. Hvis nogen bliver uvenner, går familien ind og mægler. Det er utænkeligt, at hele familien bare lader stå til. Hvis der virkelig er konflikter, ligger der næsten altid noget alvorligt til grund for det. En pige er løbet hjemmefra, eller nogen har snydt hinanden for penge. Men i de fleste familier er det en selvfølge, at man opretholder en vis harmoni og har tæt kontakt. At man taler i telefon og følger med i hinandens liv, så meget man kan« (*Interview med kilden* januar 2010).

Uzma understreger, at det for hende personligt især er vigtigt at sikre en kontinuitet mellem generationerne ved at sørge for tæt kontakt mellem hendes døtre og hendes mor:

»Jeg har altid været klar over, at det især er min mor, der har sørget for, at min bror og jeg har fået et aktivt forhold til pakistanske og muslimske traditioner. Det har aldrig været noget, hun har undervist os i eller forklaret os med en masse ord. Men hun har sørget for, at de religiøse højtider blev fejret i vores hjem, og at vi blev inddraget i det på forskellig vis. Hun har virkelig formået at give os en kulturel ballast, som er vigtig for min identitet i dag, og som jeg tror, har hjulpet mig meget i forhold til at turde være åben over for det omgivende samfund. Jeg har aldrig været bange for at miste min tro eller blive 'for dansk' – heller ikke, selvom jeg er gift med en etnisk dansker. Nu, hvor jeg selv har to døtre, kan jeg imidlertid mærke, at jeg er lidt bekymret for, hvordan jeg kan sikre mig, at de også får en afbalanceret identitet, der afspejler, at de også har pakistanske rødder. Jeg vil ikke pådutte dem noget, men jeg vil gerne give dem noget af alt det med, som min mor har givet mig. De skal helst ikke føle, at alt det

pakistanske og muslimske er noget fremmedartet og 'forkert' i en dansk kontekst. Derfor er jeg glad for, at vi bor på Nørrebro, hvor der er mange andre 'sorte', og hvor de ser, at der er andre muslimer, at købmanden også faster osv. Men selv her er det jo mærkbart, at en begivenhed som fasten og *eid*-festen ved dens afslutning ikke er nogen national-kulturel begivenhed på linje med julen. Det er selvfølgelig helt naturligt, men det gør det klart for mig, at jeg som minoritet er nødt til at gøre noget aktivt for at introducere mine børn til det, som på en måde er en selvfølge for mig. I den sammenhæng kan jeg godt savne at have min mor boende lige i nærheden. Men når det nu ikke er sådan, forsøger jeg at kompensere for den der daglige kontakt ved ret ofte at tage til Odense med børnene for at besøge min mor. Jeg har også aftalt med min lillebror, som har en datter, at vi skal fejre de muslimske højtider sammen hos vores mor i Odense. På den måde kan vi give vores døtre lidt af den samme oplevelse, som vi selv havde som børn« (*Interview med kilden* januar 2010).

I dette citat ses det, hvordan familien kan fungere som en struktur, der sikrer videreførelse af en religiøs og kulturel identitet, som ellers kan synes truet i et samfund, hvor majoriteten tilhører en anden religion og har andre kulturelle traditioner. For minoritetsunge, der som denne informant har giftet sig med etniske danskere, kan det tænkes, at kontakten med de ældre generationer tillægges ekstra betydning, fordi et blandet ægteskab naturligt må resultere i, at den minoritetsunges værdier og normer sættes til forhandling, og nye praksisser udvikles i en kreoliseringsproces.

Sammenfattende kan vi konstatere, at selv om indvandrerfamilierne 'skrumper', fordi efterkommerne føder færre børn, og selv om færre og færre vælger at bo sammen med deres forældre og bedsteforældre, efter at de selv er blevet gift og har fået børn, er det ikke ensbetydende med, at kontakten mellem generationerne svækkes synderligt. Tværtimod udtrykker mange af vores informanter, at de respekterer og beundrer deres forældre, og at de inddrager dem i både store og små beslutninger. Også familien i udvidet forstand har stor betydning for de unge, primært som en positiv faktor, men i visse tilfælde også som en kontrolinstans, der begrænser både de unges og forældrenes muligheder. Dette faktum peger tilbage på forrige kapitel, hvor vi så, hvordan mange af de unge efterkommere brugte deres etniske netværk som en ressource til at komme ind på arbejdsmarkedet, men også hvordan et manglende netværk blandt etniske danskere kunne begrænse karrieremulighederne. Dog så vi også, hvordan en del unge efterhånden formåede at udvide deres studie- og erhvervsrelaterede netværk til også at omfatte etniske danskere.

I dette kapitel har der tegnet sig et tilsvarende billede af, at de unge også hvad angår familieliv, pardannelse og ægteskab i høj grad tager udgangspunkt i familien og det etniske netværk, men samtidig også åbner op for at inddrage etniske danskere – og unge fra andre minoritetsgrupper – i denne del af deres tilværelse. Det gælder både som inspirationskilder og i visse tilfælde som ægtefæller.

En tilsvarende tendens kan siges at gøre sig gældende på det kulturelle område, som vi skal se i næste kapitel. Også inden for kulturlivet har indvandrere og efterkommere stadig deres egne niches – og der er stadig barrierer, som besværliggør deres indtræden i majoritetssamfundets kulturelle sfærer. Men samtidig vil vi se, at de unge skaber nye kulturelle miljøer på tværs af etnicitet, ligesom der er tegn på, at de i stigende grad indtager de traditionelle kulturelle bastioner – og sætter deres eget præg på dem.

Kulturliv – marginalisering, modkultur og mainstream

»Min base er Danmark, men jeg kuraterer projekter i hele verden. Sådan som verden ser ud i dag, kan du ikke overleve som kunstner i en snæver national ramme«.

Khaled D. Ramadan, videokunstner, fotograf og kurator, født i Libanon i 1964, kom til Danmark i 1985 (Andersen: Portrætartikel).

»Min mor synes, at det at være skuespiller er lidt det samme som at være klovn. Hun så helst, at jeg var blevet ingeniør eller læge«.

Chadi Abdul-Karim, født i Danmark af palæstinensisk flygtning fra Libanon, skuespiller, debattør, foredragsholder og musiker (Carboni & Aidt 2010).

Som vi har set i de foregående kapitler, indgår unge med indvandrerbaggrund i stigende grad i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet på lige fod med etnisk danske unge. Der er sågar eksempler på, at unge i visse etniske grupper opnår højere uddannelsesniveau end etniske danskere, til trods for at en del af de unge med indvandrerbaggrund har en række odds imod sig i form af forældrenes lave uddannelsesniveau, manglende tradition for uddannelse og svage netværk.

Også hvad angår pardannelse og familieidealer ser det ud til, at et stigende antal unge formår at finde en balance, hvor de dels bevarer og dels nyfortolker forældrenes kulturelle og religiøse baggrund, dels inkorporerer elementer fra den danske majoritetskultur. Det viser sig blandt andet i form af et faldende antal børnefødsler og ikke mindst et mere ligeligt forhold mellem ægtefællerne.

Integration og medborgerskab kan imidlertid siges at omhandle langt flere faktorer end uddannelse, arbejde og familieliv. Også deltagelse i kulturelle, politiske og religiøse aktiviteter hører med til billedet, og i de næste kapitler ser vi nærmere på disse elementer.

Fra kulturforbrugere til kulturproducenter

Det har været en almindelig antagelse, at indvandrere generelt er mindre kulturelt aktive og benytter sig mindre af etablerede kulturelle tilbud som teatre, biografteater, museer, biblioteker og spillesteder end majoritetsbefolkningen. Som regel er antagelsen blevet begrundet med, at indvandrere typisk er kommet til Danmark for at forbedre deres økonomiske situation – eller for flygtningenes vedkommende for at redde liv et – og at det derfor vil tage adskillige generationer, før indvandrerne har mentalt og økonomisk overskud til at interessere sig for kulturelle aktiviteter. Desuden hævdes det af og til, at mange indvandrere er orienteret så meget mod deres eget eller forældrenes oprindelsesland, at de ikke har overskud til at interessere sig for 'dansk kultur'. Billedet med parabolantennen, der vender mod Pakistan, Tyrkiet eller Irak er en ofte brugt metafor for den påstand, at indvandrerne endnu ikke har pakket kufferten ud – og i hvert fald mentalt ikke er landet helt i det danske samfund.

Der er kun lavet ganske få undersøgelser, der kan af- eller bekræfte denne antagelse. En undersøgelse af danskernes kulturvaner, der blev offentliggjort i 2005, viste, at omkring 20 % af den danske befolkning aldrig benytter sig af kulturtilbud som teater, museer og klassiske koncerter, og at der i gruppen af ikke-brugere er en overrepræsentation af folk fra landkommunerne og af nydanskere (Bille et al. 2005). Undersøgelsen konkluderede, at indvandrere i mindre grad end danskere bruger tilbud som teater, koncerter og sportsarrangementer. Men samme undersøgelse viser også, at indvandrere bruger bibliotekerne oftere end etniske danskere, og at de lige så ofte (eller lige så sjældent) som etniske danskere går til klassiske koncerter, i biografen eller på museum – og læser lige så mange bøger.

I Catinéts *IntegrationsStatus* 2006, der er baseret på interview med omkring 1000 indvandrere fra nogle af de største etniske minoritetsgrupper i Danmark, er medtaget en række spørgsmål om medie- og kulturforbrug. Her er det især markant, at de fleste respondenter angiver udelukkende at se danske tv-kanaler (23 %) eller både tv-kanaler fra Danmark og oprindelseslandet (38 %), mens 18 % både ser tv fra Danmark, oprindelseslandet og udlandet. Kun et lille mindretal på 7 % ser udelukkende tv fra deres oprindelsesland. Tv er klart indvandrernes foretrukne medie, måske fordi det ikke kræver samme sprogfærdigheder som f.eks. avislæsning, og desuden giver det mulighed for at vælge mange typer af underholdning, oplysning og debat fra hele verden. 63 % angiver dog, at de jævnligt læser avis (hvilket er en lidt lavere andel end blandt etniske danskere), og blandt de avislæsende indvandrere er det gratisaviserne, efterfulgt af Ekstra Bladet, B.T., Politiken og Jyllands-Posten, der er de mest populære dagblade. I 2008-udgaven af Catinéts *IntegrationsStatus* har internet imidlertid overhalet aviser som den næstmest populære medietype blandt indvandrere

(efter tv), og internettets popularitet er – ikke overraskende – mest markant i de yngre generationer: over 80 % af de 15-20-årige angiver i 2006-undersøgelsen, at de bruger internet i det daglige. Også hvad angår brug af biografer og biblioteker, er det de 15-35-årige, de studerende og dem med gode dansk kundskaber, der er mest aktive. De unge er især flittige biografgængere, mens kvinderne er flittige læsere af skønlitteratur.

Ingen af de nævnte undersøgelser giver nogen forklaring på ligheder og forskelle i medie- og kulturforbruget blandt indvandrere og danskere og blandt forskellige grupper af indvandrere. Er det eksempelvis manglende kendskab til eller manglende interesse for kulturtilbud, der afholder en del af befolkningen fra at gå i teatret og på museum? – og er det bibliotekernes mange gratis tilbud, der tiltrækker indvandrere? Er det manglende interesse for danske forhold, der får indvandrere til at prioritere udenlandske tv-kanaler og i visse tilfælde helt vælge de danske tv-kanaler fra, eller er det snarere udtryk for en transnational bevidsthed – kombineret med frustration over den måde, etniske minoriteter italesættes og portrætteres i danske medier?

Indlysende er det i hvert fald, at de unges forhold til både kulturtilbud og medier må være præget af det billede, som disse kulturtilbud og disse medier tegner af forskellige etniske grupper og af begreber som danskhed og fremmedhed. Ikke kun i medierne, men også i andre dele af kulturlivet har der gennem årtier været en tendens til, at de etniske minoriteter primært har optrådt som 'stof', der er blevet bearbejdet, præsenteret og repræsenteret af majoriteten. Integrationsproblemer og kultursammenstød har været populære emner for teater- og filminstruktører og har også spillet en vis rolle i (fag)litteratur og debatbøger. Sjældnere er de etniske minoriteter selv kommet til orde med analyser af disse emner – eller med kunstneriske og kulturelle udtryk i det hele taget. Men også det er ved at ændre sig, idet den unge generation af indvandrere i Danmark i stigende grad er begyndt at sætte deres eget præg på og bidrage til den kulturelle undergrund og til en vis grad også til den kulturelle mainstream. Unge med etnisk minoritetsbaggrund er begyndt at markere sig ikke kun som kulturforbrugere, men også som kulturproducenter og aktører i kulturlivet (Røgilds 2006). Det gælder ikke mindst inden for musiklivet, men også, som vi skal se i det følgende, inden for teater, film, litteratur og billedkunst.

Musik

Musiklivet er formodentlig den del af kulturlivet, der er mest internationalt i sin karakter, og det er derfor ikke så overraskende, at det er inden for denne del af kulturlivet, at flest unge med etnisk minoritetsbaggrund indtil videre har gjort sig

mest gældende. I musiklivet er en opvækst med flere sprog og kendskab til forskellige musikalske traditioner en indlysende fordel, ligesom eventuelle problemer med at tale eller skrive dansk har langt mindre betydning end inden for litteratur eller teater. Den danske musikscene har længe været multietnisk og multikulturel, og fremvæksten af genrer som verdensmusik, hiphop og R'n'B har givet oplagte muligheder for unge med rødder i andre musikalske traditioner end rock og pop.

Blandt de yngre stjerner med ikke-dansk eller blandet baggrund kan nævnes dansk-zambiske Karen Mukupa (f. 1974), der debuterede som rapper i duoen *No Name Requested* sammen med Natasja Saad, og senere gjorde solokarriere under navnet Miss Mukupa. Førnævnte Natasja (1974-2007), der døde i en bilulykke på Jamaica, nåede også at markere sig stærkt på både den danske og internationale musikscene. Natasja, hvis far var sudanesiser, høstede således stor anerkendelse som reggae-sangerinde; i 2006 vandt hun reggae-konkurrencen Irie FM Big Break Contest i Jamaica som den første ikke-jamaicaner. Hun var også et kendt navn på den danske rapscene og nåede at medvirke i en teaterproduktion på Betty Nansen Teatret (en moderne opsætning af *Købmanden i Venedig*) og levere en del af soundtracket til Hella Joofs film *Fidibus*. Senest er udkommet to album med sange indspillet kort tid før Natasjas død, det dansksprogede *I Danmark er jeg født* og det engelsksprogede *Shooting Star*.

Andre unge navne på den danske musikscene, der har afrikanske rødder, er den dansk-etiofiske funk-sangerinde Ayoe Angelica (f. 1978) og jazz-, gospel- og soul-sangerinden Yazzmin Esmael, som i øvrigt begge ligesom Karen Mukupa har været engageret i kåringen af Miss Africa som dommere og entertainere. Miss Africa-konkurrencen er et eksempel på et kulturelt tiltag i indvandrer-kredse, der har til formål at sætte positivt fokus på en bestemt etnicitet og kultur og bekæmpe stereotyper og fordomme. Konkurrencen er ikke en traditionel skønhedskonkurrence, men er en konkurrence, hvor unge kvinder med afrikansk baggrund konkurrerer om at være forbillede og ambassadør for Afrika i Danmark – ved at være eksempler på integration, samtidig med at de har bevaret kontakten til 'det afrikanske'. Overskuddet fra showet går til et konkret projekt i et fattigt afrikansk land. Ved showet optræder typisk også mandlige musikstjerner med afrikanske rødder, f.eks. har rapperen Al Agami (f. 1972) været en fast del af Miss Africa-showet siden dets begyndelse i 2006. Al Agami, der er kendt som både skuespiller og rapper, har rødder i Centralafrika, hvor hans far var monark i kongedømmet Lado, indtil familien blev tvunget til at flygte efter diktator Idi Amins magtovertagelse. Al Agamis to brødre, Kuku og Joseph, er også kendte navne på den danske rapmusikscene.

Blandt mandlige rapmusikere med afrikansk baggrund kan også nævnes Negash Ali (f. 1990), der blev født i et asylcenter i Danmark af forældre fra Eritrea. Han bor i dag i Århus og betegner sig selv som 100 % århusianer, men med et

tæt forhold til sine forældres oprindelsesland. I 2009 udgav han debutalbummet 'Asmarino', hvis titel er en henvisning til Eritreas hovedstad, Asmaro. Flere af albummets tekster er eksplicit politiske og handler om kolonialisme, folkedrab og moderne former for slaveri.

Rapmusikken er en genre, hvis tekst-univers varierer fra simple budskaber om aggression og vrede mod samfundet over nedladende eller beundrende tekster om biler, kvinder og stoffer til det direkte politiske og samfundsenfangede. En række rap-musikere med indvandrerbaggrund har da også i de senere år markeret sig både som musikere, debattører og rollemodeller. Blandt de mest oplagte eksempler er dansk-pakistanske Ataf Khawaja (f. 1974), i musikkredse kendt som 'Den Sorte Slyngel'. Han debuterede i 2005 med albummet *Paraderne nede*, der blandt andet rummer et nummer, som ærligt fortæller om Atafs oplevelse af at vokse op med en far, der tæskede og ydmygede hans mor. Pladen placerede Ataf i rollen som talerør for unge utilpassede indvandrere – og gav ham en lille rolle i komedieserien Klovn på TV2. I 2009 udgav Ataf sit andet soloalbum, *Galleri*, der formede sig som en beskrivelse af livet i de københavnske gader – med numre, der vekslede i genre fra blød techno over mere traditionel hiphop til reggae. Også i forbindelse med lanceringen af dette album blev Ataf inddraget i den offentlige debat om (fejls)lagens integration, bandekrig, kriminalitet og kultursammenstød – og i *Politiken* 24/5 2009 blev han benævnt »dansk raps modvillige 'præmieperker'«. På et af pladens numre, *Blok-politik*, lyder det f.eks.:

»Alt er som det plejer de fordrejer/den sande virkelighed med overdrevne skrækscenarier/så jeg mærker gener pga. mine mørke perkergener/har altid følt jeg var født til at løbe ind i problemer« – »For ser du jeg har fået nok af det billede de maler/der får os fremmede til at fremstå som neandertaler/det er hårdt sagt men jeg er bare oprigtig/selvom de fleste sagde Ataf det dumdrigtigt«.

I årene mellem de to udgivelser markerede Ataf sig som samfundsdebattør og deltog bl.a. i tv-talkshows og debattmøder i ungdomsklubber, biblioteker og fagforbund, hvor han lancerede et dobbelt budskab: Ja, der er diskrimination, fordomme og svære sociale betingelser for mange indvandrere i Danmark, men nej, det er ingen undskyldning for at vende sig imod samfundet med vrede eller væk fra det i apati. For i Danmark er der også frihed, chancer og muligheder, som de unge bør gribe i stedet for at påtage sig den 'gangsta'-rolle, som er knyttet til især det sorte hiphop-miljø i USA.

En anden debattør og rollemodel er Zaki Youssef (f. 1982), rapper, producer og skuespiller med dansk-egyptisk baggrund, der i sin musik mikser rap,

arabisk musik, hiphop, reggae og dancehall. Hans tekster er ofte politiske, og han er ikke bange for at ytre sig meget direkte i den danske debat om integration og asyl – eller stille gratis op til koncerter og arrangementer til fordel for Christianias bevarelse eller de afviste asylsøgere i Brorsons Kirke. Han har dog også optrådt i mere neutrale sammenhænge, bl.a. på Vega og Roskilde Festival og som sæsonband på Det Kongelige Teater i 2006. Sæsonband-konceptet, der er en del af Det Kongelige Teaters forsøg på at tiltrække og integrere flere nydanskere både på scenen og tilskuerrækkerne, går ud på, at der hen over en sæson afholdes en række workshops for unge musikere med indvandrerbaggrund, og blandt deltagerne vælges årets Sæsonband. Bandet får efterfølgende mulighed for at give nogle koncerter, bl.a. på Det Kongelige Teater. Som Sæsonband 2006 gav Zaki to udsolgte solokoncerter på Operaens lille scene, Takkelloftet, og optrådte også sammen med Middle East Peace Orchestra på teatrets Gammel Scene. Sideløbende har han deltaget i den offentlige debat, bl.a. med en skarp kritik af den måde, unge indvandrere omtales i den politiske diskurs.

I Middle East Peace Orchestra finder man i øvrigt noget nær en verdens- eller i hvert fald Skandinaviens-sensation: en kvindelig, arabisk percussionist. Mens det er almindeligt, at unge mænd med rødder i Mellemøsten udtrykker sig musikalsk – også i det offentlige rum – er det fortsat meget usædvanligt, at kvinder med arabisk baggrund optræder offentligt med deres musik, endsize får mulighed for at prøve at leve som professionelle musikere. Men Simona Abdallah, der kom til Danmark fra Libanon som 6-årig, er en undtagelse fra reglen. Hun vurderer selv, at hun er den eneste palæstinensiske kvinde i Skandinavien, der er professionel percussionist, måske endda den eneste på verdensplan. Siden hun var lille, har Simonas helt store passion været at spille darbuka, og allerede som barn var hendes talent så åbenlyst, at hun blev inviteret til at spille ved polterabender for kvinder i Gellerupparken ved Århus, hvor hun flyttede til som 12-årig. Men da hun blev ældre, satte hendes mor en stopper for Simonas optrædener. Hun nedlagde forbud mod, at Simona spillede ved en kvindefest: »Folk snakker. Det er en skam«, sagde hun. (Carboni & Aidt 2010: 52). Simona gav imidlertid ikke op. Hun fortsatte med at spille på sit værelse og i den lokale pigeklub, og da hun senere flyttede til København, kontaktede hun selv lederen af Middle East Peace Orchestra, Henrik Goldschmidt, som med det samme kunne høre Simona Abdallahs talent og gav hende en fast plads i orkestret. Det har blandt andet givet hende mulighed for at spille for Dronningen. Desuden er Simona Abdallah for nylig blevet indlemmet i projektet Missing Voices, en gruppe af kvindelige, primært muslimske musikere og sangere, som tager på turneer og giver koncerter. Hver af kvinderne optræder i 25 minutter, og på den måde får publikum en

mangfoldig musikalsk oplevelse. Missing Voices er etableret af en muslimsk konvertit, Annette Bellaoui, i samarbejde med to muslimske kvinder fra Holland og England, der ligesom hun selv drømte om at bryde de normer og tabuer, som muslimske kvinder er underlagt, når det handler om at optræde offentligt som musikere. I en artikel i førnævnte rapport fra Center for Kunst og Interkultur, forklarer hun:

»Tidligere var det sådan i Danmark, at kvinder, der var skuespillere, dansere eller musikere, ikke blev regnet for noget. Det var kun lige skridtet over at være prostitueret. Sådan er holdningen stadigvæk mange steder i Mellemøsten og i de muslimske miljøer i Europa« (Carboni & Aidt 2010: 56).

Hendes idé med projektet er at give de muslimske kvinder synlighed, støtte og anerkendelse, så de kan få gang i en karriere som musikere. Desuden er tanken, at de 6 kvinder skal fungere som rollemodeller, der kan inspirere andre muslimske kvinder til at gå samme vej, og Missing Voices har derfor også arrangeret en række workshops, hvor de har undervist håbefulde unge piger, der drømmer om en karriere inden for musikverdenen. Annette Bellaoui understreger, at kvaliteten skal være i top: »For at blive taget seriøst skal vi præsentere musikere, der både er dygtige og kan fange publikum, ellers har vi tabt på forhånd«. Når Missing Voices går på scenen, er det altså primært et kunstnerisk statement. Men samtidig ligger der i selve det at gå på scenen også et politisk statement om kvinderettigheder og modernitet.

Blandt de unge mandlige musikere er der som nævnt også politiske budskaber både på og mellem verselinjerne. En politisk engageret rapper, der er dukket op på scenen for nylig, er Babak Vakili (f. 1986), barn af to revolutionære venstreorienterede iranere, der måtte flygte efter den islamiske revolution i 1979. Babak Vakili bruger rappen som politisk kampmiddel og vender sig i sine tekster mod kapitalisme og racisme. Sideløbende med sin karriere som rapper læser han statskundskab på Københavns Universitet, og han ironiserer i flere af sine tekster over det faktum, at han med sin dobbelte karriere langt fra lever op til billedet af den socialt udstødte indvandrer, hvis musik er et skrig fra gadens barske virkelighed og en formidling af livet som småkriminelt 'storbygangster':

»De ser mig som en stjerne/fordi jeg er indvandrer der rapper, men stadig har en hjerne«, lyder det i en af hans tekster. Han er imidlertid opvokset på Nørrebro og udtrykker – trods sit eget engagement i et akademisk, venstreorienteret miljø – forståelse og sympati med 'gadens rødder': »Har set de smukkeste mennesker gøre de grimme ting/der er langt under deres værd – unge især/der

står med ryggen imod solen – og kun ser skyggen af hvor smukke de er«. Babak Vakili ser et stort forandringspotentialt i rap-musikken:

»Rap kan give den samme form for anerkendelse, som vold og kriminalitet kan gøre det«. Hvis man kun rapper om pistoler og vold, vil man højst sandsynligt få år efter se sin lillebror rende rundt med en pistol. De forguder rapperne i miljøet, fordi hiphop er det sejeste, der er. Problemet er, at dem, småbrødrene også ser op til, skyder med våben og overfalder folk. Men det forhold har man mulighed for at gå ind og ændre via rap« (www.modkraft.dk, 19/3 2009).

Han nævner i samme artikel en episode ved en koncert i Sjælør, hvor der opstod tumult, men hvor tingene ikke udviklede sig til egentligt slagsmål, fordi:

»i Sjælør var der en, der i stedet for at gribe ud efter en anden, greb mikrofonen og begyndte at lave human beatbox, hvorefter der hoppede en anden op og begyndte at rappe. De markerede sig selv og viste andre, at de var 'the shit' på en anden måde. De fik ligeså meget respekt, hvis ikke mere, fra de andre unge, som derfor også selv skulle prøve«.

Andre rap-musikere, der har en fortid som 'rødder' og småkriminelle, har – med afsæt i samme tankegang som Babak Vakilis – taget initiativ til integrationsprojekter med musikken som omdrejningspunkt. Med offentlige støttekroner i ryggen forsøger de at motivere unge fra belastede ghetto-miljøer til at bruge rap-musikken og identiteten som hiphop'ere på en positiv og konstruktiv måde. En af dem er den iranskfødte rapper Ali Sufi (f. 1981), der i 2009 etablerede Rap moves – et kombineret pladeselskab og projektværksted. Ideen er, at Rap moves, som støttes af Center for Kunst og Interkultur, skal arrangere musik-workshops for unge fra socialt belastede boligområder, hvor de unge dels lærer at skrive tekster og lave musik, dels bliver gjort bevidste om deres medansvar for udviklingen i det samfund, de er en del af. Desuden er Ali Sufi tilknyttet ungekorpsset Rise Cph – en gruppe unge i alderen 20-28 år, som tager ud på københavnske folkeskoler for at inspirere eleverne ved at fortælle om sig selv og lave rap-workshops. Ali Sufi voksede som teenager op i et miljø, hvor »stoffer og en kriminel løbebane altid lå lige rundt om hjørnet« (Carboni & Aidt 2010), og et accelererende hashmisbrug gjorde det svært for ham at passe sin skole. Musikken og drømmen om at leve af den fik ham imidlertid til at ændre løbebane, og i dag er han semi-professionel rapper og læser samfundsvidenskab på RUC (www.rapmoves.dk og www.risecph.dk).

Samme filosofi ligger bag et projekt i den vestlige del af Århus, kendt under postnummeret 8210, der i det danske hiphop-miljø har udviklet sig til et selvstændigt brand. Navne som US\$ og LOC har markedsført sig som 'ghettounger' fra Århus Vest og gjort deres belastede fortid til en del af deres image. Nu har en sammenslutning af boligselskaber i bydelen finansieret fem såkaldte rapskoler i henholdsvis Gellerup, Rosenhøj, Herredsvang, Bispehaven og Skjoldhøj, hvor de mange unge, der drømmer om en fremtid som rapstjerner, kan få undervisning og støtte til at afprøve drømmene. I løbet af foråret 2010 skal der desuden etableres et egentlig 'rapcenter' i Bispehaven, hvor det kunstneriske ambitionsniveau skal være højere end på rapskolerne, og de unge vil blive mødt med deadlines og andre krav, der kan give dem et fingerpeg om, hvordan musikbranchen fungerer. Koordinatorer og medarbejdere i rapskolerne er for fleres vedkommende tidligere musikere og producere. Koordinator Henning Winther, der har en fortid i rapgruppen Kongehuset, siger om tankerne bag rapcentret:

»Det kan give de unge selvtillid og netværk at være med i et hiphoprojekt. Måske kan vi få nuanceret deres sprogbrug og lært dem bedre dansk gennem arbejdet med rapteksterne« (*Information* 12/2 2009).

I januar 2010 udkom cd'en *Ghettoens perspektiv*, hvor unge fra de fem rapskoler præsenterede deres kunnen under det fælles navn *De Andre*.

I denne sammenhæng er det oplagt også at nævne, at det netop genopståede Århus-baserede forlag Jorinde & Joringel ud fra omtrent samme tankegang i efteråret 2009 udgav en digtsamling skrevet af og med unge fra den nu lukkede Frydenlundskolen i Århus-bydelen Hasle. Forlægger og lærer på skolen gennem mere end 30 år Knud Harrits arbejdede med at få skoleeleverne til at sætte ord på deres erfaringer med og syn på at bo i en 'belastet og berygtet' bydel. Tankegangen bag var, at »den, der digter, slår ikke« (*Information* 10/2 2010). I digtsamlingen findes bl.a. disse linjer, der fungerer som en slags modbillede til beskrivelsen af 8210 som et hærværksplaget 'mafia-land', hvor den såkaldte Trillegårdsbande står bag skyderier og systematiske tyverier i det lokale supermarked:

»Netto åbner kl. 8210/Vi kører en gravko/gennem muren/og springer over køen./Alt, hvad vi stjæler/betaler vi ved kassen. Åh, min by, jeg/forlader dig aldrig« (Harrits 2009).

Det er dog langt fra alle rapmusikere og producere med etnisk minoritetsbaggrund, der deltager direkte i integrationsdebatten eller inddrager deres kulturelle og etniske baggrund i deres tekst-univers eller i markedsføringen af deres musik. Et navn som DJ Aligator, der især er kendt inden for klubmiljøet i Kø-

benhavn – samt i en lang række lande over hele verden – har trods sin baggrund som flygtning fra Iran, stort set aldrig udtalt sig om integration eller politik. DJ Aligator, der uden for musikbranchen går under navnet Ali Movasat – slog for alvor igennem i 2002 med hittet *The Whistle Song*, der indbragte ham firedobbelte platin. Singlen blev udsendt i 21 lande og sendte den dengang 28-årige DJ og musiker op på toppen af den britiske singlehitliste.

DJ Aligator kom til Danmark som teenager, hvor han begyndte i 7. klasse og efter folkeskolen fortsatte på hf. Sideløbende med skolegangen spillede han musik, både klassisk og jazz, med den klare ambition at blive professionel musiker. Hans første solo-demo var der dog ingen pladeselskaber, der umiddelbart kunne se potentialet i, og Ali begyndte derfor sin karriere som DJ i det københavnske natteliv under navnet DJ Aligator. Sideløbende producerede han sin egen musik i et studie i Valby, og først efter adskillige år, da et af hans numre var blevet et hit på radio-stationen *The Voice*, lykkedes det ham at få en pladekontrakt.

Han er, hvad det angår, et godt eksempel på, hvordan indvandrerunge med få og simple midler baner sig vej op fra et undergrundsmiljø til den mere etablerede del af musikverdenen. *The Whistle Song*, som blev produceret i hans eget studie i Valby, solgte i over en million eksemplarer, og han må således sige at være et eksempel på en dansk musik-eksport-succes. At han også udgør et forbillede for mange unge, deriblandt mange med indvandrerbaggrund, der har ambitioner om at tjene penge, blive kendte og gøre karriere, er der næppe tvivl om. Samtidig kan der ligge en forløsende symbolværdi i, at unge DJ's som Ali Movasat sætter dagsordenen – og styrer lydtafet – i det natteliv, som en del unge indvandrere oplever at blive udelukket fra, når de bliver afvist ved indgangen til diskoteker og barer. Catinéts *IntegrationsStatus 2007* viser, at en stor andel af de unge indvandrer-mænd, der går på diskotek, har oplevet at blive nægtet adgang. Blandt mænd med indvandrerbaggrund i undersøgelsen svarer 52 % af dem, der jævnligt går på diskotek, at de har oplevet at blive afvist, mens det kun gælder for 17 % af de etnisk danske mænd.

Ali Movasat har dog kun i ringe grad påtaget sig rollen som ikon eller forbillede for etniske minoritetsunge, han har snarere forsøgt at distancere sig fra rollen som 'indvandrer-stjerne'. Det samme kan til dels siges at gælde for Outlandish, det vel nok mest indlysende eksempel på unge indvandreres succes på den danske musikscene. Trioen består af Waqas Qadri (f. 1976), der har pakistansk baggrund, Isam Bachiri (f. 1977), som har marokkansk baggrund og Lenny Martinez (f. 1974), der er født på Cuba af forældre fra Honduras og kom til Danmark som 13-årig. De tre begyndte at spille sammen i 1991, hvor deres fælles interesse for musik førte dem sammen i en ungdomsklub i Brøndby Strand, og ni år senere debuterede de med udgivelsen *Outland's Official*. Pladen blev nomineret til 6 priser ved Danish Music Awards i 2001 og modtog prisen

for årets danske hiphop-udgivelse, ligesom den blev rost til skyerne af anmelderne, der udråbte den til den første store danske hiphop-plade, hvor kunsternes indvandrerbaggrund var så tydelig i musikken. Gruppens anden plade, *Bread & Barrels of Water*, kom i 2002 og solgte guld – det vil sige 25.000 eksemplarer – på fire uger, og siden er det gået slag i slag med yderligere to succesfulde udgivelser som gruppe og som soloudgivelser fra både Waqas Qadri og Isam Bachiri.

På gruppens fælles udgivelser er der tekster på både engelsk, spansk, urdu og arabisk, mens soloudspillene rummer tekster på dansk, hvoraf flere tematiserer sangskriverens erfaringer med at vokse op som en del af en etnisk minoritet i et dansk majoritetssamfund. På Waqas Qadris debut-solo udspil *Øko Logik* fra 2008 er der tekster om skolemadpakker med kebabmadder og om livet i et arrangeret ægteskab, mens Isam B. på soloudspillet *Institution*, med en anmelders ord, præsenterer sange, der »kredser om livet i København og Danmark anno 2007 med Isams indvandrerbaggrund som diskret undertone« (*Gaffa* 2007).

Gruppens flerkulturelle baggrund giver sig således tydeligt udtryk i både musik og tekster, ligesom også bandets navn peger på dets status som en 'ekstotisk' nyhed på den danske musikscene. Navnet stammer tilbage fra 1997, da Lenny faldt over ordet i en ordbog. »Aparte, fremmedartet, sær, besynderlig, fjern, ekstotisk«, stod der.

»Vi fandt på navnet i en periode, hvor vi var blevet opmærksomme på, at medierne præsenterer alle indvandrere som fremmedartede og farlige. Da vi voksede op, tænkte vi aldrig på, at der var noget underligt ved os. Og det synes vi stadig ikke. Det er journalister og politikere, der mener det« (Grøndahl & Skaftø 2003).

I samme interview giver Waqas udtryk for, at de fleste af bandets unge fans ikke går op i kunstnernes hudfarve eller etnicitet, men i musikkens kvalitet: »De fleste unge, der hører vores musik, er kommet over det punkt, hvor de lægger mærke til hudfarve. De går op i musikken«.

Teater, film og tv

At blive bemærket, udvalgt og anerkendt for sin kunst og ikke for sin hudfarve, etnicitet eller køn er et ønske, de fleste kunstnere med indvandrerbaggrund kan nikke genkendende til, ikke mindst i teater- og filmbranchen. Muligvis spiller det endda her en endnu større rolle, fordi det visuelle her er vigtigt, og fastlåste forestillinger og 'billeder' af det danske og fremmede bliver tydelige, når skuespillere med anden etnisk baggrund end dansk toner frem på lærredet eller

træder frem på teaterscenerne: »Ville Sarah Lund fra 'Forbrydelsen' kunne være din helt, hvis hun havde et pakistansk udseende? Ville du kunne leve med en asiatisk udseende I.P. fra 'Rejseholdet' og en sort Anna Pihl?« spørger skuespiller og forfatter Natsja Arcel i en klumme i *MetroXpress* 6/11 2009. Artiklen tager udgangspunkt i det faktum, at Nævnet for Etnisk Ligestilling et par år tidligere gav en særlig 'stafet' til en række institutioner og organisationer, herunder Dansk Skuespillerforbund. Stafetten forpligtede modtagerne til at gøre en aktiv indsats for etnisk ligestilling, og Natsja Arcel bruger sin klumme til at gøre status over stafettens effekt inden for teater- og filmverdenen. Hendes konklusion lyder:

»Ser vi på, hvordan skuespillere med eksotisk udseende bliver brugt i film, tv og teater i Danmark, er vi ikke nået så langt, som man drømte om. (...) I danske serier er der ofte en særlig grund til det, hvis der er en brun skuespiller med. Manden er måske taxachauffør eller gangster, kvinden er voldsramt eller importeret til prostitution«.

»Men«, spørger Natsja Arcel, »hvad ville der ske, hvis vi indfører farveblindhed i vores fortællinger? Hvis alle slags roller kan spilles af alle slags skuespillere? Så ville etniske minoriteter i Danmark styrkes i, at de kan blive, hvad de vil – ikke kun stereotyper«. Afslutningsvis spørger hun: »Er vi parate til det? Vil vi acceptere en sort Ofelia eller en brun Emil fra Lønneberg?«

Tidligere har også direktøren for Betty Nansen Teatret, Henrik Hartmann, og hans kollega fra Taastrup teater, Mogens Holm, ytret sig med et tilsvarende budskab. I oktober 2007 udtalte de, at de danske teatre plages af 'institutionel racisme', som bl.a. viser sig gennem valg af skuespillere, hvor personer med anden etnisk baggrund end danske typisk bliver castet til rollen som 'indvandrer' eller 'den fremmede' (*Ritzau* 18/10 2007). Begge teaterchefer har de seneste ca. fem år arbejdet bevidst på at inddrage unge med indvandrerbaggrund både som skuespillere og publikum, bl.a. via særlige projekter, hvor unge indvandrere uden professionel skuespiller-erfaring har fået mulighed for at fortælle deres egne historier i form af teaterforestillinger, film, radio-montager eller journalistik. Taastrup Teater har desuden ændret både strukturer, fysiske rammer, repertoire og arbejdsform i samarbejde med repræsentanter for områdets mange etniske minoritetsgrupper. Blandt andet sætter teatret nu ofte stykker op, der har en direkte relevans for lokalområdets mange beboere med indvandrerbaggrund; her kan bl.a. nævnes stykket *Julemanden.biz*, der handler om julemanden og hans oprindelse, der kan spores tilbage til Tyrkiet. Desuden har teatret ansat 15 unge fra de nærliggende boligområder, som hjælper med at byde gæsterne velkommen, betjener dem i baren og viser dem på plads i salen. Formålet på længere sigt er, at de med deres tilstedeværelse, nye ideer og omgangskreds kan hjælpe med at tiltrække nye pub-

likumsgrupper. Teaterchef Mogens Holm vurderer, at omkring 20 % af teatrets publikum i dag har anden etnisk baggrund end dansk (Carboni & Aidt 2010).

Også *Opgang2 Turnéteater*, der blev etableret i 1972 som ungdomsteater, har de seneste år markeret sig som formidler af historier fra det flerkulturelle Danmark. Det er et professionelt turnéteater, der siden 2001 er blevet et af Danmarks mest turnerende – med optrædere på skoler, plejehjem, asylcentre, biblioteker, i kirker og fængsler. Teatrets primære formål er at lægge op til debat og dialog om etnisk og kulturel forskellighed og udfordre fordomme og tabuer ved hjælp af både humor og alvor. Fast mand i truppen af skuespillere er Chadi Abdul-Karim, der har palæstinensisk baggrund og er vokset op i Gellerup ved Århus. Han har også skrevet flere af teatrets forestillinger, der handler om så forskellige ting som arrangerede ægteskaber, kriminalitet og kulturmøder i hverdagen. *Opgang2* modtog i begyndelsen af 2010 to millioner kroner fra Statens Kunstråd til at udvikle et 'mobilt lokalteater' i tre boligområder i Århus. Teatret vil hente inspiration, samle historier, etablere lokale anmelderkorps og skabe co-produktioner med beboere fra de tre boligområder.

De ældre og mere etablerede teatre har kun i begrænset omfang haft stykker på repertoireet om det flerkulturelle Danmark og indvandrernes danmarkshistorie. Men i foråret 2010 spillede en meget rost forestilling, *Et andet sted*, om tre generationer af tyrkiske indvandrere i Danmark på Teater Mungo Park i Allerød. Forestillingen, der tog livtag med problematikker som dem, der er tematiseret i denne bogs forudgående kapitler, blev godt modtaget af både anmeldere og af et etnisk blandet publikum, og der var store roser til stykkets idémænd og instruktør, Parminder Singh, hvis forældre kom til Danmark fra Indien i 1970. Med hans egne ord var hans motivation til at skrive stykket et »behov for at forstå mine forældre og alle de andre immigranter, der kom til Danmark fra Tyrkiet, Pakistan, Mellemøsten etc.« (Biil 2010). Både manuskript og skuespil blev rost for nuancer og troværdighed i personskildringen, mens flere anmeldere dog også bemærkede, at ingen af skuespillerne selv havde etnisk minoritetsbaggrund.

Antallet af unge med indvandrerbaggrund på de statslige skuespillerskoler er dog stadig forsvindende lille. Lederne af skolerne har forklaret det lave antal elever med indvandrerbaggrund med det høje krav til sproglig præcision, som kan gøre det svært for nogle indvandrere at komme igennem nåleøjet ved optagelsesprøverne, mens rektor på skuespillerskolen i Århus, Eva Jørgensen, har udtalt, at skolerne måske bør blive bedre til at profilere sig i indvandrer kredse, så flere bliver opmærksomme på muligheden for at uddanne sig til skuespiller på en statslig skole. Sargun Oshana (f. 1984), hvis forældre er flygtninge fra Irak, blev optaget på skuespillerskolen ved Aarhus Teater i 2008. Han er enig i, at mange indvandrere – især i den ældre generation – ikke har kendskab til uddannelsesmulighederne inden for skuespilfaget.

»Mine forældre kendte ikke til, at man kunne få en professionel og anerkendt uddannelse som skuespiller i Danmark. Da jeg begyndte at tale om, at jeg ville være skuespiller, tog de det ikke rigtigt alvorligt. Jeg har brugt mange år på at forberede mig, gået på højskole og været med i musicals og meget andet. Men først da jeg kom ind på teaterskolen, begyndte mine forældre at forstå, at det faktisk er muligt at leve som skuespiller, og at det er et seriøst fag, hvor uddannelsen omfatter mange forskellige ting og ikke bare handler om at lege og hoppe rundt og skabe sig« (*Interview med kilden* december 2009).

Også andre unge skuespillerelever og skuespillere med etnisk minoritetsbaggrund kan berette om forældre og slægtninge, der ikke anser skuespillerfaget for at være et respektabelt fag.

Hadi Ka-Koush (f. 1983), kom til Danmark i 1989 som barn af en palæstinensisk far og en egyptisk mor, og i 2006 blev han optaget på Statens Teaterskole i København. For ham var det en gammel drøm, der gik i opfyldelse, men i hans forældres omgangskreds var der ikke meget begejstring i første omgang:

»Nå, hvad skal du leve af, var det første, folk sagde, når jeg fortalte dem det. Og det er jo, fordi de simpelthen ikke kender skolen. For mange er det mere anerkendt at blive ingeniør eller læge end skuespiller. Min danske omgangskreds var til gengæld vildt imponeret« (Ritzau 20/10 2007).

Sargun Oshana har samme erfaring:

»Jeg kender ikke nogen i indvandremiljøet, der umiddelbart er glade for, hvis deres barn vil være skuespiller. Men efterhånden ændrer det sig. Når de har set en, de kender, optræde i tv i den bedste sendetid, rykker det ved deres opfattelse«.

Netop derfor er det vigtigt, at der bliver givet plads til de talentfulde unge med indvandrerbaggrund, understreger skuespiller og debattør Hassan Preisler (f. 1969) uddannet fra Centre of the Performing Arts (en fortsættelse af Caféteatrets elevskole) 1995-1999:

»Der er mange dygtige brune danskere derude. Men hvis man som ung brun dansker ikke ser sig selv repræsenteret blandt de etablerede skuespillere, så er det naturligt at tænke, at det ikke er den vej, jeg skal gå« (*B. T.* 9/1 2009).

Rollemodeller og eksempler er med andre ord vigtige. Nogen skal tage de første skridt, vove sig ud på gyngende grund og skrå brædder og indtage nyt land. Og det er der da også flere og flere unge med indvandrerbaggrund, der gør. Et lille, men stigende antal er slået igennem enten på teater eller film, med eller uden en formel uddannelse bag sig.

En af dem er tyrkiskfødte Özlem Saglanmak (f. 1980), der blev uddannet fra Statens Teaterskole i 2006 og siden blev kendt som stemmen bag dukkefiguren Ali i voksenjulekalenderen *Yallabrup Færgeby* fra 2007. Siden sin afgang fra teaterskolen har hun spillet med i så forskellige forestillinger som teaterudgaven af *Midt om natten*, hvor hun har rollen som Susan Himmelblå, *Bornholmerrevyen* 2009 og *Mady Baby* på CaféTeatret, hvor Özlem Saglanmak spiller en ung rumæner, der forlader sit hjem for at søge et bedre liv i Vesten og ender som prostitueret. Desuden havde hun en birolle i Natasha Artys film *Fighter* fra 2007.

Samme år som Özlem Saglanmak blev uddannet fra Statens Teaterskole, blev montegrinskfødte Marijana Jankovic (f. 1982) uddannet fra teaterskolen i Århus, og også hun har siden medvirket i både teater og film, bl.a. i en moderne opsætning af *Junglebogen* på Nørrebro Teater og i stykket 2200 *Carmen* samme sted samt i Pernille Fischer Christensens film *Dansen* og i tv-serien *Livvagterne* på DR.

Også dansk-irakiske Dina al-Erhayem (f. 1975), har markeret sig i forskellige genrer. Siden hun blev uddannet fra skuespillerskolen ved Aarhus Teater i 2003, har hun bl.a. haft sit eget 'etniske stand-up-show' sammen med kollegaen Fadime Turan og som studievært på det flirtende talkshow *Dina's Dates* på Danmarks Radio, hvor hun inviterede kendte mænd, heriblandt daværende kulturminister Brian Mikkelsen og skuespillerkollegaen Mads Mikkelsen, ud at spise og under middagen samtalede med dem om alt fra kærlighed og sex til karriere og kulturliv. Senest har Dina al-Erhayem været studievært på DR2-programmet *Univers*, der har haft tro og religion som tema, og hun har desuden medvirket i en række teaterforestillinger og i novellefilmen *Istedgade* og optræder også jævnligt som foredragsholder og konferencier samt deltager i offentlige debatter.

Sammen med førnævnte Hassan Preisler, der er barn af en pakistansk far og en dansk mor, har hun flere gange sat begreber som danskhed og integration til debat – og talt for en mere 'farveblind' tilgang til professionen som skuespiller. Hassan Preisler har endda været på en studietur til New York for at studere, hvordan film- og tv-verdenen *over there* arbejder bevidst og målrettet med at integrere samfundets etniske og kulturelle mangfoldighed i sine produktioner, bl.a. ved bevidst at caste skuespillere med minoritetsbaggrund til store roller.

Den tilgang så Hassan Preisler gerne overført til Danmark, forklarer han i et interview i tidsskriftet *Teater 1*:

»Langt hovedparten af folkene bag dansk film og teater er hvide. De skriver, instruerer, caster, producerer og er direktører. De skaber fortællinger baseret på en stereotypificering og forestillingen om 'De Brune'. Hvormed karakteren bæres frem på baggrund af en idé om etnicitetens betydning for individet, mens det sekundære bliver deres menneskelige egenskaber. Det bidrager til en grundforestilling om en forskel på 'os' og 'dem'. Hvor 'os' er de hvide og blåøjede danskere. Mens 'dem' er en stor pærevælling af alskens definitioner, hvor alt det som ikke er os kan placeres – såsom terrorister, islamister, indvandrere, ballademagere, grønt-handlere og des lige. Og det er et problem i et moderne samfund hvor 80 % af befolkningen får deres oplysninger om 'de andre' via medierne. (...) vejen til succes er belagt med nedgørende perkerroller, og den generelle tendens i både film, tv- og teaterbranchen er, at brune spillere fastholdes i forsimplede karikaturer« (*Teater 1*, blad nr. 138).

Palæstinensisk-polsk-danske Janus Nabil Bakrawi (f. 1974), der er uddannet fra Skandinavisk Teaterskole i 1995, er en af dem, som har taget turen fra 'perkerrollerne' til roller, som han castes til uden skelen til hudfarve og etnicitet. Da Bakrawi blev castet til rollen som betjenten Nazim i Danmarks Radios tv-serie *Ørnen*, var rollen skrevet som en typisk 'indvandrerrolle'; Nazim var en fyr fra et belastet miljø, som med nød og næppe – ved en dansk lærers hjælp – havde undgået en karriere som kriminel. Men den karakter ville Bakrawi ikke give liv til. I stedet krævede han, at rollen skulle skrives om, så Nazim ikke blev en stereotyp indvandrer med særlige 'indvandrerproblemer', men en dygtig og sympatisk betjent, der lige så godt kunne være etnisk dansk.

Sådan blev det, og det var vigtigt for Janus Nabil Bakrawi: »Man ser Nazim på lige fod med de andre. Han har sin rolle i afdelingen og udfører de opgaver, han bliver pålagt. Der er ikke noget med, at han ikke drikker alkohol eller holder sig fra svinekød«, udtalte skuespilleren i forbindelse med seriens lancering i 2004 (*Fyens Stiftstidende* 28/11 2004).

Det var en bevidst beslutning fra Bakrawis side at forsøge at vriste sig fri af et image som 'indvandrerskuespiller', som kun blev tilbudt særlige 'indvandrerroller' – en position, han var havnet i, efter at han debuterede på film i 1997 i Ole Chr. Madsens *Sinans Bryllup*, der netop handler om en ung indvandrer, der er splittet mellem sin families forventninger i forhold til giftermål og ægteskab og sine egne ønsker og drømme. To år senere fik han rollen som småkriminell indvandrer i Ole Chr. Madsens *Pizza King*, som han

selv var medforfatter til, og senere blev han kendt som taxachaufføren Walid i tv-serien *Taxa*.

Siden har han imidlertid haft en lang række roller, hvor hans indvandrerbaggrund ikke har haft betydning, bl.a. på Dr. Dante, Edison, Betty Nansen Teatret og Det Kongelige Teater, ligesom han har markeret sig som idémand til ungdomsfilmen *Bagland*, der tager udgangspunkt i Bakrawis egne erfaringer med et ophold på en ungdomspension. Det er med andre ord lykkedes ham at vriste sig fri af rollen som 'indvandrerskuespiller': »Jeg blev sat i bås, og det har da irriteret mig. Men jeg fortryder intet. Tværtimod. Det var jo det, som satte min karriere i gang. Jeg er bare glad for, at jeg er kommet videre«, har han fortalt (*Fyens Stiftstidende* 28/11 2004), ligesom han har forklaret, at han efterfølgende har sagt nej til mange roller, som han har fundet for stereotype og fordomsfulde. »Hvis jeg blev bedt om at spille en lillebitte rolle som en araber med tørklæde om hovedet og en bazooka i hånden, ville jeg sige nej tak«.

Skuespiller og stand-up-komiker Omar Marzouk (f. 1973), der har rødder i Egypten, har valgt en anden strategi ved bevidst at gå ind i stereotyperne og dommene og behandle dem med humor og ironi i en ramme, han selv definerer. Både i sit samarbejde med komikeren Jan Gintberg og i sine soloshows med titler som *Krig, terror og andre sjove ting*, *Ondskabens akse* og *Præster, politikere og andre profeter* retter han skarpe og satiriske anslag mod både indvandrere og danskere, muslimer og kristne. På tv har han bl.a. stået bag satire-serien *Omar skal giftes*, der på en personlig og ironisk måde behandlede emner som arrangerede ægteskaber og kærlighedsidealiser, ligesom han har været vært på boligindretningsprogrammet *2. G th.*, hvor indvandrere og nydanskere fik hjælp til boligindretningen.

Omar Marzouk var også en af folkene bag tv-programmet *OPS – Oplysninger om Perkerne til Samfundet*, der kørte på DR2 i foråret 2001. Titlen henviser til det gammelkendte program OBS – Oplysning til Borgerne om Samfundet, et 5-minutters program med oplysnings-spots, som i mange år kørte på DR. OPS er imidlertid ikke et oplysende program i traditionel forstand, men derimod satire med en blanding af sketches, musikvideoer og interview. Alle de medvirkende er enten adopterede eller har anden etnisk baggrund end dansk, og de fleste er kendt fra medierne som fotomodeller, skuespillere, politikere eller musikere. Hver af de otte udsendelser sætter fokus på et bestemt tema, f.eks. arbejde, kærlighed, berømmelse, vold og kriminalitet.

Programmet blev kritiseret for at bruge termen 'perker', som ifølge nogle virker nedsættende, uanset at den også bruges af etniske minoriteter selv, mens andre kritiserede programmet for at bekræfte stereotype domme om indvandrere. Ifølge medieforsker Randi Marselis' undersøgelse af programmernes modtagelse blandt unge andengenerationsindvandrere anser mange af de unge

imidlertid først og fremmest programmerne som morsomme og fordomsnedbrydende, ligesom de opfatter det som positivt, at det er etniske minoritetsunge selv, der tager fordomme og stereotyper under 'kærlig behandling' og på den måde viser sig som selvstændige aktører, der selv kan sætte og (tilbage)erobre dagsordenen i den offentlige repræsentation af etniske minoriteter. Nogle af de unge er dog også bekymrede for, om enkelte af satire-seriens indslag kan være med til at stigmatisere unge indvandrere yderligere ved at sætte fokus på muslimske kvinders brug af tørklæde eller forekomsten af bander blandt unge indvandrerdrengene.

Men generelt er OPS ifølge Randi Marselis med til at 'genforhandle' kategorierne 'danskerne' og 'perkerne':

»Ved at opdele befolkningen i 'perkerne' og 'danskerne' kan OPS umiddelbart siges at reproducere en skelnen mellem 'os og dem'. Men opdelingen får ikke lov at være uproblematisk, og det forestillede fællesskab 'danskheden' er konstant til forhandling. Det er særligt synligt i nogle af medieparodierne, der kan siges at udfordre den herskende forestilling om den danske nationalkultur« (Marselis 2001).

Blandt andet er der i parodier på gamle danske film leget med rollerne: I OPS's udgave af Olsenbanden har hovedkarakteren, Egon Olsen, skiftet navn til Osman og spilles af den førnævnte sorte rapper Al Agami. Den almindeligt kendte replik »Skidegodt, Egon« er ændret til »Skidegodt, Osman«, og når Osman planlægger sit kup, lyder hans liste over nødvendige remedier »en durum, fire halalslagtede kyllinger, et bedetæppe og to slør«.

Randi Marselis' informanter er generelt begejstrede for Olsenbanden-parodien, og hun vurderer, at det skyldes, at »den tager fat i noget, som de fleste af dem helt fra deres barndom har oplevet som typisk dansk, og derefter bearbejder det, så de etniske minoriteter inkluderes i den danske folkelighed«.

Journalistik og medier

At føle sig inkluderet i den danske folkelighed er et behov, som mange af vores informanter giver udtryk for, samtidig med at mange af dem sætter spørgsmålstegn ved, om det er muligt, så længe de danske medier i høj grad reproducere et billede af danskhed som et eksklusivt begreb, der alene omfatter folk med bestemt hudfarve, religion, etnisk oprindelse osv. Selv unge, som i øvrigt føler sig godt integreret i samfundet, giver udtryk for, at de ikke synes, at medierne afspejler den multietniske virkelighed, som de lever i til hverdag, fordi indvandre-

re og unge med etnisk minoritetsbaggrund alt for ofte udpeges som 'anderledes' og problematiske', mens de sjældent inddrages som kilder eller informanter på lige fod med etniske danskere. Undersøgelser af indvandreres mediebrug tyder på, at netop det faktum, at medierne ofte taler *om* etniske minoriteter, ikke *med* dem, får minoriteterne til at søge deres informationer/nyheder via andre kanaler (jf. Christiansen 2004; Hussain 2002). I et speciale fra Journalistik & Kultur og Sprogødestudier på RUC om etniske minoriteters mediebrug fra 2009 peger Signe Lukowski (2009) desuden på, at »interviewpersonerne oplever generelt danske medier som troværdige, især i sammenligning med nogle af medierne fra deres hjemland. (...) Kun når det handler om etniske minoriteter, drages danske mediers troværdighed i tvivl, som når Mesude siger 'Medierne forvrænger virkeligheden. De får det til at se ud, som om der er rigtigt mange indvandrere i Danmark, som ikke opfører sig ordentligt, men det er jo kun få'«.

Reaktionerne på den manglende troværdighed er imidlertid ikke kun, at indvandrerne holder op med at benytte danske medier og vender sig bort i vrede eller apati. Et andet reaktionsmønster er også til stede, nemlig en form for konstruktiv aktivisme – enten i form af et tilvalg af udenlandske medier, som de unge opfatter som mere afbalancerede i deres måde at afspejle etnisk forskellighed på, eller i form af egen produktion af medieprodukter – eller bidrag til allerede eksisterende medier.

Gennem en årrække har der i forskellige etniske minoritetsmiljøer eksisteret små tidsskrifter og magasiner, som har været målrettet en bestemt etnisk gruppe. Det har ofte drejet sig om publikationer produceret af ulønnet arbejdskraft på amatørbasis, og indholdet har været debatindlæg, information om forholdene i en særlig etnisk gruppes oprindelsesland eller information om kulturelle aktiviteter af særlig interesse for tyrkisk- eller arabisksprogede. Desuden har der eksisteret blade for indvandrerkvinder (jf. Kristiansen 1994).

Der findes fortsat en række små foreningsblade og tidsskrifter knyttet til bestemte etniske grupper. Men tendensen er, at disse publikationer glider ud til fordel for nye typer publikationer – ofte på internet – som tager udgangspunkt i det at være ung og have en anden etnisk baggrund end dansk, men ikke nødvendigvis være knyttet til én bestemt etnisk gruppe. Ofte er indholdet tematiseret omkring det at være ung og finde sin identitet i et krydsfelt af identiteter. Det gælder f.eks. bladet *Brobyggeren*, der blev lanceret i år 2000 af en gruppe unge studerende og akademikere med tamilsk baggrund, der havde som mål at »virke som talerør for de unge tamiler i Danmark« og »etablere et netværk og samle alle tamilske unge« og »inspirere de unge og rådgive dem«. Tidsskriftet fik stor opmærksomhed og støtte fra politisk hold, blandt andet fordi redaktionsgruppen satte fokus på emner som arrangerede ægteskaber, identitetskriser, uddannelsesvalg og behovet for et opgør med forældregenerationens normer og traditioner –

men også for at skabe forståelse for de særlige problemer og kulturelle udfordringer, som de unge tamiler står over for. Bladet er de seneste år udkommet som internet-magasin www.brobyggeren.dk, og opmærksomheden omkring det har været dalende, muligvis fordi et stigende antal unge tamiler – ligesom andre unge med etnisk minoritetsbaggrund – ikke primært identificerer sig med en bestemt diasporagruppe, men i højere grad med en position som kulturel og etnisk minoritet i det danske majoritetssamfund.

Lukowski (2009) peger i sit speciale på, at medierne bidrager til at:

»bekræfte og afprøve den enkeltes kulturelle identitet. For etniske minoriteter betyder det, at de gennem brug af hjemlandsmedier både kan vedligeholde deres modersmål og samtidig få bekræftet de dele af deres kulturelle identitet, som danske medier ikke afspejler. Tyrkiske piger kan måske genkende sig selv i tyrkiske ungdomsserier, men ikke i 'Store Drømme'«.

I specialet refererer Lukowski til Catinés *IntegrationsStatus* i. halvår 2006, hvor der indgår et større afsnit om etniske minoriteters mediebrug, og hun peger bl.a. på, at kun 18 % af de over 1000 respondenter angiver at læse ugeblade. Lukowski vurderer, at det blandt andet kan skyldes, at bladene indhold ikke henvender sig til etniske minoriteter:

»Kvindelige minoritetslæsere kan muligvis identificere sig med det indhold i månedsmagasinerne, der handler om mode eller makeup, mens mange af bladene andre historier kan være svære at spejle sig i, fordi de tager udgangspunkt i en anden kultur. Det kan for eksempel være historier om sex, skilsmisse eller madlavning. Hvis disse historier ikke i tilstrækkelig grad afspejler læserens hverdag, og derved bekræfter læserens identitet, kan mediet blive helt fravalgt«.

Lukowski har selv interviewet 10 personer med tyrkisk og irakisk baggrund, og fælles for dem er, at de forklarer deres valg af medier med henvisning til deres behov for viden, for underholdning og for at få bekræftet deres identitet. Og hvilke medier de anvender for at få opfyldt disse behov, hænger bl.a. sammen med, hvilken betydning deres etnicitet spiller i deres selvopfattelse, og her er der, ifølge Lukowski, en afgørende generationsforskel. Mens de ældre i høj grad orienterer sig mod deres oprindelsesland, er de yngre mere transnationalt orienteret:

»Hos de yngre interviewpersoner spiller den etniske identitet stadig en væsentlig rolle, men den er ikke så nær bundet i det nationale. Oplevelsen

af at være en etnisk minoritet i Danmark forener mange minoritetsunge på tværs af nationale tilhørsforhold. (...) deres omgangskredse består af personer med mange forskellige etniske baggrunde, og det er ikke særlig sandsynligt, at det pludseligt vil ændre sig. I deres tilfælde er det ikke det etnonationale, der skaber fællesskab, men derimod nogle fælles kulturelle træk på tværs af det etnonationale«.

For gruppen af unge betyder det, at både danske medier og hjemlandsmedier *kan* være med til at bekræfte deres identitet, men »kan også forstærke følelsen af at stå mellem to kulturer eller helt udenfor, fordi man ikke kan genkende sig selv i hverken det ene eller det andet medieindhold«. Eksempelvis bruger to af Lukowskis yngre interviewpersoner, en tyrkisk og en irakisk kvinde, modemagasiner som *Costume* og *Woman* til at bekræfte deres identitet som unge, moderigtige kvinder, men bladene udfordrer samtidig andre dele af kvindernes identitet, for eksempel i forhold til sex. Den irakiske pige udtrykker det ved at karakterisere sig selv og sine veninder således: »Vi er *Sex and the City*, bare uden sex«.

De to kvinder i Lukowskis undersøgelse kunne meget vel repræsentere målgruppen for en ny type medier, som i emnevalg og stil appellerer til unge, hvis identitet er fleretnisk og transnational og hverken knyttet entydigt til Tyrkiet eller Irak eller til Danmark. Et sådant medie, web-magasinet *Ethniqa*, opstod i 2009. Magasinet er blevet til blandt nogle af de unge kvinder, som har været tilknyttet Betty Nansen Teatrets C:NTACT-projekt. Det blev sat i søen i 2002 med det formål at skabe et kulturelt rum, hvor unge med etnisk minoritetsbaggrund kunne udtrykke sig kunstnerisk og fortælle og formidle deres egne historier via teater, film og radio, eller som en af de tidligere medvirkende, Esmer, siger:

»Ja, ja, vi havde sådan en prøveperiode. Der har vi så fundet ca. 60 unge, som bare fik lov til at gå på scenen og fortælle deres egen historie, unge indvandrere, og det gjorde vi så, og det blev succesfuldt (...) vi lavede C:NTACT afdelingen, som har fire undergrupper, som er teater, film, radio og kommunikation. Og jeg har været med i *We are* projektet, som nærmest er teatrets stolthed, hvor vi rejser rundt i Danmark og fortæller ... fortæller vor egen historie. Det øgede bare min selvtillid, fordi det bare var en ny grænse at overtræde, at overskride grænser. Men pludselig at skulle stå på en scene, pludselig snakke med min første journalist, lige pludselig at skulle snakke til en pressekonference og lige pludselig er der billeder af mig i avisen og lige pludselig skal jeg spille for min egen familie. Altså, det var bare konstant nye ting, og det gik bare så stærkt; det

var helt vildt og sjovt, og din selvtillid blev bare lige ganget med ... sådan med 200 hver gang, der var noget«.

Unge uden formel kunstnerisk uddannelse har med hjælp fra professionelle instruktører, teater- og filmfolk produceret kortfilm, teaterforestillinger og radiomontager, hvor de har fortalt historier med udgangspunkt i deres minoritetsbaggrund, ligesom teatret har produceret en række teaterforestillinger med professionelt personale, hvor en baggrundsgruppe af unge indvandrere har bidraget med input og inspiration undervejs. Samtidig har teatret tilknyttet en gruppe af 'ambassadører' i form af unge med etnisk minoritetsbaggrund, som har fået til opgave at sprede information om projekterne i deres netværk og invitere unge indvandrere gratis i teatret.

En af udløberne af C:NTACT-projektet er magasinet *Ethniqa*, der på bladets hjemmeside præsenteres med disse ord:

»Vær så god! Det her er dit magasin, skrevet af os. Det er vores magasin. Og vi er meget forskellige unge kvinder, der kommer fra Grønland, Jordan, Jylland, Somalia, Tyrkiet, Pakistan, Næstved, Marokko, Rusland, Bangladesh, Kurdistan og København ... Danmarks første online magasin – skrevet til etniske kvinder for etniske kvinder (I andre må gerne læse med:-)«.

Redaktør og initiativtager Ayan Mouhoumed, der har somalisk baggrund, skriver i bladets første leder under overskriften *Vi er dem I ikke vil lege med*:

»Lige siden jeg var en lille afro-dansk pige på Nørrebro, har jeg haft en trang til at gøre oprør mod det eksisterende mediebillede. En trang, der har fået mig til at indse, at hvis jeg vil ændre noget, skal jeg sgu gøre det selv. Derfor startede jeg Ethniqa Magazine. Jeg har altid haft en journalist i maven og altid interesseret mig for medierne. Hvordan blev historierne præsenteret, hvem præsenterede dem, og hvorfor lige netop det stof. Siden mine teenageår har jeg drømt om at være en del af medierne, i stedet for i medierne«.

Magasinet har en række faste elementer, der handler om kulturliv og kulturelle begivenheder og skønhed og sundhed, en brevkasse, der bestyres af en psykolog, samt en klumme, hvor både mænd og kvinder bliver inviteret ind som gæsteskribenter.

Der findes ikke noget tilsvarende magasin skrevet af unge mænd med etnisk minoritetsbaggrund. Der er dog gjort et enkelt seriøst forsøg med magasinet

Döner, der blev lanceret i november 2003 under mottoet »til nye danskere med attitude«. Magasinet, der i udstyr og form kunne minde om mandeblade som *M!* og *Euroman*, havde unge mandlige andengenerationsindvandrere i større danske byer som målgruppe, og bladets indhold afspejlede de interesser, som bladets initiativtager, den etnisk danske journalist Mads Brügger, havde identificeret ved at interviewe repræsentanter for målgruppen. Hovedhistorien i første nummer var et interview med rapperne U\$O og Johnson – på forsiden præsenteret med teksten »U\$O og niggeren i slæden – 2 rappere fra det mørke Jylland taler ud«, og desuden indeholdt bladet artikler om »stylede og tunede biler, kamphunde, boksning og gangsterguld«.

Formålet med magasinet var ifølge Mads Brügger at give målgruppen deres egen plads i det danske mediebillede:

»Hvis man skal være lidt idealistisk, så er jeg ret sikker på, at hvis man giver dem deres eget blad, så vil de få mere selvtillid og større status i samfundet. Der mangler en eller anden platform, hvor de kan give sig selv til kende, og hvor danskerne også kan opleve dem som andet end forsidestof på Ekstra Bladet, hvor det hedder sig, at alle indvandrerdrengene går med kniv. Det er selvfølgelig et blad på godt og ondt« (Stilling 2003).

Et hold studerende på RUC lavede i 2004 en analyse af bladets modtagelse blandt målgruppen og konkluderede, at *Döner* langt hen ad vejen »er et blad på målgruppens præmisser«. Samtidig understreger de studerende dog, at der i målgruppen var en vis bekymring for, at bladet i sin måde at fremstille andengenerationsindvandrerne på, »kan være med til at forstærke danskerne fordomme« (Grayston et al. 2004).

I en anden analyse af bladet, trykt i magasinet *Journalistica*, vurderes det, at *Döner* (og kulturbladet *Djembe*) udgør »modfortællinger mod de fælles danske fortællinger, som mange nydanskere angiveligt mener ikke kan udgøre hele den personlige, kulturelle fortælling«. Artiklens forfatter beskriver, hvordan journalisterne konstruerer »deres helt egen hybrid af amerikansk hiphopkultur, mellemøstlige æresbegreber og ærkedansk selvironi«, og han påpeger lighedstræk mellem *Döners* masterfortælling og en dannelsesroman:

»Fortællingens helt, 'nydanskere med attitude', er draget hjemmefra, har forladt sit oprindelige udgangspunkt og må gå gruelt meget igennem, før han kan indtage sin velfortjente plads i samfundet og dets overordnede masterfortælling. (...) Indvandrerens er i *Döners* optik den selvsikre, stilfulde outsider med glimt i øjet, der kører i dyre biler og snupper kartoflernes piger« (Turner 2007: 93-110).

De selv sikre indvandrerdrengene fik dog kun 4 numre af *Döner*, før bladet efter halvandet år måtte lukke på grund af svigtende salg og manglende annonceindtægter. Mads Brügger vurderer i dag, at der næppe er læsere nok til et blad af *Döners* karakter foreløbig, idet målgruppen »groft sagt er en meget lidt alfabetisk orienteret målgruppe«. De læser ifølge Mads Brüggers vurdering – der baserer sig på samtaler med bibliotekarer – stort set ikke magasiner eller bøger, men bruger i stedet internet (*Interview med Mads Brügger*, 19/12 2009). Det virker på den baggrund ikke sandsynligt, at lignende magasiner vil se dagens lys lige med det samme, og det afspejler muligvis den tendens, der (som nævnt i kapitel 6) viser sig tydeligt på uddannelsesområdet: at mens indvandrerpigerne i høj grad orienterer sig mod og satser på boglige uddannelser, finder mange indvandrerdrengene identitet og udfolder deres virkestrang uden for det traditionelle uddannelsessystem. Groft sagt er der formodentlig basis for flere sangskriverværksteder for håbefulde rappere end for magasiner skrevet af og til andengenerationsdrengene selv.

Men medier og kulturelle arenaer rettet mod etniske minoritetsunge vil formodentlig vokse i antal. For som Lukowski (2009) skriver i sin konklusion om etniske minoriteters brug af såkaldte hjemlandsmedier:

»De kulturelle elementer, som etniske minoriteter ikke kan finde eller genkende i danske medier, kan de finde i hjemlandets i stedet. Medierne giver mulighed for, at den etniske identitet kan udvikle sig og forandre sig, og er samtidig et 'helle', hvor etniciteten ikke konstant bliver udfordret af majoritetsdiskursen, ligesom den gør det i de danske medier«.

For de unge, der er født og opvokset i Danmark, vil hjemlandsmedier dog sjældent betyde det samme som for forældregenerationen. For de unge, der er vokset op i Brønshøj eller Brønderslev, er hjemlandsmedier ikke tv-kanaler på arabisk, tyrkisk eller urdu. Det er snarere engelsksprogede medier, der afspejler en global ungdomskultur, eller dansksprogede medier rettet mod minoritetsunge – og her skal medier forstås bredt, fra kvindemagasiner på internet til chatrooms for fyre med tilknytning til rapmiljøet. Med tiden vil 'hjemlandsmedier' for disse unge formodentlig også blive majoritetssamfundets traditionelle medier, vel at mærke, hvis disse medier i større omfang end nu formår at afspejle mangfoldigheden i det samfund, de opererer i, både hvad angår emne- og kildevalg, vinkling af de enkelte artikler og indslag samt den etniske, kulturelle og religiøse sammensætning blandt medarbejderne.

Hvad det sidste angår, er der stadig et stykke vej, før store medier som Danmarks Radio, TV2 og de landsdækkende dagblade afspejler den etniske mangfoldighed i især den yngre del af den danske befolkning. Danmarks før-

ste studievært med indvandrerbaggrund var pakistanskfødte Rushy Rashid (f. 1978), der blev lanceret som nyhedsvært på TV3 i 1998 og siden har skabt sig en karriere som mangfoldighedskonsulent, forfatter, foredragsholder, politiker m.m. Siden er fulgt bl.a. marokkansk-fødte kaospilotuddannede Ouafa Rian (f. 1969), der 'gæsteoptrådte' på DR2 med programserierne *Hvorfor Ouafa?* (2005) og *Ouafas fredsmision* (2006). Endvidere kan peges på palæstinensiskfødte socialrådgiver og politiker Asmaa Abdol-Hamid (f. 1981), der var den ene af to værter i talkshowet *Adam & Asmaa* i 2006, indisk-fødte Divya Das Andersen (f. 1978), der blev ansat som tv-meteorolog på DR i 2003 og i 2006 blev hentet til TV2 for at være nyhedsvært på stationens nye 24-timers nyhedskanal TV2News, samt palæstinensisk-danske Abdel Aziz Mahmoud (f. 1983), der blev uddannet fra Danmarks Journalisthøjskole i 2007 og er ansat som vært på DR Update.

Ifølge Charlotte Wien, som forsker i journalistisk objektivitet på Center for Journalistik på Syddansk Universitet, er de nyuddannede journalister med etnisk minoritetsbaggrund i høj kurs på arbejdsmarkedet, fordi de i kraft af deres flerkulturelle baggrund og ofte også flersproglige kompetencer kan udfylde roller og funktioner, som ikke mange danske journalister kan udfylde:

»Vi har haft flere studerende med anden etnisk baggrund i de sidste år og de nærmest svømmer i jobtilbud, når de bliver færdige. Redaktionerne har helt klart opdaget, at den type journalister kan noget særligt« (*Information* 16/1 2009).

Af samme artikel fremgår det dog også, at det kan være en ekstra hård kamp for unge journalister med muslimsk baggrund at skabe troværdighed omkring deres journalistik, hvis de f.eks. dækker konflikter i Mellemøsten. Adjunkt ved Center for Mellemøststudier på Syddansk Universitet Jakob Egholm Feldt forudser i artiklen, at Danmarks Radio og TV2 kan imødesee en strøm af protester, hvis de ansætter en Mellemøst-korrespondent med muslimsk baggrund:

»En dansk muslim vil være langt mere sårbar over for anklager om at være biased end en dansk jødisk korrespondent. Muslimerne er stadig indvandrere, hvorimod vi opfatter jøder som danskere og dermed også nogle, der kan være objektive og udtale sig på vegne af den generelle fornuft. Den status skal en muslimsk reporter kæmpe for at få«.

At en studieværts eller journalists muslimske baggrund kan vække debat, blev tydeligt, da Asmaa Abdol-Hamid optrådte som studievært på DR2. Danmarks Radio modtog en lang række protester både ude- og indefra over værtens tørklæ-

de, som kritikerne anså for at være et missionerende, undertrykkende og politisk symbol. Også de øvrige studieværter med anden etnisk baggrund end dansk har fået en del opmærksomhed på grund af deres hudfarve og etniske og kulturelle baggrund. Billedet er dog de senere år blevet mere broget med en række nyhedsreportere, studieværter og udlandskorrespondenter med anden etnisk baggrund end dansk, og flere er gledet ind i mediebildet uden særlig opmærksomhed omkring deres etnicitet. Det gælder f.eks. vært på DR2 Udland, Erkan Özden, der har tyrkisk baggrund, dansk-pakistanske Simi Jan, der bor i Islamabad og dækker Sydøstasien for TV2, samt afghansk-danske Nagieb Khaja, som har lavet flere dokumentarfilm fra Afghanistan.

Det stigende antal unge journalister med indvandrerbaggrund kan nok bl.a. tilskrives flere tiltag, som har haft til formål at fremme den etniske mangfoldighed i journaliststanden. I 2002 startede der i regi af Danmarks Radio et *Projekt Etnisk Rekruttering*, hvor 13 unge med etnisk minoritetsbaggrund blev introduceret til den danske medieverden via et 7-måneders forløb med undervisning i DR og praktik på Information, Politiken, Sjællandske Dagblade og Jyske Vestkysten. Formålet var at få flere unge indvandrere til at søge ind på Journalisthøjskolen. Siden har også flere højskoler etableret kurser, som er målrettet etniske minoritetsunge med journalistdrømme, og antallet af studerende med indvandrerbaggrund på journalistuddannelserne er steget. I 2007 etablerede 4 nyudannede journalister med minoritetsbaggrund en Forening for Journalister med Minoritetsbaggrund, og siden har de – med støtte fra Danmarks Journalistforbund – blandt andet afholdt workshops på folkeskoler og ungdomsuddannelser med det formål at genopbygge unge indvandreres tillid til medierne, så de kan udvikle sig til mediebrugere på lige fod med resten af befolkningen, og opmuntre flere af disse unge til at søge ind i mediebranchen, så journaliststanden med tiden kan komme til at afspejle befolkningssammensætningen. Resultatet heraf skulle ifølge foreningens medlemmer gerne være, at antallet af fejlbehæftede og fordomsfulde artikler og indslag om etniske minoriteter reduceres, og at indvandrere i stigende grad bliver brugt som kilder i indslag og artikler, der handler om andre emner end integration og kultursammenstød.

Skønlitteratur

Som beskrevet ovenfor er der både inden for musik- og mediebranchen eksempler på, at unge indvandrere opnår succes ved at benytte sig af alternative kanaler – de producerer deres egen musik, distribuerer den via venner og bekendte og via internet og bliver i nogle tilfælde berømte i lukkede subkulturelle miljøer, før de eventuelt opnår anerkendelse og berømmelse i den bredere offentlighed.

Inden for litteratur er det formodentlig sværere at finde den slags alternative kanaler, om end mulighederne for at publicere tekster via internet og få udgivet bøger på eget forlag er i vækst.

Under alle omstændigheder er litteraturen fortsat et af de kulturelle felter, hvor unge med indvandrerbaggrund endnu ikke har markeret sig så stærkt i en dansk sammenhæng. I Sverige har forfattere som Marjaneh Bakhtiari og Jonas Hassen Khemiri opnået stor anerkendelse og stor popularitet blandt bogkøberne, og i Storbritannien har navne som Zadie Smith og Hanif Kureshi toppet bestsellerlisterne flere gange med deres skønlitterære beretninger, som ofte udspiller sig i et etnisk blandet miljø. Men i Danmark er antallet af skønlitterære 'indvandrerforfattere' stadig mere end overskueligt. Ifølge Marie Hvid Damborg, der har skrevet speciale om den såkaldte indvandrerlitteratur i Danmark og Europa på Institut for Litteraturhistorie ved Aarhus Universitet, skyldes fraværet af skønlitterære indvandrerforfattere bl.a., at indvandrerlitteraturen ikke tages lige så seriøst i Danmark som i andre europæiske lande: »I Danmark er holdningen: 'Nå ja, er indvandrerlitteratur ikke bare sådan noget, hvor de skriver deres egen historie'. Det betragtes endnu ikke som særlig fin litteratur« (*Information* 23/2 2006).

Forventningen om, at indvandrerforfattere primært skriver selvbiografiske værker – af tvivlsom litterær kvalitet – fastholdes muligvis også af forlæggerne, som ifølge Damborg ser et salgspotentiale i 'historier fra virkeligheden'. De efterspørger derfor primært selvbiografiske værker fra indvandrerforfatterne, og det får muligvis nogle indvandrere med forfatterambitioner til at opgive undervejs, fordi de ganske enkelt ikke ønsker at blive sat i bås som 'indvandrerforfattere'. Det skete eksempelvis for allerede omtalte Rushy Rashid, der ud over at blive kendt som Danmarks første tv-vært med indvandrerbaggrund også har opnået succes som forfatter til en række selvbiografiske bøger og som foredragsholder med sin egen personlige historie som et af emnerne.

Også den radikale politiker Manu Sareen, der er uddannet socialpædagog og har arbejdet som integrationskonsulent, men i dag er mere kendt som politiker for Det Radikale Venstre, debuterede som forfatter med en debatbog om tvangsægteskaber *Når kærlighed bliver tvang* (2003). Senere udgivelser fra hans hånd inkluderer en række skønlitterære børnebøger, der på humoristisk vis beskriver livet i en indvandrerfamilie i København. De har alle fået positiv omtale, men med stærkt fokus på forfatterens egen baggrund og hans rødder i Indien.

Et anderledes eksempel er dansk-tyrkiske Leyla Tamer (f. 1974), der debuterede som forfatter i 2002 med novellesamlingen *Bloksbjerg*, en samling eventyrlige og erotiske fortællinger om kvinders længsler, drømme og fantasier. Bogen fik flotte anmeldelser og forholdsvis omfattende omtale, hvoraf en del dog havde fokus på forfatterens opvækst i Tyrkiet og det faktum, at en kvinde med rød-

der i et muslimsk samfund havde kastet sig over noveller med erotiske temaer. Leya Tamers senere udgivelser, bl.a. novellesamlingen *Himmelfalden* (2003) fik da også langt mindre omtale.

For at sikre 'indvandrerforfattere' omtale og inspirere flere indvandrere til at forsøge sig som skønlitterære forfattere udskrev Gyldendal og Berlingske Tidende i 2006 litteraturkonkurrencen Nye stemmer, der resulterede i over 150 bidrag skrevet af både unge og ældre skribenter med baggrund i meget forskellige lande. Førsteprisen gik til iranskfødte Shadi Angelina Bazeghi, andenprisen til Reza Rahimpour, der ligeledes har rødder i Iran, og tredjeprisen på 10.000 kr. til tyrkisk-danske Seyit Öztürk. Ved prisoverrækkelsen forudsagde Gyldendals litterære direktør, Johannes Riis, at Danmark også snart vil få en række unge skønlitterære forfattere med indvandrerbaggrund, og at de vil »bringe en ny sensibilitet og en ny billedverden ind i dansk litteratur« (*Berlingske Tidende* 20/11 2006). Og det ser ud til, at Gyldendals direktør er ved at få ret. Vinderen af konkurrencen, Shadi Angelina Bazeghi (f. 1974), blev ligesom en anden af konkurrencedeltagerne Nassrin el-Halawani (f. 1972) udklækket fra Forfatterskolen i 2007, og begge blev rost af anmelderne for deres konkurrencebidrag, som indgik i den antologi, *Nye stemmer*, der udkom som en udløber af konkurrencen.

I antologien var også 3 digte af den bosniskfødte Alen Meskovic (f. 1977), der begyndte at skrive som 14-årig som en reaktion på sine oplevelser under krigen i Bosnien og under et genbesøg i sin fødeby i 2006 blev inspireret til at skrive digte på dansk. I 2009 udkom hans debut-digtsamling *Første gang tilbage*, der kredser om emigrantens og immigrantens oplevelse af ikke at høre hjemme andre steder end i sproget. I interview fra 2009 udtaler han:

»Når jeg skriver om splittelse, så handler det ikke så meget om en kulturel eller religiøs en af slagsen. Det handler om at være splittet mellem to steder og to tider – og to vidt forskellige erfaringer, som krig og fred jo er«, (*Kristeligt Dagblad* 10/06 2009).

I samme artikel interviewes dansk-egyptiske Lone Aburas (f. 1979), der debuterede i 2009 med en semi-selvbiografisk roman *Føtexsøen*. Den handler om Lene, der arbejder som kassedame i Føtex, mens hun skriver på det, hun håber skal blive hendes debutroman. Lene er, ligesom virkelighedens Lone, vokset op på den københavnske vestegn, med en egyptisk far, der forsøger sig som grillbar-ejer og indehaver en af pølsevogn, men hverken Lene eller Lone føler sig som indvandrere, forklarer Lone Aburas:

»Jeg opponerer mod at blive kaldt indvandrer. Men samtidig har jeg jo en anden baggrund, som jeg især som barn oplevede skilte mig ud.

(...) Jeg kan skrive om mennesker, som aldrig bliver repræsenteret (...). Litteraturen bør da afspejle samfundets sammensætning. Men jeg vil ikke være repræsentant for nogen. Jeg skriver ikke på en generations eller en gruppes vegne«.

De to første forfattere med anden etnisk baggrund end dansk, der er udgået fra Forfatterskolen, Shadi Angelina Bazeghi og Nassrin el-Halawani er mere uenige, når det kommer til spørgsmålet om at inddrage etnicitet og kulturel baggrund i forfattergerningen. Nassrin el-Halawani, der er født i Danmark af egyptiske forældre og uddannet cand.mag. i teatervidenskab og historie, har i et par år arbejdet på det, hun kalder en samtidsroman om at være tokulturel i Danmark og om »at man bliver opfattet som dansk – og så alligevel ikke« (*Information* 30/8 2007). Hun forklarer i interviewet, at hun ser det som en del af sin opgave som forfatter at kaste lys på den oplevelse af marginalisering, som mange danskere med minoritetsbaggrund har.

Shadi Angelina Bazeghi derimod vil ikke gøres til talskvinde for en bestemt etnisk gruppe eller for indvandrere i det hele taget. Hun er ganske vist stærkt inspireret af iransk litteratur og vedstår gerne, at hendes egne digte bærer tydeligt præg af en opvækst med moderne og klassisk persisk litteratur, ligesom hun inddrager oplevelser af krig og flugt i sin lyrik. Men hun ønsker ikke at blive puttet i bås som 'indvandrerforfatter'. »Jeg er min egen og har intet behov for at beskæftige mig med begrebet integration (...) Identitet handler ikke om nationalitet, men om holdninger og følelser«, som hun formulerede det i et interview i *Fyens Stiftstidende* 9/2 2007. Hun har i øvrigt også optrådt i DR2-programmet Smagsdommerne som anmelder af forskellige former for kulturelle og kunstneriske produktioner, hvor hun nød at få lov at diskutere kunst, ikke integration eller kulturmøde.

Samtidig beklager hun, at litteraturen har så marginal en placering i danskerens hverdag – modsat i Iran, hvor litteratur – især klassisk poesi – har høj status og er en fælles referenceramme for meget store dele af befolkningen. Måske ligger der heri en årsag til, at der endnu er så forholdsvis få 'indvandrerstemmer' i den danske skønlitteratur? Manglende sproglig formåenhed er muligvis ikke den eneste årsag. Kunne det hænde, at unge ambitiøse indvandrere aflæser danskerens forhold til skønlitteratur og vurderer, at det ikke er der, de skal satse, hvis de ønsker social mobilitet, status og anerkendelse i bredere kredse?

Det er i hvert fald slående, at der ud over det stigende antal unge med indvandrerbaggrund, der skriver på dansk, også er en gruppe forfattere med mere eller mindre fast adresse i Danmark, men med baggrund i andre lande, som enten skriver på andre sprog og/eller primært udgiver i andre lande end Dan-

mark – og modtager litterære priser i disse lande. Det gælder størstedelen af de 23 forfattere, der præsenteres i antologien *Herfra min verden går – 23 flersprogede forfattere i Danmark* – udgivet af Dansk PEN i efteråret 2009.

Billedkunst

Samme tendens gør sig gældende for en del af de billedkunstnere med etnisk minoritetsbaggrund, der bor i Danmark. Kun en meget lille del af dem har opnået anerkendelse og eksponering i Danmark, mens en del af dem både udstiller og høster stor anerkendelse i f.eks. Storbritannien og USA. Et eksempel er billedkunstneren Larissa Sansour (f. 1973), der i november 2009 modtog Dansk Flygtningehjælps Kunstnerpris. Larissa Sansour er født i Jerusalem og har studeret kunst ved akademier i London, Maryland, New York og København. Hun producerer værker inden for så forskellige medier som video, fotografi og eksperimenterende dokumentar og har udstillet både i Danmark og udlandet, bl.a. på Tate Modern i London.

Flygtningehjælps Kunstnerpris uddeles hvert år til en kunstner inden for en bestemt kunstgenre, og modtageren af prisen kan være flygtning eller indvander. Prisens formål er at yde støtte til, at den prisvindende kunstner kan dygtiggøre sig yderligere inden for sit felt – og at skabe fokus på kunstnerens talent på den danske kunstscene. Prisen er ofte blevet uddelt til kunstnere, der har virket i en årrække både i og uden for Danmark, men som typisk ikke er kendt i den brede danske offentlighed – og ofte heller ikke i kunstmiljøet i Danmark. At prisen i 2009 tilfaldt en billedkunstner stemmer udmærket overens med, at det er en af de kunstgenrer, hvor færrest kunstnere med etnisk minoritetsbaggrund har formået at slå igennem i den brede danske offentlighed. Det er på sin vis paradoksalt, eftersom billedkunst ligesom musik kan siges at kunne forene mennesker på tværs af etnicitet, kultur, religion, social baggrund, køn og alder.

Billedkunstnere med etnisk minoritetsbaggrund oplever imidlertid, som det dokumenteres i rapporten *Kunst og interkultur – inspiration til kunst- og kulturlivet* (Carboni & Aidt 2010), at det er en stor ulempe at mangle det netværk, som kunstnere, der er vokset op og uddannet i Danmark, har blandt kuratorer, galleriejere og andre kunstnere. I rapporten siger den 29-årige russiskfødte kunstner og scenograf Alia Hansen:

»Det ville være godt med en organisation, der kunne hjælpe én med at navigere i kunstverdenen. Hvem skal man ringe til, hvor skal man søge penge, og så videre. Hvis man bliver slået af sin mand, er det let at finde hjælp, men ikke hvis man er kunstner«.

Alia Hansen har sammen med 12 andre professionelle kunstnere, hvoraf de fleste har mødt hinanden på Københavns Sprogskole, dannet Kunstnergruppen Nydanskerkunst, som har til formål at skabe nye netværk og samarbejder, som kan hjælpe kunstnere med ikke-dansk baggrund til at etablere sig på den danske kunstscene. Gruppen stod i december 2009 bag en udstilling *NyDanske Ansigter – Begyndelsen*, som blev vist på VerdenskulturCentret i København, og som via maleri, fotoværker og montager udtrykte kunstnernes erfaringer med at etablere sig i det danske samfund (www.nydanskerkunst.dk).

Statens Kunstfond er flere gange blevet kritiseret for kun at uddele støtte til etnisk danske kunstnere. Kunstfonden selv forklarer fraværet af støttemodtagere med anden etnisk baggrund end dansk med statistik. Der findes simpelthen ikke nok kunstnere med mellemøstlig eller asiatisk baggrund til, at det er naturligt, at de kan få en plads blandt de cirka 150 billedkunstnere, der modtager arbejdslegater, har Kunstfondens ledelse forklaret.

Lidt anderledes tegner billedet sig imidlertid, hvis man kigger på Kunstrådets uddelinger. De har i de seneste år støtte en række kunstnere med bl.a. mellemøstlig baggrund, hvilket ligger fint i tråd med den rapport, som Kunstrådet offentliggjorde i januar 2007, hvor rådet opfordrede staten til at oprette en særlig støttepulje til fremme af kulturlivet blandt etniske minoriteter. Forfatteren til rapporten var kunstnerisk leder for Københavns Internationale Teater, Trevor Davies. Han understregede i forbindelse med rapportens offentliggørelse, at han anså regeringens hidtidige politik på området for at være alt for uambitiøs og ufokuseret. Konsekvensen af den manglende indsats er ifølge Trevor Davies, at der blandt kunstnere med indvandrerbaggrund er en generel oplevelse af ikke at kunne få fodfæste i Danmark. Kulturlivets cirkler virker lukkede, støttemulighederne er svære at overskue, og de kunstneriske miljøer er vanskelige at trænge ind i. På baggrund af rapporten foreslog Kunstrådet i et brev til kulturministeren, at der blev oprettet en enhed i Kunststyrelsen, som skulle sætte initiativer i gang, så både etniske danskere og borgere med etnisk minoritetsbaggrund kan lære mere om hinandens kulturelle udtryk, så der kan skabes kontakter på tværs, som kan være med til at sætte gang i bredere kulturtilbud.

I foråret 2009 ansatte Kunstrådet kunstneren, kunsthistorikeren og kuratoren Khaled D. Ramadan som international konsulent for en 2-årig periode. Hans opgave bliver at hjælpe Kunstrådet med at sætte fokus på mangfoldighed og fremme interkulturelle projekter og prioriteringer inden for rådets fagområder: billedkunst, litteratur, musik og scenekunst. Khaled D. Ramadan er videokunstner, fotograf og kurator med rødder i både Mellemøsten og Danmark. Han arbejder både i Danmark og udlandet og er især optaget af, hvordan den ene kultur repræsenterer den anden, og hvad disse repræsentationer gør ved vores billeder af hinanden. Han er født i Libanon i 1964, kom til Danmark i

1985 og er uddannet fra Kunstakademiets Arkitektskole, har en ph.d. i teoretisk arkitektur fra Københavns Universitet og fungerer i dag både som kurator, kunstkritiker, underviser og kunstner. Mens han skrev sin ph.d.-afhandling på Københavns Universitet, blev han opfordret til at undervise instituttets studerende i arabisk kunst – et emne, som ingen af stedets ansatte vidste noget om. Khaled D. Ramadan er optaget af at åbne den danske universitets- og kulturverden for impulser udefra og har bl.a. sagt: »Min base er Danmark, men jeg kuraterer projekter i hele verden. Sådan som verden ser ud i dag, kan du ikke overleve som kunstner i en snæver national ramme« (Andersen *Portrætartikel*).

Marginaliseret eller mainstream?

I Khaled Ramadans udtalelse ligger en pointe gemt: Indvandrere og flygtninge kan ikke blot føle sig overset og marginaliseret på den danske kunstscene og i det danske kulturliv. De finder – både af tvang og af trang – andre veje, som kan vise sig mere givtige og fremtidssikrede end de veje, som dele af det mere traditionelle danske kulturliv bevæger sig ad. Minoritetskunsterne er ofte mere transnationalt tænkende, internationalt orienterede og beskæftiger sig med stor selvfølgelighed og naturlighed med temaer som identitet, fremmedhed, grænser, fællesskab og udstødelse, som kan siges at være brændende temaer ikke kun for minoriteterne selv, men også for majoriteten.

Majoriteten lukker i et vist omfang minoriteten ude – bevidst eller ubevidst – og en del kunstnere med indvandrerbaggrund ser sig derfor nødsaget til at søge anerkendelse udenlands eller søge støtte til deres kunst med udgangspunkt i deres status som flygtninge eller indvandrere. De kan f.eks. søge støtte og vejledning hos Dansk Flygtningehjælp, der indtil januar 2010 drev kunstnerhjemmesiden bazART.dk (herefter blev administrationen overgivet til Center for Kunst & Interkultur), hvor over 200 kunstnere med etnisk minoritetsbaggrund lancerer sig selv og deres kunst. Dansk Flygtningehjælp afholder desuden kurser vedrørende støttemuligheder, profilering, kunstorganisationer mv. Men de kunstnere, der vælger at profilere sig via bazART risikerer at indskrive sig selv i rollen som 'flygtningekunstnere', en rolle, det kan være svært at bryde ud af igen, mener flere. En anonym billedkunstner har f.eks. valgt ikke at bidrage til en rapport om kunst og interkultur lavet af Center for Kunst og Interkultur, da han ikke ønsker at sættes i bås som minoritetskunstner. Kunstneren er repræsenteret i bogen med et anonymiseret foto samt følgende citat:

»Jeg vil godt snakke om de kunstværker, som jeg har lavet, men jeg er træt af, at det altid skal handle om min baggrund. Både fagligt og

menneskeligt har jeg meget mere at byde på end min historie. Jeg arbejder med topprofessionelle folk, så jeg vil ikke sættes i en bås som minoritets-kunstner. Fokus på den faglige kvalitet og det æstetiske niveau kan let gå tabt, hvis man inddeler folk efter, hvilken baggrund de har« (Carboni & Aidt 2010: 59).

Modtageren af Dansk Flygtningehjælps Kunstnerpris i 2005, instruktøren, rapperen, komponisten og foredragsholderen, Kaywan Mohsen (f. ca. 1985 i grænselandet mellem Iran og Afghanistan) udtrykte omtrent samme holdning, da han ved prisoverrækkelsen sagde: »Jeg synes, at hele mit mål er at bryde ud af min rolle som flygtning. Bliver du fanget her, vil du få endnu sværere ved at komme frem«.

Dansk Flygtningehjælp tog kritikken fra Kaywan Mohsen og andre alvorligt og har siden valgt at uddele en kunstnerpris, som hvert år går til en bestemt genre i stedet for en flygtningekunstnerpris. På den måde håber organisationen, at de kan holde fokus primært på kunsten frem for på kunstnerens baggrund. At de to ting kan være svære at adskille, viser netop Kaywan Mohsens historie. Han fik Dansk Flygtningehjælps pris for sin film *Made in Denmark* (2002), der har ham selv i hovedrollen, og som han selv har skrevet manuskript til, instrueret og klippet samt lavet soundtracket til. Filmen skildrer livet blandt en gruppe unge i en forstad til Århus, der lever et hårdt liv med vold, stoffer og racisme, og netop skildringen af det barske forstadsliv blev fremhævet af anmelderne. Filmen blev vist i flere danske biografier og blev sendt på både dansk og svensk tv. I kølvandet på filmen turnerede Kaywan rundt til skoler og ungdomsklubber og fortalte om sin opvækst som flygtningebarn af forældre fra Iran og Afghanistan og om de personlige oplevelser af svigt, vold og racisme, der lå til grund for filmen. Samtidig opfordrede han de unge indvandrere til at træde ud af offerrollen og gøre et reelt forsøg på at leve deres drømme ud: »Jeg ville ønske, at flere unge troede på sig selv og ikke lyttede så meget til alle de råd, de får fra lærere og forældre om at uddanne sig og vente i årevis, før de lever deres drømme ud. Hvis jeg skulle have uddannet mig til både manuskriptforfatter, instruktør, skuespiller og klipper, inden jeg lavede en film, var jeg blevet 50 år, før jeg kunne gå i gang. Jeg lyttede ikke til dem, der sagde, at det ikke kunne lade sig gøre. Jeg gjorde det bare« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Man kunne tilføje, at skulle han have ventet på støtte fra det etablerede danske kulturliv, kunne han sikkert have ventet endnu længere. Det gjorde han ikke. Han tog sagen i egen hånd og skabte et værk, som på mange måder overskrider gængse grænser – og skaber et modbillede, der måske med tiden vil blive en del af mainstream-kulturen. Andre unge indvandrere har gjort det samme: Isam B. indspillede sin egen udgave af *I Danmark er jeg født*. Janus Nabil Bakrawi krævede betjenten Nazims rolle i tv-serien *Ørnen* omskrevet, så den ikke reproducerede stereotyperne

om de kulturelt belastede indvandrerdrengene. Ayan Mouhoumed etablerede det kvindemagasin, hun altid har savnet. Lone Aburas legede med klicheen om pølsemanden og grillbar-ejeren i sin semibiografiske samtidsroman. Al Agami optrådte som en muslimsk fremtidsversion af Egon Olsen med halalslagtede kyllinger som kup-remedie. Og Babak Vakili lavede sin egen rap om at elske sit hjemland:

Vakili – Mit Danmark (Feat. Zaki) (1676)

[Vers 1]

Ayo – Danmark – Hvad det er for mig

Om det er mit hjemland – Øh, ja og nej

Jeg taler sproget flydende, med planer om at bli' uddannet

Og føler mig som dansker når jeg er i udlandet

Født og opvokset uden et blod bad – Nogenlunde god mad

I Danmarks lille hovedstad – Og føler mig sgu hjemme her

Hvor det slemme sker, og dansk humor gør min stemme ler

Ja god dav du

- Mit navn det' Babak Vakili – Danmark for mig er andet end den lille havfrue

- Så vær tavs nu

Nationalsangen rører mig ikke – Kald mig fandens kold

Men når der er VM hepper jeg på det danske landshold

Her mine minder de er, her hvor vind er vores vejr

Danmark er mit – Fuck Pia – Hvem tror den kvinde hun er

Demokrati – Og så friheden til at finde mine rammer

Svinge min hammer,

- Mit Danmark, det kan ingen ta' fra mig

[Omkvæd]

Det at altid

Bli set som fremmed driver mig til vanvid

For mens man – Er ung kan det være slemt

Kan nogen sige hvad der er mit hjemland – Hvad der mit hjemland

Ved ikk hvad de'r bedst mer

Føler mig fremmed der og som gæst her

Her hvor vi anbragt

I mit Danmark

Er det også mit Danmark

[Vers 2]

Yo jeg føler det mit land men det gør tingene hårdt

At jeg i mit eget land føler mig som Sting i New York

Ja, jeg føler mig som fremmed, under svære kår
Når jeg ser hvor mange der stemmer på Pia Kjærsgaard
De smider sorte ud som plasticposer
Ubevidste mennesker hvis liv er som en fucking dans på roser
Bliver afvist i byen, – og det svært for de tror
At de kan skide på mig – men jeg har lært fra min mor
At man ikke skal lade små folk tror de kan være de stor'
Og at gøre mig underdanig kan du godt glem'
- Jeg bliver hjem i stedet for at sutte folks lem, fuck dem
Mit Danmark – Som en fucking landsby
Alt for lille format
Smid folk ud i den rigtige verden – det ville gå galt
For gaden vrimler med spidsborgere der har angst for kontakt
Ja, se bare på dem – De selv bange for rap, det er den angst de skabt

[Omkvæd]

[Vers 3]

Har lyst til at brække mig i spanden
Når vi lader os narre af ideer der kun er designet til at gøre os bange
for hinanden
Det er mangel på forstanden, og jeg ser tonstunge
Problemer i Mit Danmark – Men stadig er folk stumme
Og nej det ikke fordi at folk er onde
- Men fordi demokrati er en farlig ting når folk er snotdumme
DF lever på uvidenhed – Men lad os få det vendt
Oplys os selv, for viden er demokratiets fundament
Men på trods af min smerte – Er det godt vi får tosser at mærke
For formørkede tanker skal ikke være under jorden og vokse sig stærke
Og de siger at de kan tælle
Gennem statistisk at indvandrerne – Det er de kriminelle
Men den der vil påstå at man genetisk er et afskum er ret dum
Glem din statistik og lyt til dette faktum
Om det så er London eller KBH, ja, du kan vælge et par
Så er det altid den laveste klasse kriminelle er fra
Min mor sir »Rejs væk, for du er bedre end det«
Men føler jeg har et ansvar, om at bringe hæder her t'
Født i 86 – Rigshospitalet, og er blevet større nu
Elsker Mit Danmark – Aldrig sagt det, men det gør jeg nu

(Fra pladen *Vakilisme* '06. Tekst gengivet fra: <http://www.raptekster.dk/tekst.php?id=835>)

I anledning af 60-års-jubilæet for Verdenserklæringen om Menneskerettigheder i december 2008 udsendte Institut for Menneskerettigheder en pressemeddelelse, hvor instituttets informationschef, Klaus Slavensky, spurgte:

»Hvor er nyhedsoplæseren på Tv-avisen eller tv-nyhederne med en anden etnisk baggrund end dansk? Hvor er mangfoldigheden på de danske teaterscener? Eller i reklamerne, eller på forsiden af modemagasinerne?«

Som reaktion på pressemeddelelsen udsendte en række kulturforbund kort efter en fælles erklæring om, at de fremover ville gøre mere for at fremme mangfoldigheden i det danske kulturliv. I erklæringen lød det:

»Vi opfordrer til ansættelser og produktionsmuligheder, der inkluderer mennesker uanset etnisk oprindelse, religiøs overbevisning, kultur, hudfarve, alder, køn, seksuel orientering – med og uden handicap, inden for alle discipliner og produktionsområder, således at kulturen kan afspejle mangfoldigheden i samfundet. Samtidig med at vi anerkender at der ikke kan være tale om indblanding i den kunstneriske eller faglige integritet eller i de kontraktmæssige rettigheder, som tilhører skabende og udøvende kunstnere, opfordrer vi alle aktører i den danske kulturverden til at udfordre de traditionelle stereotyper. Vi er overbeviste om, at områdets vækst og vitalitet er afhængig af inddragelsen af en mangfoldighed af stemmer, udtryk og impulser.«

De underskrivende forbund var: Dansk Artist Forbund, Danske Dramatikere, Film- og Tv-arbejderforeningen, Danske Filminstruktører, Dansk Journalistforbund, Dansk Musiker Forbund, Danske Sceneinstruktører og Dansk Skuespillerforbund.

I skrivende stund, lidt over et år senere, er noget af det, Institut for Menneskerettigheder efterlyste, blevet til virkelighed. Der findes nyhedsoplæsere med etnisk minoritetsbaggrund på tv, og mangfoldigheden på teaterscenerne er blevet større. Det skyldes nok først og fremmest de unge indvandreres eget engagement i både nye, subkulturelle sammenhænge og i mere etablerede dele af mainstream-kulturen. Men det ser ud til, at også flere og flere kulturinstitutioner vover at operere mere 'farveblindt' end tidligere, muligvis inspireret af Kulturministeriet, som i 2006 udpegede en række nye publikumsgrupper, herunder indvandrere, som et af de tværgående kulturpolitiske fokusområder. I et notat fra daværende kulturminister Brian Mikkelsen blev kulturinstitutionerne opfordret til at »tilvejebringe tilbud som imødekommer f.eks. indvandrere, stu-

derende, børnefamilier, ældre og turister«. Det bliver spændende at se, om Kulturministeriet også vil opfordre kulturinstitutionerne til at forsøge at opfange og lade sig inspirere af de kulturelle udtryksformer, som opstår i og omkring de etniske minoritetsunge.

Sport – stjerner i rødt og hvidt?

I marts 2009 debuterede 21-årige Nadia Nadim (f. 1988) på det danske kvindelandshold i fodbold i en kamp mellem Danmark og USA under den traditionsrige Algarve Cup i Portugal. Kampen endte 2-0 i USA's favør, men Nadia Nadim var tilfreds – både med sin egen indsats og med endelig at have fået chancen for at trække i den rød-hvide dragt og deltage på det danske landshold. Forud for hendes debut var nemlig gået et flere år langt forløb. Ifølge det internationale fodboldforbund, FIFA's, regler, kan spillere først stille op på et landshold, når de har haft statsborgerskab i det pågældende land i 5 år, og Nadia Nadim, der kom til Danmark som flygtning fra Afghanistan i 2000, fik først dansk statsborgerskab som 18-årig i 2008. Der var således udsigt til, at hun først i 2013 kunne trække i landsholdsdragten.

Dansk Boldspil-Union, som længe havde luret på den talentfulde unge spiller, der var blandt topscorerne i kvindernes bedste liga, 3F-ligaen, hvor hun spillede for IK Skovbakken, klagede imidlertid til FIFA og bad forbundet om dispensation fra 5-års-reglen. I januar 2009 kom så afgørelsen: Nadia Nadim fik dispensation, fordi hendes ønske om at spille på det danske landshold tydeligvis ikke var et spørgsmål om, at hun forsøgte at 'shoppe' rundt fra nation til nation for at få en plads på et landshold. Dermed var vejen banet for, at der for første gang nogensinde kunne blive plads til en spiller med indvandrerbaggrund på det danske kvindelandshold i fodbold, og efter sin debut i Portugal har hun bl.a. været med på holdet ved EM i Finland i august 2009.

Nadia Nadims debut – og forløbet frem til FIFA's afgørelse – fik massiv omtale i danske medier, og den afghanskfødte kvindes enestående talent og målrettedhed blev beskrevet i både tv og trykte medier. Hun voksede op i Afghanistan som én ud af 5 piger i en velhavende familie og begyndte allerede som lille at interessere sig for fodbold. I Afghanistan var det imidlertid ikke velset, at piger interesserede sig for sport, og efter Taliban-militsens magtovertagelse blev det helt umuligt for piger at dyrke organiseret idræt. Nadia Nadims far, som var en ivrig idrætsmand og tidligere general i hæren, spillede imidlertid fodbold med sine piger bag den høje mur, der omkransede familiens have, og både Nadia og hende søstre blev bidt af spillet. Ingen af dem havde dog spillet på hold eller i klub, før de kom til Danmark som flygtninge. Baggrunden for flugten var brutal. Nadias far forsvandt, og da det halvandet år senere blev klart, at han

var blevet henrettet af Taliban-militsen, besluttede Nadias mor at flygte med sine 3 døtre.

De kom til Danmark i 2000 ved en tilfældighed og fik asyl efter et halvt års ophold i et asylcenter i Nordjylland. I asylcentret fik Nadia og hendes søstre mulighed for at spille fodbold hver eftermiddag, og da de havde fået asyl og flyttede til Århus, meldte pigerne sig ind i IK Skovbakken, og Nadia blev indskrevet på Team Danmark-linjen på Marselisborg Gymnasium (*Aarhus.dk* 21. januar 2008; Usman 2008; Riis 2008).

Nadia Nadim, der indtil videre har spillet 10 kampe på A-landsholdet, udgør imidlertid en undtagelse, for selv om der er mange talenter på ynglinge- og juniorfodboldholdene rundt omkring i Danmark, er den etniske mangfoldighed stadig meget begrænset på det absolutte topplan. Der har således gennem de seneste ca. 10 år været en del drengespillere med etnisk minoritetsbaggrund på ungdomslandsholdene i fodbold, og det samlede antal spillere født efter 1960, der har spillet på et dansk ungdomslandshold, er omkring 80. Ingen af dem har dog formået at slå igennem på A-landsholdsniveau (Henriksen 2008).

Det tætteste, vi i Danmark kommer på herrelandsholdspillere med indvandrerbaggrund, er Patrick Mtiliga (f. 1981) og Mathias Jatta-Njie 'Zanka' Jørgensen (f. 1990), der begge debuterede på landsholdet i 2008. Patrick Mtiliga er født i Danmark af en dansk mor, men har en far, der stammer fra Tanzania, mens Mathias Jørgensen, der er blevet kaldt »Danmarks største forsvarstalent«, er halvt gambisk, men født og opvokset på Østerbro i København. Begge har desuden hele deres liv haft dansk statsborgerskab. De to tæller derfor ikke rigtig med i statistikken over spillere med indvandrerbaggrund på de danske A-landshold i fodbold. Desuden lykkedes det i 2001 Bora Zivkovic (f. 1974) at komme med den 25-mand store brutto-trup, der blev udtaget op til landskampene mod Malta og Tjekkiet i juni 2001. Zivkovic, der er født i Danmark af serbiske forældre og dengang spillede for Silkeborg IF, var imidlertid blandt de 5, der blev valgt fra, da truppen skulle reduceres til 20 mand, og han har heller ikke siden fået chancen på landsholdet, men har i stedet fortsat karrieren i bl.a. FC København, Herfølge, Vejle og på FC Hjørrings førstehold, der spiller i 2. division.

En anden kandidat til titlen som første indvandrer på det danske herrelandshold, Karim Zaza (f. 1975), er søn af en tysk mor og en marokkansk far og er vokset op med både dansk og marokkansk statsborgerskab. Han trådte sine ungdomsfodboldstøvler som lovende målmand i Brøndby og fik sin superligadebat for FC København, hvorefter han i nogle år var fast målmand på OB's førstehold, inden han i 2003 kom tilbage til Brøndby. Her fik han imidlertid hård konkurrence i kampen om positionen som førstestålmand, og i 2006 skiftede han til den tyske 2. Bundesliga-klub Rot Weiss Essen, inden han i 2007 kom

tilbage til Danmark og blev fast målmand på AaB's førstehold. I 2001, 2002 og 2003 fik han titlen som årets målmand i dansk fodbold, og der var vedvarende rygter om en snarlig landsholdsdebut. Inden dette blev en realitet, valgte Zaza imidlertid at satse på det marokkanske landshold, som han indtil videre har spillet 3 landskampe for. Dermed har han udelukket sig fra mulighed for at spille på et dansk landshold, da FIFA's regler nægter en spiller, der allerede har optrådt på ét landshold at stille op for en anden nation senere hen. Flere andre spillere, som har potentiale til at spille på det danske landshold, har mulighed for ligesom Karim Zaza at stille op for en anden nation – og dermed risikerer Danmark at gå glip af spillere til landsholdet.

De danske regler for statsborgerskab betyder som nævnt, at det for de fleste unge med indvandrerbaggrund først er muligt at trække i landsholdsdragten som 23-årige eller senere. Dels er det almindeligvis først muligt at søge om statsborgerskab som 18-årig, dels indebærer reglerne, at ansøgeren skal bestå en såkaldt indfødsretsprøve, som indeholder 40 spørgsmål om dansk kultur, historie og samfundsforhold. Desuden kan der, selv efter at ansøgeren har bestået prøven, på grund af de administrative procedurer, gå flere år, før der endelig udstedes et dansk pas. Herefter skal der så i udgangspunktet gå fem år, før spilleren ifølge FIFA's regler kan få lov at spille på landsholdet. DBU forsøger ganske vist at få dispensation fra FIFA-reglerne, men indtil videre ser det ud til, at mange talenter bliver fanget i et vakuum, som kan være medvirkende til, at deres sportslige udvikling bremses, og at de mister motivationen og enten dropper deres engagement på eliteniveau eller helt forsvinder ud af sporten.

Samtidig giver det for nogle en følelse af ikke at være accepteret fuldt ud som dansker. Da Nadia Nadim havde fået sit danske statsborgerskab, men endnu ikke havde fået dispensation fra FIFA's 5-års-regel, udtalte hun:

»Når jeg endelig får lov at spille på landsholdet, så tror jeg også, at jeg vil føle mig mere som en del af Danmark. Det er ikke fedt hele tiden at få at vide, at man ikke er dansk nok« (*Politiken* 20/11 2008).

Følelsen af ikke at være dansk nok, at blive forskelsbehandlet og at have svært ved at finde ind i kulturen på holdet og i klubben kan også være en del af forklaringen på det forholdsvise høje frafald af elitespillere med indvandrerbaggrund. Det slår en undersøgelse fra 2008 fra Center for Ungdomsstudier og Religionspædagogik fast (Gregersen & Østergaard 2009). Undersøgelsen, der bygger på tal fra 13 danske topklubber, som i 2008 havde hold i U17- og U19-ligaerne, stiller skarpt på en række udviklingstendenser i perioden 2005-2008 og peger blandt andet på følgende:

- Ud af de ca. 1100 ungdomselitespillere, der i denne periode havde været aktive på højeste ungdomseliteniveau i Danmark, var der ca. 150 spillere med 'anden etnisk baggrund' – m.a.o. ca. 13 % af den samlede 'talentmasse'.
- Andelen af spillere med anden etnisk baggrund i dansk ungdomsfodbold er stigende, men nyrekrutteringen er vigende. I 2008 var der reelt meget få nye spillere med anden etnisk baggrund, der gjorde deres entré i enten U-17 eller U-19-ligaen.
- Generelt ligger frafaldet blandt ungdomselitespillere med anden etnisk baggrund reelt på niveau med frafaldet blandt etnisk danske spillere, mens frafaldet forekommer at være noget højere i forhold til overgangen til øverste eliteniveau. Det kan eksemplificeres med den vigende andel af spillere med anden etnisk baggrund på de danske ungdomslandshold i 2008: U-16: 11 %; U-17: 15 %; U-18: 35 %; U-19: 23 %; U-20: 0 %; U-21: 0 %.
- Fordelt på etniske grupperinger forekommer frafaldet at være specielt markant blandt spillere med tyrkiske rødder. Udtrykt lidt anderledes er der noget, der tyder på, at den gruppering, som reelt har haft tilknytning til det danske samfund i længst tid, også er den, der først stopper med ungdomselitefodbold.

Undersøgelsens forfattere tør ikke kommet med noget klart svar på, hvorfor frafaldet af spillere er så stort i overgangen fra junior- til senior-perioden. Men de peger på flere mulige forklaringer:

* Der kan være en modsætning mellem det at spille på højeste niveau og så at være i gang med en ungdomsuddannelse. Specielt ser det ud til, at dette gælder for spillere, hvor forældrenes muligheder for at yde faglig støtte er begrænset. Det forekommer at være særdeles vanskeligt at skulle kombinere 2 arenaer, hvor man reelt skal overpræstere. Rapporten indikerer – sat lidt på spidsen! – at det for en gruppe af spillere betyder, at de får en studentereksamen, men omvendt ikke formår at bryde igennem til det absolutte topniveau. Med andre ord: det er hårdt at være flerdobbelt mønsterbryder.

- Danske topklubber er ofte præget af en middelklasse-kultur, hvor der er helt bestemte forventninger til den sociale adfærd, og disse forventninger kan være svære for ikke-danske spillere at afkode uden hjælp fra f.eks. trænere og ledere.
- Der er en tendens til, at en særlig 'dansk' forståelse af fodbold som en meget kollektivt orienteret sport kan gøre det svært for indvandrere, som i

højere grad ønsker plads til individuel udfoldelse på og uden for banen, at slå igennem og blive fuldt accepteret.

- Den forskelsbehandling, man kan opleve i form af trænere, der ønsker at opdrage én, kan meget let komme til at minde om den forskelsbehandling, man kan opleve på andre områder af livet.

Et eksempel på problemstillingen omkring uddannelse er den irakisk-kurdiske flygtning Mustafa Hussain (f. 1990), der kom til Danmark som 13-årig på flugt fra Saddam Husseins Irak. Kort efter ankomsten til Danmark begyndte han at spille klubfodbold, men hans ønske om at gøre fodbolden til en levevej mødte modstand hos hans forældre. Han brød med familien, droppede ud af uddannelsessystemet og satsede herefter på fodbolden på fuld tid. Det gav ham i første omgang en plads på Brøndbys bedste ungdomshold, og i efteråret 2008 fik han sin debut på klubbens SAS-ligahold. Hermed brød han den tendens, der har præget flere af topklubberne, nemlig at de har haft mange spillere med anden etnisk baggrund end dansk på deres ungdomselitehold, men ingen på deres senior-førstehold. I forbindelse med sin debut på Brøndbys SAS-ligahold udtalte Mustafa Hussain:

»Min største drøm er at komme til at spille for det danske landshold. Ligesom svenskerne har Zlatan (Zlatan Ibrahimovic, svensk landsholdsspiller med serbisk baggrund, der er vokset op i en forstad til Malmö), som er fra udlandet og gør det godt, vil jeg også gøre det godt i dansk fodbold. Jeg tænker meget over, at hvis jeg kommer på landsholdet, vil jeg blive et forbillede for andre andengenerations-drenge. Jeg tænker meget over at vise, at alt kan lade sig gøre, hvis man kæmper og brænder for det« (Josevski 2008).

Hermed peger Mustafa Hussain på et andet væsentligt aspekt af frafaldsproblematikken, nemlig betydningen af rollemodeller. Spørgsmålet behandles også i det multimedieprojekt om fraværet af indvandrere på absolut topplan inden for dansk fodbold, som tre studerende fra Danmarks Journalisthøjskole udfærdigede i 2001. Projektet, som de kaldte *Fodbold for farveblinde* forsøgte at afdække nogle af de faktorer, der fører til frafald af talentfulde fodboldspillere med indvandrerbaggrund. Ligesom undersøgelsen fra Center for Ungdomsstudier og Religionspædagogik kommer *Fodbold for farveblinde* (www.journalisthøjskolen) ikke med noget klart svar på, hvorfor der i Danmark – modsat i lande som Tyskland, Frankrig og Sverige – endnu ikke har været nogen spillere med indvandrerbaggrund på herrelandsholdet. Men ligesom førnævnte undersøgelse peger de på flere forskellige faktorer, herunder fraværet af rollemodeller.

Ifølge professor i socialpsykologi ved Roskilde Universitetscenter Lars Den- cik kan manglende rollemødellet være en del af forklaringen på, at ingen ind- vandrerer har kmpeet sig vej til A-landsholdet, ligesom han forudser, at nr den første indvandrer trækker i landsholdstrjen, kan det give en stor effekt, både inden for sportens verden og i forhold til integration i det hele taget:

»Rollemodeller har helt afgjrt betydning for en befolkningsgruppes ind- stilling til at integrere sig. I USA fik Muhammed Ali for eksempel kolosal betydning for de sorte amerikaneres selvbevidsthed. Vi har alle brug for rollemødellet. Og hvis der ikke er positive forbilleder at lne sig op ad, er der risiko for, at indvandrerer hælder over mod folk som Osama bin Laden eller lokale banditter« (*Fodbold for farveblinde*).

Blandt fodboldspillere, der interviewes til projektet, er makedonsk-albanske Ali Aliji (f. 1981), der som junior opnåede at spille 28 U-landskampe, men ikke fik en fast plads i Brøndbys A-trup eller debut på A-landsholdet. Ifølge Ali Aliji, som i dag spiller i Ølstykke, skyldtes det manglende gennembrud blandt andet, at han blev vurderet hårdere end de øvrige spillere:

»De havde sagt i lang tid, at jeg var deres stjerne, at jeg var den, de satsede på. Da jeg nåede dertil, hvor jeg skulle have haft chancen, så tog de nogle andre spillere med i stedet for. Man skal spille en tand bedre end hold- kammeraterne for at komme på holdet«.

Han nævner også fraværet af rollemødellet:

»Det havde helt klart været nemmere, hvis en anden spiller med indvan- drerbaggrund havde spillet på landsholdet eller havde spillet i Superli- gaen. Hvis han havde spillet, så havde han banet vejen for os andre«.

Ali Aliji nævner desuden de sociale omgangsformer som noget, det kan være vanskeligt at falde ind i, nr man som indvandrer ikke drikker alkohol, og det samme mener indvandrerkonsulent i Jysk Boldspil Union, Per Secher.

En ekskluderende social omgangsform, hvor fester med alkohol er en del af normen, kan være en af forklaringerne på, at det især er i individuelle sports- grene som kung fu, thai- og kickboxing samt taekwondo og boksning, at unge med flygtninge- eller indvandrerbaggrund har gjort sig mest bemærket. Dels betyder det sociale samvær og ens status på holdet muligvis mindre her; dels er der muligvis også en tendens til, at byture med indtagelse af alkohol ikke er en del af det sociale samvær i lige så høj grad som i fodboldmiljet. Et øjeblikbil-

lede af taekwondo-kamp-landsholdet ved årsskiftet 2010 viser, at 6 af 11 mandlige landsholdskæmpere har indvandrerbaggrund (*Dansk Taekwondo Forbund*), og blandt disse er der flere medaljetagere ved europamesterskaber og nordiske mesterskaber. På Danmarks Bokse-Unions (DABU) rangliste over eliteboksere pr. oktober 2009 (www.dabu.dk) har 19 ud af 45 mandlige boksere og 2 ud af 24 kvindelige boksere etnisk minoritetsbaggrund, og årets kvindelige bokser er Diana Nadim (f. 1990), som også topper ranglisten for kvinder i vægtklassen op til 57 kg. Nadim, der i øvrigt er lillesøster til føromtalte Nadia Nadim, blev dansk juniormester i 2009, og året før vandt hun guld ved både de Nordiske Mesterskaber og Europamesterskaberne.

Inden for de individuelle idrætsgrene er også Wilson Kipketer (f. 1972) værd at nævne. Kipketer blev født i Kenya, men kom til Danmark i begyndelsen af 1990'erne, hvor han fortsatte og udviklede sin atletikkarriere. Han blev dansk atletiks første verdensmester, da han vandt guld på 800-meter-distancen ved verdensmesterskaberne i Göteborg i 1995. To år senere, i august 1997, satte han 3 gange verdensrekord på samme distance og blev kåret til årets sportsmand og årets atlet i verden. I november 1997 blev han desuden af Foreningen af Danske Civiløkonomer kåret til Årets Bedste Dansker, en ære, der tidligere var overgået bl.a. Michael Laudrup, Uffe Ellemann-Jensen, Bille August og kronprins Frederik. Ved prisoverrækkelsen sagde direktør i Team Danmark, Preben Kragelund:

»I en tid, hvor der bliver præsteret hårde udsagn om de såkaldte fremmede – sådan kalder man åbenbart alle udefra kommende mennesker – netop i en sådan tid, er det en god oplevelse at have dig iblandt os som en klar eksponent for én såkaldt fremmed, der helt åbenlyst skilter med, at du vil være dansker og også har søgt og nu opnår dansk statsborgerskab. Og som vel at mærke ikke er ked af at skulle svinge med Dannebrog, når lejligheden byder sig«.

Kragelund henviste til, at Kipketer ved OL i Atlanta i 1996 ønskede at stille op for Danmark, ikke for sit fødeland, Kenya, men var blevet nægtet det, fordi han endnu ikke var dansk statsborger. »Du var jo dansker i vore øjne, men det var du desværre ikke i olympisk sammenhæng. Alligevel fastholdt du, at du kun ville stille op for Danmark«, sagde Preben Kragelund (*Information* 1/12 1997).

Det lykkedes Wilson Kipketer kort tid efter sit danske statsborgerskab og i god tid, inden reglerne herfor blev strammet gevaldigt – at gøre comeback i 1998, hvor han både vandt sølv ved indendørs VM og guld ved udendørs VM. I 2000 fik han sølv ved OL i Sydney, og ved OL i 2004 blev det til bronze; begge gange stillede han op for Danmark. I 2005 indstillede han karrieren. Kipketer er måske mere end nogen anden kommet til at stå som symbol på det bidrag,

udlændinge og indvandrere kan give til dansk eliteidræt, men han står også i nogen grad som undtagelsen, der bekræfter reglen, nemlig reglen om, at det er overordentligt vanskeligt at slå igennem på landsholdsniveau, hvis man ikke er født ind i en etnisk dansk familie. Ja, det kan ligefrem se ud til, at det allersværeste er at være født i Danmark af ikke-danske forældre. Flere af de unge, der har haft størst succes, er således opvokset uden for Danmark og er blevet introduceret til sportens verden uden for landets grænser og har så formået at flytte deres interesse og motivation med ind i en organiseret dansk idrætssammenhæng.

Mange unge, der er vokset op i Danmark, finder sig derimod aldrig rigtig til rette i en organiseret dansk idrætssammenhæng, men vælger i stedet at udfolde sig i særlige indvandrerklubber eller helt uden for foreningsregi. Det kunne således se ud til, at de samme mekanismer gør sig gældende inden for sportens verden som i musikkens: At indvandrerunge markerer sig i sammenhænge, hvor de selv kan sætte dagsordenen, og hvor de kan slå igennem uden om eller nedenunder de mere etablerede og formelle strukturer. I musikkens verden er rapmusikken – med dens rødder i forstads- og gadekultur et oplagt sted for mange indvandrerunge at udfolde sig kreativt og opbygge en identitet, der kan rumme deres følelse af ikke at være en del af det ‘gode danske selskab’, og inden for idrættslivet kunne det se ud til, at der er en parallel i de særlige ‘indvandrerklubber’, som ofte fungerer uden formelt medlemskab og kontingent, samt i de fællesskaber, hvor unge indvandrere mødes på uformel basis for at spille basketball, køre på skateboard eller spille fodbold på gaden.

En række integrationsprojekter har da også haft succes med at gribe fat i de unge netop der, hvor gadekultur, fritidsliv og idræt kan mødes. Det gælder idræts- og integrationsprojektet GAM3, der begyndte som et pilotprojekt i 2002 og i 2007 kom på finansloven med en bevilling på 9 millioner kroner fordelt over fire år. Projektet tager udgangspunkt i de unges egne interesser og forsøger at møde dem i øjenhøjde i form af streetbasket og streetdance-aktiviteter i de unges lokalområder. I løbet af sommerperioden arrangeres træning og turneringer i socialt belastede boligområder med en høj andel af indvandrere blandt beboerne, og målet er at engagere de unge i positive aktiviteter, der kan styrke deres selvværd og evne til at tage ansvar for deres eget liv. En undersøgelse af projektets effekter viser, at næsten 4 ud af 5 GAM3-medlemmer fra årgangene 2005-2007 er blevet så grebet af sporten, at de dyrker streetbasket uden for GAM3-sæsonen (*Gam3DK*; Hansen & Dreier 2007). Også flere projekter, der kombinerer streetfodbold og socialt arbejde – og ofte har tidligere landsholdsstjerner som medarbejdere – har fået støtte af Integrationsministeriet.

Desuden har Dansk Flygtningehjælp med støtte fra Integrationsministeriet gennem nogle år kørt et projekt, hvor frivillige ‘idrætsguider’ har introduceret

børn og unge med etnisk minoritetsbaggrund til idræt i foreningsregi, og i Odense-området har B1909 arrangeret fodboldskole og lektiehjælp for unge indvandrere.

I samme område har projekt *Håbets landshold* haft stor succes med at trække piger med indvandrerbaggrund ind i den organiserede idræt. Projektet har med en kombination af lektiehjælp og fodboldtræning tiltrukket over 150 piger i alderen 8-16 år, som har deltaget i lektiehjælp, fodboldtræning, fællesspisning, weekendture m.m. En stor del af pigerne har også deltaget i kampe og turneringer, ligesom de har været på ture til udlandet for at se det danske kvindelandshold i fodbold deltage i VM og EM. Et delmål med projektet har været at give pigerne større frihed til at deltage i fritidsaktiviteter uden for hjemmet, og projektlederne har i det hele taget arbejdet aktivt med at inddrage forældrene og give dem et mere positivt og nuanceret blik på dansk foreningsidræt. Desuden har det været et krav til de deltagende piger, at de skulle møde op til lektiehjælp før træningen og passe deres skole, hvilket ifølge en evaluering af projektet har medført, at pigerne generelt har forbedret deres indsats og standpunkt i folkeskolen, og at alle de piger, der ved projektets begyndelse gik i 6. klasse, undervejs er fortsat i enten 10. klasse eller gymnasium (*Fodbold med slør* 2009).

En mindre del af pigerne har været så talentfulde og seriøse med træningen, at de er blevet sluset over i lokale klubber, som tilbyder træning på højt niveau, ligesom to af pigerne har fået deres debut på ungdomslandsholdet. En af dem er Zenab el-Khatib, der blev udtaget til U-16-landsholdet i 2008. På det tidspunkt var den kun 15-årige pige med palæstinensisk baggrund begyndt at bære tørklæde, og Dansk Boldspil-Union (DBU) måtte derfor tage stilling til, om det unge talent kunne få en særlig dispensation fra de generelle regler om påklædning på banen. I juni 2008 besluttede DBU at give Zenab el-Khatib tilladelse til at spille med et specialdesignet tørklæde, som ikke gik ned om halsen og derfor ikke udgjorde nogen sikkerhedsrisiko under kampene. Inden DBU traf sin afgørelse, havde 3 punkter været til diskussion: Om hovedbeklædningen kunne forenes med reglerne om spillerdragter, om den kunne være farlig for spilleren, og om den kunne misbruges som et religiøst symbol. I et interview i Kristeligt Dagblad udtalte Lars Berendt, DBU's kommunikationschef:

»Der er ikke nogen tvivl om, at hovedbeklædning ikke er en del af en spillers dragt. Men omvendt må vi konstatere, at i de største turneringer i verden – for eksempel i Champions League – løber Ronaldinho rundt med et pandebånd. Det vil sige, at man under en eller anden form accepterer en personlig beklædning om hovedet« (*Kristeligt Dagblad* 4/6 2008).

I interviewet understregede han yderligere, at DBU ikke havde givet tilladelse til, at den unge spiller kunne iføre sig et religiøst betinget tørklæde, men »en stramtsiddende hovedbeklædning, som dækker hendes hår«.

Zenab el-Khatib selv lagde ikke skjul på, at tørklædet for hende var et religiøst symbol, som hun efter nøje overvejelser havde valgt at iføre sig, og at hendes beslutning om at bære tørklæde til enhver tid ville veje tungere end ambitionerne på fodboldbanen:

»Hvis jeg ikke havde fået lov, så var jeg blevet skuffet og ked af det. Men nej, det havde ikke fået mig til at overveje, om jeg skulle tage det af. Jeg tager det aldrig af«, udtalte hun og uddybede: »De fleste synes, at det er sejt. Nogle, der er meget religiøse, bryder sig ikke om det og synes, at det er forkert. De mener, at det burde en muslimsk pige ikke gøre« (*Fyens Stiftstidende* 2/6 2008).

Efterfølgende udtalte formanden for Fyns Håndbold Forbund, Mogens Johansen, at forbundet ville intensivere indsatsen for at finde en praktisk og forsvarlig løsning, så også muslimske piger, der ønsker at bære tørklæde, kan deltage i håndboldkampe: »Vi er ikke så tørklæde-forskrækket, som visse andre er, så vi er meget langt fremme i arbejdet med at finde en løsning, så man kan spille med en hovedbeklædning« (*Fyens Stiftstidende* 3/6 2008).

De unge indvandrere og de religiøse symboler er på vej ind sportens arena – og tæt knyttet hertil er diskussionen af, hvorvidt og hvordan det lader sig gøre at kombinere især islam med en dansk identitet og et demokratisk sindelag. Rollemodeller med og uden tørklæde har en betydning for de holdninger, unge indvandrere udvikler, og de identitetskategorier, de finder det muligt og attraktivt at tilslutte sig. Som vi har set, oplever nogle unge med etnisk minoritetsbaggrund, at de i sportens verden kan deltage i nye fællesskaber, hvor religiøse og etniske barrierer nedbrydes, mens andre oplever, at sportens placering i den danske nationale selvopfattelse – og måden, som denne selvopfattelse sætter sig igennem i bestemte sociale normer og formelle regler – er med til at begrænse den bane, der kan spilles på – og i sidste ende udelukke dem, hvis hud eller pas ikke har den rigtige farve. De skrevne og uskrevne regler i sportens verden tvinger således nogle unge til at søge succes i andre arenaer, mens enkelte formår at tilpasse sig – eller at genforhandle og til tider endda udvide det spillerum, der er til rådighed.

Det samme kan til dels siges at gøre sig gældende i andre sfærer i det danske samfund, hvor begreber som danskhed, demokrati og religion er i spil. Det gælder ikke mindst inden for foreningslivet og de politiske partier. I de næste kapitler skal vi se nærmere på, hvordan unge med etnisk minoritetsbaggrund har markeret sig inden for religion, foreningsliv og i de politiske partier.

Religiøse strømninger og holdninger

»På nogle måder ville det være nemmere at leve i et muslimsk land. For eksempel ville det typisk ikke være et problem at gå med tørklæde, og man ville ikke få serveret svinekød eller støde på alkohol hele tiden. Der ville være en masse ting, man ikke behøvede at diskutere. Så hvis det bliver forbudt at gå med tørklæde i Danmark, eller hvis der bliver indført andre skrappe regler over for muslimer og tosprogede, vil vi nok overveje at flytte. Sådan kender jeg også andre, der har det. Ingen kan jo lide at blive påduttet noget, og når nogen synes, de skal rette på mig, siger jeg stop«.

Amal Najjar, 29 år, folkeskolelærer, palæstinensisk baggrund. (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

»Jeg kan ikke se formålet med at gøre grin med det, som andre mennesker har mest helligt. Hvad får man ud af det? Et billigt grin og en hel masse bomber. Jeg kender mange, der blev sure over karikaturtegningerne af Muhammed, og jeg blev også selv vred og vred af det, for det var også min elskede profet og min religion, de gjorde grin med. Selv om man må sige, hvad man vil, er der jo forskel på, hvordan man siger det«.

Farhiya Khalid, 22 år, somalisk baggrund. (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

I dette kapitel skal vi se nærmere på religiøse strømninger blandt de unge og på de holdninger, der knytter sig til deres religiøse ståsted. Desuden vil vi pege på nogle sammenhænge mellem den religiøse tilknytning – eller fraværet heraf – og identitetsdannelsen hos de unge. Fokus i kapitlet vil være på islam og unge med muslimsk baggrund – og det skyldes især to ting: Dels findes der kun i meget ringe omfang forskning i religionens betydning for identitets- og holdningsdannelse blandt ikke-muslimske unge med etnisk minoritetsbaggrund, hvorimod der findes en del nyere undersøgelser og forskning, som har fokus på netop

unge med muslimsk baggrund, dels har en stor del af de unge indvandrere og efterkommere, som denne bog beskæftiger sig med, muslimsk baggrund – og det gælder ikke mindst de af dem, der markerer sig i foreninger og organisationer for unge med indvandrerbaggrund samt i den offentlige politiske debat – to sfærer, som vi beskæftiger os med i bogens afsluttende kapitler.

Religion, integration og identitet

Religion, og især islam, spiller en stigende rolle i samfundsdebatten og i debatten om integration, demokratisk medborgerskab, globalisering og danskhed. Samtidig er religion i højere grad kommet på den globale politiske dagsorden, og især efter 11. september 2001 bliver spørgsmål om sikkerhedspolitik, terrorisme og demokratisering i stigende grad kædet sammen med islam og forskellige tolkninger heraf. Både den nationale og den internationale agenda og religionens placering påvirker de unge indvandrere og efterkommere, ikke mindst dem, der har muslimsk baggrund eller af andre antages at have det.

Men også for ikke-muslimske unge med etnisk minoritetsbaggrund spiller religionen ofte en rolle i den måde, de danner deres identitet på. Ofte vil religionen også spille en væsentlig rolle i deres forældres identitet – ikke mindst fordi den for mange har været en afgørende faktor i deres flugt- eller migrationshistorie, eller fordi deres religiøsitet er blevet mere bevidst eller har ændret sig i mødet med det fremmede. Professor i teologi Viggo Mortensen (2002) udtrykker det således:

»Religionen synes at kunne have en både hæmmende og fremmende indflydelse på integrationen. Hos nogle styrkes den egne religion i mødet med modtagerlandets kultur og religion, hos andre svækkes den. Enkelte skifter tro, men for de fleste opstår der noget nyt, en tredje identitet«.

For det stigende antal efterkommere, som er vokset op i Danmark med rødder i en minoritetsreligion, men samtidig opfatter sig som danskere, opstår der noget tredje – eller fjerde, en ny måde at praktisere og tænke religion og kultur inden for rammerne af en identitet som nydanskere, danskere, indvandrere, verdensborgere eller alle disse identitetskategorier på én og samme tid. For nogle bliver religionen en afgørende identitetsmarkør, enten som supplement til eller erstatning for den etniske eller kulturelle markør, som deres forældre har fastholdt, og det gælder især blandt muslimske unge, hvilket vi skal se eksempler på i det følgende. Hvorvidt det også kommer til at gælde for et stigende antal

etniske minoritetsunge med kristen, buddhistisk eller hinduistisk tilhørsforhold, er svært at sige – ikke mindst fordi forskningen i migrantreligion fortsat er meget begrænset. Det samme gælder sammenhængen mellem religion og integration – og mellem religiøsitet og politisk orientering, værdier og holdninger.

Der er imidlertid, som Viggo Mortensen har påpeget, næppe nogen tvivl om, at religion spiller en væsentlig rolle i migrations- og integrationsprocesser. Religion er ofte en faktor i de konflikter og forfølgelser, som ligger bag migrationsbevægelserne:

»Er man som indonesisk eller irakisk kristen, tamilsk hindu, iransk muslim eller palæstinensisk bahai flygtet af fortrinsvis religiøse grunde, så bliver modtagerlandets holdning til religionsfrihed altafgørende for, hvordan integrationen vil forløbe. (...) Omvendt gives der også eksempler på, at der i hvert fald opfordres til migration, for derigennem at give mulighed for at udbrede den egne tro. Der er muslimer, der ønsker at islamisere Europa, og der er afrikanske karismatiske kristne repræsenterende African Instituted Churches (AICs), der ønsker at genkristne Europa« (Mortensen 2002).

Nogle flygtninge oplever, at deres tro er en ressource, som gør det muligt for dem at udholde forfølgelse og tortur, og som siden giver dem styrke til at planlægge og gennemføre en flugt og indgå i en efterfølgende integrationsproces i modtagerlandet. Enkelte oplever ligefrem, at religionen er den væsentligste faktor i den identitetsforandring, de gennemgår i løbet af migrations- og integrationsprocessen – og at den er et element, som giver grundlag for at indgå i nye fællesskaber i modtagerlandet:

»De indvandrere der har et bevidst tilhørsforhold til en religion og i integrationsfasen får forbindelse til herboende trosfæller, får dermed en platform for deres videre integration. I bedste fald er det religiøse fællesskab identitetgivende og giver nyankomne mulighed for at udnytte og anvende medbragte færdigheder og ressourcer, fordi der i den situation ikke fokuseres på det man ikke kan eller mangler« (Mortensen 2002).

En del katolikker beskriver, hvordan de har fundet tryghed i en katolsk menighed i et nyt hjemland, bl.a. fordi liturgien i gudstjenesten er universel, og de derfor kan deltage i gudstjenesten uden at føle sig fremmede eller utilstrækkelige, men tværtimod oplever en genkendelsens glæde og en følelse af ligeværdighed. Også polsk-jødiske flygtninge, der kom til Danmark i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne oplevede, at deres jødiske baggrund fik fornyet og

positiv betydning for dem. Mange havde inden flugten fra Polen ikke noget aktivt og bevidst forhold til deres jødiske baggrund, men oplevede efter ankomsten til Danmark, at de blev opfattet som jøder og tilbudt at træde ind i et dansk-jødisk fællesskab, hvor den etnisk-religiøse identitet åbnede sig for dem som en mulighed for at danne sig selv på en ny måde: »Jeg var blevet smidt ud af Polen, så jeg kunne ikke længere føle mig som polak. Jeg var heller ikke rigtig dansk, for jeg forstod ikke den danske kultur, og der gik lang tid, før jeg kunne tale flydende dansk. Men jøde kunne jeg være på lige fod med alle andre jøder; der var jeg ikke mindreværdig«, som en jødisk kvinde, der kom til Danmark i 1968, siger, når hun skal forklare, hvorfor hun efter ankomsten til Danmark blev mere bevidst om sin jødiske baggrund og begyndte at praktisere de religiøse forskrifter i højere grad. Hun blev senere gift med en dansk-jødisk mand, og parret opdrager i dag deres 3 børn med jødiske traditioner.

Andre migranter, som har oplevet forfølgelse fra et religiøst baseret regime, lægger tværtimod efter flugten afstand til enhver form for religion og sætter netop pris på den sekularisering, de finder i et land som Danmark. Der findes således – både blandt danskere og indvandrere – nogle, som mener, at fralæggelse af religiøsitet er en forudsætning for bedre integration.

Religion blandt unge – globale tendenser

Selv om religion således utvivlsomt spiller en rolle i både migrations- og integrationsprocesser, findes der som nævnt meget få empiriske undersøgelser af, hvordan indvandrernes religiøsitet påvirkes af og influerer på integrationsprocessen, ligesom der er få studier af religionens betydning for minoritetsunge, der er født og opvokset i Danmark. En international undersøgelse foretaget i 2008 af den tyske Bertelsmannstiftelsen dokumenterede således, at unge globalt set er mere religiøse end ældre, og at et stort flertal af unge, hele 85 %, definerer sig selv som religiøse. Undersøgelsen, der blev foretaget blandt unge i 20 forskellige lande fordelt på alle verdensdele og alle store verdensreligioner, delte de unge op i 3 grupper: de ikke-religiøse, der slet ikke har noget forhold til religion; de religiøse, der dog ikke lader religionen have stor indflydelse på deres liv; og de meget religiøse, hvis tro fylder meget i deres dagligdag. 50 % definerede sig selv som meget religiøse, mens kun 13 % svarede, at de slet ikke havde noget forhold til religion.

Europa skiller sig ifølge undersøgelsen ud ved at være det kontinent, hvor religion spiller den mindste rolle. For eksempel er kun 25 % af de unge katolikere i Europa meget religiøse, mens tallet på verdensplan er 68 %, og antallet af unge, der beder en eller flere gange dagligt, er fortsat så lavt som 8 % i lande

som Frankrig og Rusland, mens det er oppe på 90 % i lande som Guatemala og Nigeria. Der er således stadig store globale forskelle på de unges religiøsitet, men den generelle tendens er klar: Religion har stor og stigende betydning for de unge. Selv om Danmark ikke indgik i undersøgelsen, er danske religionsforskere ikke i tvivl om, at tendenserne kan overføres til danske forhold: På den ene side er danske unge generelt mindre religiøse end unge mange andre steder i verden, men samtidig er andelen af unge danskere, for hvem religionen spiller en rolle, klart stigende:

»Når man ser på de undersøgelser, der er lavet om danske teenagers gudstro de seneste 15 år, så er der en klar tendens til øget religiøsitet. I dag siger mere end halvdelen af de danske teenagere, at de tror på en gud, hvilket er en stigning på 12 % i løbet af de seneste 10 år (...) Nu lever unge i en tid, hvor hvert enkelt menneske skal have sin egen lille historie til at hænge sammen. Derfor vælger de unge ofte en masse historier til i stedet for fra. Kun meget få unge vil sige, at de ikke tror, for de vil gerne holde den mulighed åben. Det betyder til gengæld også, at deres tro ofte mangler teologisk struktur og konsistens«,

udtalte teolog og leder af Centret for Ungdomspædagogik og Religion, Søren Østergaard, i en kommentar til Bertelsmannstiftelsens undersøgelse (*Kristeligt Dagblad* 16/7 2008). Søren Østergaard påpegede i samme omgang, at mediernes optagethed af religion og det generelle samfundsmæssige fokus på emnet får flere unge til at forholde sig til religion – også unge, hvis forældre definerer sig som ikke-religiøse: »Mange popstjerner iscenesætter sig selv som kristne, og adskillige fodboldspillere slår korsets tegn efter en scoring. Når de unge ser det, tænker de, at de i hvert fald ikke vil vælge religionerne fra i deres eget liv«, udtalte Søren Østergaard og tilføjede, at også indvandringen af muslimer kan være en vigtig årsag til, at unge i dag fokuserer mere på det religiøse end tidligere.

Undersøgelsen fra Bertelsmannstiftelsen viser samtidig, at religion generelt ikke spiller nogen større rolle for de unges politiske overbevisning, hverken i Europa eller på verdensplan. Det samme gør sig formodentlig gældende blandt mange unge danskere med etnisk minoritetsbaggrund. Men der er klare undtagelser, hvor netop positionen som etnisk minoritet og medlem af en religiøs minoritetsgruppe er med til at give de unge en stærkere politisk identitet. Det gælder især en mindre gruppe af muslimer, for hvem islam ikke kun er en etnisk og kulturel identitetsmarkør, men også et udgangspunkt for politisk stillingtagen og af og til også for politisk handling. Det vender vi tilbage til senere i dette kapitel samt i kapitel II og 12.

Også på et andet punkt adskiller en del unge med minoritetsbaggrund sig fra flertallet af danske (religiøse) unge, nemlig når det handler om relationen mellem tro og sexliv. Ifølge undersøgelsen fra Bertelsmannstiftelsen har religion kun indflydelse på sexlivet for 7 % af de unge europæere, mens det gælder hele 41 % uden for Europa. Protestanterne er den gruppe, hvor flest globalt set lader deres religion påvirke sexlivet – det gælder 67 % på verdensplan. Blandt unge protestanter med etnisk dansk baggrund er det tal formodentlig betydeligt lavere, mens det må formodes at være en del højere blandt unge muslimer, katolikker og hinduer med ikke-dansk baggrund i Danmark. Mange unge flygtninge og indvandrere giver således udtryk for, at seksualmoralen er et område, hvor de mener at adskille sig fra deres jævnaldrende danske kammerater, fordi de typisk vælger at efterleve strengere regler end flertallet. En del unge muslimer opfatter sex før ægteskabet som forbudt eller uhensigtsmæssigt, fremgår det bl.a. af Karen-Lise Johansens bog *Muslimske stemmer* (Johansen 2002). Nogle unge fremhæver forbuddet mod sex før ægteskabet som 'ægte islamisk' eller 'rigtig islam' i modsætning til andre af de normer og traditioner, som deres forældre ønsker, at de skal følge, f.eks. traditionelle kønsroller, hvor kvinden primært tager sig af de huslige pligter og i øvrigt opfører sig afdæmpet og ydmygt i offentlige sammenhænge, samt normer om tidlige ægteskaber inden for samme etniske og kulturelle gruppe.

Islam og danskhed efter 11. september 2001

En del unge muslimer skelner bevidst og skarpt imellem kultur og religion, idet de ønsker at frasortere de kulturelt betingede normer og skikke, som præger forældregenerationen, så det, der står tilbage, er en 'universel og sand' islam, som på de fleste punkter ikke er i modstrid med dansk kultur. Eksempler på denne holdning præsenteres i *Islam i bevægelse* (Sheikh et al. 2003), *At være muslim i Danmark* (Galal & Liengaard 2003) og *Kulturmoder og religion* (Bektovic 2004). De unge forsøger at udvikle en 'dansk' eller universel islam for på den måde at skabe en syntese mellem islam og danskhed. En 24-årig mand med pakistansk baggrund, Khalid, der er født og opvokset i Danmark, beskriver dette identitetsarbejde således:

»Vi er født og opvokset i Vesten, og vi skelner mellem vores forældres kultur og islam. Vi tager afstand fra de negative sider af vores forældres kultur, fordi de strider mod islam, f.eks. kvindelig omskæring, tvangsægteskaber, æresdrab og en række andre kulturelle ting. Vi kigger kun på islam, og vi træffer vore egne beslutninger ud fra det, vi forstår som den rigtige islam« (Bektovic 2004: 191).

Andre vælger islam helt fra eller betegner sig selv som kulturmuslimer, noget, de opfatter som en pendant til at være kulturkristen på den måde, mange etniske danskere er. Tendensen er dog, at et stigende antal unge muslimer aktivt vælger en religiøs identitet til.

Denne udvikling kan ikke ses løsrevet fra den politiske og mediemæssige kontekst, de unge er vokset op i, og spørger man mange af de unge muslimer selv, peger de også på det omgivende samfunds (ofte negative) interesse for islam som en afgørende faktor for deres religiøse identitetsdannelse. Religion – herunder især islam – spiller i dag en meget stor rolle i den danske politiske debat om integration og indvandring, modsat hvad der var tilfældet for blot 30 eller 40 år siden.

Da de første gæstearbejdere kom til Danmark, drejede debatten sig i højere grad om sociale og økonomiske forhold samt om forskelle og problemer, der blev identificeret som kulturelt betingede. Man skelnede sjældent mellem gæstearbejdere med kristen eller muslimsk baggrund, men anså snarere indvandrere med rødder på Balkan, i Sydeuropa og Mellemøsten for at tilhøre samme 'sydlandske' kultur. Det ændrede sig til dels i løbet af 1980'erne, da bl.a. Den Danske Forening med Søren Krarup i spidsen markerede sig i debatten med kritik af islam og muslimsk kultur og med påstande om, at det især var de religiøse forskelle, der var baggrunden for integrationsproblemerne. Siden terrorangrebet i USA den 11. september 2001 har diskussionen om islam og forskellen på islam og kristendom været intensiv og til tider ganske skinger, og både integrationspolitik og sikkerhedspolitiske tiltag bliver nu ofte indskrevet i en diskurs, hvor islam eller islamisk fundamentalisme udpeges som hovedtruslen. Karikaturkrisen, der brød ud i kølvandet på Jyllands-Postens offentliggørelse af de 12 Muhammed-tegninger i september 2005, har kun forstærket denne tendens.

Blandt flere rapporter, der har dokumenteret den stigende og overvejende negative omtale af islam i danske medier, er en rapport fra den private organisation World Economic Forum fra januar 2008. Rapporten påpeger, at medierne i en lang række lande spiller en destruktiv rolle for forholdet mellem den muslimske og vestlige verden – og for synet på islam og muslimer. Rapportens afsnit om medier baserer sig på en gennemgang foretaget i 24 lande i 2007 af dækningen i 15 uger for 3 tv-stationer, 3 omnibusaviser og en erhvervsavis. I Danmark drejer det sig om 2 udgaver af TV AVISEN, TV2 Nyhederne, Jyllands-Posten, Politiken, Ekstra Bladet og Børsen, og gennemgangen viser, at cirka 40 % af de historier, de nævnte medier bragte om islam i løbet af de 15 uger, er negative, cirka 60 % er neutrale, mens stort set ingen historier giver et direkte positivt billede af relationen mellem Vesten og den muslimske verden eller af muslimer og islam generelt. Disse tal placerer Danmark i toppen af ikke-muslimske lande med islam-kritisk mediedækning.

Islam bliver altså på den ene side ofte kædet sammen med negative fænomener og begreber og kunne derfor tænkes at blive meget lidt attraktivt som identitetsmarkør for unge med etnisk minoritetsbaggrund. På den anden side oplever mange unge med muslimsk baggrund, at en muslimsk identitet ikke er noget, de kan vælge til eller fra, men noget, der bliver påtvunget dem udefra. Samtidig vælger mange af dem imidlertid at forholde sig aktivt til begrebet islam og muslim ved at forholde sig meget bevidst til begge dele og definere sig selv enten i modsætning til kristne eller ikke-religiøse – eller i modsætning til bestemte muslimske grupperinger. Man kan således sige, at det massive fokus på islam og muslimer har fået flere unge til at få et bevidst forhold til deres muslimske baggrund og til i visse tilfælde at foretage et aktivt tilvalg af en 'bestemt form for islam'. Dette aktive tilvalg kan for nogle give sig udtryk i en 'modstandsidentitet' og en afstandtagen til det, der opfattes som det 'normaldanske' og som samfundets krav om værdimæssig integration eller assimilation, mens det for andre kan antage karakter af en insisteren på at sammentænke såkaldt danske værdier og normer med islam. Hvordan de forskellige positioner blandt unge muslimer afspejler sig i religiøse ungdomsorganisationer, kommer vi nærmere ind på i næste kapitel. I dette kapitel er fokus i højere grad på de unges religiøsitet – og den stigende rolle, religion spiller i mange unges identitetsdannelse i modsætning til forældregenerationen, hvor religion oftere er et 'påhæng' til en national, kulturel og etnisk identitet som f.eks. pakistaner, tyrker eller marokkaner.

Især efter 11. september 2001 har der – som tidligere nævnet – været et stærkt fokus på islam i de danske medier og i den danske politiske debat, og som en konsekvens heraf har de unge muslimer oplevet, at de af deres skole- og studiekammerater, af lærere eller af tilfældige forbipasserende er blevet presset til at redegøre for deres egen teologiske og politiske position i forhold til emner som dødsstraf, sharia, utroskab, forholdet mellem politik og religion, kønsroller, homoseksualitet og ægteskab. Både deres position som religiøs minoritet i en dansk sammenhæng og den globale tendens til at dele verden op efter religiøse skillelinjer, hvor især islam og kristendom ofte udpeges som modsætninger, betyder, at de er blevet mere synlige som muslimer, og at de oftere end unge med kristen, hinduistisk eller buddhistisk baggrund bliver identificeret med udgangspunkt i deres religiøse tilhørsforhold. De unge oplever samtidig, at de ikke altid har svar på rede hånd, når de bliver afkrævet teologiske udredninger eller personlig stillingtagen til etiske og politiske dilemmaer. Ofte har de unges forældre ikke introduceret dem til koran-fortolkning eller argumenteret teologisk for deres holdninger – endsiges redegjort for, hvilke af deres normer og praksisser, der kan tilskrives kulturelle traditioner, og hvilke der kan siges at være mere universelt gældende islamiske principper eller leveregler. Disse former for skelnen vil i

øvrigt være temmelig vanskelige for de fleste – og blandt forskere vil der endda være stærk uenighed om, hvorvidt det overhovedet giver mening.

De unge muslimer oplever imidlertid et behov herfor, dels af egen drift, dels på grund af de spørgsmål, de mødes med fra det omgivende samfund. Islamologen Garbi Schmidt (2008: 21), som i mange år har fulgt og skrevet om unge muslimers hverdagsliv og engagement i religiøse ungdomsorganisationer, påpeger i sin bog *Muslim i Danmark – muslim i verden*, at mange af de unge muslimer, hun har interviewet, er opvokset i familier, hvor islam nok har været en del af hverdagen, men ikke har spillet nogen markant rolle i samspillet mellem generationerne. De unge beskriver ikke opvæksten i familien som udgangspunkt for deres engagement i religionen:

»Ligeså væsentligt er, at de fra tidligt i deres skolekarriere har fået spørgsmål fra andre elever og lærere om, hvad det vil sige at være muslim, samt at de som mennesker har været søgende efter religiøse svar. Den religiøse søgen synes særligt at gøre sig gældende i de sene teenageår og giver sig for denne gruppe udslag i, at de med egne ord 'vælger' islam«.

Samme billede tegner sig i et større norsk forskningsprojekt om unges religiositet, hvoraf det fremgår, at der også i Norge er en tendens til, at unge muslimer – delvist presset af omgivelsernes kritiske spørgsmål – udvikler en mere bevidst islamisk identitet end deres forældre, og at de som en del af samme proces lægger afstand til kulturelle traditioner som f.eks. arrangerede ægteskaber (Senneset 2009).

Denne udlægning bakkes op af Noman Malik, der har pakistanske rødder og er generalsekretær for foreningen Muslimer i Dialog, der blev etableret i 2005 i et forsøg at skabe et fællesskab for unge muslimer med pakistansk, tyrkisk, somalisk, arabisk og anden baggrund, som ønskede information om islam på dansk og følte behov for at mødes med andre unge muslimer, der var vokset op i Danmark (se kap. 11 for nærmere beskrivelse). Om sin egen generation af muslimer i Danmark siger han:

»I barndommen lærer vi at recitere kapitler i Koranen, men får ikke et dybere kendskab til indholdet eller en egentlig religiøs opdragelse. Vi lærer kun det grundlæggende. Når man så bliver 14-15 år, begynder man at lede efter svar for at finde ud af, hvem man er, og da kan det være svært at vide, hvem man skal lytte til, og hvilken version af islam man skal tro på. De fleste kender ikke på forhånd så meget til de forskellige grupper, der findes i Danmark, og der kan vi hjælpe dem med at tro på sig selv, på religionen og på integrationen (...). Vi oprettede Muslimer i Dialog, fordi

vi ville skabe et umma, et fællesskab på tværs af køn og etniske grupper. I begyndelsen var vi kun pakistanere, men nu er de fleste, der kommer, faktisk tyrkere, arabere eller danske konvertitter, der alle savner dansk undervisning i islam. Vi har også savnet islamisk litteratur på dansk, fordi det er svært at forstå helheden i teksterne, der typisk er på engelsk eller urdu« (*Information* 26/7 2007).

Denne afkobling af kulturel og etnisk identitet fra den religiøse identitet er et fænomen, som tilsyneladende især er dominerende blandt unge med muslimsk baggrund, mens det i mindre omfang gør sig gældende blandt unge efterkommere med kristen, hinduistisk eller buddhistisk baggrund. Årsagen hertil skal formodentlig findes i en allerede antydnet global tendens til at udpege islam som en afgørende faktor i globale, regionale og nationale konflikter, der falder sammen med religionens genkomst som politisk kraft og mobiliseringsfaktor globalt set (Lubeck 2000).

Islam og kultur i generationskonflikter

Som nævnt tidligere i dette kapitel, er et stigende antal unge med muslimsk baggrund bevidste om deres religiøse identitet og ståsted, og i modsætning til hvad mange måske tror, har mange af disse unge ikke overtaget deres religiøse engagement og identitet direkte fra forældregenerationen, men har snarere (gen) opdaget en muslimsk identitet, som tilmed får helt nye udtryksformer og nyt indhold i en dansk kontekst. Som unge muslimer i Danmark lever de som både religiøs og etnisk minoritet, men samtidig med en stærk bevidsthed om at tilhøre en religion, der på verdensplan er i stærk vækst. Det er blandt andet denne vækst på globalt plan, der har gjort de unge til bevidste muslimer, og ofte indgår deres stigende religiøse bevidstgørelse som en faktor i konflikter og positioneringer mellem generationerne. De unge protesterer over det, de opfatter som forældrenes gammeldags eller uislamiske normer og bruger deres egne tolkninger af islam som argument for at tage beslutninger, som forældrene er skeptiske over for. Hvordan det kan udspille sig, anskueliggøres af to af vores informanter:

Hasana har taget en række opgør med sine forældre. De har især handlet om, hvornår hun måtte flytte hjemmefra, og hvor hun skulle bo. Men også spørgsmålet om religion har vist sig at rumme potentiale til både konflikt og forsoning i forhold til forældrene:

»Der er det ved det religiøse, mange tyrkere, de er sådan meget kulturbundne, de er muslimer, men det er ikke fordi de praktiserer særlig

meget, og som en ung pige, så har jeg jo været igennem identitetsproblemer, og der har jeg haft mange diskussioner med min far, og jeg vil sige, nu har jeg fundet mig selv også religiøstmæssigt. Og der har jeg også vist min far, at jeg har mine egne meninger, og jeg ved, hvad der er rigtigt, og hvad der er forkert, og det giver også ham en tryghed, kan man sige, selvom han ikke er lige så praktiserende. Men det er meget de der diskussioner derhjemme om, hvad det er, man må og hvad det er, man ikke må ifølge islam og sådan noget, det viser jo også ham, at jeg er blevet voksen, og jeg har altså min egen ja, holdning, kan man sige.

Int: Det vil sige, at du bruger de religiøse argumenter for at få rykket hans grænser?

Ja, det gør jeg, jeg kan ikke klare tanken om, at kulturen skal sætte grænser for, hvad jeg skal, hvad jeg gør, eller hvad jeg ikke gør; også det der med at studere og sådan noget, det er jo meget den baggrund med, at de kommer fra en landsby, hvor de ikke selv har kunnet gøre det, det er det, der gør, at han ikke bryder sig om det, men i og med, islam siger, at man skal gøre alt for at studere, så kan man jo bruge det. Ikke fordi jeg udnytter det eller noget, men det har betydet rigtig meget, at jeg har kunnet finde mig selv gennem islam og så også bruge det ligesom mod ham«.

Ofte bruger de unge netop islam som trumf, når de ønsker at realisere drømme eller visioner, som forældrene er imod, og som i forældrenes øjne er udtryk for de unges 'fordanskning' eller moralske forfald. Det gælder både, når især pigerne ønsker øgede frihedsgrader til at deltage i sociale aktiviteter omkring uddannelse, eller når de ønsker større frihed til at vælge ægtefælle. Hatice, en kvinde med tyrkisk baggrund, der som teenager gerne ville deltage i fester på sit gymnasium, men hvis far modsatte sig, at hun deltog i sammenhænge, hvor der blev drukket alkohol, brugte både religiøse argumenter og henviste til familiens ønske om social opstigning i sine diskussioner med faren:

»Jeg forklarede min far, at ifølge islam skal alle søge viden og uddannelse, om de så skal rejse til Kina efter det, og jeg forklarede også min far, at gruppearbejde og socialt samvær betyder meget i det danske uddannelsessystem. Jeg lod ham nærmest forstå, at hvis jeg ikke deltog i festerne, var det som at pjække, og det risikerede at stille mig dårligt i gruppen og i forhold til karaktergivning. Det argument godtog han. Så jeg fik lov at gå med til festerne, hvis jeg lovede ikke at drikke, og hvis jeg kom tidligt hjem. For mig var det et o.k. kompromis. Det samme gjaldt, da jeg skulle vælge uddannelse. Jeg kunne godt mærke, at jeg

aldrig ville få lov at flytte alene fra Odense til København, for mine forældres venner ville sladre om dem, hvis de lod deres datter flytte langt væk uden opsyn. Så jeg måtte vælge mit drømmestudium fra og i stedet læse økonomi, for det kunne jeg læse i Odense. Så jeg blev boende hjemme, og til gengæld fik jeg virkelig stor frihed derudover« (*Interview med informanten* 2006).

I 2001 blev Nordens første muslimske ægteskabsbureau, Zawaj.dk, etableret på nettet med det formål at skabe et forum, hvor muslimer kunne finde en ægtefælle på en islamisk korrekt måde. De giftelystne muslimer kunne mod et mindre gebyr lægge en profil af sig selv ind på siden, hvor de beskrev sig selv og deres ønsker til en kommende ægtefælle. Ønskede en besøgende på siden kontakt med en person bag en af profilerne, formidlede bureauet kontakt og sørgede for, at de, der ønskede at mødes, kunne mødes, mens der var en tredje part til stede. Desuden blev korrespondancen mellem parterne overvåget, så der kunne skrives ind, og forbindelsen kunne blokeres, hvis det viste sig, at der foregik 'uislamisk' kommunikation. Siden slækkede bureauet dog på reglerne, så de potentielle ægtefæller i dag oplyses om de islamiske regler for samvær med personer af det modsatte køn uden for ægteskab, men i højere grad får lov selv at administrere anvisningerne i praksis.

Den danskfødte imam Abdul Wahid Pedersen tegnede i begyndelsen bureauet udadtil, og han gjorde klart, at bureauet især blev dannet for at hjælpe unge muslimer, som ikke ønsker at deltage i det 'normale' danske ungdomsliv med diskoteksbesøg og druk – eller at besøge almindelige dating-sider, hvor invitationer til one-night-stands og korterevarende forhold flourer mellem de mere seriøse forespørgsler om et længerevarende forhold eller ægteskab:

»Der var og er mange unge muslimer, som har et ønske om at finde en ægtefælle på en måde, som overholder gængse islamiske normer, og som 'fumler rundt' og har svært ved at finde frem til den rette person, blandt andet fordi de ikke kan afsøge de 'almindelige jagtsteder', som andre danske unge benytter sig af. Samtidig mangler de det netværk, som man ville have adgang til i forældrenes oprindelsesland, hvor der er tradition for, at man via slægt og venner sørger for, at de unge præsenteres for en række personer, som kunne tænkes at være mulige ægtefæller« (*Interview* januar 2010).

Desuden er der ifølge Abdul Wahid Pedersen en del unge, som ønsker et alternativ til de arrangerede ægteskaber med personer fra forældrenes oprindelsesland, men som ikke ved, hvordan de skal finde en partner, som kan stille forældrene tilfreds. Ved at benytte sig af Zawaj.dk kan de unge dels finde potentielle ægte-

fæller med samme religiøse baggrund som dem selv, dels kan de udvide 'søgefelter' fra slægtninge i forældrenes oprindelsesland til muslimer med forskellig kulturel og etnisk baggrund, der ligesom dem selv er opvokset i Danmark eller andre europæiske lande. For mange forældre kan det imidlertid være svært at acceptere, at deres børn ønsker at gifte sig med en person med en anden etnisk og sproglig baggrund end dem selv, også selv om vedkommende er muslim, fortæller en 29-årig afghansk-dansk mand:

»Mine forældre var ikke ret begejstrede, da jeg fortalte dem om mine ægteskabsplaner. Min forlovede var ganske vist muslim, men hun var ældre end mig, fraskilt og havde to børn, og så var hun marokkaner, mens mine forældre jo er afghanere. Det var virkelig svært for dem at acceptere, og jeg tror især, det handlede om, at de ikke rigtig kunne overskue at skulle have en svigerdatter fra noget, de opfattede som en helt anderledes kultur og med en anden sproglig baggrund end dem selv. Men det, at hun var muslim, gjorde det svært for dem at finde et argument, de kunne bruge imod vores ægteskab« (*Interview med informanten 2007*).

For nogle muslimske unge kan et tiltag som Zawaj.dk være en hjælp, når de ønsker at overbevise deres forældre om det 'islamisk korrekte' i deres valg af ægtefælle. At bureauet og dets metoder er blåstemplet af en danskfødt imam vil for mange unge være et argument, som forældrene ikke umiddelbart kan afvise.

»Jeg har – både i forbindelse med Zawaj.dk og i andre sammenhænge været involveret i en del konflikter mellem unge og forældre, hvor forældrene modsætter sig den unges ønske om ægteskab, fordi den person, den unge har udset sig, tilhører en anden etnisk eller kulturel gruppe end forældrene. Jeg opfatter det som nationalisme eller en måde at sætte stamme- og klientilørsforhold over det universelle religiøse fællesskab, som er islams ideal. Der behøver ikke engang at være sproglige forskelle. Det kan være en palæstinensisk far, der ikke vil have, at hans søn eller datter gifter sig med en marokkansk-arabisk person. I nogle tilfælde lykkes det mig at mægle, så forældrene skifter holdning, andre gange lykkes det ikke«,

siger Abdul Wahid Pedersen, som understreger, at behovet for fora, hvor unge muslimer kan finde passende ægtefæller, er stort og voksende. Han oplyser, at han har kendskab til en gruppe yngre kvinder, som har planer om at etablere et egentligt bureau, som skal forsøge at matche folk efter interesser, alder m.m., og

han vurderer, at markedet for en sådan service er stort nok til, at det vil kunne fungere på kommercielle vilkår.

Landsorganisationen af Kvindekrisecentre (LOKK) kan da også oplyse, at blandt det stigende antal kvinder, der henvender sig til krisecentrene for at få hjælp til at undgå eller komme ud af et tvangsægteskab, er der flere kvinder med muslimsk baggrund, som henviser til tolkninger af Koranen, når de skal argumentere imod tvangsægteskaber. I øvrigt er det langt fra alle de indvandrerkvinder, som søger hjælp, der har muslimsk baggrund, og tvangsægteskaber er ikke knyttet til islam, men det hænder, at de familiemedlemmer, der ønsker at gennemtvinge et giftermål, henviser til islam som en del af argumentationen for ægteskabet. Men der er altså nu en modbevægelse i gang, hvor de unge – med imamernes opbakning og med udgangspunkt i Koranen – argumenterer imod enhver form for tvang ved indgåelse af ægteskab. Ofte vil de unge påpege, at forældrenes praksis og normer er kulturelt betingede og knyttet til f.eks. det specifikke pakistanske eller tyrkiske miljø, de er vokset op i, og ikke har noget med islam at gøre. De unge forsøger med andre ord at 'rense' islam for det, de opfatter som 'kulturel forurening', idet de – modsat deres forældre – anser sig selv for i højere grad at være danske muslimer eller globale muslimer end pakistanske eller tyrkere.

For mange muslimske unge er det at bekende sig åbent som muslimer og det at udvikle en islamisk identitet, der er delvist afkoblet fra deres forældres kulturelle og etniske baggrund, en væsentlig del af deres identitetsdannelse. Blandt vores informanter er der – ud over ovennævnte – en række eksempler, der peger i denne retning. En del af informanterne giver således udtryk for, at store omvæltninger i deres følelsesliv eller familieliv er blevet afløst af større afklaring i takt med, at de har fundet frem til en identitet som muslimer – ofte i et fællesskab med andre unge muslimer, og med en stigende bevidsthed om at tilhøre et religiøst fællesskab, der går på tværs af etnicitet og kultur, og som – ideelt set – er globalt. Islam løfter dem så at sige op på et højere kollektivt plan eller, som det udtrykkes i artiklen *I Islamlænd*, skrevet af Ina Kjøge Pedersen & Johanne Mygind (*Weekendavisen* 15/9 2006):

»Det er fint at være muslim. I hvert fald finere end at være indvandrer, 2. g'er eller nydansker. Som ungt menneske får man brødre, søstre og retningslinjer, man får noget at tro på, som er større end en selv og alt det eksistentielle bøv, man altid render rundt i på tærsklen til det voksne liv. For nogle unge medfører det endog en følelse af at bevæge sig direkte opad gennem socialklasserne – fra tilværelsen som barn af en ufaglært fabriksarbejder fra Jugoslavien til livet som medlem af et ophøjet fællesskab«.

Tørklædet – tegn og tolkninger

Det religiøse fællesskab giver åbenbart ikke kun indre ro, men kan også ses som en form for opadgående social mobilitet i egne og andres øjne. Det giver autoritet og social kapital, som kan omsættes til 'point' i de magtkampe, der foregår mellem de unge og deres forældre. Ofte spiller diskussioner om påklædning, herunder til-dækning, også en vis rolle i disse kampe, ikke mindst mellem de unge kvinder og deres forældre. Ofte antages det i den brede offentlighed, at når et tilsyneladende stigende antal unge muslimske kvinder vælger at tage tørklæde på, skyldes det pres fra forældrene og/eller stigende tilslutning til politisk islam. Flere undersøgelser tyder dog på, at kvindernes motivation for at tage tørklæde på sjældent er pres fra forældre eller ægtefælle. Af Catinéts *IntegrationsStatus* 2007, som er baseret på interview med 1002 personer, hvoraf 81 % er muslimer, fremgår det, at 42 % af muslimske kvinder ifølge eget udsagn finder det meget vigtigt eller vigtigt for dem at bære tørklæde, mens 48 % svarer, at det ikke eller slet ikke er vigtigt for dem. Samtidig svarer 66 % af mændene, at det ikke eller slet ikke er vigtigt for dem, at deres koner bærer tørklæde, mens 29 % svarer, det er meget vigtigt eller vigtigt. 22 % af mændene og 29 % af kvinderne finder det meget vigtigt eller vigtigt, at deres datter bærer tørklæde. Undersøgelsen viser også, at det især er kvinder fra Libanon, Palæstina, Somalia og Irak, der bærer tørklæde.

Kvalitative interview tyder på, at det at bære tørklæde især for de unge kvinder oftest er et aktivt tilvalg, som kvinden foretager efter længere tids overvejelser. Kun sjældent er der tale om en direkte 'kulturel overlevering' fra tidligere generationer. Ofte er der tale om et personligt valg baseret på religiøs overbevisning eller på et ønske om at markere sig med en stærk muslimsk identitet over for skolekammerater, forældre eller det omgivende samfund. I visse tilfælde ønsker den tørklædebærende kvinde formodentlig også at signalere tilslutning til islam som politisk ideologi. I disse tilfælde er tørklædet en form for ytring i den pågående debat om forholdet mellem politik og religion – en debat, der fylder meget i mange europæiske lande.

Debatten i Danmark har som nævnt ofte taget udgangspunkt i den antagelse, at kvinder, der går med tørklæde, er blevet påtvunget det af deres forældre, og at tørklædet kan aflæses som et udtryk for disse forældres negative syn på det danske samfund. I forbindelse med at de Konservative i december 2003 opfordrede kommuner og skoler til at forbyde muslimske piger og unge kvinder at gå med tørklæde, udtalte partiets udlændingeordfører, Else Theill Sørensen:

»Vi kan ikke acceptere, at unge indvandrerkvinder får forringet deres muligheder for god integration i det danske samfund, fordi deres forældre holder fast i et miljø, der er baseret på snæversyn og intolerance« (*Politiken* 19/12 2003).

Dansk Folkeparti gik endnu videre og ville forbyde tørklæderne ved lov, mens regeringspartiet Venstre ville overlade det til den enkelte kommune og enkelte skole at udfærdige regler omkring påklædning. Socialdemokraternes udlændingeordfører, Anne-Marie Meldgaard, syntes hverken at lokale eller nationale regelsæt var vejen frem:

»Jeg synes ikke, de muslimske piger og unge kvinder skal gå med tørklæde, men man skal ikke lovgive. Vi skal uddanne de unge til selv at træffe deres valg. Et forbud er et tryk, der vil avle modtryk«.

Siden er diskussionen om det muslimske tørklæde og andre kulturel-religiøse klædningsstykker igen og igen dukket op i medierne. Omverdenens reaktion har sat tørklædet på den politiske dagsorden på en så eftertrykkelig måde, at flere unge kvinder i dag formodentlig er bevidste om, at de ved at bære tørklædet i manges øjne vil have tilsluttet sig en gruppe af ikke-integrationsvillige antidemokratiske og/eller undertrykte kvinder.

Nogle kvinder udtrykker da også i dag, at de bærer tørklædet som et forsøg på aktivt at 'svare igen' på den modstand, de oplever som muslimer. Andre forklarer, at tørklædet indgår i en form for ungdomsoprør rettet mod en forældregeneration, der i højere grad end de unge har forsøgt at tilpasse sig deres nye hjemlands normer og krav om assimilation. Mens nogle forældre anser det at bære tørklæde som en unødigt provokation, som kan forhindre, at deres datter kan få sit drømmejob, anser nogle af de unge kvinder det for et signal om, at de ikke accepterer en norm om danskhed, som ikke kan omfatte en engageret tilslutning til islam.

For andre er beslutningen om at gå med tørklæde snarere en knap så gennemtænkt del af et »almindeligt ungdomsoprør«, sådan som Özlem Cekic (2009: 70) beskriver det:

»På et tidspunkt, hvor andre begyndte at få piercinger, gå med militærstøvler eller farve deres hår i underlige kulører, valgte jeg tørklædet. (...) Det var en stor forandring, og jeg registrerede hurtigt med tilfredshed, at det skabte en anden dagsorden omkring mig. Jeg var ikke længere pigen med sprogsproblemerne men pigen med tørklædet«.

En anden ung tyrkisk kvinde, Esmer, fortæller om sine overvejelser, at:

»det kun var et spørgsmål om tid, før jeg ville tage det på, men jeg ville ikke rende rundt som et vandrende spørgsmålstegn. Altså, det skal være ... når folk stopper mig op på gaden, hvis det er det, de har lyst til, at jeg

så kunne svare og argumentere, hvorfor det var sådan i islam, eller hvad islam stod for og sådan noget. Jeg ville ikke bare skulle trække på skulderen og sige, nå, men det ved jeg ikke, fordi jeg ved ... jeg ... jeg vidste jo godt, at når jeg tog tørklædet på, ville jeg være en repræsentant for islam generelt, og jeg ville gerne være en god repræsentant, og jeg kunne selvfølgelig bare vælge at være en god for min egen skyld på den måde, men selvfølgelig også have respekt for de andre, der også har valgt at tage det på«.

Ikke sjældent hører man, at de unge kvinder tog tørklædet på uden overhovedet at informere deres forældre. Således beretter Damla, at hun tog tørklædet på efter 9. klasse, og »det var helt mit eget valg. Mine forældre vidste det ikke engang, da jeg tog tørklæde på. De var ude og rejse«. På spørgsmålet om, hvordan hun fandt på at gå med tørklæde, svarer hun:

»Jamen, jeg begyndte bare at læse mere, altså min familie har ikke lært mig så meget sådan religionsmæssigt. Ja, de har faktisk ikke lært mig så meget, må jeg indrømme, så jeg begyndte bare at læse mere, og så fik jeg en rigtig god veninde, som gik med tørklæde. Hun var sådan lidt mere troende, eller hun var meget mere troende, end jeg var dengang i hvert fald, og praktiserende, så hun forklarede mig det bare, og så søgte jeg selv viden; og så tænkte jeg, jamen hvorfor ikke, altså hvad venter jeg på. Jeg er færdig med folkeskolen, det er lige præcis et rigtig godt tidspunkt inden man starter på en ny skole, fordi det vil være lidt svært, hvis man kom efter 8 år, og har gået i klasse med de samme mennesker, og så tage tørklæde på, ikke. Så valgte jeg så at gøre det der«.

Specielt om forholdet til forældrene beretter to af Karen-Lise Johansens (2002: 66) informanter:

»Min mor går ikke med tørklæde, men jeg har valgt at tage det på, fordi jeg mener, det er det rigtige. Nogle gange spørger mine forældre, om jeg nu kan magte at følge den vej, jeg har valgt, men så siger jeg bare til dem, at sådan er det at følge islam«.

»Jeg reflekterer over, hvorfor jeg gør, som jeg gør, og hvad der ligger bag de religiøse handlinger. Når man er opvokset i et islamisk land, tager man mere tingene for givet, men her er jeg tvunget til at finde ud af, hvad min religion står for. Jeg vil ikke bare videreføre et tomt ritual, som mine forældre er blevet opdraget til at praktisere«.

Den tidligere omtalte rapport *At være muslimsk kvinde i Danmark* (2009) har samlet en lang række udsagn fra unge muslimske kvinder om deres valg og kan i den forbindelse pege på 4 hovedårsager begyndende med religiøse begrundelser (at efterleve Koranen, at overholde leveregler, at respektere de 5 søjler, et middel til at komme i Paradis), derefter som en reaktion på hetzen mod islam, inspirationen fra veninder og modestrømninger samt et vist gruppepres. Det sidste refererer især til påvirkningen fra ens klassekammerater, der kan komme til udtryk som direkte opfordringer eller forme sig som et indirekte forventningspres. Der er i denne og andre kilder ingen tegn på, at familien på nogen måde har søgt at presse de unge kvinder til at tage tørklædet på – tværtom. Adskillige piger tilkendegiver, at de har taget tørklædet på i trods og mod morens og farens ønske, mens forældrene gang på gang giver udtryk for en dyb skeptisk undren og ligefrem ængstelse for, hvad der er ved at ske med deres datter.

Tro og tørst efter viden

Der er således ingen tvivl om, at den faktiske og symbolske bekendelse til islam som religion, som intellektuel inspirationskilde og som vejleder i hverdagen er med til at forrykke magtforholdet mellem forældre og børn til de sidstes fordel ensbetydende med et større socialt frirum for især de unge kvinder. Det er derfor også interessant at se nærmere på generationernes forskellige forhold til religion – ikke kun som den præsenteres af de unge (som i citaterne ovenfor), men også, når man spørger både de unge og de ældre om deres holdninger og inspirationskilder.

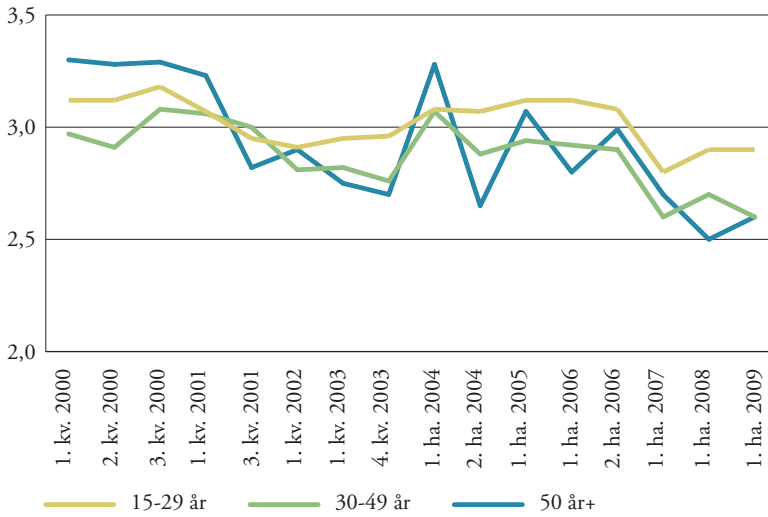
Analysefirmaet Catinét har siden år 2000 som en del af sit halvårslige *Integrationsindeks* stillet det samme spørgsmål til interviewpersonerne om, hvor religiøse de opfatter sig selv på en skala fra 1 til 5 – det vil sige fra slet ikke religiøs til meget religiøs. I figur 10.1 er svarene blevet inddelt i aldersgrupper.

Det fremgår af figuren, at den gennemsnitlige grad af religiøsitet for samtlige aldersgrupper ligger jævnt på omkring de 3 point, dog med et mindre fald i målingerne i de 3 seneste år. Mere interessant er imidlertid, at det er den yngre aldersgruppe på mellem 15 og 29 år, der siden 2002 fremstår som de mest religiøse.

Benytter vi et andet datasæt, indsamlet i 2006 som led i Tænketankens rapport om »Etniske gruppers værdier«, kommer man frem til samme resultat (*Værdier og normer – blandt udlændinge og danskere* 2007).

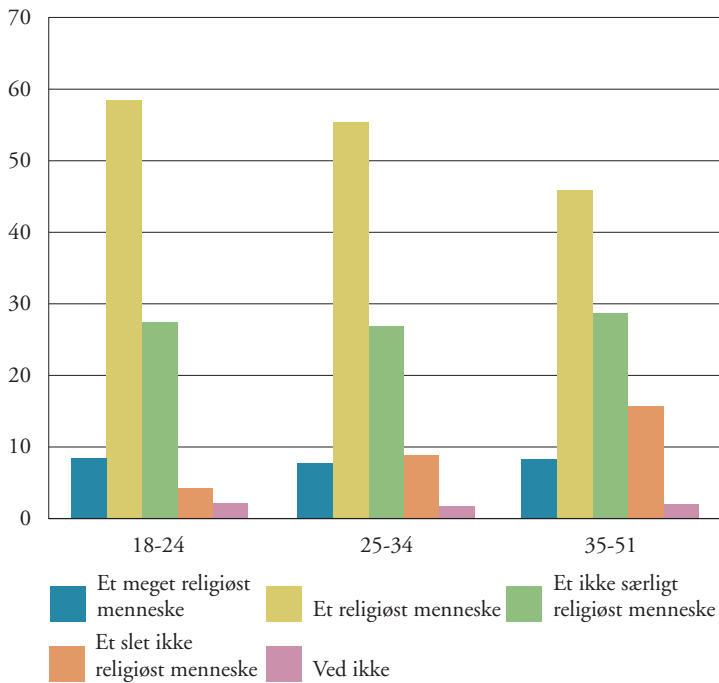
Rapporterne bygger på telefoninterview af ca. 4500 repræsentativt udvalgte indvandrere, efterkommere og danskere, og besvarelsene viser, at flere 18- til 24-årige opfatter sig som et religiøst menneske sammenlignet med de ældre aldersgrupper (figur 10.2). Men det skal også bemærkes, at under 10 % af samtlige

Figur 10.1: Alder og gennemsnitlig grad af religiøsitet 2000-2009

Kilde: IntegrationsStatus 1. kvartal 2000 – 1. halvår 2009.

Figur 10.2: Grad af religiøsitet og alder (%)

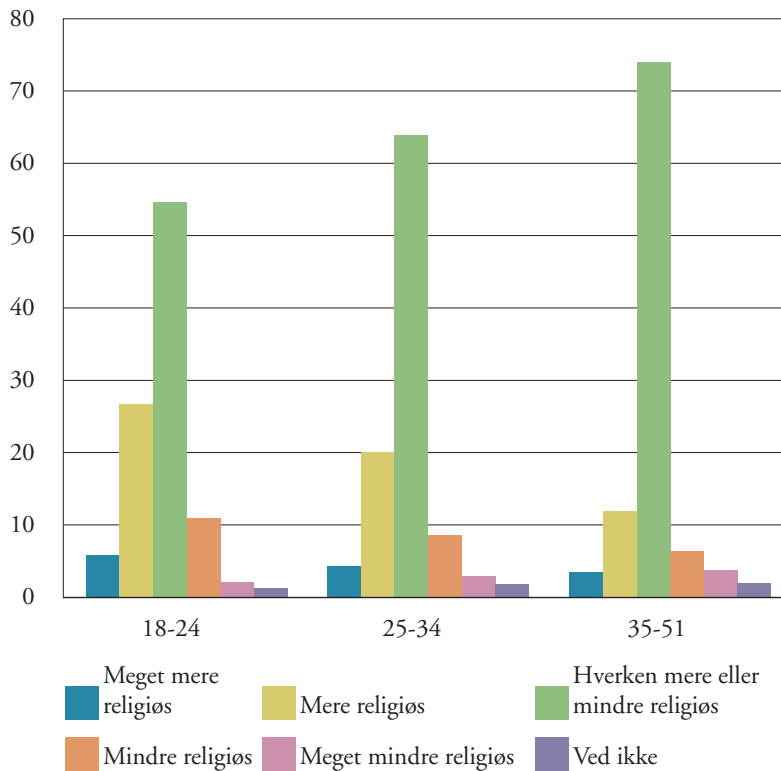
Kilde: Etniske gruppers værdier_database.
Base: 3923 respondenter.

definerer sig selv som værende »et meget religiøst menneske«, og at der ikke kan spores nogen synderlig forskel mellem årgangene.

Spørger man herefter til, om de »er blevet mere eller mindre religiøse inden for de sidste 3 år«, bliver forskellen mellem generationerne større (figur 10.3). Især unge med tyrkisk og pakistansk baggrund opfatter ifølge rapporten sig selv som mere religiøse end for 3 år siden. Det gælder 42 % af de pakistanske efterkommere og 33 % af de tyrkiske.

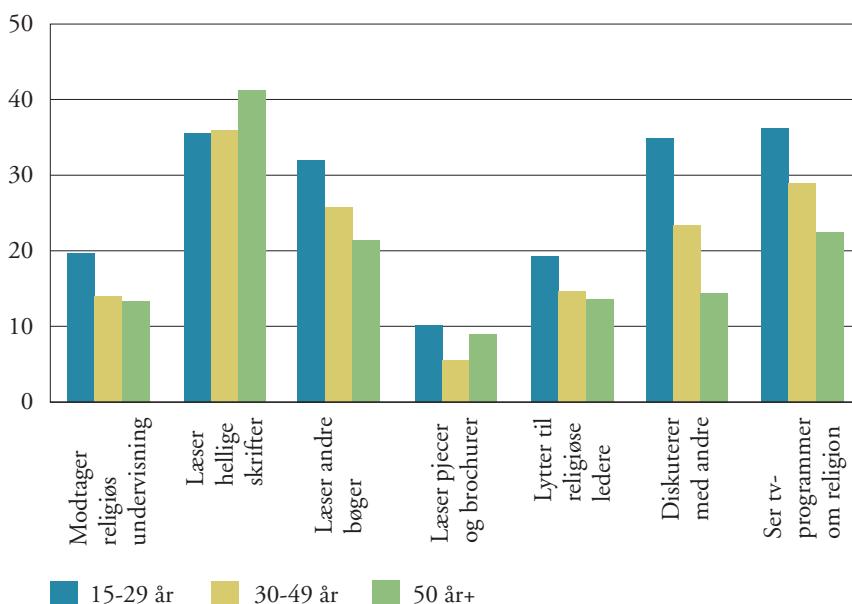
To spørgsmål trænger sig herefter på, nemlig hvad man rent faktisk gør for at få kendskab til sin religion, og hvilken betydning det har for ens dagligdag og ens syn på samfundet. Med afsæt i interview indsamlet af Catinét i 2004 kan man konstatere, at 65 % af samtlige respondenter samlet set selv gør en indsats for at få kendskab til deres religion. Ser vi herefter på fordelingen af svar, som de er angivet i figur 10.4, fremgår det, at mange læser hellige skrifter, ser tv-programmer og diskuterer religion med andre; færre modtager religiøs undervisning og lytter

Figur 10.3: Mere eller mindre religiøs (%)

Kilde: Etniske grupperes værdier_database.
Base: 3785 respondenter.

Figur 10.4: Hvad gør du for at få kendskab til din religion? (%)

Kilde: IntegrationsStatus 2. kvartal 2004.

Base: Antal respondenter 520 (sunni-islam, shia-islam, islam i øvrigt).

Note: Spørgsmålet lød: »Hvad gør du for at få kendskab til din religion?« (flere svarmuligheder).

til religiøse ledere. Der kan ikke spores nogen forskel mellem kønnene, derimod viser de 15-29-årige sig at have et markant højere aktivitetsniveau end de ældre, især dem over 50 år. Dette bekræfter i høj grad det billede, de unge, der er citeret ovenfor i andre undersøgelser, selv giver: De betegner sig selv som mere bevidste muslimer end deres forældre og angiver ofte, at de ønsker større viden om islam og ofte også, at de har eller vil gøre en aktiv indsats for at opnå denne viden.

De unges intellektuelle og ofte meget entusiastiske tilgang til islam afspejles i et interview med 3 unge muslimske kvinder, gengivet i *Muslimske stemmer* (2002: 93-94):

»Jeg går til undervisning hver anden uge. Det er virkelig godt. Det giver mig så meget power. Jeg læser også bøger om islam, for jeg synes, at jeg har brug for en mere grundig viden. Forleden var vi nogle veninder, som havde en diskussion om nogle detaljer i islam, om hvornår sjælen kommer ind i barnets krop. Så går man lige hjem og slår det op for at få det på plads« (Khalida).

»Da jeg var omkring 12 år, begyndte jeg at læse mere om islam, fordi jeg havde så mange spørgsmål. Jeg læser meget, og alt hvad der bliver udgivet om islam på dansk, det sluger jeg. Jeg gik til foredrag og begyndte også på noget undervisning. På et tidspunkt samlede jeg selv en gruppe af piger, som kom hjem til mig, hvor vi tog forskellige emner op, som jeg så studerede og underviste i« (Zahra).

»Vi har arrangeret nogle månedlige studiegrupper. Det er så dejligt at diskutere ting, man har funderet over. Folk besidder fragmenter af viden, som vi forsøger at få til at gå op i en højere enhed« (Masooma).

Interessant i denne sammenhæng er endvidere, at megen af oplysningen og til-egnelsen af viden om islam foregår i uformelle grupper, som de unge selv står for (jf. Thostrup 2005). Religiøse ledere, herunder imamer, spiller i den forbindelse en forholdsvis tilbagetrukket rolle, hvilket stemmer fint overens med det billede, der tegner sig i de to førnævnte rapporter udgivet af Tænketaenken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark i marts 2007. Datasættet, som rapporterne baserer sig på, viser blandt andet, at kun lidt over halvdelen af de danske muslimer jævnligt eller af og til deltager i religiøse ceremonier. Kun 5 % svarer, at de mindst en gang om måneden går i moské eller taler med en imam. Blandt tyrkere og pakistanere svarer henholdsvis 88 % og 93 %, at de aldrig eller sjældent gør brug af en religiøs leder. Meget tyder på, at især de unge i stedet søger svar på deres religiøse undren og tvivl på internet eller via arabisk- eller engelsksprogede tv-kanaler. Hvad de finder der er ofte tilfældigt, og det er derfor svært at sige noget om, hvorvidt deres fravalg af moskeer og imamer trækker i retning af en mere liberal islamtolkning, som er bedre i overensstemmelse med værdier som demokrati og personlig frihed, end den tolkning, de ville finde hos imamerne i de danske moskeer.

Filosof og ekspert i kulturmøde og religion Safet Bektovic, der i 2004 udgav en bog om identitetsdannelse blandt kristne og muslimer i Københavnsområdet, sagde således i forbindelse med rapporternes offentliggørelse: »Alle unge, også religiøse ikke-muslimer, bruger nettet, fordi de der kan finde et fællesskab, hvor de kan dyrke religion. Det kan være et problem, fordi det er et meget abstrakt fællesskab, de opnår i forhold til moskeen, og fordi de meget nemt kan løbe ind i problematiske prædikanter«. Han tilføjede: »Der findes også liberale prædikanter på nettet, og de kan jo også danne studie-kredse uden for moskemiljøet eller bare læse i Koranen for sig selv« (*Kristeligt Dagblad* 14/3 2007).

Ehab Galal, der er cand.mag. i arabisk sprog og har forsket i medier i Mellemøsten og mediernes rolle for etniske minoriteter i Vesten, gør dog i

en oversigtsartikel om europæiske muslimers brug af religiøse tv-programmer via satellit, opmærksom på, at det formodentlig især er forældregenerationen, der benytter sig af de religiøse programmer, men at de danske muslimer tilsyneladende foretrækker programmer, hvor der er plads til, at modsatrettede synspunkter kommer til orde: »Således kan de religiøse satellitprogrammer ses som redskab til at styrke et muslimsk fællesskab. Det er et fællesskab, hvor der er plads til uenighed om islams rolle i det moderne samfund« (Galal 2003).

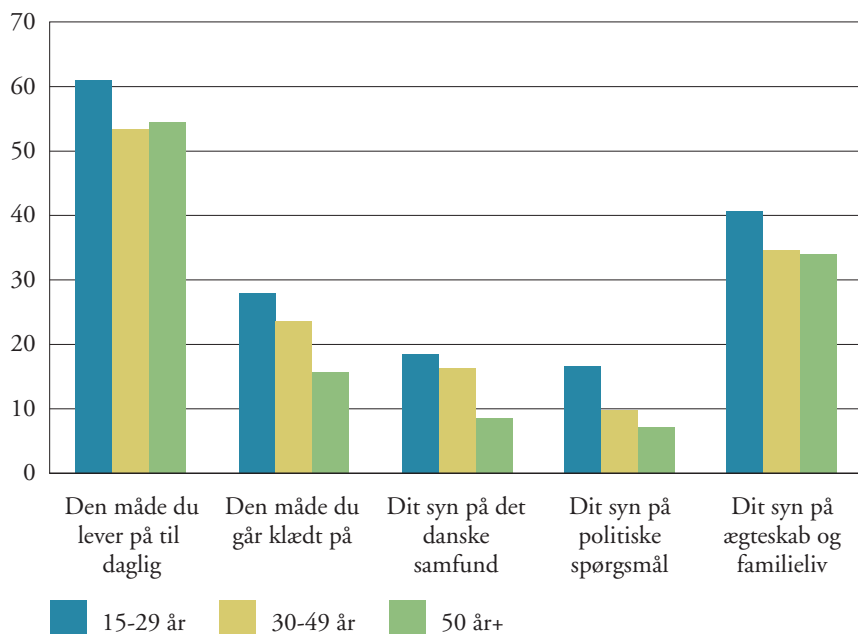
Tænketaenken understregede i tråd hermed, da de lancerede værdundersøgelsen, at gruppen af muslimer i Danmark er meget mere heterogen, end den ofte fremstilles. Det afgørende for indvandrernes og efterkommernes holdninger og værdier er ifølge Tænketaenken i højere grad, hvilket land de stammer fra end deres religion. Som eksempel nævner rapporten, at en religiøs muslimsk indvandrer fra Iran i langt højere grad er imod forskelsbehandling af køn på arbejdsmarkedet end en ikke-religiøs muslimsk indvandrer fra Tyrkiet. Med andre ord har muslimske tyrkere og muslimske iranere generelt set meget forskellige synspunkter, og oprindelseslandet spiller generelt en større rolle for værdierne end trosretningen. Denne sammenhæng må dog generelt antages at være svagere blandt efterkommere, og måske især blandt dem, der finder deres primære kilde til identitet i religionen.

Troens konsekvenser – holdninger og handlinger

De unges intensive optagethed af religion og religiøse spørgsmål har ifølge flere undersøgelser også konkret betydning for den måde, de lever på, og for deres holdninger til det omgivende samfund. Ifølge figur 10.5, der er en grafisk afbildning af respondenternes svar på spørgsmålet »Har din religion betydning for ...?« (IntegrationsStatus 2. kvartal 2004), er det dog især inden for områderne 'dagligdagen' og 'syn på ægteskab og familieliv', at religionen har betydning. Langt færre angiver, at religionen har betydning for deres syn på det danske samfund eller på politiske spørgsmål, hvilket i øvrigt korresponderer fint med den generelle globale tendens blandt unge religiøse, sådan som den fremstod i den tidligere refererede undersøgelse fra den tyske Bertelsmannstiftelsen.

Figuren viser imidlertid også sammenhængen mellem religionens betydning og respondentens alder, og igen kan vi konstatere, at alder og religion hænger sammen, og igen er det forskellen mellem de yngre årgange 15-29 og de ældre på over 50 år, der springer i øjnene. Der er flere unge, som angiver, at deres religion har betydning for både dagligliv, politiske holdninger og samfundssyn, og især når det gælder de to sidstnævnte områder, er der markant flere blandt de

Figur 10.5: Har din religion betydning for ...? (%)

Kilde: Catinét IntegrationsStatus 2. kvartal 2004.

Base: 550 respondenter (sunnī islam, shīa islam, islam i øvrigt).

Note: Spørgsmålet lød: »Har din religion betydning for ...« (flere svarmuligheder).

unge end blandt de ældre, der angiver, at religionen har konsekvenser for deres holdninger.

Men hvad betyder et religiøst islamisk udgangspunkt så mere præcist for de unges syn på samfundet – og for deres politiske stillingtagen? Det er straks et langt mere kompliceret spørgsmål, som det næppe er muligt at finde et entydigt svar på. Det er en almindelig påstand blandt kritikere af islam, at islam og demokrati ikke kan forenes, og et stærkt engagement i islam derfor vil føre til afstandtagen til det danske samfund og dets bærende værdier.

Det er blevet fremhævet, at undersøgelser både i Danmark og Storbritannien har fundet større tilslutning blandt unge muslimer end blandt ældre til tanken om at indføre sharia i landets lovgivning. En undersøgelse fra den liberale britiske tænketank Policy Exchange, der blev offentliggjort i marts 2007, viste således, at 58 % af de 18-24-årige muslimer ønsker sharia-lovgivning indført i det britiske samfund, mens det kun gælder for 17 % over 55 år (Mirza et al. 2007). Undersøgelsen blev dog siden kritiseret af bl.a. professor i sociologi ved London School of Economics Paul Gilroy, der har speciale i multikulturalisme. Om det spørgsmål, der førte til konklusionen om, at unge muslimer er mere radikale

end de ældre, og at et flertal ønsker Storbritannien omdannet til en sharia-stat, sagde han:

»Sådan et spørgsmål er designet til at give provokerende svar. Derudover er det ikke defineret, hvad der menes med Sharia. Derfor kan du ikke bruge det til noget som helst, hverken til at føle dig frem til, hvordan muslimer ser på verden eller til at bruge som baggrund for lovgivning« (*Information* 31/3 2007).

Tilsvarende blev en undersøgelse foretaget af analyseinstituttet Capacent for Danmarks Radio i foråret 2009 kritiseret for at være upræcis eller decideret vildledende, fordi den ikke baserer sig på en klar forståelse af begrebet sharia. Undersøgelsen blev lanceret med nyheden om, at næsten hver femte danske muslim, 18 %, erklærer sig »enig« eller »helt enig« i udsagnet »sharia bør integreres i dansk lov«.

Det virker sandsynligt, at respondenterne i en sådan undersøgelse har et helt andet – og mindre dramatisk – billede af sharia end de associationer til dødsstraf ved stening for utroskab og homoseksualitet, håndsafhuggelse for tyveri og generelt uretfærdige domstole, som formodentlig popper op hos de fleste ikke-muslimske danskere, når begrebet sharia nævnes. Spørgsmålet er desuden, om forholdsvis endimensionale spørgsmål som de ovenfor nævnte er særlig anvendelige, hvis man ønsker at få et indtryk af (unge) muslimers holdning til emner som dødsstraf og politiske styreformere. Man kan i hvert fald notere sig, at flere mere bredt anlagte undersøgelser ikke tegner samme billede af radikale og antidemokratiske tendenser blandt unge muslimer generelt.

Den førnævnte undersøgelse af værdier blandt indvandrere og etniske danskere, foretaget i 2006, viste ligefrem, at flere indvandrere end danskere bakkede op om udstrakt grad af ytrings-, forsamlings- og religionsfrihed: 57 % af respondenterne med etnisk minoritetsbaggrund erklærede sig helt enige i, »at alle grupper – også grupper med yderligtgående holdninger – bør have ret til at holde møder og tale deres sag«, mens kun 39 % af de etniske danskere erklærede sig helt enige i udsagnet. Også i forhold til religionsfrihed var der større opbakning blandt de etniske minoriteter end blandt etniske danskere. 76 % af de adspurgte med etnisk minoritetsbaggrund erklærede sig helt enige i, at »det er vigtigt, at alle mennesker i Danmark har mulighed for frit at udøve deres religiøse ritualer og bære religiøse symboler«, mens 40 % af danskerne erklærede sig helt enige heri. Det anførtes i rapporten, at minoritetsborgernes opbakning til religionsfriheden kan skyldes, at de oplever deres egne muligheder som begrænsede, ligesom danskernes lavere religiøse tolerance kan skyldes, at vores samfund er indrettet efter kristne traditioner, som de fleste danskere følger, og

at de derfor ikke oplever, at religionsfriheden er væsentlig at forsvare. Desuden påpegede rapportens forfattere, at den udbredte opbakning til ytringsfriheden muligvis er en grundholdning, som ikke alle indvandrere ville fastholde, hvis de oplevede, at andres ytringer krænkede dem selv. Under Muhammed-krisen viste en spørgeskemaundersøgelse med 1000 indvandrere, at 73 % ikke accepterede, at ytringsfriheden stod over religiøse regler og traditioner.

Undersøgelsens grundresultat – at indvandrere generelt bakker op om de grundlovssikrede frihedsrettigheder – understøttes imidlertid af flere andre undersøgelser, blandt andet en interviewundersøgelse foretaget af forskere fra Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier ved Københavns Universitet i 2008. Undersøgelsen omfattede 1500 førstegenerationsindvandrere fra Tyrkiet, Iran og Pakistan, der blev spurgt om deres holdning til religion og demokrati, samt en gruppe på 1000 repræsentativt udvalgte etniske danskere, der blev stillet samme spørgsmål.

Ifølge undersøgelsen er der ingen forskel på de to gruppers støtte til demokrati og deres afvisning af alternative styreformersom f.eks. diktatur. Både blandt de adspurgte med muslimsk baggrund og de adspurgte med kristen baggrund er kun en femtedel åbne over for at sætte demokratiet ud af spil i tilfælde af en økonomisk krise, mens lidt flere er villige til at overlade magten til eksperter og embedsmænd. Over 90 % i begge grupper mener, at religion er et privat og personligt anliggende, og blandt de etniske minoriteter i undersøgelsen er der endda endnu færre end blandt de etniske danskere, der ønsker, at religiøse ledere deltager i den politiske debat.

I en avis-kronik opsummerede de to forskere bag undersøgelsen, Peter Lüchau & Peter B. Andersen, således:

»Undersøgelsen viser altså, at etniske minoriteter med muslimsk baggrund er lige så demokratisk indstillede som danskerne i øvrigt, og at de i højere grad går ind for adskillelse af religion og politik. De ønsker demokrati, og de ønsker at afgrænse religion til privatsfæren. De antidemokratiske eller islamistiske stemmer, som høres i den offentlige debat, afspejler altså kun i ringe grad, hvad herboende muslimer mener«.

I samme kronik bemærkede forfatterne:

»Det er i den forbindelse interessant, at den positive indstilling til demokrati synes at vokse med alderen. Jo ældre de forskellige interviewede er, jo mere tilbøjelige er de til at svare demokratisk, herunder altså også at mene, at præster og imamer ikke skal blande sig i det offentlige liv« (*Information* 17/2 2009).

Den sidste bemærkning kan umiddelbart virke overraskende, da man kunne antage, at unge, der er vokset op i Danmark og for størstedelens vedkommende har gået i danske folkeskoler, ville være endnu mere begejstrede for dansk demokrati og universelle menneskerettigheder end deres forældre. Omvendt kan flere faktorer også tænkes at trække i den modsatte retning og forklare forskerens konklusion, at opbakning til demokrati er stigende med alderen. Dels er det velkendt, at tilslutningen til yderligtgående politiske bevægelser typisk er større blandt unge end blandt ældre, hvilket også var tilfældet med 1970'ernes venstreradikale – og for en dels vedkommende antidemokratiske – bevægelser. Desuden gælder det for de etniske minoriteter, at forældre- og bedsteforældregenerationen typisk enten er flygtet fra udemokratiske og undertrykkende regimer eller udvandret frivilligt fra lande, hvor politisk undertrykkelse, korruption og social uro har været medvirkende til en lav levestandard. De ældre er med andre ord netop flygtet eller udvandret for at skabe sig en fremtid under friere og socialt og økonomisk bedre og mere stabile forhold, og det kan således tænkes, at de ældre indvandrere sætter særlig høj pris på det danske demokrati og fraværet af et undertrykkende (religiøst) regime.

Undersøgelser af oplevet diskrimination har desuden påvist, at især etniske minoriteter, som er godt integreret på arbejdsmarkedet, oplever en høj grad af diskrimination – og samfundsforskeren Lise Togeby, der stod bag en række sådanne undersøgelser, har påpeget, at de velintegrerede indvandrere og efterkommere typisk har en forventning om at blive behandlet på lige fod med andre borgere, mens ældre indvandrere, som primært er søgt til landet for at opnå bedre økonomiske vilkår, ikke har de samme forventninger. Efterkommere, der har uddannet sig i Danmark, kan derfor reagere på episoder af oplevet diskrimination med større krænkelser og vrede. Det kan være med til at forklare det faktum, som flere nyere undersøgelser af radikaliserede unge peger på: At de unge, som tilslutter sig antidemokratiske islamistiske bevægelser og bakker op om voldelige aktioner og terrorisme, ikke er karakteriseret ved lavt uddannelsesniveau, dårlige danskundskaber eller lav grad af integration i øvrigt.

I januar 2010 blev resultaterne af en undersøgelse, med titlen *House of War*, om islamisk radikaliseringsproces i Danmark offentliggjort. Den var gennemført af Shahamak Rezaei & Marco Goli for Center for Forskning i Islamisme og Radikaliseringsprocesser (CIR) ved Aarhus Universitet og er den første større kortlægning af radikaliseringsprocesser herhjemme. Undersøgelsen bygger på interview med 1113 muslimer mellem 15 og 30 år fra 12 forskellige lande, og svarene viser, at langt hovedparten – 76,5 % – enten slet ikke er radikaliserede eller er radikaliserede i meget mild grad. Knap hver femte – 17,8 % – sympatiserer dog med den radikale islamisme, men støtter den ikke direkte. Det gør derimod omkring hver 20. af de unge muslimer – 5,6 % for at være helt præcis.

Rapporten tegner også en detaljeret profil af de personer, som betegnes som radikaliserede, og den viser, at de mest radikaliserede er veluddannede, taler godt dansk, ser dansk tv, har arbejde og tjener penge. Tilsvarende resultater præsenteres i en lignende undersøgelse fra Århus, foretaget af Lene Kühle & Lasse Lindekilde (2010) ligeledes fra CIR. De radikaliserede unge deler med andre ord karakteristika med mange af de unge muslimer, som er aktive i fuldt ud demokratiske muslimske foreninger og organisationer, og som vi skal se nærmere på i næste kapitel.

De usynlige unge

Inden vi kigger nærmere på foreningsaktiviteterne blandt de unge, skal vi kaste et kort blik på nogle af de strømninger, der gør sig gældende blandt etniske minoritetsunge med ikke-muslimsk baggrund – det vil her sige unge med hinduistisk, buddhistisk og kristen baggrund. Vi har set, at der blandt muslimske unge er en øget og stigende bevidsthed om religion, og at en del af de unge arbejder aktivt på at søge viden om deres religion, tolke den på nye måder og tænke den sammen med begreber som demokrati og danskhed. Vi har også set, at en mindre del af de unge vender sig imod demokratiet, også med reference til islam. Desuden har vi set, at de unge muslimer ofte inddrager religionen i deres opgør med forældrenes traditioner og normer. Dog er det på sin plads at understrege, at det er et mindretal af de muslimske unge, der betegner sig selv som meget religiøse, og at religionen for langt de fleste spiller en mindre rolle på linje med andre identitetsfaktorer. Denne pointe er værd at understrege, ikke mindst fordi de mest religiøse og mest aktivistiske muslimer fylder uforholdsmæssigt meget i mediernes – og til dels også forskernes – fremstilling af muslimer i Danmark (jf. Jeldtoft 2007).

Religion spiller imidlertid, vil vi hævde, en stigende rolle blandt de muslimske unge, ikke mindst fordi de er i den særlige situation, at deres religiøse baggrund konstant debatteres og sættes under kritisk behandling i det offentlige rum. Med andre ord er den religiøse bevidstgørelse, vi har beskrevet ovenfor, i høj grad drevet frem af globale tendenser og af den fremherskende politiske diskurs i Danmark.

Men hvordan ser det så ud blandt ikke-muslimske unge? Også disse unge tilhører en etnisk og typisk også religiøs minoritet og skal danne en identitet med udgangspunkt heri. Etniske minoritetsunge med f.eks. arabisk-kristen, hinduistisk-tamilsk eller buddhistisk-vietnamesisk baggrund oplever imidlertid sjældent, at deres religiøsitet bliver diskuteret og problematiseret i den offentlige debat. Man kunne fristes til at sige, at de i denne sammenhæng er 'de usynlige

unge'. Det vil derfor kun være naturligt, om religionen spiller en noget anderledes og måske mindre rolle for disse unges identitetsdannelse og deres positionering i forhold til forældregenerationen og det omgivende samfund. Der er dog kun forsket meget lidt i disse forhold. I det følgende vil vi derfor nøjes med at gennemgå nogle af de tal og tendenser, som trods alt er indsamlet og dokumenteret i nyere tid – samt angive nogle mulige udviklingsretninger.

De unge med kristen baggrund oplever til en vis grad, at deres religion diskuteres i det offentlige rum. Kristendom indgår i diskussionen om globale konflikter og integrationsproblemer, dog oftest præsenteret som en positiv modsætning til islamisk fundamentalisme og ellers som en kraft, der har været med til at skabe forudsætninger for demokrati og sekularisering i en dansk kontekst. Ofte fremstilles kristendom som en væsentlig komponent i 'dansk kultur' og 'danske værdier', og det anføres af nogle, at indvandrere med kristen baggrund har bedre forudsætninger for integration end muslimske indvandrere. Samtidig er der dog også – som nævnt i begyndelsen af dette kapitel – kritiske røster, der hævder, at religion som sådan hæmmer integrationen, og at idealet for alle etniske minoriteter – også kristne – er, at religionen skal spille så lille og tilbagetrukket en rolle i deres liv som muligt.

Det sidstnævnte er langt fra det generelle billede blandt kristne indvandrere og efterkommere i Danmark. Tværtimod er mange kristne indvandrere og efterkommere aktive kristne, og deres religion spiller en afgørende rolle i deres liv. Det gælder både kristne med rødder i gamle mellemøstlige kirkesamfund, katolikker med f.eks. polske eller vietnamesiske rødder og afrikanske indvandrere med rødder i baptismen, pinsebevægelsen eller andre karismatiske evangeliske kirkeretninger.

Flere kristne – uden for folkekirken

Mange af de flygtninge, der er kommet til Danmark fra Irak og Libanon, er kristne, og det gælder også en mindre gruppe flygtninge fra Iran, enkelte indvandrere fra Pakistan samt store grupper af indvandrere fra Østeuropa, flygtninge fra Vietnam og kvoteflygtninge fra Burma, Congo, Rwanda og Burundi. Desuden er der et mindre antal konvertitter af iransk oprindelse, ligesom udenlandske studerende fra Kina og Afrika er med til at øge andelen af kristne blandt indvandrere i Danmark. En nylig kortlægning foretaget af Folkekirkens Mellemkirkelige Råd og Kirkernes Integrationstjeneste (KIT) viser, at ca. 40 % af de indvandrere, der lever i Danmark i dag, er kristne, mod 30 % i 2004, og at andelen af nytillkomne med kristenkulturel baggrund i 2008 nåede op på 70-80 % (www.migrantmenigheder.dk).

De kristne migranter har oftest baggrund i traditionelle ortodokse mellem-østlige kirkesamfund eller i store karismatiske evangeliske kirker i Afrika. Andre tilhører Den Katolske Kirke i det land, de er migreret fra, ligesom en relativt stor andel er baptister. Fælles for mange af dem er, at de i Danmark ønsker at fortsætte med at praktisere på en måde, som de kender det 'hjemmefra', og de færreste finder kirker og menigheder i Danmark, som kan opfylde dette ønske. De falder ikke umiddelbart til i en dansk folkekirkelig sammenhæng, hvilket også hænger sammen med, at det talte ord – på dansk – her fylder forholdsvis meget, og at mange nytilkomne vil opleve den danske prædikentradition som fremmedartet og svært tilgængelig. Desuden er de færreste kristne indvandrere evangelisk-lutherske, som folkekirken er det. Især kristne fra Mellemøsten er ofte meget forankrede i de østlige ortodokse kirkesamfund og oplever typisk folkekirkelige kristne miljøer som både kulturelt og teologisk fremmedartede, ligesom de umiddelbart har svært ved at genfinde det, de kender som kristne værdier og normer i det danske samfund.

Randi, en irakisk-kristen kvinde, der har boet seks år i Danmark, beskriver sit møde med dansk kristendom og kultur således i et interview med religions- og kulturmødeforsker Safet Bektovic (2004: 156-57):

»Sp: Hvilken rolle spiller religionen i din familie?

SV: Jeg tror, vi er meget kristne sammenlignet med kristne her i Danmark. Vi går i kirke hver søndag, vi beder hele tiden stort set. Før vi kører en tur i bilen, beder vi. Når vi kommer hjem, beder vi. Før vi spiser, beder vi. Det er kristendommen, der binder familien sammen.

Sp: Hvordan mødte du Danmark, da du kom hertil?

SV: Jo, altså, det var et kulturchok: Jeg havde forventet at møde folk lige som mig, fordi jeg kom til et kristent land, men det var helt anderledes. Når jeg gik ned ad gaden, så tænkte jeg: 'Jamen, hvordan kan de gøre sådan? Bibelen siger, at man ikke må gøre det her'. Men så begyndte jeg at forstå, at hvis man ikke har Gud med i sit liv, hvis man ikke tror på en gud, så gør man bare det, man har lyst til, uden at sætte grænser.

Sp: Hvordan oplevede du den danske kristendom?

SV: Altså, før jeg begyndte at gå i kirke her i Danmark, mødte jeg folk, ude på gaden, som jeg troede var kristne ... Men det var de slet ikke. Det var jeg hurtigt klar over. Men så begyndte jeg at møde andre, som var troende, og som bad, og så fandt jeg ud af, at der var troende kristne i Danmark. Alligevel fandt jeg ud af, at jeg er kristen på en anden måde. Det har så selvfølgelig noget at gøre med, at jeg er ortodoks kristen«.

For de fleste kristne indvandrere er folkekirken altså ikke noget oplagt sted at udfolde deres religiøsitet. Så mens medlemstallet i folkekirken er faldende, etablerer kristne migranter deres egne kirker og menigheder med egen ledelse og en gudstjenesteform og et udbud af aktiviteter, der afspejler traditionerne i deres oprindelsesland. På hjemmesiden migrantmenigheder.dk præsenteres resultaterne af den førnævnte kortlægning foretaget af Folkekirkens Mellemkirkelige Råd og Kirkernes Integrationstjeneste (KIT) i 2008. Heraf fremgår, at antallet af migrantmenigheder (defineret som »mindst 10 personer, der jævnligt mødes og fejrer kristen gudstjeneste/messe på et andet sprog end dansk ved en præst eller leder, der ikke er etnisk dansk«) er steget voldsomt i de senere år – fra 145 i 2004 til 212 i 2008. Der bliver i gennemsnit dannet én ny indvandrermenighed hver måned, og antallet af kirkebesøgende nydanskere overstiger nu antallet af nydanskere, som jævnligt går til fredagsbøn. Ifølge en undersøgelse foretaget af Lene Kühle i 2006, samles 10.000-14.000 muslimer hver uge til bøn i omkring 114 moskeer. Antallet af nydanskere, som går i kirke en almindelig søndag er ifølge tallene fra KIT 15.000.

De nye migrantmenigheder er desuden meget aktive, og det religiøse liv, der udfolder sig i og omkring menighederne er typisk meget anderledes end den form for afdæmpet kristendom, som er karakteristisk for mange folkekirkelige menigheder. Ifølge undersøgelsen deler migrantmenighederne bl.a. følgende karakteristika:

- Gudstjenesterne er samlingspunkter for fællesskab, venskab og netværk
- Gudstjenesterne er ofte moderne i deres form
- Prædikenen er meget direkte og handler om kristen livsførelse i stedet for en privat tro
- Kristendommen er centrum i livet og altså ikke en valgmulighed blandt andre muligheder
- De kristne indvandrere udtrykker deres tro i fællesskabet, og ofte deltager mange i bønnerne
- Menighedens medlemmer kender de centrale kristne dogmer og læresætninger
- De er stolte over at være kristne og oplever den kristne tro som relevant i dagens samfund
- De lever med et missionalt perspektiv og har et ønske om at udbrede den kristne tro til andre.

Disse punkter tydeliggør, at migrantmenigheders medlemmer har en anderledes stærk og udadvendt tro end de fleste danske kristne. Også i forhold til danske unge, som vi i begyndelsen af kapitlet så nok i stigende grad er troende, men

ofte har en usammenhængende og vag teologi som grundlag for deres religiøsitet, er der store forskelle. Migrantmenighedernes medlemmer, hvoraf mange er unge, har typisk en fast forankret tro, som de føler det naturligt at udtrykke, og som har konsekvenser for deres holdninger og handlinger i forhold til både privatliv og samfundsliv:

»Et signifikant karaktertræk, som går igen blandt de fleste af de selvtablerede migrantkirker, er forståelse af relevansen af det kristne budskab ind i det omgivende samfund. Her er det igen den personlige omvendelse, der spiller en rolle – den enkelte kristne ser en radikal forskel mellem omvendelsens ‘før’ og ‘nu’ og overfører denne holdningsændring til samfundet, som ideelt set skal afspejle kristne normer og værdisæt – omvende sig – for at blive et sundt samfund. Denne teologiske forståelse af kristendommens rolle sætter radikalt spørgsmålstejn ved den herskende danske opfattelse, at religion og politik skal holdes adskilt – en holdning, der trækker spor langt ind i folkekirkens væsen – og bliver derfor en udfordring både for dele af den etablerede majoritetskirke og de nye migrantkirker« (www.migrantmenigheder.dk).

Her ser vi en parallel til visse muslimske grupperinger, for hvem islam opfattes som en altomfattende religion, der ideelt set bør sætte præg ikke kun på den enkeltes livsførelse, men også på samfundets indretning. Hvad dette så vil sige i praksis, er der naturligvis stor uenighed om, men det er værd at bemærke, at der også blandt kristne med indvandrerbaggrund er et ønske om, at samfundet ‘forvandles’ til i højere grad at afspejle (deres) religiøse værdier. Det er værd at have i bagehovedet, når man for eksempel vurderer undersøgelser af unge muslimers tilslutning til, at sharia skal danne grundlag for samfundsindretningen.

Generelt anses islam for at være en større trussel mod den danske sekularisme og for den danske samfundsmodel i det hele taget end migrantmenighedernes kristendom. Men det er vigtigt i den sammenhæng at understrege, at der blandt de unge, som anser islam for at indeholde anvisninger for samfundets indretning, er mange, som mener, at den danske samfundsmodel er fuldt ud kompatibel med islamiske værdier. I bogen *Islam i bevægelse* skriver de fire redaktører, der alle er unge muslimer:

»En islamisk statsopfattelse kan meget vel harmonere med en demokratisk og pluralistisk konstellation baseret på samme sociale ansvar og samme lighedsprincipper som den danske velfærdsmodel. En velfærdsstat som den danske kunne sagtens have islam som sin reference, på samme måde

som demokratiske processer kan legitimeres ud fra de klassiske islamiske kilder« (Sheikh et al. 2003).

Omvendt er der i hvert fald blandt nogle unge i de kristne migrantmenigheder et ønske om, at kristne værdier kommer til at spille en anderledes synlig rolle i samfundet og danne grundlag for ændret lovgivning i forhold til abort og homoseksualitet. Flere af prædikanterne i de nye afrikanske migrantmenigheder har offentligt givet udtryk for, at de anser det for at være deres opgave at give den sande tro tilbage til Europa, efter at europæerne tidligere spredte det kristne budskab i Afrika (se *Univers* på DR2, 13. september 2009).

De fleste migrantmenigheder har dog et begrænset antal missionsaktiviteter rettet mod etniske danskere. En del afrikanske kristne har til gengæld valgt at tilslutte sig allerede eksisterende baptistmenigheder etableret af etniske danskere. I visse tilfælde har grupper af afrikanske migranter sat så stærkt præg på livet i en menighed, at det nu er deres traditioner, der dominerer liturgien under gudstjenesterne. Formen er blevet mere 'eksotisk præget' med stærkere indslag af gospelmusik og dans, og til tider føler nogle af menighedens 'gamle' medlemmer sig sat ud på et sidespor eller kulturelt fremmedgjort. Andre steder oplever både nye og gamle medlemmer af menigheden kulturmødet som en berigelse, der styrker sammenholdet.

Som nævnt har de færreste kristne indvandrere baggrund i evangelisk-lutherske menigheder, og det kan derfor i sig selv være en forhindring for integration i folkekirken. Der bliver fra folkekirkens side gjort forsøg på at åbne menighederne for de nytilkomne, i nogle tilfælde med det erklærede formål at få flere indvandrere til at melde sig ind i kirken, i andre tilfælde med det formål at hjælpe kristne flygtninge og indvandrere og udføre diakonalt arbejde og kun med det sekundære mål at integrere indvandrerne i en sognemenighed. I Odense blev Folkekirkens Tværkulturelle Samarbejde (FTS) etableret i 1999, og det har bl.a. resulteret i, at der afholdes internationale gudstjenester, hvor formen er folkekirkelig, men der indgår mindst en salme på dansk, ligesom der gives et resumé af prædikenen på engelsk, og den afsluttende bøn er på engelsk. I stud.teol. Kirsten Jørgensens rapport fra et praktikophold i FTS nævnes det, at kun få af de mange brugere af FTS' tilbud er blevet tilknyttet en dansk sognemenighed på mere permanent basis, men at der er ansatser til, at nogle af indvandrernes børn:

»gnidningsfrit integreres i folkekirken, men via folkeskolen, der er ramme om børnenes sociale fællesskaber og ikke via folkekirkens integrationsarbejde i sig selv. (...) Dette forudsætter selvfølgelig et fortsat tæt bånd mellem folkeskole og folkekirke« (Jørgensen 2008).

Kristendom, islam og integration i skolen

En del indvandrere og flygtninge oplever formodentlig, at netop sammenvævningen mellem folkekirken og folkeskolen (i form af f.eks. konfirmationsforberedelse), som Kirsten Jørgensen her nævner som en mulig integrationsfremmende faktor på længere sigt, udgør en provokation eller krænker deres mulighed for at påvirke deres børns religiøsitet. Både katolikker og baptister i Danmark har protesteret over, at nyfødte børn (bortset fra i Sønderjylland) skal registreres på det lokale kirkekontor. Antropologen Laura Gilliam (2009) har desuden i sin forskning om integration i folkeskolen, påvist, hvordan kristne traditioner stadig indgår i skolens liv på en måde, som kæder (folkekirke)kristendom, danskhed og 'normalitet' sammen på uheldig vis. Konsekvensen bliver ifølge Gilliam uundgåeligt, at de etniske minoritetselever, især de ikke-kristne, nemt vil føle sig marginaliserede og fremmedgjorte.

I en del år har det været diskuteret, hvorvidt kristendomskundskab bør være et obligatorisk fag i folkeskolen, eller om forældre kan få deres børn fritaget fra undervisningen. Det har vist sig, at kun få forældre i praksis ønsker deres børn fritaget, og at problemet kan løses lokalt, ofte ved at skolen oplyser forældrene om undervisningens ikke-forkyndende form og indhold. Nogle debattører har dog anført, at det for nogle muslimer netop er det ikke-forkyndende perspektiv i undervisningen, der er problemet, idet de frygter, at skolen vil påvirke børnene til at lægge afstand til religion i det hele taget. En undersøgelse foretaget af Catinét i 2005 blandt 610 flygtninge- og indvandrere med børn viste således, at 2 ud af 3 (63,7 %) gerne ville lade deres barn deltage i kristendomsundervisning, mens 31,1 % var imod, og 5,2 % var i tvivl. Mest positive over for kristendomsundervisningen var personer fra Iran og Pakistan, mest skeptiske var somalierne, hvoraf 73 % svarede afvisende på, om de ville sende deres børn til kristendomsundervisning. Undersøgelsens mest overraskende resultat var, at kun 53,2 % af de adspurgte enten i høj grad eller i meget høj grad var tilbøjelige til at lade deres børn undervise i et bredt religionsfag, mens hver fjerde ikke tilsluttede sig ideen. Det blev af nogle eksperter vurderet som et spørgsmål om, at de fleste indvandrerforældre ikke ønskede, at deres børn blev præget i ateistisk eller religionskritisk retning, men gerne så, at de fik en indføring i kristendommen, en religion, de fleste har et vist kendskab og et generelt positivt indtryk af fra deres hjemlande.

I sammenhæng hermed er det relevant at nævne, at adskillige muslimske børn faktisk er indskrevet på kristne privatskoler, ligesom efterskoler med et kristent grundlag oplever en vis søgning fra muslimske elever. Blandt friskolerne er det især katolske skoler, der tiltrækker muslimske elever, ligesom de tidligere har tiltrukket mange elever med jødisk baggrund. De evangeliske skoler, der

har et meget profileret kristent grundlag, oplever i mindre omfang interesse fra muslimske elever. Lærere og forstandere vurderer samstemmende, at forklaringen på det stigende antal muslimske elever på kristne skoler, bl.a. er, at de muslimske forældre ønsker, at deres børn færdes i et miljø, hvor religion bliver respekteret og får plads i dagligdagen. Desuden spiller det ifølge Foreningen af Katolske Skoler en rolle, at mange muslimske forældre med rødder i Mellemøsten, har et godt indtryk af de katolske skoler fra deres oprindelseslande.

Efterskoleforeningen har de senere år gjort en indsats for at tiltrække flere elever med etnisk minoritetsbaggrund, og foreningens egne opgørelser viser, at der i skoleåret 2009/10 er i alt 335 elever fra ikke-vestlige lande på landets efterskoler mod 156 tre år tidligere. Hvor mange, der er muslimer, er der ingen opgørelser over. Integrationskonsulent i Efterskoleforeningen Maren Ottar Alstrup vurderer dog, at andelen af muslimske elever er i stigning, og at de ligesom de kristne indvandrere ofte vælger skoler med et kristent værdigrundlag:

»Det skyldes blandt andet, at en del af de kristne skoler er knyttet til menigheder og miljøer, som tiltrækker kristne indvandrere fra f.eks. Afrika og Mellemøsten. Igennem kirkerne får de kendskab til efterskolerne, og de kristne indvandrerelver 'trækker' så ofte andre unge med muslimsk baggrund med ind på skolen, bl.a. fordi tilstedeværelsen af indvandrerelver har betydet, at der er etableret tilbud om undervisning i dansk som andetsprog. De kristne skoler er desuden bevidste om at lade deres værdier afspejle sig i praksis, f.eks. ved at gøre en aktiv indsats for integrationen af unge med indvandrerbaggrund, så de gør måske mere end andre efterskoler for at tiltrække minoritetsunge. Desuden spiller det religiøse element ind på den måde, at de muslimske forældre vælger de kristne efterskoler til, fordi der på disse skoler er nogle klare værdier og regler, f.eks. sover og bader piger og drenge hver for sig, forbud mod alkohol håndhæves strengt, og der er faste sengetider. Desuden er der plads til troen i hverdagen. For de muslimske elever betyder det især noget, at de føler sig værdimæssigt på bølgelængde med de øvrige elever« (*Interview med informanten* januar 2010).

Flere af vores muslimske informanter, der har gået på en kristen friskole eller efterskole, gør også opmærksom på, at de oplever et værdimæssigt fællesskab med deres kristne medstuderende, og at de på de nævnte skoler finder nogle sociale omgangsformer, som de umiddelbart føler sig godt tilpas i – i modsætning til deres oplevelser på danske folkeskoler og i ikke-religiøse miljøer i det hele taget. Det gælder eksempelvis Soheil, der er muslim og flygtning fra Iran

og gik i 10. klasse på en kristen efterskole, mens han endnu ventede på at få sin asylsag afgjort:

»Jeg skulle lige finde ind i fællesskabet. Men det hjalp meget, at det var en kristen efterskole. Det lyder måske mærkeligt, når jeg nu ikke selv er kristen. Men jeg kunne genkende mange af de værdier, de andre elever havde med hjemmefra. De var ligesom jeg opdraget til, at man skal respektere sine forældres holdninger, også selv om man er uenig med dem. Og de var opdraget til, at man skal tage ansvar for sine handlinger. Vi diskuterede for eksempel abort, og de fleste af os var enige om, at abort skal være lovligt, men at man ikke skal bruge det som en slags prævention, hvor man bare lader være med at beskytte sig og så får en abort, hvis det går galt« (*Interview med informanten* 2007. Her citeret efter Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Katolske vietnamesere

Antallet af minoritets elever på friskoler og efterskoler er som nævnt stigende, ikke mindst på de katolske skoler. Her drejer det sig naturligt nok især om elever med rødder i lande, hvor en stor del af befolkningen er katolikker, f.eks. Vietnam og Polen. Af de ca. 13.000 vietnamesiske indvandrere og efterkommere i Danmark vurderes mellem 35 % og 40 % at være katolikker, andelen af buddhister antages at være 40 %-60 %, og den resterende gruppe er enten protestanter eller ikke-religiøse. Blandt de katolske vietnamesere er ca. 3000 medlemmer af et trossamfund, og mange er meget aktive i lokale katolske menigheder. En del vietnamesiske unge med katolsk baggrund går enten på katolske privatskoler eller deltager i ungdomsaktiviteter i den lokale katolske kirke, i nogle tilfælde aktiviteter kun for vietnamesiske børn og unge. Thu, en vietnamesisk kvinde i begyndelsen af 30'erne, fortæller, at hun forsøger at bidrage positivt til samfundet, og for hende er det naturligt at gøre det dels ved at arbejde som social- og sundhedshjælper, dels ved at lave frivilligt arbejde i Katolsk Vietnamesisk Forenings regi i Århus, hvor hun har været med til at organisere aktiviteter for børn og unge gennem en årrække:

»Jeg ledede et børnekor i næsten 5 år, og jeg var med i en lille klub for børn og unge. Da jeg selv fik børn, ville jeg koncentrere mig om dem, så jeg holdt en pause. Men nu er mine børn blevet større, og jeg kan inddrage dem i mit frivillige arbejde. For tiden har jeg et hold med 13-14 børn på 5-8 år. Jeg underviser dem i vietnamesisk og laver forskellige aktiviteter

med dem. Det foregår hver lørdag, og det er simpelthen så sjovt. Der kan jeg også have mine egne børn med«.

Via sit arbejde i den katolske forening har Thu fået kendskab til en katolsk privatskole, hvor hun nu planlægger at få sine børn skrevet op (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Den Katolske Kirke i Danmark har en lang tradition for at integrere mange forskellige sproglige og etniske grupper, og det er typisk sket ved, at større grupper med samme sproglige og etniske baggrund danner deres egen menighed – kaldet sproggruppe – inden for kirken. Der findes i dag omkring 70 forskellige sproggrupper inden for kirken på landsplan, og alene i den katolske kirke i Århus er der registreret flere end 30 sproggrupper, hvoraf en del har egne gudstjenester og aktiviteter – det gælder f.eks. den vietnamesiske, irakiske og polske gruppe. Disse menigheder i menigheden er ofte ganske store, det gælder bl.a. den vietnamesiske gruppe i byer som Århus, Aalborg, Odense, Esbjerg og Hjørring, og grupperne markerer sig af og til i det offentlige rum med basararrangementer, optog og processioner gennem gaderne i anledning af Jomfru Marias himmelfart.

I det hele taget spiller religionen en stor rolle i mange katolske vietnameseres liv. Det fremgår bl.a. af den førnævnte studie af etniske minoriteters værdier (*Værdier og normer – blandt udlændinge og danskere* 2007). I undersøgelsen indgår indvandrere fra Vestbalkan, Iran, Irak og Vietnam samt indvandrere og efterkommere fra Tyrkiet og Pakistan samt etniske danskere. I gruppen af vietnamesere angiver 37 % at være katolikker, mens det gælder for 6 % fra Vestbalkan, 9 % fra Irak, 1 % af de pakistanske efterkommere og 2 % af de etniske danskere. Undersøgelsens forfattere konkluderer på baggrund af en række spørgsmål om religiøs tro og religiøse aktiviteter, at katolikkerne er de mest troende og religiøst aktive, efterfulgt af muslimerne. Buddhisterne, der udgør 43 % af de adspurgte vietnamesere, er mindre religiøse end både katolikker og muslimer.

Trosretningen har ifølge undersøgelsen en vis indflydelse på forskellige holdningsspørgsmål. Om forskellen på katolikker og buddhister bemærkes det:

»De største forskelle finder vi inden for det moralske område. Her er der en klar tendens til at de katolske vietnamesiske indvandrere er mere restriktive end de buddhistiske: Det gælder graden af accept af homoseksualitet, hvor buddhisterne har højere grad af accept, og i endnu højere grad accept af abort og accept af skilsmisse. Overraskende nok er der ikke forskel på de to gruppers holdning til utroskab, selv om man kunne forvente, at den traditionelle katolske moral også ville slå igennem på dette område«.

Undersøgelsen viser også, at de katolske vietnamesiske indvandrere er mere optagede af, at deres børn skal have en religiøs opdragelse, end de buddhistiske vietnamesiske indvandrere er. Et stort flertal i begge grupper afviser desuden, at religiøse ledere skal forsøge at påvirke folk til at stemme på bestemte personer eller partier ved demokratiske valg. I det hele taget fremstår vietnameserne – både katolikker og buddhister – som en gruppe, der holder lav profil i det offentlige rum, både hvad angår religiøse og politiske ytringer.

Men også hvad angår kontakt med danskere og tilknytning til majoritetsbefolkningen generelt, scorer vietnameserne bemærkelsesværdigt lavt. I undersøgelsen skelnes mellem 4 positioner, som medlemmer af en minoritetsgruppe kan indtage i relation til majoriteten: *integration* hvor svarpersonen oplever høj grad af tilknytning til både majoritet og minoritet; *assimilation*, hvor man oplever stærk tilknytning til majoriteten, men mindre til minoriteten; *separation* dækker over ringe tilknytning til majoriteten og stærk tilknytning til minoriteten og *marginalisering* henviser til dem, der ikke føler stor tilknytning til nogen af grupperne. Hele 25 % af vietnameserne falder inden for kategorien separation, hvilket kun gælder 10-18 % inden for de øvrige minoritetsgrupper i undersøgelsen. Her ses ingen sammenhæng mellem religiøst tilhørsforhold og tilknytning, mens der ser ud til at være en markant sammenhæng med den etnisk-kulturelle baggrund.

Buddhistiske vietnamesere

Det billede, der tegnes af den vietnamesiske gruppe i værdiundersøgelsen, stemmer fint overens med den forskning, religionshistorikeren Jørn Borup (2005) har udført blandt vietnamesiske buddhister og katolikker i Danmark. Han understreger i sine publikationer, at religion og kultur spiller en væsentlig rolle for mange vietnamesere, om end de typisk ikke skilter med nogen af delene i det offentlige rum. Både blandt katolikker og buddhister hersker ifølge Borup »konfucianske værdier om harmoni, hierarki og familiesammenhold og de dertil tilskrevne idealer om konkurrencepræget uddannelses- og iværksættermentalitet«, og vietnameserne gør en dyd ud af at være selvforsørgende og klare sig godt økonomisk. Men:

»økonomisk integration er ikke ensbetydende med problemfri kulturel integration. Vietnameserne lever i høj grad i isolerede 'parallelle samfund', og det er karakteristisk for både kirkelige og buddhistiske fællesskaber, at de understreger kulturelle elementer med arrangementer og ritualer udført på vietnamesisk sprog« (Borup 2008).

Vietnameserne deler altså en række værdimæssige og kulturelle træk på tværs af religiøse skel. Men de forskellige vilkår for buddhister og katolikker i en dansk kontekst vil muligvis på sigt betyde, at de to grupper vil udvikle sig i forskellig retning. De vietnamesiske buddhister havde ikke, sådan som de katolske vietnamesere, et allerede veletableret religiøst samfund i Danmark at træde ind i, og de måtte derfor selv skabe grundlaget for at fortsætte de religiøse aktiviteter i struktureret form. I 1979 grundlagde vietnamesiske bådflugtninge den danske afdeling af en international vietnamesisk buddhistorganisation, som snart fik lokale afdelinger flere steder i landet. I 1992 blev et tempel indviet i Tilst uden for Århus, og siden er flere små templer kommet til, men antallet af templer og mødesteder er stadig lavt, og de fleste vietnamesiske buddhister har derfor ikke mulighed for at besøge et tempel dagligt:

»mens templer i Asien typisk vil have besøgende hver dag er fremmødet i Danmark præget af dansk kultur og arbejdsliv. Kun få (lidt over 1 %) kommer dagligt, lidt flere møder frem i weekenden (næsten 4 %), men det er højtider som Buddhas fødselsdag eller nytår og hos de tibetanske grupper, når lamaerne giver belæringer, der tiltrækker flest buddhister« (*Religion i Danmark* 2009).

I flere af templerne er der dog sprogundervisning for børn og unge, og de unges religiøse engagement ligger generelt forældrene på sinde. De er bevidste om, at den religiøse overlevering fra generation til generation kræver andet og mere, når man lever som minoritet i et sekulært samfund, hvor buddhismen er stort set usynlig i det offentlige rum: »Forældre beder deres børn om at tage med i templet, men det er ikke så naturligt, som det var 'derhjemme'. (...) Omvendt er det ikke ualmindeligt at se religionen få sig en genopblomstring, når den kommer i eksil. Ligesom mange unge tyrkere er begyndt at tage slør på, er flere vietnamesere også begyndt at gå oftere i tempel efter ankomsten til Danmark, og børnene opfordres til at gøre det samme« (Borup 2007).

Mens det stigende antal muslimske piger med tørklæder, som nævnt tidligere i kapitlet, har affødt voldsom debat og stor bekymring for den stigende 'islamisering' af det offentlige rum, er det religiøse engagement blandt de unge buddhister stort set gået upåagtet hen uden for snævre religionsfaglige kredse. Det har heller ikke givet anledning til kritik eller bekymring, at de buddhistisk-vietnamesiske miljøer generelt er meget lukkede, at der til en vis grad hersker patriarkalske og konservative normer, hvor alder og køn automatisk giver status og indflydelse, at de importerede forkyndere og munke i templerne sjældent behersker dansk eller har noget indgående kendskab til danske samfundsforhold, at templerne ved særlige lejligheder tiltrækker troende fra hele Europa, der sam-

les til bøn og undervisning i dagevis, at der undervises på vietnamesisk, selv om mange af de unge ikke behersker sproget fuldt ud, at der arrangeres store møder med healermunke, som angiveligt kan helbrede alt fra akne til sklerose-smerter. Det er netop den slags karakteristika ved visse muslimske menigheder, der har givet anledning til heftig debat og kritik, og som mange unge muslimer er trætte af at skulle forsvare sig imod.

De unge buddhister bliver sjældent mødt med kritiske spørgsmål, hvilket nok især hænger sammen med, at det billede af buddhisme, der tegnes i danske medier, er domineret af forestillinger om buddhismen som en fleksibel, fredselskende og pragmatisk filosofi, som uden problemer kan passes ind i moderne vestlige samfund. Det giver derfor i brede kredse i Danmark snarere anledning til anerkendelse end fordømmelse og mistro, hvis man bekender sig som buddhist, og det er nogle af de vietnamesisk-buddhistiske unge, ifølge Jørn Borup, ved at blive opmærksomme på. Inspireret af danske venner begynder de at interessere sig for Dalai Lama og meditation og inkorporerer elementer fra en mere 'vestliggjort' buddhisme i deres praksis. Jørn Borup gengiver dele af et interview med tre unge buddhister, Hiep, Lena og Mai, hvis forældre er kommet til Danmark som flygtninge fra Vietnam, men som alle tre er født og opvokset i Danmark. De har taget den buddhistiske tilflugt, hvor de fik et buddhistisk navn og lovede at følge de buddhistiske forskrifter, og hele familien kommer jævnligt i templet i Tilst. Om at være ung buddhist og vietnameser i Danmark siger de (Borup 2007):

»Hiep: Jeg prøver at leve efter de buddhistiske leveregler. Da jeg var syv år fik jeg et buddhistisk navn, Hue Truong (»godt sind, indsigt«) ved en ceremoni her i templet, og da lovede jeg at forsøge at følge de forskrifter. Det kan selvfølgelig godt være svært, f.eks. når man er til fest og ikke må drikke alkohol. Men det er ikke sådan, at man bliver straffet.

Sp: Er det let at være buddhist i Danmark?

Lena: Ja, det er meget lettere end at være muslim.

Hiep: Ja, det synes jeg. Enten ved man ikke så meget om buddhisme, eller også ved man noget om den, og så synes man bare, at det er en kannongod religion. Der er flere af mine venner, der siger, at buddhismen er en sej religion. Der er jo også flere danskere, der bliver buddhister. I det hele taget er buddhismen meget for unge.

Mai: På en måde synes jeg, det er lettere i dag. Da jeg var lille, var det svært at være buddhist, for da vidste jeg ikke så meget om det. Og når mine venner holdt jul og fik gaver, gav det mig et stik i hjertet. Men nu, hvor jeg også omgås buddhistiske venner, er det lettere«.

Måske ser vi her kimen til en ny form for buddhisme, der på visse måder kan sammenlignes med den form for 'dansk islam', der udvikler sig blandt unge bevidste muslimer. Dog er der den afgørende forskel, at de unge buddhister ikke på samme måde som muslimerne presses af omgivelserne til at udvikle en syntese mellem religion, kultur og værdier – og måske er det netop for at undgå en sådan negativ opmærksomhed, at de unge vietnamesere – både buddhister og katolikker – endnu ikke har markeret sig i egne foreninger eller organisationer.

Tamilske hinduer

Samme tendens til at afstå fra offentlige ytringer og krav kan siges at gøre sig gældende for en stor del af den tamilsk-hinduistiske gruppe i Danmark. Det menes, at der er omkring 13.000 hinduer i Danmark – hvoraf personer med rødder i Sri Lanka og Indien udgør den absolutte majoritet på godt 12.000 (Fibiger 2007). Kun få er medlemmer af godkendte trossamfund. Langt mere almindeligt er det, at de i kraft af deres tilhørsforhold til en bestemt etnisk og social gruppe er knyttet til et tempel, som de besøger ved højtider eller for nogles vedkommende ved ugentlige ritualer i det omfang, deres forpligtelser i forhold til arbejde, skolegang m.m. tillader det.

En betydelig del af de srilankanske tamilske hinduer bor i eller omkring Herning, Ikast, Brande, Bjerringbro og andre midtvestjyske byer samt i Vejle og Fredericia, og der findes templer i flere af disse byer. To af hindugrupperne, i henholdsvis Herning og Fredericia, har i alt fire hindupræster tilknyttet, der forestår *puja* (gudstjeneste) begge steder. Ved større begivenheder henter man desuden præster fra hindu-tamilske grupper i Tyskland. Et mindre tempel i Brande har en præstinde tilknyttet, som ganske vist ikke er formelt uddannet til at forestå ceremonierne i templet, men menes at have gudinde-medium. Dette tempel har pådraget sig en del negativ opmærksomhed, fordi der ved religiøse højtider har været flere tusinde besøgende, hvilket medførte klager fra beboere i det parcelhuskvarter, hvor templet er placeret.

Derudover har hinduistiske miljøer i Danmark – i lighed med de buddhistiske – sjældent fået stor eller negativ opmærksomhed. Der har været episoder, hvor tamilske organisationer med forbindelser til De Tamilske Tigre er blevet anklaget for at benytte afpresning og trusler for at indsamle penge til oprørsgrupper på Sri Lanka. Også eksempler på kastesystemets fortsatte magt blandt tamilske indvandrere har været bragt frem i medierne. Men generelt har tamilerne – både kristne og hinduer – ry for at være stille, tilpasningsdygtige og 'eksotiske' på en positiv måde (se Fenger-Grøn & Grøndahl 2004). Mange tamiler giver da også udtryk for, at de ikke ønsker at skabe problemer eller konflikter

omkring sig, og det er ikke ualmindeligt at høre tamilske hinduer, der understreger, at de ikke kunne finde på at stille krav om vegetarisk kost eller kost uden oksekød på arbejdspladser eller i børneinstitutioner. De henviser ofte til den muslimske minoritet, som de mener stiller for mange krav om f.eks. halal-kød i daginstitutionerne. En del hinduer fejrer – ligesom også en del muslimer – jul, men forsøger som regel at gøre det på en måde, hvor de ikke deltager i decideret religiøse ceremonier. 19-årige Varan, der bor i et rækkehus i Tilst med sine forældre, fortæller i et interview, hvordan hans familie forsøger at kombinere det danske og hindu-tamilske, bl.a. ved at fejre jul:

»Der er ikke nogen tamilsk højtid på den tid af året, så vi kan godt lide at fejre jul. Vi danser ikke om juletræ og synger ikke salmer, men ellers ligner det meget en traditionel dansk jul. Min mor er blevet rigtig god til at lave julemad, så vi får and, flæskesteg, risalamande og det hele, og vi har også et plasticjuletræ« (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

Mange unge tamiler lægger dels vægt på at være loyale og respektfulde over for deres forældre, ikke mindst udadtil. Men under den stille overflade sker der en forhandling og nyfortolkning af de kulturelle og religiøse mønstre. Unge tamilske hinduer kan således berette, at kastesystemets magt mindskes i det danske, hvor forskelsbehandling i højere grad end i Sri Lanka anses for ikke bare ulovligt, men også politisk ukorrekt. Denne proces er dels en konsekvens af, at tamilerne påvirkes af normer og værdier i det danske samfund, dels som en nødvendig reformation, fordi det ikke er praktisk og økonomisk muligt at opretholde adskillelsen i kaster og sociale grupper. Der er ganske enkelt ikke økonomisk grundlag for at oprette flere templer i samme by, og grupper, der før ville være afvisende over for at deltage i ritualer i samme tempel, er derfor i dag en del af samme menighed. Migrationen ændrer også det sociale hierarki, fordi de økonomiske og sociale strukturer fra oprindelseslandet ikke altid overføres til Danmark. Familier, der i oprindelseslandet, havde lav social status, kan i visse tilfælde opnå bedre uddannelse, bedrelønnede job og større økonomisk velstand i Danmark end familier, der i oprindelseslandet havde en høj status og var økonomisk velstillede (*Interview med tamilsk-hinduistiske informanter 2004*).

Hierarkierne nedbrydes og ændres, og mange unge opfatter det som en positiv og naturlig udvikling, der også frisætter dem til at omgås hinanden på tværs af skel, der ville have adskilt dem i oprindelseslandet. Templerne besøges primært ved højtider og ved ugentlige gudstjenester, hvis tidspunkter i en del tilfælde tilpasses arbejdsrytmen i Danmark, og det er de færreste, der besøger templet flere gange ugentligt, sådan som det er almindeligt på Sri Lanka. En del af den religiøse praksis er i stedet flyttet ind i hjemmet, hvor mange har et husalter

med gudebilleder og -statuer, hvor de dagligt beder og tænder lys. Til gengæld er templernes funktion i Danmark blevet udvidet, idet de i mangel af andre samlingssteder også benyttes som en slags kulturelle fælleshuse, hvor man ud over det religiøse fællesskab dyrker den kulturelle identitet og afholder bryllupper.

Netop ægteskabsindgåelse er et af de områder, hvor der – i lighed med de muslimske miljøer – er konflikter mellem forældre og børn, og hvor der løbende sker en forhandling og omfortolkning af de kulturelt og religiøst betingede traditioner (Fibiger 2010). Nogle unge hævder, at kastesystemet er ved at blive afløst af en tilgang, hvor især uddannelse spiller en rolle for, hvem der opfattes som passende ægtefæller for hinanden. Andre oplever, at kastesystemet stadig står stærkt, når det gælder ægteskab. Således kan flere unge berette, at de føler sig frit stillet til selv at vælge en ægtefælle, så længe det vel at mærke er en person, der tilhører en passende kaste. Generelt er der dog blandt de unge informanter enighed om, at de unge har opnået større frihedsgrader, og at forældregenerationen langsomt, men sikkert ændrer holdning i retning af en mere liberal og afslappet tolkning af religion og tradition, som bl.a. betyder, at forældrene overlader en større del af processen omkring indgåelse af ægteskab til de unge selv, sådan som det beskrives i en artikel i det tamilske ungdomsblad *Brobyggeren*:

»Der er meget, der tyder på, at forældrene i dag giver efter i forhold til deres børn. For 10 år siden løb en del tamilske piger hjemmefra. De kunne ikke holde forældrenes jerngreb om deres sociale liv ud. Det er i dag meget sjældent, at nogen vælger denne dramatiske løsning at forlade forældrene. Det hænder, men yderst sjældent. Forældrene har også integreret sig socialt og giver deres børn muligheder og accepterer i det mindste at prøve at forstå deres verden. I praksis betyder det, at de nu får stor bevægelsesfrihed og nye muligheder i forhold til at finde en fyr. (...). De fleste tamilske forældre har efterhånden ikke noget imod, at deres børn selv finder deres ægtefælle, bare børnene finder en, der opfylder forældrenes forventninger. Det kan være f.eks. kastetilhørsforhold og uddannelse, som forældrene går op i. Forældrene har indset, at det kan blive svært for dem at finde en pige/fyr efter deres børns ønske. Af den grund ønsker nogle forældre, at deres børn selv kommer med nogle bud eller selv finder en veluddannet partner blandt deres egne« (Balasubramanian 2005).

De fleste unge er dog også enige i, at forandringerne ikke kommer af sig selv, men skal skubbes frem af de unge, og her spiller chatfora, hvor de unge kan udveksle erfaringer, en stor rolle. Stor betydning har også ungdomsbladet *Brobyggeren* (se også kapitel 9 og 11), som siden 2000 har udgivet 15 blade – nogle i papirform, andre som e-magasiner. Gruppen bag *Brobyggeren* har som sit erklæ-

rede mål at diskutere og bryde tabuer om alt fra arrangerede ægteskaber til vold i hjemmet, incest, kvindeundertrykkelse, selvmord og homoseksualitet.

En af initiativtagerne, Ramanan Balasubramanian, der kom til Danmark fra Sri Lanka som 14-årig, portrætteres i en avisartikel i 2003. Han karakteriseres som »En ungdomsoprører. Anno 2003«, og det fremgår, at »hans mål er at modernisere det tamilske samfund i Danmark og bringe sin egen generation ind i det 21. århundrede«. Om *Brobyggeren* siger han:

»Vi har skabt et rum, som unge tamiler kan identificere sig med, hvor vi kan udveksle ideer, hjælpe hinanden, tale åbent sammen og opbygge et fællesskab. Vores mål er at modernisere og forbedre det tamilske samfund«.

Han fremhæver herefter en række ting ved det danske samfund, som han sætter højt, og som han ønsker at inddrage i en forandringsproces blandt tamiler i Danmark: »Vi kommer fra et samfund, der på grund af kastesystemet er meget hierarkisk. I Sri Lanka er man født ind en bestemt kaste, og det afgør hele ens liv. Kastesystemet er den værste form for slaveri. Her kan vi virkelig lære noget af danskerne, hvor grundopfattelsen er, at alle mennesker er født lige« (*Information* 19/5 2003).

I artiklen nævner han også den patriarkalske kulturarv som noget, han gerne ser, at flere unge tamiler gør op med. Han identificerer dog også træk ved tamilsk kultur, som han mener er befordrende for integrationen i det danske samfund, herunder forholdet til religion:

»For mig har religion altid været et individuelt anliggende. Sådan er det for alle tamiler, og det gør, at livet her bliver nemmere. Hvis jeg var muslim og havde gået i koranskole hele min barndom, ville mange ting have været sværere. Vi har ikke nogen religiøse autoriteter. Vores religion er først og fremmest baseret på ritualer, så jeg har aldrig ladet mig styre af nogen religiøs autoritet eller af en flere tusind år gammel tekst. Jeg får ikke at vide, hvordan jeg skal gøre dit og dat i hverdagen. Og det giver mig frihed. (...) det jeg godt kan lide ved hinduismen er, at jeg kan tillade mig at svine den lige så meget til, som jeg har lyst til, uden at få bank eller blive truet. Der kommer ingen fatwa mod mig. Den frihed betyder meget for mig«.

Han ønsker dog på ingen måde at stå som repræsentant eller talsmand for hverken hinduer eller tamiler:

»Jeg er meget mere end min kultur. Jeg er studerende, jeg bor på Nørrebro, og jeg er et politisk menneske. Jeg har lige så meget til fælles

med en tilfældig dansker, som bor på Nørrebro, som jeg har med en tilfældig tamil«.

Ud af muslimernes skygge

Mange unge fra afrikansk-kristne, tamilsk-hinduistiske og vietnamesisk-buddhistiske miljøer nedtoner ligesom Ramanan Balasubramanian deres religiøse baggrund i det offentlige rum, og der findes kun få ikke-muslimske, religiøst baserede ungdomsforeninger, som markerer sig i den offentlige debat. Det kan både skyldes frygt for, at der vil opstå et generelt negativt fokus på hinduisme, buddhisme og kristendom, og det kan skyldes frygten for at blive offer for sladder og fordømmelse i minoritetsmiljøet. Det kan desuden skyldes, at de unge primært oplever, at behovet for oprør og forandring er et behov, som retter sig indad mod forældregenerationen mere end udad mod et samfund, hvor der kun er ringe opmærksomhed omkring arrangerede ægteskaber blandt tamilske hinduer, patriarkalske normer i vietnamesisk-buddhistiske templer eller fordømmende holdninger til abort og homoseksualitet i afrikanske migrantkirker og vietnamesisk-katolske menigheder.

De senere år er der imidlertid blevet dannet en række foreninger, hvor unge indvandrere og efterkommere med ikke-muslimsk baggrund har fundet sammen i et religiøst baseret fællesskab. Det gælder f.eks. FUN – Foreningen af Unge Nydanskere, der organiserer nydanskere med kristen baggrund i lokale foreninger, hvor de arbejder for integration og for et stærkere samfundsengagement blandt unge. Arbejdet foregår på et eksplicit kristent grundlag – med brug af bibelcitater i nyhedsbreve og brochurer – og mange af medlemmerne er da også tilknyttet de førnævnte karismatiske migrantmenigheder med rødder i Afrika. Men foreningen arbejder specifikt tværetnisk og tværkulturelt. FUN tilhører en ny generation af foreninger, som på flere punkter bryder med forældregenerationens måde at organisere sig på. Mens forældrene primært har organiseret sig i monoetniske og monokulturelle grupper med fokus på bevarelse af oprindelseslandets traditioner, organiserer de unge sig i stigende grad i tværetniske og tværkulturelle foreninger, hvor den samlende faktor er et stærkt engagement i danske og internationale samfundsforhold – og/eller i religion. De usynlige unge er tilsyneladende ved at træde ud af både forældregenerationens og muslimernes (delvist medieskabte) skygge. Hvordan landskabet af indvandrerforeninger har udviklet sig er emnet for næste kapitel.

Ungdomsorganisationer

»Jeg kunne godt tænke mig, at flere unge med minoritetsbaggrund var mere aktive i foreningslivet. Det er, som om vi er blevet vores egen lykkes smed. Vi klarer os jo generelt godt, og så føler vi måske ikke det samme behov for at organisere os. Men jeg tror, at det er vigtigt, at vi stadig organiserer os. Det skal være med udgangspunkt i, at vi er minoriteter og medborgere. For mig føles det befriende at være i sammenhænge, hvor jeg ikke behøver at definere mig som muslim for at være med, for det er jo den måde, majoriteten hele tiden omtaler os på. Jeg vil hellere tage udgangspunkt i, at jeg er 'brun' og på den måde anderledes og så være med til at formulere, hvad vi kan bidrage med til samfundet«.

Uzma Ahmed Andresen, 35 år, født i Danmark, barn af arbejdsmigranter fra Pakistan, tidligere formand for Foreningen for Etnisk Ligestilling, medstifter af kvindenetværket Hennah.dk (Interview med kilden januar 2010).

»Os, der startede det op, er somaliere, og vi har også mange somaliske medlemmer. Men foreningen er åben for alle, og vi har en del tyrkiske medlemmer, nogle få danske og også nogle fra Gambia. Vi laver mange aktiviteter: idræt, teater og ture, for at folk kan lære hinanden bedre at kende. Vi arrangerer også mange temaaftener, hvor der bliver talt om alt muligt: uddannelse, aids, arbejdsmarked, kvindeundertrykkelse, religion, kultur ... alt muligt. (...) Det er ikke et integrationsprojekt, men det grundlæggende for foreningen er accept og forståelse, og jeg håber især, at vi kan være med til at skabe mere forståelse for somalisk kultur. Somalisk kultur er ikke så anerkendt i Danmark som for eksempel tyrkisk, iransk og pakistansk kultur, synes jeg. Mange danskere har nemlig et meget begrænset kendskab til somalisk kultur og forbinder mest somaliere med dårlige ting og stereotyper. (...) Derfor er jeg også glad for, at vi i foreningen kan være med til at vise, at der er mange positive sider af somalisk kultur«.

Farhiya Khalid, 22 år, kom til Danmark som 9-årig som flygtning fra Somalia, medstifter af Fyns Internationale Ungdoms Klub, med base i Vollsmose i Odense (Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

De to kvinder, der citeres ovenfor, er begge repræsentanter for en gruppe af etniske minoritetsunge, der er aktivt engagerede i forskellige former for organisatorisk arbejde og foreningsliv med ungdom og minoritetsstatus som grundlag for foreningernes virke. De har begge muslimsk baggrund, og islam udgør en del af grundlaget for deres identitet. De har imidlertid begge valgt primært at engagere sig i foreninger, der ikke har religion som omdrejningspunkt, ligesom de begge har valgt at være aktive i tværetniske foreninger snarere end i foreninger, der er målrettet en bestemt etnisk eller national gruppe. På den måde adskiller de sig dels fra den store gruppe af unge, der ikke er aktive i foreninger, og dels fra den mindre gruppe af unge, som er engageret i foreninger, der er religiøst definerede. Denne form for tværetnisk, ikke-religiøst baseret foreningsliv er, som vi skal se i dette kapitel, karakteristisk for de unge i modsætning til deres forældre, som i højere grad har været engageret i monoetniske foreninger.

Som vi så i forrige kapitel, lægger mange unge også stor iver og energi i deres søgen efter viden om islam, og skønt megen af denne søgen er overladt til den enkelte person, foregår den ofte i samspil med andre mennesker inden for rammerne af uformelle og formelle sociale organisationer. I dette tilfælde religiøse ungdomsorganisationer eller forskellige studiekredse, hvis aktiviteter vi vil søge at beskrive i dette kapitel sammen med andre former for etniske ungdomsorganisationer. Så efter en kort oversigt over udviklingen i antallet af indvandrerorganisationer med særligt henblik på gruppen af unge, zoomer vi ind på nogle af de ungdomsorganisationer, som er skudt op de senere år.

Indvandrerorganisationer og foreningsdeltagelse

Der findes ingen officiel fortegnelse over antallet af indvandrerorganisationer i Danmark. Denne fremstilling støtter sig derfor på en database konstrueret af Flemming Mikkelsen som led i en kortlægning af indvandrerorganisationer i Danmark i perioden 1965-2005 (og med sporadiske fortegnelser over indvandrerorganisationer i perioden 2006-2009). Kildematerialet stammer hovedsageligt fra Indenrigsministeriets sagsmapper over indvandrerorganisationer, som i perioden 1982-2001 har søgt om støtte til drift af deres forening. For at komme i betragtning skulle organisationen opfylde nogle betingelser og indsende oplysninger om opbygning, medlemsgrundlag og aktiviteter. Indenrigsministeriets materiale er blevet suppleret med andre kilder såsom aviser, indvandretidsskrifter, dokumenter, interview, m.v., hvilket har gjort det muligt at konstruere en database omfattende 733 indvandrerorganisationer for perioden 1965-2005 (for nærmere omtale se Mikkelsen 2010). Det har langt fra været muligt at registrere

alle indvandrerorganisationer, men materialet er tilstrækkeligt finmasket til, at det giver os en indsigt i den grundlæggende foreningsstruktur og dens udvikling i den nævnte periode.

Tabel 11.1 viser, hvorledes den grundlæggende organisationsstruktur har ændret sig fra de første væresteder og klubber primært for arbejdsmigranter i 1960'erne og frem til 2005, hvor billedet er langt mere sammensat. Som udgangspunkt for tabellen har vi benyttet antallet af nyoprettede organisationer, både fordi det er lettere at finde oplysninger om en organisations oprettelsesdato end dens nedlæggelsesdato, og fordi antallet af nyoprettede foreninger bedre opfanger forandringsprocesser end antallet af eksisterende foreninger (et tal, der endvidere er forbundet med stor usikkerhed).

De første indvandrerorganisationer, der så dagens lys i den nævnte periode, var væresteder og klubber, som overvejende var oprettet af og drevet af danskere og danske institutioner, men fra midten af 1970'erne vinder kulturforeningerne frem. De var som regel oprettet af indvandrerne selv og dækkede en bred vifte af sociale og kulturelle aktiviteter. Klubberne tjente grundlæggende til at integrere indvandrerne i det danske samfund, samtidig med at de var med til at bevare dele af indvandrerens oprindelige kultur og kontakter til hjemlandet og fungere som mødesteder, hvor sociale og økonomiske netværk kunne vedligeholdes og udbygges.

Politiske organisationer har der været mange af. Til at begynde med var det primært indvandrere (herunder også flygtninge) fra Sydamerika og Afrika, som etablerede politiske organisationer, ofte i samarbejde med danske venstreorienterede. Et eksempel er de forskellige politiske grupperinger fra Chile, der dannede 'aflæggere', efterhånden som de kom til Danmark efter diktator Augusto Pinochets kup i september 1973. En del af flygtningene blev dog også indlemmet i allerede eksisterende solidaritetsbevægelser på den danske venstrefløj. Siden oprettedes pakistanske, tyrkiske, iranske, kurdiske, tamilske og eksjugoslaviske politiske foreninger, som overvejende orienterede sig mod forholdene i indvandrerens oprindelseslande, hvorimod de mange multi-etniske politiske foreninger, herunder paraplyorganisationerne, overvejende fokuserede på de politiske forhold i Danmark. En anden større organisationstype er de religiøse organisationer og bevægelser, hvor langt hovedparten er baseret på islam, især sunnitiske retninger, som både på verdensplan og i en dansk kontekst er talmæssigt klart dominerende i forhold til shiitiske grupper. Et andet markant træk i organisationsdannelsen er det stigende antal ungdomsforeninger, idrætsforeninger og kvindeforeninger, som begynder at gøre sig gældende fra begyndelsen af 1980'erne. Alt i alt kan man konstatere, at der over årene er foregået en differentiering af foreningsstrukturen i takt med, at nye generationer er vokset op, og nye indvandrergrupper er kommet til landet.

Tabel 11.1: Organisationstyper 1965-2005 (nyoprettede organisationer).

	1965-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95	1996-00	2001-05
Hjemstavnsforening	0	3	3	3	4	4	4	0
Værested/klub	5	22	1	3	7	2	0	0
Kulturforening	2	9	20	68	68	80	40	4
Faglig organisation	0	0	0	2	4	6	12	2
Religiøs organisation	2	3	3	14	11	9	9	8
Ungdomsforening	0	0	3	7	7	11	16	4
Kvindeforening	0	0	1	6	7	17	13	2
Idrætsklub	0	2	2	3	6	7	0	0
Seniorforening	0	0	0	1	2	0	3	0
Politisk organisation	1	13	12	18	23	13	14	12
Andre organisations- typer	0	0	2	2	6	9	9	6
<i>Total</i>	<i>10</i>	<i>52</i>	<i>47</i>	<i>127</i>	<i>145</i>	<i>158</i>	<i>120</i>	<i>38</i>

Kilde: Indvandrerorganisationer_Mikkelsen_database.

På trods af de førnævnte vanskeligheder med at opgøre antallet af eksisterende indvandrerorganisationer på et givent tidspunkt har vi gjort et forsøg. Resultatet er vist i tabel 11.2.

*Tabel 11.2: Organisationstyper 1971-2005
(eksisterende organisationer i udvalgte perioder i %).*

Organisationstype	1971-75	1981-85	1991-95	2001-05
Hjemstavnsforening	4,8	3,9	3,0	2,7
Værested/klub	43,6	5,3	3,4	1,8
Kulturel forening	17,7	48,1	50,6	44,6
Faglig organisation		1,0	2,5	3,6
Religiøs organisation	8,1	10,5	9,3	11,0
Ungdomsforening		4,8	5,4	7,2
Kvindeforening		3,4	6,4	7,2
Idrætsklub	3,2	2,8	3,9	3,2
Politisk organisation	22,6	17,8	11,3	12,6
Anden organisationstype		2,4	4,3	6,1
<i>Total</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>Antal organisationer</i>	<i>62</i>	<i>208</i>	<i>441</i>	<i>445</i>

Kilde: Jf. tabel 11.1.

Som forventet udgør de kulturelle foreninger langt hovedparten, efterfulgt af de politiske og de religiøse organisationer. Beregninger – som ikke er vist her – viser endvidere, at ‘overlevelseshraten’ for de religiøse organisationer er en del højere end for andre foreningstyper. Fordelt på etnonational gruppe er det tyrkerne, der fremstår som de mest organisationsaktive (hvilket rimer fint med tyrkernes høje grad af politisk organisering, hvilket vi skal se i kapitel 12), mens antallet af multietniske foreninger også er pænt stort.

At det stigende antal ungdomsforeninger og idrætsforeninger er udtryk for en større deltagelse af etniske unge i diverse foreninger er klart nok; man skal imidlertid være opmærksom på, at kulturforeninger, faglige organisationer, kvindeforeninger, religiøse organisationer og politiske organisationer også med en stigende tendens har mobiliseret et betydeligt antal unge de seneste ca. 15 år. Endelig kan man pege på, at etniske unge også er medlemmer af danske foreninger (Rasmussen 2008) og deltager i frivilligt socialt arbejde, samt at der netop

i disse år gøres en øget indsats for at indlemme flere etniske minoritetsunge i forskellige former for frivilligt arbejde og 'dansk' foreningsliv. Blandt andet har Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF) iværksat en større kampagne med dette formål at skabe tættere relationer mellem de etniske ungdomsforeninger og de danske ungdomsforeninger.

Det er de etniske ungdomsforeninger, som står i centrum for denne beretning, og i det følgende vil vi se nærmere på forskellige typer af ungdomsforeninger for etniske minoritetsunge:

- etniske ungdomsforeninger
- idrætsorganisationer
- politiske ungdomsforeninger
- religiøse ungdomsorganisationer
- politisk-religiøse ungdomsbevægelser
- faglig-professionelle ungdomsorganisationer.

Nogle af disse kan underopdeles i mere specifikke organisationstyper, og på det konkrete plan vil nogle organisationer dække flere organisationstyper eller bevæge sig fra en type til en anden i løbet af nogle år, hvilket i nogle tilfælde hænger sammen med, at foreningerne er båret af ganske få ildsjæle, og i takt med, at deres interesser ændrer sig, ændrer foreningerne ofte karakter og fokus. Nogle af de etniske ungdomsforeninger har kun en enkelt etnonational gruppe i deres medlemskreds; andre derimod dækker flere eller må opfattes som deciderede multinationale/multietniske ungdomsorganisationer.

Før vi går videre med en nærmere undersøgelse af de enkelte typer af organisationer og foreninger, vil vi imidlertid opholde os lidt ved en række træk i den individuelle foreningsdeltagelse blandt etniske minoritetsunge. I 2002 foretog Socialforskningsinstituttet (SFI) en undersøgelse af fritidsaktiviteter blandt pakistanter, tyrkere og somaliere (Schmidt 2002) og spurgte i den forbindelse til de unges organisationsdeltagelse. Resultatet er vist i tabel 11.3.

Som det fremgår, er etniske minoritetsunge især aktive i kulturelle foreninger for etniske minoriteter og i indvandrerforeninger, mens færre deltager i danske foreninger. Beregninger (som ikke er vist her) viser endvidere, at kun 30 % af kvinderne er foreningsaktive mod 42 % af mændene. Catinét foretog i 2008 en lignende undersøgelse, hvor spørgsmålet dog blev stillet på en lidt anden måde. Undersøgelsen omfattede personer fra 7 indvandrergrupper, fordelt på alderskategorierne 18-29 år samt 30 år og derover. Resultatet fremgår af tabel 11.4.

For det første kan vi konstatere, at der ikke er den store forskel på niveauet for foreningsdeltagelsen i de to aldersgrupper. Men det er værd at bemærke, at de unges engagement i højere grad end de ældres lægges i religiøse foreninger.

Tabel 11.3: Foreningsdeltagelse blandt pakistanere, somaliere og tyrkere (alder 20-34 år) (%).

Foreningstype	Deltagelse
Danske politiske foreninger	2
Politiske foreninger for etniske minoriteter	3
Danske kulturelle foreninger	8
Kulturelle foreninger for etniske minoriteter	16
Danske religiøse foreninger	1
Religiøse foreninger for etniske minoriteter	8
Indvandrerforeninger	17
Ikke medlem af nogen forening	65
<i>I alt personer</i>	<i>175</i>

Kilde: Schmidt (2002: 129).

Tabel 11.4: Foreningsdeltagelse blandt indvandrere i aldersgrupperne 18-29 år og 30 år og derover (%).

Foreningstype	Deltagelse 18-29 år	Deltagelse 30 år+
Kulturel klub eller forening for etniske minoriteter	9,3	11,0
Politisk forening for etniske minoriteter	1,0	2,3
Religiøs forening for etniske minoriteter	6,9	3,9
Indvandrerforening	3,0	5,0
Ikke medlem af nogen forening for etniske minoriteter	80,2	77,8
<i>I alt personer</i>	<i>334</i>	<i>598</i>

Kilde: IntegrationsStatus 1. halvår 2008.

Det noget lavere tal for foreningsdeltagelsen sammenlignet med SFI's beregninger skyldes givetvis, at SFI dels medtog danske organisationer og dels medtog indvandrergrupper med den højeste organisationsdeltagelse. Man skal dog være opmærksom på, at den lave organisationsdeltagelse er opgjort på et givent tidspunkt og derfor ser bort fra, at en del flere har været organisationsaktive på et

eller andet tidspunkt i deres liv – og i øvrigt kan tænkes at blive det igen. Blandt vores informanter er der mange, der opgiver at have været aktive i foreningslivet i perioder, mens de i andre perioder slet ikke har deltaget i foreningslivet. Variationen i aktivitetsniveau har ifølge de unge selv at gøre med, hvorvidt studier eller arbejde har krævet særligt meget af dem i perioder eller hænger sammen med, at de er flyttet fra en by til en anden og efter flytningen ikke umiddelbart har fundet en lokal forening, der har stemt overens med deres interesser.

Etniske ungdomsforeninger

Flere af vores informanter har deltaget i såkaldt frivilligt socialt arbejde, hvor etnicitet, religion eller kultur ikke har spillet nogen rolle. Det drejer sig om så forskellige ting som at være medhjælper i en ungdomsklub til at varetage udviklingshæmmedes forhold eller deltage i kampagnearbejde i Amnesty International og Dansk Flygtningehjælp. De fleste af vores informanter har dog også på et eller andet tidspunkt været engageret i en organisation for unge indvandrere, som eksempelvis Hussein, der sammen med andre har samlet en gruppe af kurdiske studerende:

»så der skal vi ligesom komme i gang med at hjælpe de unge kurdere, at skabe mønsterbrydere og få dem til at hjælpe andre unge kurdere, for der er mange kurdere, der egentlig ikke ved, hvad det er at være kurder, hvad kurderne har oplevet, hvor deres sprog kommer fra, hvad deres historie er, og hvorfor forældrene opfører sig, som de gør. Hjemmets holdning og kultur. Derfor har vi på en måde så mange problemer, jeg gik i oprør over, bl.a. hvorfor jeg ikke måtte nogle ting, som andre måtte«.

Andre har deltaget i sociale og kulturelle aktiviteter sammen med andre minoritetsunge, uden at det i begyndelsen har haft karakter af formaliseret foreningsliv, men har så ad forskellige veje stiftet bekendtskab med organiseret foreningsarbejde. En af de lidt ældre informanter, Ismail på 34 år, fortæller således, hvordan han som hf-studerende i begyndelsen af 1990'erne hang ud med pakistanere, tyrkere og arabere ved Enghaveparken i København. De spillede fodbold og snakkede om alt muligt. De kom også meget på Vesterbro Bibliotek, spillede skak og diskuterede politik, men »uden at det var organiseret på nogen måde«. På et tidspunkt kom der nogle lidt ældre drenge og piger til, som »bare stillede sig op lidt på fodboldbanen og begyndte at snakke til os om det at være tosproget og indvandrer og hele den der debat, der nu var ... og folk de var sådan rimeligt interesseret, så vi lyttede selvfølgelig til, hvad de havde at sige«.

Ismail og hans venner fandt hurtigt ud af, at de unge, som havde opsøgt dem på fodboldbanen, kom fra en forening ved navn CEMYC (Council of Europe Minority Youth Committee), at de næsten alle var i gang med en længevarende uddannelse, og at de var meget engageret i samfundsforhold:

»Altså, folk var virkelig indstillet på, at nu skulle man ud og gøre noget i samfundet. Folk var ambitiøse, meget ambitiøse, så ... så det var også med en eller anden ambition, jeg gik med i den her gruppe og tænkte, ved du hvad, de har den samme måde som os, forældrene er strenge. I bakspejlet kan man jo godt se fornuften i det, men ... men dengang syntes man jo, de var strenge, ikke«.

CEMYC-Danmark var en af de første ungdomsforeninger, som tog fat om problemerne med at være ung andengenerationsindvandrer i Danmark. Den blev oprettet i 1989 af Europarådet og var fra begyndelsen involveret i politisk arbejde imod racisme og for menneskerettigheder, ligesom der var fokus på uddannelse, arbejdsmarked, medier og kultur. Den beskæftigede sig også med spørgsmålet om de unges selvstændighed i forhold til forældregenerationen og dens mere traditionsbærende organisationer og kan på den måde siges at udgøre det første ambitiøse brud med (majoritetssamfundets og) forældregenerationens 'monopol' på at sætte rammerne for minoriteternes foreningsliv. Etableringen af CEMYC og andre tilsvarende foreninger, der fulgte i dens kølvand, betød, som antropolog Yvonne Mørck (2001) har formuleret det, både en individuel og kollektiv mobilisering – og skønt foreningen ikke længere eksisterer, har den været stærkt medvirkende til, at flere af dens medlemmer senere er blevet aktive i kampen for mindretalsrettigheder og kendte personer i det offentlige liv og i den integrationspolitiske debat.

En anden ungdomsforening, som ligeledes arbejdede for at forbedre etniske minoritetsunges forhold, var G-2. I modsætning til CEMYC, som var multietnisk, bestod G-2 udelukkende af unge med tyrkisk baggrund, der via teaterstykker og kulturarrangementer søgte at komme i dialog med forældregenerationen om konflikt- og tabubelagte emner. Siden fulgte foreningen VISION, der blev dannet i 1999 og især rettede sig mod unge mellem 12 og 30 år. Den tilbød blandt andet lektiehjælp til børn, oprettede såkaldte 'tøsegrupper' (en slags pendant til de mange kommunalt oprettede 'pigeklubber', der er nævnt i kapitel 8) og etablerede også en telefonrådgivning, der betjentes af 8-10 frivillige unge, der rådgav andre unge om så forskellige problematikker som selvmordstanke, incest, diskrimination, mobning og sex (Siim 2003). Som flere andre ungdomsorganisationer blev VISION opbygget med en flad struktur, og belært af de negative erfaringer, som andre foreninger har haft med dårlig presseomtale,

forsøgte stifterne af foreningen fra begyndelsen at holde en vis afstand til medierne og det politiske system. En af VISION's grundlæggere Sameena Basharat siger, at:

»de ikke skal lade deres debatmøder styre af mediernes interesser, men at opgaven i stedet er at tage de diskussioner op, der ikke interesserer medierne. Hun mener, at medierne har for stor magt, og VISION ønsker at være en form for modmagt ved at nå ud til folk, der ikke normalt kommer til orde via deres debatmøder og konferencer. Hun mener, at den kritiske dialog er meget vigtig, og en måde at styrke dialogen på er at sætte folk sammen, der ikke normalt møder hinanden i en diskussion. Hun oplever, at foreningen har magt, fordi foreningsarbejdet når ud til nye mennesker« (Siim 2003: 61).

Politik og religion er emner, som flere ungdomsforeninger søger at undgå at beskæftige sig med, eftersom det efter de unges mening kan være med til at skabe splittelse og dreje aktiviteterne og debatten i en skæv retning. Det gælder blandt andet for den tamilske ungdomsforening Brobyggeren, stiftet februar 2000 på Odense Universitet af unge tamilske akademikere og studerende fra hele landet (www.brobyggeren.dk og *interview med kilden*). Foreningen er rammen om et blad af samme navn, med hvilket man håber at kunne etablere et netværk og samle alle tamilske unge: »Gennem *Brobyggeren* vil vi prøve at skabe en større forståelse for, at vi som tamilske unge har andre behov og problemer end danske unge«, både når det drejer sig om identitetskrise, problemer med kærlighed, valg af uddannelse og lignende. I bladet debatteres (som nævnt i kapitel 9 og 10) tabuer og uskrevne regler samt de traditioner i det tamilske miljø, som de unge opfatter som hæmmende for deres integration og personlige udvikling: »Det har været med til at starte en debat i de lukkede tamilske kredse og åbne op for en mere mangfoldig og nuanceret livsopfattelse«. *Brobyggeren* søger dermed at markere et ståsted mellem på den ene side helt at lade sig opsluge i det danske samfund i en form for assimilation, hvilket ikke ville åbne op for at debattere de problematikker, som de tamilske unge oplever som specifikke for dem, og på den anden side at markere en anderledeshed og autonomi i forhold til forældre-generationens politiske engagement.

De unges etablering af egne foreninger skal dog sjældent ses som et entydigt opgør eller brud med forældre-generationens engagement, men skal snarere opfattes som en proces, der forløber i forlængelse af og med inspiration fra forældrenes praksis – men tilpasset de unges egen erfaringsverden og ofte med inspiration fra andre etniske minoritetsgrupper eller fra det danske majoritets-samfund.

Flere ungdomsforeninger er da også vokset ud af tidligere indvandrerforeninger for voksne, således som det er tilfældet med Vejle Ungdoms- og Kulturforening. VFUK begyndte som et mødested for tyrkiske indvandrere midt i 1980'erne, men i takt med, at nye generationer kom til, målrettede foreningen flere og flere af sine aktiviteter mod børn og unge. I dag er der lektiehjælp, tyrkisk dans, etnisk kunst, fodbold, studieture til Tyrkiet og mange andre ting for børn og unge. Ahmet Incikli, formand for VFUK, siger herom, at »vi vil gerne bygge bro og udvikle børn og unge i området, så de bliver en del af samfundet, men stadig er bevidste om deres kulturelle og religiøse rødder«. Selv har han haft brug for at finde et ståsted mellem sin familiebaggrund og majoritetssamfundet, hvor han på en eller anden måde følte sig anderledes:

»At sidde sammen med andre tyrkere har hjulpet mig rigtig meget. Det giver svar på mange spørgsmål. Hvem er jeg, og hvad laver jeg her? Det har hjulpet mig til at finde min egen identitet. Og man bliver ligesom en stærkere person og kan bedre klare sig, når man accepterer og kender sin baggrund« (*Frivillig* 2009).

De monoetnisk baserede foreninger fylder som nævnt mindre blandt de unge end blandt deres forældre, hvilket nok især hænger sammen med, at mange af de unge orienterer sig lige så meget mod andre minoritetsunge med anden etnisk baggrund end dem selv, og at deres tilknytning til oprindelseslandet er svagere end forældregenerationens. Uzma Ahmed Andresen, der er barn af pakistanske arbejdsmigranter og født og opvokset i Danmark, beskriver bevægelsen fra forældregenerationens foreningsliv til de unges egne foreninger således:

»Forældregenerationen har været meget engageret i et rent pakistansk miljø. De identificerede sig ofte med et bestemt politisk parti eller en bestemt politisk fraktion i Pakistan og organiserede sig efter samme skillelinjer i Danmark. I et fremmed land betyder sådan noget som zaat, der blandt andet baserer sig på kaste, slægtskab og økonomisk status, ikke så meget. Så det var ofte de politiske retninger, der var afgørende for, hvem man organiserede sig sammen med. Religion spillede også en rolle. Der har været forskellige moskeer, som tilhører forskellige retninger inden for islam og forskellige pakistanske bevægelser. Det var sådan noget, de orienterede sig efter. 'Hvilken moské hører du til?'. De kategoriserede hinanden på den måde, og de forskellige moskémiljøer rivaliserede om at have indflydelse og status blandt pakistanere i Danmark. Det at være tilknyttet en bestemt moské var et afgørende tilhørsforhold, som betød meget for identiteten. Det var et fællesskab, som gav styrke og adskilte én

fra de andre. Folk fra forskellige moskeer taler stadig ikke med hinanden. Det er noget, vores forældre har haft med fra Pakistan. Men der synes jeg egentlig, at der er andre tendenser blandt de unge. Vi har mest været organiseret i foreninger, som er gået mere på tværs. Der har været OPSA [Organisationen af Pakistanske Studerende og Akademikere] eller forskellige ungdomsafdelinger inden for nogle af de foreninger, forældrene har etableret. Men der har også været ting, som er blevet sat i gang af de unge progressive mænd, der ligesom har villet etablere noget uafhængigt af forældrene. Det har vi også set i det tyrkiske og tamilske miljø, hvor mange også har samlet sig efter etnicitet og har været meget bevidste om at markere sig ud fra sin etniske baggrund og været stolte af den« (*Interview med kilden* januar 2010).

At Uzma Ahmed Andresen fremhæver de unge mænd som særligt aktive er ikke tilfældigt. Som påpeget tidligere i dette kapitel er det især mændene, der har været aktive i det formaliserede foreningsarbejde, hvilket også gælder flertallet af de idrætsorganisationer og sportsklubber, der er tæt forbundet med og nogle gange direkte udsprunget af de etniske ungdomsorganisationer. Det er disse idrætsforeninger og sportsklubber, vi nu vender os mod.

Idrætsforeninger

Flere af sportsklubberne er udgået fra eller har tilknytning til de etnonationale kulturforeninger (der er dog også eksempler på det modsatte) og er i flere tilfælde opkaldt efter byer eller områder i det tidligere hjemland. Som eksempel på to fodboldklubber dannet i 1970'erne kan nævnes den jugoslaviske Slavija og den jugoslavisk-makedonske Prespa, mens Dantam IF er en idrætsforening stiftet i 1987 for tamiler i Herning, og hvis aktiviteter rækker fra fodbold, volleyball og cricket til badminton, svømning og selvforsvar. I 1993 var der 16 tamilske fodboldklubber i Danmark samlet i Tamilsk Boldspils Union.

De fleste idrætsklubber har, ligesom de politiske og kulturelle indvandrerforeninger, i første omgang været etableret som monoetniske og monokulturelle organisationer. Men i 1987 opstod der en afgørende undtagelse fra denne regel, da tyrkiske Huseyin Atcken samlede unge indvandrere fra Tyrkiet, Iran, Irak, Libanon og Danmark i Tyrkisk Boldklub. Baggrunden for det banebrydende organisatoriske initiativ var Atckens mangeårige arbejde med unge indvandrere, og målet med den nye alliance var at nedbryde sprogbarrierer og skabe venskaber på tværs af etnicitet. Atckens tankegang var dengang forholdsvis ny, men er i dag almindeligt udbredt blandt ledere i de mange idrætsforeninger for indvan-

drere, ligesom den også findes blandt ledere i danske foreninger, der arbejder på at integrere unge med etnisk minoritetsbaggrund i de danskdominerede klubber. Tendensen er siden Atckens tiltag gået i retning af, at idrætslivet organiseres på tværs af etniske skel og meget ofte også på en måde, der har til formål at skabe integration mellem majoriteten og de forskellige minoritetsgrupper.

Alligevel opstår der fortsat sportsklubber på baggrund af unge indvandreres ønske om at være sammen på egne præmisser, og fordi de danske idrætsforeninger til tider kan virke bureaukratiske og afvisende på de unge indvandrere. Mikail Erman ønskede således at spille sammen med andre indvandrerunge, han kendte fra boligkvarteret og arbejdet, men kunne ikke få tilladelse fra den lokale klub til at danne et decideret indvandrerhold. Derfor oprettede han og fik godkendt en forening under navnet Toros Sport 95. Til at begynde med fungerede den som en fodboldklub; senere kom andre sportsgrene som volleyball og basketball til, og senest er der blevet oprettet gymnastik- og svømmehold for kvinder i klubben, hvilket har øget medlemstallet betragteligt. Desuden er klubben engageret i samfundslivet og forsøger også at bygge bro til etniske danskere:

»Vi prøver samtidig at arrangere andre aktiviteter som f.eks. skovtur, hvor mange danskere deltager. Så har vi uddannelsesdage, hvor forskellige mennesker kommer og holder foredrag om deres fag og arbejde, som unge kan interessere sig for og rette spørgsmål til« (*Samspil* 7 2001: 12).

For mange unge indvandrere udgør den »etniske klub en alternativ sfære«; klubben »fungerer som et fælles mødested, hvor de unge dels får mulighed for at dyrke idræt, dels kan diskutere deres fælles oplevelser, tanker og problemer med andre, som forstår dem og er interesseret i at lytte« som ledelses- og organisationskonsulent Rasmus Åradsson (2000: 42) formulerer det i en undersøgelse af etniske fodboldklubber. Ud over at repræsentere et forståelses- og erfaringsfællesskab danner foreningerne ifølge Åradsson et netværk af tjenester, information og penge og fungerer til tider også som en slags jobformidling, blandt andet fordi nogle af spillerne er selvstændige erhvervsdrivende og ofte har brug for ekstra arbejdskraft eller kender andre, der kan bruge en ledig hånd.

Visse af klubberne er meget velorganiserede med ungdomsafdelinger, klublokaler, sponsorer, kontingentopkrævning, nedskrevne vedtægter og en betydelig omsætning i kraft af salg i forbindelse med større fest- og sportsarrangementer. Andre har hverken klublokaler eller omklædningsfaciliteter og opkræver ikke kontingent, men alene turneringsafgift. Et andet skisma, man kan spore i landskabet af etniske idrætsforeninger, er, at der i flere af de etnionationale sportsklubber foregår en kamp mellem »de nationalistiske kræfter«,

som ønsker at bevare den nationale kultur og egenart som omdrejningspunkt for klublivet og »de mere progressive kræfter«, som går ind for fornyelse og søger at styrke integrationsprocessen i klubben (Åradsson 2000: 41).

Det samme skisma kan siges at gøre sig gældende for nogle af de muslimske foreninger og organisationer, der er emnet for næste afsnit. En del af dem er ligesom idrætsklubberne opstået som monoetniske foreninger, mens andre – især flere af de nyere – er mere tværnationale i deres tilgang og har ofte en mere politisk dagsorden og er i højere grad engageret i dialog med ikke-muslimske organisationer.

Muslimske ungdomsorganisationer og politisk-religiøse ungdomsbevægelser

»Stigningen i antallet af godkendte trossamfund, såvel kristne migrantmenigheder som muslimske, buddhistiske og hinduistiske menigheder, siger derfor også noget om integrationsprocessen. Mange vælger at ansøge om status som trossamfund for at få blåstempling som 'rigtig dansk' religiøs gruppe på lige fod med andre, godkendt af den danske stat, og genkendelig og på papiret accepteret i det offentlige rum. At få forkyn-dervisum til den religiøse specialist – præsten, imamen, munken – kan dog også være et mål i sig selv i opnåelsen af status som trossamfund«. (...) »Det er ikke et krav for religiøse grupper i Danmark, at de ansøger om at blive godkendt. Når en religiøs gruppe bliver et godkendt trossamfund betyder det at blive en del af det offentlige rum. Stigningen i antallet af godkendte trossamfund betyder således, at flere trossamfund er blevet offentlige. Man kan også sige, at de religiøse minoriteter er blevet mere synlige«.

Sådan skriver religionssociolog Lene Kühle i indledningen til e-publikationen *Religion i Danmark* 2009. Af publikationen fremgår det, hvordan indvandringen i stigende grad har sat sit præg på det religiøse landskab. Langt de fleste af de indvandrere og efterkommere, der befinder sig i Danmark, bekender sig således til andre religioner og trosretninger end evangelisk-luthersk kristendom, primært andre kristne trosretninger, islam, buddhisme og hinduisme. Det er også baggrunden for, at antallet af godkendte trossamfund ifølge publikationen er steget fra 62 til 104 i perioden fra 1999 til 2009. Antallet af muslimske trossamfund er fordoblet i samme periode, og inkluderer man muslimske grupper uden status som trossamfund, er antallet af registrerede muslimske grupper fire-doblet.

Denne stigning skyldes dels, at flere allerede eksisterende grupper er blevet registreret, men også at flere er kommet til. Dels er der i løbet af de seneste årtier kommet flygtninge og indvandrere fra en lang række forskellige lande med store muslimske befolkningsgrupper, og en del af disse flygtninge og indvandrere har videreført deres religiøse engagement ved at organisere sig i trossamfund og foreninger i Danmark. Desuden har en del af de unge muslimer, både nyttilkomne, men i særlig grad efterkommere, organiseret sig i nye foreninger og grupper enten som knopskydninger på forældregenerationens foreninger eller i form af nyetablerede grupper. Som vi så i kapitel 10, er en del af disse grupper opstået som en del af en proces, hvor de unge i højere grad er begyndt at identificere sig religiøst i stedet for kulturelt eller etnisk og i et forsøg på at sammentænke begreber som danskhed og islam.

Ifølge førnævnte publikation fra Aarhus Universitet er der i dag omkring 205.000 personer med muslimsk baggrund eller muslimsk tilhørsforhold i Danmark. Dette tal er dog blevet anfægtet af andre nylige undersøgelser og opgørelser, som sætter tallet lavere, idet disse fraregner en del af de migranter og efterkommere med rødder i muslimsk dominerede lande ud fra en formodning om, at mange af disse reelt ikke føler noget tilhørsforhold til islam. Det nævnes da også i førnævnte publikation, at »for mange er muslim mere en etnisk identitet end en religiøs« – forstået på den måde, at f.eks. mange personer med rødder i Tyrkiet opfatter kategorien 'muslim' som uløseligt forbundet med kategorien 'tyrker', uden at det betyder, at de selv udøver nogen særlig religiøs praksis.

Kigger vi nærmere på de godkendte trossamfund udgør disse for muslimernes vedkommende knap halvdelen af de registrerede moskeer, og det antages, at de godkendte trossamfund har et samlet medlemstal på ca. 22.000 personer, altså ca. en tiendedel af det samlede antal muslimer i Danmark. Desuden deltager skønsmæssigt kun en fjerdedel af disse jævnlige i en fredagsbøn. Der er ifølge årbogen *Religion i Danmark* i alt 57 godkendte muslimske trossamfund, som stadig er aktive, og disse er samlet i 18 organisationer. Det betyder, at ca. halvdelen af moskeerne i Danmark har ansøgt om og opnået status som et godkendt trossamfund. Der er både shiitiske og sunnitiske trossamfund, langt de fleste er dog – ligesom på globalt plan – sunnitiske. To muslimske paraplyorganisationer forsøger at repræsentere islam i den danske offentlighed: Muslimernes Fællesråd, der hævder at have ca. 45.000 medlemmer bag sig, og Dansk Muslimsk Union, der angiver, at de består af 28 foreninger under 6 muslimske organisationer repræsenterende i alt ca. 3500 medlemmer. Begge organiserer kun sunnitiske grupper.

De nævnte organisationer har både ældre og yngre blandt deres medlemmer, og naturligvis kommer der også unge mennesker ved fredagsbønnen. Det er dog karakteristisk, som vi var inde på i kapitel 10, at ret få unge muslimer jævnlige

deltager i fredagsbønnen, og selv blandt de religiøst engagerede er det et fåtal, der sætter imamerne højt som autoriteter i forhold til tolkning og udlægning af Koranen. I stedet søger de information på internet, via arabisk satellit-tv, i oversatte værker af arabiske eller europæiske muslimske tænkere og i selvbestaldede læsegrupper og foreninger. En del unge muslimer er således aktive i uformelle netværk eller formelle organisationer, der ikke er anerkendt som trossamfund, men som har forskellige former for undervisningsaktiviteter og ofte også informationsaktiviteter, der retter sig mod det omgivende samfund. Denne udvikling kendes fra flere europæiske lande, hvor unge muslimer har udvist en større grad af aktivisme end deres forældre og deltaget ivrigt i samfundslivet ofte med et politisk sigte (Mandaville 2003). Nogle af de samme tendenser genfindes i Danmark og kommer til udtryk i de muslimske ungdomsorganisationer, som har set dagens lys fra slutningen af 1980'erne og frem. Det drejer sig blandt andet om følgende organisationer og bevægelser, hvoraf nogle af de mest betydningsfulde vil blive omtalt nærmere:

- Muslim Youth League, MYL (etableret 1986)
- Muslim Women's League (1989)
- Foreningen af Studerende Muslimer, FASM (1988)
- Organisationen for Pakistanske Studerende og Akademikere, OPSA (1993)
- Hizb ut-Tahrir (1994)
- Islamic Student Organization, ISO (1995)
- Muslimsk Ungdom i Danmark, MUNIDA (1995)
- Studerendes Internationale Fællesorganisation, SIFO (1997)
- Frie Forenede Muslimeres Bevægelse, FFMB (1997)
- Danmarks Forenede Cybermuslimer, DFC (1998)
- Forum for Kritiske Muslimer (2001)
- The Network (2001)
- Muslimernes Landsorganisation, MLO (2002)
- Muslimer i Dialog (2003).

Disse og andre muslimske ungdomsorganisationer er med til at cementere billedet af en islamisk ungdom i bevægelse. Flere af dem har rod i studentermiljøer, og der er ikke tvivl om, at det er de veluddannede, som fører an. Foreningen af Studerende Muslimer (FASM) blev oprettet i 1988 og tiltrak unge fra Tyrkiet, Jordan, Marokko og Pakistan. Den havde filialer i København, Odense og Århus, og de fleste medlemmer var studerende enten på et gymnasium eller en videregående uddannelse. Foreningen havde til formål at »bygge bro mellem det at være bevidst muslim og at leve i et ikke-muslimsk samfund« (Schmidt 2003: 53). Islam skal formuleres på dansk, som landsformanden Fatih Alev udtrykte

det, med respekt for det danske samfund og uden tilknytning til udenlandske muslimske bevægelser. FASM udviklede sig til en forening, der afholdt møder og foredrag om alt fra islam og menneskerettigheder, familiesammenføring i forbindelse med ægteskab til islams kvindesyn, men der blev lagt særligt vægt på at holde introducerende foredrag om islam for folkeskole- og gymnasieelever. FASM søgte i det hele taget at fremstå som en »muslimsk stemme« på dansk og at bygge bro mellem muslimer og ikke-muslimer i det danske samfund, ikke mindst fordi majoritetsbefolkningens viden om islam ifølge FASM var enten ganske minimal eller præget af forvrængede forestillinger og fordomme, og fordi der med foreningens ord foregik en »heksejagt på islam«. I 2002 etableredes Muslimernes Landsorganisation (MLO), i hvilken forbindelse FASM nedlagde sit selvstændige virke.

Fatih Alev, som havde været landsformand for FASM, var i 1998 med til at danne Danmarks Forenede Cybermuslimer (DFC) med inspiration fra Sverige, hvor der tidligere på året var blevet etableret en lignende internetbaseret liste (Schmidt 2003; Simonsen 2003). DFC består blandt andet af et debatforum tilknyttet hjemmesiden www.islam.dk. Ved at være til stede på nettet og etablere et forholdsvis åbent forum, hvor også ikke-muslimer kan få adgang, er, ifølge Fatih Alev, udtryk for, at folkene bag hjemmesiden ønsker at »demonstrere, at vi ikke har noget at skjule«. Alev mener også, at DFC har formået at skabe større og tættere kontakt blandt aktive muslimer i Danmark. Debatforummet har dog også i perioder været præget af interne konflikter og positioneringer, og listen mistede i visse perioder mange medlemmer på grund af de ofte hidsige debatter bl.a. mellem sunni- og shia-muslimer. Alev havde i disse perioder en hård tjans som ordstyrer, der skulle forsøge at sikre, at listens adfærdskodeks blev overholdt.

Muslim Youth League (MYL) og Women Youth League (WYL) er udsprunget af Minhaj ul-Quran (Koranens Vej) og henvender sig især til unge med pakistansk baggrund. De to ungdomsorganisationer var, som formuleret af Garbi Schmidt (2007), længe toneangivende i det organiserede muslimske ungdomsmiljø, hvor de pakistanske unge også har markeret sig som nogle af de bedst uddannede, og de to foreninger havde i en årrække afgørende betydning for, hvordan det muslimske ungdomsarbejde blev kendt i en bredere offentlighed. Indadtil tilbød afdelingerne religionsundervisning, afholdt studiekredse for medlemmerne og udgav sit eget magasin, *MYL Friday Newsflash*. Udadtil ønskede man at gøre op med de negative forestillinger om islam i den offentlige debat og stod i den forbindelse for flere velbesøgte arrangementer med danske forskere, politikere og internationale talere. Nogle af medlemmerne – blandt andre Mona Sheikh – stillede op for det Radikale Venstre, men blev i en heftig mediedebat anklaget for at arbejde for et islamisk verdensherredømme og at gå ind for dødsstraf. Denne miskreditering af både MYL, WYL og Minhaj

ul-Quran fik til følge, at Sheikh og flere andre unge muslimer trak sig fra den partipolitiske scene og var endvidere med til at svække ungdomsforeningernes gennemslagskraft i offentligheden. En senere intern strid i Minhaj ul-Quran om penge til valgkampen i Pakistan fik til følge, at mange af de unge forlod MYL og WYL for at danne foreningen Muslimer i Dialog i 2003 – et skridt i retning af, at flere pakistanske unge blev engageret i tværetniske snarere end pakistansk baserede muslimske foreninger.

OPSA er en sammenslutning af studenterforeningerne Pakistansk Organisation af Medicinere og S sammenslutningen af Pakistanske Ingeniørstuderende, tilsammen kendt under navnet Organisationen af Pakistanske Studerende og Akademikere. Foreningen er stort set ikke aktiv længere, men var i en årrække toneangivende i det pakistanske ungdomsmiljø sammen med de tidligere nævnte foreninger.

Islamic Student Organization, ISO, har en klar målsætning om at:

»udbrede den islamiske tro og den arabiske kultur på højere uddannelsessteder. ISO er et studenterpolitisk netværk, der i form af deres baggrund og/eller tro ønsker at organisere sig« (*Newsletter 6, 1996*).

ISO arrangerer rusture »uden druk og narko under gode forhold i islamiske kulturcentre og moskeer«; man råder over legater og stipendier til muslimske studerende, religiøse programmer og en »kæmpe fatwa-database med svar på alle de religiøse og filosofiske problemer du som muslim kan komme ud for at møde i dit liv som student«. Man deltog i den stiftende generalforsamling for Islamisk-Kristent Studiecenter og tilsluttede sig 26. oktober 1996 en demonstration mod den italienske ambassade som led i en »verdensomspændende« protest mod Italiens udryddelse af liberiere før 2. Verdenskrig. Hvor mange aktiviteter ISO har i dag er uklart. Organisationen er blevet beskyldt for at have tætte forbindelser til både det libyske regime og til den shiitiske Hizbollah-bevægelse i Libanon, og udokumenterede påstande i danske aviser har beskrevet ISO som en forløber for Hizb ut-Tahrir, hvilket dog ikke er bekræftet af den forskning, der er lavet i muslimske ungdomsorganisationer. Det er dog muligt, at der kan være et personsammenfald mellem tidligere medlemmer af ISO og sympatisører med eller medlemmer af Hizb ut-Tahrir. Begge organisationer er karakteriseret ved radikale politiske holdninger og en kras retorik.

Som en form for modpol til ISO's stærkt politiske og radikale profil finder vi MUNIDA – Muslimske Ungdom i Danmark, som tilbyder en islamisk tilgang til dagligdagen og lægger vægt på at forstå og praktisere islam og at »bidrage på en fornuftig måde til det samfund vi lever i og ved at have gode relationer til ethvert individ«. Her er tale om en hverdagsorienteret tilgang, og tilbuddene

til medlemmerne er ofte designet til at give dem større viden, men også praktisk anvendelige redskaber, de kan få glæde af i forbindelse med studier og job-søgning. På foreningens aktivitetskalender for foråret 2010 stod bl.a. sociale arrangementer som skøjtetur og skitur, fest, generalforsamling, introkurser for konvertitter samt foredrag med gæsteforelæsere fra udlandet. Foreningen er tilknyttet WAKF, Det Islamiske Trossamfund, som er kendt for en forholdsvis konservativ sunnitisk islamtolkning – og blev især tidligere i offentligheden forbundet med den palæstinensiskfødte imam Abu Laban, som MUNIDA da også angiver som den væsentligste inspirationskilde til foreningens grundlæggelse. MUNIDA fremstår velorganiseret og professionel med en jævnlgt opdateret hjemmeside og en række forskellige udvalg, der står for PR & kommunikation, teknik, sociale arrangementer, undervisning, økonomi m.m. En del af foreningens arrangementer er kun for medlemmer, men der er også mange åbne arrangementer, og foreningen gør i det hele taget meget ud af at fremstå professionel og åben over for offentligheden. På hjemmesiden præsenterer foreningen sig blandt andet med følgende ordlyd:

»Vi ser det som vores vigtigste opgave at vejlede og motivere unge muslimer i Danmark til at blive velfungerende borgere, som deltager aktivt i det danske samfund, men som samtidig har en sand islamisk forståelse. Vi søger derfor flere hovedmål. At kende sin Gud og have indsigt i formålet med livet, at tilegne sig grundlæggende islamisk viden, at efterleve den høje moralske standard, man som muslim er forpligtet til, og at indgå i det danske samfund som afbalancerede rollemodeller, der aktivt bidrager til samfundets bedste. En muslim med en grundlæggende islamisk forståelse vil udmønte sig i en person, som er i balance med sig selv og derfor vil være i stand til at klare de udfordringer, der hører med til at leve i et moderne samfund. Dette skyldes, at islam opfordrer til at stræbe efter viden og deltage aktivt i det samfund, man befinder sig i.«

MUNIDA lægger desuden vægt på at være en tværetnisk forening, som realiserer princippet om islam som en religion, der overskrider etniske, nationale og kulturelle grænser:

»I Munida lægger vi vægt på at have et stærkt fællesskab medlemmerne imellem. Vi er åbne over for alle uanset etnisk herkomst. Herved prøver vi at leve op til islams smukke universelle budskab. Dette budskab afspejler sig også i Munidas medlemskare, som består af personer, der har deres oprindelse fra vidt forskellige lande og vidt forskellige kontinenter« (www.munida.dk).

En anden ungdomsforening, Forum for Kritiske Muslimer, henvender sig også primært til studerende og organiserer også medlemmer med forskellig etnisk baggrund. Forum for Kritiske Muslimer er desuden karakteriseret ved at rette mange af sine aktiviteter mod majoritetssamfundet; dels afholder foreningen med jævne mellemrum dialog- og debatmøder om aktuelle samfundsspørgsmål, integration og religionsdialog, dels er der månedlige koran-møder, hvor foreningens medlemmer og andre muslimer mødes til koran-fortolkning. Også ikke-muslimer er velkomne. Foreningen baserer sit arbejde på fire principper eller værdier: fornuft, fornyelse, kritik (og her understreges det på foreningens hjemmeside, at selvkritik er den vigtigste form for kritik) samt mangfoldighed. Om foreningens virke og formål står der uddybende i foreningens manifest:

»Foreningen arbejder for en rationel, dynamisk og åben koranforståelse der forsøger at finde og bruge sine moralske, filosofiske, politiske og spirituelle værdier: lighed for alle uanset køn, race, nationalitet, social status eller religion. I stedet for blindt at efterligne andre muslimers overleveringer og fortolkninger af Koranen, opfordrer vi den enkelte til at bruge sin fornuft og selv studere Koranen. I denne proces er det afgørende at finde en vejleder som har viden. Vi tager udgangspunkt i, at Gud har givet os et intellekt, der gør os i stand til at fortolke og levendegøre det Ord, Han har åbenbaret for os. Vi tror på, at den enkelte skal søge at forstå Koranen ved at skabe en balance mellem fornuften og hjertet i fortolkningen af Koranen. Nogle af Koranens vers er fastlagte, mens andre skal underkastes fortolkning«.

Talsperson og forkvinde for Forum for Kritiske Muslimer er Sherin Khankan, en ung kvinde, der på mange måder eksemplificerer og repræsenterer foreningens grundlæggende værdier. Khankan er uddannet cand.mag. i religionssociologi og filosofi og har specialiseret sig i islam og udviklingen i det moderne Mellemøsten. Hun fungerer som underviser, foredragsholder, skribent og samfundsdebattør, ligesom hun – som nævnt tidligere i dette kapitel – i en kort periode var politisk aktiv i Det Radikale Venstre. Som barn af et kristent-muslimsk ægtepar er hun vokset op med religionsdialog og kulturmøde i praksis, og det er blandt andet med udgangspunkt heri, at hun optræder som fortæller for dialog, fredelig sameksistens og sammentænkning af islam, menneskerettigheder og demokrati. Hendes ofte uortodokse og spirituelt baserede tilgang til islam, samt hendes positive omtale af 'euro-islams grundlægger', Tariq Ramadan, har medført stærk kritik fra dele af det muslimske ungdomsmiljø, der blandt andet har kritiseret hende for at gå på kompromis med islams principper for at tækkes majoritetssamfundet. Andre har rost hende for at give et moderne og tillidsvækkende

billede af islam og give unge muslimer en stærk kvindelig stemme i den offentlige debat. Foreningens debattmøder har typisk behandlet kontroversielle emner som kvinders rettigheder i islam, forholdet mellem islam og demokrati og forholdet mellem islam og politik. Sidstnævnte har især givet anledning til debat, og foreningen er både af muslimer og ikke-muslimer blevet kritiseret for ikke at melde klart ud, hvordan de forholder sig til adskillelse af religion og politik. Det har fået foreningen til at offentliggøre en præcisering af dens syn på dette forhold, hvoraf et uddrag bringes her:

»Diskuterer man adskillelse mellem politik og religion, må der sondres mellem to forskellige niveauer: det individuelle og det samfundsmæssige. På individuelt plan er hvert enkelt menneskes tænkning naturligvis ikke opdelt i en politisk og en religiøs del. Tænker man religiøst, kan religiøst prægede holdninger også afspejle sig i politiske holdninger. Det kan næppe være anderledes, og i denne forstand kan man ikke adskille religion og politik. Denne observation bringer dog ikke debatten ret langt. Selvom vi ikke opdeler vores tænkning i to dele, kan vi jo alligevel godt mene, at politiske systemer skal bygge på en institutionel adskillelse af religion og politik«.

Ud over afholdelse af debat- og koran-møder tilbyder foreningen 'ansigt-til-ansigt kvinderådgivning', der forstås af Sherin Khankan og syv andre muslimske kvinder med baggrund i så forskellige lande som Pakistan, Syrien, Marokko, Jordan, Afghanistan og Danmark. Ifølge hjemmesiden er rådgivningen et tilbud til kvinder, der tumler med rodløshed og ensomhed, føler sig diskrimineret, er stressede, ulykkeligt forelsket eller ulykkeligt gift, muslim og forelsket i en ikke-muslim eller ikke-muslim og forelsket i en muslim, overvejer at konvertere til islam.

Som det fremgår af ovenstående gennemgang, er landskabet af politisk-muslimske ungdomsorganisationer varieret og mangfoldigt, og der er stor forskel på foreningernes fokus og politiske profil. Sammenfattende kan man sige, at de politisk-muslimske ungdomsorganisationer for manges vedkommende nok repræsenterer en offensiv og aktiv islam, men langt de fleste er moderate og arbejder på en ligeværdig dialog mellem muslimer og ikke-muslimer. Hizb ut-Tahrir (Frihedspartiet) falder dog noget uden for denne diskurs pga. organisationens militante retorik og det faktum, at den har været dygtig til at udnytte medierne og provokere offentligheden (Grøndahl et al. 2003) – hvilket har medført, at den har fået langt større opmærksomhed, end dens medlemstal umiddelbart retfærdiggør. Hizb ut-Tahrirs taler og pressemeddelelser er karakteriseret ved krasse og ofte temmelig ensidige udfald mod vestlige værdier og demokrati

samt mod såkaldt islamiske regeringers undertrykkelse af deres egne befolkninger og deres – i Hizb ut-Tahrirs øjne – uislamiske adfærd. Organisationen opererer med et sort-hvidt verdensbillede, hvor fjender og venner kan identificeres ganske klart, og hvor Israel-Palæstina-konflikten, krigen i Afghanistan og Irak samt andre regionale og globale konflikter indskrives i simple forklaringsmodeller, hvor muslimer ses som ofre for alliancer mellem vestlige magter og korrupte muslimske regeringer. Israel og USA er blandt yndlingsaversionerne, og foreningen har flere gange rettet voldsomme verbale angreb på og trusler mod jøder, hvilket har ført til domme for racisme og trusler mod foreningens danske talsperson, Fadi Abdullatif.

Ideologisk arbejder Hizb ut-Tahrir for at realisere en islamisk storstat – kalifatet – og fastholder, at islam er uforenelig med moderne vestligt demokrati, samt at integration skader muslimske værdier. Bevægelsen blev grundlagt i Libanon i 1952; den har europæisk hovedkvarter i England og organisationer i flere andre vestlige og arabiske lande. Hizb ut-Tahrir gjorde sig først bemærket i Danmark, nærmere betegnet på Nørrebro i København, i 1994. Den rekrutterer både blandt unge 'rødder', som gives en religiøs identitet som alternativ til identiteten som bandemedlem og utilpasset indvandrer, og blandt studerende fra arabiske lande, Tyrkiet, Afghanistan, Pakistan m.fl. Også danske konvertitter er blandt foreningens sympatisører og medlemmer. Medlemstallet oplyses ikke, men i miljøet antager man, at tilhængerskaren ligger på mellem 500 og et par tusinde – fordelt på flest mænd, med en voksende kvindeafdeling. Det samlede antal egentlige medlemmer er dog næppe vokset betydeligt de seneste 10 år, blandt andet fordi egentligt medlemskab kræver fortrolighed med og erklæret loyalitet over for de mange obligatoriske tekster, der er forfattet af partiets grundlægger og udgør foreningens teoretiske grundlag. Det er med udgangspunkt i denne 'kanon', at Hizb ut-Tahrir vender sig imod en politisk-demokratisk styreform og retter kritik mod både kapitalisme, socialisme og nationalisme. Endemålet, kalifatet, beskrives også i grundlæggende tekster, om end dets konkrete udformning ikke er særlig indgående. Heller ikke processen frem mod etableringen af kalifatet skildres i særlig overbevisende detaljer. Men det fremgår dog af grundlæggerens tekster og medlemmernes forståelse heraf, at vejen til kalifatet ikke bør gå via væbnet kamp mod statsmagten eller andre former for terrorlignende aktiviteter, om end man ifølge partiet kan forestille sig, at de mange sympatisører, man forestiller sig at få blandt undertrykte muslimer i den arabiske verden, på et tidspunkt vil vende sig mod magthaverne med voldelige midler. Blandt andet på grund af partiets kritik af magthaverne i den arabisk-muslimske verden er partiet forbudt i de fleste af disse lande, ligesom den også er forbudt i Tyskland og Sverige med henvisning til dens antidemokratiske retorik og dens hadefulde udfald mod minoritetsgrupper.

Også i Danmark har det været diskuteret, om foreningen bør eller kan forbydes ifølge dansk lov, men rigsadvokatens vurdering har været, at det ikke er muligt at opløse foreningen, da det ikke kan sandsynliggøres eller bevises, at den virker ved vold eller andre ulovlige midler. Foreningens demonstrationer og massemøder i Danmark er da også forløbet fredeligt, om end de har tiltrukket massiv medieomtale. Tv-billeder af de mange tilhørere ved foreningens årlige møder i Nørrebrohallen har resulteret i gisninger om stigende medlemstal og massiv opbakning til antidemokratiske ideer blandt muslimer i Danmark. Det vurderes af flere forskere, at Hizb ut-Tahrir til en vis grad bidrager til en organisatorisk radikalisering af unge muslimer i Danmark, men også at der ingen tegn er på en egentlig militant radikalisering omkring gruppen.

Når gruppen har en vis tiltrækningskraft på unge muslimer, skyldes det formodentlig, at mange unge med muslimsk baggrund er stærkt optaget af de globale og regionale konflikter, som Hizb ut-Tahrir dygtigt formår at inddrage i dens politiske analyser og retoriske udfald mod både muslimske og ikke-muslimske magthavere. Hizb ut-Tahrirs provokatoriske og grænsesøgende offentlige optræden repræsenterer for nogle unge muslimer utvivlsomt en fascinerende form for ungdomsoprør, der både retter sig mod det danske majoritetssamfunds institutioner og mod den ældre generation af muslimske indvandrere, der i nogle unges øjne har taget til takke med en alt for marginal og anonym rolle i det danske samfund. Hizb ut-Tahrir repræsenterer en ungdommelig muslimsk stemme, der tør tale autoriteter og magthavere midt imod, og som – trods deres ‘offer-retorik’ – også fremstår som en stærk aktør, der ikke lader sig kue af anti-muslimske tendenser eller ‘politisk korrekthed’. Der kan med andre ord ligge et element af oprør og modstandsidentitet i at tilslutte sig en gruppe som Hizb ut-Tahrir, som i den grad får negativ omtale i medierne. En ung muslimsk mand, der færdes i de kredse i København, hvor Hizb ut-Tahrir er aktiv, siger:

»Hizb ut-Tahrir er ligesom en bande. De tilbyder et sammenhold og en identitet i opposition til samfundet, hvilket bare forstørres, hver gang man bliver angrebet. Det er den samme effekt som med de unge fra Ungdomshuset« (*Information* 28/6 2008).

I samme artikel refereres en undersøgelse foretaget for LO's Ugebrev A4, som viser, at kun 1 % af danske muslimer støtter Hizb ut-Tahrir, mens 42 % slet ikke kender til eksistensen af foreningen. Der er således ikke tegn på, at foreningen kan tiltrække noget betydeligt antal medlemmer. Hvor stor foreningens indflydelse er i bredere forstand, er imidlertid svært at afgøre. Flere kendere af det muslimske miljø anfører således, at Hizb ut-Tahrir øver en vis indflydelse på, hvilke temaer og emner der diskuteres blandt unge muslimer og på, hvordan be-

greber som 'en god muslim' defineres. Hizb ut-Tahrir formår ifølge disse kilder at ramme nogle bløde eller ømme punkter hos en del muslimer, selv om de ikke som sådan bakker op om foreningens arbejdsmetoder eller politiske mål. Den førnævnte muslimske mand citeres i artiklen i *Information* for denne analyse af Hizb ut-Tahrirs indflydelse blandt unge muslimer:

»Hizb ut-Tahrir rammer jo ned i vores alle sammens perker-kompleks. Vi har jo alle sammen fornemmelsen af at blive holdt ude og ikke høre til, så det er jo nemt at ramme os der, og så samtidig tilbyde en alternativ vej, hvor man bliver en del af et fællesskab.«

Han bakkes op af det tidligere Hizb ut-Tahrir-medlem Muhammad Hee, der forlod organisationen i 2004 og i 2008 trådte frem i offentligheden med bogen *Afhopperen*. I bogen beskriver han det stærke fællesskab i Hizb ut-Tahrir som en afgørende faktor for, at organisationen formår at tiltrække og fastholde medlemmer.

»De rammer den dårlige samvittighed omkring ikke at udleve sin religion rigtigt, som mange muslimer går rundt med. Og unge tvivlende muslimer, der leder efter den rigtige vej i livet, rammer de derfor lige i brystet«,

siger Muhammed Hee i førnævnte artikel. Andre kendere af det muslimske ungdomsmiljø har dog peget på, at organisationen er for elitær til for alvor at appellere bredt til unge muslimer. Der stilles ret strenge krav til medlemmernes akademiske og intellektuelle evner, og deltagelse i studiekredse er obligatorisk for alle, der ønsker medlemskab. Det, der tiltrækker de unge, er altså næppe blot socialt samvær, men snarere en stærk identitet samt et fællesskab med andre akademisk og politisk engagerede unge. Der er således visse lighedstræk med tidligere tiders radikale venstreorienterede bevægelser, hvor der også blev lagt stor energi i at udpege eksempler på undertrykkelse og magtmisbrug og på at anvise (utopiske) løsningsmodeller. Hizb ut-Tahrirs retorik er da også præget mere af politiske begreber end religiøse og teologiske, ligesom medlemmerne ikke instrueres i korrekt udførelse af bøn eller andre hverdagsnære emner, som for eksempel MUNIDA tilbyder sine medlemmer. Meget tyder da også på, at en del unge er fascineret og tiltrukket af Hizb ut-Tahrir, og at nogle i en periode finder identitet og støtte i en tilknytning til organisationen, men at mange senere lægger afstand til foreningen (Grøndahl et al. 2003).

Blandt vores informanter er der enkelte, som har stiftet nærmere bekendtskab med Hizb ut-Tahrir, og deres historie bekræfter ovenstående tese. En af

dem er Ikram. Han var ikke alt for begejstret for folkeskolen og kom efter 10. klasse i snedkerlære. Da lærlingetiden var overstået, søgte han flere udfordringer, gik på hf og begyndte på ingeniørstudiet:

»Hvis jeg ikke havde mødt det her parti, hvis jeg ikke havde fået svar på de her spørgsmål, så kan jeg godt garantere dig 100 %, så havde jeg aldrig nogen sinde taget den her uddannelse, jeg tager i dag. Overhovedet ikke! Det havde jeg ikke. Langt fra«.

Om sin første kontakt med partiet fortæller Ikram, at det især var én ganske bestemt person, der imponerede og fascinerede ham:

»det er faktisk én fra partiet, det er ham, der sådan ... jeg blev helt fascineret over, at man kan møde sådan et godt menneske som ham. Og igennem en lang, lang periode, fordi i starten så tænker man, jamen, de der mennesker, det er bare sådan noget, de er sådan foran dig, men når du så rigtigt lærer dem at kende, så er de helt anderledes. Men fra dengang til dags dato har jeg aldrig nogensinde mødt en mand, der har været lige så god som ham. Og han har faktisk også betydet meget, for den måde, han er på, og den måde, han snakker på, den måde han argumenterer over for én, det hele det er bare sådan wauw, det er rigtigt. Og hver gang man tror, at nu har man et spørgsmål, som virkelig vælter ham, så kommer han med en besvarelse, hvor man tænker o.k., det her, som islam kommer med, det er virkelig sådan wauw, der er masser af power i det, og jeg blev faktisk fascineret.

Int: Hvad betød det for dig, at du mødte ham?

Det betød faktisk ... nogle af de ting, de har betydet, at jeg er i gang med en uddannelse den dag i dag. At jeg skal til at giftes her til januar. At jeg er så ansvarsbevidst derhjemme. At jeg er så stolt over den kultur, over den islam, som jeg bærer rundt på, fordi hvis jeg ikke havde mødt de her mennesker – nu er det ikke kun ham, men han har en stor rolle i det her, men nu er det ikke kun ham selvfølgelig, men hvis jeg ikke havde mødt dem, hvis jeg ikke havde fået svar på mine spørgsmål, havde jeg ikke været den person, jeg er i dag, overhovedet ikke, både uddannelsesmæssigt, socialmæssigt og økonomisk. Og hvad angår ansvaret derhjemme, jeg tror, jeg har været meget, meget sløset. Forpligtelserne, de bunder i ... nogle af de kulturer, de kommer fra islam, det der med at tage ansvar. Det kommer fra islam hos os. Altså, nu tager du ansvar, nu skal du passe på, nu er det din familie, du skal passe på og sådan noget. Det kommer derfra«.

Ikram forklarer videre, at mens han selv via sit møde med Hizb ut-Tahrir blev motiveret for at ændre livsform og værdier, er hans bror fortsat med en uheldig løbebane, der har ført ham ud i kriminalitet og resulteret i, at han har fået en fængselsdom for tyveri og vold:

»Jeg mødte partiet, han mødte ikke partiet. Jeg fik islam at kende, det gjorde han ikke. Det, han fik af islam, det var sådan nogle punkter; du må ikke det, du må ikke det, du må ikke det, men han fik ikke overbevisningen, han fik ikke den her ... han fik ikke nogen ideologi, han fik ikke noget åndeligt. Det har jeg prøvet at sige til ham, men nu er han så ... jeg ved ikke, om man kan kalde det så langt ude, at det bliver svært at hive fat i ham igen. Altså selvfølgelig, hvad angår vores kulturelle ideer, det der med, at man passer på derhjemme, du drikker ikke øl hjemme hos os. Selvfølgelig, de der ting, de bliver overholdt, uanset om du er muslim eller ikke muslim i vores kultur, det er nogle ting, man bare ikke gør. Men den radikale ændring for mig, det var, at jeg møder partiet, og han møder ikke partiet.«

Ikram beskriver en form for vækkelse, som baserer sig på hans møde med en sympatisk og belæst person, der kan give ham svar på alle de spørgsmål, han ikke har kunnet få svar på andre steder, og svarene forbinder tilmed den kultur, han kender hjemmefra, med en større sandhed og en politisk sag, som han kan være stolt af. Netop betoningen af de overbevisende argumenter går igen hos mange medlemmer af og sympatisører med Hizb ut-Tahrir (Grøndahl et al. 2003). Nogle unge forklarer, hvordan de har efterspurgt redegørelser og teologiske argumenter hos deres forældre, som oftest har vist sig at have et ganske overfladisk kendskab til Koranen og til islamisk teologi. Nogle unge erkender også, at netop deres store uvidenhed om islamisk teologi og tradition – og manglen på dansksproget litteratur, hvor de har kunnet finde svar på deres spørgsmål – har gjort dem til lette ofre for Hizb ut-Tahrirs propaganda. Flere giver udtryk for, at der har manglet seriøse alternativer til Hizb ut-Tahrir i form af professionelle og velorganiserede foreninger med undervisning i islam på dansk. Denne mangel er der dog til en vis grad rådet bod på i løbet af de seneste 5-10 år, hvor foreninger som Muslimer i Dialog (se kapitel 10) har set dagens lys, mens foreninger som MUNIDA har intensiveret sine aktiviteter.

Efter denne selektive beskrivelse af en række muslimske ungdomsorganisationer søger vi til slut i dette afsnit at placere nogle af de senere års mest omtalte muslimske organisationer, heraf flere ungdomsbevægelser, i en matrice, der indeholder flere socio-demografiske, erhvervsmæssige og holdningsmæssige variable. Teknisk set drejer det sig om en multipel korrespondanceanalyse, der giver et

grafisk portræt af syv indvandrergrupperes kendskab, afstandtagen og opbakning til en række organisationer, som er fremhævet med fed skrift i figur 11.1. Princippet i korrespondanceanalysen er, at kategorier eller respondenter, der ligger tæt på hinanden i koordinatsystemet, deler nogle af de samme karakteristika.

For det første kan vi konstatere, at mange ældre og midaldrende indvandre-re intet kendskab har til de nævnte organisationer. De befinder sig overvejende i grafens øvre venstre kvadrant, der rummer indvandrere med dårlige dansk-kundskaber, ringe uddannelse, kort tids ophold i Danmark, mange arbejdsløse og en del kvinder. For det andet kan vi se, at de to store tyrkisk-muslimske organisationer Milli Görüs og Diyanet, som har medlemmer i alle aldersgrup-per, befinder sig lidt i periferien sammen med de tyrkiske indvandrere. For det tredje fremgår det, at de muslimske ungdomsorganisationer er placeret i grafens nedre højre kvadrant, der befolkes af unge mennesker, der er født i el-ler har boet det meste af deres liv i Danmark, har længerevarende uddannelse, mange danske venner og gode dansk kundskaber – man kunne fristes til at sige de bedst integrerede.

Figuren rummer imidlertid også andre interessante oplysninger: Organisa-tioner, der ideologisk tager skarp afstand fra hinanden, som f.eks. Demokratiske Muslimer på den ene side og The Network og Forum for Kritiske Muslimer på den anden side, mobiliserer tilhængere, der på flere områder ligner hinanden. Tilhængere og modstandere af samme organisation ligner ligeledes hinanden – blot ikke, når det drejer sig om holdning til en bestemt organisation. Dette billede svarer udmærket til vores antagelse om, at de unge, der tiltrækkes af grupper som Hizb ut-Tahrir, i udgangspunktet er veluddannede, (politisk) en-gagerede unge, som tørster efter både viden og identitet, og at det samme gør sig gældende for medlemmer af f.eks. Forum for Kritiske Muslimer. Om den enkelte engagerer sig i den ene eller anden forening, afhænger formodentlig af andre faktorer som tilfældige møder med repræsentanter for foreningerne, følelsen af at være accepteret og anerkendt som samfundsborger samt personlige erfaringer med dialog og demokrati.

Opsummerende kan det anføres, at spændvidden i organisationsform og holdninger blandt muslimske ungdomsforeninger er stor. Men de bidrager alle til, at der, som formuleret af Karen-Lise Johansen (2002: 133), foregår en:

»overgang fra en passiv til en langt mere udadvendt islamdiskurs i Dan-mark. Til forskel fra forældrenes foreninger er de muslimske ungdomsfor-eninger ikke omgærdet af samme religiøse diskretion. De er mere åbne og skaber et fundament til dialog med både ikke-muslimere i den offentlige samfundsdebat samt til interne diskussioner blandt unge muslimer«.

Figur 11.1: Grafisk portræt af holdningen til udvalgte muslimske organisationer 2006

Sprog-Meget dårlig Pensionist Alder-61-99 Beskæftigelse-Førtidspensionist Erniciter-Irak Beskæftigelse-Overgangsydelse Uddannelse-Mindre end folkeskole Beskæftigelse-Pulje- & aktiveringsjob Erniciter-Somalia Religiøs-Meget lidt Erniciter-Jugoslavian Beskæftigelse-Medarbejdende agrefælle Beskrivelse: Beskæftigelse-Hjemmegående Sprog-Dårlig Integration-Dårligt Venner-Kun personer med udenlandsk baggrund Religiøs-Nøget Sprog-Hverken eller Religiøs-Mest mulig Kvinde Arbejdsløs	Milli Görüs-Tilhænger Diyanet-Tilhænger Erniciter-Tyktet Diyanet-Hverken eller Forum for Kritiske Muslimer-Hverken eller <i>Milli Görüs-Modstander</i> <i>Diyanet-Modstander</i> Islamiske Trossamfund-Hverken eller Religiøs-Meget Hiżb-ut-Tahrir-Hverken eller Venner-Overvejende personer med udenlandsk baggrund År i DK-20år+ Studerende Hiżb-ut-Tahrir-Tilhænger
Alder-51-60 Alder-35-50 Integration-Godt Venner-Lige mange Religiøs-Lidt Sprog-God Beskæftigelse-Funktionær Uddannelse-Kort videregående Beskrivelse: Alder-15-34 År i DK-16-20 år Ungdomsuddannelse Islamiske Trossamfund-Tilhænger Hiżb-ut-Tahrir-Modstander Demokratiske Muslimer-Modstander Uddannelse-Lang videregående Uddannelse-Mellemlang videregående Demokratiske Muslimer-Tilhænger The Network-Tilhænger Uddannelse-Kort videregående	Født i DK Muslim i Dialog-Tilhænger Forum for Kritiske Muslimer-Modstander Demokratiske Muslimer-Modstander Uddannelse-Lang videregående Uddannelse-Mellemlang videregående The Network-Tilhænger Muslim i Dialog-Modstander The Network-Modstander Forum for Kritiske Muslimer-Tilhænger

Desuden er det karakteristisk, at flere af foreningerne eksplicit arbejder på at organisere unge med forskellig etnisk baggrund – modsat mange af forældregenerationens foretrukne (religiøse) foreninger.

Professionelle ungdomsorganisationer

De politisk-muslimske ungdomsorganisationer har oplevet fremgang og stigende aktivitetsniveau de seneste 15 år, og hvad det angår, har de fået følge af de såkaldte professionelle ungdomsorganisationer eller netværk. Også her er det især unge veluddannede indvandrere, som udgør initiativtagere og flertallet af medlemmer. De er gået sammen for at pleje deres karriere og/eller holde foredrag og plædere for, at andre unge indvandrere tager en (akademisk) uddannelse og i det hele taget dygtiggør sig – til gavn for deres egen etniske gruppe og for samfundet i bredere forstand (Jørgensen 2008: 211-15).

28-årige Hasad, der har tyrkisk baggrund, er et typisk eksempel på en ung indvandrer, der har valgt at engagere sig i en af de professionelle ungdomsorganisationer. Efter endt uddannelse læste han til datamatiker og blev senere ansat på Novo Nordisk. Under sin elevperiode blev han del af Uddannelseskaravanen, som tog ud på gymnasier og handelsskoler og:

»prøvede at fortælle dem, ved du hvad, uddannelse er vejen frem, og selvom jeg bare er elev, jamen, så giver det mig meget selvtillid og respekt, og hvis du bare passer tingene og udfører arbejdet, så kan du sgu komme langt«.

Siden stiftede Hasad sammen med nogle af sine bekendte foreningen O.N.E. De var trætte af hele tiden at høre og læse om unge indvandrere, der ikke fik sig en uddannelse, mens de i deres egen omgangskreds kendte »en hel masse, der havde en videregående uddannelse, de var bare ikke så synlige i medierne«.

O.N.E. har siden etableringen i 2002 tiltrukket en del unge, der er ansat inden for det private erhvervsliv. Ligesom Uddannelseskaravanen holder de foredrag på diverse uddannelsessteder, og de har desuden arrangeret flere konferencer om mangfoldighed med deltagelse af større virksomheder som Novo Nordisk, Danske Bank, Danfoss og Nordea. Foreningen udgiver også et blad, *One Magazine*, der bl.a. indeholder interview med unge tyrkere, der har opnået attraktive stillinger i private virksomheder eller har succes som selvstændige erhvervsdrivende og har formået at skabe forretningskontakter mellem Danmark og Tyrkiet:

»Vi arbejder med branding, altså at vise en god historie, en positiv historie, fordi vi syntes, medierne fokuserer på det negative, så ville vi fokusere på det positive. Nogle ville også sige, at det var en solstrålehistorie om udvikling«.

Der findes flere andre foreninger, der ligesom O.N.E. har til formål at hjælpe og dygtiggøre unge med indvandrerbaggrund i deres karriereforløb. Værd at nævne er blandt andre Kompas (2002), Fokus-A (2007) og Novum (2008). Om sidstnævnte, der omtaler sig selv som et Netværk for Videreuddannede med Minoritetsbaggrund, kan man på deres hjemmeside læse, at formålet er:

»at etablere et netværk for personer med videregående uddannelse og etnisk minoritetsbaggrund. Novum vil synliggøre sine medlemmer som kvalificerede medarbejdere og kolleger og signalere til virksomheder og politiske instanser, at gruppen af minoriteter i Danmark rummer mange forskellige mennesker med mange forskellige kvalifikationer, der gerne vil være en aktiv del af det danske arbejdsmarked. En del af medlemmerne arbejder inden for deres faglige felt, mens andre er beskæftigede i job, hvor de i virkeligheden er overkvalificerede. Mange har uddannet sig her i landet eller suppleret deres uddannelse fra hjemlandet. Alle vil gerne bruge deres faglige og personlige kvalifikationer inden for de fag, de har uddannet sig i« (www.novum-net.dk).

Hvor nogle af de professionelle foreninger henvender sig til en bestemt etnisk gruppe, hvilket der kan være mange gode grunde til, søger Novum at organisere og repræsentere kvinder og mænd på tværs af etnicitet og faglig uddannelse. En central idé er, at eftersom virkelig mange stillinger på det danske arbejdsmarked besættes via personlige netværk (jf. kapitel 7), kan det være svært for unge med indvandrerbaggrund at komme i betragtning til stillinger, der modsvarer de unges kvalifikationer:

»Derfor er ideen med Novum opstået, da det skal udgøre det netværk, man som tilflytter til Danmark ikke automatisk har. Det er derfor helt afgørende, at de personer, der er i arbejde og dermed i kontakt med arbejdsmarkedet, vil være et aktiv i netværket, så mange kan drage nytte af deres personlige viden og kontakter. Når man kender mange mennesker, har man typisk mange indgange til forskellige brancher, viden og personer. Et stort netværk giver mulighed for hurtigt og fleksibelt at finde og kvalificere viden og skabe nye kontakter«.

Novum har som symbol valgt appelsinen med den begrundelse, at appelsinen ikke er en dansk frugt, men med tiden er blevet så uundværlig, at ingen kan forestille sig en frugtskål uden appelsiner. Appelsiner er med andre ord blevet integreret i den danske frugtskål:

»På samme måde ønsker vi nydanskere at blive integreret på det danske arbejdsmarked, som dem vi er og med de kvaliteter, vi hver især har med os. Ligesom flere forskellige slags frugt beriger frugtskålen, kan vi med en større mangfoldighed bringe flere 'vitaminer' ind på arbejdsmarkedet og styrke innovation, kreativitet og globalisering«.

Organisatorisk mangfoldighed og globalisering

Novum og de professionelle ungdomsorganisationer bygger sammen med de etniske ungdomsorganisationer, idrætsforeningerne, de muslimske og politisk-religiøse ungdomsorganisationer videre på den danske tradition for et broget og mangfoldigt foreningsliv. Fælles for ungdomsforeningerne og deres medlemmer er, at de ønsker at blive en del af det danske samfund »som dem, de er«, mens de fleste muslimske ungdomsorganisationer plæderer for en »islam på dansk«.

Etniske skillelinjer spiller stadigvæk en rolle, men flere og flere af de nye ungdomsorganisationer mobiliserer unge på tværs af etnicitet og nationale skel, ikke mindst de religiøse ungdomsorganisationer, for hvem islam bliver samlingspunkt for ikke kun religiøse følelser og ceremonier, men også ideologi og politik. De muslimske ungdomsforeninger er meget udadvendte og retter ofte deres opmærksomhed mod offentligheden (Schmidt 2007). De optræder ikke kun hjemmevant i det offentlige rum, men henter ligeledes inspiration fra og er i kontakt med andre islamiske organisationer og bevægelser rundt om i verden. Denne internationalisering eller globalisering, om man vil, er ikke kun et udslag af en *diaspora*-identitet, som de søger at understøtte med transnationale netværk, eller ideen om *umma* og dermed islam som verdensreligion, men hænger lige så meget sammen med Vesten og især USA's konfrontative og militante kurs over for islam og en række arabiske, mellemøstlige og sydøst-asiatiske stater. Men hvis man tror, at det er et særligt muslimsk eller islamisk fænomen, tager man imidlertid grundlæggende fejl. For politiske bevægelser og organisationer i Danmark har været og er på lignende vis båret oppe af og har skabt sig en identitet på baggrund af internationale spændinger og konflikter (jf. Mikkelsen 2002).

Nye alliancer og politiske profiler

De muslimske, men også andre ungdomsorganisationers internationale orientering står ikke i modsætning til deres hyppige og (indgroede) samarbejde med danske organisationer og myndigheder. De fleste etniske ungdoms- og idrætsforeninger er afhængige af og integreret i de kommunale institutioner, mens de professionelle ungdomsorganisationer arbejder tæt sammen med undervisnings-systemet og private virksomheder.

Mange af de unge foreningsmedlemmer er både aktive i etniske ungdomsforeninger og i danske sociale og politiske organisationer. Det gælder blandt andre somaliske Farhiya Khalid, der er citeret i indledningen til dette kapitel. Siden det citerede interview med hende i 2007 har hun engageret sig i politisk aktivisme til fordel for afviste asylsøgere og flygtningebørn, bl.a. i regi af Kirkeasyl, Luk Lejren og Asylret.dk. Hun har desuden markeret sig som debattør, foredragsholder og aktivist i Operation Dagsværks 2009-kampagne mod diskrimination og racisme, hvor hun deltog i paneldebatter sammen med blandt andre en repræsentant for den tidligere nævnte VFUK, Vejle Ungdoms- og Kulturforening.

Den slags samarbejder mellem etniske ungdomsforeninger og 'gammeldanske' foreninger og kampagner er dog stadig kun i sin vorden. Blandt DUF's (Dansk Ungdoms Fællesråd) 70 medlemsorganisationer er der indtil videre 2 etniske ungdomsforeninger: Foreningen af Unge Nydanskere og Dansk Anatolien Ungdom. Siden optagelsen af disse 2 foreninger har DUF intensiveret sin integrationsindsats via det såkaldte Partnerskabsprojekt, der består i et samarbejde med 11 nydanske ungdomsorganisationer, som på sigt tænkes at kunne søge optagelse i DUF. DUF yder organisatorisk støtte til foreningerne og hjælper dem i deres udviklings- og rekrutteringsarbejde. Sideløbende arbejder DUF på at tiltrække flere minoritetsunge til de 'danske' medlemsforeninger, og ifølge DUF's formand, Martin Justesen, kan DUF registrere, at flere og flere nydanskere melder sig som aktive i spejderforeninger, politiske organisationer, elev- og studenterråd. En tæt og naturlig kontakt mellem traditionelle danske foreninger og de etniske ungdomsforeninger er dog stadig kun under opbygning, og til det formål har DUF ansat en minoritetskonsulent, Noman Malik, der har erfaring fra flere etniske ungdomsforeninger, bl.a. Muslim Youth League. I foråret 2010 etableres på DUF's initiativ et Ny-Dansk Ungdomsråd, der skal inspirere flere unge til demokratisk engagement og rådgive myndigheder og politikere om integration og medborgerskab. Blandt de cirka 50 unge, der kandiderer til rådets 14 pladser, er 17-årige Tarek Hussein, som går på Rosborg Gymnasium i Vejle. Om sine visioner for rådet siger han:

»Hvis jeg bliver valgt, vil jeg bruge samarbejdet til at nedbryde barriererne mellem nydanskere og politikere. Og så vil jeg kæmpe for flere midler til foreninger, der ønsker at henvende sig til nydanskere, da foreningslivet i høj grad er med til at styrke integrationen. Det er mit mål, at vi skal have flere unge med i samfundsdebatten« (www.duf.dk).

Netop engagementet i samfundsdebatten i bred forstand er ledetråden for en del af vores informanter. Ofte har de siden teenageårene været medlemmer og medstiftere af en række forskellige organisationer og foreninger af både religiøs, politisk og anden karakter. Deres skiftende engagementer afspejler i nogle tilfælde en personlig udviklingsproces, hvor forskellige elementer i deres identitet har haft større eller mindre betydning i løbet af deres ungdomsår. I nogle år har deres religiøse engagement stået i centrum for deres personlige udvikling, mens de måske senere især fokuserer på fællesskaber baseret på køn, politiske holdninger eller kulturel baggrund.

Uzma Ahmed Andresen, der er citeret i indledningen til dette kapitel, har siden sin tidlige ungdom været engageret i foreningsliv og politiske aktiviteter af forskellig art. Hun har bl.a. været engageret i Organisationen af Pakistanske Studerende og Akademikere (OPSA) og været forkvinde for Foreningen for Etnisk Ligestilling. I dag er hun aktiv i kvindenetværket Hennah.dk, som hun er medstifter af, og hun er i gang med et større kunstnerisk og debatskabende projekt, der skal dokumentere de vilkår, som kvinder, der rammes af den såkaldte 7-årsregel, lever under. Reglen betyder, at personer, som er familiesammenført til Danmark i forbindelse med ægteskab, i udgangspunktet skal opholde sig 7 år i Danmark, før de kan opnå permanent opholdstilladelse. Reglen rammer derfor blandt andre kvinder, der lever i voldelige ægteskaber, og som risikerer udvisning af Danmark, hvis de lader sig skille. Netop engagementet i etniske minoritetskvinders vilkår har været en rød tråd i Uzma Ahmed Andresens foreningsaktiviteter. Hun repræsenterer en gruppe kvinder blandt vores informanter, som arbejder på både at nuancere det medieskabte billede af etniske minoritetskvinder som undertrykte og svage og samtidig kæmper for bedre vilkår for de indvandrerkvinder, som faktisk er ofre for traditioner, lovgivning, diskrimination, vold eller en kombination heraf.

I de senere år har flere etniske minoritetskvinder markeret sig i den offentlige debat om kønsligestilling, integration og sociale problemer, ligesom vi har set flere kvindenetværk og etniske kvindeforeninger opstå. Det gælder blandt andet paraplyorganisationen Etniske Minoritets Kvinders Råd, stiftet i september 2009 på initiativ af blandt andre Fatma Öktem, kendt som konsulent i Kvinde-rådet og aktiv Venstrepolitiker (se også kapitel 12). Rådet skal fungere som fælles talerør for ca. 25 etniske minoritetskvindeforeninger fra hele landet, der har et

ønske om at »blive hørt og bidrage til et nuanceret billede af etniske minoriteter«, og det er tanken, at det nye kvinderåd skal arbejde tæt sammen med det over 100 år gamle Kvinderådet – og med tiden smelte sammen hermed. Endnu har de etniske minoritetskvinder dog en række udfordringer og problemer, som de ønsker at sætte selvstændigt fokus på, og det er baggrunden for, at foreningerne opretter et særskilt råd, forklarede Fatma Öktem i forbindelse med den stiftende generalforsamling: »Der er et dobbelt glasloft for disse kvinder, og det er kvinderne selv, der kan bryde det, de har den viden og den indsigt, der skal til for at løse de særlige udfordringer« (www.kvinderaad.dk).

I 2009 så også en anden kvindeforening, Forening for Unge Nydanske Kvinder, FUNK, dagens lys. Foreningen begyndte som en uformel Facebook-gruppe for etniske minoritetskvinder i Århus-området, men udviklede sig på blot et halvt år til en landsdækkende forening med den 23-årige lærerstuderende Rosa Forozan Faizzad som formand. Ifølge Rosa er foreningen et samlingspunkt for unge etniske kvinder, der ikke har et tilhørssted i foreningslivet:

»Vi er etniske kvinder i alderen 18-30 år, der alle klarer sig godt, er under uddannelse eller i arbejde. Vi har meget at bidrage med, men bare ikke fundet et sted at bidrage. Det har vi fået nu. Vi vil først og fremmest skabe et sammenhold mellem unge kvinder, der trods baggrund i vidt forskellige lande, religioner og kulturer ofte står i de samme problemer og med samme udfordringer«,

siger Rosa Forozan Faizzad, der selv har afghansk baggrund (www.f-unk.dk). Men samtidig ønsker FUNK at skabe dialog og kontakt med majoritetssamfundet og skabe kontakt mellem etniske minoritetskvinder og foreninger, arbejdspladser og uddannelsessteder. Uzma Ahmed Andresen er begejstret for tilblivelsen af de nye foreninger:

»Jeg synes, at det er meget værdifuldt, at man samles i foreningsliv på tværs af etnicitet. Det gør mig glad, at andre – især kvinder – også kan se værdien i det. For jeg synes også, at jeg ser tendenser i en anden retning. Jeg synes, at mange af mine bekendte koncentrerer sig mere og mere om deres familieliv og nære venskaber. De bruger deres energi i mere snævre kredse, i fællesskabet på arbejdspladsen osv. Det er på en måde naturligt nok og afspejler, at mange af os klarer os godt og har masser af netværk og kontakter i det daglige. Vi har ikke det samme behov, som vores forældre har haft for at skabe netværk af kulturelt ligesindede. Det er den positive side. Men den negative er, hvis vi alle bliver vores egen lykkes smed. For der er stadig behov for, at vi skaber en modvægt til den marginalisering,

man stadig oplever som etnisk minoritet og muslim. Så for mig er det virkelig positivt, at der opstår nye fællesskaber af denne her slags. Jeg synes, at det er befriende, at man ikke behøver at melde sig ind et sted som muslim, men kan gøre det som minoritet og medborger. Der er god energi i det. At man definerer sig selv på en anden måde end bare som muslim, for samfundet fokuserer altid på islam, og der har været en tendens til, at vi har sat os selv i sådan en *underdog*-position: 'vi er muslimer, vi er udstødt'. Så har man taget den offerrolle på sig og udviklet sådan en modstandsidentitet. Der er brug for, at vi selv definerer, hvem vi er, hvad vi vil og kan, og hvordan vi gerne vil bidrage. Vi er en del af det her samfund, og vi har noget at bidrage med. Det gør vi allerede, og vi skal turde stå frem og fortælle det på en positiv måde« (*Interview med kilden* januar 2010).

Også det socialdemokratiske folketingsmedlem Yildiz Akdogan er begejstret for den nye forening for etniske minoritetskvinde: »Her er en gruppe af unge kvinder, der virkelig ønsker at gøre noget, men bare har manglet en fælles ramme for at handle. Den har de fået nu«, siger hun og tilføjer, at en af hendes største glæder som folketingsmedlem er at vise repræsentanter for den slags foreninger rundt i Folketinget og lade sig inspirere af deres ønsker, behov og visioner. I samme omgang oplever hun, at hun kan fungere som inspirator og rollemodel for kvinderne:

»Jeg viste engang en gruppe af ældre indvandrerkvinder rundt i Folketinget, og undervejs sagde en af kvinderne til mig, at det først var nu, det gik op for hende, at det danske demokrati virkelig var åbent og gav muligheder for alle. 'Når jeg ser dig stå her, forstår jeg, at vi kan få indflydelse, hvis vi vil. Jeg ville ønske, at jeg havde forstået det noget før. Men heldigvis er det ikke for sent at fortælle mine døtre det'. Da jeg hørte hende sige sådan, tænkte jeg, at min beslutning om at gå ind i partipolitik var den rigtige. At jeg virkelig kan gøre en forskel, fordi jeg er den, jeg er – kvinde, indvandrer og socialt engageret« (*Interview med kilden* januar 2010).

Næste kapitel byder på uddybende interview med både Yildiz Akdogan og flere andre politikere med etnisk minoritetsbaggrund, ligesom der tegnes et billede af de unge indvandreres og efterkommeres politiske holdninger og aktivisme.

- At bryde isolationen
- At sikre de kommende generationer kommer med i samfundet

Respekt og åbenhed fremmer integrationen

Unge indvandrere og efterkommere i det politiske liv

»Jeg vil gerne engagere mig i samfundet, og jeg glæder mig virkelig til, at jeg kan få lov at stemme ved kommunal- og siden folketingsvalg. Den dag tror jeg, at jeg vil føle mig både som iraner og dansker«.

Soheil Mohammadi, 21 år, iransk flygtning.

(Fenger-Grøndahl & Rose Andersen 2007).

»Når vi nu ser antallet af valgte indvandrerpolitikere falde i byrådene, tror jeg, at det hænger sammen med, at den unge generation med indvandrerbaggrund begynder at stemme som andre danskere efter politisk overbevisning og ikke etnisk baggrund. Jeg tager selv afstand fra den valgkamp, der foregår i min fars generation, hvor politik først og fremmest har været et spørgsmål om etnisk fællesskab, og hvor man opfordres til at stemme på dén og déns søn eller datter uanset deres politiske budskaber«.

Rushy Rashid, forfatter og journalist, pakistansk baggrund, tidl. byrådsmedlem i Hvidovre for Socialdemokraterne. (Ugebrevet A4, 23/11 2009).

»Jeg tror, at flere og flere med indvandrerbaggrund går ind i politik af de rigtige grunde, altså fordi de ønsker at lave politik og vil udvikle det samfund, de lever i, i en bedre retning. Det er da at tage ansvar. De fortjener naturligvis de samme muligheder, som dem med etnisk dansk baggrund. De skal vurderes på deres politiske visioner og holdninger. Jeg tror på, at vi med tiden vil se ministre med indvandrerbaggrund, og det er kun en naturlig udvikling. (...) Jeg tror, alle der brænder for politik, naturligvis også drømmer om at få størst mulig indflydelse. Om jeg drømmer om en ministerpost? Skulle jeg drømme videre og vælge en ministerpost, ville jeg nok ikke kunne vælge mellem beskæftigelses- og socialministerposten«.

Fatma Öktem, medlem af regionsrådet i Region Midtjylland, Venstre.

(Interview, januar 2010).

Danmark er det af de lande i Europa, der har den højeste stemmeprocent – og det gælder også etniske minoriteter. Der er tale om en integrationsmæssig succes, når det gælder indvandreres og efterkommeres engagement i det demokratiske og politiske liv – i hvert fald når vi ser på valgdeltagelsen. Men er de unge indvandrere og efterkommere også på andre måder integreret i det politiske liv? Tager de ansvar? Engagerer de sig i partipolitik? Bliver de hørt, og får de reel politisk indflydelse? Optræder de primært som indvandrerpolitikere, der taler bestemte kulturelle og etniske gruppers sag? Eller engagerer de sig på baggrund af mere generelle visioner for det danske samfund? Det er nogle af de spørgsmål, vi skal forsøge at besvare i dette kapitel. Desuden skal vi stifte nærmere bekendtskab med nogle af de unge indvandrere og efterkommere, som rent faktisk har succes i det politiske liv: 3 mænd og 2 kvinder, der repræsenterer 5 forskellige partier.

Kapitlet er bygget sådan op, at vi indledningsvis underbygger den påstand, som kapitlet indledtes med – at etniske minoriteter har en relativ høj valgdeltagelse, og at indvandrernes integration i det parlamentariske demokrati derfor – målt på parametre som valgdeltagelse og politisk mobilisering omkring valgene – er en succeshistorie. Derefter følger et afsnit om indvandrernes stemmemønster og politiske holdninger, inden vi kaster et blik på eksperimentet med oprettelse af kommunale integrationsråd. Så følger en diskussion af spørgsmålet om, hvorvidt det er et problem, hvis indvandrere primært engagerer sig i politik på basis af etnisk tilhørsforhold, og endelig skal vi stifte bekendtskab med de fem unge politikere, der kommenterer på flere af de nævnte tematikker.

Kemal og de andre kandidater – en glemt integrationssucces

Danmark er som nævnt et af de lande i Europa, hvor stemmeprocenten er højest, og det gælder både indvandrere og efterkommere, men især de unge, der er vokset op i Danmark, fremgår det af Magtudredningen:

»Først og fremmest udviser de unge medlemmer af de etniske minoriteter, der er vokset op i Danmark, en politisk aktivitet, der kan måle sig med de jævnaldrende danske unges. Det er også fremgået, at de etniske minoriteters valgdeltagelse i Danmark er højere end i de andre lande, der har givet udenlandske statsborgere valgret. Konklusionen er derfor, at de etniske minoriteters deltagelse er overraskende høj« (Togeby 2003).

Den høje (valg)deltagelse skal ses i sammenhæng med, at mange indvandrere og efterkommere også stiller op som kandidater ved kommunalvalgene og bliver valgt ind. Ved kommunalvalget i 2009 blev der valgt ca. 65 personer med anden etnisk baggrund end dansk ind i de danske byråd, heriblandt både unge, uprøvede kandidater og erfarne 'byrødder'. Blandt de erfarne var socialdemokraten Kemal Bektas, der blev valgt i Høje Tåstrup. Han var blandt de første indvandrere, der blev valgt ind i et dansk byråd tilbage i 1985; dengang var han én ud af i alt 7 indvandrere med ikke-vestlig baggrund, der blev valgt. De 7 var alle mænd og socialdemokrater, og 6 af dem var tyrkere eller kurdere med baggrund i Tyrkiet. Dengang var Kemal Bektas i midten af tyverne. Hans far kom til Danmark som gæstarbejder i 1968, og i 1977 kom Kemal og hans mor og søskende hertil via familiesammenføring. Kemal, der kun var 17 år, blev næsten med det samme involveret i politik inspireret af sin farfar, der var aktiv i det socialdemokratiske parti i Tyrkiet. Lidt over 20 år efter sin ankomst til Danmark kan Kemal Bektas med glæde konstatere, at indvandrere med tyrkisk baggrund fortsat er aktive i kommunalpolitik og er godt repræsenteret. Tyrkerne har dog i mellemtiden fået følgeskab af pakistanere og palæstinensere samt tamiler fra Sri Lanka, eksjugoslaver og flere andre grupper. Og selv om mange af Kemal Bektas' bekendte fra de første år i Danmark stadig er aktive som vælgere og kandidater, er det en ny generation af politikere med etnisk minoritetsbaggrund, der dominerer billedet, ligesom kvinderne for alvor har gjort deres indtog ikke kun ved valgstederne, men også på kandidatlistene og blandt de indvalgte byrådsmedlemmer. Desuden er der kommet indvandrere på stort set alle partiers lister, og mange af kandidaterne fører en valgkamp, hvor integrationspolitiske spørgsmål spiller en underordnet rolle, eller hvor de ligefrem gør et nummer ud af, at de ikke er 'indvandrerpolitikere'. I København blev den forholdsvis ukendte 33-årige Ayfer Baykal med tyrkisk baggrund valgt ind for SF – med 3665 personlige stemmer – lidt flere end partiets overborgmestercandidat, Bo Asmus Kjeldgaard.

Ved kommunalvalget i 2009 ses ligesom ved tidligere kommunalvalg en sammenhæng mellem antallet af kandidater med indvandrerbaggrund og valgdeltagelse. De steder, hvor der har været mange indvandrere på kandidatlistene, har stemmeprocenten blandt indvandrere typisk også været høj, og kandidater med indvandrerbaggrund har fået mange personlige stemmer. Indvandrer kandidater formår især at tiltrække vælgere med samme etniske baggrund som dem selv. Om indvandrerens stemmemønster siger professor i statskundskab og valgexpert Jørgen Elklit fra Aarhus Universitet:

»På mange områder går de op i det samme som os andre – gode skoler og lignende. Men derudover vil de gerne repræsenteres af en med sam-

me baggrund som deres, som derfor kender deres problemer« (*Politiken* 6/II 2009).

Af og til har et stort antal kandidater med indvandrerbaggrund dog også vist sig at være en ulempe for den enkelte kandidat, fordi indvandrerne stemmer fordeler sig så spredt på disse kandidater, at ingen af dem eller kun få af dem samler stemmer nok til at blive valgt ind.

Den relativt høje valgdeltagelse blandt etniske minoriteter skal ses i sammenhæng med den danske kommunale valglov, som slår fast, at alle, der er fyldt 18 år og har fast bopæl i kommunen, både kan stemme og stille op. Alle, der ikke er statsborgere i et EU-land eller i Island eller Norge, skal dog have boet 3 år i Danmark, før de må deltage (ifølge en aftale mellem VK-regeringen og Dansk Folkeparti, indgået i marts 2010, hæves det til 4 år). Ideen til den nye valglov blev fostret i 1975, da en tværministeriel arbejdsgruppe udsendte en betænkning med titlen *Udenlandske arbejderes sociale og samfundsmæssige tilpasning her i landet*. Her anbefalede arbejdsgruppen, at indvandrere uden dansk statsborgerskab skulle have valgret ved kommunale og regionale valg. Seks år senere, i 1981, blev der gjort alvor af embedsmændenes anbefalinger, da et flertal i Folketinget vedtog den nye kommunale valglov, som gav indvandrere med 3 års ophold i Danmark stemme- og valgret. Dermed fulgte Danmark i kølvandet på Sverige som et af de første lande i Europa, der indførte valgret for indvandrere. Senere samme år blev der afholdt kommunalvalg, og her blev 3 indvandrere med ikke-vestlig baggrund valgt som kommunalbestyrelsesmedlemmer. Nu 28 år senere er antallet som nævnt oppe på ca. 65, heraf 4 i Høje Taastrup, hvilket svarer til 19 % af byrådets medlemmer, mens andelen af stemmeberettigede indvandrere i kommunen er 12,5 %. Der er altså tale om en overrepræsentation af indvandrere i byrådet i Høje Taastrup; et fænomen, som også kendes fra andre af landets byråd. I Århus var andelen af stemmeberettigede borgere med indvandrerbaggrund således 12,4 % inden valget i 2009, mens andelen af byrådsmedlemmer med etnisk minoritetsbaggrund lå på 19,4 %.

Samlet set er der tale om en succeshistorie for de etniske minoriteter i dansk kommunalpolitik. Antallet af kandidater og valgte er steget siden vedtagelsen af valgloven. Eksempelvis blev der ved valget i 2005 valgt 67 kandidater med indvandrerbaggrund ind i byrådene mod 50 ved valget fire år tidligere. Ved valget i 2009 var der en mindre tilbagegang i andelen af byrådsmedlemmer med indvandrerbaggrund. Her faldt det samlede antal politikere med indvandrerbaggrund i byrådene i landets ti største byer fra 24 til 16. I Aalborg, Vejle og Herning sidder der således ikke længere nogen byrådspolitikere med anden etnisk baggrund end dansk, og i Esbjerg, Randers og på Frederiksberg blev der kun indvalgt en enkelt person med indvandrerbaggrund, mens der i Odense og Kolding var

status quo med 2 indvalgte hvert sted. I København var der en lille tilbagegang fra 7 til 6 byrådsmedlemmer. Størst var tilbagegangen i Århus, hvor antallet af indvandrere i kommunalbestyrelsen blev halveret fra 6 til 3. Tilbagegangen målt på antal er dog ikke nødvendigvis udtryk for en negativ udvikling. En af de politikere, der klarede skærene i Århus, var socialdemokraten Hüseyin Arac, der har en lang politisk karriere bag sig; han var byrådsmedlem i Århus fra 1994-2005 og medlem af Folketinget fra 2005-2007. Arac ser ikke det faldende antal byrådsmedlemmer med indvandrerbaggrund som et problem:

»En dansker kan lige så godt arbejde for integration og tolerance i byrådet, som en indvandrer kan. Befolkningen har sammensat et nyt byråd, og det er gjort ud fra nogle politiske holdninger og ikke ud fra hensyn til, om folk har et bestemt køn eller kommer fra et bestemt land. Jeg bliver også ked af det, når folk siger, at jeg er et tyrkisk byrådsmedlem, for det er jeg ikke. Jeg er et socialdemokratisk byrådsmedlem« (*Ugebrevet A4*, 23/11 2009).

Han blev bakket op af en anden af de indvalgte med indvandrerbaggrund, Det Radikale Venstres Rabih Azad-Ahmad:

»Man ser flere og flere med indvandrerbaggrund, der stemmer ud fra politiske og ideologiske overvejelser og ikke bare på en kandidat, der er indvandrer. Det er en sund udvikling« (*Danske Kommuner Online* 20/11 2009).

Hvordan Rabih Azad-Ahmad opfatter sin rolle i lokalpolitik, skal vi høre om senere i dette kapitel.

Ved folketingsvalg er reglerne for deltagelse strammere end ved kommunalvalg. Her kan kun personer med dansk statsborgerskab stemme og stille op, og det betyder naturligvis, at langt færre indvandrere og efterkommere kan deltage ved folketingsvalg end ved kommunalvalg. I de senere år er kravene til opnåelse af dansk statsborgerskab blevet strammet betydeligt, hvilket medfører, at endnu flere borgere med etnisk minoritetsbaggrund er udelukket fra at deltage i folketingsvalg. Hvilken indflydelse den udvikling kan få på etniske minoriteters valgdeltagelse, politiske holdninger og demokratiske medborgerskab på længere sigt er uklart. Nogle debattører siger, at det kan virke som en motiverende faktor for deltagelse i demokratiet, at statsborgerskabet ikke er opnåeligt for alle og enhver. Statsborgerskabet udgør i denne optik en form for privilegium eller præmie, der kun tildeles dem, der arbejder målrettet på at opnå det. Andre har omvendt argumenteret for, at statsborgerskab bør tænkes

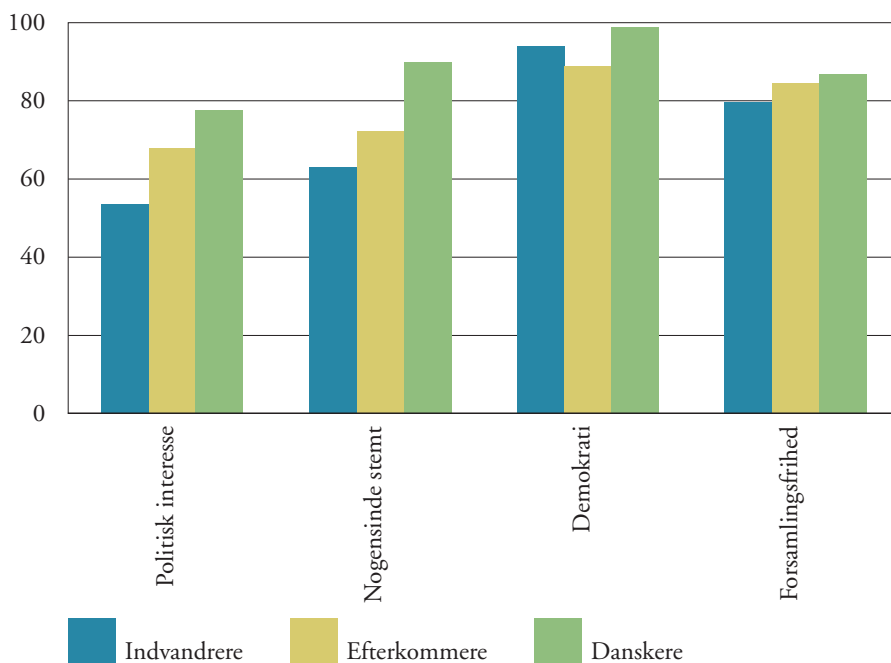
som noget, der tildeles borgere som en form for tillidsbaseret gestus, der giver borgeren en oplevelse af at være inkluderet i et rummeligt og forpligtende fællesskab. Som det indledende citat af Soheil Mohammadi viser, er det at opnå statsborgerskab og politiske rettigheder for nogle flygtninge et symbol på en vellykket integrationsproces.

I det hele taget er etniske minoriteter aktive i det politiske liv også i form af deltagelse ved demonstrationer og underskriftsindsamlinger, som vi skal se i det følgende.

Stemmemonster, politiske holdninger og anden politisk deltagelse

Vi begynder med en kortlægning af de unges (18-24 år) politiske interesser og holdninger som vist i figur 12.1.

Figur 12.1: Politiske interesser og holdninger blandt indvandrere, efterkommere og etniske danskere 18-24 år i 2006 (%)

Kilde og base: Etniske gruppers værdier 2006_database (994 respondenter i alderskategorien 18-24 år).

Note: Dansker, hvis mindst én af forældrene både er dansk statsborger og født i Danmark; indvandrere, hvis personen er født i udlandet; efterkommer, hvis personen er født i Danmark.

Sammenlignet med etniske danskere er indvandrere og efterkommere noget mindre interesseret i politik og går også sjældnere til valgurnerne. Når det drejer sig om holdningen til demokrati som styreform og retten til at holde møder og tale sin sag i det offentlige rum, er der ingen signifikant forskel at spore. Det næste spørgsmål man uvilkårligt stiller sig er, hvem de unge indvandrere og efterkommere stemmer på.

Ifølge Tænk tankens undersøgelse fra 2006 sætter 40,3 % af de etniske unge deres kryds ved Socialdemokratiet, 17,6 % ved Det Radikale Venstre og 9,6 % ved Socialistisk Folkeparti, mens 22,7 % af de unge danskere stemmer på Venstre efterfulgt af Socialdemokratiet med 19,7 % og Socialistisk Folkeparti med 13,6 %. En nyere undersøgelse foretaget af Catinét i slutningen af 2008 omfattende unge indvandrere 18-24 år viser dog, at 36 % stemte på Socialdemokratiet, 7 % på Radikale Venstre og 29 % på Socialistisk Folkeparti. Og uden at hæfte sig nærmere ved forskellen mellem de to målinger, kan man roligt konstatere, at unge indvandrere og efterkommere er fast forankret i det danske partipolitiske system, men også at de er mere venstreorienterede end etniske danskere. Hvad denne forskel bunder i kan vi kun gisne om, men vort bud er, at de unge med

Tabel 12.1: Partipolitiske holdninger blandt unge med indvandrerbaggrund og etniske danskere 18-24 år i 2006 (%).

	Unge med indvandrerbaggrund	Unge danskere
Socialdemokratiet	40,3	19,7
Venstre	5,7	22,7
Det Konservative Folkeparti	1,3	7,6
Det Radikale Venstre	17,6	12,1
Dansk Folkeparti	1,4	7,6
Socialistisk Folkeparti	9,6	13,6
Enhedslisten	4,2	4,5
Andre partier	1,0	1,5
Vil ikke stemme/vil stemme blankt	3,7	0,0
Ved ikke	13,1	9,1
Andet	2,1	1,6
<i>I alt</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>Antal respondenter</i>	<i>928</i>	<i>66</i>

Kilde: Etniske gruppers værdier, 2006_database.

indvandrerbaggrund har overtaget og til dels videreført deres forældres politiske holdninger, som lå tæt på Socialdemokratiet og mere venstreorienterede partier; og at de etniske unge stemmer på partier som historisk og i dag bakker op om den velfærdsstat, som indvandrerne sætter stor pris på.

Politik er imidlertid meget andet end holdningstilkendegivelser og partipolitik. Folk søger også politisk indflydelse ved at henvende sig direkte til de folkevalgte, skrive læserbreve eller demonstrere. Disse og andre lignende aktiviteter er vist i tabel 12.2, der endvidere sammenligner unge med indvandrerbaggrund og danskfødte danskere.

Tabel 12.2: Former for ukonventionel politisk deltagelse blandt indvandrere og danskere (%).

Deltagelsesformer	Indvandrere		Danskfødte danskere ^c	
	15 år og derover ^a	29-36 år ^b med dansk statsborgerskab	Mænd 28-36 år	Kvinder 28-36 år
Skrevet under ved underskriftsindsamling	23	18	29	33
Undladt at købe bestemte varer af politiske grunde	13	11	—	—
Støttet politiske formål med penge	9	6	22	25
Indsendt artikler eller læserbreve	9	4	4	5
Kontaktet politikere for at give sit synspunkt til kende	10	3	15	11
Deltaget i offentlige møder, protestmøder eller høringer	15	9	23	14
Deltaget i demonstrationer	26	21	7	6
<i>Ingen af ovenstående</i>	<i>55</i>	<i>63</i>		
<i>Antal respondenter</i>	<i>1000</i>	<i>290</i>		

Kilder og noter: (a) IntegrationsStatus 1. halvår 2005; spørgsmålet lød: »Hvilke af følgende handlinger har du udført, mens du har boet i Danmark?« (flere svarmuligheder); (b) IntegrationsStatus 2. kvartal 2004. Både a og b omfatter personer fra Tyrkiet, Eksjugoslavien, Pakistan, Iran, Somalia, Irak og indvandrere af palæstinensisk oprindelse; (c) Togeby 2000: 200, der oplyser, at data fra de »danskfødte danskere« er fra en række nyere landsdækkende surveyundersøgelser. I kilde b og c er der benyttet samme spørgeformulering, som lød: »Der findes mange måder, hvorpå man kan være aktiv i politik. Har du inden for de seneste par år deltaget i én eller flere af disse aktiviteter?« (flere svarmuligheder).

Når det gælder de mere individuelle deltagelsesformer såsom underskriftindsamling, økonomisk støtte, kontakt til politikere og deltagelse i offentlige møder eller høringer, er etniske danskere mere aktive, mens unge med indvandrerbaggrund i langt højere grad benytter demonstrationen som en politisk ressource. Der kan være flere årsager til denne forskel; men vi ved fra anden forskning (McAdam et al. 2001; Mikkelsen 2002), at befolkningsgrupper, som ikke har adgang til besluttende politiske institutioner, og som ikke bliver hørt i sager, som griber dybt ind i deres dagligdag og politiske og religiøse identiteter, tager andre strategier, taktikker og protestformer i brug.

Ser vi herefter på de sociale karakteristika, som kendetegner de aktive indvandrere, drejer det sig om yngre mennesker, som er godt integreret i det danske samfund og endvidere deltager aktivt i det formelle politiske system. Med andre ord, det er ikke de socialt, økonomisk eller på anden vis marginaliserede unge indvandrere, som griber til ukonventionelle politiske handlinger, men derimod de politisk og religiøst bevidste, som udtrykker deres utilfredshed med forholdene i Danmark og samtidig udviser solidaritet med tros- og meningsfæller i udlandet (jf. Mikkelsen 2010).

Skønt 'politik på gadeplan' fylder meget i etniske minoritetsunges liv, så vender vi i de følgende afsnit tilbage til det formelle politiske system og til de sider af mediedebatten, som har haft og har stor indflydelse på de unge, som har stillet op til poster i forskellige politiske organer. Dertil hører integrationsrådene, der for mange har været et første skridt ind i det danske politiske system.

Indvandrerpolitik og integrationsråd

Med integrationslovens ikrafttræden 1. januar 1999 blev der indført en ny type offentlige organer i kommunerne, integrationsrådene. Kommunerne kunne sammensætte rådene ved valg eller udpegning og kunne vælge forskellige principper for, hvem der kunne stemme og stille op. Nogle steder valgte man at udpege repræsentanter for bestemte etniske grupper, andre steder var et af kriterierne for at få en plads i rådet, at man repræsenterede en indvandrerforening, og andre steder igen blev der afholdt valg, hvor opstillingskravene også varierede. I dag er der fortsat stor variation i den måde, rådene sammensættes på, ligesom det langtfra er alle kommuner, der benytter sig af muligheden for at oprette et integrationsråd.

Der var fra begyndelsen meget forskellige forventninger og holdninger til rådene, og det gælder fortsat. Nogle opfatter rådene som en form for rådgivende organer, som kommunalbestyrelserne kan inddrage i det omfang, de finder det hensigtsmæssigt; andre opfatter dem som egentlige kanaler for demokratisk

indflydelse, der kan fungere som kompensation for etniske minoriteters fortsat svage stilling i det etablerede politiske system. Andre igen opfatter rådene som et overflødig organ, der komplicerer bureaukratiet i kommunerne og reducerer etniske minoritetsborgere til repræsentanter for bestemte kulturelle og religiøse grupper og derudover sender et signal om, at deres interesser ikke kan tilgodeses via de almindelige demokratiske kanaler.

Lise Togeby gjorde i 2003 i bogen *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter* status over integrationsrådene efter deres to første år i funktion, og hun pegede på, at erfaringerne var blandede. Dels var nogle råd præget af dårligt fremmøde og lavt aktivitetsniveau, dels er mange rådsmedlemmer blevet skuffede over, at kommunalpolitikkerne ikke har fulgt deres indstillinger eller realiseret deres forslag. Til gengæld har rådene i nogle kommuner medvirket til en bedre kontakt mellem de kommunale myndigheder og de etniske minoriteter, og i mange kommuner er der med integrationsrådet:

»blevet skabt en talerstol, hvorfra de etniske minoriteter har kunnet deltage i den offentlige debat vedrørende kommunens integrationsindsats (...). Alt i alt kan man vel sige, at integrationsrådene ikke har været nogen entydig succes, men de har heller ikke været nogen entydig fiasko. Integrationsrådene har formodentlig bidraget til at styrke de etniske minoriteters medborgerskab i Danmark, men måske ikke så meget, som nogen havde forestillet sig«.

Efter valget til integrationsrådene i 2006 rejste Rådet for Etniske Minoriteter kritik af rådernes status og mandat. Rådets formand, Sükrü Ertosun slog fast, at rådene burde være lovpligtige i alle kommuner, og at de optimalt set også skulle udstyres med formel høringsret og sikres penge at arbejde for. Ellers ville de aldrig for alvor få gennemslagskraft, forudså Ertosun. Desuden talte han for, at der skulle indføres direkte valg til integrationsrådene, også selv om der var meget lav valgdeltagelse i flere af de 22 kommuner, som havde holdt valg til rådene i 2006. I et par kommuner lå valgdeltagelsen på under 10 %, i København sneg den sig op på 13,8, mens den i Århus og Holstebro nåede op omkring 20 %. Den lave stemmeprocent overraskede ikke Lise Togeby, der påpegede, at den lå på niveau med deltagelsen ved f.eks. skolebestyrelsesvalg og valg til de kommunale ældreråd. I København var stemmeprocenten ved ældrerådsvalget i 2004 således på 21,3 %. Daværende integrationsminister Rikke Hvilshøj (V) efterlyste, at rådene gjorde mere for at skabe synlighed om sig selv og søgte penge fra ministeriets puljer til at sætte integrationsfremmende aktiviteter i gang.

En evaluering, foretaget af Rådet for Etniske Minoriteter, kiggede nærmere på erfaringerne i de 10 kommuner, som afholdt valg til rådet på en fælles valgdag

i marts 2006. Evalueringen pegede på nogle af de samme problemer, som er nævnt ovenfor, ligesom det blev nævnt, at der i en del integrationsråd var en skæv kønsfordeling med en stor overvægt af mandlige medlemmer. 2 af de 10 kommuner opfattede valget til integrationsrådet som en entydig succes, mens 5 svarede 'både og' – blandt andet baseret på, at valgdeltagelsen var lavere end håbet eller forventet. I Gladsaxe Kommune forsøgte man sig med en anderledes tilgang ved at give alle borgere over 18 år, der var bosat i kommunen, stemmeret til rådet. Kun 0,1 % valgte dog at benytte sig af muligheden. I rapporten noteres det om eksperimentet, at »begrundelsen herfor var, at man fra kommunens side ønskede at signalere, at integration er for alle borgere, og ikke kun for dem, der har en anden etnisk baggrund end dansk. Man kan imidlertid konkludere, at dette budskab ikke har mødt megen opbakning i forhold til valgdeltagelsen«. I Københavns Kommune udgjorde afgrænsningen af de stemmeberettigede også et problem, idet en del af de efterkommere, der modtog stemmekort, gav udtryk for, at de følte sig sat i bås som 'indvandrere', et prædikat, de ikke kunne identificere sig med, eftersom de var født og opvokset i Danmark, og mange af dem var danske statsborgere (*Integrationsrådsvalg den 7. marts 2006*).

Der er nok en tendens til, at især unge efterkommere opfatter integrationsrådene som en forældet institution, der afspejler forældregenerationens behov mere end deres egne. I forbindelse med valget til integrationsrådene i 2006 skrev Ayhan Can, formand for foreningen Mangfoldigt.dk, i et debatindlæg i *Jyllands-Posten*:

»For det første bygger rådene på en forældet tanke om, at medlemmerne i rådet repræsenterer deres landsmænd således, at en nationalitet opfattes som én homogen gruppe. På den måde kommer en person til at repræsentere en hel nationalitet, hvilket ikke er et retvisende billede. For det andet er medlemmerne udvalgt ud fra deres etniske baggrund frem for deres faglige kvalifikationer, der ikke nødvendigvis er med til at skabe det bedste udgangspunkt for integrationsindsatsen i kommunen. For det tredje har en stor del af integrationsrådene ikke nogen form for høringsret, hvilket kun forpligter kommunalbestyrelsen til at høre på rådene, men ikke til at følge deres anvisninger. (...) Det er højst besynderligt, at man i dag kan sidde i integrationsrådene, fordi man eksempelvis har en tyrkisk baggrund og dermed anses for at kunne komme med løsningsforslag til håndtering af de udfordringer, vi står over for. (...) Hvis man fra kommunernes side er indstillet på at tage integrationsarbejdet seriøst og ønsker kvalificeret indput til at foretage holdbare løsninger bør man seriøst overveje at ændre den nuværende struktur og form. Den nuværende form, som har eksisteret siden slut 90'erne tyder ikke på at have båret frugt« (*Jyllands-Posten/JJP København*, marts 2006).

Siden valgene i 2006 har flere kommuner eksperimenteret med nye valgprocedurer, og visse steder har det givet sig udslag i en højere stemmeprocent. I Ballerup Kommune afholdt man i 2009 valg via brevafstemning, og her nåede stemmeprocenten op på 26,5 %. Der vil dog formodentlig fortsat være mange etniske minoritetsborgere, der føler, at rådene mangler gennemslagskraft, eller hellere ser deres interesser tilgodeset via andre politiske kanaler. I en del kommuner er medlemskab af integrationsrådet tilsyneladende ikke forbundet med særlig prestige, måske blandt andet fordi valgdeltagelsen har været så lav, og det har påvirket rådernes legitimitet negativt. I nogle kommuner ser det dog ud til, at integrationsrådene spiller en vis rolle både som reelt talerør for grupper, hvis behov ellers har svært ved at blive kendt af politikerne, og som et forum, hvor etniske minoritetsborgere kan mødes og identificere fælles behov og ønsker. Flere af de politikere med etnisk minoritetsbaggrund, der de senere år har markeret sig i partipolitik, har da også en fortid som medlemmer af et integrationsråd.

Selv om de ofte har et kritisk blik på rådene, anfører flere af vores informanter samtidig, at deres arbejde i rådene har givet dem erfaring og skærpet deres holdninger og på den måde har modnet dem til at gå ind i partipolitik. Det billede stemmer overens med en undersøgelse foretaget tilbage i 2001 og refereret i bogen *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter* (Togeby 2003). Undersøgelsen baserede sig på interview med medlemmer af integrationsrådene, hvoraf over halvdelen angav, at arbejdet i rådet havde givet dem lyst til at deltage i andre sammenhænge, f.eks. landspolitik, kommunalpolitik eller skolebestyrelsesarbejde. Desuden fremgik det af bogen, at 18 % af de ca. 200 personer med indvandrerbaggrund, der stillede op som kandidater ved kommunalvalget i 2001, havde en fortid i et integrationsråd – vel at mærke på et tidspunkt, hvor der kun var etableret 50 integrationsråd, som havde fungeret i maksimalt to et halvt år.

Under debatten om integrationsrådene ligger en diskussion om, hvorvidt det giver mening at tale om indvandrerpolitik og indvandrerpolitikere, og hvorvidt politikere med etnisk minoritetsbaggrund bør og kan repræsentere en bestemt etnisk gruppes interesser eller indvandreres interesser generelt. Er det et problem, hvis etniske minoriteter stemmer efter etnicitet mere end efter politiske holdninger? Kan man forestille sig, at det er relevant i en periode, indtil der ikke længere finder forskelsbehandling sted på baggrund af etnicitet? Eller kan man snarere anskue det sådan, at politikere qua deres etniske baggrund ofte har særlige erfaringer, som de kan trække på til fordel for de etniske minoriteter bredt set? Det er nogle af de spørgsmål, fem unge politikere giver deres svar på senere i kapitlet. Flere af disse – og med dem mange andre indvandrere – giver udtryk for, at en politiker eller debattørs etniske eller kulturelle baggrund sjældent i sig selv gør vedkommende til en god repræsentant for en

bestemt gruppe. Tværtimod opfatter nogle indvandrere det som et problem, at enkeltpersoner kan slå sig op som 'integrationseksperter' eller repræsentanter for etniske minoriteter, uden at vedkommende har nogen faglig baggrund for det. De føler sig med andre ord misrepræsenteret af personer, som udnævner sig selv til 'indvandrerpolitikere' eller bliver udpeget til talerør for muslimer eller indvandrere af medier og politikere.

Som en illustration af problemet med repræsentativitet kan nævnes en meningsmåling foretaget af Catinét to gange i løbet af 2006 blandt flygtninge og indvandrere heraf 87 % med muslimsk baggrund. Den viste, at andelen, der støttede oprettelsen af Demokratiske Muslimer i løbet af året faldt fra 22 % til 16 %, mens andelen af modstandere steg fra 31 % til 39 %. Der var dog i slutningen af året fortsat 11,9 %, der udpegede foreningens formand, Naser Khader, som den debattør eller politiker med indvandrerbaggrund, som bedst repræsenterede deres interesser i den offentlige debat. 3 ud af 4 indvandrere og efterkommere i undersøgelsen følte sig imidlertid slet ikke repræsenteret af nogen af indvandrerorganisationerne i den offentlige debat (*Ugebrevet A4*, 15/1). Resultatet kan udlægges både positivt og negativt. Positivt kan det anføres, at mange unge indvandrere og efterkommere formodentlig føler sig mindre fremmede og mere danske end deres forældre og ikke anser det for nødvendigt at være repræsenteret af egentlige indvandrerforeninger eller politikere med en etnisk profil. En mere negativ udlægning er, at de etniske minoriteter stadig oplever at have særlige behov og ressourcer, som ikke generelt er anerkendt og forstået af danske politikere, men at ingen af de indvandrere, der optræder som repræsentanter for etniske minoriteter, formår at råde bod på denne mangel.

Muslimske politikere i mediemøllen

Et andet problem i forhold til indvandreres og efterkommeres opfattelse af det politiske liv er de negative erfaringer, som en række unge politikere med muslimsk baggrund har gjort sig med at træde ind på den partipolitiske scene. Flere unge uerfarne politikere er blevet udsat for voldsom mistænkeliggørelse, er blevet anklaget for at have en skjult islamistisk dagsorden, for at være uafklarede omkring demokratiske værdier, menneskerettigheder og forholdet mellem politik og religion eller for bevidst at 'tale med 2 tunger' afhængig af, om de henvendte sig til deres religiøse eller etniske bagland eller til den brede offentlighed. Her kan nævnes den radikale folketingskandidat Mona Sheikh, der blev anklaget for at gå ind for dødsstraf og fordømme homoseksualitet. Sherin Khankan, der som kandidat for samme parti kom igennem mediernes vridemaskine, da hun stemte imod en resolution om fordømmelse af *sharia*, og Asmaa Abdol-Hamid,

hvis kandidatur for Enhedslisten blev problematiseret både internt i partiet og i den brede offentlighed især med henvisning til hendes beslutning om at bære tørklæde og ikke at give hånd til mænd. Som en direkte konsekvens af 'Asmaasagen' oplevede også Rushy Rashid at blive udspurgt om sin religiøse praksis og sin holdning til tørklæder og håndtryk, da hun i 2007 søgte om at blive folketingskandidat for Socialdemokraterne i Helsingørkredsens. Rashid blev under et møde udspurgt af en partifælle, der også var præst. Kredsformanden begrundede de nærgående spørgsmål således: »Det var for at afdække, om der var en form for muslimsk fanatisme, der ikke var afdækket. Jeg frygtede, at vi ville få en Asmaa« (*Politiken* 7/4 2007).

Kendetegnende for de nævnte sager er først og fremmest, at kandidaterne mod deres vilje er blevet opfattet primært som muslimske politikere og er blevet stillet over for spørgsmål af etisk, teologisk og moralpolitisk karakter, som mange ikke-muslimske kandidater næppe ville være blevet stillet over for. Desuden har flere af sagerne vist, hvor svært det er at formidle nuancerede budskaber via medierne. I Sherin Khankans tilfælde blev det for eksempel næppe klart for ret mange, at hendes modstand mod den nævnte resolution ikke baserede sig på, at hun støttede den form for *sharia*-baseret lovgivning i Nigeria, der var den aktuelle anledning til resolutionen. Hendes modstand gik alene på formuleringen 'nej til sharia', da den efter hendes mening signalerede en generel afvisning af hele værdigrundlaget i islam. *Sharia*-begrebet dækkede nemlig i Sherin Khankans forståelse over meget mere end de juridiske regler og straffesystemer, som den øvrige tekst i resolutionen rettede sig imod. Hun foreslog, at man i stedet vedtog en resolution, hvor det blev gjort klart, at partiet var imod *sharia*-lovgivning, og at man tilføjede, at man var imod dødsstraf generelt, også i retssystemer, som ikke baserede sig på islam.

Mange andre 'skandalesager' om politikere med etnisk minoritetsbaggrund kunne nævnes i denne sammenhæng også sager, som ikke primært har handlet om kandidaternes etniske eller religiøse baggrund, men snarere om manglende troværdighed på grund af skiftende budskaber eller hyppige partiskift. Det gjaldt f.eks. i sagen om Wallait Khan, der blev valgt ind i Københavns Borgerrepræsentation for Indvandrerslisten i 1993, men skiftede til SF i 1996 og fire år senere til Venstre, hvorefter han i 2005 blev løsgænger og i 2009 var med til at stifte et nyt parti, Demokratisk Fællesskab. I kritikken af Khan indgik også, at han sideløbende med sit kommunalpolitiske engagement i Danmark havde forsøgt at gøre politisk karriere i Pakistan. En anden lokalpolitiker med pakistansk baggrund, Tariq Sundoo, trak sig i 2004 som folketingskandidat for Venstre, efter at det var kommet frem, at han imod partilinjen havde udtalt sig kritisk om den såkaldte 24-årsregel på pakistansk lokalradio. I den forbindelse gav professor Ulf Hedetoft fra Akademiet for Migrationsstudier (AMID) denne forklaring på de

mange sager, hvor unge politikere med indvandrerbaggrund er blevet fældet af enkeltsager:

»De fleste har ikke gjort sig klart, hvis sag de skal tale. Er det Socialdemokratiets eller det pakistanske samfunds synspunkter, de skal udtrykke? De prøver derfor at bevare et ben i begge lejre og tækkes begge parter« (*Information* 24/12 2004).

Et interessant spørgsmål er, hvordan de nævnte sager påvirker unge indvandre- res og efterkommeres syn på politik. Gør det dem mismodige, vrede eller desil- lusionerede? Fratager det dem lysten til selv at engagere sig i politik af frygt for at blive udsat for samme behandling? Eller er det med til at motivere nogle af de unge til at 'gøre det bedre' og have held med det, der ikke lykkedes for de an- dre? Efter at Mona Sheikh blev vraget som folketingskandidat for De Radikale, forudså hun, at den behandling, hun og andre kandidater havde fået, kunne få negative konsekvenser i form af radikalisering:

»Når danske muslimer gerne vil gøre en indsats og i stedet får smækket en dør i hovedet, så spiller det ind på, hvordan de opfatter samfundet i øvrigt. De, der ikke har så meget styrke i sig, vil måske gå i retning af ekstremistiske organisationer« (*Politiken* 29/5 2004).

Mona Sheikh har siden markeret sig som forsker og debattør netop inden for området radikalisering og politisk islam. Og Enhedslistens Asmaa Abdol-Hamid bekendtgjorde i foråret 2010, at hun ikke længere ønskede at være folketingskan- didat, men i stedet ville satse på en karriere som socialrådgiver. I et interview i *Deadline* på DR2 blev hun spurgt, om hun havde opgivet sin politiske karriere, fordi det havde vist sig umuligt at klare sig som tørklædeklædt kvinde i et ven- streorienteret parti? Det benægtede hun. Men spørgsmålet er, hvordan hendes erfaringer påvirker andre tørklædebærende kvinder med et vågnende politisk engagement? Opgiver de ævred? Tager de tørklædet af? Eller vil vi se flere kandi- dater i de kommende år, der satser på at blive den første, der indtager talerstolen i Folketinget med muslimsk hovedtørklæde?

Som vist i kapitel 10 og 11 kan den polariserede og ofte meget negativt ladede debat om integration og islam faktisk være med til at engagere unge muslimer i foreningsarbejde, hvor de enten organiserer sig med udgangspunkt i deres re- ligiøse ståsted eller modsat organiserer sig i tværreligiøse, tværetniske forenin- ger, hvor religion ikke spiller nogen rolle. Enkelte går aktivt ind i bevægelser, hvis virke retter sig imod demokratiet som styreform, som eksempelvis Hizb ut-Tahrir. Det generelle billede ser dog ud til at være, at debatten om islam,

herunder debatten om religion og politik, er med til at bevidstgøre de unge om deres religiøse ståsted og få dem til at engagere sig i organisatorisk arbejde. Der har været gisninger om, at den stigende religiøse bevidsthed ville føre til dannelsen af egentlige muslimske partier, og der har været enkelte tiltag til sådanne partidannelser. En undersøgelse foretaget af Catinét i 2008 viste ganske vist, at over halvdelen af de adspurgte flygtninge og indvandrere ville overveje at stemme på et muslimsk parti, hvis det byggede på demokratiske principper og tog afstand fra ekstremisme. I en kommentar til undersøgelsen stillede professor i statskundskab ved Aarhus Universitet Peter Nannestad sig dog skeptisk over for, om et muslimsk parti i praksis ville opnå ret mange stemmer:

»Min skepsis skyldes primært den etniske og religiøse opsplitning, der karakteriserer de muslimske indvandrere i Danmark, og den ret udbredte mistillid mellem forskellige grupper af muslimske indvandrere, som jeg fandt i min undersøgelse« (*Ugebrevet A4*, 30/6 2008).

Andre forskere og kendere af det muslimske miljø har på tilsvarende vis vurderet, at et muslimsk parti ikke vil kunne samle nogen opbakning af betydning.

Efter de førnævnte sager med Mona Sheikh, Sherin Khankan og andre kandidater med muslimsk baggrund forlod en del unge muslimer Det Radikale Venstre til fordel for andre partier, f.eks. meldte enkelte sig ind i Minoritetspartiet (*Politiken* 29/5 2004). Desuden blev der i 2009 dannet et nyt muslimsk parti, Danmarks Muslimer, der ifølge talsmand Ras Anbessa især ville komme med løsningsforlag i forhold til hjemløse, handicappede, unge og ældre samt på integrationsområdet generelt. I forbindelse med Indenrigsministeriets godkendelse af partiet sagde Ras Anbessa:

»Samfundet er præget af, at muslimer ikke må vise sig som gruppering, men vi bliver den ene gang efter den anden skilt ud som en gruppering. Derfor kan vi lige så godt stå sammen som gruppe og arbejde på nogle positive tiltag i det danske samfund« (*Politiken* 6/12 2009).

Partiet spås dog af politiske kommentatorer ikke mange chancer. Muslimer er forskellige – og selv om en del, som vi har set i kapitel 10 og 11, organiserer og engagerer sig med udgangspunkt i islam, er det trods alt et mindretal, der lader deres religiøse ståsted være den afgørende parameter for deres politiske tilhørsforhold.

Der opstår løbende politiske grupper og partier, der har til formål at tale indvandrernes sag og sætte integration på den partipolitiske dagsorden. Ved kommunalvalget i 2009 stillede en ny liste, Demokratisk Fællesskab (med førnævnte Wallait Khan blandt kandidaterne), op i København med det erklærede mål at

arbejde på at forbedre indvandrernes vilkår, herunder en styrkelse af modersmålsundervisningen. Andre mærkesager for listen var billigere og bedre kollektiv transport samt lokale sundheds- og aktivitetscentre i alle bydele – tiltag, som ifølge listens talsmand, Raza Mustafa, ville komme mange indvandrere til gavn, idet indvandrere er overrepræsenteret i gruppen af socialt dårligt stillede (www.demokratiskfaellesskab.dk). Listen var dog langt fra at samle stemmer nok til at få en kandidat valgt ind i Borgerrepræsentationen.

Det generelle billede er, at unge indvandrere og efterkommere melder sig ind i etablerede partier, hvor de i stigende grad bliver opstillet og valgt på linje med andre kandidater uden særlig hensyntagen til deres etniske baggrund. I de seneste 10 år er der sket et synligt gennembrud, idet flere og flere partier har opstillet kandidater med etnisk minoritetsbaggrund ved kommunal- og folketingsvalg, og det er som før nævnt lykkedes for et relativt stort antal at blive valgt. Ved valget i november 2001 blev to mænd med indvandrerbaggrund for første gang valgt ind i Folketinget, nemlig SF's Kamal Qureshi og Naser Khader for Det Radikale Venstre. Begge er veluddannede og har levet det meste af deres liv i Danmark; Kamal Qureshi er født i Pakistan i 1970, mens Naser Khader er af palæstinensisk afstamning og født i Syrien i 1963. Begge har en dansk universitetsuddannelse: Qureshi er uddannet læge, Khader er cand.polit. Begge blev genvalgt ved folketingsvalget i 2005, hvor også den noget ældre Hüseyin Arac (født i Tyrkiet 1956) blev valgt ind for Socialdemokratiet. Arac er uddannet tolk fra Handelshøjskolen i København og var medlem af Århus Byråd i 11 år, før han blev valgt ind i Folketinget. Siden kommunalvalget i 2009 har han igen siddet i byrådet i Danmarks næststørste by. I 2007 brød Naser Khader med Det Radikale Venstre og var med til at stifte Ny Alliance (senere omdøbt til Liberal Alliance). I dag er Khader integrationsordfører for De Konservative. Kamal Qureshi har fortsat sit virke inden for SF og er partiets ligestillings- og menneskerettighedsordfører.

Som nævnt tidligere er kvinderne blevet mere aktive som kandidater ved kommunalvalgene. Dog var kun 9 af de 67 personer med etnisk minoritetsbaggrund, der blev valgt ind i kommunalbestyrelserne i 2005, kvinder. Men andelen af kvinder er i fremgang, og det samme gælder andelen af unge. Ved valget i 2005 var omkring en femtedel af de valgte med indvandrerbaggrund 30 år eller derunder. Den yngste var den 19-årige socialdemokrat Sikandar Malik med pakistansk baggrund, der blev valgt ind i Borgerrepræsentationen i København. I Århus blev førstegangskandidaten Susan Arac, datter af Hüseyin Arac, valgt ind for Socialdemokratiet med næsten 4000 personlige stemmer. Hun blev dermed partiets største stemmesluger efter borgmester Nicolai Wammen. Tyrkere og pakistanere dominerer stadig i kommunalpolitik, og blandt tyrkere finder vi en høj andel af kvinder, der bruger deres stemmeret. Helt tilfældigt er det derfor

næppe, at de to første kvinder med indvandrerbaggrund, der har fået sæde i Folketinget, netop har kurdisk-tyrkisk baggrund. Det er Socialdemokraternes Yildiz Akdogan og SF's Özlem Cekic, som begge blev valgt ind i 2007 og kunne dele titlen som første kvindelige folketingsmedlem med indvandrerbaggrund. Vi har stiftet bekendtskab med begge kvinder i tidligere kapitler i denne bog, og til slut i dette kapitel præsenteres et interview med Yildiz Akdogan. Desuden kan vi henvise til Özlem Cekics selvbiografiske beretning *Fra Føtex til Folketinget*, som er at finde på bogens litteraturliste.

Fem unge politikere – fra Frederiksberg til Folketinget

I det følgende kan du læse fem interview med unge politikere med etnisk minoritetsbaggrund, der er aktive i partipolitik på forskellige niveauer – fra den konservative byråds kandidat på Frederiksberg i København, der har en enkelt valgkamp bag sig, som ikke gav valg, til det socialdemokratiske folketingsmedlem, der på tre årtier har foretaget en imponerende rejse fra en fattig tyrkisk landsby til det danske folketing. De fem er udvalgt, så de repræsenterer 5 partier og 4 etniske og kulturelle grupper samt forskellige tilgange til spørgsmålet om repræsentativitet og etnicitet og mål og midler i den politiske integrationsproces samt deres personlige motivation og inspirationskilder for deres politiske virke.

Serdal Benli

- født i 1979 i Ankara og kom til Danmark i 1988
- cand.scient.soc. i socialvidenskab og kommunikation fra RUC
- fuldmægtig i Integrationsministeriet
- medlem af hovedbestyrelsen i Socialistisk Folkeparti (SF) siden 2006
- folketingskandidat siden 2007
- medlem af Regionsrådet i Region Hovedstaden siden 2005
- medlem af Byrådet i Gladsaxe for SF (formand for beskæftigelses- og integrationsudvalget og næstformand for social- og sundhedsudvalget)
- medlem af Akelin – Akademikere for Etnisk Ligestilling
- medstifter af foreningen Mangfoldigt.dk og af Kurdiske Studerendes Forum

Hvordan vil du beskrive eller karakterisere dig selv som politiker?

- Jeg ser mig selv som en dansk politiker med kurdiske rødder. Altså, jeg er dansk med kurdiske rødder, og på grund af min baggrund har jeg en særlig

indsigt i kurdiske forhold. Men min politiske interesse og mine visioner er ikke bundet til det kurdiske. Jeg har siddet med sundhedspolitik i min tid i regionsrådet, og siddet i beskæftigelsesudvalget i byrådet. Så jeg er ikke kun politiker for kurdere, men for alle, der kan identificere sig med SF's politik.

Hvad var din motivation for at gå ind i politik?

- Et brændende ønske om at tage stilling til det samfund, jeg er en del af, og være med til at forme det. Politik har været en naturlig del af min hverdag, siden jeg var barn. Jeg kommer fra et hjem, hvor der altid er blevet diskuteret politik, og hvor politik altid har været meget relevant og aktuelt. Ikke mindst grundet min kurdiske baggrund og hele den politiske kamp for demokrati, frihed osv., som kurderne har ført i Tyrkiet. Den kamp har skabt en tradition for politisk engagement i visse miljøer og familier. Politik er simpelthen en naturlig del af den måde, man tænker og agerer på i min familie, ligesom det har været naturligt, at det er venstrefløjen, man er engageret på. Det er også dér, mit politiske projekt ligger, for det er dér, jeg ser, at jeg kan udmønte mine idealer. Jeg har altid været meget inspireret af Martin Luther King og hans udtalelse om, at den største tragedie ikke er de onde menneskers undertrykkelse af andre, men de godes tavshed og passivitet over for undertrykkelsen.

Du nævner, at du er vokset op i et politisk engageret miljø. Men har dine forældre eller andre i din familie været konkret politisk engageret på en måde, der har inspireret dig?

- Ja, der har været flere personer. Nok især min morfar. Min familie stammer fra et område i Tyrkiet, som ikke er ret udviklet rent økonomisk eller uddannelsesmæssigt. På trods af det har de altid været i opposition også i forhold til de religiøse autoriteter. Der er mange ateister i det miljø, jeg kommer fra, hvilket er lidt utraditionelt. Der har været en tradition for at forholde sig kritisk til autoriteter og dogmer. Min bedstefar var sådan en person. Hans historie er netop et eksempel på det modsatte af, hvad Martin Luther King pegede på med den farlige passivitet. Min bedstefar formåede at gøre op med det vante, med traditionerne. I landsbyen var der en bestemt familie, som altid havde været den dominerende politisk og kulturelt. Positionen som landsbyleder gik i arv i den familie, og det var der ingen, der satte spørgsmålstegn ved, før min morfar stillede op som kandidat til landsbylederposten. Det lykkedes ham at blive valgt og dermed gøre op med en tradition, som ingen ellers havde turdet udfordre. Jeg nåede aldrig selv at opleve ham, men jeg har hørt historierne om ham, og det har klart inspireret mig. Der var noget ved hans historie, som satte

sig fast i min bevidsthed. At man skal turde udfordre dogmerne og autoriteterne. Men også, at politik ikke kun handler om store, abstrakte ideer. Det handler om hverdagen og om, at vi skal tage stilling til, hvordan vi skal gøre tingene. Hvordan vi kan gøre det bedre – til fordel for fællesskabet og lokalområdet og samfundet som helhed. Det er alt fra cykelstier ved den lokale skole til sundhedsniveauet i lokalområdet. Alt er politik.

Du kommer fra et venstreorienteret miljø, så det har været naturligt for dig at engagere dig på venstrefløjen. Men hvordan fandt du frem til, at det skulle være lige præcis SF, du ville arbejde i?

- Jeg valgte SF efter nøje overvejelser. Jeg kunne måske også have meldt mig ind i Socialdemokratiet, hvis den politiske udvikling havde været anderledes. Men jeg oplevede et Socialdemokrati, der op gennem 1990'erne rykkede så meget til højre, at jeg ikke kunne identificere mig med det rent værdipolitisk. SF har nogle synspunkter, som jeg kan identificere mig med. Folkesocialismen ligger mig nær, fordi den har en demokratisk essens, nemlig opgøret med den dogmatiske kommunisme i 1950'erne. Det rimer på mine værdier, for jeg opfatter min politiske kamp som en kamp imod dogmer. Socialdemokratiet er efter min mening karakteriseret ved at være mere dogmatisk og præget af et stift system og partiapparat, som jeg ville have svært ved at finde mig til rette i. Desuden er der også en fløj af Socialdemokratiet, som er ret borgerlige i deres politiske anskuelser. Jeg er venstreorienteret, jeg vil kalde mig marxistisk. (...) Jeg var engageret i foreningsarbejde som helt ung, både i lokalområdet og senere på universitetet, og jeg var med i forskellige integrationsprojekter. For 10 år siden var jeg med til at stifte en ungdomsorganisation for kurdiske studerende, og derigennem fik jeg berøring med de politiske ungdomsorganisationer og meldte mig ind i Danmarks Socialdemokratiske Ungdom. Men jeg fandt hurtigt ud af, at det ikke var det rigtige – der skulle alt for meget til for at trække det i den retning, jeg ville. Så meldte jeg mig ind i SFU, Socialistisk Folkepartis Ungdom, og i 2002 eller 2003 meldte jeg mig ind i SF. Jeg fik hurtigt mange gode venner i partiet, og min karrieremæssige udvikling gik forholdsvis hurtigt. Jeg blev opfordret til at stille op til regionsrådet, og jeg blev valgt som kandidat, blev nr. 2 på listen og blev valgt ind i 2005. Året efter blev jeg opfordret til at stille op til SF's hovedbestyrelse, og der har jeg siddet lige siden.

Har du oplevet, at din etniske baggrund har været en fordel eller en ulempe for din karriere i SF?

- Jeg er et ideologisk menneske og ikke en klassisk indvandrerpolitiker. Det gik ret hurtigt op for dem i partiet, da de opdagede, at jeg har en holdning til stort set alle politiske emner. Jeg har en holdning til skatte- og fordelingspolitik, til sundhedspolitik osv. Det gik op for dem, at jeg er ideologisk funderet, og at jeg havde sat mig ind i SF's ideologisk-politiske projekt, før jeg blev medlem. Så i SF- og SFU-sammenhæng har jeg aldrig følt, at jeg er blevet behandlet anderledes, fordi jeg har indvandrerbaggrund. I visse sammenhænge har min baggrund været en fordel for mig, fordi jeg har haft en særlig indsigt, eller fordi min baggrund har givet mig en større legitimitet, når jeg udtalte mig i f.eks. integrationsdiskussionen. Jeg kan huske, at SFU på et tidspunkt havde arrangeret et møde om integration, hvor jeg holdt et oplæg om klassekamp og integration og fællesskab, og der tror jeg, at jeg chokerede mange ved at sige, at vi skulle gøre op med berøringsangsten over for etniske minoriteter. At etniske minoriteter skal være en del af fællesskabet på godt og ondt, hvilket vil sige, at vi også skal stille krav og turde være kritiske over for praksisser, vi aldrig ville acceptere blandt etniske danskere, fordi de er undertrykkende eller funderet på religiøse eller kulturelle dogmer. Det overraskede helt klart nogen, og jeg tror, at det var med til at åbne op for en diskussion om at gå mere kritisk til de etniske minoriteter. Det, at jeg sagde det, havde en vis effekt, tror jeg ... Jeg mener jo ikke, at vi grundlæggende har ændret vores projekt eller menneskesyn, tværtimod. Men det var en politisk nødvendighed, at vi definerede fællesskabet på en ny måde, hvor vi også inddrager etniske minoriteter ved at kigge på nye grupper af fattige og bekæmpe den økonomiske ulighed, som rammer mange indvandrere. Men også at vi stiller samme krav om ligestilling og respekt for menneskerettigheder til alle.

Nogle har jo hævdet, at SF under Villy Søvndal er trukket til højre og har ført en populistisk politik på især muslimske indvandreres bekostning. Kan du forstå den kritik?

- Det er nok sandt, at vi under Villy Søvndals ledelse er kommet til et vendepunkt. At han f.eks. turde sige om Hizb ut-Tahrir, at hvis de ikke ønsker demokrati, så kan de skride. Det har været en proces at nå dertil, at SF's formand kunne melde ud på den måde. Men jeg synes, at det var helt rigtigt, og jeg har også talt for den linje internt. Det skal også ses som en reaktion på det, jeg vil kalde Enhedslistens fadæse med Asmaa Abdol-Hamid. Jeg synes, at det var helt forkert af et venstre-fløjsparti at have en kandidat, der optræder med tørklæde som religiøst

symbol, og det var vigtigt for mig, at SF markerede, at vi var forskellige fra Enhedslisten på det punkt. Religiøs dogmatisme hører ikke til i et politisk projekt på venstrefløjen. Vi kan have præster i partiet, ja, det har vi i SF. Men hvis de begynder at signalere religiøs dogmatisme, ville jeg også være imod det. Det hører ikke til et politisk projekt på venstrefløjen. For mig at se er venstrefløjens rolle at gøre op med dogmerne, og jeg har nok været katalysator i SF for, at vi også tør kritisere dogmatisk islam. Det har været en vigtig rolle for mig at påtage mig. Vi må have et fællesskab i Danmark omkring nogle værdier, og det fællesskab skal de etniske minoriteter også være en del af. Hvis vi ser tendenser til dogmatiske tankesæt og normer i visse minoritetsgrupper, må vi også kritisere det. Det handler ikke om at forråde dem, men om at jeg som politisk menneske har nogle holdninger til, hvordan samfundet bør bygges op. Jeg og sådan nogle som mig har et ansvar for at tage den debat i vores bagland – i minoritetsmiljøerne. Formår vi ikke det, så svigter vi minoriteterne og de kræfter i minoritetsmiljøerne, der gerne vil tilpasse deres religion og overbevisninger til det moderne samfund, men kan have svært ved at få rum og plads til det på grund af gruppepres, social kontrol osv. Der er sikkert nogle, der vil kalde mig forræder, men jeg mener, at jeg som samfundsbevidst menneske har et ansvar for at tage stilling.

Har du oplevet, at folk i dit bagland eller i det kurdisk-tyrkiske miljø har kaldt dig forræder?

- Nej, ikke i mit eget miljø. Der er kredse, hvor jeg ikke er så vellidt, fordi jeg f.eks. diskuterer Tyrkiets demokratiforståelse. Men den form for reaktioner er ganske naturlige. Når man har en holdning, har man også modstandere.

Har du mødt fordomme blandt etniske danskere i partiet, som har haft nogle fejlagtige opfattelser af, hvad det vil sige at være kurder med baggrund i et muslimsk land?

- Jeg har da oplevet, at folk har spurgt mig om sådan noget som tvangsægteskaber. Når de har hørt, at jeg er gift med en anden kurder, har de spurgt: 'Er det noget, I selv har valgt, og har I selv fundet hinanden?' Så skal man i gang med at afkræfte nogle forestillinger og forklare, at vi selvfølgelig selv har fundet hinanden og valgt hinanden. Den slags ret uskadelige fordomme findes også i SF-sammenhænge. Ellers har det mest været på den måde, at mit ord måske nogle gange har haft større vægt i interne diskussioner om integrationspolitik – ikke nødvendigvis baseret på min faglige indsigt,

men på grund af min baggrund eller hårfarve. Det kan godt irritere mig lidt, for jeg har jo ikke nogen personlige erfaringer med f.eks. tvangsægteskaber. Til gengæld har jeg læst sociologi, og mange af de projekter, jeg har lavet på studiet, har handlet om integration. Så derigennem har jeg fået en rent faglig indsigt, som jeg gerne vil anerkendes for. Men det er ikke altid min faglige indsigt, der efterspørges.

Tror du, at du har fået særlige chancer på grund af din etniske baggrund, altså f.eks. fordi SF har ønsket at have kandidater med indvandrerbaggrund?

- Jeg har ikke direkte hørt folk sige, at jeg har fået særlige chancer, fordi jeg er indvandrer ... partiets 'præmieperker' eller noget i den retning. Nu er jeg også kommet ind på et tidspunkt, hvor der allerede var flere med etnisk minoritetsbaggrund i partiet ... men selvfølgelig kan det spille en rolle, at SF ligesom andre partier gerne vil vise sig som et parti, der afspejler mangfoldigheden i samfundet. Jeg har hørt, at nogle af de andre indvandrere i partiet efter nogles mening har fået lidt for let adgang til en bestemt position. Det gælder måske især, hvis man også er kvinde, for på venstrefløjens er der selvfølgelig en signalværdi i at have etniske minoritetskvinder med, og så kan det ske, at nogle bliver valgt, selv om de ikke rigtig har markeret sig politisk. Så kan der godt opstå misundelse, og det kan jeg godt forstå, for ens etniske baggrund skal ikke være afgørende for, hvordan man vurderes som politiker.

Vil du sige, at det er en fordel at have indvandrerbaggrund, hvis man gerne vil gøre karriere i dansk politik?

- Ikke i samme grad som tidligere. De to første med indvandrerbaggrund, der blev valgt til Folketinget, Naser Khader og Kamal Qureshi, var jo nærmest urørlige i nogle år efter – ikke fordi de nødvendigvis var politisk så utroligt dygtige, men fordi de havde den særlige baggrund. De kunne lave et meget synligt *clash* med Søren Krarup og hans 'bande' og blev en slags helgener. Men nu er der større konkurrence på den banehalvdel, og der er nok også sket et skred i danske politikeres tilgang til indvandrerpolitikere. De har fået nogle negative erfaringer med personer, som har været opstillet uden at være dygtige nok – eller uden for alvor at have noget politisk engagement. De har været enkeltsagspolitikere eller talt med to tunger eller har ikke rigtig haft deres værdimæssige og ideologiske ståsted på plads. De har måske ikke kendt partiets historie og program, men fik lov at stille op, fordi man havde brug for en indvandrer på listen. Men det har så givet bagslag i en række sager, og derfor er der nok en mere selektiv og kritisk tilgang til kandidater med indvandrerbaggrund nu. Det gælder også i SF. Der er

nu flere indvandrere i politik, så konkurrencen skærpes, og man kan ikke komme sovende til det.

Drømmer du om at komme i Folketinget?

- Ja, Christiansborg er stadig det sted, hvor man virkelig kan få magt til at ændre tingene. Som jeg har nævnt, er demokrati også i høj grad noget, der findes og skal skabes på lokalt niveau. Men for mig står Christiansborg som det sted, hvor mine idealer til fulde kan føres ud i livet i praktisk politik. Jeg ved, at der skal magt til for at ændre verden, og magten ligger altså på Christiansborg.

Ser du dig selv som en rollemodel eller repræsentant for unge med etnisk minoritetsbaggrund?

- Jeg ved, at jeg er en rollemodel og et forbillede for nogle, ikke kun for unge. Det har jeg oplevet i det kurdiske miljø, hvor selv folk, der var ældre end mig, kom hen og sagde 'Det er fan'ne flot, hvad du laver. Vi håber, at de unge vil se op til dig og følge dit eksempel'. Og der er unge, der har takket mig og skrevet, at de er stolte af mig, og at det er fedt, hvad jeg laver og siger og skriver. Det bekræfter mig i, at jeg gør noget fornuftigt, og det bekræfter mig især i, at det er vigtigt at gøre op med tabuerne. Jeg tror, at mange unge ser mig som en, der gør op med det vante.

Hvad er forskellen på det, du beskriver, og på at være indvandrerpolitiker?

- Jeg opfatter mig selv som et politisk menneske med et politisk projekt, jeg er ikke en nichepolitiker, der kun beskæftiger sig med integration. Tværtimod ser jeg mig selv som en, der gør op med klicheen om indvandrerpolitikeren, fordi jeg konstant bestræber mig på at være i opgør med det vante og forholde mig udogmatisk også til indvandrerspørgsmål. Jeg tror, at vi vil se flere og flere politikere med indvandrerbaggrund, der tænker på den måde. Men selvfølgelig er der stadig etniske minoriteter, der bevidst fastholder en position som nichepolitikere, hvor de primært udtaler sig om integration, religion osv. Der er folk, der indtager den der 'det er synd for de etniske minoriteter'-attitude, hvor de forsøger at italesætte indvandrerne som en svag og udsat gruppe. De findes også i SF. Men det er blevet sværere for dem at klare sig i partiet, fordi vi har gjort op med den bløde halal hippie-mentalitet, som prægede partiet tidligere. Det er blevet sværere at bruge klicheen om den altid undertrykte indvandrer som afsæt for en karriere. Men en politiker som Naser Khader legitimerer efter min mening stadig sig selv ved at fokusere på integration og udpege skurke blandt indvandrere, som han så kan sige, at han vil sætte ind over for. På

den måde er han med til at fastholde klicheen om en indvandrerpolitiker som én, der primært har holdninger til islam og den slags. Jeg kan ikke huske, at jeg har hørt ham sige noget om klimaproblemer eller de alenlange ventelister i psykiatrien.

Oplever du, at indvandrere med tyrkisk eller kurdisk baggrund opfatter dig som indvandrerpolitiker og forventer, at du gør noget særligt for at hjælpe dem?

- Jo, det sker da. Men det kan også bare handle om, at folk, som kender mig eller møder mig, håber, at jeg vil gøre noget for dem. I Høje Gladsaxe er der f.eks. brug for et værested for voksne indvandrere. De har ikke nogen steder at være og laller bare rundt i centret. Både tyrkere, kurdere, afghanere, pakistanere osv. har spurgt mig, om jeg kunne hjælpe med at finde et egnet lokale. Så det er ikke kun folk med samme baggrund som mig, der kontakter mig om den slags. Men selvfølgelig kan der være en form for pres – en forventning om, at jeg kan 'fikse' noget. Nogle indvandrere kender ikke systemet så godt og tror, at jeg kan sørge for, at deres pensionssag går igennem eller den slags. De kender ikke sagsgangene og ved ikke, at jeg som politiker ikke kan gå ind og afgøre en individuel sag, da det er en faglig beslutning. Når jeg støder på den slags forventninger, prøver jeg at forklare, hvordan systemet fungerer, og så forsøger jeg at vejlede dem i, hvordan de kan klage eller komme til at stå bedre i forhold til systemet.

Har du en fornemmelse af, hvor du har hentet flest stemmer ved de forskellige valg – fra indvandrere eller etniske danskere?

- Ved det seneste valg, kommunal- og regionsrådsvalget i november 2009, vil jeg tro, at jeg fik halvdelen af mine stemmer fra indvandrere og den anden halvdel fra etniske danskere. Jeg fik stemmer fra hele kommunen, også fra områder, hvor der ikke bor ret mange indvandrere. Jeg førte en aktiv valgkamp i indvandremiljøerne, fordi jeg synes, at det er vigtigt at motivere dem til at komme ud og stemme, også selv om de ikke stemmer på mig eller på SF. Men min valgkamp rettede sig også mere bredt mod befolkningen som helhed. Blandt andet fik jeg arrangeret et debatmøde sammen med en socialdemokratisk kandidat, som fik megen omtale i de lokale medier.

Når du ikke ønsker at være indvandrerpolitiker, hvordan har du det så med integrationsrådene?

- Blandet. Jeg synes, at integrationsrådene kan være en fornuftig konstruktion, men det afhænger af, hvordan de bruges, og det er meget forskelligt fra kommune til kommune. Jeg var med til at etablere det første integrationsråd i Gladsaxe, og min fornemmelse i begyndelsen var, at vi mest fungerede som en slags kransekagefigur. Det så godt ud på papiret, at kommunen havde sådan et råd, men reelt havde vi ingen indflydelse. Desuden mener jeg, at integration er en fælles problemstilling for alle borgere, og derfor er det ikke noget, jeg som minoritet især skal beskæftige mig med. Derfor valgte vi også at gøre valget til integrationsrådet åbent for alle borgere. Sådan et råd skal efter min mening ikke bare bestå af etniske minoriteter. Vi skal løfte i fællesskab.

Hvad er dine vigtigste politiske sejre?

- Jeg opfatter det også som en personlig sejr, at SF er nået dertil, hvor vi er i dag. Det mener jeg, at jeg har bidraget til ved aktivt at deltage i både de interne og eksterne diskussioner om partiets linje, især i forhold til integrationspolitikken. Allerede på SF's landsmøde i 2006 gik jeg på talerstolen og sagde, at nu var det vigtigt, at venstrefløjen tog et opgør med fundamentalisme og dogmatisme blandt religiøse minoriteter, og i årene efter har jeg været fortaler for den linje, som resulterede i, at Villy Søvndal har sagt markant fra over for f.eks. Hizb ut-Tahrir.

Er integration og et opgør med dogmatisk islam din vigtigste mærkesag?

- Nej. Min mærkesag er kampen mod ulighed – i forhold til sundhedsvæsenet, socialpolitisk og på alle mulige områder. Spørgsmålet om ulighed er centralt, og for mig er integration først og fremmest en klassekamp, for formår vi ikke at bryde den onde socioøkonomiske spiral, som mange etniske minoriteter er endt i, så vil vi aldrig opnå integration. Ellers har jeg en særlig interesse for sundhedsområdet, socialpolitik i almindelighed, beskæftigelsespolitik. Og så er jeg også meget optaget af udenrigspolitik, både i forhold til Tyrkiet og i det hele taget. Men kampen mod ulighed er min mærkesag.

Når du ser på din politiske karriere – og din samfundsmæssige position i det hele taget – vil du så sige, at du har skullet kæmpe hårdere end en etnisk dansker for at nå hertil?

- Det har jeg nok ... for der er nogle andre kampe, jeg har været nødt til at kæmpe. I min ungdom har jeg nok i højere grad end mange af mine jævnaldrende danske kammerater brugt energi på at balancere mellem to verdener ... På den ene side var der et kurdisk hjem og et bagland, som ikke altid havde

den fornødne indsigt i og forståelse for, hvad det vil sige at være ung i et dansk samfund anno 2000. Og det skabte nogle udfordringer i sig selv, fordi jeg gerne ville tage fuldt og helt del i samfundet. Jeg skulle hele tiden balancere mellem bestemte normer og værdier og forventninger det ene sted og det andet sted. Det har været en linedans i mange år at finde sig selv og sin egen sandhed og danne sig sine egne billeder af og sin egen version af det at være en kreoler. Det er sådan, jeg ser mig selv. Mine jævnaldrende brugte ikke energi på den slags, for de var optaget af andre ting, mens jeg havde gang i denne her identitetsdannelsesproces ... Samtidig har jeg været bevidst om den kurdiske befrielseskamp, og det har nok gjort mig mere moden i en tidlig alder, fordi jeg blev konfronteret med nogle alvorlige ting som meget ung. Da jeg kom til Danmark som 10-årig, var jeg allerede vant til at tage et ansvar for fællesskabet, for dér, hvor jeg voksede op, hjælper alle til og tager ansvar for familiens ve og vel. Jeg har været fårehyrde, og de første år af min skolegang var i den sorte skole med en helt anden pædagogik end det, børn i Danmark oplever. Det har nok betydet, at meget af det, som danske unge opfatter som en selvfølge, for mig er noget meget værdifuldt, som jeg vil kæmpe for at sikre og udbygge.

Fasael Rehman

- 28 år, født i Danmark af pakistanske forældre
- studerer sociologi ved Københavns Universitet, er bachelor i socialvidenskab
- arbejder som researcher ved et analyseinstitut
- uddannet brandmand fra Beredskabskorpset
- næstformand for Frederiksberg Integrationsråd
- lægdommer ved Retten på Frederiksberg
- medlem af Konservativt Folkeparti, bestyrelsesmedlem i partiets Frederiksberg-afdeling
- kandidat på Frederiksberg ved kommunalvalget 17. november 2009, blev ikke valgt

Har du fået dit politiske engagement fra din familie?

- Ikke decideret. Mine forældre har ikke været politisk aktive i Pakistan og heller ikke i Danmark ... de har ikke været medlemmer af et parti eller den slags. Men de har altid lært mig, at det er vigtigt, at man bruger sin stemmeret, og at man skal engagere sig og gøre en forskel. Det har især min mor

gjort meget ud af. Hun har arbejdet som medicinsk og social tolk her i Danmark, fordi hun synes, at hun har kunnet gøre en forskel på den måde. Det handler også om at gøre noget, man brænder for. Ellers tror jeg, at det for mit vedkommende har handlet meget om, at jeg synes, at der har manglet nuancer og reel viden i integrationsdebatten. Det var også en af grundene til, at jeg studerede sociologi, at jeg gerne ville have et fagligt grundlag for at forstå og engagere mig i samfundet. Der har været en tendens til, at næsten alle meningsdannere med anden etnisk baggrund end dansk har været integrationskonsulenter, socialrådgivere og den slags, og efter min mening har de ikke altid haft den faglige baggrund for at udtale sig politisk. De har fået lov at udtale sig om alt, der har med integration at gøre, blot fordi de har etnisk minoritetsbaggrund. Jeg blev også irriteret over at høre alle de generaliserende udsagn om pakistanere og andre minoritetsgrupper, som kom fra alle sider i debatten. Det er efter min mening en af de største hindringer for integration, at man ikke ser på mennesker som individer, men tænker og taler om dem som etniske og kulturelle grupper med bestemte karakteristika og problemer. Det betyder også, at nogle indvandrere sætter sig selv i en offerrolle, hvor de undskylder sig med deres etniske minoritetsbaggrund, og det medfører berøringsangst over for at løse de reelle problemer. Hvis Hassan ikke laver lektier, og forældrene er fraværende, kalder man det et kulturelt problem, hvis Oles forældre drikker og ikke er der for ham, bliver det opfattet som et socialt problem. Problemer i indvandrerfamilier bør i langt højere grad ansues som sociale problemer i stedet for at bruge kultur som forklaring eller undskyldning. Men det kan vi kun gøre, hvis vi lærer at se hinanden som individer og medborgere og ikke som indvandrere eller danskere. Jeg synes, at venstrefløjen har været med til at fastholde indvandrere i en offerrolle ved at tale om dem som en særligt udsat gruppe. Det er ydmygende. Indvandrere er forskellige. Her på Frederiksberg bor der f.eks. mange velstillede indvandrere.

Hvordan fandt du frem til, hvilket parti du ville engagere dig i?

- Som sagt har det altid irriteret mig, at venstrefløjen har forsøgt at tage patent på at repræsentere indvandrere og tale deres sag. Det er blevet opfattet som naturligt, at man som borger med indvandrerbaggrund stemte på et venstreorienteret parti eller stillede op for et parti på venstrefløjen. Omvendt er der også en fordom om, at højrefløjen per definition er indvandrerfjendsk. Men konservativt hjerteblod er mange ting – det handler om at bevare gamle dyder, personlig frihed og personligt ansvar – også det, at man skal gøre noget for de svage. Det er socialkonservatisme, og det er den ideologi, jeg tilslutter mig, og som der er en lang tradition for her på

Frederiksberg. Der findes neokonservative, som er mere liberalistiske, men den traditionelle konservatisme, som er kendetegnende for partiet her på Frederiksberg, er mere social, end mange tror. Jeg opdagede det, da jeg flyttede til Frederiksberg og begyndte at læse noget lokalhistorie. Jeg læste om Aksel og Poul Møller, som begge var meget aktive i Konservativt Folkeparti. Aksel Møller var medlem af kommunalbestyrelsen fra 1937 og borgmester i 1948-50 og igen fra 1954-58, og han var også medlem af Folketinget og indenrigs- og boligminister. Han er virkelig et politisk forbillede for mig, fordi han formåede at føre en socialt funderet konservativ politik. Det gik op for mig, hvad konservativt hjerteblod er, og det blev jeg meget optaget af. I ethvert parti er der flere fløje, som vil trække partiet enten til højre eller venstre, det gælder også hos De Konservative. Men på Frederiksberg er det socialkonservatismen, der er fremherskende, og det er helt afgørende for mig. Det er helt sikkert også derfor, at Frederiksberg har været konservativ højborg i så mange år; det er en ideologi, som tiltaler meget forskellige mennesker fra forskellige sociale lag; vi er ikke bare de riges talerør. Så, kort fortalt kan jeg vel sige, at det at flytte til Frederiksberg åbnede mine øjne for, hvad konservatisme også er, og det fik mig til at indse, at det er hos De Konservative, jeg hører til. Jeg synes, at det er der, jeg kan arbejde for den balance mellem fællesskab og plads til forskellighed, som er min vision for samfundet.

Hvordan var det så at blive medlem af De Konservative? Følte du dig hjemme i partiet fra begyndelsen?

- Jeg blev taget godt imod, men jeg følte mig lidt usikker i begyndelsen. Jeg kan huske, at jeg var til et møde, hvor der blev serveret gule ærter, og til sommerfest ude i familiehaverne. Jeg var også til et julearrangement, hvor min kone også var med, og vi var de eneste med anden etnisk baggrund end dansk. Folk kiggede da meget på mig, og det var lidt hårdt at mærke, at jeg var sådan et særsyn på grund af min baggrund. Der var sikkert også nogle, der var skeptiske eller undrede sig over, hvad jeg lavede i et parti, som er kendt for at værne om danske traditioner osv. Men efterhånden som jeg har bevist, at jeg gør en indsats, og at jeg faktisk ved, hvad partiet står for, føler jeg, at folk har accepteret min tilstedeværelse og har lagt fordommene bag sig. Sidste år var jeg til et julearrangement, hvor min kone også var med. Der blev serveret gløgg, og det drak vi ikke. Men der blev ikke gjort noget problem ud af det. Borgmesteren hentede selv sodavand til os, men uden at det blev gjort til et kæmpe tema. Alle den slags diskussioner om alkohol eller ej fylder for meget, synes jeg. Det bliver tit tillagt for stor betydning, om man deltager i den slags – som om det er et kriterium for at være rigtig

dansk, at man drikker. Man burde nok i stedet kigge kritisk på den drukkultur, som findes blandt danske unge, de har jo europarekord i druk, og det er ikke noget at være stolt af, synes jeg. Man må kunne mødes om andet end at drikke.

Er du blevet udspurgt i partiet om dine holdninger til f.eks. dødsstraf eller sharia?

- Nej. Min fordom var, at de ville udspørge mig om mit forhold til islam osv. At der ville være en bekymring for, om jeg drev femtekolonnevirksomhed eller noget i den stil. Men den fordom er blevet gjort til skamme. Jeg har venner, der har været aktive i andre partier, og som har fået alle de 'obligatoriske' spørgsmål om deres holdning til halal mad, sharia, homoseksualitet osv., og som er blevet mødt med en omvendt præmis om, at man er skyldig, til det modsatte er bevist. De er nærmest blevet bedt om at afsvære deres tro for at få lov at være i partiet. Men det er jeg ikke blevet udsat for, og det er vigtigt for mig, for jeg synes ikke, at det er rimeligt, at man til dels stereotypiseres og skal afsvære sin tro. Det er vigtigt, at et parti kan rumme hele ens person, at man er muslim og dansker med pakistansk baggrund. Men samtidig synes jeg også, at det er helt forståeligt, at et parti har brug for at få afklaret, at dets medlemmer og kandidater deler partiets grundlæggende værdier. Derfor har jeg også været åben for at tale om religion, og jeg har slået på, at muslimer og kristne generelt har et stort værdifællesskab. Det er ikke nyt for mig, for jeg har været med i dialogarbejde i forskellige sammenhænge, bl.a. i Islamisk-Kristent Studieceter her i København, hvor jeg var tovholder på en dialoggruppe, som kørte rigtig godt. Det er den slags, jeg også gerne vil sætte i stand her på Frederiksberg – rigtige møder mellem mennesker, der ikke normalt færdes de samme steder, og som derfor ikke kender hinanden, men kun har en masse forestillinger om hinandens livsform og værdier. Det skal ikke være teologiske og akademiske diskussioner, man mødes om, men hverdagslige ting, f.eks. dialogmøder med fællesspisning. Den slags har vi gjort en del ud af i integrationsrådet på Frederiksberg, hvor jeg er næstformand. Vi har lavet arrangementer, hvor man kunne 'låne' en borger med indvandrerbaggrund i stedet for en bog, så man kunne møde hinanden i stedet for bare at læse om hinanden. Jeg tror virkelig på, at det personlige møde kan ændre noget. Det har jeg også oplevet i partiet. Jeg har holdt foredrag om integration i min vælgerforening, og generelt var der stor åbenhed. Selvfølgelig er der fordomme. Men det bliver ikke bedre af, at man som indvandrer sætter sig i et hjørne og surmuler over, at 'Rasmus er racist'. Man må også give ham en chance for at ændre holdning.

Er der slet ikke punkter, hvor du er uenig med De Konservative i deres integrationspolitik eller i landspolitikernes udtalelser om islam og muslimer?

- Jo, selvfølgelig er der det, ikke mindst fordi der som nævnt altid er forskellige fraktioner og fløje i et parti. Burka-udspillet, hvor man ville forbyde burkaer, var virkelig en falliterklæring set med mine øjne. Da det kom, blev jeg meget frustreret. Jeg var helt nyopstillet, så jeg sagde ikke noget offentligt. Men havde jeg udtalt mig imod forslaget, ville jeg have fået opbakning af min kreds, det er jeg sikker på. Det var et diskriminerende forslag, som er stik imod konservative værdier om personlig frihed, som jeg opfatter dem. Man burde have foreslået et forbud mod burka-tvang – mod det at tvinge andre til at bære burka. Så jo, der er ting i partilinjen, jeg kan være uenig i. Men jeg er konservativ på Frederiksberg, og der kan – i nogle sammenhænge vil jeg sige heldigvis – være langt fra Frederiksberg til Christiansborg. Her på Frederiksberg favner vi virkelig bredt. Ved folketingsvalg får vi typisk 16 %-17 % af stemmerne, men ved kommunalvalg er det 48 %. Så tænk på, hvor mange der stemmer på f.eks. SF eller Socialdemokraterne ved folketingsvalg, men stemmer konservativt ved kommunalvalg. Det er for mig at se udtryk for, at socialkonservatismen virkelig er lykkedes, at folk generelt føler, at der er plads til forskellighed, og at der er social tryghed. Det ville være sværere for mig at være konservativ i en anden kommune. Men her har der været plads til mig.

Har du set det som et mål at gøre partiet mere mangfoldigt og bryde med traditionen for, at det er et parti stort set uden etniske minoriteter?

- Nej, det har ikke været min motivation at bryde den slags barriere ned hos De Konservative; det er højest en sidegevinst. For mig handler det om at tage ansvar som individ, og jeg synes, at det har været logisk at gøre det ved at melde mig ind hos De Konservative, fordi jeg ser mine værdier afspejlet her. Igen er det balancen mellem frihed for den enkelte og støtte til de svageste. Selvfølgelig skal de svage hjælpes videre; alle skal have værdighed og have mulighed for at handle sig ud af sine problemer. Det er nok en udbredt fordom, at vi ikke hjælper de svage, men her på Frederiksberg kender folk os som socialt ansvarlige. Da jeg førte valgkamp, kom jeg i snak med en hjemløs, der stod og solgte hjemløseavisen Hus Forbi foran Føtex. Vi talte om, hvad jeg ville med min politik, og han fortalte om sine mål i livet, og så endte det med, at han fik nogle af mine pjecer og delte dem ud, samtidig med at han solgte sine aviser. Jeg tror, at han oplevede, at jeg mødte ham som medmenneske, fordi jeg talte til ham som en ligeværdig, og det var for ham nok til at blive overbevist, men selvfølgelig er der andre, som

ikke mener, at man kan kæmpe de svages sag som konservativ, eller at man som indvandrere kan melde sig ind i et højreorienteret parti. Under min valgkamp mødte jeg en gammel kommunist uden for Frederiksberg Have. Der var masser af pæne folk i pels, der kom hen og var begejstrede og roste mig for at kæmpe imod en socialdemokratisk magtovertagelse. Men så kom denne her gamle kommunist hen og skældte mig ud. 'Hvordan kan du gøre det imod dine egne. Du er jo flygtning', sagde hun. Jeg prøvede at forklare hende, at jeg er født og opvokset i Danmark, men det prellede bare af. Hun sagde, at hun stemte på Enhedslisten, fordi de ville hjælpe flygtninge. Selv om jeg talte med hende i 20 minutter og prøvede at forklare hende, hvad De Konservative stod for, hjalp det ikke. Hun blev ved med at sige, at jeg burde skamme mig. Jeg spurgte hende så, om hun syntes, at den behandling Asmaa Abdol-Hamid havde fået i Enhedslistens top, var retfærdig, og om det ikke var diskriminerende? Det havde hun ikke noget svar på.

Men er det ikke rigtigt, at f.eks. Enhedslisten kæmper mod diskrimination af etniske minoriteter, som er et reelt problem?

- Der findes diskrimination, det er jeg enig i. Men jeg synes, at der især blandt indvandrere er for meget fokus på det. Jeg mener, at den oplevede diskrimination er langt større end den reelle, og det skyldes den offermentalitet, som venstrefløjen og mange indvandrere er med til at skabe blandt de etniske minoriteter. Der vil altid være både ressourcerstærke og ressourcetsvage i enhver gruppe, men fokuserer man for meget på indvandrere som ofre for diskrimination, er man med til at stigmatisere alle med minoritetsbaggrund som svage.

Har du et bagland blandt f.eks. pakistanere, som du føler dig forpligtet over for?

- Jeg føler mig ikke som pakistansk politiker. Nogle pakistanere forventer helt klart, at jeg repræsenterer dem som gruppe – at når man har pakistanske rødder, er man en af dem og skal kæmpe deres sag. Jeg vil og kan heller ikke løbe fra min pakistanske baggrund. Jeg er stolt af den. Men jeg føler mig mere dansk end noget andet. Der står et dannebrogssflag i vindueskarmen i min stue, og jeg har også aftjent værnepligt, og det var vigtigt for mig. Når jeg rejser væk fra Danmark, går der højst 2-3 uger, før jeg får forfærdelig hjemve og længes efter wienerbrød, ost, rugbrød – alt det, som er hjemlighed for mig (...) Mit vigtigste bagland er min kone, hun har været min kampagneleder og har været med mig ude at føre valgkamp. En af mine gode venner har også hjulpet mig meget. Vi har oplevet lidt af hvert. En arabisk mand kom på et tidspunkt hen til min kone og kiggede på min flyer og sagde 'jeg

kender ham, han er en forræder'. Jeg tror, at han mente, at jeg var forræder, fordi jeg ikke førte indvandrerpolitik på den traditionelle måde. Andre har forvekslet mig med Naser Khader, og en del indvandrere bryder sig jo ikke om ham, fordi de synes, at han er for kritisk over for sit bagland. Men jeg har også oplevet at falde i snak med en overlæge med anden etnisk baggrund end dansk, som blev meget begejstret for mine visioner og sammen med flere andre valgte at støtte mig og tale min sag i deres omgangskreds. De støttede mig, fordi de var glade for, at jeg brød med de meget fastlåste positioner i indvandrerdebatten. Andre bliver forvirrede, fordi de ikke kan placere mig. En kandidat fra Dansk Folkeparti har kaldt mig fundamentalist og sagt, at jeg gik ind for æresvold og æresdrab. Politik er ikke for sarte sjæle, og jeg var nok ikke helt forberedt på 'spillets regler'. Jeg regnede ikke med, at jeg ville blive udsat for så personlige angreb. Men jeg tror ikke, at det er gået specielt hårdt ud over mig på grund af min baggrund; det har bare været det, nogle har forsøgt at ramme mig på, fordi det er så nemt.

Er det en ulempe eller en fordel at have etnisk minoritetsbaggrund, når man går ind i politik?

- Det kan være en fordel i nogle situationer. Man kan måske nemmere overraske positivt. F.eks. mødte jeg under valgkampen en ældre mand, som var ude at lufte sin hund. Han havde fået min pjece ind ad brevsprækken og kunne genkende mig. Han stod og smilede, da jeg kom over gaden, og sagde 'hej Fasael, jeg har set din pjece, og jeg synes, at det er rigtig godt, at du stiller op; vi har brug for sådan nogle som dig'. Jeg tror, at mange savner kandidater med indvandrerbaggrund, der er mere midtsøgende end de fleste indvandrerpolitikere, og folk vil også gerne se muslimer engagere sig i andet end det religiøse, og som ikke taler på muslimernes vegne, men på egne vegne. Der er mange af naboerne, der har bakket mig op og sagt, at de ville stemme på mig. Men om det er, fordi jeg er indvandrer, eller fordi jeg er ung eller af en helt tredje grund, er svært at sige. Jeg tror, at man skal passe på med at overfortolke det, for forhåbentlig stemmer folk ikke så meget ud fra, hvilken etnisk baggrund kandidaterne har.

Hvad synes du om, at der er blevet stiftet et muslimsk parti, Danmarks Muslimer? Kunne du selv finde på at melde dig ind i et parti, der tager udgangspunkt i islam?

- Det lyder da umiddelbart som en berigelse for mangfoldigheden og demokratiet, at nogen bruger deres demokratiske røst og på den måde udviser aktivt medborgerskab. Men det er vigtigt, at det er et parti, som er moderat og ikke islamistisk. Jeg kunne ikke selv finde på at blive medlem af en religiøs politisk bevægelse, da det for mig at se ikke er bæredygtigt at danne

formaliserede politiske fællesskaber alene på baggrund af etniske, kulturelle og religiøse faktorer. Det er en meget normal reaktion, at man som borger med minoritetsbaggrund gerne vil organisere sig med sit eget eller forældrenes 'bagland' som udgangspunkt, men for mig er det afgørende at se på værdi- og interessefællesskaber frem for hudfarve og tro.

Ser du dig selv som rollemodel for andre unge indvandrere?

- Det er jeg lidt ambivalent over for. Jeg prøver at engagere mig og gøre en forskel, og jeg håber, at jeg kan inspirere andre til at gøre det samme i stedet for at reducere sig selv til ofre. Men samtidig vil jeg helst ikke repræsentere andre end mig selv; jeg har ikke lyst til at være repræsentant for unge indvandrere eller muslimer generelt. Især efter 11. september og den debat, der fulgte, synes jeg, at det har været vigtigt ikke at reducere sig selv til ikon for det ene eller andet. Jeg gider ikke stå til regnskab, hver gang der har været et terrorangreb, som er begået i islams navn. Jeg kan godt blive træt af, at journalister ofte stiller spørgsmål om integration og mine holdninger til religion og den slags, også når det ikke er relevant. Under valgkampen oplevede jeg, at en journalist fra et lokalt medie ikke ville interviewe mig, hvis jeg ville tale om mine mærkesager, kun hvis jeg ville tale om integration. Hun gad ikke høre om cykelstier og klimaspørgsmål.

Hvilke er dine mærkesager?

- Jeg interesserer mig meget for boligforskning og byplanlægning, den måde vi indretter vores samfund på – byernes sammensætning. Så hvis jeg bliver valgt ind næste gang, vil jeg især fokusere på bolig- og socialpolitik. Det er vigtigt, at vi gør mere for socialt udsatte, men på en måde, hvor vi kigger mere individuelt på deres kompetencer – i stedet for, at folk kommer ind i et standardforløb.

Har du noget imod, hvis nogen kalder dig indvandrerpolitiker?

- Ja, det vil jeg opponere imod. Jeg er ikke indvandrer, og jeg forholder mig ikke kun til integration, så det giver ikke mening at kalde mig indvandrerpolitiker. Jeg vil helst heller ikke associeres med de politikere, der har forsøgt at blive valgt på deres etniske baggrund, men har manglet politiske visioner eller decideret har været utroværdige og useriøse. Jeg tror, at nogle af de sager har gjort det sværere for andre med etnisk minoritetsbaggrund at komme ind i politik. Der er jo forholdsvis få indvandrerpolitikere, og de har stor bevågenhed, så hvad de gør, sætter virkelig sit præg på folks syn på politikere med minoritetsbaggrund. Nogle indvandrerpolitikere er da bestemt dygtige, men andre er for mig at se ikke ret

visionære og tænker meget gammeldags. Den ældre generation orienterer sig ofte også mere mod deres oprindelsesland, men min generation er jo typisk født i Danmark. Vi er i sagens natur ikke indvandrerpolitikere, og vi tager udgangspunkt i en dansk virkelighed.

Hvor tror du, at du har hentet flest stemmer – blandt indvandrere eller etniske danskere?

- Jeg har mistet nogle indvandrerstemmer på ikke at føre valgkamp i indvandrer miljøet. Jeg har ikke været ude i moskeer og kulturforeninger for at samle indvandrerstemmer. Det afspejler sig i mine stemmetal. Jeg tror, at jeg højst har fået 10 %-20 % indvandrerstemmer. Nogle vil måske sige, at det var dumt af mig ikke at satse mere på indvandrerstemmer, men jeg ville have det dårligt med at blive valgt ind udelukkende på indvandrerstemmer. Jeg vil vælges på mine politiske holdninger. Nogle indvandrere har sagt til mig 'hvis du stillede op for SF, ville jeg stemme på dig' Men jeg er jo ikke SF'er, så jeg synes, at de skal stemme på SF, hvis det er der, deres holdninger ligger. Jeg vil heller ikke vælges ind på falske løfter om, at jeg vil gøre hvad som helst for folk, bare fordi de er indvandrere. Hvis jeg afgav den slags løfter, ville de jo på en måde eje mig. Det er faktisk et af problemerne med integrationsrådet, at nogle indvandrere forventer, at det er et råd, som skal sørge for, at indvandrere får deres krav igennem uanset hvad. Men efter min mening skal vi tale om både rettigheder og pligter, ikke kun om indvandrernes krav – og den holdning deles heldigvis af flertallet.

Det lyder næsten, som om du synes, at integrationsrådene burde afskaffes?

- Nej, det vil jeg ikke sige. Jeg har selv siddet i integrationsrådet både i Høje Taastrup, hvor jeg boede tidligere, og her på Frederiksberg. Men jeg er lidt skeptisk over for integrationsrådene som en permanent foranstaltning, fordi jeg tror, at de kan være med til at fastholde indvandrere og efterkommere i en særlig rolle og position. Jeg så egentlig hellere, at vi lavede et mangfoldighedsråd, hvor sammensætningen var mangfoldig, ikke bare i etnisk forstand, men også i forhold til andre ting. Vi må videre. Vi skriver 2010, og det giver ikke længere mening at opdele folk efter etnisk baggrund. Det er positivt, at kommunerne bruger integrationsrådet som et sted, hvor de kan få input og gode råd. Men det er ikke alle integrationsråd, der er lige kvalificerede. At have indvandrerbaggrund er jo ikke i sig selv en kvalifikation. Så nogle kommuner oplever, at de sender forslag til høring i integrationsrådet, og at der ikke kommer noget ordentligt svar tilbage. Det kan nogle af de indvandrerfjendtlige politikere så bruge til at pege fingre ad de etniske minoriteter. Det er et problem.

Hvornår vil du sige, at indvandrere har opnået fuld politisk integration?

- I den ideelle verden betyder etnicitet, alder og køn ikke noget for ens muligheder for at få politisk indflydelse. Det burde heller ikke være afgørende for, hvem man stemmer på. Men som mennesker har vi nok en tendens til at tænke i den slags kategorier, når vi skal vælge, hvem der skal repræsentere os, og jeg ved ikke, om vi kan komme ud over det. Indvandrere har en tendens til at stemme på indvandrere, og forældre til 7-årige er nok især optaget af skolepolitik og vil måske stemme på en person, som går op i det. De velstillede tænker måske især på at få lavere skatter. Men alle burde tænke mere på helheden. Det synes jeg egentlig, at mange gør på Frederiksberg, måske fordi vi er rimeligt gode til at tilgodese alle. Det tror jeg gør, at man kan se ud over sin egen næsetip og tænke på det fælles bedste – og det er for mig at se integration. Jeg går ikke ind for kvoter hverken i forhold til køn eller etnicitet. Folk skal have lov til stemme frit og se deres stemme udmønte sig i sammensætningen af f.eks. et byråd. Der må ikke være nogen begrænsninger på det. At indføre kvoter er kun en kortsigtet løsning.

Hvad er dine ambitioner og drømme i forhold til en politisk karriere?

- Jeg vil fortsætte med at kæmpe for mine visioner, og jeg er optimistisk, for jeg synes, at jeg har fået stor opbakning. Jeg håber, at jeg kan blive valgt ind ved næste kommunalbestyrelsesvalg. Jeg synes også, at det kunne være spændende at komme i Folketinget engang, hvis jeg er dygtig nok. Men inden da skal jeg oparbejde nogle redskaber og udvikle mig politisk. Hvis jeg kommer ind i landspolitik, vil jeg gerne arbejde med at styrke den nationale identitet i et mangfoldigt dansk samfund. Det kunne være sjovt med eksperimenter med morgensang i folkeskolen, ikke nødvendigvis salmer – ikke en kanon, men noget fælles gods, så hver generation kan sige 'det er vores fælles gods'. For mig at se er det positivt med en form for fædrelandskærlighed, der handler om, at man er stolt af det fællesskab, man er en del af, men samtidig er åben over for andre nationer og kulturer. Jeg tror, at det er vigtigt, at vi alle kan være stolte af at være danske. Den nationale selvtilid vil så også blive større. Så vil flere med anden etnisk baggrund end dansk engagere sig på mange planer i samfundet og måske vælge at gøre karriere i hæren og politiet. Men det kræver, at 'gammeldanskerne' også åbner op og indser, at mange af os næsten er lige så danske som dem selv, selv om vi har en anden etnisk baggrund. Jeg overrasker tit folk ved at være mere 'dansk', end de regner med. I 2006 var jeg med til et arrangement på Roskilde Festival, hvor jeg skulle duellere med Morten Messerschmidt fra Dansk Folkeparti – jeg havde rollen

som 'den ukendte muslim'; jeg var ikke politisk aktiv dengang. Jeg kunne citere Grundtvig og talte om religionsfrihed og om frihed for Loke såvel for som Thor. Det havde han ikke regnet med, kunne jeg mærke.

Rabih Azad-Ahmad

- født 1976 i Libanon som statsløs palæstinenser, kom til Danmark i 1990 som flygtning
- cand.jur. fra Aarhus Universitet
- daglig leder af Gellerupparkens Retsbistand
- juridisk rådgiver ved Folkeinformation, Århus
- tidligere pædagogmedhjælper og tolk
- medlem af Århus Byråd for Det Radikale Venstre siden februar 2007, viceborgmester siden 2009
- medstifter af og formand for Multikulturel Forening
- medstifter af ældreværested og børneklub
- tidligere formand for styregruppen i beboerhuset Yggdrasil

Hvad var din motivation for at gå ind politik?

- Det hænger sammen med, at jeg selv bor i et socialt belastet område, Gellerup, hvor jeg kan se, at der er mange problemer, som der må gøres en politisk indsats for at løse. Jeg har set tingene helt tæt på og ved også, at mange ting ikke er så enkle, som de fremstilles i medierne.

Hvordan udviklede din sociale bevidsthed sig til et konkret politisk engagement?

- Der har været flere konkrete oplevelser, som har trukket i den retning. En oplevelse, der betød meget, fik jeg, da jeg var på højskole som 20-årig. Jeg ville være bedre til at tale dansk og lære dansk kultur bedre at kende. På højskolen var der en fyr, som virkede lidt racistisk. Han gav udtryk for, at jeg efter hans mening egentlig burde rejse hjem. Jeg prøvede at forklare ham, at jeg af Israel er forhindret i at vende hjem til mit oprindelige hjemland. Men han mente, at det var forkert, at jeg var i Danmark, fordi den arabiske og danske kultur efter hans mening var for forskellige til, at integrationen kunne lykkes. Til en fest kom vi så til at tale sammen, og vi hyggede os egentlig meget godt. Så skete der det, at min værelseskammerat og jeg bad skolens leder om at få lov at finde et andet værelse, fordi vi ikke rigtig kunne sammen. Han var mest kommet på højskole for at hygge sig, han røg meget hash, også på værelset, og jeg var jo primært kommet for at tage det, der svarer til 10. klasse. Det skulle selvfølgelig være rart, men for

mig var det også meget seriøst. Så det gik ikke rigtig for os at dele værelse. Samtidig var den fyr, jeg nævnte tidligere, blevet alene på sit værelse, fordi hans værelseskammerat var taget hjem, og da han skulle vælge, hvem han ville dele værelse med i stedet, valgte han mig. Det var en stor ting for mig. Han havde jo i udgangspunktet været fjendtligt indstillet over for mig på grund af min kulturelle baggrund, men vores samvær havde fået ham til at ændre holdning. Først ville han slet ikke have mig i Danmark, og så valgte han at dele værelse med mig! Den oplevelse fik mig til at tro på, at fordomme kan ændres, hvis man møder hinanden og får lejlighed til at tale sammen. Så jeg begyndte at engagere mig i forskelligt frivilligt arbejde. Vi var en gruppe flygtninge og indvandrere, der kaldte os 'de grimme ællinger', og vi gik ud og holdt foredrag og deltog i debatmøder og gik i dialog med danskere. Det var rigtig fint, for folk fik mulighed for at stille spørgsmål og få sat ansigt på, hvad en flygtning er. Mange af dem, vi mødte, havde aldrig talt med en flygtning før.

Hvilke andre oplevelser har skubbet i samme retning?

- På et tidspunkt ville klubberne i Gellerup vælge en repræsentant, der skulle repræsentere palæstinensere i Danmark ved nogle europæiske møder og konferencer om racisme og fremmedhad, og de valgte mig. Jeg havde deltaget i nogle debatmøder og den slags, men jeg var kun 16 år, så det var en stor ting for mig at blive sendt til Strasbourg som officiel repræsentant for en hel gruppe. Det gav mig erfaring og også en følelse af at kunne være med til at ændre noget. Efterfølgende var jeg med til at stifte Multikulturel Forening i Gellerup. Vi ville lave en forening, der kunne være med til at bygge bro og skabe aktiviteter på tværs af etniske grupper og samtidig lave aktiviteter for socialt udsatte grupper, børn og voksne. Det er lykkedes, synes jeg. Vi har haft mange succeser, og vi er blevet brugt som talerør for indvandrere og flygtninge.

Hvordan førte dit engagement i foreningsarbejde til et partipolitisk engagement?

- Jeg oplevede, at der var ting, som burde ændres på politisk plan. For eksempel kæmpede jeg længe for, at Nordgårdskolen i Gellerup skulle lukkes. Jeg havde gået der selv og vidste, hvor dårligt det stod til. Der var både sociale, integrationsmæssige og faglige problemer, og det ødelagde så meget for så mange mennesker. Jeg skrev debatindlæg og inviterede til dialog og debatmøder med skoleinspektøren og forsøgte at råbe politikerne op. Mit mål var simpelthen at redde eleverne og sørge for, at de kunne få samme muligheder for at klare sig som andre børn. Jeg kunne jo se, hvor få der kom videre i uddannelsessystemet, og jeg vidste fra mig

selv, hvor meget det kræver at indhente det, man mangler, efter at have gået i en dårlig folkeskole. I det hele taget blev jeg via mit foreningsarbejde mere og mere engageret i socialt belastede grupper, skolepolitik og integration. Fordi jeg læste jura, oplevede jeg også, at folk spurgte mig til råds om en masse ting. Så min interesse for politik voksede lige så langsomt ud af de her forskellige engagementer. Alligevel var der et stykke vej derfra og til at stille op til byrådet. Der var mange, der opfordrede mig til at stille op især folk i Gellerup, som kendte mig fra mit arbejde for børn og ældre i området. I begyndelsen grinede jeg af det og sagde nej. Men efterhånden følte jeg mig mere moden, og det betød meget med alle de opfordringer, jeg fik. Det var en afvejning af frivilligt arbejde over for mere professionel politik. Det, der fik mig til at beslutte mig for partipolitik, var, at jeg syntes, at jeg som foreningsfrivillig havde råbt meget højt, uden at det altid havde nogen særlig effekt på politikerne. Så jeg tænkte, at jeg måtte være med, der hvor beslutningerne træffes. Jeg var ikke motiveret for at gå ind i integrationsrådet, for det er mit indtryk, at integrationsrådet sjældent har direkte indflydelse på beslutningerne. Måske bliver det hørt i nogle sager, men deres udtalelse vejer ikke nødvendigvis særlig tungt. Jeg bruger selv integrationsrådet til at få høringsvar og til at få forskellige input fra, men reelt er det jo ikke integrationsrådet, der lægger den politiske linje.

Hvad fik dig så til at vælge De Radikale?

- Det var Marianne Jelved, der gjorde udfaldet. Hun er en fantastisk politiker. Jeg var meget fascineret af hendes humanistiske indstilling og hendes troværdighed. Hun turde gå imod strømmen, dengang stort set alle partier og politikere rettede sig ind efter en mere flygtninge- og indvandrerfjendsk linje. Man kan jo score mange billige point på at kritisere flygtninge og indvandrere – det er en lille gruppe, som ikke er så ressourcestærk, og en del har ikke stemmeret, så man risikerer ikke ret meget ved at gå efter dem. Men det holdt Marianne Jelved sig for god til; hun var meget konsekvent i sin linje, og det syntes jeg var fantastisk. Derudover handlede det om, at det socialliberale felt er dér, jeg føler mig hjemme, mere end ude på venstrefløjen. Men helt klart – det var den humanistiske linje, der gjorde udfaldet for mig. Jeg var medlem af SF i en kort periode, og i 2004 meldte jeg mig så ind i Det Radikale Venstre.

Valgte du også De Radikale, fordi du tænkte, at det ville give dig mange stemmer?

- Nej, jeg tænkte ikke så meget på det. Jeg tror også, at det er svært at vide sig sikker på, hvor man kan få mange stemmer. Naser Khader er jo ikke

særlig vellidt blandt mange indvandrere, fordi de opfatter ham som en kamæleon, der træder på sit eget bagland for at komme frem. Da jeg stillede op for De Radikale første gang, var der faktisk en del indvandrere, der sagde til mig, at de egentlig gerne ville stemme på mig, men de ville ikke give mig deres stemme, når jeg stillede op for samme parti som Naser Khader. Omvendt er der selvfølgelig mange indvandrere, der har sympati for De Radikale, fordi de netop har en humanistisk linje i udlændinge- og integrationspolitikken.

Hvor får du flest stemmer fra – indvandrere eller etniske danskere?

- Det er svært at sige. Jeg får naturligvis mange stemmer i mit lokale område, og her bor jo mange indvandrere. Men jeg har fået mange personlige stemmer ved begge valg, og det er jeg virkelig glad for, fordi det siger mig, at det er folk, der kender mig og mit ståsted, der stemmer på mig, og jeg tror, at det er både etniske danskere og indvandrere.

Ser du dig selv som indvandrerpolitiker eller repræsentant for flygtninge og indvandrere?

- Jeg ved ikke, om jeg vil kalde mig indvandrerpolitiker, men det er ikke et prædikat, jeg har travlt med at lægge afstand til, sådan som mange andre politikere med minoritetsbaggrund har. Jeg har det helt fint med at være en af dem, som taler indvandrernes sag. Men samtidig ved jeg også godt, at jeg ikke kan tale alle indvandreres sag, og det synes jeg heller ikke, at jeg skal. Indvandrere har jo mange forskellige baggrunde og helt forskellige politiske holdninger, så det giver ikke mening at se sig selv som repræsentant for dem alle. Jeg vil meget gerne repræsentere de indvandrere, der føler sig repræsenteret af mig, og dem, som har stemt på mig. Det er vigtigt for mig at forsøge at tale deres sag. Men samtidig er det jo også sådan, at når vi sidder i byrådet, så fylder integration ikke alt. Til gengæld ser jeg sådan på det, at når jeg arbejder for bedre skoler og veje osv., så varetager jeg i høj grad de etniske minoriteters interesser som medborgere. Det er et vigtigt perspektiv, for hvis vi skal få samfundet til at fungere, kræver det, at vi tænker på hinanden som medborgere og danskere, som alle har ret til at være med i fællesskabet. Her er det så et element blandt flere, at de etniske minoriteter kan have særlige behov og interesser, og som flygtning og beboer i Gellerup har jeg god mulighed for at formidle de specielle behov og ønsker videre. Jeg får mange skulderklap fra folk i området. Selv folk, som ikke stemmer på mig, anerkender min indsats. Før det sidste valg kom en somalier hen til mig og sagde 'jeg ville gerne stemme på dig på grund af dine holdninger, men jeg vil helst stemme på en afrikaner, så jeg sætter mit kryds ved en

anden'. Det er fint nok, synes jeg. Hudfarve og etnicitet skal ikke være det eneste kriterium, når man sætter sit kryds.

Er der indvandrere, der synes, at du ikke repræsenterer dem, og som kritiserer dine holdninger?

- Generelt oplever jeg stor opbakning, fordi de fleste kan se, at jeg gør, hvad jeg kan for at forbedre forholdene for folk i Gellerup og andre socialt belastede boligområder. De kan se, at jeg forsøger at tale minoriteternes sag. Men selvfølgelig får jeg også kritik. Dem, jeg oftest får kritiske bemærkninger fra, er unge, som f.eks. har begået vold, og hvor jeg har udtalt mig kritisk om deres handlinger. De kan finde på at blive vrede og sige, at det er samfundets skyld, at de gør, som de gør. Så plejer jeg at sige, at samfundet og de sociale vilkår uden tvivl spiller en rolle og er en del af forklaringen, men det kan ikke retfærdiggøre vold og kriminalitet.

Hvordan er du blevet modtaget i partiet? Anerkender dine partifæller din særlige indsigt på integrationsområdet?

- Jeg er blevet taget godt imod, synes jeg. Mine partifæller er meget åbne over for mine input, når det gælder integration, og spørger mig tit til råds. Jeg har aldrig oplevet, at mine partifæller har vendt sig imod mig, når jeg har taget initiativer og stillet forslag. De lytter til mig og anerkender den erfaring, jeg har qua mine mange års arbejde med integration og etniske minoriteter. Det giver en vis ballast, at jeg selv har flygtningebaggrund, og det synes jeg, at de anerkender.

Har du oplevet, at du er blevet mistænkeliggjort eller udspurgt af dine partifæller på grund af din muslimske baggrund?

- Nej, ikke i partiet. Men journalister gør det tit. I forbindelse med mordforsøget på Kurt Westergaard blev jeg også spurgt om min holdning, og jeg synes jo, at det er absurd. Jeg kunne tilsvarende spørge politikere med kristen baggrund, hvorfor de ikke har taget afstand fra terrorangrebet i Oklahoma City eller volden i Nordirland. Jeg kan ikke se, hvorfor jeg skal tage afstand fra terrorhandling, der forbindes med islam, blot fordi jeg har muslimsk baggrund. Det giver ingen mening. Jeg synes også, at det er trættende at blive stillet til regnskab for andres udlægning af islam. Jeg bliver tit spurgt til detaljer i Koranen, som jeg ikke kan redegøre for. Det ville svare til at gå til en kristen og spørge, hvad der står i Mosebogens kapitel det og det og forvente et spontant og præcist svar. Jeg er først og fremmest radikal politiker, og det er ret indlysende, hvad man som radikal må mene om den slags. Men i partiet har jeg heldigvis

ikke oplevet nogen form for mistænkeliggørelse, og det opfatter jeg som udtryk for integration – at man ikke identificerer hinanden med bestemte religiøse eller kulturelle baggrunde, men som almindelige borgere og partifæller. Jeg har da flere gange udtalt mig om Muhammedkrisen, men det har jeg gjort som borger og politiker, ikke som muslim. Jeg har ikke argumenteret religiøst, og det mener jeg er afgørende. Det er vigtigt at holde de religiøse og ideologiske argumenter adskilt. Var jeg gået ud som radikal politiker og havde argumenteret religiøst i forhold til Muhammedkrisen, ville mine partifæller nok have protesteret. Det ville have givet dem anledning til bekymring. Man må også selv sørge for at optræde troværdigt.

Synes du, at det er forkert at inddrage religion i en politisk debat?

- Jeg synes, at folk skal have lov til at argumentere, som de har lyst. En landmand vil tit argumentere ud fra en landmands perspektiv. Man er ofte farvet af det, man går meget op i. Det vigtigste er, at man ikke skal prøve at pådutte andre det, man selv tror på. Så længe man holder sig inden for lovgivningens rammer og respekterer andres tro eller mangel på samme, så må folk efter min mening selv bestemme, hvordan de anskuer den verden, vi lever i – og om de f.eks. vil inddrage et religiøst perspektiv. Men det er meget vanskeligt at blande religiøse argumenter ind i en politisk diskussion, særligt når man lever i et sekulært samfund som det danske.

Synes du, at det ville være relevant med et 'muslimsk folkeparti' til at repræsentere de muslimske vælgere?

- Nej, det synes jeg egentlig ikke. Muslimer er ikke en homogen gruppe, men meget forskellige mennesker med mange forskellige baggrunde. Nogle er socialister, andre er liberale osv. Så jeg tror ikke, at sådan et parti vil få nogen indflydelse. Jeg tror også, at det er vigtigt, at folk i en politisk sammenhæng primært tager udgangspunkt i, at de er mennesker og medborgere og ikke i, hvilken etnisk eller religiøs baggrund de har. Tager man udgangspunkt i religion og etnicitet, når man organiserer sig politisk, vil det være med til at fastholde folk i 'os og dem'.

Hvilken betydning ville det efter din mening have for integrationen, hvis der blev opført en moské i Århus – f.eks. i Gellerupområdet?

- Det vil være godt for integrationen. Det vil give de muslimer, der pt. beder i nedlagte fabrikker og fugtige kælderrum, et værdigt sted at samles. Det vil få muslimerne til at føle, at de bliver anerkendt i det danske samfund. Det er meget vigtigt, at folk føler sig anerkendt, så vil de bedre kunne

identificere sig med det samfund, de lever i, og føle sig som en del af samfundet.

Hvad tror du det betyder for unge indvandrere, at du har klaret dig så godt og markerer dig i den offentlige debat og i partipolitik?

- Jeg tror og håber, at det betyder meget. Mange unge kontakter mig for at få råd og vejledning, f.eks. fordi de vil læse jura og vil vide, hvordan det er. Jeg tror også, at folk kigger på mig og tænker, at så kan det åbenbart lade sig gøre at få en universitetsuddannelse og få succes i politik osv. Det er vel ligesom, når en indvandrer går ind i taxabranche og trækker flere med sig. Flere unge vil også søge ind på universitetet og gå ind i politik. De kan se, at det giver mening at prøve. Jeg håber, at de kan bruge mig som rollemodel, og jeg plejer at sige til dem, at når jeg kan, så kan de også. Da jeg gik ud af folkeskolen, havde jeg dårlige karakterer, talte ikke ret godt dansk og var lidt af en rod. Men så besluttede jeg mig for at ændre retning, og nu er jeg blevet viceborgmester. Det gør helt klart indtryk på mange. Da jeg fungerede som borgmester i en hel uge, fordi Nicolai Wammen var bortrejst, var der flere indvandrere, som kontaktede mig og sagde, at det var en stor ting for dem at se en flygtning som fungerende borgmester, og det var det da også for mig selv. Jeg tror, at det kan have stor indflydelse på de unge, uanset om de drømmer om at blive ingeniør eller byrådspolitiker. Det kan også betyde noget i forhold til forældrene, som ikke altid bakker deres børn nok op, fordi de ikke rigtig tror på, at ens drømme kan gå i opfyldelse. Men det er vigtigt, at de bakker deres børn op og insisterer på, at de fortsætter i skolen i stedet for at gå ud og tjene nogle hurtige penge på at gøre rent. Der er selvfølgelig ikke noget galt med at gøre rent, men det er synd, hvis alt for mange unge, der har evner for noget andet, ender uden en uddannelse. Når jeg holder foredrag for unge, fortæller jeg dem, at jeg også selv tvivlede på, om jeg kunne lære nok dansk til at gennemføre jurastudiet. Men jeg siger også, at man faktisk ikke skal være særlig klog for at klare det. Jeg er ikke særlig klog eller genial. Men man skal tro på sig selv og arbejde for det. Jeg var virkelig dårlig til dansk og matematik, og jeg fik heller ikke specielt gode karakterer på jura. Men jeg gennemførte og har nået mange af mine mål. Forhåbentlig kan de unge identificere sig med mig, når jeg forklarer dem det.

Hvilke mål har du ikke nået endnu, når det gælder din karriere i politik?

- Jeg har en drøm om at komme i Folketinget. Men derudover har jeg mange ting, jeg gerne vil gennemføre i byrådet. Jeg vil gerne forbedre skolerne, så vi kan stoppe den udvikling, hvor flere og flere dropper folkeskolen til fordel for privatskoler. Der er ikke noget galt med privatskoler, men folkeskolerne

skal være konkurrencedygtige. Vi skal have fraværprocenten i skolerne ned, og vi skal sikre, at børnene bliver dannet som hele mennesker af at gå der. På integrationsområdet ønsker jeg, at mange flere indvandrere og flygtninge skal have en god uddannelse, så uddannelsessystemet kommer til at afspejle befolkningssammensætningen, så etniske minoriteter kommer til at klare sig lige så godt som etniske danskere. På kulturområdet vil jeg gerne være med til at sikre, at Århus bliver Europæisk Kulturbym i 2017; det vil jeg virkelig være stolt af. På miljøområdet er jeg meget optaget af, at Århus skal være CO₂-neutral i 2030.

Hvad vil du arbejde for, hvis det lykkes dig at komme i Folketinget?

- Jeg ønsker, at Danmark skal ændre profil fra at være krigsførende til igen at arbejde mere direkte fredsskabende. At vi vil være i stand til at vinde omverdenens tillid. For ikke så længe siden var Danmark et drømmeland for mange mennesker, og det kan vi blive igen. Det gælder også indenrigspolitisk, hvor jeg virkelig håber, at vi kan genskabe en mere værdig integrationspolitik.

Fatma Öktem

- født 1973 i Århus af tyrkiske forældre
- freelance integrationskonsulent
- tidligere konsulent i Ikast Kommune og Kvinderådet
- folketingskandidat for Venstre fra 2007
- valgt ind i regionrådet i Region Midtjylland i 2009
- medlem af Brabrand Erhvervsforenings bestyrelse
- producerer lokalradio 'Kvindens stemme' i Århus
- Soroptimist og besøgsven i Dansk Røde Kors
- medinitiativtager til Etniske Minoritets Kvinders Råd

Hvad var din motivation for at gå ind i politik?

- Motivationen var, at jeg kunne se, at hvis man vil, kan man faktisk være med til at påvirke tingene. Det gik for alvor op for mig, da jeg arbejdede som konsulent og brobygger på integrationsområdet. Jeg arbejdede lige under politikerne og kunne se, hvor nemt jeg kunne påvirke deres beslutninger, hvis jeg havde argumenterne i orden. Jobbet gav mig mulighed for at følge meget direkte med i den demokratiske proces, og det var virkelig en øjenåbner, at der var så kort vej fra idé til beslutning.

Hvordan gik det så til, at du blev folketings- og siden regionråds kandidat for Venstre?

- Jeg meldte mig ind i Venstre i 2000 eller 2001. Inden læste jeg meget om de forskellige partiers politik for at finde ud af, hvor jeg hørte hjemme. Jeg deltog så i en del aktiviteter som almindeligt medlem. Jeg var med til møder og generalforsamlinger osv., og det slog mig igen, hvor kort vej der var fra almindelige borgeres ideer og ønsker til den konkrete politiske indflydelse. Hvis man arbejder for at få en kandidat valgt ind, som vil arbejde for de sager, man som borger finder vigtige, kan man faktisk forholdsvis nemt opnå at få en person ind i lokalpolitik, som taler ens sag. På den måde kan det betyde meget for et lokalområde, at de har en kandidat, som fører lobbyarbejde for deres sager. Det var også en øjenåbner. Hvis man vil det, og hvis man tør tage ansvar, er det faktisk ikke så svært. Det var medvirkende til, at jeg tog beslutningen om at blive folketingskandidat.

Hvorfor blev det Venstre, du meldte dig ind i?

- Jeg arbejdede jo med integration og tog bl.a. imod flygtninge, der flyttede til kommunen. Jeg syntes, at der var brug for en lidt mere velstruktureret og håndfast måde at gribe tingene an på, hvor man tog udgangspunkt i de enkeltes ressourcer og stillede positive forventninger til dem i stedet for at putte dem i en kasse med resourcesvage mennesker, man ikke rigtig opfattede som ligeværdige borgere. Det, jeg oplevede, bekræftede egentlig, hvad jeg havde tænkt længe: at hele integrationsområdet sejlede og ikke blev taget alvorligt nok. Jeg arbejdede med flygtninge og indvandrere, som havde boet i Danmark i årevis, og som havde fået lov at sejle deres egen sø. Man stillede ingen krav og forventninger til dem; det var, som om man ikke regnede dem for noget. Jeg kunne godt lide, at man i Venstre stillede flere krav, fordi jeg opfatter det som en måde at vise respekt på. Mens alle flippede ud og rasede over 24-årsreglen, syntes jeg, at det var en god idé. Jeg har arbejdet meget med unge kvinder, og jeg har set slemme skæbner. Så selv om det måske ikke kan siges at være helt i tråd med den liberale tankegang, var jeg på linje med Venstre også i det spørgsmål. Jeg mener ikke, at det er optimalt, og jeg synes ikke, at vi skal have den slags begrænsninger i det uendelige, men jeg kan se, hvordan den regel har hjulpet mange kvinder, fordi den giver dem noget tid at løbe på. De får noget forhandlingskraft i forhold til deres forældre, og forældrene får også tid til at ændre syn på tingene. Jeg har altid ment, at man er lidt sin egen lykkes smed – jeg har aldrig brudt mig om, at det er staten, der skal administrere mine penge eller fortælle mig, hvad jeg skal, eller forsøge at regne ud, hvad der er bedst for mig. Der har altid

været en stor portion liberalisme i mig. Så egentlig var det meget klart for mig, at det var i Venstre, jeg hørte til. Langt hen ad vejen kunne jeg også se mig selv i Det Radikale Venstre, for jeg vil betegne mig selv som socialliberal. Men jeg syntes i sidste ende, at de var alt for vage, når det kom til de svære spørgsmål. Der var ikke den pondus, der skulle til for virkelig at rykke ved integrationen. Jeg synes, at en af Venstres styrker er, at begrebet frihed bliver taget alvorligt. At den enkeltes frihed er ukrænkelig, er meget vigtigt for mig.

Hvordan blev du mødt af de lokale Venstrefolk, da du stillede op som folketingskandidat?

- Meget positivt. Selvfølgelig var der folk, der var skeptiske. Men de lod simpelthen være med at tale til mig. Sådan er det de vel de fleste steder ... man kan ikke være venner med alle. Der er stadig fløje i partiet, som er meget indvandrerskeptiske, og mange af dem synes sikkert, at jeg ikke helt hører til. Dem, der ligger forholdsvis tæt på Dansk Folkeparti i indvandrerspørgsmål, må vel nødvendigvis tænke sådan. Men de kommer ikke hen til mig og tager en åben konflikt. Det er mere noget, jeg kan fornemme i deres attitude, i det, de ikke gør. Den måde de kigger væk osv. Jeg har kun haft en grim episode i politik, hvor min etnicitet blev brugt imod mig, og det var en socialdemokrat. Det var under valgkampen til det forrige kommunalvalg, hvor jeg kørte kampagne for min mand, Bünyamin Simsek (Venstres politiske ordfører i Århus Byråd, har siddet i byrådet siden 2001. red.). Han var inviteret til et debattmøde i Tilst, hvor vi bor, og det var arrangeret af den lokale socialdemokratiske partiforening. Da vi kom, hang der selvfølgelig masser af plakater for den socialdemokratiske kandidat, som min mand skulle debattere med, og jeg ville så hænge nogle plakater af Bünyamin op. Men så kom der en lokal socialdemokrat hen og tog hårdt fat i min arm og sagde 'sådan nogen som jer skal ikke komme her og tro, at I kan dominere det hele'. Han var virkelig hadefuld og ubehagelig, og det var meget chokerende, at han helt korporligt tog fat i mig, fordi han følte sig provokeret. Heldigvis reagerede jeg ret spontant ved at sige til ham, at han skulle slippe mig, for ellers ville jeg melde ham. Så slap han, men han var stadig virkelig vred, kunne jeg se, og det var meget ubehageligt, at der var en, som så tydeligt gav udtryk for, at han ønskede mig langt væk. Det var, som om han underkendte min ret til at engagere mig i politik, hvilket jo for mig netop er en måde at bevise, at jeg er lige så dansk som alle andre og deltager lige så aktivt i det her samfund, som de gør. Men for mig var det også et eksempel på,

at der er hadefulde og fordomsfulde holdninger i alle partier. Det er ikke partifarven, der er afgørende.

Har du aldrig oplevet diskrimination i Venstre?

- Nej, det synes jeg ikke. Der har måske været indirekte diskrimination i form af, at jeg ikke altid er blevet inddraget i alt det, som det ville være naturligt at inddrage mig i. Men det kan der være mange årsager til; det er svært at sige, hvad det handler om. Det kan også handle om, at jeg ikke har det bagland til at bakke mig op, som mange andre kandidater har. Jeg kommer ikke fra en familie af Venstrefolk, så jeg har ikke en far, der kan ringe til nogle af sine kontakter i partiet. Desuden er jeg sådan en, der helst vil klare tingene selv, så kan jeg selv tage æren for det, der går godt, og ansvaret for det, der ikke lykkes. Jeg vil helst ikke bede andre om hjælp, og det er nok en fejl, for jeg kan se, hvordan andre kandidater får en masse hjælp, fordi de beder om det, og fordi de har en masse kontakter. Så de får ting at vide, som jeg må lære på den hårde måde. Det kan være små fif, ideer til hvem man skal kontakte osv. I Venstre får man heller ikke positiv særbehandling, fordi man har indvandrerbaggrund, sådan som det er mit indtryk, at nogle af venstrefløjens kandidater gør. Partierne på venstrefløjen er nok mere opmærksomme på at støtte deres kandidater med indvandrerbaggrund, fordi det er vigtigt for deres image at have indvandrere blandt deres kandidater. De servicerer dem på en anden måde. I Venstre har jeg aldrig oplevet, at de ikke ville have mig, fordi jeg er muslim og har tyrkisk baggrund, men jeg har heller ikke oplevet, at de har gjort noget særligt for at hjælpe mig frem. I nogle situationer har jeg brug for en rådgiver, én jeg kan ringe til, når andre ville ringe til deres far eller onkel. En livline af en slags. Jeg er i gang med at skabe mine egne politiske rødder.

Er der ingen politisk aktive i din familie, som har inspireret dig til at gå ind i politik?

- Min bedstefar har været politisk aktiv, men jeg ved ikke så meget om det. Jeg kan ikke finde ud af partierne i Tyrkiet, hvor de ligger ideologisk osv. Min far er nok mere liberal end socialistisk, og det har vel også præget mig. Men det, der har præget mig mest i retning af at blive aktiv i Venstre, er nok mine mostre, som jeg er vokset op sammen med, og som har haft stor indflydelse på min opdragelse, fordi jeg er vokset op uden min mor. De er meget socialistiske, og især den ældste har været politisk aktiv i mange år på venstrefløjen. Hun stillede op til byrådet i Århus i 1980'erne, og dengang blev jeg også hevet med til et utal af demonstra-

tioner. I dag er hun meget frustreret over, at jeg er engageret i Venstre – hun tager det lidt personligt. Det kan hun på en måde også godt gøre, for jeg tror, at hendes engagement har været med til at gøre det klart for mig, hvor jeg ikke hører til. Jeg kender til socialismen, og derfor har jeg valgt den fra. Det ville på en måde være oplagt for en ung tyrkisk kvinde som mig at være kandidat for S eller SF, og det ville sikkert give gode chancer for valg. Men da jeg skulle vælge parti, læste jeg ikke engang de socialistiske partiers programmer. Jeg vidste, at jeg ikke ville finde noget der, jeg kunne tilslutte mig. Jeg synes, at der er en ansvarsløshed ... en fralæggelse af ansvar hos den enkelte. Som sagt er jeg typen, der har det bedst med at gøre tingene selv. Jeg kan godt bidrage i grupper, men jeg er ikke god til at være afhængig af andre. Jeg vil helst gennemføre mine projekter selv. Jeg er ikke bange for at få kritik for det, jeg gør, men jeg kan ikke lide afhængighed. Derfor fravalgte jeg afhængigheden af fællesskabet, som jeg synes fylder meget på venstrefløjen.

Du nævnte før, at venstrefløjen gør mere for at hjælpe deres kandidater med indvandrerbaggrund. Synes du, at Venstre burde gøre mere for dig og andre kandidater med etnisk minoritetsbaggrund?

- Det er positivt, at venstrefløjen har været med til at løfte indvandrere ind i politik ved aktivt at søge efter kandidater med indvandrerbaggrund og støtte dem. Men jeg er også glad for, at Venstre ikke behandler mig som indvandrer kandidat. For det, venstrefløjen har gjort, kan også give bagslag. Jeg talte med en vælger for nylig, som spurgte mig, hvorfor mange partier har så travlt med at løfte indvandrere ind i politik og give dem falske forhåbninger: 'De bliver brugt som en del af showet, men de kan jo aldrig få en ministerpost, for Danmark er ikke parat til at få en minister med sort hår og brune øjne'. Den analyse er jeg til dels enig i. Men jeg synes, det er positivt, at der kommer en større etnisk mangfoldighed i partierne og i byråd og folketing. Det er vigtigt, at befolkningens mangfoldighed også afspejles i det politiske liv, og jeg tror, at flere og flere med indvandrerbaggrund går ind i politik af de rigtige grunde, altså fordi de ønsker at lave politik og vil udvikle det samfund, de lever i, i en bedre retning. Det er da at tage ansvar. De fortjener naturligvis de samme muligheder, som dem med etnisk dansk baggrund. De skal vurderes på deres politiske visioner og holdninger. Jeg tror på, at vi med tiden vil se ministre med indvandrerbaggrund, og det er kun en naturlig udvikling.

Har du oplevet, at din muslimske baggrund har givet anledning til kritiske spørgsmål i partiet?

- De har aldrig spurgt, hvad jeg mener om *sharia* osv. Jeg har aldrig skullet igennem sådan en 'test'. Jeg er blevet udfordret, når jeg holder taler. Der bliver spurgt ind til det, jeg siger. Men det er ganske almindelig praksis. Jeg har været til en samtale ligesom alle andre kandidater, hvor kredsen skulle lære mig at kende. Der var en bestyrelse, der manglede en kandidat, jeg var kandidat og manglede en kreds. Venstres organisation arrangerede et møde. Jeg holdt et oplæg, og de sagde 'du siger, at du gerne vil tage de bløde værdier op, hvad vil du gøre på social-, sundheds- og børneområdet?', og det svarede jeg på. De spurgte ikke til religion, ytringsfrihed og alt det, som var oppe på det tidspunkt. Jeg var forberedt på, at det kunne komme. Men det skete ikke. Måske skyldes det, at jeg på en måde var blevet blåstemplet, da Anders Fogh Rasmussen året før, i efteråret 2006, udpegede mig som en af sine rollemodeller for integration og tog mig med på sin turné rundt til en række virksomheder. Jeg skulle holde tale sammen med ham på Venstres landsmøde, og det var vel en form for godkendelse. Men derudover har jeg jo skrevet mange debatindlæg om integration osv., og af dem fremgår det klart, hvor jeg står. Der har ikke været nogen mystik eller tvetydighed. Jeg har også sagt, at jeg gerne vil forklare, hvor jeg står, hvis nogen er i tvivl. Jeg vil godt svare på nogle spørgsmål om f.eks. religion, men så er det også nødt til at stoppe; så må vi videre uden at skulle tilbage til de samme spørgsmål igen og igen. 'Jeg fortæller, hvor jeg står, og så må I sige, om I vil have mig eller ej', sagde jeg i en tale, og der klappede folk. Jeg tror godt, at de forstår, at man som kandidat er nødt til at vide, at man har sit partis opbakning. Det nytter ikke, at man skal blive ved med at mistænkeliggøres – 'taler hun med to tunger?', 'mon hun i virkeligheden sympatiserer med islamisterne?' osv. Jeg tror, at jeg har bevist over for mig selv og over for mine partifæller og vælgerne, at f.eks. skattepolitik, sundheds- og uddannelsespolitik betyder meget for mig.

Hvordan har du det med, at du i medierne blev omtalt som Venstres første kvindelige muslimske folketingskandidat?

- Det var ret voldsomt. Da det blev offentliggjort, at jeg var kandidat, var der pludselig 200 beskeder på min telefonsvarer, og de fleste var fra journalister, der ville spørge mig, om jeg gik med tørklæde, og om jeg giver hånd til mænd. Men siden har jeg ikke oplevet, at der har været så meget fokus på det. Jeg valgte at svare meget ærligt, og jeg tror, at det var en god strategi. Jeg forklarede, at jeg bærer tørklæde i de situationer, der kræver det, f.eks. begravelser, men ikke ellers. Jeg ville ikke lyve. Men jeg var lidt træt af, at jeg skulle stilles op som en modpol til Asmaa Abdol-Hamid

og hendes tørklæde. En politisk kommentator kaldte mig 'en ting, som Venstre også må have på hylden'. Det havde jeg det skidt med – at blive reduceret til et kort, Venstre kunne spille ud mod de andre partiers indvandrerkandidater. For jeg ved, at det ikke var sådan.

Har du oplevet, at det er svært at få lov at udtale sig om andet end integrationspolitik?

- Ja, indimellem. Men generelt har jeg tacklet det på den måde, at hvis journalisterne ikke vil høre, hvad jeg har at sige om f.eks. efterløn, vil jeg ikke udtale mig om burkaforbud. Integration er et område, jeg ved meget om på grund af mit arbejde. Jeg har andre mærkesager, som jeg har forsøgt at markere mig mere med bl.a. sundhed og psykiatri. Men selvfølgelig har jeg en viden på integrationsområdet, som det er relevant at tage med.

Hvad betyder det for dig, at du blev valgt ind i regionsrådet i november 2009?

- Det er det største, jeg har oplevet, simpelthen. Det var en helt utrolig proces. Jeg var egentlig skeptisk over for at stille op, fordi jeg som mange andre ikke vidste ret meget om regionsrådet. Da jeg så valgte at stille op, var jeg oppe imod kandidater, som havde 30 års erfaring i politik og havde relevant erhvervs erfaring i sundhedsvæsenet. Til opstillingsmødet spillede jeg med åbne kort og sagde, at det var et nyt område for mig, men at jeg havde en masse ideer, jeg gerne ville realisere. Mange af dem kendte mig nok også fra det lokale arbejde, hvor jeg har deltaget i næsten alle møder. Det gav bonus. Jeg blev valgt og fik kæmpe opbakning under hele forløbet. Pludselig vidste næsten alle i Venstre, hvem jeg var. Jeg ville give mig selv 100 % i valgkampen. Jeg var på gaden hver dag, gik kilometer efter kilometer. Talte med folk alle steder. Jeg fik meget positiv feedback, og på valgdagen syntes jeg, at jeg havde gjort, hvad jeg kunne. Kl. 01 om natten var stemmerne talt op, og jeg var så nervøs. Jeg syntes, at jeg havde gjort, hvad jeg kunne, men jeg kunne ikke forestille mig, at jeg havde stemmer nok. Jeg syntes, at det ville være pinligt over for dem, der havde støttet mig og hjulpet mig, hvis jeg kun fik 200 personlige stemmer. Men samtidig syntes jeg, at det var svært at forestille sig, at flere hundrede mennesker skulle have sat deres kryds ved mig. Og så fik jeg næsten 4000 stemmer. Jeg jublede, da jeg fandt ud af det, og jeg synes stadig, at det på en måde er skræmmende. Det er jo en kæmpe tillids erklæring. Jeg ved godt, at nogle ikke synes, at man skal lægge så meget i, hvor folk sætter deres kryds, at det er lidt tilfældigt. Men for mig er det meget stort, at så mange har sagt 'Fatma, jeg vil gerne vise dig den tillid og det ansvar'. Jeg synes, at det forpligter. At jeg virkelig skal give noget tilbage for de stemmer.

Tror du, at mange har stemt på dig, fordi du har tyrkisk baggrund?

- Jeg tror ikke, at der er så mange, der har stemt på mig, fordi de ser mig som tyrkernes repræsentant. I mange år har Bünyamin og jeg kæmpet mod den fordom, at Venstre er et racistisk parti, som skader indvandrernes sag. Mange indvandrere har sagt til os, at vi er en slags forrædere og har sat spørgsmålstejn ved vores motiver. De har antydnet, at vi er gået ind i politik for egen vindings skyld. Men jeg tror, at flere og flere kan se, at vi gør det af ideologiske grunde. Vi holder ved, og vi kæmper for den politik, vi tror på. Så måske har jeg alligevel fået en del stemmer fra tyrkere. Jeg ved også, at nogle af mine veninder har stemt på mig, selv om de normalt stemmer på venstreorienterede partier. Og under valgkampen mødte jeg folk, der sagde, at de ville stemme på mig, fordi de syntes, at det var vigtigt, at der kommer flere kvinder og flere med etnisk minoritetsbaggrund ind i politik. Det har jeg det fint med. Jeg vil ikke reduceres til indvandrerpolitik, men det gør mig ikke noget, at min baggrund også spiller ind. Under valgkampen mødte jeg en kvinde på banegården, som sagde til mig: 'Det er vigtigt, hvad du gør. Du er modig, og du kæmper en kamp, som ikke bare er en kamp for Venstre. Det er en identitetskamp, hvor du viser os andre, at du er en del af det her samfund, at du vil være med til at præge Danmarks fremtid'. Sådan havde jeg ikke tænkt på det, men jeg kan godt se, hvad hun mener, og jeg har det fint med, at én som hende stemmer på mig.

Hvad drømmer du om at realisere i Regionsrådet?

- Det første, der dukker op, er psykiatri og børn. Vi kan ikke være bekendt, at så mange børn venter på en udredning i det psykiatriske system. Det får store konsekvenser for deres fremtid. Det vil jeg meget gerne gøre noget ved, selv om det er et vanskeligt område, og man nemt kan komme til at drukne i papirer. Men jeg vil minde mig selv om dagligt, at det b.l.a. er børn og psykiatri, der er min mærkesag.

Hvilke andre drømme har du for din politiske karriere?

- Jeg ønsker naturligvis at blive god til politik, rigtig god, og det kræver hårdt arbejde. Jeg tror, alle der brænder for politik, naturligvis drømmer om at få størst mulig indflydelse. Om jeg drømmer om en ministerpost? Skulle jeg drømme videre og vælge en ministerpost, ville jeg nok få svært ved at vælge mellem beskæftigelses- og socialministerposten.

Yildiz Akdogan

- født 1973 i Tyrkiet, kom til Danmark som femårig
- cand.scient.pol. fra Aarhus Universitet
- valgt ind i Folketinget for Socialdemokraterne i 2007
- arbejder især med erhvervs politik, social- og boligpolitik, Europa-politik og ligestilling
- medstifter af foreningerne CFG-Århus (Center for Ghattologi), Mangfoldigt.dk, TriEU (Netværk for Tyrkiet i EU) og Demokratiske Muslimer

Hvad var din motivation for at gå ind i politik?

- Der var to ting – dels min begejstring for velfærdsstaten, den danske model – dels min frustration over den måde, etniske minoriteter og især muslimer blev omtalt i medierne og i den politiske debat både før 2001, men især under valgkampen og efter valget i 2001. Så jeg besluttede, at jeg ville være aktiv på et plan, hvor jeg kunne påvirke de mennesker, som reelt har størst magt og indflydelse, som tager beslutningerne, og som er med til at forme den diskurs, som jeg tror har stor indflydelse på, hvordan samfundet udvikler sig. Jeg ville ikke længere nøjes med at lægge mine kræfter i foreningsarbejde, selv om det også kan have stor nytte. Jeg var sulten efter mere.

Hvad ligger der i din begejstring for velfærdsstaten?

- Jeg blev for alvor opmærksom på, hvor unikt det egentlig er, hvad vi har i Danmark, mens jeg studerede. Jeg var på en række studie- og praktikophold i Italien, Frankrig og Tyrkiet, og der mødte jeg studerende fra andre europæiske lande, som jeg havde meget til fælles med, fordi vi var unge, studerende og ofte havde nogle af de samme politiske holdninger. Men samtidig kunne jeg høre på dem, at de levede under nogle andre forhold end mig, hvor de f.eks. skulle betale for deres studier, ikke fik noget, der ligner SU, var nødsaget til at bo hjemme hos deres forældre, indtil de fik et arbejde osv. Jeg kom til at tænke på, at hvis det havde kostet penge at studere i Danmark, er det ikke sikkert, at jeg med min baggrund i et arbejderhjem havde fået mulighed for at studere. Hvis mine forældre havde skullet finansiere mine studier ud af deres virkeligt lave løn, kan det godt være, at de havde opgivet drømmen om at sikre deres børn en uddannelse. Så det er bare et eksempel på, hvad velfærdssamfundet betyder. Jeg plejer at sige det sådan, at mit valg til Folketinget er den ultimative realisering af 'den danske drøm'. At jeg som indvandrer fra et arbejderhjem kan blive valgt til det nationale parlament. Så i forhold til velfærdssamfundet handler mit politiske engagement om, at jeg sætter pris på den måde, vi har

indrettet os på i Danmark, og jeg ønsker at være med til at bevare det og udvikle det i forhold til de nye udfordringer, vi står over for. Det er jo ikke nok at læne sig tilbage og være glad for tingene, som de er. For det er ikke en selvfølge, at vi bliver ved med at have et velfærdssamfund med rummelighed og solidaritet. Historien viser os, at det kræver fortsatte kampe. Hvis ikke kvindebevægelsen var opstået, hvis ikke der var nogen kvinder, der var gået på barrikaderne og havde brændt deres bh'er og krævet ligestilling, så havde vi ikke haft formel ligestilling i dag. Hvis ikke arbejderne havde sluttet sig sammen og kæmpet for bedre vilkår, havde forholdene på arbejdsmarkedet været helt anderledes.

Var det din respekt for velfærdssamfundet, der fik dig til at vælge Socialdemokratiet?

- Det kan man godt sige. Det var helt naturligt for mig. Jeg valgte med både hjerne og hjerte, men alene ud fra mine holdninger, ikke ud fra nogen strategiske overvejelser. Jeg meldte mig ikke ind med den intention at blive folketingspolitiker; jeg forestillede mig, at jeg via min lokalafdeling kunne påvirke partiets linje og retning ved f.eks. at påvirke det folketingsmedlem, der var valgt ind i min kreds.

Hvordan gik det så til, at du pludselig selv blev folketingskandidat?

- De manglede en kandidat i min kreds, og jeg blev opfordret til at stille op. Det gik hurtigt, og jeg følte mig ydmyg over for opgaven, men jeg var også meget engageret og ville gerne. Siden gik det så sådan, at der efter kommunesammenlægningerne kun var én valgkreds, hvor der før havde været to, og så skulle der kun være en kandidat, hvor vi før havde været to. Så jeg skulle til kampvalg mod min tidligere folketingskandidat, en mand med megen erfaring og familietradition for at gøre karriere i politik. Så det følte som et stort skulderklap, at jeg blev valgt. Jeg ser det som udtryk for, at folk var parate til at tænke utraditionelt.

Tror du, at nogen stemte på dig, alene fordi du har indvandrerbaggrund?

- Nej, det tror jeg ikke. Det var mere mit indtryk, at de stemte på mig, fordi de kunne lide min personlighed og mit engagement og mine mærkesager. Jeg har jo ikke den der kliché-baggrund, som gør mig oplagt at stemme på, fordi jeg er indvandrer. Jeg har ikke været ude for et tvangsægteskab eller andre forfærdelige ting, og jeg kommer ikke fra et meget konservativt miljø, som jeg så har brudt med. Jeg har nogle rigtig gode forældre, som har været arbejdere, og som har bakket mig op i mit politiske arbejde. Jeg har også haft stor frihed til at gøre, hvad jeg ville. Jeg flyttede hjemmefra

som 20-årig, da jeg skulle læse, og boede så alene i Århus. Siden flyttede jeg til København, hvor jeg nu bor i en toværelses andelslejlighed.

Du sagde, at dine forældre har bakket dig op i dit politiske arbejde. Har de været politisk engageret?

- Mine forældre har ikke været partipolitisk aktive, men de har begge været medlemmer af fagforeninger. Det var naturligt, da de kom hertil som gæstearbejdere og var bevidste om, hvilke vilkår de arbejdede under. De har også altid stemt på Socialdemokratiet. I 1970'erne og 1980'erne var min far meget optaget af den tyrkiske politiker Bülent Ecevit, som jo var socialdemokrat, venstreorienteret ... siden drejede han i en mere nationalistisk retning, men dengang var han meget fascineret af den skandinaviske velfærdsmodel og havde en del kontakt med Anker Jørgensen. Min mor har også altid sagt til mig, at det var vigtigt, at jeg fik mig en uddannelse og blev selvforsørgende, så jeg kunne klare mig selv økonomisk, hvis det blev nødvendigt. Efterhånden begyndte jeg at tænke over, hvad der lå i det ... at hun tænkte på ligestilling og på, at man skal tage ansvar for sig selv osv. Hvor min interesse mere præcist er kommet fra, kan jeg ikke svare på, men jeg har engageret mig i sager, jeg fandt vigtige, siden jeg var helt ung. Jeg har været med til at stifte en del foreninger. Det har været naturligt for mig at finde sammen med andre med samme holdninger og forsøge at gøre noget ved de sager, jeg har fundet vigtige. Jeg har deltaget i den offentlige debat, ytret mig i medierne. Men jeg fik efterhånden den oplevelse, at hvis det virkelig skulle batte noget, var det vigtigt at bevæge sig op på et andet niveau.

Er der andre i din familie, der har inspireret dig til at engagere dig politisk?

- Jeg boede hos min farmor i Tyrkiet, indtil jeg var fem et halvt år, og hun påvirkede mig meget. Hun var en stærk kvinde, som altid sagde, at jeg skulle kæmpe for mine holdninger. Hun lærte mig, at det ikke nytter noget at sidde i et hjørne og være utilfreds. Hvis man er utilfreds, må man gøre opmærksom på det, så må man 'råbe op' og forklare, hvorfor man synes, at tingene skal være anderledes. Det var den ene vigtige ting, hun lærte mig. Den anden vigtige ting var, at man altid skal møde andre mennesker uden fordomme – man skal se dem som mennesker, før man ser dem som kvinder eller mænd eller religiøse eller tyrkere, og så skal man være parat til at gå i åben dialog med dem, med en nysgerrighed efter at finde ud af, hvem de er. De to ting fik jeg ind, ikke med modermælken, for min mor var jo i Danmark, men med sutteflasken.

Det kan jo næsten lyde, som om du har en familietradition, der kan minde om den, man finder i familier, som har været aktive socialdemokrater i generationer. ... Men du er trods alt først kommet til Danmark som barn, og dine forældre er vokset op i Tyrkiet. Har du oplevet, at det har været svært at forstå den politiske scene i Danmark og partikulturen hos Socialdemokraterne?

- Det har ikke været svært at forstå, hvad der foregår, synes jeg. Men jeg kan alligevel mærke, at jeg har en anden historik end mine kolleger. Nogle af dem har onkler eller andre, som kan føre deres efternavne tilbage i partibøgerne igennem generationer. De har en anden ballast og et andet netværk. Jeg står i højere grad på bar bund, og jeg kan godt af og til føle mig hægtet lidt af. Men det ville jeg også være, hvis jeg skulle søge arbejde uden for Christiansborg, for også i den sammenhæng ville jeg mangle det netværk, som mange etniske danskere har. Jeg kunne se det, da jeg blev færdig på statskundskab, hvor mange af mine medstuderende havde et netværk, som de kunne søge job igennem. De havde forældre, der var uddannet på statskundskab, eller forældrene havde venner og bekendte, som var ansat et relevant sted. Mine forældre har selvfølgelig ikke den slags kontakter. Så igen skal jeg bygge mit netværk op fra bunden.

Hvordan har du det med at blive kaldt indvandrerpolitiker?

- Det holder jeg meget fast i, at jeg ikke er. Jeg skrev en kronik til journalistforbundets medlemsblad for nylig, hvor jeg opfordrede journalister til at droppe deres klicheer om indvandrerpolitikere. Virkeligheden har rykket sig. De må vænne sig til, at jeg er socialdemokrat og kvinde, mere end jeg er indvandrer. Jeg har en holdning til burkaforbud, tvangsægteskaber osv., men jeg vil hellere komme med min holdning til Danmarks EU-forbehold. Jeg har en uddannelse fra statskundskab, hvor jeg specialiserede mig i EU, og det er et af de områder, jeg har beskæftiget mig mest med. Så jeg forventer, at jeg kan få lov at udtale mig om det. Alligevel oplevede jeg i begyndelsen, at det især er spørgsmål om integration, journalisterne ringer til mig for at få min kommentar til. Så var der en periode, hvor jeg nægtede at svare på de spørgsmål hele tiden, og det sjove er, at så holdt journalisterne stort set op med at kontakte mig. Nu er min konklusion blevet, at jeg ikke skal afholde mig helt fra at tale om integration, for jeg har faktisk en mere dybdegående viden om tørklæder og mange integrationsmæssige problemstillinger end mange andre politikere, og det skal jeg så også turde kommentere på. Jeg skal også vove at komme med min udlægning af, hvorfor drengene på Blågårds Plads opfører sig, som de gør: 'Nej, det er ikke, fordi de er født med et særligt gen for kriminalitet, eller fordi de er muslimer og aldrig kan integreres'. Det er ikke sikkert,

at medierne har lyst til at høre min udlægning, men når jeg kan se, at jeg kan bidrage med nogle oversete perspektiver i debatten, må jeg melde mig på banen og f.eks. pege på de socioøkonomiske faktorer og betydningen af den stigmatiserende retorik om indvandrere og muslimer, som nogle politikere og debattører bruger. ... Så efter to år på Christiansborg er det min konklusion, at det ikke nytter noget, at jeg afviser at svare på spørgsmål om integration. Men parallelt hermed bruger jeg energi på alle mulige andre emner – beslutningsforslag om, hvorvidt vi skal forbyde import af gåsedun fra Kina, fordi dunene bliver plukket af levende gæs, debatter om, hvorfor det er vigtigt at give mikrolån til kvinder, hvorfor det er vigtigt med it-sikkerhed osv.

Ser du dig selv som rollemodel for andre unge indvandrerkvinder?

- Jeg vil gerne sende det budskab til andre unge, at de skal benytte sig af de muligheder, som det danske samfund faktisk giver for at få indflydelse. Hvis jeg kan, kan andre også. Men det kræver vilje og et stærkt engagement og en stor arbejdsindsats. Vil man ind i politik, skal man gøre det helhjertet, ikke for at få en fed løn, for det får man ikke, eller fordi man synes, at det lyder fint at sidde i Folketinget. Derudover er det især vigtigt for mig at inspirere kvinder, både yngre og ældre. Jeg inviterer tit kvindegrupper herind på Borgen og viser dem rundt og fortæller dem om mit arbejde, og hvad der foregår på Christiansborg. Jeg beder dem altid fortælle mig, hvad de synes er vigtigt, så jeg kan tage deres input med i mit arbejde. Jeg prøver at række en mikrofon til dem og lytte til deres ønsker og visioner. Det bliver de som regel meget rørt over, for de oplever ikke så tit, at nogen, der har magt, tager dem så alvorligt. Samtidig får jeg sendt et signal til mine kolleger herinde om, at de etniske minoritetskvinder er engagerede i samfundet og skal respekteres som medborgere. Og det giver dem et helt konkret billede af, at samfundet uden for de her mure er mere mangfoldigt, end de måske tror. Det bliver bemærket, når der pludselig går kvinder i indisk tøj rundt herinde eller unge indvandrerkvinder med stramme jeans og makeup.

Har det på nogen måder været en fordel for din politiske karriere at have indvandrerbaggrund?

- Nej, det tror jeg ikke. Det har nok snarere været en ulempe, fordi jeg som sagt ikke har haft det samme netværk som mange andre. Jeg har heller ikke kunnet bruge min indvandrerbaggrund til at promovere mig selv, fordi jeg som sagt ikke har den der kliche-baggrund, jeg er ikke blevet tvunget ind i et ægteskab eller den slags. Nogle af mine kolleger dyrker den der rolle som

mønsterbryderen, der har brudt med det undertrykkende, patriarkalske indvandrer miljø, til ulidelighed. Jeg kommer fra et forstående og godt miljø, en demokratisk familie. Jeg har ikke en offerhistorie, jeg kan bruge, og det har da klart været en ulempe i forhold til at få opmærksomhed. Jeg har mødt journalister, der har sagt, at de desværre ikke kunne skrive et portræt af mig, hvis jeg ikke havde et eller andet dramatisk i min personlige historie. Jeg har faktisk været lidt for normal.

Hvordan har du det med debatten om indvandrerpolitikere, der taler med to tunger osv.?

- Jeg bliver irriteret over de historier. Der har været tilfælde, hvor politikere med indvandrerbaggrund faktisk har vist sig at være utroværdige. De har talt med to tunger eller skiftet parti gentagne gange osv. Når jeg holder oplæg i indvandrer miljøer, fremhæver jeg altid, at jeg selvfølgelig gerne ser, at flere med etnisk minoritetsbaggrund går ind i politik, men det skader mere end det gavner, hvis de ikke gider sætte sig ind i partiprogrammet først. Problemet er, at når en såkaldt indvandrerpolitiker begår en fejl, får det store konsekvenser for os andre, selv om det intet har med os at gøre. På den måde har alle indvandrere, der går ind i politik, et ekstra stort ansvar for, hvordan de forvalter den tillid, de bliver vist. For deres handlinger er med til at afgøre omdømmet for alle politikere med indvandrerbaggrund.

Har du oplevet at blive udsat for spørgsmål i partiet om din holdning til f.eks. homoseksualitet, stening, sharia generelt, dødsstraf, tørklæder osv.?

- Nej aldrig, og jeg ville også undre mig over, at det skulle være nødvendigt. Hvis man melder sig ind i et parti, har man forhåbentlig sat sig ind i partiets principprogram og kan tilslutte sig det. Det nytter ikke noget at melde sig ind i et parti som Socialdemokraterne og så f.eks. tale for, at SU'en skal afskaffes, eller at ægteskab mellem to mænd er 'ulækkert'. Det strider med den grundlæggende socialdemokratiske tankegang, ligesom dødsstraf i Danmark såvel som i andre EU-lande er afskaffet og forbudt.

Har du oplevet, at folk i det tyrkiske/kurdiske miljø har haft særlige forventninger til, at du skulle kæmpe deres sag?

- Ja, men det holdt hurtigt op, fordi jeg har holdt fast i, at jeg er valgt ind i et dansk folketing og repræsenterer alle grupper, dvs. når og hvis jeg skulle snakke om specielle etniske rettigheder, så vil det gælde generelt, ikke bare for de tyrkiske eller kurdiske, men også somaliske, arabiske etc.

Er der punkter, hvor du er uenig i partilinjen, fordi du ser tingene med andre øjne som etnisk minoritet?

- Hvis jeg er uenig i linjen, har det intet med det etniske at gøre. Jeg var uenig med hensyn til tacklingen af flygtningene i Brorsonkirken, dvs. at politiet rømmede kirken midt om natten, mens alle sov. Ud fra en humanistisk tilgang syntes jeg ikke om metoden. Derfor var jeg ikke enig i partiets statement om, at politiet gjorde deres arbejde godt. Politiet har naturligvis fået en ordre til at gøre, som de gjorde, men metoden passede ikke med mit grundsyn på, hvordan vi løser konflikter i Danmark. Så min uenighed er baseret i mit politiske syn og ikke i min etniske baggrund.

Hvilke mærkesager har du?

- Jeg arbejder for at bevare grundpillerne i velfærdssamfundet, og så er det også en meget vigtig sag for mig at bryde klichebilledet af indvandrerkvinder som passive og undertrykte. På det mere fagspecifikke område er en af mine kæpheste at fremme kulturel mangfoldighed i kulturlivet, og socialpolitisk er jeg optaget af indvandrerkvinders forhold, men også af handicappolitik og det boligsociale område. I forhold til det sidste er jeg meget optaget af, hvordan vi kan hjælpe de unge drenge. Det er gået op for mig, at mens alle har fokuseret meget på 'de stakkels kvinder', er drengene saktet bagud i forhold til uddannelse, arbejdsløshed osv. Spørgsmålet er, om vi er ved at udvikle en ny underklasse af unge mænd uden uddannelse? Det område er jeg ved at formulere en politik på. Desuden er der jo hele det europæiske spørgsmål. Jeg er en stor europæer, og jeg vil gerne have afskaffet de fire EU-forbehold.

Hvor langt er vi fra fuld integration i det politiske liv i Danmark?

- Jeg forsøger at være optimist, og jeg synes også, at der sker fremskridt. Forleden talte jeg med Bent Melchior om det, og vi var enige om, at når der trods alt kun er gået knap 40-50 år, siden vi fik mange af gæstearbejderne til landet, så er vi nået ganske langt. Man kan jo sige, at jeg er et levende bevis på det. Men på andre områder er vi ikke nået ret langt. Der er unge mennesker, som er født og opvokset her i landet, som føler, at de ikke hører til, og som oplever, at de bliver valgt fra til en praktikplads, fordi de har en bestemt hudfarve. Retorikken omkring integration, islam osv. bekymrer mig også meget, og der synes jeg, at politikere og medier har et stort ansvar. Det er ikke sundt for 15-årige Ahmed på Blågårds Plads – og for integrationen – at han konstant hører sig selv omtalt, som om han ikke er rigtig dansker, fordi han er muslim eller har arabisk baggrund. Faktisk tror jeg, at det ville

være godt, hvis vi holdt op med at tale så meget om integration og i stedet begyndte at tale om deltagelse. For det handler jo om, at nydanskere skal deltage i den offentlige debat, på arbejdsmarkedet, i fritidslivet osv. på lige fod med gammeldanskere. Der er ikke brug for så meget snak, men for at alle deltager og får lov at deltage.

Fra landsbyen til landspolitik – en lige linje og en lang vej

Unge indvandrere og efterkommere er aktive i politik, og trods blandede erfaringer med partipolitik fortsætter de med at melde sig ind i de etablerede politiske partier, stiller op som kandidater ved kommunal-, regionsråds- og folketingsvalg og bliver valgt. Det gælder både mænd og kvinder, og det gælder unge med meget forskellige ideologiske udgangspunkter. De fem interviewede er eksempler på succesfuld integration i det politiske liv – og på et imponerende engagement og en stærk vilje. Fælles for de fem interviewede er, at de har hentet inspiration og motivation i deres bagland, om ikke i direkte partipolitisk forstand, så i mere overført værdimæssig betydning. De fem interviewede oplever ikke deres politiske karriere som et brud med baglandet, eller som et udtryk for, at de alene reproducerer baglandets værdier og traditioner. Snarere er der – som i de foregående kapitler – tale om, hvad vi kunne kalde ‘sektiv kontinuitet’. De unge interviewpersoner har aktivt og bevidst engageret sig i det politiske liv ud fra et ønske om at få indflydelse og magt – og bruge denne magt til at sætte et aftryk på den politiske udvikling. Deres visioner spænder vidt og er naturligvis præget både af deres personlige interesser og ideologiske udgangspunkter. Men gennemgående er, at de ikke ønsker at reducere sig selv – eller blive reduceret til – ‘indvandrerpolitikere’, der alene repræsenterer etniske minoriteter over en bred kam eller enkelte etniske grupper. Samtidig er de bevidste om, at deres baggrund har givet dem særlige indsigter og erfaringer, som kan komme samfundet til gode i form af integrations- og socialpolitiske løsningsforslag. Ligesom mange andre politisk aktive indvandrere og efterkommere har de fem interviewede stadig et stærkt engagement i politikområder, som de finder er særlig relevante for indvandrere. Det kan handle om forholdene for iværksættere og selvstændige erhvervsdrivende eller om vilkårene for børnerige familier med dårlig økonomi. Eller om udenrigspolitiske spørgsmål knyttet til nogle af de lande eller verdensdele, som mange flygtninge og indvandrere har deres oprindelse i.

Igen ser vi unge indvandrere og efterkommere, der ansvarsbevidst og selvstændigt viderefører værdier fra tidligere generationer, samtidig med at de en-

gager sig i en dansk virkelighed på en anden måde end forældregenerationen. De er parate til at arbejde hårdt for at få indflydelse, men forventer også, at deres indsats bliver belønnet med anerkendelse og med samme grad af respekt, som etnisk danske politikere kan forvente. Ingen af dem opfatter den politiske integration som en afsluttet proces, og flere peger på fortsatte problemer med stereotyper og fordomme. Men gennemgående oplever de at blive mødt med en åbenhed, der gør det muligt for dem at bidrage med de ressourcer og ideer, de har med sig.

Mange af de tendenser, vi har peget på i bogens øvrige kapitler, gør sig også gældende inden for det politiske felt. Der er tale om imponerende målrettede præstationer – om det, man kunne fristes til at kalde mønsterbrud. Men igen vil det være vores påstand, at der i højere grad er tale om kontinuitet og videreførelse af tidligere generationers engagement, værdier og ambitioner end om et egentligt brud med disse.

Den danske drøm – brud eller bevægelse

»Jeg tror, det var Salman Rushdie, der sagde: 'Træer har rødder, mennesker har fødder'. For mig rummer citatet en stor sandhed. Vi er dømt til at bevæge os. Derfor har det været vigtigt for mig, at forestillingen ikke var et spørgsmål, om det var godt eller skidt, at vi åbnede op for indvandring, men at det blev en fortælling om, hvordan mennesker altid vil vandre for at finde bedre livsvilkår for dem selv og deres børn. Det har vi altid gjort, og det er nok vores grundlæggende natur at søge hen, hvor græsset (forhåbentlig) er grønnere«. *Parminder Singh, idémand og instruktør på teaterstykket Et andet sted* (Teater Mungo Park 2010).

De unge, vi har beskæftiget os med i denne bog, er mest af alt karakteriseret ved at være i bevægelse – og ved at være en del af en historie, der handler om bevægelse: Fra Tyrkiet til Tåstrup. Fra Føtex til Folketinget. Fra landsbyen til lægestudiet. Fra storfamilien til studenterlivet. Det kan ligne en historie om rastløs forandring, om brud med fortiden – om at bevæge sig væk fra alt det, der kendetegnede tidligere generationers hårde, slidsomme liv. Mange af de unge er børn af forældre, som blev drevet på flugt af krig og politisk uro, eller de er børn af migranter, der forlod deres hjemland for at søge grønnere græsgange, som Parminder Singh formulerer det. Forældrene benyttede sig af, at mennesker har fødder. Men de slog sig også ned igen, og for mange blev Danmark – efter svære overvejelser og noget, der kunne ligne en livsløgn – et nyt hjemland. Hvis ikke for dem selv, så for deres børn. Historien om brud med fortiden blev også en historie om at finde en ny fremtid, og et nyt sted at slå rødder. For mennesker har fødder, men de fleste slår også rødder, og de fleste af de unge her i bogen er bevidste om de rødder, de suger næring igennem. Både slægtens rødder og deres egne individuelle rødder.

For nogle kræver bevægelsen, at de bryder med dele af forældrenes traditioner og normer. At de bryder med social og kulturel arv, med økonomiske

strukturer, fordomme og fastlåste forestillinger om 'dem og os'. Men for de fleste er der ikke først og fremmest tale om brud, men om bevidste til- og fravalg – og om at skabe kontinuitet og sammenhæng i de forskellige erfaringer og input, de har fået fra deres forældre og øvrige slægtninge, fra de danske kammerater, det danske uddannelsessystem, det danske forenings- og kulturliv.

Bogens udgangspunkt var et forskningsprojekt med fokus på mønsterbrud og med unge, der har klaret sig godt i forhold til objektive kriterier som uddannelsesniveau og erhvervskarriere. Men undervejs i arbejdet med bogen blev vi mere og mere overbevist om, at ordet mønsterbrud rammer skævt i forhold til de tendenser, vi afdækkede. De unges succes er først og fremmest kendetegnet ved kontinuitet – men vel at mærke en kontinuitet i form af viljen til forandring, ønsket om bevægelse og evnen til at holde fast i visse værdier, mens man tager nye til sig. Det er det, mange af de unge har lært af deres forældre, og som de har arbejdet hårdt for at opdatere til en dansk og global virkelighed anno 2010.

Den bevægelse, de unge repræsenterer, gælder ikke kun deres egne individuelle livsbaner. For selv om de mest succesfulde unge, som vi beskæftiger os med i denne bog, fortsat udgør en minoritet – både i Danmark som helhed og blandt indvandrere og efterkommere – er de mange og stærke nok til, at deres bevægelse forplanter sig. De bevæger ikke kun sig selv, men også det danske samfund. De udfordrer selvforståelsen blandt etniske danskere, de sætter spørgsmålstegn ved afgørende elementer i vores samfundsform og i vores religiøse og kulturelle identitet. De sætter slægtens betydning og familiens værdi på dagsordenen, samtidig med at de udfordrer os til at tænke transnationalt og globalt. De omdefinierer danskheden og insisterer på at være med til at forme den – med politiske visioner og aktioner, nye virksomhedstyper, andre familieidealer, nye musik- og kunstgenrer.

De insisterer kort sagt på medborgerskab – med alt, hvad det medfører af konflikt- og udviklingspotentiale. For nogle handler det om retten til at være 'anderledes' f.eks. ved at inddrage religion i det offentlige rum og den politiske sfære; for andre handler det om at blive accepteret som danske og respekteret for deres kendskab til dansk litteratur, deres passion for konservativ politik eller deres omfortolkninger af dansk musikalsk arvegods. Ikke alle sætter politiske slagord på deres visioner eller giver deres følelse af danskhed et kunstnerisk udtryk. Men Özlem Cekic's politiske taler og Outlandish' musikalske udspil repræsenterer – vil det være vores påstand – en bred understrøm af bevægelse blandt unge indvandrere og efterkommere. En bevægelse, som allerede har medført, at vi har fire folketingsmedlemmer med etnisk minoritetsbaggrund, som måske vil betyde, at vi, før vi forventer det, får en beskæftigelsesminister med tyrkisk baggrund.

Det er den danske drøm, som Yildiz Akdogan udtrykker det. Og drømme kan selvfølgelig bryde – og gør det ofte. Vi er naturligvis heller ikke blinde for,

at der under de positive bevægelser også findes bristede drømme og unge, der er fastlåst i fortvivlelse, frustration og stivnede kulturelle traditioner. Men vores budskab med denne bog er at pege på bevægelsen som en mindst lige så stærk tendens som stagnationen – og at opfordre til, at forskellige aktører går sammen om at styrke bevægelsen i stedet for at bremse den.

Vi finder det på sin plads at afslutte disse opsummerende bemærkninger med at citere H.C. Andersens og Poul Schierbecks fædrelandshyldest *I Danmark Er Jeg Født*, genindspillet af *Outlandish*-medlemmet Isam B. på dennes soloudspil *Institution*, der kom i 2007. Vi kan anbefale at sætte lyd på – og have musikanmelder Rune Skyum-Nielsens overstrømmende vurdering af albummet i baghovedet:

»*Institution* er den smukkeste og mest vedkommende danske plade, jeg har hørt i 2007. Fra denne hårdt prøvede anmelder drysser de første 6 stjerner nogensinde. Isam er nummer 1 og min generations klareste flakkende fakkelt« (Avisen.dk, 4/9 2007).

I Danmark Er Jeg Født

I Danmark er jeg født,
der har jeg hjemme
der har jeg rod,
derfra min verden går
Du danske sprog,
du er min moders stemme
så sødt velsignet du mit hjerte når
Du danske friske strand,
hvor oldtids kæmpegrave står mellem æblegård
og humlehave

Dig elsker jeg! elsker jeg, dig elsker jeg (så meget)
dig elsker jeg! elsker, jeg, dig elsker jeg
Danmark, mit fædreland!

Hvor reder sommeren ved blomstersengen,
mer' rigt end her ned til den åbne strand?
Hvor?
Hvor står fuldmånen over kløverengen,
så dejlig,
som i bøgens fædreland?
Hvor hen?

Du danske friske strand,
hvor Dannebrogen vajer
Gud gav os den –
Gud giv den bedste sejr! Sejr!
Du land, hvor jeg blev født,
hvor jeg har hjemme
hvor jeg har rod,
hvorfra min verden går

Engang du herre var i hele Norden
bød over England –
nu du kaldes svag,
svag kaldes du nu,
et lille land og dog så vidt om jorden,
end høres danskens sang og mejselslag
Du danske friske strand,
plovjernet guldhorn finder
Gud, giv dig fremtid,
som han gav dig minder!

Kilder og litteratur

Interview

Biografiske interview med 55 unge mennesker hvis forældre er indvandret til Danmark fra en række ikke-vestlige lande.

Emneinterview med unge med indvandrerbaggrund og af dansk oprindelse foruden interview med forskere og debattører med kendskab til indvandrerområdet.

Databaser

Catinét Bus (diverse årgange).

Etniske grupperes værdier, 2006. 4478 respondenter. Datamateriale DDA-21171. Dansk Data Arkiv 2007 (indsamlet 2006). Der refereres i denne bog til *Etniske grupperes værdier 2006_database*.

Indvandrerorganisationer 1965-2005. Omfatter 733 indvandrerorganisationer. Der refereres i denne bog til *Indvandrerorganisationer_Mikkelsen_database*. (For nærmere omtale se Flemming Mikkelsen 2010).

IntegrationsStatus. Catinét. Ca. 19.000 respondenter (indsamlet 1999-2009). Der refereres i denne bog til *IntegrationsStatus (år)_database*.

Tryghedsdata. 1224 respondenter (indsamlet 2006-07). Der refereres i denne bog til *Tryghedsdata 2006-07_database*.

Andre kilder

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 1. april 2009. »Hver 7. indvandrer lever i fattigdom«.

At være muslimsk kvinde i Danmark (2009). Rapport udarbejdet af Maïa Consult for Ligestillingsafdelingen under Velfærdsministeriet.

Berlingske Tidende (diverse numre).

CEPOS notat 21.03.2009.

Dansk Taekwondo Forbund: www.taekwondo.dk.

Danske Kommuner Online, 20/11 2009.

Ethniqa (hjemmeside: <http://contact.heyday.dk/ethniqa.aspx>).

Fodbold med slør (<http://www.nyidanmark.dk/da-dk/integration/erfaringsbasen/2009/11/2078066.htm>).

Frivillig. Magasin fra Dansk Flygtningehjælp, september 2009.
Fyens Stiftstidende (diverse numre).
Gaffa, 2007 (<http://gaffa.dk/anmeldelse/27093>).
Gam3DK: www.gam3.dk.
Indvandrere i Danmark 1998. Danmarks Statistik.
Indvandrere i Danmark 2009. Danmarks Statistik.
Information (diverse numre).
Integrationsrådsvalg den 7. marts 2006. Undersøgelse af erfaringerne med afholdelse af valg til integrationsråd. Rådet for Etniske Minoriteter v. Marie Hvoslef Rasmussen, juni 2006 (www.rem.dk).
IntegrationsStatus (diverse årgange). København, Catinét.
IntegrationsStatus. 10 års fremgang – og hvad nu? (2009). København, C.atinét.
Kristeligt Dagblad (diverse numre).
MetroXpress (diverse numre).
Newsletter 6, 1996.
Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed (2008). »Indvandrere uddanner sig mere og mere – men halter fortsat bagefter«.
Politiken (diverse numre).
Ritzau (diverse numre).
Samspil – et tidsskrift om og for indvandrere (diverse numre).
Tal og fakta – udlændinges tilknytning til arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet (2009). Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
Teater 1, blad nr. 138.
Udlændinges vej gennem uddannelsessystemet (2004). Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
Ugebrevet A4 (diverse numre).
Urban 16/2 2010.
Weekendavisen (diverse numre).
[www. Avisen.dk](http://www.Avisen.dk).
www.brobyggeren.dk.
www.dabu.dk.
www.demokratiskfaelleskab.dk & <http://tv2lorry.dk/>.
www.duf.dk.
www.f-unk.dk.
www.journalisthojskolen.dk/showcase/arkiv/multimedie/2001/projekto5.
www.kvinderaad.dk.
www.migrantmenigheder.dk.
www.modkraft.dk.
www.novum-net.dk/om_novum.html.
www.nydanskerkunst.dk.

www.rapmoves.dk.
www.risecph.dk
Aarhus.dk, 21. januar 2008.

Litteratur

- Agacanoglu, Adnan (2006). »Forældresamarbejde«, i Martha Sif Karrebæk (red.). *Tosprogede børn i det danske samfund*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Almajid, Fahmy & Malene Grøndahl (2004). *Get a life – Ghetto life! Om hverdagen i et boligsocialt område*. Alfabet.
- Andersen, Elisabeth. *Khaled Ramadan* (Portrætartikel i Kvinfos tema 'Nye mænd i Danmark', <http://www.kvinfo.dk/side/829/?personId=88>).
- Bager, Torben & Shahamak Rezaei (2001). *Indvandreraktiviteter i Danmark*. CESFO, Syddansk Universitet.
- Balasubramanian, Ramanan (2005). »Ægteskabsmønstre blandt unge tamilere i Danmark«. *Brobyggeren*, nr. 12.
- Bektovic, Safet (2004). *Kultur møder og religion. Identitetsdannelse blandt kristne og muslimske unge*. København, Museum Tusulanums Forlag.
- Bertaux, Daniel & Paul Thompson et al. (1997). *Pathways to Social Class. A Qualitative Approach to Social Mobility*. Oxford, Clarendon Press.
- Biil, Martin (red.) (2010). *Et andet sted. Program*. Mungo Park.
- Bille, Trine, Torben Fridberg, Svend Storgaard & Erik Wulff (2005). *Danskerne kultur- og fritidsaktiviteter 2004 – med udviklingslinjer tilbage til 1964*. AKF Forlaget.
- Borjas, G. (1992). »Ethnic Capital and Intergenerational Mobility«. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 107.
- Borup, Jørn (2005). *Dansk dharma – buddhisme og buddhister i Danmark*. Højbjerg, Forlaget Univers.
- Borup, Jørn (2008). »I en bold må man være rund, i et rød må man være lang«. *Humaniora*, nr. 1.
- Borup, Jørn (2007). *Danske verdensreligioner: Buddhisme*. København, Gyldendal.
- Carboni, Maj & Mik Aidt (2010). *Kunst og interkultur – Inspiration til Kunst- og kulturlivet*. Center for Kunst & Interkultur.
- Castles, Stephen & Mark J. Miller (2003 3. edt). *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Hampshire, Palgrave.
- Cekic, Özlem i samarbejde med Anders Rou Jensen (2009). *Fra Føtex til Folkeetinget*. København, Gyldendal.

- Christensen, Else (2004). *7-årige børn med anden etnisk baggrund. Forældrenes ressourcer, børnenes udvikling, skolestart og kontakt med socialforvaltningen*. København, SFI.
- Christensen, Else & Dorthe Agerlund Sloth (2005). *Børn med anden etnisk baggrund ved skolestart*. København, SFI.
- Christiansen, Connie Carøe (2004). »News media consumption among immigrants in Europe. The relevance for Diaspora«. *Ethnicities* vol.4, no. 2.
- Current Sociology* (1995), Vol. 43, No. 2/3. Trend Report: »Biographical Research«.
- Dahl, Karen Margrethe & Vibeke Jakobsen (2005). *Køn, etnicitet og barrierer for integration*. København, SFI.
- Deding, Mette & Martin Olsson (2009). *Hverdagsliv for 11-årige børn med anden etnisk baggrund end dansk*. København, SFI.
- Deding, Mette & Vibeke Jakobsen (2006). *Indvandrernes arbejdsliv og familieliv*. København, SFI.
- Ejrnæs, Anders (2008). *Integration eller isolation? Etniske minoriteter på arbejdsmarkedet*. København, Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Ejrnæs, Morten & Üzeyir Tireli (1992). *Æblet falder langt fra stammen. En undersøgelse af tyrkiske anden-generationsindvandrere, der er på vej i det danske uddannelsessystem*. København, Fremad.
- Elsborg, Sten, Trine Juul Hansen & Vagn Rabøl Hansen (1999). *Den sociale arv og mønsterbrydere*. København, Danmarks Pædagogiske Institut.
- Erdem, Mahmut & Ole Hammer (2008). *Folket med de trætte okser. En fortælling om rødde og ruter*. København, Forlaget Underskoven.
- Etniske gruppers værdier – Baggrundsrapport*. Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark i samarbejde med Peter Gundelach og Esther Nørregård-Nielsen (2007). Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Feagin, Joe & Douglas Laa Eckberg (1980). »Discrimination: Motivation, Action, Effects, and Context«. *Annual Review Sociology* 6.
- Fenger-Grøn, Carsten & Malene Grøndahl (2004). *Flygtningenes danmarkshistorie 1954-2004*. Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- Fenger-Grøndahl, Malene & Marianne Nøhr Larsen (2007). *Den forbandede kærlighed. 14 fortællinger om homoseksuelle og kulturel mangfoldighed*. CDR-Forlag.
- Fenger-Grøndahl, Malene & Ulla Rose Andersen (2007). *'Det er fedt, når man får det hele til at køre'*. CDR Forlag.
- Fibiger, Marianne Qvortrup (2007). »Hinduisme i Danmark – demografiske overvejelser om hinduer og hinduinspirerede strømninger«, i Margit Warburg & Brian Jacobsen (red.). *Tørre tal om troen. Religionsdemografi i det 21. århundrede*. Højbjerg, Univers.

- Fibiger, Marianne Qvortrup (2010). *Forstår guderne dansk? Hinduisme i Danmark*. København, Gyldendal (under udgivelse).
- Galal, Ehab (2003). »Islam via satellit«, i Lise Paulsen Galal & Inge Liengaard (red.). *At være muslim i Danmark*. Anis.
- Gilliam, Olwig & Valentin (red.) (2005). *Lokale liv fjerne forbindelser. Studier af børn, unge og migration*. København, Reitzels Forlag.
- Gilliam, Laura (2009). *De umulige børn og det ordentlige menneske. Identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn*. Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- Goli, Marco & Shahamak Rezaei (2010). *House of War. Islamic Radicalisation in Denmark*. Center for Forskning i Islamisme og Radikaliseringsprocesser (CIR), Aarhus Universitet.
- Goli, Marco, Flemming Mikkelsen, Svend Møballe & Shahamak Rezaei (2010). *Iværksættere i indvandretætte boligområder*. Roskilde, Roskilde Universitetscenter.
- Granovetter, Mark (1974, 1995 2. ed.). *Getting a Job. A Study of Contacts and Careers*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Grayston, Lisbeth, Erling Borre, Helle Sinding-Jensen, Søren Skjoldager, Tina Kofoed Møller, Helle Tilburg Johnsen (2004). *Döner Magazine – Haram eller Halal?* (RUC, Master i Professionel Kommunikation, Projekt rapport modul 1, http://mpk.ruc.dk/tekster/2004_mi_doner.pdf).
- Grøndahl, Malene & Ulrik T. Skaftø (2003). *Take Us! Integration af indvandrere og flygtninge*. SiD.
- Grøndahl, Malene, Torben Rugberg Rasmussen & Kirstine Sinclair (2003). *Hizb ut-Tahrir i Danmark. Farlig fundamentalisme eller uskyldigt ungdomsoprør?* Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- Gregersen, Martin & Søren Østergaard (2009). »...Måske foregår den vigtigste kamp udenfor kridtstregerne... En rapport med fokus på spillere med anden etnisk baggrund i dansk ungdomselitefodbold. Center for Ungdomsstudier og Religionspædagogik, (www.cur.nu/uploads/media/rapport_samlet.pdf).
- Hansen, Niels-Erik (2007). *Diskriminationsrapport for Københavns Kommune 2006-2007*. Dokumentations- og rådgivningscenteret om Racediskrimination (DRC).
- Hansen, Vibeke Holm & Marie Bukh Dreier (2007). *Integration gennem idræt* (Specialeafhandling, Sociologisk Institut, Københavns Universitet).
- Harrits, Knud (red.) (2009). *8210 – digte over Frydenlund*. Jorinde & Joringel.
- Harzig, Christiane, Dirk Hoerder with Donna Gabaccia (2009). *What is Migration History?* Cambridge, Polity Press.
- Hee, Muhammad Ali & Anne Mette Futtrup (red.) (fortalt til Søren Flott) (2008). *Afhopperen - seks år i Hizb ut-Tahrir*. Jyllands-Postens Forlag.
- Henriksen, Peder (2008). »Dansk fodbold taber indvandrerne«. *Sport på Nettet, spn.dk*, 19. december.

- Herfra min verden går – 23 flersprogede forfatter i Danmark* (2009). Udgivet af Dansk PEN.
- Hjernø, Jan & Torben Jensen (1997). »Diskrimination af unge med indvandrerbaggrund ved jobsøgning«. *Papers, migration* nr. 21. Dansk Center for Migration og Etniske Studier.
- Hoff, Jens & Memed Demirtas (2009). *Frafald blandt etniske minoritetsstuderende på universitetsuddannelserne i Danmark*. København, Forlaget Politiske Studier.
- Hussain, Mustafa (2002). »*Mapping minorities and their media: The national context – Denmark*«, London School of Economics and Political Science.
- Ihle, Annette Haaber (2007). *Magt, Medborgerskab og Muslimske Friskoler i Danmark. Traditioner, idealer og politiske rammer* (Ph.d.-afhandling, Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet).
- Integrationsforskningen i Danmark 1989-2002* (2002). Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Iværksættere med udenlandsk baggrund* (2009). Erhvervs- og Byggestyrelsen.
- Jagd, Christina Bækkelund (2007). *Medborger eller modborger? Dansksomaliernes kamp for at opbygge en meningsfuld tilværelse i det danske samfund – gennem et arbejde* (Ph.d.-afhandling, Institut for Antropologi, Københavns Universitet).
- Jeldtoft, Nadia (2007). *Muslimske identiteter. En kvalitativ undersøgelse af religiøse identiteter hos en minoritetsgruppe* (Speciale ved Institut for Tværkulturelle og Regionale studier, Afdeling for Religionsvidenskab, Københavns Universitet).
- Jensen, Inge Gleerup (2009). »Indvandrere finder det ydmygende at modtage penge fra det offentlige«. *Ræsonans*, nr. 1, januar.
- Jensen, Tina Gudrun & Anika Liversage (2007). *Fædre, sønner, ægtemænd. Om maskulinitet og manderoller blandt etniske minoritetsmænd*. København, SFI.
- Jeppesen, Kirsten Just (1989). *Unge indvandrere – en undersøgelse af andengeneration fra Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan*. København, SFI.
- Jeppesen, Kirsten Just & Anne Nielsen (1998). *Etniske minoritetsbørn i Danmark – det første leveår*. København, SFI.
- Jeppesen, Kirsten Just & Anne Nielsen (2001). *Tosprogede småbørn i Danmark*. København, SFI.
- Johansen, Karen-Lise (2002). *Muslimske stemmer. Religiøs forandring blandt unge muslimer i Danmark*. København, Akademisk Forlag.
- Josevski, Aleksandar (2008). »Brøndbys Mustafa: Mit mål er landsholdet«. *Sporten.dk*, 1. oktober.
- Jæger, Mads Meier & Anders Holm (2007). »Social arv og mønsterbrydere: Hvem er de, og hvilke opvækstfaktorer gør en forskel?«, i Niels Ploug (red.). *Social arv og social ulighed*. København, Hans Reitzels Forlag.

- Jørgensen, Kirsten (2008). *Kristne fra Mellemøsten i Odenses kirkeliv – et integrationsperspektiv. Refleksioner fra en praktikperiode efteråret 2008 ved Folkekirkens Tværkulturelle Samarbejde i Odense* (<http://www.migrantmenigheder.dk/mediafiles/migrantmenigheder/Ressourcer/Joergensen-Mellemoesten-Odense.pdf>).
- Jørgensen, Martin Bak (2008). *National and Transnational Identities: Turkish Organising Processes and Identity Construction in Denmark, Sweden and Germany* (Ph.d. fra SPIRIT, Aalborg Universitet, Akademiet for Migrationsstudier i Danmark).
- Kaarsholm, Lotte Folke (red.) (2006). *Muslimsk-Dansk dagbog. 19 dagbøger fra Muhammed-krisen*. København, Informations Forlag.
- Khader, Naser (red. Anette Vestergaard) (2005). *Naser Khader og folkestyret - de første fire år*. København, Politiken Bøger.
- Khader, Naser (m. Jakob Kvist) (2006). *Khader.dk - sammenførte erindringer*. København, Aschehoug.
- Kjølbye, Marie-Louise (red.) (2003). *Med andre øjne. Fem nydanskere læser danske klassikere*. Dansk lærerforeningen.
- Kristiansen, Kristian (1994). *Danske indvandrere- og minoritetstidsskrifter*. København, Frydenlund.
- Kühle, Lene (2006). *Moskeer i Danmark. Islam og muslimske bedesteder*. Højbjerg, Univers.
- Kühle, Lene & Lasse Lindeskilde (2010). *Radicalization among Young Muslims in Denmark*. Centre for Studies in Islamism and Radicalisation (CIR), Aarhus University (http://www.ps.au.dk/fileadmin/site_files/filer_statskundskab/subsites/cir/radicalization_aarhus_FINAL.pdf).
- Larrain, Paula (2003). *I morgen skal vi hjem. Mit liv som chilener i Danmark*. København, Lindhardt & Ringhof.
- Larsen, Christian Albrekt (red.) & Jacob J. Pedersen (2009). *Ledighedsparadokset. Information, netværk og selektion på arbejdsmarkedet*. København, Frydenlund.
- Larsen, Marianne Nøhr (2004). *De små oprør. Tanker og metoder i arbejdet med minoritetspiger*. Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- Lassen, Hans (2009). *Den anden virkelighed. Tanker og tal om integrationen i Danmark*. København, Informations Forlag.
- Lichter, M.L. & R. Waldinger (2003). *How the other half works. Immigration and the Social Organization of Labor*. Berkeley, University of California Press.
- Lin, Nan (2001). *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Lubeck, Paul M. (2000). »The Islamic Revival. Antinomies of Islamic Movements under Globalization«, i Robin Cohen & Shirin M. Rai, (eds.). *Global Social Movements*. London, The Athlone Press.

- Lucassen, Leo (2005). *The Immigrant Threat. The Integration of Old and New Migrants in Western Europe since 1850*. Urbana & Chicago, University of Illinois Press.
- Lukowski, Signe (2009). P3, *Al Arabiya eller Haber? En undersøgelse af etniske minoriteters mediebrug* (Specialeafhandling, Journalistik & Kultur- og sprog-mødestudier, Roskilde Universitet).
- Mandaville, Peter (2003). »Towards a Critical Islam«, i Stefano Allievi & Jørgen S. Nielsen (eds.). *Muslim Networks and Transnational Communities in and Across Europe*. Leiden/Boston Brill.
- Marselis, Randi (2001). 'Oplysninger om perkerne til samfundet' – dansk tv-satire i det multikulturelle samfund (Paper til den 15. nordiske konference for medie- og kommunikationsforskning, august 2001, Reykjavik. Gruppe 1: Medier og global kultur. <http://www.nordicom.gu.se/mr/iceland/papers/one/RMarselis.pdf>).
- McAdam, Doug, Sidney Tarrow & Charles Tilly (2001). *Dynamics of Contention*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Mehlbye, J. (2002). »Valg af uddannelse og kommunernes vejledning ved overgang fra uddannelse til erhverv«. *AMID Working Paper Series*, no. 12.
- Melchior, Marianne (1990). *Flygtninge i Danmark. En undersøgelse af flygtninge fra Iran, Polen og Vietnam som kom i perioden 1980-85*. København, SFI.
- Meskovic, Alen (2009). *Første gang tilbage*. København, Gyldendal.
- Mikkelsen, Flemming (2001). *Integrationens paradoks*. København, Catinét.
- Mikkelsen, Flemming (2002). »Kollektive aktioner og politiske bevægelser i Danmark efter Anden Verdenskrig«, i Flemming Mikkelsen (red.). *Bevægelser i demokrati. Foreninger og kollektive aktioner i Danmark*. Magtudredningen, Århus, Aarhus Universitetsforlag
- Mikkelsen, Flemming (2003). *IntegrationsStatus 1999-2003. 5 år i et integrationsperspektiv*. Catinét.
- Mikkelsen, Flemming (2008). *Indvandring og integration*. København, Akademisk Forlag.
- Mikkelsen, Flemming (2010). *Transnational identitet under forandring. Indvandrernes sociale, religiøse og politiske mobilisering i Danmark 1965-2010*. København, Museum Tusulanums Forlag.
- Mirza, Munira, Abi Senthilkumaran & Zein Ja'far (2007). *Living Apart Together. British Muslims and the paradox of multiculturalism* (www.policyexchange.org.uk/assets/Living_Apart_Together_text.pdf).
- Moch, Leslie Page (2003). *Moving Europeans: Migration in Western Europe since 1650*. Bloomington, Indiana University Press.
- Moldenhawer, Bolette (2002). »Skolen – en nøgle til integration af etniske minoritetsbørn?«. *AMID Working Paper Series*, 25.
- Mortensen, Viggo (2002). »Betydningen af religion og religiøsitet for integrationsprocesserne«. *AMID Working Paper Series* 22.

- Mygind, Johanne (2009). *Opdrift – 11 mønsterbrydere fortæller*. København, Gyldendal.
- Møller, Simon Skovgaard & Anders Rosdahl (2006). *Indvandrere i job*. København, SFI.
- Mørck, Yvonne (2001). »Etniske minoritetsunge og demokratisk medborgerskab«, i Ann-Dorte Christensen & Birte Siim (red.). *Køn, demokrati og modernitet. Mod nye politiske identiteter*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Nielsen, Jørgen Chr. (2002). »Etniske minoritetsbørns skolepræstationer og dansk kundskaber«. *AMID Working Paper Series 26*.
- Pedersen, Lars & Bodil Selmer (1991). *Muslimsk indvandrerungdom*, Århus, Århus Universitetsforlag.
- Pedersen, Søren (1999). »Vandringen til og fra Danmark i perioden 1960-1997«, i David Coleman & Eskil Wadensjö (eds.). *Indvandringen til Danmark. Internationale og nationale perspektiver*. København, Rockwool Fonden, Spektrum.
- Petersen, Ditte (2006). *Det sociale netværk. Hvad betyder det for beskæftigelsen? – en undersøgelse blandt tyrkere og iranere i Aalborg og Århus kommune* (Kandidat afhandling, Sociologi, Aalborg Universitet).
- Portes, Alejandro & Rubén G. Rumbaut (2001). *Legacies. The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley, University of California Press & New York, Russell Sage Foundation.
- Quraishy, Bashy (1999). *Fra Punjab til Vesterbro*. København, Forlaget Etnisk Debatforum.
- Quraishy, Bashy (2003). *Dansk identitet set med brune øjne*. København, Tiderne Skifter.
- Rasmussen, Pernille Vibe (2008). Foreninger og integration. Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet (www.kk.dk/projektraadgivningen).
- Religion i Danmark 2009. En E-årbog fra Center for Samtidsreligion*. Aarhus Universitet (<http://www.teo.au.dk/csr/rel-aarbog09>).
- Rezaei, Shahamak (2002). »Indvandrerjede virksomheder«. *AMID Working Paper Series 8*.
- Riis, Helle Møller (2008). »Jeg vil være den bedste«. *Cool*, nr. 13.
- Rytter, Maria (red.) (2005). *Væjen til Vollsmose. Livshistorier fra Vollsmose*. København, Mellemfolkeligt Samvirke.
- Rytter, Mikkel (2003). »'En som os' – ægteskaber blandt pakistanere i Danmark«. *AMID Working Paper Series 33*.
- Røgilds, Flemming (1988). *Rytme, racisme & nye rødder: En bro mellem sorte og hvide?* København, Forlaget Politisk Revy.
- Røgilds, Flemming (1995). *Stemmer i et grænseland – En bro mellem unge indvandrere og danskere?* København, Forlaget Politisk Revy.

- Røgilds, Flemming (2002). »Et nyt dansk råstof? Forskning i etniske minoritetsunge fra 1980-2001«. *AMID Working Paper Series* 24.
- Røgilds, Flemming (2006). »At forske i anderledeshed, forskellighed, etnicitet og 'race'«, i Henrik Kaare Nielsen & Finn Horn (red.). *Kritik som deltagelse*. Klim.
- Sareen, Manu (2003). *Når kærlighed bliver tvang*. København, People's Press.
- Schmidt, Garbi (2002). *Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere*. København, SFI.
- Schmidt, Garbi (2003). »Muslimske ungdomsforeninger i Danmark«, i Lise Paulsen Galal & Inge Liengaard (red.). *At være muslim i Danmark*. København, Forlaget ANIS.
- Schmidt, Garbi (2007). *Muslim i Danmark – muslim i verden. En analyse af muslimske ungdomsforeninger og muslimsk identitet i årene op til Muhammad-krisen*. København, SFI.
- Schmidt, Garbi (2008). »Den religiøse cirkelslutning«. *Ungdomsforskning: Unge med etnisk minoritetsbaggrund*, CEFU nr. 1 & 2.
- Schmidt, Garbi & Vibeke Jakobsen (2000). *20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer*. København, SFI.
- Schmidt, Garbi & Vibeke Jakobsen (2004). *Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark*. København, SFI.
- Schultz-Nielsen, Marie Louise (2000). »Hvilke individuelle faktorer har betydning for integrationen på arbejdsmarkedet«, i Gunnar Viby Mogensen & Poul Chr. Matthiessen (red.). *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet. Indvandrerne møde med arbejdsmarkedet og velfærdsstaten*. Rockwool Fonden, Aarhus Universitetsforlag.
- Schwarz-Nielsen, Peter (2009). *Med sproget som våben* (www.modkraft.dk, 19. marts 2009).
- Seeberg, Peter (2002). »Unge indvandreres integration, herunder integration gennem gymnasiet, fritidsaktiviteter, kærester mv.« *AMID Working Paper Series* 27.
- Seidenfaden, Tøger, Carsten Fenger-Grøn & Kamal Qureshi (red.) (2004). *Når du strammer garnet - et opgør med mobning af mindretal og ansvarsløs asylpolitik*. Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- Senneset, Eivind (2009). »Troende mindretal finner seg selv«. *Hubro*, nr.1.
- Shakoor, Tallat & Rie Wellendorf Riis (2007). *Tryghed blandt unge nydanskere*. København, TrygFonden.
- Sheikh, Mona, Fatih Alev, Babar Baig & Noman Malik (red.) (2003). *Islam i bevægelse*. København, Akademisk Forlag.
- Siim, Birte (2003). *Medborgerskabets udfordringer – etniske minoritetskvinders politiske myndiggørelse*. Magtudredningen, Institut for Statskundskab, Århus Universitet.

- Simonsen, Jørgen Bæk (2003). »Danmarks Forenede Cybermuslimer og italesættelsen af islam«, i Thomas Tufte (red.). *Medierne, minoriteterne og det multikulturelle samfund*. Göteborg, Göteborg Universitet.
- Singler i København* (2006). Økonomiforvaltningen, Center for Byudvikling, Københavns Kommune.
- Skytte, Marianne (2007 3. udg.). *Etniske minoritetsfamilier og socialt arbejde*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Staubæs, Dorthe (2003). *Etnicitet, køn og skoleliv* (Ph.d.-afhandling, Roskilde Universitetscenter).
- Stilling, Oliver (2003). »Guldkæder, fede biler og perkerdansk«. *KommunikationsForum*, 10.
- Tamer, Leyla (2002). *Bloksbjerg*. København, Tiderne Skifter.
- Tamer, Leyla (2003). *Himmelfalden*. København, Tiderne Skifter.
- Thostrup, Martin (2005). *På vej mod en dansk islam? – en antropologisk undersøgelse af unge muslimers religiøsitet* (Speciale, Institut for Antropologi, Københavns Universitet).
- Tireli, Üzeyir (1999). *Hverdagens erobring. Etniske minoritetsunge i europæiske storbyer*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Togebj, Lise (2000). »Som man råber i skoven«. *Politica* 32 årg., nr.2.
- Togebj, Lise (2003). *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*. Magtudredningen, Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- Turner, David Jacobsen (2007). »Haram, masala og brede fælge. En komparativ analyse af journalistiske fortællinger om minoriteters identitet«. *Journalistica* 4/2007.
- Udviklingen i udlændinges integration i det danske samfund* (2007). Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark. København, Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration.
- Usman, Samina (2008). »Fra Afghanistan til Danmark: Det største kvindelige fodboldtalent«. *Beboerbladet*, februar.
- Værdier og normer – blandt udlændinge og danskere* (2007). Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark. Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- World Economic Forum (January 2008). *Islam and the West. Annual Report on the State of Dialogue* (http://www.weforum.org/pdf/C100/Islam_West.pdf).
- Østergaard, Bent (2007). *Indvandrerne i Danmarks historie. Kultur- og religionsmøder*. Odense, Syddansk Universitetsforlag.
- Åradsson, Rasmus (2000). *Perkerklubber. En magisk løsning på integrationsgæden?* (Speciale, Sociologisk Institut, Københavns Universitet).
- Årbog for udlændinge i Danmark 2005*. København, Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration.

Tabeller og figurer

- Tabel 2.1: Indvandrere og efterkommere i Danmark pr 1. januar, 1974-2005
- Tabel 2.2: Indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande fordelt på regioner i 2008
- Tabel 4.1: Begrundelser for at rejse til Danmark
- Tabel 6.1: Højeste fuldførte danske uddannelse for indvandrere fra ikke-vestlige lande samt danskere i aldersgruppen 25-29 år, pr. 1. januar 2007
- Tabel 7.1: Uddannelse og arbejdsmarked
- Tabel 7.2: Anvendte jobkanaler blandt beskæftigede tyrkere og iranere
- Tabel 7.3: Gennemsnitlig personindkomst for 16-64-årige indvandrere, efterkommere og danskere i 2003
- Tabel 8.1: Valg af ægtefælle
- Tabel 8.2: Unge indvandreres og danskeres holdning til familierelaterede problemer
- Tabel 11.1: Organisationstyper 1965-2005 (nyoprettede organisationer)
- Tabel 11.2: Organisationstyper 1971-2005 (eksisterende organisationer i udvalgte perioder)
- Tabel 11.3: Foreningsdeltagelse blandt pakistanere, somaliere og tyrkere (alder 20-34 år)
- Tabel 11.4: Foreningsdeltagelse blandt indvandrere i aldersgrupperne 18-29 år og 30 år og derover
- Tabel 12.1: Partipolitiske holdninger blandt unge med indvandrerbaggrund og etniske danskere 18-24 år i 2006
- Tabel 12.2: Former for ukonventionel politisk deltagelse blandt indvandrere og danskere
- Figur 3.1: Migration og social mobilitet – forældregenerationen
- Figur 3.2: Migration og social mobilitet – unge indvandrere og efterkommere
- Figur 4.1: Er livet bedre for dig i Danmark end i dit oprindelsesland?
- Figur 4.2: Samlet set, er du så tilfreds eller utilfreds med samfundssituationen i Danmark?
- Figur 4.3: Indvandrere og danskeres uddannelsesmobilitet fordelt på køn
- Figur 4.4: Indvandrere og danskeres uddannelsesmobilitet fordelt på aldersgrupper
- Figur 6.1: Danskkundskaber og trivsel ved skolestart efter national oprindelse
- Figur 6.2: Indvandrerforældres og danske forældres forventninger til børnenes uddannelsesniveau
- Figur 6.3: Har forældrene opfordret dig til at tage en uddannelse? (efterkommere og yngre danskere)
- Figur 6.4: Har dine forældre kunnet hjælpe dig med lektierne? (yngre indvandrere og danskere)
- Figur 6.5: Hjælp til lektier og faderens uddannelse (unge med indvandrerbaggrund mellem 15 og 29 år)
- Figur 6.6: Forventer du at bruge din uddannelse i dit fremtidige job? (unge indvandrere og danskere)
- Figur 7.1: Omfanget af indvandreres og danskeres jobsøgningsnetværk
- Figur 7.2: Alder og jobsøgningsnetværk
- Figur 7.3: Forventninger til indkomst og bolig (efterkommere)
- Figur 8.1a: Hvem bor du sammen med? (mænd 20-29 år)
- Figur 8.1b: Hvem bor du sammen med? (kvinder 20-29 år)
- Figur 8.2a: Mænds og kvinders hverdagsaktiviteter i aldersgruppen 15-19 år
- Figur 8.2b: Mænds og kvinders hverdagsaktiviteter i aldersgruppen 20-29 år
- Figur 8.3: Grad af overensstemmelse mellem forældrenes holdning og de unges adfærd angående et dansk kæresteforhold
- Figur 10.1: Alder og gennemsnitlig grad af religiøsitet 2000-2009
- Figur 10.2: Grad af religiøsitet og alder
- Figur 10.3: Mere eller mindre religiøs
- Figur 10.4: Hvad gør du for at få kendskab til din religion?
- Figur 10.5: Har din religion betydning for ...?
- Figur 11.1: Grafisk portræt af holdningen til udvalgte muslimske organisationer 2006
- Figur 12.1: Politiske interesser og holdninger blandt indvandrere, efterkommere og etniske danskere 18-24 år i 2006